Saadettin MERDİN

İslam'ın Pavlusları -I-

Felsefi Tasavvuf

araştırma

araştırma

Saadettin MERDİN

İslam'ın Pavlusları -I-

Felsefi Tasavvuf

Saadettin MERDİN

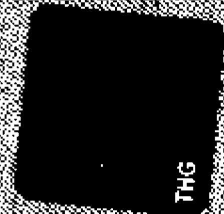
İslam'ın Pavlusları -I-
Felsefi Tasavvuf

Bu çalışmamızda tarikatlar, özellikle de felsefi tasavvuf masaya yatırıldı. Yerleşik dini kabullerimizi oluşturan "Kültürel İslam, Anadolu İslamı" sorgulandı. Birtakım gayri İslami kültürlerin harmanlanmasıyla oluşan tasavvufi felsefe/din; bizim kozmolojimizi, ontolojimizi, epistemolojimizi, hatta eskatolojimizi belirlemiştir. Maalesef "uydurulan din", "indirilen dini" yok etme savaşına girişmiştir. Toplumsal yapıdaki muhafazakârlık/İslami görünürlük artmasına karşın, vahiy İslam'ından bir o kadar uzaklaşılmıştır! Demokratik yapıda görülen iyileşmelere paralel olarak dini eğitim, cemaat ve tarikatların insafına terkedilmiştir. Cahil din baronları kitleleri peşlerine takmayı bilmişlerdir. Her türlü problemi çözmek için gönderilen din; problemin kendisi olmuştur. Bugün din denilince akla; cin-peri gibi gizemli şeyler, mucize-keramet, din ulularu, yatırlar, ruhaniyet, kabir hayatı vs. gelmektedir. Son din; dinlerden bir din, adeta bir tapınak dini haline getirilmiştir.

Hristiyanlığı tahrip eden Aziz Pavlus gibi ruhban sınıfı her dinde mevcuttur!

Halis dine/vahye ve fıtrata/fabrika ayarlarına dönmeye çağıran -sayıları az da olsa- muvahhitler de vardır.

Selam olsun, Kur'an'a tabi olanlara!

ISBN: 978-605-4495-52-8
9 786054 495528

ARAŞTIRMA YAYINLARI

Araştırma Yayınları: 103

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: Sonçağ Mat. San Tic. Ltd. Şti.
Birinci basım: Mayıs 2014
İkinci basım: Ağustos 2015

ISBN: 978-605-4495-52-8

Araştırma Yayınları
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/81 İskitler/Ankara
Tel/faks: (0312) 341 06 90

Fehmi
Şubat 2016

İslam'ın Pavlusları-I

Felsefi Tasavvuf

Saadettin MERDİN

Araştırma Yayınları
Ankara 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Eûzü billahi mine'ş-şeytani'r-racîm.
Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm.
Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn ve selamün alâ'l-mürselîn.

Bir vaizin "Bugün toplumda herhangi bir şirk tehlikesi görmüyorum." sözü beni bu çalışmaya sevk etti.

Bir arkadaşım "Pavlus tanınmaz ise Hristiyanlık bilinemez" diye bir kitap tanıtımını yapıyordu. Ben de "Bizim Pavluslarımız kimler? Bizim Pavluslarımız, dinimizi ne kadar tahrif etti?" diye takılmıştım. Buradan mülhem kitabıma, "İslam'ın Pavlusları" ismini verdim. Yoksa işe başlarken St. Pavlus'u merkeze almaya niyetim yoktu. İslam tarihinin devasa şahsiyetlerine Pavlus ile aynı kefeye koymak elbette insafsızlık olurdu. Ne var ki bu devasa şahsiyetler pek çok güzel işler yapmış olmalarına rağmen, yaptıkları birtakım yanlışlar, ümmetin din algısında önemli oranda eksen kaymasına neden olduğu da bir tarihi realitedir!

İslam diye insanlığın çağrıldığı din, o kadar Kitabî İslam'dan uzak ki! Gençlerimiz ateist, nihilist, satanist olmasın diye onlara sunulan din öyle bir din ki; geleneklerle iç içe geçmiş, hurafelerle örülmüş, hayattan kopuk, anakronik, dine karşı bir din! Yeter artık bıçak kemiğe dayandı, doğruları söyleme zamanı geldi, geçti diye düşündüm. Sizi temin ederim, yazarken hep elim titredi. Kimseyi kırmayalım, itham etmeyelim diye. Ama bir kavgaya tutuştuk. Kavgada yumruk sayılmaz değil mi? Eğer fazladan attığımız bir-kaç yumruk varsa, yüzyıllardır kendilerinden yediğimiz dayaklara saysınlar!

Bu çalışmamı okurken benim de yaşadığım şoklar gibi, sizler de şok geçireceksiniz! Bizlere büyük ermişler olarak takdim edilen bu kimseler, bunları nasıl söyler diye! Asrın müceddidi diye takdim edilenlerin nasıl Kur'an cahili olduğunu gördüğünüzde! Bir o kadar da megaloman! Moğol ajanı, evlat katili Zerdüştlerin nasıl dünya çapında hümanizmanın, insan sevgisinin mücessem heykeli, "aşk peygamberi" olarak takdim edildiğini gördüğünüzde! "Ben sizin en yüce Rabbinizim!" diyen Firavun'un, arif billah

veli olduğunu iddia edenleri gördüğünüzde! "Üstadım ve dostum iblistir." diyenlere büyük evliya muamelesi yapıldığını gördüğünüzde! Siz de benim gibi şaşıracaksınız!

Nasıl Kadıyanilik, Bahailik, Nusyayrilik, Dürzilik, Bâtınîlik gibi mezheplerin/dinlerin İslam'la herhangi bir alakası yoksa, sadece içlerinde bazı İslami motifler, renkler kalmışsa, birtakım gayrıislami kültürlerin harmanlanmasıyla oluşmuşsa, bugün de "tasavvuf dini" tamamen İslam'ın karşısına dikilmiş, onu yok etme savaşına girişmiştir. İster tasavvuf felsefesi deyin, isterse tasavvuf dini deyin hiç fark etmez. Çünkü bu felsefe tam bir dünya görüşüdür. Bu Tasavvuf felsefesinin evren telakkisi farklıdır, şeriata bakışı farklıdır. Peygamber, Allah tasavvuru farklıdır. Bu felsefe Kadim Yunan felsefesinden, Mısır Hermetizminden, İran Maniheizminden, Şamanizmden, Budizm'den, Zerdüştlükten, Cahiliyye Arap politeizminden, Helenist sır dinlerinden çok şeyler getirmiş, İslam'ın kelime ve kavramlarını ödünç almış, onların içini boşaltmış ve sonuçta yepyeni bir din ortaya çıkarmıştır. İster bu dine Paralel Din deyin, İsterseniz Anadolu İslamı, fark etmez. Bu sözler sizleri rencide edebilir. Sabredip bu âcizane çalışmamızı incelerseniz, hakkı teslim edeceğinize itimadım tamdır.

Sözümüz odun gibi olsun, yeter ki doğru olsun dedik. Bununla birlikte kimseyi rencide etmeyi istemedik. Her bir insanın hakkı ve hatırı var, amennâ! Ama Hakk'ın hatırı hepsinden üstün bildik.

İslam'ın Pavlusları, ikinci basım için epey geliştirildi, hâliyle hacim de büyüdü. Bu nedenle kitabı ikiye bölmek zorunda kaldık. Konuları da buna göre tanzim ettik. Felsefi Tasavvuf ismini verdiğimiz birinci kitaba, daha çok, tasavvufun İslam öncesi ve sonrası kaynaklarını, tarihi gelişimini ve diğer felsefelerden etkilenişini ele aldık. Ayrıca belli başlı sûfilerin görüşlerini ilgili bölümlere yerleştirdik.

Rabbimden bu çalışmamı kabul etmesini, yardımını ve hidayetini "sırat-ı müstakim" üzere olanlardan esirgememesini niyaz ederim.

Saadettin MERDİN
Çan/Çanakkale 28.04.2014

SAİNT PAUL/AZİZ PAVLUS VE HRİSTİYANLIK

Pavlus'un Hayatı

Burada Pavlus'un hikâyesi üzerinde biraz duracağız. Kitabımıza "Pavlus" ismini neden seçtiğimizi bu bölümün sonunda daha iyi anlamış olacaksınız.

Aziz Pavlus, Hz. İsa'dan sonra hiç şüphesiz Hristiyanlığın iki numaralı şahsiyetidir. Hatta şimdiki Hristiyanlığın mimarıdır. O olmadan Katolik kilisesinden bahsedilemez. O, Hristiyanlığın isim babasıdır. Ondan önce İsa'ya iman edenler Nasranî, İsevî, Havarî gibi isimlerle anılırken, ondan sonra Hristiyan, yani "Mesihçi" ismiyle anılacaktır.

O İsa'nın basit öğretilerini tahrif eden, Hristiyanlığı, Mesih mistisizmine dayalı bir sır dini haline sokan, onun Yahudilikle bağını koparan ve paganist sır dinlerine adapte eden kimsedir. İncil'in dörtte birini oluşturan 21 mektuptan 13 tanesini o yazmıştır. Yine "Havarilerin İşleri" bölümü büyük ölçüde Pavlus'un hikâyelerine ayrılmıştır. Luka İncilinin yazarı Luka onun çömezi ve aynı zamanda doktorudur.

Bazı Kitab-ı Mukaddes araştırmacılarına göre Hristiyanlık inancı Pavlus'la doğmuştur. Bugün Hristiyanlık olarak bildiğimiz dini üreten kaynak, Hz. İsa'nın ya da Nasranîlerin tebliğinden ziyade, Pavlus'un zihniyetidir. Yeni Ahid'in şekillenmesinde en büyük rol yine ona aittir. Bu nedenle, Pavlus'un hikâyesi, aynı zamanda Hristiyanlığın da hikâyesidir.

Latincede Paul olarak anılan Pavlus'un asıl adı İbranice Saul'dur. Saul'un Sadukîlerin içinde geçirdiği eğitim yılları, Hz. İsa'nın tebliğinin Kudüs'e ulaştığı yıllara denk gelir. Yeni Ahid'de anlatıldığına göre Saul bu dönemde Hz. İsa'yı hiç görmemişti, ama bağlı olduğu Saduki tarikatının çoğu üyesi gibi, o da Hz. İsa'ya nefretle bakıyordu.

Pavlus, dönemin önemli kentlerinden biri olan Tarsus'ta doğmuş, Yahudi asıllı bir aileden gelir. İsa'nın "engerekler soyu" dediği, öz be öz Ferisî mezhebine mensuptur. Roma İmparatorluğu'nun önemli kültürel merkezlerinden biri olan Tarsus'ta büyüdüğü için Roma kültürünü çok iyi tanıyordu. Yunancayı orada öğrendi. Pagan felsefesinin merkezi konumunda olan Tarsus o yıllarda Atina ve İskenderiye'yi kültürel olarak geride bırakmış bir yerleşim merkezidir.

Gençliğinin ilk yıllarında Kudüs'e giderek dinî eğitimine başladı. Roma yönetimi ile işbirliği yapan Sadukîlere hizmet etti. Pavlus; Hz. İsa'nın sağlığında, havarilere ve İsa bağlılarına nefret soluyordu. Öyle ki, Yeni Ahid'e göre İsa'nın kardeşi ve Nasranîlerin lideri olan Yakub'u öldürmeye yeltenmişti. Yahudilerin en yüksek mahkemesi Sanhedrin'den aldığı icazetle Kudüs civarındaki İsa yanlılarını takiple görevlendirildi. Bazı Hristiyanların ceza infazını onaylamış, hatta ilk Hristiyanlardan Stefan'ın taşlanarak öldürülmesini zevkle seyretmişti. Ev ev dolaşarak kadın-erkek demeden İsa'nın bağlılarını topladığı, tehdit ve ölüm soluduğu İncillerde aktarılır.

Yine Sanhedrin'den aldığı icazetle, Kudüs'te baskı ve işkencelerden kaçıp, Şam'a göç etmiş olan Nasranîleri (İsa yanlısı müminleri) tutuklayıp getirmek için Şam yolculuğuna çıkar. Şam'a yaklaştığı sırada, bir öğle vakti gökten kuvvetli bir ışık gelir. Gözleri neredeyse kör olur. Yere yığılır. "Paul, Paul bana neden zulmediyorsun?" diye bir ses işitir. Pavlus "Ey Efendim! Sen kimsin?" diye sorar. Aynı ses; "Ben, senin bana zulmettiğin İsa'yım!" der. Zalim, ispiyoncu bu Ferisi birden –kendince– Rab İsa tarafından görevlendirilmiş bir resul ve havari oluverir. Bu olay İsa'nın vefatından üç sene sonra olmuştur. Bu tarihe kadar Musa şeriatına harfiyen uyan bu Ferisi, o kadar değişecektir ki, bundan sonra İsa'nın en küçük, ama en aktif havarisi kesilecek, Hz. Musa'nın şeriatını ilga ve iptal edecektir.

Elbette bu olay, görgü şahitleri tarafından doğrulanan somut bir mucize değil, sadece Pavlus'un gördüğünü iddia ettiği bir rüya, muhtemelen bir halüsinasyondur. Elçilerin İşleri'ni yazan Luka, Pavlus'un hekimiydi ve ondan duyduklarını

yazmıştı. Dolayısıyla "Pavlus'un İsa'dan aldığı vahiy" olarak yorumlanan bu olay, olsa olsa sadece Pavlus'un hayali bir senaryosudur.[1]

Aslında Pavlus Yahudiler arasında çok yaygın olan apokaliptik geleneğin son bir temsilcisi olmaya girişmişti. Bu gelenek özetle şöyledir: "Metafizik âlem ve varlıklarla temas kurarak, bazı gizli bilgileri ifşa etmek ve geleceğe, özellikle de Mesih ve Tanrı'nın krallığı dönemlerine yönelik açıklamalarda bulunmak."

Bizdeki fiten (fitneler) ve melâhim (ileride olacak kanlı hadiseler) ve kıyamet alametleri gibi geleceğe ait olayların (ihbarât-ı gaybiye) haber verilmesi bu apokaliptik edebiyatın devamıdır.

Şam yolunda gördüğü harikulade vizyondan (!) sonra Pavlus'un üç yıl boyunca ne yaptığı, Arabistan'a neden gittiği, orada ne ile uğraştığı bilinmemektedir. Bu üç yıl boyunca muhtemelen, bir süre sonra yaymaya başlayacağı Mesih doktrinine yoğunlaşmış olmalıdır. "Kristoloji" olarak da anılan bu Mesih doktrini, Nasranîlerin inancından çok farklıydı. Hristiyanlığın temelini oluşturan bu doktrin tümüyle Pavlus'un icadıdır.

Çünkü Pavlus Hz. İsa'yı hiç görmemişti. Hz. İsa'nın öğrencileriyle de hiç konuşmamıştı. Kudüs'teki Nasranî cemaatini, Yakub'u ya da havarileri tanımıyordu. Pavlus güya bu Şam vizyonuyla/vahyiyle hidayete ermiş, vahye mazhar olmuş hatta havari olarak görevlendirilmişti.

Ama İsa'nın talebeleri bu yeni havariyi (!) içlerine almaya pek istekli değillerdi. Araya Barnaba'yı sokarak, onun tavassutu ile aralarına girmeye çalışır. Kudüs'teki cemaatin güçlü bir muhalefeti ile karşılaşır. İsa'nın kardeşi Yakup liderli-

1 Hristiyanlığın ve hatta diğer dinlerin tarihinde bu tür mistik hezeyanlarla, durumdan vazife çıkaran, peygamberlik rolü oynayanlar çıkmıştır. Hristiyanlar içinde pek çok insan "İsa benimle konuştu." ya da "Tanrı bana göründü." diyerek ortaya çıkmıştır. Hatta bazıları kendilerine inanan saf kimseleri bulmayı başarabilmiştir. Pavlus'un çağımızdaki bir benzeri, "Hz. İsa bana gençliğimde göründü." diyerek yeni bir tarikat/din kuran Koreli Rahip Sun Yung Moon'dur.

ğındeki bu havariler ve müminler ile uzun tartışmalara girer. Sonunda Havariler, Pavlus ve onun Antakya'da oluşturduğu yeni cemaatle bağlarının olmadığını beyan ederler. Pavlus bu havarileri "Bildiklerime yeni şeyler katmadılar!" diyerek küçümser. Onlara "sahte kardeşler, ikiyüzlüler" demeyi de ihmal etmez. Gel gör ki, hakiki havari olamamanın ezikliğini hep hisseder ve bunu bir şekilde telafi etmeye çalışır. Kendisini havari saymayanlara "Şeytan da kendisine ışık meleği süsü verir." der. "*Rasul değil miyim? Rabbiniz İsa'yı görmedim mi? Onun resullerinden nerem aşağı? Onlar İbranî ise, ben de İbranî'yim.*" diye açığını kapatmaya çalışır. (II. Korintoslulara, 9. ve 11.bl.)

Oysa bu Nasraniler, Hz. İsa'nın meşru halefleriydi. Yeni Ahid'e göre Hz. İsa'nın kardeşi tarafından yönetilen bu topluluk, Hz. İsa'nın on iki havarisini ve İsa hayatta iken ona iman etmiş diğer Yahudi müminleri içeriyordu. Ama şimdi Hz. İsa'yı hiç görmemiş, hiç dinlememiş olan bir kişi birden ortaya çıkıyor, Hz. İsa'nın kendisine çölde göründüğünü söylüyordu. İşin garibi ise, Nasranî inancından bu denli uzak olan Pavlus'un kendisini İsa'nın havarilerinden üstün görmesiydi. Kendisini "daha anne rahmindeyken Tanrı tarafından seçilmiş" bir görevli sayıyor, Hz. İsa'dan doğrudan vahiy aldığına inanıyordu.

Pavlus pişkindir. Havarilerin ona yüz vermemesine aldırmaz. Öyle kolay pes etmeye niyeti de yoktur. Müjde'yi sünnetlilere/Yahudilere bildirme işi nasıl İsa tarafından Havari Petrus'a verildiyse, sünnetsizlere/Yahudi olmayan milletlere bildirme işinin de kendisine verildiğini söyleyecektir. Petrus İsa'nın sağlığında bu işle vazifelendirilmişti, kendisi de İsa öldükten sonra vazifelendirilmiştir, o kadar! Hem onun vazifesi Gentileleri (zındıkları/Yahudi olmayan paganları) hidayete erdirmektir. Pavlus durumdan vazife çıkarmasını bilmiş, çok güzel rol çalmıştır.

Sonuçta Pavlus İsa'nın öz talebelerinin muhalefetine rağmen çıktığı bu yolda kazanan taraf olacak, dağdan gelip bağdakileri kovacaktır. Bugünkü Hristiyanlığı o kuracaktır. MS 70 yılında Yakup, Yahudiler tarafından öldürülecektir. Havariler döneminin sona ermesinden dolayı bu hakiki Hristi-

yanlar birçok fırkaya ayrıldılar. Bu cemaat daha sonra Ürdün taraflarına çekildi. Fakirler adıyla 6. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürdüler. Bu öz Hristiyanlar git gide azaldı, hatta sonunda heterodox/sapkın ilan edilip, tarih sahnesinden silindiler.[2]

Tıpkı bunun gibi İslam dışı kaynaklardan beslenen tasavvuf dini, tevhid dinini yenecektir. Söz konusu bu tasavvuf dini baskın/dominant olacak, muvahhitler hakiki Hristiyanlar gibi azınlık hâline geleceklerdir. Hatta bu dağdan gelen yabanîler kendilerini Ehl-i Sünnet ilan edip, muvahhit Müslümanları İslam harici göstereceklerdir.

Pavlus tekrar Barnaba ile Antakya'ya gider. Artık onun yeni bağlıları İsevî değil, Mesihçi, yani Hristiyan olarak isimlendirilecektir.[3] Pavlus, havarilerin lideri Yakub'u destekleyen, sünnet olmayı savunan Petrus'u azarlar. Ona göre artık kurtuluş Musa'nın şeriatı ile değil, Mesih'e imanladır. Hakiki Hristiyanlar için "*O köpeklerden, o sünnet bağnazlarından sakının.*" der. (Filipeliler, 3/2)

Kudüs'ten Antakya'ya gelen hakiki Hristiyanlarla Pavlus'un cemaati tartışır. Pavlus'u cemaate sokan Barnaba da onu terk ederek, Kudüs cemaatine katılır. Pavlus onu da ikiyüzlülükle suçlar. Zaten Pavlus onun yanında ikinci adam konumunda idi, onun gölgesinde kalıyordu. Artık kendisine tek adam olma yolu açılmıştır! Yeni dinini özgürce inşa edebilmek için önünde herhangi bir engel kalmamıştır!

Pavlus bundan sonra Anadolu'ya açılır. Luka ile tanışır. Luka onun tâbisi olur. Halka "acı çekip ölen ve sonra dirilen Mesih" doktrini anlatır ve bu yeni dine giren cemaatler oluşturur. Bu misyon gezilerinde pek çok mucizeler/kerametler gösterir. Engerek ısırması onu etkilemez, mesela. Başlarına gelecekleri önceden görür. Hastaları iyileştirir. Onun mübarek bedenine değen mendiller bile hastaları iyileştirmeye yeter.[4]

2 Kürşad Demirci, "Hristiyanlık" md. *DİA*, C. 17, s. 332.
3 Şinasi Gündüz, *Pavlus*, s. 55.
4 Ş. Gündüz, *age*, s. 74.

Pavlus takiyyenin en alasını yapar. Yahudileri kazanmak için onlara Yahudi gibi davranır. Şabat/Cumartesi yasaklarına uyar. Kendisinin de sünnetli olduğunu vurgular. Helenistik Hristiyanlar için ise her şeyi mübah gören bir İbahiyye mensubu gibi davranır. İlahî hükmü/Musa şeriatını ilga ve iptal eder.

Musa şeriatını geçersiz ilan eden Pavlus, Sanhedrin de yargılanırken "öz be öz Ferisi" olduğunu, şeriatta yazılı olan her şeye ve peygamberlerin kitaplarında yazılı olan her şeye iman ettiğini söyleyecektir. Mahkemede "ölülerin dirileceğini söylediği için yargılandığını" söyleyerek mahkeme yargıçları arasında bulunan Ferisî ve Sadukîleri birbirine düşürmeyi başarır ve böylece paçayı kurtarır. MS 67 yılında muhtemelen Roma'da vefat edecektir.

Pavlus'un Kültürel Arka Planı

a. Eski Ahid, Yahudilik

Pavlus, çok iyi eğitim almış bir Rabbi, yani; bir Yahudi âlimidir. Eski Ahid'i çok iyi bilmektedir. Eski Ahid'in Yunanca versiyonundan alıntılar yapar. Pavlus misyon gezilerinde Yahudilerle tartışırken, Yahudiler onu "dini bozan, fitne çıkaran, Musa şeriatı aleyhine çirkin sözler söyleyen bir zındık" olarak niteliyorlardı.[5] Hatta bir defasında Mabed'de yakaladıkları Pavlus'a "Kutsal Yasa'ya karşı yeni öğretiler yayan adam budur." deyip, iyi bir sopa da çekerler. Ölümden Romalı bir yüzbaşı kurtarır. (Rasullerin İşleri, 21/17-32)

Eski Ahid'den yaptığı alıntılara bambaşka anlamlar yükler. Bu alıntıları yorumlarken sembolik bir dil kullanılır. Mesela Tekvin'de geçen İbrahim ve Hacer ve oğlu İsmail ile İbrahim'in diğer eşi Sâre ve onun oğlu İshak kıssasını ele alarak, onu bambaşka bir boyaya sokar: Hacer, Sina dağını ve yeryüzündeki Kudüs'ü temsil eder. Köle Hacer'den doğan İsmail de köleliği ve şeriata bağlı olmayı ifade eder. Hür Sâre ise göklerde olan Kudüs'ün simgesidir. İshak; Ruh'a göre doğan "vaad çocuğu"dur. Hem Sare'yi, hem de oğlu İshak'ı "özgür-

5 Ş. Gündüz, *age*, s. 91.

lük" kavramlarıyla irtibatlandırır. Olağan/fıtri yoldan doğan İsmail; Ruh'a göre doğan İshak'a nasıl zulmettiyse, şimdi de Kudüs'teki İsa'nın havarileri kendisine öyle zulmetmektedir. Kabalacılar, Tevrat'tan, nasıl bambaşka bir tasavvuf dini çıkardılarsa, Pavlus da aynı şeyi Hristiyanlıkta yapmaya çalışır.

"Harman döven öküzün ağzını bağlamayacaksın." şeklinde Tevrat'ta geçen ifadeyi metnindeki bağlamından kopararak, kendisinin cemaatinden birtakım maddi faydalar temin etmesinin normal olduğuna delil getirir.[6]

Tevrat'ta Allah'ın İbrahim'e "Bu ülkeyi senin nesline vereceğim!" sözünden, bütün İbrahim neslini değil, yalnızca "Mesih"i anlar. Özetle onda yoğun bir sembolik anlatım ve mistisizm iç içedir. Onun sembolizminin merkezinde ölüp-dirilen İsa motifi vardır.

b. Helenizm ve Sır Dinleri

Birçok uzmana göre Hristiyanlık birinci yüzyılda, Akdeniz havzasında bulunan antik pagan gizem dinlerinin[7] Yahudi bir uyarlamasıdır.

İlk Hristiyanlar Therapeute/Şifacılar ve Esseniler idi. Onların yaşadıkları coğrafya kozmopolit pagan uygarlıklar tarafından kuşatılmıştı. Platon, Akdeniz bölgesinin halklarını "küçük bir göletin etrafındaki kurbağalar" olarak tanımlar.

6 Tevrat'ın bâtıni yorumunu benimseyen İskenderiye ekolüne mensup Pavlus, *"Harman döven öküzün ağzını bağlamayacaksın!"* (Tesniye 25/4) şeklinde Tevrat'ta geçen ifadeyi Pavlus şöyle yorumlar: *"Tanrı'nın kaygısı öküzler midir? Yoksa bunu, bizim için mi söylüyor? Kuşkusuz bizim için yazılmıştır bu. Çünkü çift sürenin ümitle sürmesi, harman dövenin de harmana ortak olmak ümidiyle dövmesi gerekir."* (Korintliler 9/9-10).

7 Mithraizm, Orfizm gibi "Sır Dinleri" denen bu mahalli dinler ismini mystery/gizemli olmalarından alırlar. Bu dinlere gizlice girilir. Cemaate katılan yeni kimselere "Kurtuluş Sırrı" belli aşamalardan sonra verilir. Verilen sırların saklanması mecburidir. Cemaate mensup olmayanlara bu sırlar verilmez. Bu "sır" kelimesini Pavlus yeni dininde "sakrament" (sırlı ibadetler) olarak kullanacaktır. Bu sır dinlerine göre insan İlahî/tanrısal bir öze sahiptir, bu tanrısal öz, bu maddi bedende hapistir. İnsanın ilahi öze kavuşabilmesi için bu bedenden kurtulması gerekir. Kurtuluşa ermek için, gnosise ulaşılması gerekir. Bunun için inisiyasyon sürecinden geçmek ve bir mürşit bulmak gerekir. İnisiye adayı ancak ağır riyazetlerden sonra gnosise ulaşabilir. İlahla komünyona girilir. Yani kişi onunla bütünleşir, onunla özdeş hâle gelir.

Bu kurbağalar birbirlerinin vıraklamalarını duyabiliyordu. Bu yıllarda paganın, Yahudinin ve Hristiyanın ortak dili Yunancaydı. Bu yüzden hepsinin tanrıları birbirine benziyordu. Sadece isimleri farklıydı. O yıllarda Akdeniz bölgesinde pek çok Yahudi toplumu, birlikte yaşadıkları pagan milletlere entegre olmuştu. Yahudi filozofu Philo gibi, Esseniler de Pisagorcu olarak bilinirler. Onlar, pagan filozofların hikmeti Musa'dan aldıklarına inanıyorlardı. İşin gerçeği de Pisagor, Socrates, Platon ve Plotinus gibi büyük pagan gnostik bilgelerin her biri Akdeniz bölgesinin her tarafında görülen bu Gizem kültlerinden birine veya bir kaçına müritti.

Bu sır/gizem dinlerinde sembolik inisiyasyon mitlerinin en önemli karakterleri "kayıp olan ve kurtarılan Kraliçe" ile "ölen ve ölümden sonra dirilen tanrı-insandır". Bu "kraliçe ve tanrı-insan" miti değişik toplumlarda farklı isimlere sahip olsalar da onlara aynı anlamlar yüklenmekteydi. Örneğin bu iki mitin adı Mısır'da İsis ve Osiris, Yunanistan'da Persephone ve Dionyus, Anadolu'da Kibele ve Attis, Suriye'de Afrodit ve Attis, İran'da Magna Mater ve Mitras'tır.[8]

Kayıp olan ve kurtarılan Kraliçe (Sophia); pagan gizemlerinde kişinin nefsini temsil eder. Bu Sophia; babasının yanından kaçmış, birçok erkeğe âşık olmuş, onlar tarafından iğfal edilmiş, aldatılmış bir kadındır. Bir gün babası onu ziyaret eder ve babasına kendisini kurtarmasını rica eder. Sonra babası ilk doğan oğlunu/kardeşini cennetten gönderir. Sophia'da onunla evlenir ve babasına döner. Sonunda düştüğü bataklıktan kurtulmuştur. Bu tipik bir mistik inisiyasyon alegorisidir. Nefsin kurtuluşunu temsil eder. Baba'ya, Tanrı'ya doğru yolculuktur. Seyrü sülûk-i urûcîdir.

Yine paganlardaki komünyon ayinleri bir nevi mistik evlilik yani, tanrıyla birleşme ritüelidir. Tanrıça Demeter ekmek ile, tanrı-insan Dionyus ise şarap ile temsil ediliyordu. Bunlar aynen Hristiyanlığa geçecek ve ekmeği Meryem, şarabı ise İsa temsil edecektir.

8 T. Freke, P. Gandy, *İsa ve Kayıp Tanrıça*, çev. Aslı Bengisu, s. 30.

Yahudi gnostikler Yahudi Mesih ile pagan tanrı-insanını birleştirerek en büyük mistik süper kahramanı icat ettiklerini düşünmüşlerdi. Gnostik İsa politik kurtuluş için değil, mistik aydınlanma için gelmişti. O zafer kazanan orduların başında değildi, aksine basit bir suçlu gibi öldürülmüştür.

Gnostik inisiyasyonun amacı, içimizde bulunan tanrısal özümüzün farkına varmaktır. Yetkinleşmiş psişe/nefsin aynasına baktığımızda Tanrı'dan başka bir şey görmeyiz. Plotinus "Bilinç/ruh, kraldır. Bizler de krala dönüştüğümüzde kral oluruz." der.

Pavlus'un imal ettiği İsa mitinin en önemli yanı, "Christ'in vaftizi, ölümü ve ölümden dirilişi"dir. Pavlus; bunların gnostiklerin inisiyasyon safhalarını sembolize ettiğini düşünüyordu. Böylece herkes içindeki Chirist'i/Tanrı'yı sağ iken keşfedebilecekti.

Philo; Sophia'yı "Logos'un anası" olarak tasvir eder. Ona göre Logos, Sophia'ya ve onun gnosisine giden yoldaki Kılavuz'dur. O Musa'yı Logos'un cisimleşmiş hâli ve Sophia'nın bir çocuğu olarak tasvir eder. Aynı şekilde Hristiyanlıkta da İsa, Logos'un cisimleşmiş hâli olarak tasvir edilecektir.

Hristiyan gnostik Origen ve pagan gnostik Plotinus'un her ikisi de İskenderiye'deki Eflâtuncu Ammonius Sakkas'ın öğrencileridir. Bu yüzden Hristiyan ve Eflâtuncu gnostizm ikiz kardeş kadar birbirine benzemektedir.

Tarsusluların inandığına göre ana tanrı Kibele/Cybele'in eşi Attis her yıl ölüyor ve sevgilisi tarafından diriltiliyordu. Attis'e ait bu mitos; tabiatın yıllık ölüm ve diriliş döngüsünü temsil eder. Pavlus'un İsa'sı da tıpkı gnostiklerin mistik olarak ölen ve ölümden sonra dirilen tanrı-insanı gibidir.

Pavlus'un, Helenistik kültürden fazlasıyla etkilendiğini, imal ettiği İsa imajında fazlasıyla görebiliriz. Mesela Rab/Efendi kavramını bu Helenistik kültürden almıştır. O çağlarda tanrısal/yarı tanrısal varlıklar için yaygın olarak bu deyim kullanılmaktaydı. Rab kelimesini yalnız Pavlus kullanmaz,

daha önceki cemaati da kullanır. Ancak, Pavlus onlardan farklı olarak İsa cemaatinin kullandığı "İnsanoğlu,[9] peygamber" kavramlarının yerine Helenistik kültürde yaygın olarak kullanılan "Tanrıoğlu, Mesih ve Rab" kavramlarını kullanmaya başlamıştır. Putperest Romalılar mitolojik kahramanlar ya da tanrılaştırdıkları devlet adamları için "İlahî Efendi" anlamında bu kelimeleri kullanıyorlardı.

Pavlus; "ruh, gnosis, doxa/görkem, sophia/bilgelik, inisiye olanlar (tarikata giren müridin manen dirilmesi)" gibi birçok pagan terimlerini çok sık kullanır.[10] Onda Socrates ve Platon'un etkileri çok açıktır. O "Bizler büyük bir kır manzarasına küçük bir aynadan bakan kimseler gibiyiz." derken, "Gördüklerimiz gerçeğin aldatıcı bir yansımasıdır." diyen Platon'un meşhur mağara istiharesinin bir benzerini dillendirmektedir.

Pavlus'un Rabbi (Mesih) Mısırlılardaki Osiris, Yunanlılardaki Dionysus, İranlılardaki Mitra gibi, tüm pagan dinlerindeki, ölüp-dirilen "tanrı-insan"dır. İkinci, tali bir tanrıdır. Örneğin Osiris dünyaya geldiği zaman gizemli bir ses "Evrenin Efendisi" nin dünyaya geldiğini söylemiştir! Bu hikâye aynen İsa'ya uyarlanmıştır.

İznik Konsili'ni toplayıp, İncilleri dörde indiren İmparator Konstantin aynı zamanda, vaftiz olmayı reddedecek kadar eski dinine sadık birisidir. Paganların kutsal günü olan güneşe tapınma gününü, Sunday (Güneş gününü), Hristiyanların kutsal günü yaptırmayı başarmıştır. Paganlardaki, Güneş tanrısının doğum günü olan ve günlerin uzamasının sembolü olan 25 Aralık'ı, İsa'nın doğum gününe, Noel bayramına denk getirerek, Zerdüştlerin ve Romalıların Mithra gelenekleri Hristiyanlıkta devam ettirilmiştir. Özetle; pagan Konstantin ile Hristiyanlık, yaptıkları zoraki koalisyondan her biri kendi hissesine düşeni almıştır.

9 Sinoptik (birbirine benzer) İnciller: Matta, Markos ve Luka'dır. MS 120 yıllarından sonra yazılan Yuhanna İncili bunlardan oldukça farklıdır. Onda Pavlus'un felsefesi bütün yönleriyle tebellür etmektedir. Oysa Sinoptik İncillerde 69 kez İsa için "İnsanoğlu" kelimesi geçmektedir. Yine bu İncillerde İsa için peygamber kelimesi kullanılmaktadır.

10 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 215.

Pavlus doktrinindeki "İsa Mesih"in insanlığın kurtuluşu için ızdırap çekerek ölmesi ve tekrar dirilmesi motifinin Anadolu ve Suriye dinlerindeki, tabiatın her yıl ölüp-dirilmesi mitosuyla yakından bağlantılıdır.

Yine Tarsus'taki Baal/İlahî baba ve Sandan/İlahî oğul kültünü aynen "Baba-Oğul" şeklinde formüle etmiştir.

Yine Pavlus sır dinlerinden aldığı komünyon/tanrı ile bütünleşme inancını vaftize uyarlamıştır. Ona göre vaftiz olan kişi gizemli bir şekilde Mesih'te/Tanrı'da fânî olmakta, onunla bütünleşmektedir. Mesih'e inananlar ve bazı sakramentleri (sırlı ibadetleri) yerine getirenler Mesih'e katılmakta ve onun vücudunun, varlığının bir parçası olmaktadır. Pavlus'ta Mesih'te birleşme ya da Mesih'e katılma o kadar merkezi bir yer işgal eder ki, mektuplarında tam 165 yerde buna atıfta bulunur. Bu bazen Mesih'le mistik birleşme, bazen de vaftiz ve evharist gibi ibadetlerle gerçekleşen tecrübî birleşmedir. Pavlus bunu "Ben artık yaşamıyorum, Mesih bende yaşıyor, Rable birleşen tek beden olur." gibi sözlerle ifade eder. Ona göre vaftiz olanların hepsi Mesih'le birleşirler ve bir beden olurlar ve aynı ruhla vaftiz olurlar, aynı ruhtan içerler. Vaftiz, İsa'nın ölme ve dirilme eylemine onunla birlikte katılmayı sembolize eder.[11] Vaftiz olanların hepsi sonsuz bir hayat sürmek için Mesih'le birlikte ölüme gömülmektedir.

Yine evharist töreninde yenilen ekmek İsa'nın bedenini, içilen şarap İsa'nın akıtılan kanını temsil etmektedir. Bu inançlar da tamamıyla eski sır dinlerinden alıntıdır. Bu batıl dinlerde de bu tür kurban ayinlerine katılanlar ölümsüzlük niteliği kazanarak, "ilahî cevherde/Tanrı'da fani olmayı" gerçekleştiriyorlardı. Pavlus da evharist törenini Mesih'le/Tanrı'yla bütünleşme ve ölümsüzlüğe erişme olarak görür. Pavlus da bunu, kendisinden önce kimsenin bilmediği, sadece kendisine verilen büyük sır (!) olarak takdim eder.

Pavlus bu kadar basit bir fikir iktibasını, kopya çekmeyi utanmadan "mesih sırrı", daha önceleri kimsenin bilmediği

11 Ş. Gündüz, *age*, s. 244.

ve kendisinden açıklanması istenen ilahî bir sır olarak takdim eder. Çoğumuz bilir ki, iki öğrencinin birbirlerinden kopya çektiği, ikisinin de cevabı yanlış olduğunda anlaşılır. Doğru cevapta hepsi buluşabilir. Ama iki tane saçma sapan cevap ve üstelikte tıpa-tıp aynı ise!

Bizim Pavluslar da bu fena anlayışını, fenâ fillah anlayışını ya daha önceki sır dinlerinden veya diğer batıl dinlerden almışlar ya da Allah'ın tevhid dinini taammüden katletmekten sabıkalı bu Aziz Pavlus üstatlarının icat ettiği yeni Hristiyanlıktan kopya çekmişlerdir.

c. Gnostizm

Pavlus'a tesir eden akımlardan bir diğeri, gnostizmdir.[12]

Kendilerini Pavlusçular olarak tanımlayan Hristiyan gnostik bilgeler, Pavlus'u "en büyük ve tek gerçek havari" olarak takdim ederler.

Birçok uzmana göre Sinoplu Hristiyan teolog Marcion, Simon Magus gibi Pavlus da meşhur gnostiklerdendir. Pavlus'un mektuplarında gnostik geleneğin çeşitli kavram ve motifleri çok barizdir. Gnostisizmin temel karakteristiklerinden Redeemer (Kurtarıcı) motifi, düalizm, gizli bilgi (gnosis) düşüncesi ile gnostik mitolojik semboller, gnostik antropoloji, kozmoloji ve kurtuluş öğretisi, Pavlus düşüncesinin şekillenmesinde etkili olan başat unsurlardır. Pavlus'un düşüncelerindeki gnostik unsurlar arasında en dikkat çekici olanlardan birisi gnostik

12 Gnostisizm, eski Yunancadaki "sezgi veya tefekkür yoluyla edinilebilen bilgi" anlamındaki "gnosis" sözcüğünden gelir. Tarikatlardaki "marifet, irfan, ilm-i marifet" denilen şey budur. Gnostik; bizdeki "ârif" kelimesinin karşılığıdır. Gnostiklerde; "Ehl-i Mrifet/İrfaniyye"ye tekabül eder. Sırları çözmüş, hakikatin saklı bilgisine "ermiş-aydınlanmış" anlamındadır. Gizemci anlayışa göre hakikate ulaşmada dinler yetersiz olup, buna ancak ruhsal çabalarla ulaşılabilir. Onlara göre ruh ölümsüzdür. Gerçek yaşam, bu fiziksel dünya değil ruhsal yaşamdır. Doğru bilgi, ancak inisiyasyon ile seçkin insanlara/havâssa verilir. Bu felsefede üstad; inisiyatör/mürşittir ve tektir. Öğrenci ise inisiye/mürit adayıdır. Gizemci ve çileci bu gnostik öğretiye göre Tanrı, doğru biçimde ancak bu havâssın sezgisiyle bilinebilir. Bilgi edinmek bu mistik deneyime ve bu akıldışı gizemli sezgiye, zevke (tatmaya, hissetmeye) bağlıdır. Geniş bilgi için Gnostizm bölümüne bakınız.

Redeemer (Kurtarıcı) motifidir. Maddi âleme karşı olumsuz bir yaklaşımı esas alan ve insanın gerçek vatanının bu âlem olmadığını, zira onun bu âleme düşmüş/atılmış bir varlık olduğunu kabul eden gnostisizmde insan, maddi âlemdeki bir tutsak olarak düşünülür. Maddi âlemde tutsak edilmiş olan bu varlığın kurtarılışı için gerekli olan ilahî bilgi (gnosis), kurtuluş isteği ve bu isteğe cevap yanı sıra, kendisini kurtuluş yoluna iletecek ilahî bir kurtarıcının/Redeemer'ın varlığı da gerekli görülür. "Rab İsa Mesih" düşüncesiyle Pavlus'un, gnostik Redeemer motifini tarihselleştirdiği görülür. Pavlus'a göre İsa Mesih, varlık öncesi mevcut olan tanrısal bir varlık, Tanrı Oğlu'dur. O, "görünmez Tanrı'nın görüntüsüdür; bütün yaratılışın ilk doğanıdır. Her şey onda yaratılmıştır ve her şey onun aracılığıyla ve onun için yaratılmıştır. Her şeyden önce var olan odur". İnsanlığın kurtuluşu için tanrısal yüceliğinden soyunmuş ve insan suretine bürünerek yeryüzüne inmiştir. O, yüce Tanrı tarafından gönderilen bir Kurtarıcı'dır.[13]

İsa, Tanrı'nın yaratmasının ve yaratılışın ilk prototipidir. O yaratılan insanın ilahî nitelikli ilk örneğidir.[14]

Pavlus'un mektupları incelendiğinde onda açık bir şekilde pagan ve gnostik kültürün etkileri görülür. Onun sık kullandığı "pneuma/ruh", "gnosis/tanrısal bilgi", "doxa/görkem", "sophia/bilgelik", "teleioi/inisiye olmak" vs. gibi pagan gizemlerinden gelen terimlerdir.

Pavlus'un İsa'sı gnostiklerin mistik olarak ölen ve ölümden sonra dirilen tanrısıdır. O, İsa'nın bir şahıs olarak gelmediğini, gnostik illizyon öğretisinde olduğu gibi, İsa'nın; insan bedeni şeklinde göründüğünü söyler. O kutsal metinlerdeki hikâyeleri "alegoriler" olarak tasvir eder ve olayları sembolik olarak yorumlar. O tüm gnostikler gibi; "ölümden sonra dirilmeyi" gelecekte, ölüm sonrasında olacak bir olay olarak görmez. Onun dirilişi, şimdi ve burada gerçekleşebilecek ruhsal bir olay, bir tür manevi diriliştir.

13 Şinasi Gündüz, "Erken Dönem Hristiyan Gnostisizmi", İÜ, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.
14 Ş. Gündüz, *age*, s. 108.

Pavlus, gnostikler gibi törenler, kutsal günler, kurallar vs. gibi dinin zahiri yönünü oldukça küçümser. Gerçek Hristiyanların Christ'e benzer hâle geldiğini iddia eder. Onlar, yüzlerinde hiçbir perde olmaksızın, bir aynada olduğu gibi Tanrı'nın ihtişamını yansıtırlar ve bu yüzden onun suretine dönüşerek ihtişamdan ihtişama geçerler. (Korintlilere II, 3v 12-8)

Pavlus, yalnızca inisiye birisine öğretilecek olan bir gnösisten bahseder. Gnosise olan aşkı daha da çoğaltabilecek bir dua sunar. O bir gnostik inisiye gibi "Gizem, vahiy aracılığıyla bana verildi" der.[15]

Pavlus, "uzun zamanlar ve birçok nesil boyunca gizlenmiş olan" ve şimdi Tanrı tarafından seçilmişlere ifşa edilen sırrı açıklamakla görevlendirildiğini söyler. Bu sır; gnostizmin ve pagan gizemlerinin kadim iddiası olan, "Tanrı içimizdedir" fikridir![16] "Her birinizin içinde evrenin Ruh'u, (Logos, Dameon, Tanrı'nın Bilinci) bulunduğudur." "*Sır budur; Chirist, sizin içinizde!*" (Kolesilere, 1/24-8)

Yine Pavlus "gnostik düalizmi" aynen iktibas etmiştir. Bu düalist terminolojideki ruh-beden arasındaki karşıtlık aynen Pavlus teolojisinde de yer alır. Ona göre beden: günahı, ölümü, kötülüğü, ızdırabı, sapkınlığı ve tüm olumsuz nitelikleri barındırır. Ruh ise; kurtuluş, hayat ve iyilik gibi olumlu niteliklere sahiptir. Ona göre kurtuluş; bedeni terk etmekle, Tanrı'nın ruhuna sahip olmakla ve de bedenimizin Ruh'un/Mesih'in denetiminde olması ile mümkündür.

Gnostizmde bu dünya, şer güçlerince/şeytani varlıklarca veya ilahî âlemden atılmış ruhsal varlıklarca yönetilir. Bu yüzden maddi âlem ilahî âlemin aksine günah, kötülük ve ölüm mekânıdır. Gnostizme göre insan; tanrıdan uzaklaştığı için kötülük dünyasına atılmış, günah ve ölüme tutsak edilmiş bir mahkûmdur. Bu gnostik öğelerin Pavlus'a aynen sirayet ettiği görülmektedir. Ona göre Âdem; topraktan olmayı,

15 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 220.
16 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 222.

dünyeviliği ve doğallığı temsil eder. İsa ise ruhsallığı, ilahî/melekût âleminden olmayı temsil eder.

Pavlus İlahî Hukuku, Musa'nın (as) Şeriatını Kabul Etmez

Hz. İsa'nın çocukluğu, Vaftizci Yahya'nın da mensubu olduğu, katı kurallara sahip, bir Yahudi cemaati/tarikatı olan Esseniler içinde geçmiştir. Dünyaya değer vermeyen bu Esseniler Kudüs'teki açgözlü, ikiyüzlü Yahudileri protesto edip, Kumran vadisinde mağaralara çekilmiş kimselerdir. Bunlara göre esas yaşam, insanın ölümünden sonra, ruhun beden hapishanesinden kurtulmasıyla başlamaktaydı. Çocuklar sekiz günlük iken sünnet edilir, 20 yaşına kadar dinî eğitime tabi tutulur ve 20 yaşında da evlendirilirdi. Esseniler Yahudi şeriatına harfiyen sadık olup, dinî kuralları çiğneyenlere çok ağır cezalar verirlerdi.

Hz. İsa da Yahudi şeriatını bazen eleştirmiştir. Hukuktaki tutarsızlıklara değinir, onu uygulayanlardaki samimiyetsizliği, onu istismar edenleri tenkit eder, sevgi-saygı ilkesinden uzak intikamcı tipleri eleştirir. Buna rağmen İsa ömrünün sonuna kadar şeriata bağlı yaşamıştır. Cumartesi yasağına uymuştur. Şeriattan uzaklaşmanın kişiyi tanrı yolundan uzaklaştıracağını söyler.[17] Hz. İsa Yahudi "adalet Tanrısı" yerine, daha çok bir "sevgi Tanrısı" ikame etmiştir.

Pavlus ise; hukuk yoluyla hiç kimsenin kurtulamayacağını ve hukuka bağlananların lanet altında olduğunu söyler. Hukuk sadece günahı arttırır. İnsanı günahkârlığa sevk eder. Ona göre hukuk Tanrı'nın asli vaadinin parçası değildir, sonradan olmadır. Mesih dönemiyle birlikte geçerliliğini kaybetmiştir. Hukuk günahı/suçu ortaya çıkarmaya yönelik bir fonksiyonu vardır. Bu hukuk yüzünden Âdem yasak meyveyi yiyince günahkâr olmuş ve cennetten çıkarılmıştır. Sırf bu yüzden tüm insanlar günah ve ölüm çemberine mahkûm olmuşlardır. Tanrı'nın asıl vaadi olan Mesih aracılığıyla kurtuluş dönemi başlamış, hukuk devri sona ermiştir. Mesih; hukuk/şeriat dönemini fiilen sona erdirmiştir. Bu yeni dönemde

17 Ş. Gündüz, *age*, s. 217.

insanlar Mesih'in kurtarıcılığına inanarak hukuk ve sonuçlarından kurtulacaktır. Pavlus bu yüzden İsa'nın havarileri ile mücadeleye girişmiştir. Tanrı İsa ile İsa öncesindeki insanlara, "ne ile kurtulamayacaklarını" göstermiştir. Kurtarıcı İsa Mesih ile önceki çocukluk, kölelik devri bitmiştir. Tanrı kendi öz oğlunu çarmıha gererek, onları özgürlüğüne kavuşturmuştur. Şeriat Tanrı'nın oğlunu bile mahkûm edebilecek kadar kötüdür. Artık kurtuluş, Kurtarıcı İsa'ya iman iledir.

Pavlus, İsa Gizemlerinin Yahudi tanrısı Yehova'nın yasasının yerine geçtiğini, Yeni Sözleşmenin (İncil'in) Eski Sözleşmeyi hükümsüz bıraktığını söyler. O gnostikler gibi şeriata karşı ahlaki köleliği değil, gnosis aracılığıyla ruhsal özgürlüğü vazeder.

Hristiyanlıktaki, yedi büyük günahı ele alırsak, bunların hukukî değil ahlaki suçlar olduğunu görürüz. Kibir/gurur, bencillik/cimrilik, şehvet düşkünlüğü, hased/kıskançlık, oburluk/aç gözlülük, öfke/nefret ve tembelliktir. Bu yasaklar insan bedeninin ve dünyanın kötü ve suçlu olduğunu kabul eden gnostik karakterler taşır. Mesela şirk yoktur! Yalan, sihir, hırsızlık, namuslu kadınlara iftira vs. gibi bizdeki büyük günahlara benzemezler.

Artık Tanrı'nın değil, Mesih'in yasası geçerlidir. İsa'nın "Komşunu kendin gibi sev!" sözünde ifade edildiği gibi, sevgi hukukun yerini alır. Onun dini sevgi dinidir. Böylece Pavlus, hukuku ahlaka indirgemiştir. O Gentileliler arasında yaşarken İsa ve Musa hukukuna yer vermez. Ama kendisi "Her şey bana caizdir." diyebilecek kadar, yeni hukuk normları koymaktan da sakınmaz. (Korintoslulara, 6/12) O; karısı iman etmeyen kimse isterse onu boşamayabilir der. Bekâr ya da dul kalmayı tavsiye edebilir. Boşanma konusunda "Kadın kocasından ayrılmasın. Ayrılırsa da kocasız kalsın ya da kocasıyla barışsın. Erkek de karısını boşamasın." der. Putperestlerin putlar için kestikleri etlerin haram olmadığını, "*Yiyecek bizi Tanrı'ya yaklaştırmaz. Yemezsek bir kaybımız olmaz, yersek de bir kazancımız olmaz.*" der. "*Bilgi insanı kibirlendirir, sevgi ise bina eder.*" diyerek, ilmi küçümser. (Korintoslulara, 8/1-8)

Ona göre bir Hristiyan inisiye/derviş "İsa'nın acısına ve ölümden dirilişine katılmak suretiyle şeriattan kurtulabilir." Ona göre şeriat koyan Yehova, En Yüce aşkın Tanrı'nın aşağısında olan tıpkı paganların aracı tanrısı Demiurgos gibi bir aracı bir tanrıdır. Ona göre Tanrı tektir, ama aracı tek değildir. Artık Yehova'nın Yahudi halkına hükmetme yılları bitmek üzeredir.

Yahudi kökenli Hristiyanların ısrarla savundukları sünnet olma geleneğine çok ağır saldırır. "*O köpeklere, o kötülük işçilerine, balta kullanan o sünnetçilere dikkat edin!*", "*Onların kendilerini hadım etmeleri daha iyidir.*" diyecek kadar! (Galatyalılara, 5/2, 12)

İsa yaşadığı sosyal-siyasal yapıya, statükoya karşı ciddi eleştiriler getirmişti. Oysa Pavlus, tam bir statükocudur. Mevcut otoriter yapının yanındadır. Tüm mevcut yönetimlerin meşru olduğunu, Çünkü onların tanrısal iradenin tezahürüyle var olduklarını söyler. Dünyevi otoriteye itaati zorunlu görür. O her ortama uyan bir makyavelisttir. O, Neron gibi zâlim ve gaddar idarecilere bile insanları kayıtsız-şartsız itaate çağırabilir. Pavlus'un bu yaklaşımı, "Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a" şeklinde ifadesini bulacak ve laik yönetimlerin kapısını ardına kadar açacaktır. Böylece devlete bağlı din ve devletin kapı-kulu dindarları ortaya çıkaracaktır.

Yine Pavlus yaşadığı toplumda hâlâ geçerli olan kölelik gibi sosyal dramlarla hiç ilgilenmez. O hürler, işçiler ve köleler gibi sosyal statülerin olduğu gibi kalması taraftarıdır. Kölelere iyi köle olmalarını tavsiye eder, o kadar! Önemli olan kişinin nefsinin kölesi olmamasıdır! Nasıl olsa tüm insanlar zaten tutsaktır, köledir. Ancak onlar İsa Mesih'e imanla özgürleşebilirler. Ayrıca kölelik müessesine karşı çıkmak dünyevi –ona göre tanrısal– idarelere, meşru otoritelere karşı gelmek demektir.

Pavlus tüm bunları yaparken kendi kurduğu dini/felsefeyi yaymayı amaçlamaktadır. Bu misyonu yaparken istenmeyen engeller ile karşılaşmak istemez. Nasıl olsa İsa Mesih yakında

gökten inecek, onun krallığı başlayacaktır. Bu tanrı kral'ın gelmesi an meselesidir.

Pavlus tam bir kadercidir.

Pavlus'un Dini

Pavlus İsa'nın öğretilerini insanlara ileten bir havariden, bir peygamberden daha fazlasıdır. Onun teolojisinde kendisi İsa'nın beklentilerini yerine getirecek kişidir. O, Mesih merkezli bir din anlayışını önceler. Onun İsa'sı, İsa'nın ölümüyle başlayan bir İsa'dır. Bu Yeni İsa; ölüp, göğe yükselen tanrısal İsa'dır.

Hakiki İsa Tanrı'ya iman etmeyi, kötülüklerden uzak durmayı ve böylece O'nun hâkimiyeti (hükümranlığı/melekûtu) altına girmeyi emreder. Pavlus'un İsa'sı ise; insanlığın kurtuluşu için bedenlenmiş Tanrı'nın oğludur. Bu Kurtarıcı, Mesih Rab'dır. Kurtuluşun yegâne yolu Mesih'e imandır.

İsa; iman ve ilahî hukuk/şeriat da dâhil dinî öğretilere teslim olarak Tanrı'nın melekûtu altına girmeye davet ederken, Pavlus ise Mesih'te olmaya ya da Mesih cemaatine katılmaya davet etmektedir. Pavlus Oğul Tanrı'yı, Baba Tanrı'dan öne çıkarmıştır. Onun teolojisi Tanrı merkezli değil, Mesih merkezlidir.

İsa'da Tanrı'nın egemenliği; dünyanın sonunda gerçekleşecek hesap günüdür ya da Tanrı'nın iradesinin insan inanç, düşünce ve eylemlerine hâkim olması demektir. Pavlus'ta ise; tanrının egemenliği Rab İsa Mesih'in egemenliğidir. Pavlus'un İsa'sı yeryüzüne çok yakında gelecek, tüm dünyevi yönetimleri kaldıracak ve ölüm dâhil tüm düşmanlar Mesih'in ayakları altında ezilip, yok edilecektir. Rab İsa gökten Tanrı'nın borazanıyla inecek, ölüler dirilecek ve sonra da inananlar bulutlar içinde göğe yükselecek ve orada ebediyen Rab ile birlikte olacaklardır.[18]

İsa'da; kendi şahsı ön planda değildir. Tebliğ ön plandadır. Pavlus'ta ise İsa'nın şahsiyeti ön plandadır. Dikkat çeken husus, İsa'nın şahsında bedenlenen Oğul Rab Mesih'tir.

18 Ş. Gündüz, *age*, s. 211.

İsa'da Allah tektir. Birdir. O'ndan başka rab yoktur. O'nu bütün varlığımızla sevmeliyiz. O öldüren, dirilten ve yargılayandır. Her şeye gücü yetendir. Yerlerin ve göklerin rabbidir. Hesap gününün ne zaman olacağını yalnızca o bilir. İsa, kendisine "iyi öğretmen" diyen birisine Tanrı'dan başka hiç kimsenin mutlak iyi olamayacağını söyler. *"Bana neden iyi diyorsun? İyi olan tek biri var, o da tanrıdır."* der (Markos, 10:17-8) ve yalnızca O'na itaat edilmesini ister.

Pavlus'ta ise, baba tanrı ve tanrısal oğul olan Rab İsa ikiliği ön plandadır. Pavlus *"Bizim için tek bir tanrı vardır. O her şeyin kaynağıdır ve biz onun için yaşarız. Tek bir rab vardır. O da İsa Mesih'tir. Her şey onun aracılığıyla yaratıldı, bizde onun aracılığıyla yaşıyoruz."* der. (Korintoslulara 1. Mektup, 8/5-6)

Bizdeki "nûr-i Muhammedî" anlayışını devreye sokarak İsa'yı ikinci ilah yapıverir. Daha doğrusu bizimkiler bu teoriyi aynen Pavlus'tan araklamışlardır. Görünmez Babanın/lâhûtun, nâsût/görünür oğlu ortaya çıkar. Mesih tanrıoğlu, tanrı suretlidir. Baba aşkın olan, İsa içkin olandır. İsa; ilahî olanın nesnel hâlde görünmesinden ibarettir.

Pavlus; "Herkese karşı her şey oldum." diyecek kadar ilkesizdir. Machiavelli'nin "davaya ya da amaca giden her yol mubahtır!" felsefesinin yüzyıllar öncesinden numune-i imtisalidir.

Pavlus bu yönüyle Misyonerlerin piridir, onların rol modelidir. Onlar amaçlarına ulaşabilmek için Yahudi'ye Yahudi, putpereste putperest, Müslüman'a Müslüman olarak görünürler.

Pavlus'un kavgaya tutuştuğu kimseler, İsa'nın yıllarca dizi dibinde yetişmiş seçkin havarileridir ve bizzat Tanrı tarafından seçilen Yakup; bu havarilerin başındadır. İsa'nın öz kardeşi Yakub'un etrafında toplanan, İsa'nın nübüvvetine ve mucizelerine tanık olmuş kimselerden oluşan müminler cemaati. Pavlus ki, İsa'yı hiç görmemiş. İsa'nın sağlığında onlara işkence etmiş. Taşlanarak öldürülen Stefan'ın, son demlerinde "Canımı al Rab İsa!" haykırışlarını zevkle bir kenardan izleyen Pavlus. Kendini havari ilan eden, İsa'nın öz be öz şakirtle-

rini beğenmeyen, onları ikiyüzlü sahtekârlar diye suçlayan, kerameti kendinden menkul Pavlus! O tüm bu misyonerlik görevini gökte Baba'nın sağına oturmuş Mesih'ten aldığı görevlendirme ile yaptığını söyleyecektir. Pavlus'un peygamber olduğunu bütün Gentileliler/zındıklar kabul etmişler, lakin nasıl olduysa Havariler onun peygamber olduğunu görememişlerdir (!) Mesih İsa bağlılarına bu kadar zulmetmiş olmasına karşın, Mesih'in mesajını o temsil etmektedir (!) Hatta o kendisini Tanrı'nın bugüne kadar kimseye bildirmediği bazı gizli sırları kendisine bildirecek kadar özel seçilmiş birisi olarak görür. Hz. İsa'nın kendisine özel "vahiy"ler ulaştırmıştır! O; daha anne rahmindeyken Tanrı tarafından seçilmiştir! Yani tam bir narsist ve megalamondur.

İnananlara yaptığı zulümden ve İsa'ya sağlığında iken iman etmemiş olmanın ezikliğini kendisinin özel olarak görevlendirildiğini söyleyerek kapatmaya çalışmaktadır.

İsa'nın çarmıhta ölümü ve yeniden diriliş inancı, Hristiyan doktrininin temelini oluşturur. Tamamıyla Pavlus tarafından formüle edilen bu doktrine göre Hz. İsa diğer insanların günahlarına kefaret olmak için çarmıha gerilmiş, acı çekmiş ve ölmüştür. Bu inanca göre insanlar, doğrudan Allah'a yönelerek ve O'nun şeriatına uyarak kurtulamazlar, sadece Hz. İsa'ya sığınıp onun kefaretinden yararlanarak kurtulabilirler. Pavlus bu nedenle Yeni Ahid'e giren mektuplarında "Eğer Mesih dirilmemişse, bildirimiz de imanımız da boştur" diye yazmıştır. Çünkü Pavlus'un temel doktrini, çarmıha gerilip, acı çeken Mesih efsanesine dayanmaktadır.

O sembollere çok önem verir. Mesela İsa'nın çarmıha gerilmesi hadisesi insanlığın dönüm noktasıdır. Haç; insanlığın kurtuluş yolunun açılmasıdır. Haç kurtuluşun sembolüdür. Oğul tanrının çarmıhta ölümü tüm insanların günahlarına kefaret olmuştur. O masum kurbanın akan kanı tüm insanların affına vesile olmuştur. Bu haç ile Mesih'e inananlar ölümsüzlüğe ermişlerdir. Oğul İsa vesilesiyle Âdem'den bu yana lanetli günahkâr insanlar Baba Tanrı ile barışmışlardır. İnsanlar bundan sonra Tanrı kuzusu İsa'nın akan kanı vesi-

lesiyle Tanrı'nın huzuruna kutsal, lekesiz ve kusursuz olarak çıkabileceklerdir.

Bu vesilecilik anlayışı bizim Pavluslarda da aynen vardır. Bu bazen vesilet'ün-necat olan peygamberdir, çoğu kere de şeyhlerimizdir. Yine Pavlus'taki "tanrı oğlu" terimi bizimkilerde de "ricalullah/Allah'ın adamları, ehlullah/Allah'ın ailesi, yakınları" olarak geçer. Bu kavram Yunan kültüründen tevarüs etmiştir. Helenistik kültürde tanrısal güç sahibi olduğuna inanılan krallara veya mucize gösteren kimselere bu "tanrı oğlu" ismi verilmekteydi.

Yine Pavlus Hristiyanlığındaki, Mesih'in ikinci gelişi, yeryüzündeki bin yıllık saltanatı, bizlere aynen Mehdi inancı olarak yansıyacaktır. Bu Mesih/mehdi kültü tamamıyla Helenistik kültürlerdeki tanrılaşmış krallar/kahramanlar ve çeşitli sır dinlerinde ve gnostik çevrelerde mevcut olan "Kurtarıcı Tanrı, İlahî Kurtarıcı kültü" Pavlus'ta Kurtarıcı Mesih olarak ortaya çıkacaktır. Yani, Mesih, mehdi kültünün arka zemininde böyle paganist inançlar yatmaktadır. Putperestlerden putperestlerin havarisi Pavlus'a, oradan bizim Pavluslara.

Pavlus ayrıca, Mesih'te bulunan Ruh'tan bahseder. Mesih'te olduğu gibi, sıradan insanlarda da bu ruh faaliyettedir. Nitekim bu ruh aracılığıyla birine bilgece sözler söyleme yeteneği, bir başkasına hastaları iyileştirme gücü, bir diğerine mucize gösterme gücü, birine peygamberlikte bulunma, birine değişik dilleri konuşma yeteneği vs. verilmektedir. Bunların hepsini etkin kılan bir ve aynı ruhtur. Ruh bunları herkese dilediği şekilde dağıtmaktadır. Ruh kişiye iman, mucize gücü, ebedi yaşam ve benzeri nitelikleri veren ilahî bir cevherdir. Yine Pavlus'a göre Ruh, Tanrı'nın insanlarla iletişimini sağlayan vasıtadır. Tanrı insanlara –özelde kendine– ilahî hakikatleri bu ruh aracılığıyla açıklamakta ve öğretmektedir.

Pavlus'un tüm bilgisini içindeki bu ruh'tan alması bizim Pavlusların bâtınî ilmi, keşf ve kerametle vasıtasız elde ettikleri ledünni ilmi hatırlatmaktadır. Hatta ruh kelimesini Peygamber'in insanlar için hiç kullanmadığı, Kur'an'daki ruh

kelimesinin de "Vahiy, Cebrail ve Kur'an" için kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, ruh kavramının da Pavlus'un müminleri olan Hristiyanlardan bizimkilere tevarüs etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Pavlus sık sık tanrıyla konuşur. Pavlus'un *Vahiy* adlı kitabı apokaliptik geleneğin bir devamıdır. Bu apokaliptik edebiyat türünde Allah bazı seçkin kimselere, sırlı rüyalarla geleceğe dair bilgiler verir. Aynı kültür bizim Pavluslarda güçlenerek devam edecektir.

Pavlus "Tanrı'yı örnek alın!" demekle birlikte, bu tanrı Mesih'te ifadesini bulan kendi kurguladığı teolojinin tanrısıdır. Cemaatini, kendisini örnek almaya ve kendisi gibi olmaya çağırır. "Ben Mesih'i örnek aldığım gibi, siz de beni örnek alın." der. Bu örneklik sadece inanç düzleminde kalmaz, yaşam tarzında da geçerlidir. O kendi mesajına karşı çıkmayı, Tanrı'ya karşı çıkmakla eşdeğer kabul eder. O kadar ki, gökten bir melek inse Pavlus'un bildirdiği mesaja aykırı şeyler söylese ona değil kendisine inanılmasını ister ve o meleğe lanet okur.[19] Pavlus İsa'dan ziyade kendi karizmatik kişiliğini ortaya çıkarır.

Pavlus'un İsa'sı Meryem oğlu İsa değildir. Onun İsa'sı; vizyonlarla/vahiylerle kendisine sık sık göründüğünü iddia ettiği, ölümünden sonra gökte babanın sağına oturmuş, Oğul Tanrı Rab İsa Mesih'tir. Artık örnek alınacak kişi Meryem oğlu İsa değil, Mesih'in peygamberi olan bu Tarsuslu Yahudidir. Tanrı Mesih herkesten sakladığı sırları bu megalamon'a bildirmiştir (!)

Bizimkiler de makam-ı mahmud (şefaat makamı da denir) icat etmişlerdir. Allah'ın sağ tarafında Peygamber'in oturtulduğu bir yerdir/makamdır. Hristiyanlıktaki inanç esaslarından 6. ve 7.si aynen şöyledir: "İsa'nın Baba'nın sağına oturduğuna ve oradan ölüleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine...iman ediyorum."[20]

19 Ş. Gündüz, *age*, s. 251.
20 Mehmet Aydın, "Hristiyanlık", *DİA*, C. 17, s. 346.

Hristiyanlık büyük ölçüde Pavlus'un mimari tasarımıyla oluşmuştur. Bu dinin Allah'ı Mesih'tir. Peygamberi ise Pavlus'tur. Onun bu dininde üç tanrı kardeş kardeş geçinirler.[21] Kâh O, üç tanrının birleşmesi ile tek tanrı olur, kâh tek tabiatlı üç tanrı olur. Bu kutsal ittifak tanrıları, bazen üç ayrı kişilik olarak ayrı ayrı vazifeler üstlenir. Baba; sevgisi dolayısıyla insanlığı yaratır. Oğul İsa; inananları kurtarır. Ruh-ul Kudüs'te; insanlara inayet bahşeder!

Pavlus, sonuç itibariyle Allah'ın saf, tertemiz dinini tahrif eden, tevhidi şirke tahvil eden, Allah tarafından görevlendirilmedikleri hâlde, kendilerini görevli addedip, rol çalan, bana vahiy geldi diyen, elleriyle kitap yazıp, "Allah katından, bana yazdırıldı" diyen, kimselerin bilmediği sırlara ben ulaştım diyen, bizde de pek çok benzeri olan, kendilerine halife, resul, müceddid, müceddid-i elfi sâni (ikinci bin yılın müceddidi) sahibu'z-zaman, bediu'z-zaman, mehdi vs. gibi sıfatlar veren kimselerin tipik bir prototipidir. Bu yüzden Pavlus ve Pavlusların zihniyeti iyi tanımalıyız. İslam peygamberi olan İsa'nın gerçek havarileri arkasında saf bağlamalıyız. Pavlus'un değil!

İnsanlık İsa'nın dinine sahip çıkamadı, Pavluslar galip geldi. Hiç olmazsa son dine, tevhid peygamberi Hz. Muhammed'e (sav) sahip çıkalım. Aksi hâlde, korkarım akıbetimiz Havarilerin akıbetinden farklı olmayacak!

21 Pavlus döneminde henüz teslis tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmamıştır. Teslis daha sonraki konsillerde bugünkü şeklini alacaktır. Kilise üç tanrının bir tanrı olmasını ve tanrı'nın oğul İsa olarak enkarnasyonunu/bedenlenmesini "sır" olarak kabul eder. Bunlar tabii ki sır filan değildir. Sadece cevap bulamadıkları açmazlarıdır.

ÜÇ BÜYÜK SAPMA:
SİYASİ, İTİKADİ VE TASAVVUFİ SAPMA

İslam'ın ilk yıllarında üç önemli sapma yaşandı.

İlk sapma, Emevîlerin gerçekleştirdiği siyasi sapmadır. O zamana kadar Müslümanların idaresi, yönetimi, şûra, meşveret ile yani; kollektif akılla yapılmıştır. Emevîlerden sonra ise bu siyasi yönetim krallığa, saltanata dönüşmüştür.

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Müslümanlar; Cemel, Sıffîn, Kerbela gibi savaşlarla yaşadıkları travma yüzünden, politik teoloji açısından "Haricî, Şiî ve Sünnî" olarak parçalandılar. Daha geç bir dönemde gerçekleşen ikinci bir epistemolojik/teolojik parçalanmayla da şeriat-tarikat, zahir-batın, medrese-tekke şeklinde bölünmüşlerdir.[1]

İkinci sapma; itikadi sapmadır. O zamana kadar kadere iman, İslam'ın iman esasları arasında yoktur. Emevî beslemesi saray uleması, "Zâlim Emevî krallarına karşı çıkmak, kadere karşı çıkmaktır, kadere karşı çıkmak devlete başkaldırmaktır." dediler. Allah dilemesiydi, bu zalim idarecileri başınıza getirmezdi. Mademki; her bir şey O'nun dilemesi ve takdiri iledir, rızası iledir. Öyleyse krallara boyun eğin. Kaderinize teslim olun (!)

Kaza ve kadere iman hicri 3. asırda Ehl-i Sünnet itikadı oluştuktan sonra itikadımıza dâhil oldu. Ayrıca hadis kültürüyle olağandışılıklar, keramet kültürü geri geldi. Cahiliye dönemindeki, arrafelik, kâhinlik, yalancı peygamberlik bir iki asır sonra değişik isimlerle tekrar canlandı. İslam'ın yok etmeğe çalıştığı aracı ilahlar, şefaatçilik ile geri geldi. Put'un önce adı değişti, sonra sayıları çoğaltıldı.

1 İlhami Güler, "Dini Çoğulculuk ve Gelenekselci (Tradisyonalist) Ekole İslami Bir Kritik", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Mayıs 2012-Malatya.

Üçüncü sapma ise Zerdüştlerin, Hristiyanların ve diğer milletlerin mistikleri, sofuları İslam'a girmesiyle meydana geldi. Bu kimseler eski dinlerine ait ne varsa, tüm batıl itikatlarını ve felsefelerini yeni dinlerine taşıdılar. Bu sofular eski inançlarını tasavvuf perdesi altında sürdürdüler. Hatta ermiş, Hak âşıkı, keramet sahibi, Allah dostu vs. gibi sıfatlarla saygı bile gördüler. En büyük sapmayı da bu kuzu postuna bürünmüş kurtlar gerçekleştirecektir. Birkaç asır içinde bu Pavluslar İslam'ın eksenini büyük ölçüde kaydırmayı başaracaklardır. Bu gün bu Pavlusların tasavvuf felsefesi/dini İslam dünyasında baskın durumdadır. Tevhid dini hayattan büyük ölçüde çekilmiştir.

İlk mistik sapma/saptırma girişimi daha Peygamber'in sağlığında iken, Ebû Âmir ve adamlarının "Mescid-i Dırar" açma girişimidir. Bu girişim; vahiy ile engellenmiş ve mescidleri/dergâhları yıkılmıştır. Ebu Amir; bir zahit idi. İslam öncesi Medine'de ruhbanlar gibi yaşıyor ve bu yüzden "Rahib" olarak isimlendirilmişti. Etrafında epeyce bağlıları da vardı. Ebu Amir; her dönemde mistik öğretilerin inançlarını yaymak için yaptıkları gibi, mevcut olan dinden yararlanıp ve zaman içinde de bu dinin kavramlarının içini boşaltıp, kendi inançlarını yükleyerek o dini de ele geçirme stratejisi peşindeydi. İşte bu "Zahid ve Rahib" olarak tanınan mistik şahsiyet ve bağlıları/müritleri, bâtınî/mistik eğilimlerini Müslümanlar arasında yaymak için, Mescid-i Dırar'ı kurmuşlardı.

İlk tekkeyi Suriyeli bir zengin Hristiyan Remle-i Şam'da yaptırdığı, başında da bugüne kadar hakiki hüviyeti tam olarak bilinmeyen Ebu Haşim es-Sûfî'nin[2] (ö. 150) bulunduğunu tarihçiler zikreder.[3] Burası, Suriye'nin Ürdün'e yakın bir bölgesi olup, Müslümanlarla Hristiyanların bir arada yaşadığı bir yerdir. İyi bir Hristiyan; bir lokma bir hırka anlayışını hayat felsefesi yapmış, kendini manastıra kapatıp, Allah'a

2 Camiye karşı ilk tekkeyi kuran şahıstır. O zamanın meşhur kadısı Yahya Halid'i görünce "Yâ Rabbi! Fayda vermeyen ilimden sana sığınırım" derdi. Tekkenin camiden, sufiliğin fakihlikten üstün olduğunu anlatmak isterdi.

3 İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, C. 2, s. 444.

adayan kimsedir. Manastır yaşamı ile tekke yaşamı arasında benzerlikler herkesin malumudur.

Nazarî/felsefi tasavvufun temellerini atanlar İran zındıklarıdır. Takiyyeyi çok iyi bilen bu kadim İran milliyetçileri her türlü fırsatı değerlendirmiş, tam anlamıyla İslam'ı yıkma mücadelesine girişmişlerdir. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt muhabbetini paravan olarak kullanarak, Yahudi veledi Abdullah İbn Sebe'den bayrağı devralmışlardır. Bu Yahudi, büyük dedesi Pavlus'un Hristiyanlık için oynamış olduğu iğrenç oyunun bir benzerini, İslam için oynamaya kalkmıştır. Peygamberimizin ölmediğini ilk defa bu kişi söylemiştir. Rec'a fikrini ilk ortaya bu şahıstır. Gulat-ı Şia'nın mimarı kabul edilir! Bu dessas hainin açtığı çığırda yürüyen İran zındıkları, hulûl, ittihad ve ibahiyye mesleğini dervişlik kisvesi altında Müslümanlara pazarlayacak, takiyye'nin en hasını yaparak saf, cahil Müslümanları peşlerine takacaklardır.

İslam'da hiç yeri olmayan keramet, Hristiyan azizlerinden bizim Pavluslara geçecektir.[4] Kur'an'ın 26 kadar ayetiyle ortadan kaldırmaya çalıştığı şefaatçilik anlayışı hadis kültürüyle geri dönecek ve Ehl-i Sünnet kitaplarına girecektir. Nizamülmülk'ün tesis ettiği Nizamiye Medresesinde evliya kerametine inanmayan ve şefaatlerini reddeden âlimlerin ders vermeleri engellenmiştir.

Bu yeni Müslüman olan milletler önceki dinlerine, felsefelerine ait birçok düşünceyi beraberlerinde getireceklerdir. Özellikle hulûl, ittihad, ibahiyye itikatları bu İslam dışı önceki dinlerindendir.[5] Mesela Hristiyan ruhbanlığından geçen bazı dua unsurlarına, Süryaniceden çevrilen bazı Yunan felsefi terimlerine rastlamak mümkündür.[6]

4 Hristiyanlarda aziz olmak kurallara bağlanmıştır. Kilise tarafından aziz olarak ilan edilecek kişi, en az iki mucize gösterdiyse, kardinaller onaylarsa ancak azizliği kabul edilir. Mucize dedikleri şey ise; mesela Papa bir hastaya dokunmuş, bu hasta da sonra iyileştiyse, bu onun mucizesi olmaktadır (!) Adam binlerce adama dokunmuş, bunlardan iki tanesi eş kaza iyileştiyse bu onun aziz olması için yeterlidir (!) 35.000 civarında Hristiyan azizi vardır.

5 Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler" md. *DİA*, C. 1, s. 43.

6 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, C. 2, s. 9.

Siyasi Sapma: Şûra'dan Saltanata!

Ebu Süfyan Mekke'nin fethinde Müslüman olmuştur. Ya da teslim olmuştur. Pavlus gibi Peygamberimize ve Müslümanlara yirmi yıl zulmetmiştir. Müşriklerle birlikte Dar'un-Nedve'de Peygamberimizin öldürülmesi kararına imza attı. Ebû Cehil'in Bedir'de öldürülmesinden sonra Mekke müşriklerinin liderliğini yaptı. Uhud ve Hendek savaşlarında komutanlık etti. Ciğer Yiyen Kadın diye tarihe geçen karısı Hind, Hz. Hamza'nın karnını deşip, ciğerini çiğ çiğ yemeğe kalkışacak kadar azılı bir İslam düşmanıydı. Mekke'nin fethinde çocukluk arkadaşı Hz. Abbas'ın ısrarı ile Peygamber'in huzuruna çıkıp kerhen İslam oldu. Peygamberimiz Ebû Süfyan'ın evine sığınanların emniyette olacağını duyurmasını isteyince karısı Hind çok sert tepki gösterecektir. Hind bir rivayette diğer kadınların arasına karışarak biat etmiştir. Bazı rivayetlerde ise Peygamber'e biat ederken, alaylı, iğneleyici sözler söylediği görülür. Yıllarca Peygamber'in arkasında namaz kılıp, cihada katılan münafıklar sahabe kabul edilmezken, bu kadar küfür ve zulmün sancaktarlığını yapan Ebû Süfyan Mekke'nin fethinden sonra muteber sahabe sayılmıştır.

Ebû Süfyan Huneyn/Hevazin savaşının ilk anlarında, Müslümanların bozguna uğraması üzerine sevincini gizleyemez. Hemen çantasında taşıdığı fal torbasını çıkarıp, onlara bakarak şöyle der: "Artık bu Müslümanların bozgunu denize kadar sürer. Onlar denize kadar bir yerde tutunamazlar. Hevazinliler Müslümanları tamamen yenecekler." Buna rağmen Peygamberimiz Ebu Süfyan ve oğlu Muaviye'ye müellefe-i kulûb (kalpleri İslam'a ısındırılacaklar) kontenjanından bol miktarda ganimet verir. Peygamberimiz Taif'teki Sakiflilerin Lât isimli putunu kırmaya onu gönderecektir. Belki de içinde hâlâ yaşattığı eski dinine ait kalıntıları yok etmesi için, uğruna yüzlerce Müslüman'ın kanına girmiş olduğu eski ilahını/putunu kendi elleriyle tahrip etmesini istemiştir. Sünni kaynaklar onun bundan sonra samimi bir Müslüman olduğunu söyleseler de bazı Şiiler onu bir münafık ve zındık olarak niteler.

Kelamcılara göre Peygamber'i gören her Müslüman sahabedir. Oysa, Sahabe ilk başlarda Hz. Peygamber'in "can dostlarını" ifade ediyordu. Çok tabii ki, Hz. Peygamber'in ashabı olmak farklı bir şey, Hz. Peygamber'in çağdaşı olmak daha farklı bir şeydir. Enes b. Malik'e "Senden başka Rasulullah'ın ashabından hayatta olan kimse var mı?" diye sorulunca, cevabı şöyle olmuştur: "Onu gören bazı bedeviler hâlâ hayatta. Fakat ashabından kimse yok."

Daha sonra Hz. Osman'ın katlini siyasi emelleri için istismar eden Muaviye; bin bir entrika ile gayrimeşru olarak yönetimi ele geçirecek, Şam'da Bizans kralları gibi saltanat sürecektir. 110 gün süren Sıffin savaşında on binlerce Müslüman ölecektir. Yerine oğlunu saltanat makamına yerleştirir. Ciğer yiyen kadının torunu olan Yezid, her türlü zulmü yapabilen, içkiye meftun, hatta babasının çocuk doğurmuş cariyesiyle bile yatabilecek kadar ahlaksız biridir. Peygamber'den üç nesil sonra cahiliye bütün ihtişamıyla hortlar. Bu Yezid'in en has adamı Ziyad b. Ebîhi'dir. Bu adam Ebû Süfyan'ın evlilik dışı çocuğudur, bir veled-i zinadır. "Babasının oğlu" diye çağrılmasının sebebi bundandır. Yoksa babası bilinmiyor değildi. Peygamberimizin ciğer paresi Hz. Hüseyin'i Kerbela'da feci bir şekilde katleden Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyad bu veled-i zinanın oğludur.

Muaviye, liyakate dayalı nebevi siyasetin yerine zora dayalı saltanatı tekrar geri getirmiştir. Saltanatı kılıçla elde eden Muaviye onu yine kılıç zoruyla elde tutabilmişti. Muhaliflerini hiçbir suçu olmaksızın öldürebiliyordu. Muhalif olmak, katletmek için yeterli bir sebepti! Örneğin Hz. Ali'ye lanet etmeyeni öldürtmekten çekinmez. Muaviye'ye "Allah'tan kork!" diye bağıran, onu insafa davet edenin cezasını âleme ibret olacak şekilde vermesi için valisi Ziyad b. Ebihi'ye talimat verir. Ziyad'da, bu kimseyi diri diri toprağa gömer.

Muaviye ve dedesi Ebu Süfyan, Allah Rasulü'nün "tulekâ" dediklerindendir. Tuleka; Mekke'nin fethi günü idam yerine, Peygamber'in geniş affı sayesinde affedilenler/salıverilenler demektir.

Muaviye'den sonra iktidara gelen Yezid, babasının yolunu sürdürdü. Kerbela vahşetine attığı imza ile tarihe geçti. Bu yaptıkları bu kadar lanetli işten sonra bile utanmadan hutbelerde Hz. Ali'ye lanet okutmuştur. Muaviye'nin başlattığı bu iğrenç âdeti Ömer b. Abdulaziz ileride kaldıracaktır.

Yezid, kendisine isyan eden Mekke ve Medine Müslümanları üzerine gönderdiği ordunun başına Müslim b. Ukbe namında bir sadisti komutan tayin eder. H 63 yılında olan bu Harre Vak'a'sında Medine kuşatılmış, binlerce Müslüman katledilmiştir. 700 tanesi ensar ve muhacirden olmak üzere binlerce sahabe şehit edilmiştir. Şehitler içinde 25 tane Bedir gazisi de vardır. Bu Emevi askerleri arasında, Bedir ve Uhud savaşlarının intikamının şimdi alındığını söyleyenler bile çıkar. Bilindiği üzere, Yezid ailesinin büyükleri, Bedir'de Müslümanlar tarafından öldürülmüştü. Muaviye'nin dedesi Utbe b. Rebia, dayısı Velid b. Utbe, kardeşi Hanzala, Bedir'de Hz. Ali tarafından öldürülmüştü. Medine düşünce üç gün boyunca evler yağmalanmış, binlerce kadın ve bakire kıza tecavüz edilmiştir. Bu tecavüze uğrayan kadın ve kızlardan doğan çocuklara "evlad-ı harre" denilecektir. Sağ kalan Müslümanlardan da "Yezid'in kulu ve kölesi" olmak üzere zorla biat alınmıştır. Siyasi şirk'in, kula kulluğun en bariz örneği sergilenmiştir. Mekke'de de aynı zulüm tekrarlanmış, Kâbe mancınıkla taşlanmıştır. Haccac-ı Zalim; Ebrehe'nin yapamadığını yapmış, Kâbe'yi yerle bir etmiştir.

Emevî kralı Abdülmelik'in valisi olan ve tam bir ölüm makinesi olan Haccac'a göre iktidara muhalif olmak, ölümü hak etmek için yeterlidir. O rejim muhaliflerini "mülhid, münafık, müşrik, küffar" olarak niteliyordu. O; Emevî halifelerini, Allah'ın vekili olarak görüyor ve yeryüzünü onlara emanet ettiğine inanıyordu. Hatta onun Emevî halifesini meleklerden ve nebîlerden dahi üstün tuttuğuna dair rivayetler vardır.[7] Oysa Hz. Ebubekir'e, "Allah'ın halifesi" diye hitap edildiğinde, buna karşı çıkmış, "Rasulullah'ın halifesi" denilmesini istemişti.

7 Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. R. Fığlalı, s. 101.

Emevî kralı Abdülmelik, cumhurun biatini alan meşru cumhurbaşkanı Abdullah b. Zübeyr'i ortadan kaldırmıştır. Abdullah'ın başı kesildi ve bu baş Abdülmelik'e gönderildi. Başsız bedeni ise, Hz. Ebubekir'in kızı olan annesi Esma'nın gözleri önünde, cesedi çırılçıplak soyularak çarmıha gerildi ve günlerce çarmıhta teşhir edildi.

Tüm bu baskılara rağmen Müslümanlar, Abdülmelik'e biat etmek istemiyordu. Medine'nin hocası olan Said b. Müseyyeb, Abdülmelik'e biata çağrıldı. Bu büyük âlim, "Bir düşüneyim." dediği için, yakalanıp kırbaçlandı. Üstü başı parçalanıp zincire vuruldu ve sokak sokak teşhir edildi. Yine Haccac, Hz. Ali'ye küfretmeyi reddeden müçtehit âlim İbn Ebi Leyla'yı mescidin kapısında kırbaçlattı.

Elleri kanlı katil Haccac şöyle der: "Halifeye her hususta itaat, insanlar üzerine farzdır." Yalnızca Allah'a özgülenen "mutlak itaat" iktidarı gasbetmiş Emevî krallarının hakkı olarak görülüyordu.

Haccac, kendisini ve efendisi Abdülmelik'i eleştiren Enes b. Malik'i bir bahaneyle yakalatmış, türlü işkencelerden sonra boynuna tasma takıp, Basra sokaklarında dolaştırmıştı. Haccac'ın sahabeye karşı işlediği son cinayet Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ı bir suikastla öldürtmesidir.

Yezid'in ölümünden sonra kendisine biat edilen oğlu II. Muaviye, muttaki hocası Amr el-Maksus'un telkinleriyle, zora ve sefahate dayalı saltanatın yerine, adalete dayalı nebevi siyaseti koymak için çalışır. Fakat hilafete geldikten altı ay sonra, şaibeli bir biçimde ölür. Hanedanın diğer üyeleri tarafından zehirlendiği söylenir. II. Muaviye'ye sürekli adalet telkin eden, Muaviye ve Yezid'i adaletsizlikleri yüzünden eleştiren hocası Amr el-Maksus, II. Muaviye'nin ölümünün ardından Ümeyyeoğulları tarafından diri diri toprağa gömülerek cezalandırılır.[8]

8 Mustafa İslamoğlu, *Kader Risalesi*, s. 32.

Abdülmelik b. Mervan, babası Mervan b. Hakem'in ölümü üzerine iktidara geçti. Babası Mervan, Hz. Osman'ın başdanışmanı ve kâtibi idi. Bu göreve getirilmeden önce Tâif'te sürgün hayatı yaşıyordu. Zira Peygamberimiz Mervan'ın babası Hakem b. Ebi'l-As'ı Taif'e sürgün etmişti. Fetih'te önce Peygamberimize suikast düzenlemeyi düşünmüş, bunu başaramamış, kerhen Müslüman olmuştu. Mekke'nin fethinden sonra da Peygamber'in hanesini gözetlediği için Hz. Peygamber tarafından Taif'e sürülmüştü.

Abdülmelik b. Mervan iktidara geldiğinde, İslam topraklarının Şam hariç her yerinde hâkimiyet Abdullah b. Zübeyr'de idi. Zira halk ona biat etmişti. Mekke ve Medine Abdullah b. Zübeyr'in hilafeti altında yönetildiği bu yıllarda Kudüs ön plana çıkartılmaya çalışılır. Hacca giden Müslümanların Abdullah'a biat etmesinden korkuluyordu. Hacıların Mekke'ye gitmemesi için Kudüs'ü Mekke'ye alternatif olarak düşündüler. Hacerü'l-esved yerine, hacer-i muallâk üzerine Kubbetü's-Sahra camisi inşa edilip, hac tavafı bunun etrafında olacaktı. Abdülmelik b. Mervan bunun yanına Mescid-i Aksâ'yı inşa ettirmiştir. Burada da vakfeye durulacaktır. Bu olay Pavlus'un "hedefe varmak için her şey mübahtır." prensibinin bizim Pavluslardaki bir diğer izdüşümüdür. Hac gibi İslam'ın esaslarıyla oynamayı düşünebilecek kadar gözü dönmüşlük! Dünyevi saltanat için her yol mübah!

Mekke'nin alternatifi hâline getirilmek istenen Kudüs'ü ve Kâbe'nin alternatifi hâline getirilmek istenen Kubbetü's-Sahra'yı Müslümanlara kabul ettirmek kolay olmadı. Kur'an'daki isrâ hakikatinin yerine konulmak üzere üretilen muazzam mi'rac edebiyatında, Emevîlerin katkısı sanıldığından fazladır.[9]

Yine Emevî krallarından Hişam b Abdülmelik, "Kur'an mahluktur/yaratılmıştır." dediği için, Ca'd b. Dirhem'i Kûfe valisine katlettirmiştir. Vali, Kurban bayram namazını kıldırdıktan sonra, "Haydi herkes kurbanının başına! Allah sizin de

9 Mustafa İslamoğlu, *Kader Risalesi*, s. 80.

benim de kurbanımı kabul etsin! Ben bu gün Ca'd b. Dirhem'i kurban ediyorum." deyip minberden indi. Oracıkta, bizzat elindeki bıçakla, Ca'd'ın kafasını keserek kopardı.

Vali, kurbanlık yerine bir hayvan boğazlar gibi bir âlimi boğazlıyor ve buna itiraz eden bir tek Allah'ın kulu Ehl-i Sünnet âlimi çıkmıyor! Hatta bu âlimler valiyi bu sadist eyleminden dolayı övüyor ve kendisine şükranlarını sunuyorlardı.

Peygamberimizin sağlığında ona en büyük muhalefeti yapan bu kimseler, sadece idareyi ellerine geçirmekle de kalmazlar. Bu adamlar zamanında hadisler toplanmaya başlanır. Hz. Ömer'in baştan yazdığı, sonrada kendimden bir şey katmış olmayayım diye imha ettiği hadislerin sayısı 500 kadar iken, bundan sonra uydurulan pek çok hadisle sayıları milyonlara baliğ olacaktır.

Dinin maksadını ve inceliğini anlamaktan uzak, sahih-mevzu demeden her rivayete sarılan bu kaba Haşviyeciler, Kur'an'da hiçbir izi bulunmayan tartışmalı konuları dine ithal etmekle meşguldüler. Ortada dolaşan Ehl-i Kitap kültürünü aklayarak Müslümanlara taşıyorlar, "şibih din/bir tür din" imalatı yapıyorlardı. Tıpkı günümüzdeki "kara para aklayanlar" gibi, o gün de "kirli bilgi aklayan" bir kesim vardı. Bu kesim soyutlama yeteneğinden ve naklettiği sözü anlayacak kapasiteden mahrumdu. "Allah et ve kandır." diyecek kadar tozutmuş olan Müşebbihe de bu hadisçilerin arasından çıkacaktır. "Allah'ın Arşta oturuşu yeni yapılmış bir semere oturuşu gibidir, her tarafından dört parmak dışarı taşar" gibi rivayetleri nakledenler tahmin edileceği gibi en sonunda kadercilikte karar kıldılar."[10]

Muhalif hadisçiler de her türlü devlet baskısını göğüslemek zorunda kalırlar. Örneğin Sünen sahibi İmam Nesâî, hadis kitabında Muaviye b. Ebi Süfyan'ın fazileti hakkında hadis nakletmemişti. Bu konuda kendisine yönelik itham ve baskılara karşı, "Ben 'Allah Muaviye'nin gözünü toprakla doyursun!' sözünden başka bir hadis bilmiyorum." demişti. İşte

10 Mustafa İslamoğlu, *Kader Risalesi*, s. 28.

bu yüzden bu hadis imamı, camiden çıkartılmış ve ayakları taşla ezilmek suretiyle öldürülmüştür.

Bu dönemde, Peygamberimizin şiddetle men ettiği ruhbanlık hortlatılır. Dünya işlerini terk etmeye davet eden, kendini tamamen ahiret işlerine, ibadete vermeyi emreden hadisler uydurulur. Dünya işleri, iktidar, devlet, servet Emevîlerin hakkıydı. Müslümanların payına da ahiret düşüyordu (!)

Bu dönemde uydurulan hadislerle zâlim de olsa, ahlaksız da olsa idarecilere mutlak itaat emredilir. Emevîlerin zulüm ve ahlaksızlıklarını meşrulaştırmak için Ehl-i Sünnet kitaplarına zulüm ve ahlaksızlıklarından dolayı idarecilerin azledilemeyeceği itikat düsturu olarak konulacaktır. İzahı da çok basittir. "Zamanımızda zulüm ve ahlaksızlık çok yaygınlaştı. Zâlim olmayan mı var!"

Hristiyanlığı tahrif eden Pavlus da "*İdarecilere karşı gelen, tanrının kaderine karşı gelmiş olur.*" diyordu. (Romalılara/8,1-2) Bizim siyasi Pavluslarımız da aynı şeyi söylerler: "Bize karşı çıkmak, kadere karşı çıkmaktır."

Hatta fıkıh kitaplarına ahlaksız kimselerin şahitliğe, kadılığa ve müftülüğe ehil oldukları, rüşvet almalarından, zina etmelerinden ve sair günahlarından dolayı görevden el çektirilemeyeceği yazılabilmiştir.[11]

Tıpkı Pavlus'un zâlim Neron'a mutlak itaati emretmesi gibi, bizimkilerde fıkıh ve akaitte zalim ve ahlaksız idarecilere itaat etmeyi meşrulaştırmışlardır. Hâlbuki Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in ömrü zalim ve ahlaksız idarecilerle, sistemlerle mücadele içinde geçmiştir.

Esasen Emevîler, nasıl imamete karşı saltanatı ve özgür iradeye karşı kaderciliği yüceltmişse, takvaya dayalı üstünlük anlayışına karşı da Arapçılığı yüceltmiştir.

Bu dönemde hak arama mücadelesine girenler, iktidarın âlimleri tarafından "fitne çıkarmakla" suçlanmışlardır. Bu

11 İbrahim Halebî, *Mülteka*, C. II, s. 96.

resmi ulema mazlumların yanında yer alacaklarına, hak arayanları dalalet, bid'at ehli olmakla ve hatta zındıklıkla suçlamıştır. Ma'bed el-Cüheni, Gaylan ed-Dımeşki, Cehm b. Saffan gibi resmi din yorumuna karşı çıkanların öldürülmelerine meşruiyet temin etmişlerdir.[12]

Emevî devleti yıkılıp yerine Abbasî devleti kurulduktan sonra, bu sefer Abbasî yönetimi, Emevîlerden ve taraftarlarından intikam alma yoluna gitmiş ve es-Saffah zamanında kan gövdeyi götürmüştür. Abbasîler iktidarı ele geçirince yine Emevîlerin Bizans entrikaları devam edecek, değişen hiçbir şey olmayacaktır. Emevîlere karşı iktidar mücadelesi veren Ehl-i Beyt bir defa daha yenilmiştir. Şia, iktidarın Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu Hz. Ali evladının hakkı olduğunu söylüyordu. Abbasîler de Peygamber'in amcası Abbas oğullarının hakkı olduğunu söylüyordu. Tipik kabilecilik ve ırkçılık! Yukarıda Ebu Süfyanı eleştirmiştik. Abbas'ın da ondan pek farkı yoktur. Mekke'nin fethinde, İslam orduları Mekke'ye dayandığında Müslüman olmuştur. Mesleği bankerlik yani; tefeciliktir. Veda Hutbesi'nde Peygamberimizin ilk kaldırdığı faiz bu amcasının faizidir. Peygamberimizle Ebu Leheb gibi aktif mücadele etmediyse de Ebu Süfyan gibi Fetih gününe kadar Müslüman da olmamıştır. Bununla birlikte Bedir savaşına katılmış ve orada esir düşmüştür. Fidye ödeyerek serbest kalmıştır. Mekke'nin düşeceğini anlayınca kulvar değiştirmiş, pragmatik davranarak Peygamber'in yanında saf bağlamıştır. Çok zengin olmasına rağmen, bir o kadar da cimridir. Haşim oğullarının Abdulmuttalib'den sonra Mekke'nin liderliğini Ümeyye oğullarına kaptırmalarının nedenlerinden biri de budur. Çünkü Mekke liderliği için hem zengin hem de cömert olmak gerekiyordu. Bir defasında Mekkelilerin öldüresiye dövdükleri Ebu Zer'i Mekkelilerin elinden kurtarırken şöyle seslenir: "Siz onun Gıfar kabilesinden olduğunu bilmiyor musunuz? Kervanlarınızı Gıfar yurdundan nasıl geçireceksiniz?" Ebu Zer'i niçin kurtardığı ortadadır. Sadece

12 Mustafa İslamoğlu, *Kader Risalesi*, s. 33.

ticaretini ve menfaatini düşünmektedir.[13] Tabii bize anlatılan Abbas portresi hiç buna benzememektedir. Abbasîler devrinde uydurulan rivayetlerle o oldukça aklanmış, paklanmıştır. Abbas Müslüman olduktan sonra da görevli memurlara zekat vermemiş, onun zekatını Peygamberimiz vermiştir. Onun valilik isteği ve oğullarının zekat amili olma isteği Peygamberimiz tarafından sürekli reddedilmiştir.

Buharî, Salat/42'de bir hadis onun mal hırsını ve ne kadar menfaatine düşkün birisi olduğunu anlatmaya kâfidir. Özetle Hz. Peygamber'e Bahreyn'den mal getirilmişti. Peygamberimiz bu malı, kimi gördüyse dağıtmıştı. Abbas geldi, bir örtüye doldurdu, kaldıramadı. Peygamber'e seslenip, birinin kaldırmasına yardım etmesini istedi. Peygamber olmaz dedi. Sen kaldırıver dedi. Peygamberimiz yine olmaz dedi. Akabinde bir kısmını döktü, sırtına ancak böyle yükleyebilmişti. Peygamber onun mal hırsına taaccüp edip, arkasından o kayboluncaya kadar öylece baka kaldı.

Onu hep hazine kapılarında dilenirken görmekteyiz. "Musa'nın (as) amcası olsaydı ne yapardınız? Ben ondan daha layığım! Ben Peygamber'in amcasıyım." diyerek Peygamber'in amcası olmayı istismar ederken görmekteyiz.[14]

İşte bu Abbas'ın torunları da dedeleri gibi, Peygamber'e olan sıhrî yakınlıklarını istismar edecekler, iktidarı ele geçirdiklerinde Emevîlere rahmet okutacaklardır.

Abbasîlerin ilk döneminde, siyasi gücü elinde bulunduran Fars kökenli Bermekî ailesi, Sasanîlerin bütün kurum ve adetlerini yeni devlete transfer ediyor. Sasanî devlet teşkilatı –bazı nahoş kültürel öğeler ile birlikte– büyük oranda Abbasî devletine aktarılıyordu. Bunun yanında Tevrat ve İncil değişik şekillerde İslam kılıfıyla aktarılıp "Halk İslamı" oluşturulmuştu. İsrailiyat yayılmış, halk kassâslardan dinî öğrenir duruma gelmişti. Ayrıca bunlara ilaveten, akla gereken değeri vermeyen ve sadece nâss'ı esas alan bir düşünce hareketi ge-

13 Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 460-1.
14 Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 473-4.

lişiyordu. Bunlar kendi dışındaki fikirlere savaş açıyor, kendi fikirlerine karşı gelen âlimleri dövmekten çekinmiyorlardı.

Abbasî devleti bir taraftan Emevîlerden intikam alırken, bir taraftan da Ebu Müslim ve taraftarlarına diyet borcunu ödemeye çalışmış, bunun neticesi olarak Şiî ve Rafızî güçler toplumu tahakkümleri altına almaya başlamıştır. Abbasîlere iktidarı altın tepsi içinde ikram eden bu Ebu Müslim hakkında biraz durmak lazımdır. Bu zatın Zerdüşt bir İranlı olduğu söylenir. Horasan civarında Arap olmayan mevalilerden, köylülerden oluşan bir ordu kurar ve bu ordu ile Emevîleri kısa zamanda hezimete uğratır. Ebu Müslim'in katıldığı tüm savaşları kazanması onu efsaneleştirirken, onun gitgide artan gücü Abbasîleri de korkutmaya başlar. En sonunda bin bir entrika ile onu bir davette öldürüp, cesedini Dicle'ye atarlar.

Bu Ebu Müslim öldürüldükten sonra kendilerine Ebu Müslimciler denen kimseler Allah'ın ruhunun Ebu Müslim'e hulûl ettiğini, imametin onun hakkı olduğunu iddia ettiler. Bunlar Ârâmi-Hristiyan tesirinde fazlaca kalmış İranlı kimselerdir.[15] Ebu Müslimciler ya da Ravendiyye diye bilinen mezhebin mensupları, ilk Abbasî halifesi Mansûr'u tanrı, efsanevi güçleri olan Ebu Müslim'i de onun peygamberi olarak görmekteydi. Bu Ravendiler İslam'dan çok, Zerdüştlüğe yakındırlar.[16] Bundan sonra Horasan taraflarında Ebu Müslim taraftarları birçok isyanlar çıkarır. Bu isyancılar içinde on binlerce Zerdüşt Türk de vardır. Sonraları bu Ebu Müslim bir halk kahramanı olur. Hz. Ali, Hamza hikâyeleri gibi Ebu Müslim hakkında destanlar uydurulmuştur. Özellikle Alevi, Bektaşi ve Ahiler arasında yüzlerce yıl bu Ebu Müslim destanları mensur olarak okunmaya devam etmiştir.

Abbasîler devrinde de Araplar, İranlılar, Türkler arasında amansız bir iktidar mücadelesine tanık olunacaktır. Bazen Mutezile, bazen Hanbelîler, bazen Şiîlerin din anlayışı devletin resmi dini olacak, mezhep kavgaları sürüp gidecektir. Eski İran dinlerini tekrar canlandırmak isteyenler birçok

15 Mustafa Öz, "Keysaniyye" md. *DİA*, C. 25, s. 364.
16 Montgomery Watt, *age*, s. 196.

ayaklanma çıkarır. Halife Şiî Büveyhilerin kuklası olmuştu. Halife, daha sonra Şiî Fatımîlerin hâkimiyeti altına girdi. Siyasi mücadele bu sefer Emevîler ile Haşimîler arasında değil, Haşimoğulları içinde Abbas ile Ebu Talib'in oğulları arasında oluyordu. İsmailiyye mezhebine ait fikirler hızla yayılıyor, özellikle bâtınîlerden Karmatiler Kâbe'yi basarak katliam yapabilecek kadar güçlenmişlerdi. Hacerü'l-Esved'i yerinden söküp, götürdüler. 22 yıl sonra geri getirdiler. Fatımî halifesi Hâkim Biemrillah, kadınların sokağa çıkmasını menediyor, kadın ayakkabısı üretecek ayakkabıcıları idam ettireceğini söylüyor. Bu emre karşı gelip, dışarı çıkan birkaç kadını parçalatıyor. Ölüm korkusu ile tam yedi sene Kahire'de hiçbir kadın sokağa çıkamamıştır.[17]

İtikadi Sapma: Kadere İman

İkinci sapma; itikadi sapmadır. O zamana kadar kadere iman, İslam'ın iman esasları arasında yoktur.

Emevîler döneminde, Kur'an'ın "fırkalara ayrılmayın/itikadi/siyasi partiler oluşturmayın" diye şiddetle yasakladığı bölünmeler yaşanır. Birbirini tekfir eden Şia, Havaric, Mürcie, Cebriyye, Mutezile gibi mezhepler ortaya çıkar. Cebriyye/Fatalizm bunlardan biridir. Bir kısmı saray beslemesi âlimlere göre insanların başına ne geliyorsa, Allah'ın dilemesi ve takdiriyledir. Meğer Müslümanlar sarhoş, katil, ahlaksız Emevî krallarından ne çekiyorsa, bu Allah'ın zavallı Müslümanlara yazdığı alın yazısından dolayı idi! Bu Yezidlerin yaptığı tüm fena şeyler de kendilerinden kaynaklanmıyordu! Medine'nin sahabe kızlarına, hanımlarına tecavüz ediyorlarsa ya da bunu askerlerine yaptırıyorlarsa bunda Emevî zalimlerinin zerre kadar suçu yoktu (!) Kaderlerinde bu tecavüzlerin olacağı yazılıydı (!) Kader hükmünü icra ediyordu, o kadar! Bu nedenle Emevîlerin zalim krallarına isyan etmek, Allah'ın kaderine, dilemesine isyandı. Allah'a karşı gelmekti (!) Kaderi kabul etmemek de Emevî zalimlerine isyan etmek demekti (!) Allah dilemeseydi bu zalim idarecileri başımıza getirmezdi.

17 İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, C. 2, s. 446.

Mademki; her bir şey O'nun dilemesi ve takdiri iledir, rızası iledir. Öyleyse krallara boyun eğin. Kaderinize teslim olun (!)

İktidarı ele geçirmek için her türlü yola başvuran Muaviye b. Ebi Süfyan, sonunda emeline kavuştu. Fakat liyakat ve ehliyet ile değil, baskı ve cebir ile elde tutulmaya çalışılan bu iktidarın tabiatına uygun bir ideoloji gerekliydi. Emevî despot rejimi yolsuzlukları, haksızlıkları, sefaleti ve zulmü "kader"in bir sonucu olarak gösterip halkı "Allah'ın takdiri/yazgısı" ile kandırma yoluna gitti. Özgür iradeyi savunan Ma'bed el-Cüheni (ö. 83), Abdulmelik b. Mervan yönetiminin isteğiyle idam edilmiştir. Gaylân ed-Dımaşkî ise (ö. 120) Hişam b. Abdulmelik yönetiminin isteğiyle önce dili, sonra başı kesilerek işkenceyle öldürülmüştür. Hakkı savunmanın bedelini hayatlarıyla ödemişlerdir. Kader, Emevîler tarafından halka dayatılmış, karşı çıkanlar ise en şiddetli biçimde cezalandırılmıştır. Gaylân'ın suçu bu kadar da değildir. O, imamet (halife olmak) için Kureyş'e mensup olmayı da gerekli görmez. Üstelik bir de halifenin şûra ile seçilmesini ister. Görüldüğü gibi suçu çok büyük (!) Kraliyet resmi âlimi Evzâî'ye göre Gaylân isyancıdır.[18]

Muaviye'nin akıl hocası, ünlü kilise azizlerinden Yuhanna ed-Dımeşkî'nin oğlu Mansur'dur. Bu Yuhanna; İsa'nın ezeli olduğunu, onun Allah'ın kelimesi/kelamı olduğunu bir Kur'an ayetinden çıkarıyordu. Allah'ın kelamı nasıl ezeli ise, İsa'da ezelidir, başlangıcı yoktur diyordu. Bu Yuhanna'dan etkilenen bizimkiler de "Allah'ın kelamı olan Kur'an ezeli midir? Yoksa mahlûk mudur?" Yani, bildiğiniz "halk-ı Kur'an" meselesini tartışmaya açtılar. Kelam ilmi adını bu "kelamullah" tartışmalarından alır. Eşarîlerin ve Ehl-i Hadisin "Kur'an'ın ezeli olduğu" konusundaki ısrarları Hristiyanların "İsa/Ezeli Kelam" nazariyesine oldukça benzer.

"Kur'an'ın mahlûk olmadığı" tezi, zalim ve gasıp yöneticilerin pek bir hoşuna gitmişti. Zira bu tez sadece kendi zulümlerini değil, Hz. Peygamber'le bir ömür savaşan müşrik atalarının da şirk ve küfürlerini mazur göstermekteydi. Mesela

18 Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, s. 105-106.

"Ebu Leheb'in eli kurusun, kurudu da..." diyen ayet kadimse, Ebu Leheb'in bunda suçu ne? Ebu Leheb istese de iman edemezdi. Zira onun için yazılmış olan kadim bir kelam vardı. Onun yaptığı sadece ezelde yazılmış olan bu kelama uygun rolü oynamaktı.

Cahiliye Müşrikleri Kaderciydiler

Tarihte özgür iradeye karşı kaderciliği ilk savunan *"Rabbim, madem Sen beni yoldan çıkardın, ben de onları (saptırmak) amacıyla senin dosdoğru yoluna oturacağım."* (A'raf/16) diyen şeytandır. Cahiliye müşrikleri *"Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız şirk koşmazdık."* (Enam/148) diyerek şeytan gibi suçlarını kadere yüklüyorlardı.

Fakat Kur'an'ın üstünü çizdiği ve mahkûm ettiği cahiliye kaderciliği, Emevîler eliyle yeniden tedavüle sokuldu. Muaviye oğlu Yezid'e biat alırken şöyle diyordu: "Yezid işi kaza ve kaderdir. Kulların bu konuda başka bir seçeneği yoktur."

Cahiliyyede kader; "kısmet, uğur, baht, nasip, şans (tıyera/tayr ve dehr)" vurgularıyla kullanılmaktaydı. Kader'in günümüzde halk tasavvurundaki karşılığı da budur.

Kur'an ise; insanların bu anlamda kaderlerini yanlarında taşıdıklarını söyler: *"Talihiniz yanınızdadır. (kaderiniz tercihinize bağlıdır)"* (Yasin/19)

İslam öncesi Arap edebiyatı, "insan hayatının dehr ile kontrolü veya tayin ve tespiti" ile ilgili şiirlerle doludur. Dehr kelimesini alıp, yerine kader ve talih kelimesini koymak kâfidir. Çahiliye müşrikleri şöyle diyorlardı: *"...birilerimiz ölür, birilerimiz doğar. (Bu böyle devam eder gider) Bizi yok eden ancak dehr'dir."* (Casiye/24) Yine müşriklere göre şeref çalışmakla değil, bir kabileye mensup olmakla elde edilebilirdi. İnsan kabilesini seçemeyeceğine göre şeref bir kader işiydi. Zaten çöl şartları onları doğuştan kaderci yapmaktaydı. Yine ilahları Lât'ın bir anlamı talih-kader anlamında bir kelime ile de bağlantılıydı.[19]

19 Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, s. 108.

O zamanki Arabistan'da "kehanet/ırafe ve yıldız falcılığı" oldukça yaygındı. Kehanet ve yıldız falcılığının kader düşüncesine dayanıyordu. Zira kâhinlerin, arrafların ve falcıların bir insanın geleceğini okuyabilmesi için, o insanın geleceğinin daha önceden okuyabileceği bir yerlerde yazılı olması gerekiyordu. Bu kâhin ve arraflar, tıpkı günümüzdeki "falcılar" gibi, birer kader okuyucusuydular.

Halife Ali'ye karşı, kendine has metotlarla yürüttüğü mücadeleyi kazanan Muaviye, Hicretin 41. yılında Emevî Devleti'ni kurdu. Emevî yönetimi, kuruluşundaki gayri meşruluğun sıkıntısını, kader kavramının arkasına sığınarak gidermeye çalışmış ve kaderci düşüncenin gelişmesi için elinden geleni yapmıştır. Çünkü onlar, kadercıliği siyasi geleceklerinin garantisi olarak görmüştü. Emevî Devleti'nin yöneticilerine karşı gelmek, kadere dolayısıyla Allah'a karşı gelmek olduğundan, karşı gelenin öldürülmesi helal olmaktadır. Muaviye'nin oğlu Yezid, Emevî iktidarına karşı çıkanlara şöyle diyordu: "Boşuna uğraşmayın! Allah bizi istiyor. Allah bir şeyi beğenmediği zaman onu değiştirir."[20] Allah bizi değiştirmediğine göre Allah'ın istediğine karşı çıkmaya sizin hakkınız olamaz. Size düşen itaat etmek, Allah'ın iradesine rıza göstermektir.

Emevî halifeleri zaten Allah'ın halifeleri/vekilleri olduklarından yaptıkları her şey –bu kabulün doğal sonucu olarak– Allah tarafından irade ediliyor demekti!

Emevî valisi olan Ubeydullah b. Ziyad'a göre Hz. Hüseyin'i, Yezid değil Allah öldürtmüştür.

Cahiliye kaderciliğini hortlatan Emeviler gibi kaderi yanlış anlamayan, Kur'an'ın ruhunu anlamış sahabeler de vardır. Örneğin Şam tarafını ziyarete giden Halife Ömer, Şam'da veba salgını olduğunu haber alınca şehre girmekten vazgeçerek, buradan uzaklaşılması gerektiğini bildirir. Bunun üzerine Şam tarafında bulunan ordunun komutanı Ebu Ubeyde, kaderi gerekçe göstererek, Hz. Ömer'in uzaklaşma önerisini

20 Ahmet Akbulut, *Allah'ın Takdiri, Kulun Tedbiri, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB, s. 128.

eleştirir. Öyle ki, Hz. Ömer'e, "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" diye sorar. Onun bu itirazına Halife: "Evet Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum." karşılığını verir. Nitekim Ebu Ubeyde ve bazı sahabe veba hastalığından öldü.[21]

Kur'an'daki Beş İman Esasına İlave Edilen Altıncı İman Esası

Kur'an; tam üç yerde (Bakara/177, Bakara/284-5 ve Nisa /136) imanın şartlarını beş olarak zikreder. Allah'a, peygamberlere, meleklere, kitaplara, ahiret gününe iman! Kur'an, kadere imandan ima ile olsun değinmez! Buharî'deki rivayetlerin hiç birinde kader ve imanı bir araya getiren, "kadere iman" lafzı geçmez. Onun meşhur Cibril hadisinde de kadere iman yoktur. Buharî'nin talebesi olan Müslim'in Cibril hadislerinin sadece birinde "kadere iman" vardır. Bu çok açık bir şekilde hadise eklemlenmiştir.[22]

Durum böyle olduğu hâlde, Kur'an'ın üç yerde peşi peşine sıraladığı bu beş iman esasına altıncı bir madde ilavesinin sebebi ya da sebepleri nelerdir?

Peygamber'in vefatından daha bir asır geçmeden ümmetin itikadı dejenere olmaya yüz tutacaktır. Arap toplumları zaten millet olarak kaderciydiler. Çöldeki doğal yaşam onları kaderci bir toplum yapıyordu. Kâhinleri insanların bahtını, kısmetini önceden tahmin etmeye çalışıyordu. Çünkü onlara göre insanın kaderi önceden belirlenmişti. Oysa İslam kâhinlere ve kehanete savaş açmıştı. Cahiliye Arabı kuş uçuruyor, "tıyera" ile insanın güya önceden belirlenmiş kaderini öğrenmeye çalışıyordu. Ayrıca cahiliye müşrikleri kaderciliği inançlarının bir mütemmim cüzü yapmışlardı. Şirk koşmalarını "Allah'ın dileği" olarak görüyorlardı. İslam'ın savaş açtığı kadercilik anlayışı kıssacı vaizler, Kur'an'ın ruhunu okumaktan aciz, sadece duyduğunu nakleden, söylenene değil, söyleyene bakan nakilcilerin ürettikleri rivayet kültürü aracılığıyla geri döndü.

21 Ahmet Akbulut, *Allah'ın Takdiri, Kulun Tedbiri, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB, s. 127.
22 Mustafa İslamoğlu, *Kader Risalesi*, s. 107.

Hasan el-Basri, Müslümanların kanlarını döken, mallarını gasp eden, sonra da: "Bizim yaptıklarımız Allah'ın kaderine göre oluyor." diyen Emevî Kralları için tarihe geçen şu sözü söyler: "Allah'ın düşmanları, yalan söylüyorlar." ve o meşhur *Kader Risalesi*'ni cahiliye kadercilliğine reddiye olarak yazacaktır. Hasan el-Basri'nin talebesi Vâsıl b. Ata ve Amr b.Ubeyd Emevîlerin kader inancına tepki olarak Mutezile'yi kuracak, hür iradeyi savunacaklardır. Üstelik bu kaderi inkâr edenlere, kaderciler/cebriyeciler tarafından "Kaderiyye/Kaderciler" ismi verilecektir. Anlaşılan kendi suçlarını muhaliflerine yüklemişler.

"Hep birlikte Allah'ın ipine/Kur'an'a sarılın, fırkalara bölünüp ayrılmayın." (Al-i İmran/103) ayetine rağmen Müslümanlar onlarca itikadi fırkaya ayrılmışlardır. İtikatta ayrılık-gayrılık olabilir mi? Hiç yapılmaması lazım gelen, itikadi konularda içtihada girişilmiştir. Pek çok İslam dışı düşünce, felsefe, efsane itikada taşınmış, hiç oynatılmaması gereken itikadın temel taşlarıyla oynanmıştır.

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra çekişmeye girip fırkalar/mezhepler hâlinde parçalananlar gibi olmayın. Onlara büyük bir azap vardır." (Al-i İmran/105) Maalesef Ehl-i Kitap'ın başına gelen Muhammed ümmetinin de başına gelmiştir.

Esas cebir ve kader anlayışı, yani insanın iradesini yok sayan anlayış vahdet-i vücudun varlık felsefesinde, daha sonraları gelecektir. En katmerli cebir anlayışı bu felsefi tasavvufta bulunur.

Tasavvufi Sapma:
İslam Dünyasında Tasavvufa Ortam Hazırlayan Sebepler

Emevî ve Abbasîler dönemindeki siyasi çalkantılar ve ekonomik adaletsizlik yanında toplumun ahlaki ve sosyal yapısı da çözülmeye başlamıştı. Abbasî saraylarında debdebe, safahat Sasanî saraylarını aratmaz olmuştu. Şarkıcılar, müzisyenler, cariyeler sarayları doldurmuş, israf başını alıp gitmişti. Her iki hanedan devrinde başta müzik ve eğlence oldukça

yayılmıştır. Konserlerde ve eğlence meclislerinde içkiler içilmeye başlandı. Bu eğlence ve içki meclislerinde ahlaksızlıklar aldı başını gitti. Cariyeler muhtelif yerlerden seçilip getirildi. Sonuç itibariyle, ahlaksızlık ve çıplaklık çoğaldı. Emevîler devrinde daha mazbut olan Irak bölgesi, Abbasîler devrinde ahlaksızlık ve fücur merkezi hâline geldi. Bunun başlıca sebebi; paranın oluk oluk akması ve Irak bölgesinin kozmopolit yapısıydı. Müzik, oyun ve eğlence, lüks ve israfın yanında, toplumda henüz bilinmeyen hadımlaştırma gibi ahlaksızlıklar da yaygınlaşmıştı. Harun Reşid'in oğlu Emin, halife olduğunda hür kadınlara ve cariyelere iltifat etmemiş, hadımlaştırılmış erkeklere ilgi duymuştu. Halk da Emiru'l-Mü'minin denen bu kimselere uydu. Bu hadımlaştırılan zavallılara bazen hizmetçi, bazen muallim, bazen şeyh veya üstat adı veriliyordu.

Bu ahlaki bozukluk yanında zındıklık da toplumda almış başını gitmişti. Ebu'l-Ala el-Maarri; Emevî halifesi Yezidin oğlu Velid, şair Dı'bıl, Beşşar, Ebu Nuvas, Salih İbn Abdilkuddus, Ebu Müslim el-Horasani, Babek, Afşin, Hallâc-ı Mansûr gibi tanıdık isimleri zındıklar arasında sayar. Bu zındıkların kimisi, Mecusiliğin adet ve alışkanlıklarını seleflerinden miras almıştı. Bunlar devrin İslami kimliği ve otoritesi karşısında göstermelik olarak İslam'a girmişler, fırsat buldukça da İslam'ı elbiselerini çıkarıp atar gibi atmış, İslam'a ve Müslümanlara her türlü zararı planlamış, kendi din ve felsefelerinin propagandasını yapmışlardır.

Müslüman fatihler, Atlas Okyanusu ile Hind Okyanusu arasındaki coğrafi bölgelere egemen olduğunda başkent Bağdat, dünyanın başkenti konumundadır. Arapça ortak dil olmasına rağmen Bağdat'ta onlarca dil konuşuluyordu. Müslümanların hâkim oldukları toprakların çok renkli bir demografik yapısı vardı. Bu yıllarda farklı fikrî ve felsefi akımlara büyük tolerans gösteriliyordu. Bağdat; bu yıllarda her türlü fikrin özgürce tartışıldığı, yepyeni düşüncelerin serpilip geliştiği tüm dinlerin, felsefelerin ve milletlerin yan yana yaşadığı yıllardır. O yıllarda dünyanın kültür merkezi olan Bağdat'a gelenler kendi inanç ve kültürlerini de taşıyorlardı. Bağdat'ın

bu özgürlük ortamı, burasını tüm insanlar için bir cazibe merkezi yapmıştı. İskenderiye Okulu dağıldığında Yeni Eflâtuncu filozoflar buraya yerleşmişti. Bizanslılardan aforoz yiyen Süryaniler buraya göçmüştü. Antik Yunan felsefesi Bağdat'ta yeniden canlanıyordu. Harran Sâbiîleri burayı yurt edinmişti. Abbasî halifeleri, antik medeniyet birikiminin vârisi olmaya girişmişlerdi. Maniheistler, Zerdüştler, İhvân-ı Safâ, Yunanlı filozoflar, Agnostikler, Sofistler, Seneviyye/Düalistler, Yahudi ve Hristiyanlar inanç merkezlerini buraya taşımışlar ve özgürce münazara ve tartışmalara katılıyorlardı. Şehre ulaşan bütün kitaplar, fikirler Arapçaya çevriliyor ve tartışmaya açılıyordu. Sokrates, Solon, Hermes, Pisagor, Lokman gibi gerçek yahut hayali şahsiyetlere izafe edilen hikemî mecmualar ve Yunan, İbrani, Süryânî, İran, Hind ve Keldânîlere ait çeşitli bilim, felsefe ve öğretiler tercüme edilmiştir. Beytü'l-Hikme gibi kurumlarda yabancı kültürlerin tercümesiyle, yabancı kültürler İslam toplumunda yayılıyordu.

***

İlk başlarda zühd, İslami bir kavramdan ziyade, bu kavram etrafında toplanan sosyal bir hareketi ifade etmekteydi. Bu zühd hareketi, Ebuzer el-Gıfarî, Abdullah İbn Ömer gibi sahabenin, daha sonra Tabiîn döneminde, Hasan el-Basrî gibilerin temsil ettiği pasif direniş hareketidir. Müslümanlar hızla zenginleşmişler, Hz. Osman'ın halifeliğinin son altı yılında bu zenginleşmeye bağlı olarak, toplumda birtakım yozlaşmalar görülmeye başlandı. Bu zahitler, içinde yaşadıkları toplumun siyasal, sosyal yapısındaki bozulmayı, özellikle de dünyevileşmeyi kabullenemediler. Bu zahitler hareketi hiçbir nazari mistik temele dayanmadığı gibi, organize bir hareket de değildi. Dolayısıyla, sonraki sûfîlerin kendilerinden göstermeye çalıştığı bu zahitlerin sonraki dönemlerin mistik/felsefi teoriler üreten mutasavvıflarıyla hiçbir alakası yoktur.

Bu hareket mensuplarına ilk başlarda Zühhad (zahitler), Kurrâ (Kur'an'ı çok okuyanlar) deniliyordu. Bunlar Kur'an okunduğunda ya da Kussas'ı (kıssa anlatan vaizleri) dinlediklerinde ağlaşan samimi Müslümanlardır. Daha sonraları

bu kıssacılar, halkı etkileyebilmek için, Hristiyan, Yahudi, gnostik ve hatta Budist ve Zerdüşt kaynaklardan ne buldularsa, alıp getirdiler ve gerçekten de halkı büyük ölçüde de etkilemeyi başardılar. Artık onlara "Zuhhad" değil de "sûfî" denilmeye başlanacaktır.[23] Ki hadisçiler de bu Ubbad ve kussaslar arasından çıkmıştır.

Ümeyye oğulları, Abbas oğulları ve Ehl-i Beyt taraftarları arasında yüzyılı aşkın süren, bitmek bilmeyen taht kavgaları, siyasi hırslar, dökülen yüz binlerce masum Müslüman kanı bazı Müslümanları ümitsizliğe sevk etmiş, onları dünyadan soğutmuştu. İnsanların mal, saltanat, kavmiyet mücadelesi içinde olduklarını gören, toplumda adalet ve eşitlikten bir ölçüde de olsa ümidini kesen bu kimseler kabuklarına çekilmişlerdir.

Saf bir ahlak hareketi olan bu zühd hareketi, daha sonraları Kur'an'daki "tevekkül" kavramının yanlış yorumlanması ile rızk için sebeplere sarılmaya gerek görmeyen bir felsefeye doğru evrildi. Ülkede yaşanan iç savaş ve siyasi kaostan, bu tevekkül/işleri Allah'a bırakma anlayışı ile kolayca kurtulmak mümkün oluyordu!

Buna ilave olarak, İslam fıkıhçılarının şeriatın emrini yerine getirme görüşünü ifade eden "itaat" kavramına alternatif olarak "Allah aşkı" ortaya atıldı. Bu ideal aşk uğruna bütün dünya nimetleri feda edilebilirdi! Üstelik bu aşk tek taraflı da değildi! Sen Allah'ı seversen, O seni sevmez mi? O, seni severse sevdiğine zulmeder mi? Örneğin cehenneme atar mı? Rabia ile başlayan "İlahî aşk" sonraki aşamalarda felsefi bir temele de sahip oldu. "Keşf" adı verilen aracısız bilgilerini Allah'tan almaya başladılar. Devamında marifete erişen bu sûfîlerden ibadet sorumluluğu düşmeye ya da o zamana kadar bilinmeyen ibadetler icat edilmeye başlandı.

Bu arada tercüme faaliyetleri ile ithal edilen Yunan, Fars, Hint kültürü, sûfîlere aradıkları felsefi argümanları temin eder. Özellikle pagan toplumlardan öğrenilen sihir, tılsım,

23 Fazlur Rahman, *İslam*, s. 182-5.

cifr, harflerin esrarı, simya, astroliji gibi majik, okült ilimlerden büyük ölçüde yararlandılar. Bâyezîd, Hallâc, Zünnûn, Ebu'l Hasan eş-Şazeli gibi sûfîler aynı zamanda iyi birer simyacıydılar.

Tasavvuf, Abbasîler döneminde birtakım mistik gayriislami kültürlerle temas sonucu ortaya çıkmıştır. İslam öncesi Yunan ve Roma medeniyeti Helenizm sûretinde Mezopotamya'yı etkisi altına almıştı. İslam öncesi dönemde Mısır'dan İran'a kadar uzanan bölgelerde yaygın olan yüzlerce medresede genellikle Grek ilim, edebiyat, felsefe ve ilahiyatı tedris ediliyordu. İran'dan, Hint'ten veya Pisagor düşüncesinden, Hermescilikten hatta Yeni Eflâtunculuktan gelen unsurlar bu medreselerde yayılmaktaydı. Helenizm, etkinliğini İslami fütuhat sonrasında da Hristiyan-Yahudi ve Zerdüştî gibi azınlıklar arasında sürdürmeye devam etti. Yeni Eflâtunculuk, Hermetizm, Maniheizm, Stoacılık ve gnostizm gibi ekoller İslam kültürüne değişik yollarla girmeye devam etti.

Kur'an'dan pek çok kelime alındı, İslami kavramların içi boşaltıldı, bu kavramlar gayriislami kültürlerden ödünç alınan muhtevayla dolduruldu. İşte tasavvuf; temelden farklı bu iki kültürün sentezinden ibarettir. Kelimeler Kur'an'dan, kavramlar Hermetizmden, Sabilikten, Zerdüştlükten, gnostizmden ve Yeni Eflâtunculuktan!

Müslüman Araplar İran'ı fethettiklerinde bir kısım İranlılar Hindistan'a kaçmıştı. Daha sonra bu kimseler, Müslümanların geniş hoşgörüsünü gördükten ve memleketi İranlı bürokratların yönettiğini gördüklerinde geri gelmişler, beraberlerinde Hind mistisizmini/irfanını getirmişlerdir. Mesela (Allah'ın insanın içine girdiği, O'nun insan olarak görüldüğü şeklindeki) hulûl inancı Hind kaynaklıdır. Bu İranlılar tarafından Hind matematiği ve astronomisi İslam coğrafyasına taşındı. Zaten islam öncesinde de İran-Hind kültür alışverişi mevcuttu. Özellikle Belh kenti tam olarak Mecusilerin ve Brahmanların iç içe yaşadığı bir yerdir. Pek çok sûfi Belhlidir. Belh aynı zamanda kadim İran dinlerinin de beşiğiydi. Zerdüşt'ün ikinci memleketidir. Yine Melamilik Belh'te neşet

etmiştir. Ki Müslümanları epey etkileyen Melamilik İslam öncesi bu bölgelerde yaşamaktaydı. Yine bugün Şiilerin iman esaslarında yer alan mehdi inancı İran/Zerdüşt kökenlidir. İnançlarına göre Zerdüşt'ten sonra yeryüzüne bir Mehdi (sahibu'z-zaman) gelecek, yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Bu yüzden Mehdi inancı Abbasîler devrinde oldukça revaçta idi. Bu inancı ayakta tutmak için epey hadis de üretildi. Zaten Müslümanlar Mecusileri Ehl-i Kitap olarak kabul etmişler ve bu yüzden onların kültür ve inançlarına almakta pek sakınca görmemişlerdir.

Abbasî devleti İranlı askerlerin yardımı ile kurulduğundan, bu kimselerin devletin yönetiminde özellikle bürokrasisinde büyük bir ağırlığı vardır. Örneğin uzun süre vezirlik yapan Bermekî ailesi Belh civarında Nevbahar adlı Budist mabedinde yüzlerce yıl rahiplik yapmıştı!

Abbasî devletinin içinde pek çok soylu-İranlı ailenin kurduğu küçük küçük devletler vardı. Samanoğulları devleti gibi. *Kütüb-ü sitte* denilen hadis kitaplarının çoğu bu devlet zamanında, bu devletin âlimleri tarafından yazılmıştır. Samanoğulları Maveraünnehir bölgesinde yaşayan Türkleri Müslümanlaştırmak için İranlı sûfîleri misyoner gibi buralara göndermişti. İşte Türkleri Müslümanlaştıran bu İranlı dervişlerdir.

Bu felsefi temelli zühd hareketinin Irak'ta başlaması ve Irak'ın İran ile yakın teması dikkate alındığında, eski İran dinlerinin oynadığı rol çok açıktır. Daha Emevîler devrinde başlayan eski Yunan, Hint ve Sasani kültürünü tercüme hareketinin özellikle aydın kesimde meydana getirdiği kültürel ve itikadi çalkantıları hesaba katmak lazımdır. Özellikle İran yolu ile geçen mistik Hind kültürünün yanında, Yunan felsefesi de aydınlara oldukça cazip gelmiştir. Bütün bunlar muhtelif fikri, itikadi, felsefi eğilimlerin yanında tasavvufun da doğup gelişmesi, yayılıp güçlenmesi için uygun bir ortam hazırladı.

Yukarıda değindiğimiz bu zahitler daha sonraları kitleler hâlinde İslam'a giren ve değişik kültürleri beraberinde getiren

insanlarla yüzyüze gelmişlerdir. Münzevi bir hayat yaşayan bu kimseler üzerinde Hint ve İran kültürü, özellikle de İsrailiyat ve Mesihiyyat kaynaklı, dünyayı yeren uydurma rivayetler oldukça etkili olmuştur. Ayrıca, bu milletlerden ihtida eden kimileri eski anlayış ve geleneklerine göre yaşamayı sürdürdüler.

Öyle anlaşılıyor ki, zahidane bir hayat yaşayanlar, dışarıdan gelenlerin felsefelerini din hâline getirmişlerdir. Toplumda İslami yaşayışta meydana gelen sapma, Hint ve Sasani kültüründeki mistik felsefe ile bütünleşince, bildiğiniz tasavvuf akımı doğmuştur. Böylece, yabancı din ve felsefelerin dominant olduğu, İslami unsurların ise makyaj mesabesinde kaldığı bir melez kültür, yeni bir sentez ortaya çıkmıştır. Bunu taraflı, tarafsız tüm araştırmacılar kabul ve itiraf etmektedir.

Nitekim ünlü şarkiyatçı Dozy'e göre tasavvuf İran menşeilidir. Çünkü tasavvuf İslam öncesi İran'da mevcuttu ve bu bölgelere de Hindistan'dan gelmiştir. Her şeyin Allah'tan geldiği ve yine O'na döneceği düşüncesi, âlemin bizatihi varlığının olmadığı ve gerçek varlığın Allah olduğu düşüncesi İran'da çok yaygındı.

Goldziher ise, İbn Haldûn'un görüşünden etkilenerek tasavvufta iki değişik akımın bulunduğunu söyler. Birinci akımın, İslam'ın ruhuna ve Ehl-i Sünnet mezhebine yakın zühd olup büyük ölçüde Hristiyanlığın rahiplik sisteminden etkilendiğini, diğerinin de felsefi akım olduğunu, bununda Yeni Eflâtunculuk ve Hind Budizmi'nden etkilendiğini belirtir. [24]

Nicholson'a göre tasavvuf, Yunan düşüncesinin ve Doğu dinlerinin, daha açık bir ifadeyle, Yeni-Eflâtunculuğun, Hristiyanlığın ve gnostisizmin birleşiminin bir ürünüdür.

Müslüman Araplar bir yüz yıl içinde Atlas okyanusundan Hind okyanusuna kadar olan coğrafyayı fethetmişlerdi. Öyle kadim ve büyük medeniyetlerle, kültürlerle karşılaştılar ki, kendilerini adeta çıplak hissettiler. Ellerinde bir tek Kur'an ve

24 İbrahim Sarmış. *Tasavvuf ve İslam*, s. 45-58.

o Kur'an sayesinde elde ettikleri siyasi birlikleri vardı. Son derece sade ve basit olan İslami inançlara sahip Müslümanlar, karşılarında İran, Mısır, Mezopotamya'nın dinleriyle, kültürleriyle karşılaştıklarında hâliyle etkilendiler. Ayrıca İslam'ın hoşgörüsü sayesinde tüm bu fethedilen toprakların halkları dinlerini bugünden yarına değiştirmediler. Her toplum ve millet topraklarını işgal etmiş yabancılara karşı kendi dinini, kültürünü koruma çabasına girer. Bu milliyetçi kimselerin bazısı açıktan, bazısı Müslüman görünerek İslam ile mücadeleye devam etmiştir.

Özellikle İranlılar milli dinleri Zerdüştlüğü her fırsatta Müslümanlara yaymaya çalışıyorlardı. Hatta Zerdüşt sûfiler Müslümanların hayranlığını ve takdirini kazanmış, büyük arifler olarak el üstünde tutuluyorlardı. Hz. Ömer devrinde fethedilen İran, Müslümanlardan intikamını almak için fırsat kolluyordu. Nasıl Moğollar tüm dünyayı askeri olarak zaptetmelerine karşın, kısa bir zaman sonra ele geçirdikleri toprakların kültürlerini, dinlerini benimseyip, onlar içinde eriyip gittilerse -onlar kadar olmasa da- Müslüman fatihler de ele geçirdikleri bu toprakların eski sahiplerinden oldukça etkilendikleri tarihi bir vakıadır.

Sûfilerin büyük bir kısmı İslam'a yeni giren milletlere mensuptur, özellikle de İranlıdırlar. Önceleri gizli olarak başlayıp, daha sonra tasavvuf olarak adlandırılacak olan bu akımın başını Acemler çekmektedir. İbrahim b. Ethem, Şakik el-Belhî, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebu'l-Hasan el-Harakanî, Haris el-Muhasibî, Sehl et-Tusteri, Hâkim et-Tirmizi, Hallâc Horasan/İranlıydı. Mesela ilk sûfilerden Şakîk Belhî ve İbrahim Ethem[25] Belhlidir. Belh, Mecusiliğin kurucusu Zerdüşt'ün ikinci vatanıdır. Burası Mecusiliğin kitabı "Avesta"nın fikirlerinin neşvü nema bulduğu, İran gnostizminin üssüdür. Mevlanâ'nın babası da buradan göçüp, Anadolu'ya gelecektir. Bistami, Attar, Mevlanâ kitaplarını Farsça yazmışlardır. Kuşeyrî, Câmi, Attar, Kalebâzi, Sühreverdî, Gazâlî, Tebrîzi, Celaleddin Rumi

25 İbrahim Bin Edhem'e (ö. 161) "Sen bunun için yaratılmadın ve bununla emredilmedin (şeklinde), atının eğerinden nidâ/vahiy (!) gelmiştir.

gibi pek çok tasavvuf ileri geleni hep İranlı/acemdir. Farsça tasavvuf dili hâline gelecektir.

Maruf el-Kerhî, Cüneyd-i Bağdadî, Harraz Iraklı idi. Ebu Süleyman ed-Daranî, Ahmed b. Asım el-Antakî Suriyeliydi. Zünnûn el-Mısrî adından da anlaşıldığı üzere Mısırlıdır.

Tasavvufun İslam dışı ithal kültürlerin eseri olduğunun en büyük kanıtlarından biri, Zünnûn el-Mısrî denen bu kişidir. Eski ve yeni araştırmacıların çoğuna göre bu zat, teozofik tasavvufun kurucusu olarak görülür. Onda Yeni-Eflâtuncu felsefenin ve Hermetik kültürün etkisi çok barizdir. Zünnûn, sihir, tılsım ve simya gibi gizli ilimlerle uğraşmış, bunlarla tasavvufu mezcetmiştir. Tasavvufi "hâller ve makamlardan" ilk söz eden kişidir. Tasavvufî düşünceyi, ilk defa sistemleştirmiştir. Sisteminin en büyük iddiasını marifetullahın ancak vecd yoluyla, tasavvufa intisap ile elde edilebileceği inancı oluşturur. O, Allah'a ulaştıran "sırlı bilgiyi/Ma'rifet/gnosis"i elde etmenin safhalarını ve şartlarını belirlemiştir. O İsm-i Azam'ı bilmektedir (!) Ebdal, Nukaba, Nuceba ve Kaimûn gibi adlarla anılan Ricalül gayb kavramından ilk söz eden kişidir[26] ve bu yüzden zındıklıkla suçlandı. Birkaç defa ipten döndü. Zamanla ortalık yatışır. Öyle ki, onu zındıklıkla itham eden kesimler, zamanla onu en büyük evliya kabul edecek kadar tasavvufun büyüsüne kapılırlar.

Bugün tasavvuf denen felsefe ve yaşam tarzı Hz. Peygamber ve ashabı zamanında bilinmiyordu. Asr-ı saadette bugünkü felsefi-işrâkî tasavvufun yahut şeyh-mürid sisteminin veya tasavvuftaki sayısız bid'at ve hurafenin zerresi bulunmuyordu. Hatta günümüzde kişinin Müslümanlığının mihengi olarak görülen keramet, velayet, ermişlik gibi şeylerden kimselerin haberi yoktu! Bu bakımdan söz konusu gayriislami birçok anlayış ve yaşayış şekli dışarıdan, ecnebi unsurlardan geldiği âşikardır.

26 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ank/2010.

İlk tasavvuf hareketini, bir tür zahitlik olarak değerlendirsek bile, bu zahitliğin, Kur'an'da bulunmadığını ve bunun ilk Müslümanlar için yabancı olduğunu belirtmeliyiz. Herkesin bildiği gibi, Hristiyan manastır hayatı, Hind dervişlerinin terk-i dünya fikriyatı, insanın meşru ihtiyaçlarından bile uzaklaştığı, evlenmenin, ticaret yapmanın kerih görüldüğü bir zahitlik anlayışı İslam'la taban tabana zıt şeylerdir.

Mesela Şihabeddin Sühreverdî, sûfîlerin geçimlerini dilencilikle temin etmelerini, rahipler gibi bekâr yaşamalarını ve manastırvari yerlerde, hânkâhlarda yaşamalarını tavsiye etmektedir.[27] Hatta Sühreverdî'ye göre tüm insanlar onun yolunu izlese, hiçbir iş yapmadan seccade de oturup, Allah'ı zikretseler, İstanbul'u bile fethedebilirler!

Tasavvuf tarihçileri tasavvuf kelimesinin hicri ikinci asırda kullanıldığı konusunda ittifak hâlindedirler. Sûfî sıfatı ilk defa, kendine has bir riyazet akidesi bulunan Kûfeli Şiî kimyager Cabir bin Hayyan ve tanınmış mutasavvıf Kûfeli Ebu Haşim'e verilmiştir. Elli yıldan az bir zaman sonra, bu kelime Irak sûfîlerinin bütününe delalet etmeye ve iki asır sonra ise, İslam sûfîlerinin bütününü ifade etmeye başlayacaktır. Hicri ikinci asrın başlarında yabancı bir moda ve Hristiyan menşeli olduğu için ayıplanan "suf/beyaz hırka" giyme âdeti daha sonraları, Sünnî Müslümanların başlıca kisvesi olacaktır.

Tasavvuf Akımının Geçirdiği Başlıca Safhalar

1. Dönem: Zühd Devri: Hicri ilk iki asırlık dönem. Bu devirdeki sûfîlere; abid, zahid, kurra gibi isimler verilmekteydi. Hasan el-Basri, Veysel Karani, Râbia, Malik b. Dinar gibi zahidlerin temsil ettiği bu akımın en belirgin özelliği; marifetten çok amele, ilhamdan fazla ibadete, keşiften çok ahlaka, kerametten çok istikamete önem verdikleri dönemdir.

2. Dönem: Tasavvuf Devri: Hicri üçüncü asırdaki tasavvuf hareketidir. Bu devirde amel, ta'at ve zühd arka planda kalmış, ilim, marifet ve vecd hâlleri öne çıkmıştır. Bunların

27 S. Hüseyin Nasr, Sühreverdi, çev. M. A. Tuğsuz, *İslam Düşüncesi Tarihi*, C. 1, s. 398.

bir kısmı kitaba ve akla –olabildikleri kadar– bağlı olanlardır. Muhasibî, Serrac, Ebu Talib Mekkî, Kuşeyrî, Hücvirî, Gazâlî gibileri. Bunlar Gulat-ı Sûfiye/aşırı sûfîler ile de mücadele hâlindeydiler.[28]

Bir diğer ana damar ise akla ve istidlale pek önem vermeyen; Bâyezîd-i Bistâmî, Hallâc, Hâkim Tirmizî, Attar ve Mevlanâ gibiler.

Sûfîlerin ruhani gelişmelerini sağlamak için, Zünnûn el-Mısrî (v. 245) tarafından tasavvufî tevbe, rıza, şükür gibi, isimleri Kur'an'dan ödünç alınan kelimelerle ifade edilen "makamlar" icat edildi. Ki, bu zat kadim Mısır Hermetizminin temsilcisidir. Nitekim İslam uleması tarafından zındıklıkla itham edilmiştir.

H 4. asırda değişik yer ve medeniyetlerden tasavvufa birçok yabancı kültür girmiştir. Bu dönemde Kur'an ve sünnetten epey uzaklaşılmıştır. Hristiyanlık, Hint ve İran din ve mezheplerine dayanan hurafeler İslam toplumuna girmiş ve yayılmıştır. Tasavvufçu zümrenin oluşmasında Hristiyan rahiplerin, Suriye ve Mısır'daki kilise ve manastır kültürünün, Yahudi zühdünün dirilişi vardır. Yeni Eflâtuncu düşüncelerin de etkisi aşikârdır. Nitekim o yüzyıllarda Hint yoga sisteminin büyük revaç bulduğu anlaşılmaktadır. Feyiz/sudûr ve vahdet-i vücut anlayışı Yeni Eflâtunculuktan, ittihad ve hulûl Hristiyanlıktan, sarhoşluk edebiyatı ve müzik Budizm'den gelmiştir.

3. Dönem: Vahdet-i vücut felsefesinin tasavvufa bütünüyle hâkim olduğu felsefi tasavvuf dönemidir. Tarikatların kurulduğu dönemdir. Artık mutasavvıflar çeşitli riyazet temrinleriyle nefsi yok ederek (!) gaybın sırlarına vakıf olmaya çalıştıkları, kâinat üzerinde birtakım esrarengiz kuvvetlerle tasarrufta bulunmaya çalıştıkları dönemdir. Bu dönem, akıl ve şeriatın büsbütün devre dışı kaldığı, ilham ve keşfin ön planda olduğu dönemdir.[29] Bu dönem artık tasavvuf felsefe-

28 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 168.
29 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 124-6.

sinin ya da "felsefi dinin" İslam'ın karşısına dikildiği, onun yerini almaya başladığı dönemdir.

Bu aşamada Yeni Eflâtuncu teozofi Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından metafizik bir sistem olarak geliştirildi. Böylece pagan felsefesi olan panteizm isim değiştirerek vahdet-i vücut teorisi olarak tüm tasavvufu egemenliği altına aldı.

Bu dönemde öncekilere oranla felsefe, kelâm, tasavvuf ayrılığının büyük oranda kaybolduğu görülür. Ara sınırlar kalkar, hepsi birbiri içine geçer. Bir zamanların zahidleri bu dönemde ünlü birer filozof ve kelamcı olup çıkarlar. Artık büsbütün birbirinden farklı ilim dalları iç içe geçmiş ve garip bir mozaik bir yapı oluşmuştur. Buna tasavvuf felsefesi mi, akaidi mi, kelamı mı denileceği artık kişinin tercihine kalmıştır.

İslam dünyasını içine alan geniş topraklarda tasavvuf, yavaş yavaş belli bir teşkilat dâhilinde düzenlenmiş, başlarında mutlak itaat edilen ve şeyh olarak isimlendirilen, birtakım tarikatlar ortaya çıkmaya başladı. Şeyhin mutlak otoritesi altında sistematize edilen bu teşekküllerin ilk örnekleri, hiç şüphe yok ki, daha önceki Yahudi, Hristiyan yahut Budist tarikatlardır.

Bu Müslüman tarikatların hiçbirinin İslam'ın doğup, büyüdüğü Hicaz bölgesinde çıkmamış olması, üzerinde durup, düşünülmesi gereken bir husustur. Ki, bu bölge günümüze kadar hâlâ tasavvufa olan mesafeli tavrını devam ettirmektedir.[30]

Felsefe ve Tasavvuf

Sûfîlerin kendilerine has bir felsefeleri olmakla birlikte İslam coğrafyasında yetişmiş –İslam filozofu olup olmadıkları tartışmalı– birtakım filozoflardan da etkilendikleri bir gerçektir. Ebu Bekir er-Râzî (v. 313) Allah'a inanıp, nübüvveti ve dinleri kabul etmeyen bir filozoftur. Kur'an'ın icazını, sanat değeri yüksek bir şiirden farklı olmadığını söyleyerek küçümser. On-

30 Ahmed Yaşar Ocak, İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar, Sosyal Tarih Perspektifinden Bir Bakış, http://www. tevhidnesli.

dan daha güzelinin yazılabileceğini söyler. *Meharîku'l-Enbiya ve Nakzu'l-Edyan/Peygamberlerin ve Dinlerin Anlamsızlığı* adlı eserini yazabilecek kadar dinlere muhaliftir. Yunanlılardan aldığı "Tanrı, Külli nefis/ruh, Heyula/ilk madde, Halâ (uzay-boşluk) ve Dehr (ezel ve ebedi kuşatan sonsuz ve sınırsız zaman)" gibi beş ezelisi vardır. Cismani haşri de kabul etmez.

Ebû Hâtim er-Râzi, *A'lâmü'n-nübüvve*'sinde, felsefi ilimlerin nebilerden bizlere miras kaldığını savunmaktadır. Astronomi, tıp, hendese ve birtakım tabii ilimler üzerine eserler vermiş olan eski filozoflar, kendi zamanlarının bilgeleri, imamlarıydılar. Allah onları kendisinden bir vahiy ile teyit etmiş ve onlara bu hikmeti öğretmiştir. Bu telakkiye göre peygamberler insanlığın öğretmenleri, filozoflar da onların mirasçılarıdır!

İslam dünyasında felsefenin müteradifi olarak "hikmet", feylesofun müteradifi olarak da "hakîm" kelimesi kullanılmıştır. Felsefe ile İslam öncesinin tüm felsefi birikimleri İslam düşüncesine dâhil edilmiştir ve felsefeye hak etmediği kadar müsamahalı davranılmıştır. Vahiy İslam'ından beslenmeyen bu filozoflara göre felsefe "el-Hikmetü'l-halide"dir. Başlangıçtan beri değişmeyen kadîm, ezeli hikmettir. Eflâtun'la başlamıştır ve gerçek dinle aynı şeydir. Bunlara göre Eflâtun, Yunanca konuşan Musa'dır. Hikmet Müslümanın yitiği olup, onu nerede bulursa hemen almalıdır ve hangi kaynaktan çıktığına bakılmamalıdır! Halidi hikmet bağlamında kullanılan "mişkatü'n-nübüvve" terimi insani bilginin, kaynağının nebevi olduğunu hatırlatmak için kullanılır. Ebu Zeyd el-Belhi (ö. 322) "Din büyük felsefedir." derken, felsefeyi "ilahi hikmet" olarak düşünüyordu.

Tıp sanatının nisbet edildiği Asklepios, astronominin nisbet edildiği Hermes ve muayyen Hint bilgeleri esasen ilahî vahye yahut ilhama mazhar olmuş şahsiyetlerdir!

İranlı İbn Miskeveyh, *el-Hikmetü'l-Hâlide* (Câvidan Hırad) adlı eserinde hikmetin evrensel ve sürekli olduğunu belirtir. Ezeli hikmet, devirden devire, ulustan ulusa değişmeyen,

tarih ötesi bir hakikattir! Ona göre Yunanlıların hakka tâbi olanlarından hiçbiri Allah'ın varlığını ve birliğini inkar etmemiş, aksine ispat etmiştir. Onların öğrettikleri, nebîlerin davet ettiği hakikattan başka bir şey değildir.[31]

Hâlidî hikmet teorisi, medeniyetlerin özde bir olduğunu iddia eder. Hellenistik kültürün İslam dünyasına intikalinde önemli roller üstlenmiş olan Kindî (ö. 252) "Bizden öncekilere teşekkür borçluyuz." der. Çünkü o; hikmetin/felsefenin tüm toplumların ortak ürünü olduğunu düşünüyordu. Hâlidî/evrensel hikmet tasavvurunun yaygınlaşması beraberinde, başka din, itikat, dil ve kültür gruplarının da hikmetin ifadesi olan düşünceler ortaya koyabileceği kabulüne yol açtı. İbnü'l-Mukaffa, Câhız, Rağıb el-İsfehânî gibilerinin özetle söylediği şuydu: Uluslar ve kültürleri arasında üstünlük yoktur. Dolayısıyla kültürler arasında organik bir bağ kurulmasından daha tabii bir şey olamaz.

İslam filozofları Hellenistik döneme ait bazı rivayetleri ciddiye alıyorlar ve kadim Yunan filozoflarının "hikmet"i Orta Doğu'dan tevarüs ettiklerini düşünüyorlardı. Mesela Empedokles, hikmeti Hz. Davud zamanında Suriye-Filistin topraklarında yaşayan Lokman Hekîm'den almıştı! Yine Pisagor Mısır'da Hz. Süleyman'ın talebelerinden fizik ve metafizik okumuş; geometriyi Mısırlılardan öğrenmişti.

Molla Sadra, (ö. 1050) hikmet nurlarının dünyaya bu kadim Yunan filozofları eliyle yayıldığı kanaatindedir. Bu isimler zühd ve ibadete düşkün, cismani olandan ilahî olana yönelmiş (müteellih), dünyevi olanı bırakıp uhrevi olana iltifat etmiş bilgelerdir. Bu kadîm, hâlidi ve nebevi hikmet telakkisiyle Molla Sadra, antik Yunan filozoflarının fikirlerini öyle özel bir ışık altında okur ki, Peygamber ile işrâkî filozofların telkin ettiği hikmeti aynı şey görür! Hikmet/felsefe nebevi ve evrenseldir![32]

31 İlhan Kutluer, *Halidi Hikmet Tasavvuru, İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İz Yayıncılık. İst/1996.
32 İlhan Kutluer, *Halidi Hikmet Tasavvuru, İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İz Yayıncılık. İst/1996.

Peygamber'e sövmeyi adet edinen, bir mülhid olan İbn'ür-Ravendî (v. 301) Ebu Bekir er-Râzî'den oldukça etkilenmiştir. Âlemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının olmadığını söyleyen bu filozof, peygamberlerin mucizelerini inkâr etmiş ve Kur'an'da çelişkiler olduğunu iddia etmiştir. Maniheizm'deki hareket hâlinde, bir cisim ve nur şeklindeki tanrı anlayışını benimsemiştir. Cisimlerin ezeli olduğunu söyleyen bir dehri/materyalisttir. Ayrıca namaz, oruç, şeytan taşlama, tavaf gibi ibadetlerin akla uygun olmadığını söyler.[33]

İsimleri gizli filozoflardan oluşan 3. yüzyıldaki İhvân-ı Safâ gibi gizli cemiyetler İslam ve Yunan felsefesinden yararlanarak tüm dinlerin yerini alacak bir manevi doktrin geliştirme peşindeydiler. İhvân-ı Safâ bilinmeden tasavvuf anlaşılamaz. İhvân-ı Safâ'nın tüm fikirleri tasavvufta yaşamaya devam etmektedir. Sûfiler birçok şeylerini keşf ile Allah'tan değil bu gizli cemiyetten almışlardır.[34]

Ebü'l Alâ el-Maarrî (v. 449) gibi ulemanın pek hoşlanmadığı, hatta tekfir ettiği bir filozof ve ondan oldukça etkilenen, hayatı bir muamma olarak gören, insanın yokluktan gelip, yokluğa gittiğini söyleyen, Allahsız ve maddeci olarak nitelenen Ömer Hayyam (v. 526) bu filozoflardandır! Sühreverdî el-Maktul (v. 578) gibi filozoflarda ise Zerdüştlüğün, Mecusiliğin etkisi çok barizdir. Yine Zerdüşt iken Müslüman olan, Hintçeden "Kelile ve Dimne"yi Arapçaya çeviren, İran devlet yönetimini tanıtan *Siyer-i Mülûk-i Acem* adlı eseri ile Halife Mansur üzerinde epey etkisi olan İbnü'l-Mukaffâ (v. 142) mülhid, zındık, mel'un olmakla itham edilmiştir.

İbn Miskeveyh (v. 421) İbn Bacce (v. 533), İbn Tufeyl (v. 581), Nasıruddin et-Tûsî (v. 672) ve diğer filozofların tasavvuf kültürünün oluşmasında önemli katkıları olmuştur.

İbn Sînâ'nın felsefesi tamamıyla, Yunan kaynaklı fikirler üzerine kurulmuş ve Helenistik bir karakter arz eder. Söz

33 İlhan Kutluer, "İbn'ür-Ravendî", *DİA*, C. 21, s. 179-82.
34 Ömer Ferruh, *İslam Düşüncesi Tarihi*, C. 1, s. 327-46.

konusu bu İslam filozoflarının evreni ezelidir. Yaratılış yok. Yeni Eflâtuncu sudûr vardır. Allah cüz'î şeyleri bilemez! Beden tekrar dirilmez ve yalnızca filozofların ruhları ölümlerinden sonra yaşamaya devam eder! Yunan filozoflarının bilgi teorilerini ve metafizik teorilerini aynen iktibas edip, beden ve ruh arasında radikal bir ikilik bulunduğunu savundular. Böylece Yunan-Hristiyan kaynaklı etkilere bağlı olarak maddi şeylerle, ruhani şeyler arasında ayırım yapan açık bir ahlaki düalizme savruldular.[35]

Fârâbî ve İbn Sînâ tarafından geliştirilen felsefi-sûfî sistemler tasavvuf akımına büyük bir canlılık kazandırdı ve sûfiler bu restore edilen pagan Yunan felsefesini kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı bildiler.

Tasavvuf İslam'dan Sapmadır

Felsefi tasavvuf, İslam'ın içinden doğan ve gelişen bir mistik hareket değildir. Tasavvuf; yukarıda bahsedilen zühd hareketinin, İslam coğrafyasında, Budizm, Maniheizm gibi dinlere dayalı Hind-İran mistik kültürleriyle, Hellenistik dönemin gnostik ve Yeni Eflâtuncu felsefi etkileriyle ve nihayet köklü bir Yahudi ve Hristiyan mistik geleneğinin kalıntılarını taşıyan Mısır ve Suriye bölgelerindeki mistik kültürlerle birleşerek oluşan sentezin adıdır. İşte bu sentezin, İslam'ın beşiği olan Hicaz'da değil de Mısır, Suriye, Irak ve İran gibi, yüzlerce yıllık eski mistik dinlerin ve kültürlerinin izlerini hâlâ canlı bir biçimde koruyan ülkelerde ortaya çıkmış olması ne ile izah edilebilir? Yine ilk sûfilerin büyük bir kısmı mevalidir. Bunlar bir iki nesil önce ya Hristiyan, ya Zerdüşt ya da Maniheist olan kimselerdi.

İslam fatihlerinin İslam coğrafyasına kattıkları toprakların eski sahipleri, bu gözü pek Bedevileri, medeniyetçe daha aşağı seviyede görüyorlar, İslam'ın tevhid inancını da fazla yalın ve açık buluyorlardı. İşte bu köklü ve yerleşik kültürün mensupları, –kendilerince üstün– kültürlerini galiplerin inanç ka-

35 Fazlur Rahman, *İslam*, s. 166.

lıpları içerisinde tekrar diriltme, yaşatabilme ve koruyabilme çabasına giriştiler. İşte tasavvuf bu çabanın ürünüdür.[36]

Tasavvufun gayriislami kaynaklardan beslendiğinin en bariz kanıtı İslam'ın Yaradan ve yaratılan ayırımını ve Allah'ın biricikliğini yok eden teolojisi ve ontolojisidir. Tasavvuf, İslam'ın tevhid akidesine mukabil, yaratan ve yaratılanın vahdetini esas almış, yaratılan mevcudatı, Yaradan'ın tecellisi, zuhuru olarak görmüştür.

Tasavvuf, buna ilave olarak bu Hâlık-mahlûk ikiliğini ortadan kaldıracak bir "aracı" kavramı da geliştirdi. İnsan-ı kâmil dediği bu aracı kavramını, –tanrısal niteliklerle donatarak İslam'ın peygamberlik kurumuna rakip olarak geliştirdiği– velayet teorisi içine yerleştirmiştir. Velilik kavramı, Hristiyan mistisizminden, gnostizmden ve Yeni Eflâtunculuktan alınan muhteva ile bambaşka bir kimliğe bürünmüştür. Peygamberlerle veliler yarıştırılmış, "hâtemü'l-evliyâ" teorisi ile velilik, peygamberlikten üstün sayılmış, Kralın hazinedarından kredi alması gibi, Peygamberimiz de ilmini şah-ı velayet sahibinden almıştır!

Velayet nazariyesi ile birlikte kâinatı idare eden "koruyucu veliler" ortalığı kapladı. Abdal, evtâd gibi isimler verilen ve başlarında bütün kâinatın onun etrafında döndüğü, –nasıl değirmen kayası, kutub denen milin etrafında dönüyorsa– kutub ya da kutbu'l-aktab (kutubların kutbu) bulunurdu. Kutub yahut gavs tâbir edilen en üst noktada kâinatı Allah adına idare eden en büyük veliden, aşağıya doğru hiyerarşik bir şekilde sıralanan birçok alt ilah üretilmiştir. Velâyet teorisi dikkatlice incelenirse, İslam'ın tevhid inancıyla bağdaşması mümkün olmayan, adetâ Allah'ın sıfatlarını ve kudretini onun adına kullanan insanüstü vasıflarla donanmış bir "yarı tanrılar" panteonu ile yüzleşiriz.

Yine bu tasavvufi veliler düzeninde her yerde bulunan, ölümsüz bir "Hızır" bulunur. Hızır bazen yolunu şaşırmışlara

36 Ahmed Yaşar Ocak, "İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar, Sosyal Tarih Perspektifinden Bir Bakış", http://www.tevhidnesli.

yol gösterir, bazen de sûfilere hırka, hil'at giydirir, onları ilahî misyonla görevlendirir.

Felsefi tasavvuf "makamlar ve gnostik ahval/hâller" teorisinden sonra "fenâ ve bekâ" teorileri geliştirmiştir. Allah'a giden "seyrü sülûk" nazariyesinin ortaya çıkması ile birlikte beşerî sıfatların, ilahî sıfatlarda yok olması, kişinin Allah'ta fani olması demek olan "fenâ" nazariyesini Bâyezîd-i Bistâmî ortaya atmıştır. Harrâz da fena teorisini daha ileri götürerek, insanın Tanrı'da, Tanrı'yla birlikte varolması demek olan "bekâ" teorisini ortaya atmıştır.

Sûfiler "ilm-i tevhid"in karşısına "marifet/gnosis" nazariyesini çıkardılar. Onlar bu sezgiye dayalı, irfan/gnosis sayesinde yanılmaz bir bâtınî bilgiye sahipti. Onlar bu marifet ile şeriatın ötesine geçmişler ve artık şeriata ihtiyaçları da kalmamıştır.

Tevhid iki anlama gelir: Birincisi: Allah'ı birlemek, O'nun sıfatlarını kimseye vermeyerek, O'nu tenzih etmek! Diğeri ise; iki şeyi bir araya getirmek, birleştirmek. Sûfiler tevhidi, bu ikinci şekliyle kabul ederek, onu vahdete çevirdiler, Halık ile mahlûk'u birleştirdiler (vahdet-i vücut) ve buna Âriflerin tevhidi dediler. Böylece İslam'ın en mümeyyiz vasfı olan tevhid inancı kaybolmuş, son din İslam; dinlerden bir din konumuna düşürülmüş, hatta ilkel paganizme rucû' ettirilmiştir.

H 3. yüzyılda tasavvufun felsefileşmesine bağlı olarak ruh, nefs, kalb, keşf, marifet, fenâ, bekâ gibi kavramlar tasavvuf düşüncesinin şekillendirmeye başlar! Zâhir-Bâtın ayrımı iyice belirginleşir. Bâtıni konuları kendilerine ihtisas alanı kabul eden sûfiler inançlarının doğruluğunu ispatlamak için zâhir dedikleri şeriatın Kitap ve Sünnet'te anlamını bulan sınırlarını değiştirirler! Kişisel zühd hareketinden felsefi, itikadi bir sistem hâline dönüşen hareket, çok geçmeden karizmatik şeyhler ve onların muti köleleri olan müritler ile toplumsal bir harekete dönüşür. Bu gönüllü kölelik sistemini garantiye almak için şeyh-mürid ilişkileri kesin kurallara bağlanmıştır. "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." sözü bunu temin için söylenmiştir.

Bu gnostik, maniheist fikirlerin tasavvufa hâkim olmasıyla, bir nur metafiziği geliştirildi. Mutlak nur olan Allah'tan, tüm nurların/mevcudatın sudûr ettiğini, Hz. Muhammed'in "aslî nur" olduğu, "nûr-i Muhammedî" nazariyesi ile Sünnî Müslümanlara kabul ettirdiler. Muhammed Allah'ın nurundan yaratılan ilk nur olup, bütün kâinat da bu ilk nurdan yaratılmıştır! Bunlar tam olarak pagan filozof Plotinus'un meşhur sudûr teorisidir.

Bu yapısıyla tasavvufun gerek siyasi çevrelere, gerekse halka kendini kabul ettirmesi ve birçok muhalif çevreye rağmen, varlığını sürdürerek bugünlere gelmesi pek de kolay olmamıştır. Bugün büyük birer veli olarak takdis edilen Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdadi, Hallâc-ı Mansûr gibi mutasavvıflar ve bunların tevhid inancına aykırı tasavvufi teorileri, o zamandan, bu zamana ulemâ tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Bu sûfîlerin bir kısmı zındık ve mülhid ilan edilmiş, bir kısmı da idam edilmiştir.

Tasavvufun kendini kabul ettirme mücadelesi H 5. yüzyıla kadar sürdü. Bu arada mutasavvıflar, ilk teorilerini birtakım tevillerle yumuşatıp ulemanın ve siyasi çevrelerin tepkisini yumuşatacak biçimlere soktular. Ayrıca silsilelerini Peygamber'in damadı Hz. Ali'ye bağlayarak kendilerini meşrulaştırmaya çalıştılar. Tabiatıyla bu arada pek çok silsile de uyduruldu. Tasavvuf ancak İmam Gazâlî'nin gayretiyle İslam'la barışık hâle getirilerek bir yumuşama sağlandı. Bundan sonra, keramet sahibi (!) karizmatik şeyhler sayesinde Müslüman kamuoyunun büyük bir çoğunluğu tasavvufu İslam'la özdeşleştirecek, hatta bu sûfîleri en hakiki, saf, ihlâslı Müslümanlar olarak takdis edecektir! Öyle ki; vaktiyle sûfîleri zındık ve mülhid olarak gören halkın çoğunluğu bugün, tasavvufu kabul etmeyenleri neredeyse İslam dışı sayacak bir noktaya gelmiştir. Bununla beraber, tasavvuf ve sûfîlerin, bilimsel olarak İslam'ı temsil eden ve otoritesini buradan alan ulema ile arasındaki ihtilaflar hiçbir zaman bitmedi. Vahdet-i vücut teorisinin ve buna bağlı olarak –mutasavvıfların açıktan telâffuz etmedikleri, ama zımnen peygamberlerden üstün olduğunu

imâdan da kaçınmadıkları– insan-ı kâmil teorisinin İslam'ın tevhid inancında açtığı yaralar sebebiyle, İbn Teymiyye ve Birgivi Mehmed Efendi, Kadızade Mehmet Efendi gibi ulema tasavvufa ve mensuplarına savaş açmışlardır.

***

Sûfîlere göre tasavvuf kısaca; seyrü sülûk, marifetullah ve kemal/vuslat aşamalarından geçen mistik, ruhî bir yoldur.

Seyrü sülûk: Şeyhe biat etme, tevbe alma[37], riyazet, halvet, uzlet, zühd, vera', zikir, vird, murakabe, şeyh ile rabıta yapma, onun ruhaniyetinden istifade etme, Allah'a yolculuk.

Marifetullah; Allah'ı tanımak, O'na âşık olmak, O'nda fani olmak, eriyip, kaybolmak, kendisi dâhil her bir şeyin Allah olduğunu keşfetmesi, Allah'ın mevcudat'a hulûlü ve ittihadı, vahdet-i vücut felsefesini içselleştirme. Bu mertebe; tarikat sonrası marifet aşamasıdır. Burada vecd, istiğrak, sekr, sahv, mahv, fena/O'nda fani olup, O'nunla baki olmak, vs. vardır.

Kemal mertebesi Vuslat'ın gerçekleşmesi ile uzun ve çok tehlikeli seyrü sülûk sonunda, marifet sonrası ulaşılan hakikat mertebesidir. Artık kişi "insan-ı kâmil" olmuş, Allah'ın tüm isimlerinin kendisinde tam olarak yansıdığı, Allah'ın kendisine âşık olduğu (!) büyük velî olduğu aşamadır. Artık o gayb ilmine muttali, ledünnî ilme sahip biridir. Kalplerde olup biteni bilir, duası asla geri çevrilmez, zaman içinde yolculuk yapar, aynı anda birçok yerde olabilir, vs.

Tabii tüm bunların ne İslam ile alakası vardır, ne de ontolojik olarak, reel âlemde bir gerçekliği vardır. Kelimeler Arapçadır, içleri ise başka kültürlerin kavramlarıyla doldurulmuştur.

Böylece tasavvuf din içinde din oldu. Hatta, din üzerinde din olmuştur.

37 Örneğin bu tevbe almak çok tipik kiliselerdeki günah çıkarmanın birebir devamıdır! Hristiyan ruhbanlığı, bu "İslami Mistisizm" de yaşamaya devam edecektir! Kilisedeki endülüjans karşılığı günahkâr Hristiyanların günahı nasıl aracı kilise babaları tarafından Gökteki Baba'ya affettiriliyorsa, bizde de evliya denen, ruhaniler aracılığıyla günahlar silinmeye başlanacaktır.

***

Ahmed b. Hanbel, Allah'ı cisme ve insana benzeten Mukatil b. Süleyman gibilere hiç ses çıkarmaz. Pek çok İsrailiyat ve mesihiyat nakleden Vehb b. Münebbih gibilerini Buharî'nin ondan hadis rivayetinde bulunmasından dolayı güvenilir bulur. Ama Allah'ın mahlûkata benzetilmesine karşı çıkan, rivayetleri akla ve nakle götüren Cehm b. Saffan ve Ca'd b. Dirhem gibi kimseleri zındık ilan etmekte herhangi bir beis görmez.

Ahmed b. Hanbel sadece bir hadisçi değildir. Kitabu'z-Zühd'ü yazacak kadar da zahittir. Ama zahitliği "zühd, ahlâk, meviza, tergib ve terhib" gibi konularda farklı kültür ve düşüncelerden birçok unsurun hadis adı altında nakletmesine mani olmamıştır!

Peygamberimizi dünyadan el-etek çekmiş gibi gösteren yığınla hadis imal edilmiş, dünya Müslüman'ın cehennemi olmuştur. Artık takva, zühd olacak, daha sonra da sûfilerin elinde ruhbanlığa dönüşecektir. Özellikle Eşari mezhebinin çok doğru olmasından değil, lâkin çok güçlü takipçilerinin, âlimlerinin olmasından dolayı rakipsiz kalacak, Gazâli ile zirveye çıkacaktır. Gazâli, Ahmed b. Hanbel'in zühdünü, tasavvufla taçlandıracaktır. Eşari'deki "Allah'tan başka fail yoktur." anlayışı, Gazâli'de "tevhid'in üçüncü mertebesi" olacaktır. Ahmed b. Hanbel'in zühdü en azından İslam'a uygundu. Ama Gazâli sonrası gelişen "felsefi tasavvuf" ise, Yeni Eflâtunculuktan, Budizm'den, Maniheizm'den, Helenistik sır dinlerinden, Mısır Hermetizminden, Pisagorculuktan alınan gayriislami düşüncelere İslami bir elbise giydirilmesinden ibarettir.

En sonunda Moğol sürüleri İslam dünyasını yakıp-yıktı. Camiler ahır olacak, kütüphanelerdeki eşsiz kitaplar hamamlarda yakılacaktır. Bu, İslam dünyasının bugüne kadar gördüğü en büyük yıkımdır. Ne uçan halı kaldı, ne Alâeddin'in cini. Ne de sayısız keramet sahibi evliya-i kiramın Allah katında red olunmayan duaları!

Ehl-i Sünnetin akaid kitaplarına göre keramet ve şefaat sahibi olmak için ilim sahibi olmaya gerek de yoktur. Koca allame Taftazânî'ye göre velî; ârif billâh olan, dünyevi lezzetlere ve şehvetlere iltifat etmeyen kimsedir.[38] Bu yüzden tarikat ehli ilim tahsil etmeye gerek görmemiştir. Nasıl olsa şeyhler birtakım özel zikir ve ibadetlerle ledünni ilimlere vakıf oluyor, ayna gibi parlatılan kalplerine levh-i mahfuz yansıyor ve buradan da bol bol gaybi, bâtını bilgileri alıyorlardı (!) Bundan sonra insanlar bu keramet ve şefaat ehli olduklarına inandıkları şeyhlerin etrafında kümelendiler. Nasıl olsa bu keramet ve şefaat sahibi kimseler insanları kurtaracaklardır. Artık insanlar âlimleri bırakıp, harıl harıl bu şeyhlere koşacaktır.

Koskoca İbn Haldûnumuz bile; meczupların, mecnunların velayetini kabul etmeyen ve "velîlik ibadetle elde edilir, ibadet olmadan velîlik olmaz." diyen fakihleri hatalı bulur ve "Velîliğin Allah'ın bir lütfu olduğunu, dilediği kimseye verdiğini, ibadete bağlı olmadığını" söyler.[39] Herhâlde velîleri sihirbazlar, medyumlar, kâhinler gibi acayip hâlleri olan kimseler kategorisinde görüyordu.

Şeyhülislam İbn Kemal "Herhangi bir hususta çaresiz kaldığınızda kabirde bulunanlardan yardım isteyiniz." diye bir uydurma rivayetin arkasına sığınarak, istimdât ve istiâneyi savunur. Koskoca Şeyhülislam bunu yaparsa, cemaat ne yapmaz!

Ünlü kelamcı Fahreddin Râzî'nin sihir ve büyü kitabı vardır. İbn Sînâ, *Makamâtü'l-Arifîn* adlı eserinde ariflerin tabiat olaylarını etkilediklerini, bunların yağmurun yağmasına, hastaların şifa bulmasına, rızkın bol olmasına sebep ve depreme vesile olabileceklerini söyler ve der ki: Cenâb-ı Hakk uludur, rastgele herkesin varıp muttali olacağı bir zat değildir, belli bir sıraya riayetle O'na varılır.[40]

38 Taftazanî, *Şerhu'l-Akaid*, s. 314.
39 İbn Haldûn, *Mukaddime*, C. 1, s. 147.
40 Süleyman Uludağ, "İstimdâd", *Tasavvuf Der.*, Ank/2003, s. 22.

İslam âleminin düştüğü hazin manzarayı göstermesi açısından son bir örnek verelim. İbnü'l-Arabî İslam'a ve Kur'an'a tamamen aykırı olan *Fusûs*'u, rüyasında Peygamber'den alarak harfi harfine yazdığını söyler. Geriden gelen zavallılar da "Şeyhten yalan sadır olmaz!" diyerek, bu kitabı hadis kitabı gibi telakki etmişler ve kırk küsur şerhini yapmışlardır. Baştan sona sapıklık olan bu kitaplarda hikmet aramışlardır.

Nereye gitsin zavallı Müslüman. Hile-i şeriyelerin cirit attığı, şekilci, hayat realitesinden uzaklaşmış fıkıh ilmine mi? Herkesin birbirini tekfîr ettiği, onlarca mezhebin ilm-i kelamına mı? Üstelik kelam ile uğraşan zındık olur (!) denilmiş. Çivisi çıkmış bir dünya! Baştan sona bozulmuş bir siyaset! İnsanlar artık bundan sonra dünyadan uzaklaşıp, belki öbür dünyamızı kurtarırız umuduyla tekkelere koşacaktır. Şeyhler de bin bir toplumsal, ekonomik, siyasi dertle boğuşan insanların aradığı ruh hekimliği vazifesine soyunacaklardır. Medresenin soğuk ve resmi kuralları da insanların tekkelerde toplanmasını kolaylaştıracaktır.

Medrese müziği yasaklarken, tekke raks/dans ve müziği serbest bırakıyordu. Medrese bir tek fırka-i naciye'yi cennete gönderirken, tekke yetmiş iki millete bir gözle bakmaktan bahsediyordu.[41]

Ulema'nın siyasi iktidar ile yakınlaşması ya da bir anlamda medresenin devlet ile özdeşleşmesine, onları zâlim yöneticilerin destekçileri konumuna düşürmüştür. Tarikatlar ise, devlet gücü karşısında kendilerini güçsüz görenlerin sığındığı yerler olmuştur. Ulemâ kanundan başka hiçbir şey tanımayan bir hâkim iken, buna mukabil tarikat şeyhi; çocuklarını şefkatle ile kucaklayan baba konumundadır!

Netice itibariyle "Allah ile doğrudan temas kurabilen, gittiği yerlere bereketler götüren" şeyhlerin otoritesi ve nüfusu o kadar revaç buldu ki, Ulema'nın halka yapmayın, etmeyin yalvarışları, davulcu yellenmesi misali, bu coşkun sel karşısında kaybolup gitti!

41 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 170.

MA'RUF KERHÎ

Tasavvuf hicri üçüncü asır ortalarında, İranlı olan Maruf el-Kerhî ile birlikte başkalaşmaya başlar. O güne kadar "İslam zühdü" olarak tanımlanan harekete o, yeni bir misyon daha yüklemiştir: Hakikatlerin peşine düşmek. Artık tasavvufun amacı, zühdden ziyade Marifet/gnosis, sırlı bilgiler elde etmek! Tasavvuf tanımına getirdiği yeni boyutla tasavvuf tarihinde bir kırılma noktası olan Maruf el-Kerhî tasavvufa tarikat fikrini, marifet ve velâyet kavramlarını ilk sokan kişidir.[42]

İlk sûfîlerin genelde diğer dinlerden gelen mistikler olduğunun bir diğer kanıtı bu zattır. Ma'ruf Kerhî İran asıllı, bir Hristiyan ailenin çocuğudur. Rahip eğitiminden geçmiştir. Hristiyanların zühd/ruhbanlık anlayışı, rahiplerin hayat tarzı sûfîlik kisvesi altında sonradan İslam'a giren başka dinlerin zahitleri/mistikleri tarafından taşınmıştır.

Ma'ruf Kerhî'nin manevi tasarrufunun ölümünden sonra da devam ettiğine dair bir inanç şöhret bulmuştur. Böylece ölülerin manevi tasarrufu olduğuna dair ilk safsata bu adamla başlamıştır. Mezarı çok kısa süre içinde ziyaretgâh hâline getirilmiştir. Kabrinden şifa istenmeye başlanmıştır. "Ma-ruf'un kabri tecrübe edilmiş bir ilaç, denenmiş bir dermandır." sözü bu tasavvuf dininde çok yaygındır. Kabri ziyaret edilip, teberrükde bulunulmaya başlanmıştır.[43] Bundan böyle evliya mezarlarını ziyaret etmek, oralardan medet ummak sapıklığı Müslümanlar arasında yaygınlaşacaktır.

Müridi, Serî es-Sekatî'ye şöyle nasihat eder: "Allah'tan bir şey istersen, Ma'ruf'un hurmetine diyerek iste."[44] Böylece tasavvuf tarihinde ilk defa Allah ile kul arasına aracı sokma başlamıştır. Bu aynı zamanda şirk tarihinin de önemli bir

42 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Y. Lisans tezi, s. 19.
43 Süleyman Uludağ, "İstimdâd", *Tasavvuf Dergisi*, Ank/2002, s. 19, Reşat Öngören, "Ma'ruf Kerhî" md. *DİA*, C. 28, s. 67.
44 Reşat Öngören, "Maruf el-Kerhî" md. *DİA*, C. 28, s. 67.

aşamasıdır. Böylece bundan sonra şeyhlerden istimdat/yardım isteme geleneği ve tevessül bidatı her yeri kaplar. Eski bir rahip olan Ma'ruf el-Kerhî, İslam'ı Hristiyanlaştırmada oldukça başarılı olur. Yine İslam'da hiç bilinmeyen "Allah aşkından/ilahî aşk"tan bahseden bu kişidir. Bu; Pavlus'un Musa'nın şeriatına karşı geliştirdiği "sevgi dini"nin İslami renge boyanmış hâlidir.

Bugün bile Maruf Kerhî, Abdulkadir Geylanî, Akîl Müncî ve Şeyh Hayat, ölümlerinden sonra tasarrufta bulunan dört ünlü ermiş kabul edilir. Güya apaçık küfür ve şirk olan, Kâinatın yegâne hâkimi, maliki olan, Kâinatın idaresini kimseye bırakmayan Allah'a ortak koşmak olan bu "evliyanın iki dünyada da tasarrufta bulunması" hikâyesine göre bu ölmüş kimseler dünya işlerine, tabiat olaylarına müdahale edip, kimilerine hayır ve bereketler getirip, kimilerini de bela ve musibetlere düçar edermiş.

Bundan sonra İslam dünyası evliya, kutub, gavs namında binlerce ilahla dolup, taşacaktır.

İşin en garibi de İslam'a bu kadar gayriislami unsuru sokan bu eski rahip, bütün tarikat silsileleri içinde değişmeyen köşe taşıdır. Yani Peygamber'e ulaştırdıkları tüm uydurma silsileler Ma'ruf el-Kerhî'ye çıkar.

Üç önemli zincir/silsile şöyledir:

Birincisi: Maruf el-Kerhî, Ali er-Rıza, Musa el-Kazım, Cafer es-Sadık, Muhammed el-Bakır, Ali Zeynelabidin, Hüseyin, Hz. Ali, Hz. Muhammed. Buna altın zincir denir. Nakşîlerin silsilesi Cafer-i Sadık'tan sonra Kasım b. Muhammed b. Ebubekir, Selman-ı Farisi, Hz. Ebubekir şeklindedir.

İkinci silsile: Maruf el-Kerhî, Davud et-Taî, Habib el-Acemî, Hasan Basrî, Hz. Ali şeklindedir.

Üçüncü silsile: Maruf el-Kerhi, Ferkad es-Sebahî, Hasan Basri, Enes b. Malik ile Hz. Ali'ye ulaşır.[45]

45 Reşat Öngören, "Maruf el-Kerhî" md. *DİA*, C. 28, s. 67.

Güya Peygamberimiz evliya ilmini, sırlı bilgileri, tarikat ilimlerini Ebubekir'e, Ali'ye gizlice vermiş, bunlar da zamanlarının kutbu, insan-ı kâmili olan bu kimselere aktarmışlardır. Bu silsileler tamamen hayalidir. Kimsenin kimseye böyle gizli-saklı şeyler filan aktardığı yoktur. Bunlar H 5-8. asırda tarikatların kurumsallaşmasından sonra, geriye doğru giden hayali silsilelerdir.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin (v. 234) güya el aldığı Cafer-i Sadık'ın (v. 148) vefatından 13 yıl sonra doğmuştur. Cafer-i Sadık bula bula bu "Ben Allah'ım!" diyen, Gazâlî'ye kadar hiç kimsenin Müslüman saymadığı bu sapığı mı bulmuştur? El vereceği başka hiçbir Müslüman kalmamış mıdır?

Yine Nakşîlerin silsilesinde olan Kasım b. Muhammed b. Ebubekir'in Selman-ı Farisi'den hilafet alması mümkün değildir. Çünkü Selman-ı Farisi'nin vefatından iki sene sonra doğmuştur.[46]

Yine Nakşî silsilesinde önemli bir yer işgal eden Ebu'l-Hasan el-Harakanî, Bâyezîd-i Bistâmî'den 153 sene sonra doğmuştur. Harakanî, Bâyezîd'in ruhaniyetiyle terbiye olmuştur. Yani; üveysi meşrep birisidir. Şöyle ki: Harakanî Horasan'ın Bistam'a bağlı Harakan köyünde yaşamıştır. Kendi anlatımına göre on sekiz yıl, sürekli yatsı namazını köyünde cemaatle kıldıktan sonra, Bâyezîd'in türbesine gider, ziyaret eder, sonra kendi köyüne geri döner, sabah namazında kendi tekkesinde hazır bulunurmuş. Bir gün Bâyezîd'in türbesinden bir ses gelir: "İrşat zamanı geldi!" O da Bâyezîd'e seslenerek: "Ey Şeyh, bana himmet lutfet ki, ben ümmî bir insanım; şeriatı bilmiyorum ve Kur'an öğrenmemişim." Türbeden şöyle bir cevap gelir: "Ey Eba'l-Hasan! Eûzü billah de!" "Tekkeye varınca Kur'an'ın tamamını hatmetmiş oldum."

Attâr'ın deyimiyle, "İlahî güneş, sonsuz semâ, rabbânî harika, devrin kutbu, şeyhlerin sultanı", Câmî'ye göre ise "zamanının yegânesi, gavsı ve herkesin kıblesi" olan bu zat, 18

46 Ali Akın, *Hurafeler ve Gerçekler*, s. 391.

sene Bâyezîd-i Bistâmî"nin türbesinde sabahlamış, lakin bu arada her nasılsa Kur'an öğrenmeyi düşünememiştir!

Bâyezîd'in tasavvuf tarzını benimseyen "sûfî mahlûk değildir gibi" pek çok şathiyesi/dine aykırı sözü olan, Arapça bilmeyen ve ümmî olan, "elhamdülillâh"ı "elhemdülillah" diye okuyacak kadar Kur'an cahili olan Harakanî, bütün ariflerin ittifakıyla "sahibu'z-zamanı ve gavsı" kabul edilmiştir.[47]

Feridüddin Attar (v. 618) da hiç görmediği Ebu Said-i Ebü'l-Hayr'ın (v. 440) ruhaniyetinden istifade etmiş, sahip olduğu devlete onun sayesinde ulaşmıştır! Yani Attar da üveysidir.

Yine Bahauddin Nakşibend'in el aldığı, gizli evliya ilimlerini öğrendiği Abdulhalik el-Gücdüvanî arasında en az beş nesil vardır. Nakşibend'in vefatı H 791, Gücdüvanî'nin ise H 585'tir.

Pekâlâ, bu kimseler hiç görmedikleri kimselerden bu Nakşîliğin tüm gizli ilimlerini nasıl almıştır? derseniz, cevapları yine bir masal olan, "Üveysîlik[48]/Veysel Karanî tarzıyla" olacaktır. Güya bu kimseler, bu gizli ilim hazinelerini hiç görmedikleri kimselerin ruhaniyetlerinden aldıkları derslerle (!) elde etmişler. Telepati ile, henüz insanlığın keşfedemediği metafizik bir yöntemle temasa geçmişler ya da kendileri geçmişe yolculuk yapmışlar ya da ölen şeyhin ruhaniyeti (!) ders vermek için geleceğe gitmiş. Bu kadar önemli olan sırlı/gizemli ilimler ancak bu şekilde bizlere kadar gelebilmiştir (!) Yerseniz!

Ayrıca Nakşîlerin sadat-ı kiramının çoğu kendi devirlerinde hiç tanınmayan şahıslardır. Bazısı Türk'tür, bazısı İranlı. Bazısı at tımarcısı. Bugün bile çoklarının doğum tarihi hâlâ bilinmemektedir.[49] Bu şahısların hiçbirinin Nakşîliğin zerresinden haberi yoktur. Bu şahıslar, günümüzdeki bazı paravan şirketlere haberleri olmadan ortak yapılan şirket hissedarla-

47 Cemalnur Sargut, "Allah Dostu Harakanî", *Zaman*, 14 Ekim 2012.
48 Üveysîlik denen bu masala göre ölen bir ermişin ruhu, sağ bir kişi ile temas kurup, onu eğitmesi, yetiştirmesi mümkündür.
49 Ferit Aydın, *age*, s. 143-202.

rı gibidir. Nakşîliğin geçirdiği onlarca merhale ve her birinin farklı isimleri vardır. Bu bile, söz konusu silsilelerin ne kadar yapay olduğunu göstermeye kâfidir. Onlarca tarikatın, yüzlerce kolunda hep aynı şahıslar bu silsilelerin ortak halkası olmasına rağmen, her bir tarikat diğerinden epey farklıdır. Mesela sadece Rifailerin 24 kolu vardır. Eğer bu sahtekârların söyledikleri doğru olsaydı, Peygamber'in Cebrail'den alıp, gizlice Hz. Ali'ye ya da Hz. Ebubekir'e aktardığı, ondan sonraki halkalara bu şekilde aktarılan ilimler bir ve benzer olurdu. Aynı adamdan ders alan öğrencilerin, ekolleri, fikirleri, zikirleri de bir olurdu. Ne gezer!

Yine Nakşîlerin Hz. Ali yerine Hz. Ebubekir ile Peygamber'e ulaşmalarının altında tipik Alevî karşıtlığı yatmaktadır.[50] Yoksa ne Ebubekir'in, ne Ali'nin bunların İslam dışı itikatlarından, uydurdukları şeylerden haberi vardır. Bunlar sadece İslam dairesinde görünmek, meşruiyet temini için uydurulmuş silsilelerdir. Bu kadar büyük "Sadât-ı Kiram/Değerli Seyyidler" zinciri işte bu kadar zayıf halkalardan oluşmaktadır.

Yani anlayacağınız; "Altın Zincir" hikâyesi, kalpazanların imalatıdır.

50 Tasavvuf'ta yaygın olan kanıya göre "hâl" ile ilgili ilimler Ebu Bekir'e, "kâl/söz" ile ilgili olanlar da Ali'ye dayanır!

BÂYEZÎD-İ BİSTÂMÎ

Tasavvufta mistik İranlıların/Zerdüştlerin etkisinin bir diğer kanıtı da Tarikatçıların "Sultanu'l-Ârifîn" dedikleri bu zattır. Bu da Hallâc gibi bir Zerdüştün torunudur. Horasan'ın Bestam şehrinde doğmuştur.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin şeyhi Ebu Ali es-Sindî de İmam Rabbânî'nin, Mevlanâ Halid-i Bağdadî'nin hocaları gibi Hindistanlıdır. Bu da tasavvuf dinindeki Hind etkisinin bir diğer kanıtıdır. Bâyezîd, kendisinin tasavvuf metodunu Ebû Ali es-Sindî'den aldığını söyler ki bu zat Bâyezîd'e "murâkabetü'l-enfâs" (nefes kontrolü) namı ile bilinen metodu öğretmekteydi. Ebu Ali es-Sindî nasıl bir şeyh ise, Bâyezîd-i Bistâmî'ye tasavvuf öğretiyor. Bâyezîd-i Bistâmî de ona namaz kılacak kadar şeriat öğretiyordu. Yani şeyhi namaz kılmayı bile bilmiyor! Bu Hintli hocası ona tevhid (!) ve fena ilmini öğretmiş.

Sühreverdî el-Maktûl, onun Zerdüştlüğün önemli bir temsilcisi olduğunu söyler. Son yıllardaki akademik çalışmalar onun, Vedalar'ın ve Budizm'in etkisinde kaldığını göstermektedir. Onun tasavvuf felsefesinin temelinin "hulûl ve ittihad" gibi İslam dışı sapık fikirler olduğu iyice belirginleşmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî eserlerini zaten Farsça vermiştir.[51] Yani İslam'dan çok İran kültürünün temsilcisidir.

Bâyezîd, tasavvufa temel olacak bazı esaslar oluşturur, yeni inançlar getirir. Bunların en önemlisi Bir'de yok olma "fenâ" anlayışıdır. Bir'de yok olma inancı vahdet-i vücut inancının habercisi durumundadır. Hint kökenli Bir'de yok olma inancını Bâyezîd, Ebû Ali el-Sındî'den alarak tasavvufa dâhil eder. [52] Buna göre kişi ruhî ve bedenî bazı imtihanlara muhatap olur ve başarırsa Tanrı'yla bir olma durumuna erişir. Bu Kulun Tanrı katına çıkması biçiminde gerçekleşebileceği gibi, Tanrı'nın kulun seviyesine inmesi biçiminde de gerçekleşir. Bu gerçekleştiğinde de Tanrı-kul ayrılığı kalkmış, "fenâ fi't Tevhid" gerçekleşmiş olur.

51 Süleyman Uludağ, "Bâyezid-i Bistâmî" md. *DİA*, C. 5, s. 240.
52 Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, s: 192-3.

Artık bu Zerdüşt "Ben ve Hak" ayırımı yapmayı, tevhide aykırı görür! O, artık Hakk'ın aynasıdır. Onda görünen O'dur! Hakk, onun diliyle konuşmaktadır! Fena fillah makamında fenalaşan Bâyezîd, "Ey ben olan Sen!" diye Allah'a seslenir!

"Arş nedir?" diye sorulduğunda: "Ben oyum!", "Kürsi nedir?" diye sorulduğunda: "Ben oyum!", "Levh ve kâlem nedir?" denildiğinde yine "Ben onlarım!" demiştir!

H 3. yüzyılın mûtedil sûfilerinden Cüneyd, "Kim sülûktan önce Kur'an ezberlemez, hadis yazmaz ve fıkıh öğrenmezse ona iktida etmek (uymak) caiz olmaz." diyerek Bâyezîd gibilerine ve onların temsil ettiği anlayışa karşı çıkar. Cüneyd, Bâyezîd'de en basit biçimde ifadesini bulan panteizme bir sınır çizme gayreti içinde olur. Fakat başaramaz.

Kendisini Tanrı'yla bir olarak gören kişi –pek tabii ki– normal insana oranla farklı özellikler taşıyacaktır. Sûfilerin iddiasına göre cezbe ve vecd hâline erişen bir sûfi duyular âleminin dışına çıktığı için, o anda duyular âlemiyle uyuşmayan sözler sarf eder. Onlar bu durumu içkiyle sarhoş olan kişinin farklı âleme geçip, (öyle zannedip) sarhoş olmayanlara ters gelen şeyler ifade etmesine benzetirler ve böylelikle durumlarını açıklayıp meşrulaştırmaya çalışırlar. "Şatahat" denilen, şeriat dışı sözler söyleme denilince akla gelen ilk iki isim Bâyezîd ve Hallâc'dır.

Bâyezîd-i Bistâmî güya rüyasında Allah'ı görmüş, "Seni nasıl bulayım?" diye sormuş, O da "Nefsini bırak da gel!" demiş. O da yemeden içmeden kesilmiş, kadından uzaklaşmış, senelerce çöllerde dolaşmış, sonra da anlaşılan amiyane tabir ile kafayı yemiş.

> Yılanın kabuğundan soyulduğu gibi ben de Bâyezîdliğimden çıktım. Sonra baktım; gördüm ki, âşık, maşuk ve aşk birdir. Çünkü tevhid âleminde hepsi birdir.

"Subhanellahil-azîm/Allah'ım seni tesbih ederim, Sen bütün noksanlardan münezzehsin" yerine, "Subhâne a'zeme Şânî/Kendimi tesbih ederim, Şanım çok yücedir!" diyerek Allah'ın kendisine hulûl ettiğini, Allah'ın insanın dışında ol-

madığını ifade etmiştir. Yine; "Cübbemin içindeki Allah'tır!" sözünü bu maksatla söylemiştir.

Bu Zerdüşt burada da duramaz. Melekût âlemine dalar. "Allah beni bir defa yükseltti, önüne oturttu ve bana şöyle dedi: "Ey Ebâ Yezid, yaratıklarım seni görmeyi arzuluyor. Bunun üzerine ben dedim ki: Beni vahdaniyetinle donat ve Sen'in benlik elbiseni bana giydir ve beni ehadiyetine yükselt, ta ki, yaratıkların beni gördüklerinde diyebilsinler: "Seni gördük ve Sen O'sun (Allah'sın)!", Fakat Ben (Ebû Yezid) orada olmam!", Hak'kı Hak'la gördüm ve bir zaman Hak'ta Hak'la birlik oldum. Ne nefes, ne dil, ne kulak, ne başka bir şey vardı. Vakta ki, Tanrı kendi nurundan bana göz verdi, o zaman O'na O'nun nuruyla baktım ve O'nu kendi bilgisiyle gördüm, O'nun lütfunun diliyle, kendisiyle görüştüm: "Seninle benim hâlim nasıldır?" dedim. Bana "Ben seninle senim. Senden başka Allah yok." dedi. [53]

Yine, bazı insi şeytanların tarikatlarına adam toplamaya çalışırken, tuzaklarına avlarını düşürmek için çok sık kullandıkları "Men lem yekûn şeyhuhû, fe şeyhuhû şeytan/Kimin şeyhi yoksa onun şeyhi şeytandır!" sözünün sahibi bu kimsedir. Hatta bunu hadis diye Cenâb-ı Peygamber'e isnad etmekten de sıkılmazlar. Bâyezîd-i Bistâmî'nin şatahatı, din dışı küfür sözleri epey çoktur. Adam tasavvuf perdesi altında Zerdüştlüğü ve kadim Hind kültürlerinden oluşan zındıklığı Müslümanlara yutturmaya çalışmıştır. Epey başarılı olmasa idi, bugünkü zavallı Müslümanlar bu kişiyi bu kadar büyük velî kabul etmezler, ona "Sultanu'l-Arifîn" demezlerdi. Tarikatçıların, "Sultan-ı Ârifîn/Ariflerin Sultanı" bakın daha ne hezeyanlar döktürmüş:

- Cehennem dediğin nedir ki? Onu görsem hırkamın ucuyla söndürüveririm.
- Benim sancağım Muhammed'inkinden büyüktür. Benim sancağım nurdur! Altında cinler, insanlar ve tüm peygamberler bulunmaktadır.

53 Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, s. 255-6.

- Benim bir benzerim ne gökte bulunur; ne de benim sıfatlarımın bir benzeri yeryüzünde bilinir!
- Musa Peygamber, Allah'ı görmek istedi. Ben ise Allah'ı görmeyi değil, Allah beni görmeyi irade buyurdu!
- Öyle bir denize daldım ki, peygamberler onun sahilinde kaldılar.
- Siz ilminizi ölülerden/falancadan, filancadan aldınız, biz ise ölmeyen diriden/Allah'tan aldık.
- "Heme ost/her şey O'dur." der. Kadim Yunan vahdet-i vücut felsefesinin/panteizm en çok İranlı Zerdüştleri etkilediği tarihen bilinen bir gerçektir. Yine Pavlus'un doktrininde "*Allah her şeyde, her şey olsun.*" dur. (I. Korintoslulara, 15/28)
- Firavun'un "Ben sizin en yüce Rabbinizim!" sözünü kendisi için kullanır.
- Benim de Peygamber gibi mi'racım var der. Yalnız bu mi'rac Peygamber'in mi'racından farklıdır. Onun mi'racı Allah'ın zatına ulaşmadır. Yani, ilahlaşma iddiasıdır.
- Allah'a şöyle dua eder: "Bana kendi hüviyetini giydir, beni gören Seni gördüğünü sansın."

Bu ve benzer sözler, o günlere kadar Müslümanların arasında görülmemiş şeylerdi. Ancak sûfiler bütün bu küfür olan lafızları söyleyenlerin Allah'la bir olacak kadar yücelmiş olduklarının nişanesi olarak değerlendirirler. Yukarıda örneklerini verdiğimiz şathiye denen zırvaları tevil etmek için sûfiler kırk susuz dereden su getirmeye çalışırlar. Lakin zırva tevil götürmez. Mızrak çuvala sığmaz. O, İslam'ın erken dönem Pavluslarından biridir. O kadar.

HALLÂC-I MANSÛR

"Ene'l-hak/Ben Allah'ım" diyen meczup. Kendisi bir mecusî torunudur. Hindistan'a uzun bir yolculuk yapmıştır. Oralarda yoga, meditasyon ve bir sürü madrabazlık ve sihirbazlık öğrendi. Tasavvufun Hint felsefesinden beslendiğini söyleyen uzmanlar, Hint etkisinin Hallâc'da çok belirgin olduğunu belirtirler.

Bu sapık Süryanî Hristiyanlarından aldığı "lâhût ve nâsût" kavramlarını İslam'a sokmuştur. Allah'ın iki tabiatlı olduğunu, lâhût olan Allah'ın, nâsût'a/insana hulûl ettiğini söylemiştir. Yani, Allah'ın "ilah ve insan tabiatlı" olduğunu iddia etmiştir.

İslam'da Hristiyanlık gibi, Allah'ın tecessüd/insan şekline bürünmesi yoktur. İslam'a bunu sokan Hallâc'dır. İsa'daki gibi, lâhût olan Allah, nâsût olan insanla birleşmiştir. Hallâc; "Ene'l-Hak" derken, Pavlus'un "İsa bende yaşıyor!" sözünün bir benzerini söylemiştir. Hallâc, Haç Dini üzere öleceğini söylemiş ve öyle de ölmüştür. Böylece o İslam'ın ilk Pavlusu olma şerefini (!) bileğinin hakkıyla kazanmıştır. Bizim de bunları "İslam'ın Pavlusları" olarak nitelememiz buradan kaynaklanmaktadır. Nasıl Pavlus, İsa'nın hak dinini içten yıkıp, putpererstliğe çevirdiyse, bizim el üstünde tutup, büyük evliya diye kutsadığımız bu azizler yüzyıllar içinde İslam'ı tam olarak katledecekler, Mekkeli müşriklerin dininden de geriye götüreceklerdir.

Oryantalist Nicholson Hallâc'ı şöyle takdim eder:

> Hallâc, düalist karakterli tanrı anlayışıyla tasavvufa damgasını vuran bir sûfidir. Hallâc'ın hulûl inancına göre Allah lâhûtî (ilah) ve nâsûtî (insan) olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. Hallâc'a göre önce Allah vardı. Allah zatına baktı ve kendini sevdi. Bu bakış ve sevgi zatının bütün sıfat ve isimleriyle Âdem şeklinde bir suret olarak ortaya çıktı. Bu suret, Allah'ın bütün sıfatlarına sahiptir.

Allah'ın ilahî ve insanî olmak üzere açıkça çift tabiatlı olduğunu söylemesi tam olarak küfürfür. Ki bunu Süryani Hristiyanlardan aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Süryaniler

İsa'nın ilah ve insan tabiatlı olduğunu anlatmak için bunu kullanmışlardır.

Ayrıca Hallâc, insan ruhunun ilahın ruhuyla, yani nâsûtilikle lâhûtiliğin karışımını hulûl olarak nitelemektedir. Bazı şiirlerinde kendi ruhu ile ilahî ruhun tam bir kaynaşma içinde birbiriyle konuşan iki arkadaş olarak niteler:

Ruhun ruhuma karışmış, içkinin suya karıştığı gibi,
Sana bir şey dokunursa, bana dokunur, çünkü her durumda Sen benim.
O seven ben, o sevilen de benim. Bir bedene girmiş iki ruhuz biz.
Beni seyredersin O'na baktıkça. Onu bende görüyorsun açıkça.[54]

Bu tam olarak hulûl nazariyesidir.

Hallâc, Tüm âlimlere göre Müslüman kabul edilmeyen Gulat-ı Şia'dan, Karmatîlerin aktif bir dâisîdir/misyoneridir. Bütün İslam tarihçilerine göre Karmatiler, İslam devletini yıkıp yerine Mecusi-Sasani imparatorluğunu tekrar kurmak için çalışan İran kökenli kimselerdir.[55] Bu Karmatîler, Kâbe'yi ba-

54 Nicholson, *Fi'l-Tasavvufi'l-İslami ve Tarihih*, s. 133-4.
55 Bu tarikatın kurucusu Abdullah b. Meymun el-Kaddah olduğu söylenir. Daha sonraları Hamdan Karmat tarafından bu tarikat genişletilip yayılmıştır. Kufe yakınlarında derviş hayatı yaşayan Hamdan Karmat, halkın yoksulluğundan, Abbasiler devletinin ülkede yarattığı baskıdan yararlanarak ortak mülkiyet anlayışını amaç edinen bir tarikat kurdu. Zenginlerin malını paylaşmayı, halk arasında yoksul-zengin ayrılığını ortadan kaldırmayı ana ilke olarak benimseyen bu tarikat, kısa bir süre içerisinde bütün Irak'a yayıldı. Hamdan Karmat'ın çevresinde oldukça kalabalık bir halk toplandı. Görünüşte dini, gerçekte ekonomik bir görünüş taşıyan bu tarikatın politik düşünceleri de vardı. İslam dininin getirdiği kuralların, ilkelerin birçoğunu gereksiz sayıyor, özellikle Mazdekçiliğin görüşlerine uygun düşünceleri benimsiyordu. Bu tarikata göre ikisi güneş doğmadan, ikisi de güneş battıktan sonra olmak üzere günde dört rek'at namaz kılmak yeterli idi. Onlara göre kıble Kudüs'tür. Hac yapmak isteyen kişinin Mekke'ye değil Kudüs'e gitmesi gerekir. Dinlenme günü Pazar günüdür. Cuma günü dinlenmek olmaz, çalışmak gerekir. Şarap ve benzeri sarhoş eden içkiler helaldir. Yılda iki gün oruç tutulur. Nevruz (21 Mart) ve Mihrican'da (16 Eylül'de) birer gün oruç tutmak yeterlidir. Bu tarikat inançlarına göre Cennet dünyadadır. Dünyada rahat ve mutlu ve geçimi yerinde olan kişi cennettedir. Hamdan Karmat, bu düşüncelerini yaymak için on iki davetçi yetiştirip görevlendirdi, bunları ayrı ayrı ülkelere gönderdi. Sekiz basamağı olan bu tarikatın dâilerine, eğitimle yetiştirilmiş köpek anlamında "mükellebler" denilirdi. Bunlar Kur'an'ı ve hadisleri kendi anlayışlarına göre yorumlarlar, tarikata girmek isteyenleri sekiz mertebeden geçirirlerdi. Bu mertebelerin her birinde Kur'an ve hadis yorumu, namazın ve orucun bırakılması, şarabın haram olmayışı, kalbin

sıp, binlerce hacıyı katletmiş, Zemzem kuyusunu tahrip etmişlerdir. Hacer-i Esved'i yerinden söküp, çöle götürmüşler, yirmiiki yıl ellerinde rehin kalmıştır. Bu gün Hacer-i Esved'in etrafındaki altın muhafaza, o yıllarda parçalanan bu taşı bir arada tutmak için yapılmıştır.

Hallâc-ı Mansûr, 4. yüzyılda tasavvufun en önemli temsilcilerindendir. Bu dönemde tasavvuf birçok bâtınî unsuru ve Hind'den gelen mistik inancı bünyesine alır. Özellikle Hint mistizminin etkisi açıktır. Bunda Hindistan'a birkaç kez giden Mansûr'un payı büyüktür. Daha önce oluşan keramet inancı Hallâc ile biraz daha mahiyet değiştirir. Keramet artık, Allah'ın kuluna verdiği bir lutuf olmaktan ziyade, keramet sahibi olduğunu iddia eden kişinin gayb âlemiyle irtibatlı olduğunu ispatlamada delil olarak kullanılmaya başlanır. Hallâc, velîliğinin isbatı olarak gösterdiği kerametler, kaynakların bildirdiğine göre kerametten ziyade hokkabazlık ve sihir mahiyetinde şeylerdi. Mansûr bunları özellikle Hint seyahatleri sırasında Hint mistiklerinden öğrenmişti. Zaten kendi müritlerinin ifadelerinde de açığa çıktığına göre o Hint mistiklerinin birçok ibadet şeklini de benimsemişti. Örneğin yatmayıp, ayakta uyumak bunlardan sadece birisidir. Kendisine nispet edilen sihir kitapları da vardır.[56]

Hallâc-ı Mansûr, insan-ı kâmil nazariyesini nûr-i Muhammedî nazariyesine çevirmiştir. O, İslam dünyasında insan-ı kâmil nazariyesinin alt yapısını oluşturan sûfilerdendir.[57] Metafizik boyutta Hz. Muhammed'in ezeliliğinden bahseden ilk kişidir.

Ayrıca "Allah, Âdemi kendi suretinde yaratmıştır." hadisi ilk olarak yine Hallâc-ı Mansûr'un dikkatini çekmiş ve hulûl görüşünü buna dayandırmıştır.[58] Ona göre Allah'ın özü sev-

temiz tutulması, Muhammed ile Ali'yi sevmenin gerekliliği, tarikata para yardımında bulunmanın yüceliği ve tarikatın bütün sırları öğretilir, son gece kendi aralarında kadınlı erkekli bir dinî tören yapılırdı.

56 www.tevhidnesli.

57 Afifi, Makaleler, s. 98, nak. Elif Bayır, *İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi.

58 İbrahim Düzen, *Aziz Nesefi'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, s. 213, nak. Elif Bayır, *İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi.

gidir. Allah, âlemi yaratmadan önce kendi zatına âşıktı. Bu yüzden kendinde kendisi için tecelli etti ve kendisine duyduğu aşkı zahiri olarak görmek istedi. Bundan dolayı isim ve sıfatlarını toptan ve mükemmel bir şekilde yansıtan Âdem'i yarattı. Fakat Onda beşerî ve ilahî tabiat aynı olmadığı gibi bunların birleşmesi de söz konusu değildir.

Hallâc'ın *Kitabü't-Tavâsîn*'indeki görüşlerine göre Nübüvvet nuru, O'nun nûrundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile O'nun nurundandır. Kerem Sahibi'nin Nuru hariç! Onun vücudu yokluktan, adı Kâlem'den önce idi. O ölmez, hep yaşar! O hep var olacaktır. Önce'den önce o vardı, sonradan sonra da kalacaktır.[59]

Onun bu ifadeleri, nûr-i Muhammedî'nin ezeli olduğu görüşünü benimsediğini göstermektedir. Hallâc'a göre "nûr-i Muhammedî Allah'la insan arasında aracıdır. Aklın kavradığı şeyleri aşan, sondan, sonlardan ve sonun sonlarından haber getiren, hiç ayrılmadan Hakk'a tam varan da odur."

Hallâc'ın bu ve benzeri sözlerle Peygamber'i ilahlaştırdığı aşikârdır.

"O her tarafı mahsule boğup, meyvelendiren bulut ve çakan şimşektir. Bütün ilimler onun denizinden bir damla, bütün hikmetler onun nehrinden bir avuçtur ve zamanlar onun zamanından bir saattir." sözleriyle ise nûr-i Muhammedî'nin varlığı idare ettiğini, hayatın ve ilmin kaynağı olduğunu iddia ettiği görülmektedir.

Nûr-i Muhammedî; Allah'ın tecelligâhı, hakikatın zahiridir. Bunu şöyle ifade eder: "Hak ancak onunla mütecellî, hakikat ancak onunla ayaktadır. O, vuslatta evvel, nübüvvette âhirdir. O, hakikatte bâtın, marifette zâhirdir."

Tasavvufun kurucu mimarlarından Hallâc-ı Mansûr, İblis'i öve öve bitiremez. Zira şeytan Allah'a ben Sen'den başkasına secde etmem, dediği için Âdem'e secde etmemiştir. *Tavâsîn*

59 Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri*, nak. M. Öztürk, *Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği*, s. 297.

adlı eserinin "Ezel ve İltibas Tâsîni" bölümünde, "Dostum ve üstadım, İblis ile Firavun'dur!" diye ilan eder.

"Mürit, şeyhi gerçek bir İblis de olsa ona itaat ve sadakat zorundadır." der.

Hallâc'ın da Hz. Peygamber gibi bir mi'racı vardır (!)

Hallâc'ın üzerinde durduğu bir husus da bütün dinlerin birliği meselesidir.[60]

Hallâc'ı en başta hocası/şeyhi Cüneyd-i Bağdâdî reddetmiştir. Bu zındığı meclisinden kovmuştur. Hâlbuki o başta Cüneyd'in seçkin öğrencilerindendi ve Cüneyd ona kendi elleriyle tasavvuf simgesi olan hırkasını giydirmişti.

Gazâlî'ye kadar hiç kimse onu Müslüman saymamıştır. Gazâlî bilindiği gibi ömrünün sonunda tasavvufa girmiştir. Gazâlî, Hallâc'ın apaçık küfür olan sözlerini, aşk hâlinde, sarhoş iken söylenmiş sözler/şatahat olarak tevil ederek, onu aklamaya çalışır. Hâlbuki bunlar bir anlık maksadını aşan sözler değildir. Bunlar Hallâc'ın otuz yıl savunduğu, fikirleri uğruna seve seve darağacına yürüdüğü hayatının felsefesidir.[61] Şunu da burada belirtelim ki Hallâc sapık fikirleri nedeniyle değil, Karmatilerin aktif bir militanı olduğu için asılmıştır.[62]

el-Fihrist sahibi İbnu'n-Nedim'e göre Hallâc; her şeyi bildiğini iddia eden, ama gerçekte bir şey bilmeyen bir şarlatandır. Onun hakkında şunları söyler: "Hileci, hokkabaz, illüzyoncu

60 Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansur", *DİA*, C. 15, s. 379.
61 İ. Sarmış, *age*, s. 205, 501.
62 Hallâc-ı Mansur'u idama götüren mahkeme heyeti, zamanın ünlü âlimlerinden oluşturulmuştur. Bu yönüyle onun mahkemesi oldu-bittiye getirilen formaliteden bir mahkeme değildir. Birçok şahit dinlenir. Mahkeme heyeti onu birincide Karmati devletinin casusu olduğu gerekçesiyle dokuz yıl hapse mahkûm eder. O devirde devleti ve toplumu büyük oranda rahatsız eden, mal ve kadın ortaklığına dayanan ve komün devleti niteliğindeki Karmatiler vardır. Bu mahkûmiyetinin bitiminden bir müddet sonra ele geçirilen yeni bulgular casusluk iddiasını daha da güçlü kılar ve Hallâc'ın bu gizli devletin daisi/davetçisi olduğunu belgeler. Zaten bu mahkemenin sonrasında da idamına karar verilir. Sonradan taraftarları tarafından şatahatları nedeniyle idam edildiği iddiası yaygın bir kanaat hâline gelmiştir. Oysa işin iç yüzü hep göz ardı edilmiştir. İdamı dinî fikirlerinden değil, siyasî eylemlerinden dolayıdır. Onun döneminde onun zırvalarını tekrarlayan birçok sûfî vardır. Onların hiç birine dokunulmamıştır.

bir adamdı. Sahip olduğunu iddia ettiği bilgilerin tümünde sıfır idi. Cahil olduğu için cesurdu. İlahlık iddia ederdi. Krallar yanında Şiî, halk nezdinde sûfi geçinirdi." Eşari ekolünün en büyük imamlarından Bakıllani; Hallâc'ı bazen tanrılık, bazen peygamberlik ilan eden hilekâr, hokkabaz bir adam olarak gösterir. Hallâc, Firavun'un sihirbazlarına benzer. Bakıllani, Hallâc'ın Bağdat'ta hazırladığı ve adına Beytu'l-Azamet dediği bir evi bulunduğunu ve illüzyon gösterilerine uygun biçimde özel hazırlanan bu evin, "Hallâc'a isnad edilen kerametlerin imal yeri olduğunu söyler."[63]

İbn Kesir'e göre o, Mekke müşriklerinden hiçbir farkı olmayan biridir. İbn Hacer'e göre ise bir zındıktır. İbn Teymiyye'ye göre ise; ortaya attığı hulûl fikrinden dolayı lanete müstehak, küfrünü izhar eden bir mücrimdir.

İbn Hacer el-Askalani Hallâc için şunları söyler: "Zındık olarak öldürüldü. Allah'a hamd olsun ki hiçbir hadis rivayet etmemiştir. İlk zamanlarda hâli iyi idi. Sonra dinden çıktı. Sihirbazlık öğrendi. Bazı harikalar gösterdi."

"Hallâc'a geniş yer veren ve çok ağır bir dille hakaret eden İbn Kesir, onu Mekke putperestlerine benzetir ve "Bozduğu yaptığından fazladır." diyerek eleştirir."[64]

İbn Teymiyye, Hallâc'ın hulûl fikrinde olduğunu ve bunun laneti gerektiren bir küfür olduğunu söyler.

İbn Teymiyye, fikir babalığını Hallâc'ın yaptığı nûr-i Muhammedî anlayışını da İslam dışı görmektedir. Zira; derecesi ve kıymeti ne olursa olsun, hiçbir beşer nurdan yaratılmamıştır!

Şeytanın avukatlığını yapan bazı kimseler "Enel Hak" sözünü mazur gösterebilmek için derler ki: "Hallâc'ın Enel Hak demesiyle Eymen vadisindeki ağacın Hz. Musa'ya hitaben "Enellah" diye ses vermesi arasında hiçbir fark yoktur. İki hâlde de konuşan Allah'tır. Yani "Ben tanrıyım." sözünü fena fillah hâlinde, Hallâc aracılığıyla bizzat Allah söylemiştir!

63 Yaşar Nuri Öztürk, *age.* 118, nak. İbrahim Sarmış, *Haksöz Dergisi* - Sayı: 71-Şubat 97.
64 Yaşar Nuri Öztürk, *age.* s. 121.

İbn Teymiyye'nin, Hallâc'ı küfürle itham eden bundan başka daha birçok beyanı vardır."[65]

Gazâlî, kendi meşrebindeki bu sûfiyi İslam'a tekrar dâhil etmeye çalışmıştır. Gazâlî'ye göre o, hakikat semasına yükselen abidevi bir şahıstır.[66]

Güya Hallâc o küfür olan sözleri sarhoşken söylemiş, bunlar şatahat nevinden sözlermiş! Bir insanın otuz sene sekr/sarhoşluk hâlinde yaşaması diye bir şey olabilir mi? İslam'da her türlü sarhoşluk haram değil midir? Sahabe ve Tabiûndan –her türlü adam olmasına rağmen– Allah aşkından sarhoş olmuş, ne dediğini bilmeyen tek bir tane meczup çıkmış mıdır?

Dostum ve Üstadım, İblis ve Firavun'dur!

Hallâc ve Takipçileri!

Kur'an'daki İslam kitabının yazarı Yaşar Nuri Öztürk bu kitabı için "Bugüne kadar yazdıklarımda ve konuştuklarımda, bu kitaba uymayan ne varsa yanlıştır, bu kitaptaki veriler esas alınarak düzeltilmelidir."[67] demesine rağmen, diğer taraftan "Dostum ve üstadım, İblis ve Firavundur." diyecek kadar tozutan Hallâc ve ardıllarını savunmak için *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri* adlı kitabı kaleme almıştır. Yaşar Nuri'nin tasavvuf kültüründen yüz çevirdiği ve Kur'an İslam'ına yöneldiğini zannetmiştik. Ama görüyoruz ki; huylu huyundan vazgeçmemiş. Hallâc'ı ve mensup olduğu Karmatileri Müslümanlara örnek insanlar olarak sunmuştur.[68]

Yaşar Nuri Öztürk, sırf Hallâc'ı temize çıkarmak için Karmatileri göklere çıkartmakta, hürriyet, adalet ve şeriat ehli Müslüman sosyal demokratlar olarak göstermekte, hatta sırf Hallâc övdü diye, İblis'i hürriyet, cesaret ve fazilet önderi olarak takdim etmektedir. Buna karşılık Karmatileri ve aktif propagandacılarından biri olduğu için Hallâc'ı cezalandıran O günün İslami yönetimini, toplumun bağlı olduğu Ehl-i Sün-

65 Yaşar Nuri Öztürk, *age.* s. 121.
66 Mustafa Öztürk, *Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği*, s. 297.
67 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, Yeni Boyut, İst., 10. Baskı.
68 İbrahim Sarmış, "Tasavvuf ve Sapmalar, Tasavvuf-Tarikat Kültürünü Savunmak", Yaşar Nuri Öztürk, *Haksöz Dergisi* - Sayı: 71-Şubat 97.

net mezhebini ve bu mezhebe mensup Müslüman tarihçileri her türlü alçaklıkla tavsif etmekte, satılmışlık ve hainlikle nitelemektedir. Karmatileri vatan kurtaran kahramanlar ve Hallâc'ı aşk ve Hak şehidi ilan ederken, Sünnî yönetimi ve tarihçileri sahtekâr birer hain ve müfteri olarak göstermektedir. İşte bu konuda söylediklerinden bazıları:

> Sünnî çevreler, Karmatiliği, bir fikir ve siyaset hareketi olarak değil, dinlerinin temsilcisi olan bir devletin yıkılmasını amaçlayan "acımasız bir düşman" olarak gördüler. Kendisi dışındaki tüm gruplara firak-ı dalle (sapık gruplar) damgası vuran Sünnî çevreler, hasımlarını çürütmek için iftiraya genelde iman ve ahlakla ilgili noktalardan başlarlar. Bu geleneksel Sünnî iftiracılığının kahrına uğrayan ekiplerin başında Karmatilik gelir. Ne ilginçtir ki, bu insaf dışı saldırılarda Gazâlî gibi, sûfîler de vardır.
>
> Karmatiler, Sünnî müfterilerin söylediklerinin aksine, "Baldırı çıplaklar taifesi" değil, ileri boyutta bir İslamî düşünce ekolüdür. Karmati düşünürlerce yazıldığı tartışmasız kabul edilen İhvân-ı Safâ *Risaleleri* Kur'an kaynaklı bir düşünce faaliyetinin ölümsüz ürünleri olarak elimizde bulunmaktadır.[69]

Yaşar Nuri'ye göre Karmatiler; gizli-mistik sosyalist bir düşünce ve siyaset hareketidir.

> Karmatilik, bu nitelikleriyle kendinden sonraki İslamî ayaklanmalara öncülük ettiği gibi, gizliliği esas alan tavrıyla da başta Masonluk olmak üzere, birçok harekette etkili olmuştur. Babai ve Simavnalı isyanlarında Karmatiliğin etkisini görmek mümkündür.[70]
>
> Karmatilerin mücadele hayatları, eşine henüz rastlanmayan bir gizli antlaşma ve haberleşme sistemi ile yürürdü. Tüm dailer (propagandistler) halk arasında sadece kod adlarıyla bilinirdi. Haberleşme cifir ile, yani harflere verilen özel numaralar kullanılmak suretiyle yapılırdı. Günümüzde kullanılan şifre (cifir) sistemi Karmatilerin eseridir.[71]
>
> Karmatiliğin siyasal insan unsuru, Şîî-Alevi, Arap ve Nabati işçi-esnaf takımıdır. Hedefleri Arapları yok etmek değil, bozulmuş sosyal düzeni yıkmak ve hilafeti esas hak sahibi olarak gördükleri Ali soyuna teslim etmekti.[72]

69 Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansur ve Eseri*, s. 30-2. Yeni boyut, İst/1996.
70 Yaşar Nuri Öztürk, *age.*, s. 33-4.
71 Yaşar Nuri Öztürk, *age.*, s. 35-6.
72 Yaşar Nuri Öztürk, *age.*, s. 38.

Karmatilerin iki numaralı adamı Ebu Tahir'in en dikkat çekici hareketi, Haceru'l-Esved'i yerinden söküp Aksâ'ya götürmesiyle sonuçlanan ünlü Kâbe baskınıdır. İslam tarihinin en ürpertici olaylarından biri olan bu baskın, H 317'de gerçekleşti. Kâbe'de toplanan pek çok hacı adayı kılıçtan geçirildi. Kâbe'nin örtüsü yırtıldı. Zemzem kuyusu tahrip edildi ve Haceru'l-Esved sökülüp götürüldü. Haceru'l-Esved, sökülüşünden tam yirmi iki yıl sonra Fatımi halifesi el-Mehdi'nin emriyle 339'da tekrar yerine kondu.

Müslümanlara göre ittifakla bir eşkiyalık ve küfür hareketi olarak görülen bu olay, Karmati liderlere göre "Tevhide Hizmet" hareketi idi. Ebu Tahir, Abbasî halifesine yazdığı mektup da bu olayı şöyle savunuyordu: "Eğer bu Allah'ın evi dediğiniz yer, gerçekten öyle olsaydı hiç kuşkusuz gökten üstümüze ateş yağardı. Ama durum hiç de öyle değil. Biz o Kâbe'de hiç aralıksız cahiliyye haccı yapmaktayız. Gerçek şu ki, Arşın rabbi olan Allah ne ev edinir, ne de sığınak!"[73]

Karmati lideri Ebu Tahir, miladi 930 yılında Terviye günü, Kâbe'nin etrafındaki herkesi katletti, mallarını gasbetti, bu katliamdan Kâbe'nin örtüsüne sığınanlar bile kurtulamadı. Kâbe'nin örtüsünü çıkararak parçalattı. Haceru'l-Esved'i yerinden söktürttü. Karmati eşkiyalar "Nerede Ebabil kuşları, hani Kâbe emin/güvenlikli olacaktı? Tanrı'nız göktedir. Yeryüzüne ev yapmaz. Hadi onun evini yağma edin ve yıkın!" diyordu. Sonra Mekkeli kadın ve çocukları esir ve köle etti. Ebu Tahir Aksa'ya gelince daha da ileri giderek, Tevrat, İncil ve Kur'an'ı sokağa fırlatıp üstlerini kirletmiş ve "İnsanları üç kişi serseme çevirmiştir. Çoban (Musa), Tabib (İsa) ve Deveci (Muhammed). Kinim diğerlerinden daha hilekâr, daha üç kağıtçı ve daha göz bağcı olan deveciyedir." demişti.

Yaşar Nuri, Karmatilerin Kâbe'ye ve Haceru'l-Esved'e karşı işledikleri barbarca cinayetin Müslümanlar nazarında yol açacağı nefreti hafifletmek için Kâbe'yi küçümseyen ve insanın kalbini Allah'ın evi olarak ön plana çıkaran malum tasavvufi safsataları bir araç olarak kullanmakta ve yardımcılarını imdada çağırmaktadır.

73 Yaşar Nuri Öztürk, *age.*, s. 39.

Sûfî ekoller içinde hac ibadetini bile bu perspektiften değerlendiren ve Kâbe'yi esas Beytullah (Allah'ın evi) olan insan kalbinin bir sembolü olarak görenler de vardır. İbnü'l-Arabî ve Celaleddin Rumi Hac ve Kâbe'yi bu bakışla değerlendirenlerin en büyükleri olarak dikkat çekerler.

Bir şeyhin, hacca gitmekte olan Bâyezîd-i Bistâmî'ye: "Kâbe benim. Çevremde yedi kez dön ve memleketine git. Beyhude zahmet çekip Hicaz'a gitme. Kâbe kuruldu kurulalı Allah oraya bir kez bile girmedi. Oysaki benim varlığım vücut bulalı Allah bu evden hiç çıkmadı." demesinden ibaret olan bu hikâyeyi Mesnevî'sine alan Mevlanâ, hacca gidenlere de şöyle seslenmektedir: "Ey hacca gidenler! Nereye gidiyorsunuz? Neredesiniz? Sevgili burada gelin, buraya gelin! Sevgiliniz duvar duvara bitişik komşunuzdur. İş böyle iken siz, çöllerde ne akılla dolaşır durursunuz? Sevgilinin suretsiz suretini gördünüzse, hacı da sizsiniz, Beytullah da sizsiniz, Beytullah'ın sahibi de. Kaç defadır bu evden kalktınız, o eve gittiniz. Bir kerecik de şu evden kalkıp şu dama çıkın bakalım."[74]

Rabiatu'l-Adeviyye'in Kâbe'ye put dediği ve Hallâc'ın hacca gitmek yerine kişilerin kendi evlerinde temiz bir şeyin etrafını yedi kez tavaf etmelerini ve hac parasını fakirlere dağıtmasını tavsiye ettiği ve insanları hacca gitmekten alıkoyduğu bilinmektedir.

Karmatilerin Kur'an'a karşı tavırlarını yine Yaşar Nuri'den dinleyelim:

Karmati düşünce Kur'an'a bağlı bir sistem geliştirmiştir. Ancak bu düşüncede Kur'an, alabildiğine sübjektif bir yoruma tabi tutulmuş bulunuyor. "Karmati Tevil" diyebileceğimiz bu yorum, yer yer Kur'an'ı tanınmaz hâle sokabilmektedir. Kur'an, tüm insanlığa hitap eden bir kitap olmaktan çıkıp Karmati elitlerin sırri-sembolik idrakler dünyasının tatmin aracı durumuna düşürülmektedir. İşin daha beteri, Karmatilerin "Kur'an'ın gerçek manasını ancak bâtıni imamlar bilir." yolundaki iddialarıdır. Kısaca, tevili bir tür "İkinci Kur'an" hâlinde baştacı etmeleri, Karmatilerin en rahatsız edici yanlarıdır. Hep Kur'an'a atıf yaparlar ama sonuçta yolu Kur'an'ın dışına çıkaran bir tavır içine girerler.[75]

Yaşar Nuri Öztürk kahramanlaştırdığı Karmatiler ve onların elebaşlarından Hallâc'ın reenkarnasyon inancını benim-

74 Yaşar Nuri Öztürk, *age*. 41-42.
75 Yaşar Nuri Öztürk, *age*. 49.

sediğini görebiliriz.[76] Hallâc'ın idam esnasında "Ben tekrar geri geleceğim." sözü bunu teyit etmektedir.[77]

Hallâc'ı temize çıkarmak için "Enel Hak" sözünü tevil eden Yaşar Nuri, bu konuda her türlü mugalata ve tevile başvurur. Yine Hallâc'ın "Benim ölümüm salib (haç) dini üzere olacaktır." sözünü tevil etmek için yapmadığı mugalata kalmaz.

***

Şeytanı dost ve mürşit edinen Hallâc ve onun arkasına takılan sûfiler, Şeytanın avukatlığını yapmışlar, İblis'e itibarını (!) iade etmişlerdir. Müslümanların Hac ibadeti esnasında taşladıkları o şerefsiz lanetli şeytan, dûçar olduğu haksız mahkûmiyetten böylece kurtulmuş, Allah'ın fütüvvet sahibi en büyük velisi olmuştur! O kadar ki, o şerefsizin başına öyle büyük devlet kuşu konmuştur ki, her bir "Şeytandan Allah'a sığınırım." denildiğinde güya ismi Allah ile birlikte anılır olmuş!

Tasavvufa göre İblis'in Âdem'e secde etmemesinin sebebi, İblis'in kibri ya da isyanı değildir. Tam tersine o, yaratılmış bir mahlûka secde etme saygısızlığı göstermeyecek kadar çok Tanrı'sını sevmektedir! Güya İblis, Kur'an'ın ifade ettiği gibi,

76 Yaşar Nuri Öztürk, *age*. 56. Yaşar Nuri'nin reenkarnasyon inancını savunmasının sebebi şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

77 Yaşar Nuri, son zamanlarda artık ne dediğini bilmez hâle geldi. Artık Nübüvveti ve semavi dinleri inkâr eden deizmi savunmakta, reenkarnasyon gibi Pagan zırvalarına inandığını söyleyebilmektedir. Makyevelist bir anlayışla gündemde kalabilme arzusu, bir türlü doyma bilmeyen egosu maalesef onu birçok tutarsız fikirlere savurdu. "Depremin Getirdikleri" kitabında bir taraftan depremin doğa olayı olduğunu, diğer taraftan dinden elde edilmiş (mevlit-hatim parası gibi) haram servetlerin buna neden olduğunu söyledi. Ama boşaltılan bankalardan ve bunları boşaltan generallerden tek kelam etmedi. 28 Şubat günlerinde Sosyetik Kemalist Semoşların avukatlığına soyundu. Egemen sınıfa yaslanarak zavallı Müslümanların ensesinde boza pişirdi. Porno kaset kahramanlarını "Torosların yiğit kahramanları" olarak selamladı. Atatürk ile Hz. Muhammedi barıştırma projesini –nasıl olacaksa– uygulamaya kalktı! "Allah ile Aldatmak" kitabı "out" oldu, başka kadınlarla düzeyli beraberlikler "in" oldu. Düzeyli birliktelikler zina sayılmazmış. Kadınlar bu işi para karşılığı yapmazlarsa zina olmazmış (!) Yine son günlerde onu; avukatlığını yaptığı laik-kemalist kesimlere şirin görünebilmek için Ebu Hanife'nin içki konusundaki hatalı bir fetvasından hareketle üzüm'den başkasıyla yapılmış veya seyreltilmiş alkollü içeceklere cevaz veren demogojiler yaparken görüyoruz!

kibri yüzünden itaatsizlik edip, kâfirlerden olmamış, aksine Tanrı aşkına başkasına secdeden içtinap etmiştir. Yani o, sadakatini göstermek için itaatsizlik etmiştir. İmanını imansızlıkla göstermek zorunda kalmıştır (!)

Hallâc ve diğer pek çok sûfi, Müslümanların lanet ettikleri, "Şeytan aleyhilla'ne/Allah'ın laneti üzerine olsun!" vs. gibi sıfatlarla andıkları, adını ya da dürtüsünü duyar duymaz, Allah'ın emri gereği istiaze'de bulunan Müslümanlara yepyeni bir din sunmuşlardır. Allah'ın en büyük velisi ve sizin de dostunuz İblis!

İblis'i aklama operasyonundan Firavun da nasibini alır! O da fütüvvet/yiğitlik makamından nasiplenmiş, arif billâh bir Müslüman oluverir. "Benden başka ilah tanımıyorum." derken serapa tanrı kesilmiş, Allah ile arasında başka biri kalmamıştı! Fena fillah makamında Musa'yı gözü görmemişti!

Küfrün, kibrin ve inadın devasa iki prototipi olan Şeytan ve Firavun bu şekilde tebrie edildikten, pür-ü pak günah/masiyet kirinden arındırıldıktan sonra, birisi kâmil mümin, diğeri sonsuza kadar cehennemde yanmaya razı Hak âşığı büyük evliya yapıldıktan sonra, kime, neden, ne diye suç isnat edilebilir ki? Ne diye, küfre ve şirke ve de zulme lanet edilebilir? Allah ve rasulünün sevdiklerini sevmekten, nefret ettiklerinden nefret etmekten ibaret olan imanın ne anlamı kalmıştır? İman ve küfür arasında bir fark yok ise, iman etmeye gerek de var mı?

İblis'i tevhid, sadakat, sebat, cesaret, ıstırabı göğüsleme, aşk ve sevgide vefa gibi üstün değerlerin sembolü olarak gören ilk sûfi Hallâc'dır.

Hallâc, *Tâvâsîn* adlı eserinin "Ezel ve İltibas Tâsînî" bölümünde şöyle der:[78]

> İblis önce yakarmış, Hakk'ın yoluna çağırmıştı. Gök sakinleri içinde İblis gibi tevhid eri yoktu. Tanrı'ya, hiç kimseyi işe katmamak üzere ibadet etmişti. Hak ona "Secde et." demişti. "Senden

78 Yaşar Nuri Öztürk, "Hallâcî Tasavvuf Geleneğinin İblis Anlayışı", www.tudergi.com/tr.

gayriye secde etmem." diye karşılık verdi. Hak ona "O hâlde, lanetim üzerine dökülecek." dedi. O yine "Senden başkasına secde etmem." diye cevap verdi.

İnkârlarım seni takdis, Aklım önünde tehvîs. (şaşırma) Senden ayrı bir şey mi ki Âdem? Orta yerde kimmiş İblis? Senden başkasına yok benim yolum, Seni seven boynu bükük bir kulum.

Hak, İblis'e sordu: "Kibirlendin mi?" Cevap verdi: Seninle bir lahzalık beraberliğim bulunsaydı bile kibirlenmek ve cebbarlık bana yakışırdı. Oysaki ben ezelden beri seni tanıyan biriyim.

Âdem'den üstünüm ben, hizmetim ondan kıdemli, Şu âlemlerde seni benden iyi tanıyan var mı ki? Benim sende muradım, senin de ben de muradın var ve senin beni isteyişin daha eski. Ya senden başkasına secde etseydim!

Secde etmeyince aslıma dönmem gerekti. Çünkü sen beni ateşten yaratmışsın. Bu bir gerçek ve ateş ateşe dönecek. Sonuç olarak, takdir edip, seçmek senin elinde.

Ne kaldı kopacak, ne var korkacak! Nasıl olsa uzak düşmüşüm sana. Anladım, bir bana, yakınla uzak! Sevgiyle ayrılık olur mu arkadaş, Ayrıldım; ayrılık oldu arkadaş. Ey tevfiki veren, sana hamd, sana sena, seçkin bir kul eğilmez başkasına!

Hallâc şöyle devam eder:

İblis ile Musa Tur dağının yamacında karşılaştılar. Musa sordu: "Ey iblis! Âdem'e secde etmekten seni alıkoyan neydi?" İblis cevap verdi: tek tanrı davası! Eğer Âdem'e secde etseydim senin gibi olurdum. Biliyorsun, sana bir kerecik "Bak şu dağa" dendi de hemen bakıverdin. Oysaki bana bin kere secde etmem emredildiği hâlde, inancıma olan sımsıkı bağlılığım yüzünden Âdem'e secde etmedim.

Musa dedi: "Fakat emre karşı gelmiş oldun!" Cevap verdi İblis: O bir imtihandı, emir değil!

Tanrı, İblis'e yerine getiremeyeceğini bildiği hâlde bu emri vermiştir! İblis'e göre bu emir yerine getirilmesi gereken bir emir değil, kendisine yönelik bir sınamadır! Tanrı'nın iradesi/arzusu kendisinden başkasına secde edilmemesi yönündedir! Burada bir irade ve emir ayrımı ortaya çıkmaktadır. Yani bazen Allah'ın emri başka, iradesi başka olabilir (!) Bir şeyi istemediği hâlde onu emredebilir! İblis bunu bildiği için ve de tevhide aykırı gördüğü için Âdem'e secde etmeyi reddetmiştir!

Allah'ın bu emri, suya elleri bağlı olarak atılan kimseye, "Dikkat et! Sakın ıslanma!" emrinden farksızdır!

Hallâc'daki "Allah'ın emri başka, iradesi başkadır. Allah İblis'e secde et emrini verdi, ama iradesi iblis'in secde etmesi yönünde değildi." şeklindeki emir ve irade ayrımı İbn Teymiyye tarafından küfür sebebi olarak sayılır.[79]

> Musa, İblis'e sordu: "Allah'ı hatırlar, anar mısın?", "Aynı anda hem ben anılıyorum, hem de O!" diye İblis cevap verdi.

Şeytan'dan "Eûzübillah" diyerek Allah'a her sığındığımızda, İblis bunu kendisine yapılmış bir ayrıcalık, üstünlük olarak görmektedir. Zira, Allah ile birlikte daima ismi anılmaktadır!

İblis, daha doğrusu İblis'in sözcüsü Hallâc şöyle devam eder:

> Zikri zikrim, zikrim zikri, aynıyız. Birbirini anan beraberleriz.
>
> Hizmetim şimdi daha arı, vaktim daha bol, zikrim daha parlak. Çünkü eskiden O'na zevkim için hizmet etmekteydim, şimdiyse O'nun arzusu uğruna didiniyorum.

Şeytan övünmeye devam eder, daha doğrusu Hallâc şeytanın makamını övmeye devam eder:

> Biricik yaptı beni, vecde getirdi. Ağyardan uzak tuttu beni, gayretim yüzünden. Değiştirip yeniledi beni, hayretim yüzünden. Hayretlere attı beni, gurbetim yüzünden. Mahrem tuttu beni, sohbetim yüzünden. Dokunulmaz kıldı beni, hicretim yüzünden.
>
> O'nun hakikati üzerine yemin olsun ki, ne tedbirde hata ettim, ne de takdiri reddettim. Tasviri değiştirmeye kalkmış da değilim. Bu oluşlarda benim kudretimin de etkisi vardır. Bana ebedler boyu ateşiyle azap etse de O'ndan gayrısına eğilmem. Ne bir kişi

79 Hallâc'ın nûr-i Muhammedî inancını Nicholson şöyle özetlemektedir: "Hallâc, nübüvvet nurlarının kendisinden doğduğunu söylediği nûr-i Muhammed'in kadimliğini savunmaktadır. Ne var ki Allah'a en yakın makama ulaşan ve Allah'ın ruhunun kendisine hulûl ettiği ideal kamil kişi olarak Muhammed'i değil, İsa'yı görmektedir. Bu anlayışa göre İsa'da iki ruh vardır; biri değişme ve yok olmaya uğramayan kadim ilahî ruh, diğeri bozulma ve yok olmaya tabi olan hadis beşerî ruh... Şüphe yok ki bu nazariye, bir müslümandan sadır olması açısından benzeri olmayan eşsiz bir nazariyedir..." Hallâc'ın "Haç dini üzerine öleceğim." sözü de dininin ne olduğunu göstermektedir.

önünde secde ederim, ne de bir ceset huzurunda diz çökerim. Ne oğul tanırım, ne karşıt; davam sadıklar davasıdır. Aşk konusunda gerçek bağlılardanım ben!

İblis ve Firavun'la fütüvvet konusunda tartıştım. İblis şöyle dedi: "Eğer secde etseydim fütüvvet benden uzaklaşırdı." Firavun şöyle konuştu: Ben O'nun rasulüne inansaydım, fütüvvet makamından düşerdim.[80]

İblis kendisinden başkasını "gayr" görmeyince, "Ben ondan üstünüm!" dedi. Firavun toplumu içinde hakla batılı ayıracak olanı tanımayınca, "Sizin için benden başka herhangi bir ilah tanımıyorum." dedi.

Ben (Hallâc) dedim ki: "Eğer O'nu tanımıyorsanız eserlerini tanıyın. İşte o eser benim! Ben, Hakkım, Hak'la Hak olarak ebediyen devam edeceğim!"

Dostum ve üstadım, İblis ve Firavun'dur!

İblis, ateşle tehdit edildiği hâlde davasından dönmedi. Firavun da öyle! Denizde boğuldu da iddiasından vazgeçmedi ve asla aracı kabul etmedi.

Ve ben (Hallâc) öldürülsem, asılsam, elim-ayağım doğransa yine dönmem sözümden.

Hallâc, İblis'e verilen Azazil isminin Tanrı'nın isminden türetildiğini söyler ve şöyle devam eder: "Azazil" kelimesindeki "ayn" İblis'in gayesinin ululuğuna, "za" himmetindeki değerin fazlalığına, "elif" ülfetinin büyüklüğüne, ikinci "za" makamı için gösterdiği zühde, "ya" kendi ululuk ve yüksekliğine sığınmasına, "lam" ıstırap ve imtihanındaki mücadelesine işarettir.

Tanrı, İblis'e "Secde etmiyor musun, Ey boynu bükük pejmürde?" diye sordu. İblis Tanrı'ya şöyle cevap verdi: "Sen beni ateşten yaratmışken, nasıl eğilirdim Âdem'e? O ki, yaratıldığı şey çamurdur. Uyuşmayan iki şey, ateşle çamur! Ben hizmette ondan eskiyim, kıymette ondan ulviyim, ilimce daha bilgiliyim, ömrü uzun olan da benim."

Hak ona şöyle dedi: "Seçme yetkisi bende, sende değil!" Cevap verdi İblis: Seçmelerin, takdir etmelerin tümü senin! Benim se-

80 Hallâc'ın, Firavun'un boğulurken "*Musa'nın rabbine iman ettim.* (Yunus/92)" şeklinde yalvarışlarından haberi olmadığı anlaşılmaktadır.

çimim de senin. Evet, benim içinde her şeyi sen seçtin. Ey her şeyi yaratan, yapıp-eden! Âdem'e secde etmemi emrettiğin hâlde, irade etmemekle beni engelleyen de sensin! Sözlerimde hata ettiysem uzaklaştırma beni senden! Çünkü yakarışlarımı işiten sensin! Ona secde etmemi dileseydin, elbette ki bu emre itaat ederdim! Arifler içinde seni benim gibi tanıyanı bilmiyorum.

Tevhid yolunun en seçkin sözcüleri onun/İblis'in kapısında dilsiz düştüler, arifler öğrendiklerinden ve öğrettiklerinden utandılar. Onlar içinde secdeyi en iyi bilen oydu. Varlıkların, gerçek varlığa en çok yaklaşanı, en çok gayret göstereni o, ahdine en vefalısı, Tanrı'ya en yakın olanı oydu.

Hallâc'ın bu yaklaşımı Ahmed Gazâlî, Aynulkudat, Attar, Mevlanâ ile devam edecektir!

Örneğin İmam Gazâlî'nin kendisinden etkilenip, tasavvufa girmesine neden olduğu söylenen kardeşi Ahmed Gazâlî "İblis'ten tevhid dersi almayan zındıktır." der! Onun için İblis, aşk ve sebatın elle tutulur tek örneğidir.

Sözlerinin çoğu saçma-sapan şeyler olan, uydurma hadisler nakleden, uyanıkken Peygamber'i gören ve ona müşkilatını sorup-halleden Ahmed Gazâlî şeytanı mazur ve masum gösterir. Kimseye İblis aleyhinde söz söyletmez! İblis maşukuna/Allah'a öyle âşıktır ki, O'na öyle bağlıdır ki, cehennemde ebedi azap görme pahasına bile olsa, O'ndan başkasına secde etmemiş ve gerçek bir muvahhit (!) olduğunu göstermiştir.[81]

Nizamiye medreselerinde ders de vermiş olan ve verdiği vaazlarla servet sahibi olan bu kıssacı vaize göre İblis velilerin en büyüklerindendir. Başka bir ifadeyle İblis kovulmadan önce nasıl Allah'ın dostuysa, itaatsizliği yüzünden kovulduktan sonra da yine öyledir.

Ahmed Gazâlî'nin bu düşünceleri talebesi, Aynulkudat Hemedânî (v. 525) tarafından daha da ileri götürülmüştür. Bu sapık düşüncelerinden dolayı Hemedânî, 33 yaş gibi oldukça genç sayılabilecek bir yaşta derisi yüzülerek idam edilmiş, sonra da ders verdiği medresenin kapısında bir müddet asılı tutulduktan sonra da üzerine gazyağı dökülüp, yakılmıştır.

81 Süleyman Uludağ, Ahmed el-"Gazali" md. *DİA*, C. 2, s. 70.

Aynulkudat Hemedânî, *Temhîdât* adlı eserinde, yerlerin ve göklerin esasının Muhammed ve İblis'in nurunun oluşturduğunu anlatır. Aynulkudat'a göre aşk, iddia ve erdiricilliğin iki temsilcisi vardır. Muhammed ve İblis! Hakikate ermek için ikisini de rehber edinmek gerekir! İblis'i rehber edinmek ona mutlaka uymayı gerektirmez! Kendisine uyulmaması gerektiğini anlatan kişi veya güç de rehberdir![82]

Nasıl Hristiyan teolojisinde İblis, İsa'nın karşıtı, daha doğrusu karşıt ilkesinin sembolü ise, Hallâc, Gazâlî ve Hemedânî sisteminde de İblis, Muhammed'in karşıtı olan ilkenin sembolüdür. Muhammed; Allah'ın "cemal" isminin tecellisi, İblis "celal" isminin tecellisidir. Bunlardan birini iyi, diğerini kötü ilan etmek bizim kısır bakışımızın bir sonucudur. Esasta bu ayırımlar mecazi olup, gerçeğin özüne değillerdir!

Tanrısal aşkın bütünlüğü, Muhammed ve İblis'in birlikte düşünülmesi ve yüceltilmesiyle elde edilir. Onlar çift kutublu gerçekliğin karşılıklı uçlarıdır. Birisi ötekisiz düşünülemez! Ezelden ebede, tüm oluş-erişler iki nurun aydınlığıyla gerçekleşir. Muhammed Mustafa'nın nuru ve İblis'in nuru!

İblis-Muhammed ilişkisi dertle derman ilişkisine benzer. Tekâmül için bu ikisi de gereklidir. İblis'ten dertlenen Mustafa'da deva bulur!

Yaratıcı tek olduğuna göre ışık ve iman gibi karanlık ve sapıklık da Tanrı'nın mahlûkudur. Bu mahlûklardan biri/hidayet Muhammed'e, diğeri/dalâlet İblis'e havale edilmiştir. Yani Muhammed gibi, İblis de Tanrı'nın verdiği işi yapmaktadır. O hâlde İblis de Muhammed kadar gereklidir.

Hemedan kadılığı da yapan bu zat tam bir cebriyecidir. Ona göre yegâne fail Allah'tır.

Mustafa da Tanrı'dan bir ışık, İblis de! Fark şu ki Mustafa Tanrı'nın nurundan bir ışık, İblis ise Tanrı'nın narından! Mustafa "rahman ve rahim" sıfatlarının mazharı, İblis ise

82 Hemedânî, *Temhîdât*, s. 258, nak. Y. Nuri Öztürk.

"cebbar ve mütekebbir" sıfatlarının mazharıdır. Mustafa'da rahmaniyet, İblis'te cebbariyet tecelli etti.[83]

Tıpkı İblis gibi Mustafa'nın da günahı vardır. Fark şuradadır: İblis'in günahı, İblis'in Tanrı'ya aşkıdır; Mustafa'nın ise Tanrı'nın ona olan aşkıdır! Muhammed o kadar yücedir ki, Allah Muhammed'in üzerine yemin etmiştir.

Fütüvvet ve aşk yolunun en büyük iki yolcusu Mustafa ve İblis'tir. Diğerleri bu yolun sadece tıfıllarıdır!

Tanrı'ya ancak aşk sayesinde ulaşılır ve İblis'i dışlayarak ne aşkı, ne de Tanrı'yı tanıyabiliriz. Tanrı aşkı, iki parçaya bölünüp, iki yiğide verilmiştir. Birincisi Mustafa, ikincisi İblis![84] Mustafa, bu aşktan tevhid ehline bir damlacık verince hepsi mümin oldu! İblis de bir damlacık Mecusilere verince hepsi münkir oldu![85]

Bu anlayış 17. yy. başlarında yaşayan Bengalli şair, Seyyid Sultan'ın kâleme aldığı *İblisnâme* adlı eserde daha da ileriye götürülür. Seyyid Sultan şöyle der: Allah şeytanı lanetledikten sonra bile, meleklere üstatları olan İblis'i takdis etmelerini emretmiştir! Melekler üstatlarına saygıda kusur etmediler! Meleklerin lanetli İblis'i takdis etmeleri, müridin her türlü çirkin işi yapan şeyhini yüce bilmek zorunda olmasına benzer. Mürit, şeyhi gerçek bir İblis olsa bile ona itaat ve sadakat etmek zorundadır![86]

Lanetli İblis'in takdisi, en sonunda iblisleşmiş şeyhlerin takdisinde karar kılar!

Feridüddin Attar, *İlahîname* isimli eserinde, İblis'i vefakâr bir muhib, sadık bir âşık ve fedakâr bir yiğit olarak tasvir eder. Onu, Hak'tan başkasına boyun eğmeme ve secde etmeme uğrunda ebedi azabı göze alan bir aşk kahramanı olarak tanıtır.

83 Hemedânî, *Temhîdât*, s. 227, nak. Y. Nuri Öztürk.
84 Hemedânî, *Temhîdât*, s. 284-5, nak. Y. Nuri Öztürk.
85 S. Uludağ, N. Bayburtlugil, "Aynülkudat" md. *DİA*, C. 4, s. 281.
86 Yaşar Nuri Öztürk, "Hallâcî Tasavvuf Geleneğinin İblis Anlayışı", www.iudergi.com/tr/index.php/ilahiyat/article/viewFile/15836/15008.

Tevhid dersini şeytandan alan, onu dost edinen ve onu kendilerine ittiba edilecek bir numune-i imtisal, üsve-i hasene edinecek kadar tozutanlara söyleyecek sözümüz olamaz!

Çok tipik cebriyeci/kaderciler olduğu görülmektedir. İblis'e söylettikleri şu sözlerinde olduğu gibi:

> Seçmelerin, takdir etmelerin tümü senin! Benim seçimim de senin. Evet, benim içinde her şeyi sen seçtin, Ey her şeyi yaratan, yapıp-eden! Âdem'e secde etmemi emrettiğin hâlde, irade etmemekle beni engelleyen de sensin!

Bu şeytan hayranlarının neresini düzelteceksin! Deve misali, eğri olmayan bir yerleri yok ki!

Aynulkudat'ta görüldüğü üzere, Zerdüştlüğün tipik hayır ve şer düalizmi, isim değiştirerek Muhammed ve İblis şeklinde tedavüle sokulmuştur! Yine Zerdüştlerin nur-zulmet düalizmi, "nur-nar" şeklinde devam ettirilmiş!

Hallâc'ın, birçok kişiyi etkilediğini belirten Yaşar Nuri Öztürk, bunların başında da şair Muhammed İkbal'in geldiğini söylemekte ve şöyle demektedir: "İkbal, üstadı Hallâc'ın yolunu aynen izleyerek iblis konusuna eserinde büyük bir yer vermiş ve bu tekâmül kuvvetini hasret, hürriyet, ayrılık, atılganlık, ısrar ve isyan gibi temel yaratıcı öğelerin temsilcisi olarak devreye sokmuş ve savunmuştur. Yaşar Nuri; Celaleddin Rumi, Şemsi Tebrizi gibi tasavvufçuların yanında Batılı birçok ismin de Hallâc'ın bu anlayışını benimsediği ve İblis'i öncü bir hürriyet ve iyilik kahramanı ilan ettiklerini de anlatmaktadır. İblis'i takdis eden İbnü'l-Arabî ve Abdulkerim el-Cîlî de bu inançlarını Hallâc'dan almıştır. Bugün, dinden sanata, felsefeden psikolojiye kadar, iblis denen negatif kuvvetle ilgili olarak paylaşılan kabulün tarih içinde ilk fikir babası Hallâc'dır."[87]

Şeytanı bir aşk kahramanı olarak takdim ve tebcil eden bu kadim Zerdüştler, İslam'ı Kur'an'dan aldıkları bazı bilgilerle içten göçertmeye çalışmaktalar. Bir ismi "hayr" olan Allah'ın,

87 Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansur ve Eseri*, s. 262-7, nak. İbrahim Sarmış, agm.

şeytan gibi bir ayartıcıyı yaratması ve ona tövbe nasip etmeyip, ebediyete kadar azap etmesinin salt akıl ile anlaşılmasında birtakım paradoksal çelişkiler bulunmakla birlikte, tüm bunları hakîm olan Allah'ın yapmasında bir hikmet vardır, deyip, acziyetimizi itiraf edip, teslim olmaktan başka bir çıkış yolu yoktur! Bununla birlikte şeytanın Âdem'e secde etmesi, Biz kulların Allah'ın huzurunda yere kapanıp, yüzümüzü-gözümüzü toprağa sürmek gibi olmayıp, başka bir anlamı olmalıdır. Yani İblis'in Âdem'e secde etmesi, onun Allah'a secde etmesi gibi değildir. Buradan hareketle, ıspanaktan yağ çıkarır gibi, felsefelerini "Yaratan'dan başkasına secde etmenin imkânsızlığı ve absürdlüğü" üzerine kuranlar, buradaki secde emrinin "insanın tanrılığını kabullenmek" anlamında olmadığını ya bilmeyecek kadar Kur'an cahilidir ya da bu gerçeği gizleyecek kadar kötü maksatlıdırlar. Zira Kur'an'da "secde" kelime birçok farklı anlamda kullanılmıştır. Mesela "birinin üstünlüğünü kabul etmek, boyun eğmek, hizmet etmek" gibi anlamlarda da kullanılmıştır. *"Kapıdan secde ederek girin."* (Nisa/154) ayetinde secde; "boyun eğmek" anlamındadır. *"Göklerdeki ve yerdeki canlı her bir şey Allah'a secde eder."* (Nahl/49) ayeti "her bir şeyin Allah'ın yasalarına boyun eğdiğini" ifade eder! Yusuf kıssasında olduğu gibi, *"On bir yıldız, ay ve güneş bana secde ediyorlardı."* (Yusuf/4) ayetinde secde etmek, "onlar bana teslimiyet göstermişlerdi" anlamında kullanılmıştır. Ya da "*ve harrû lehû sücceden/ve hepsi Yusuf'un huzurunda secde ederek eğildiler.*" (Yusuf/100) ayetinde olduğu gibi, Yusuf Peygamber kardeşlerini kendisine secde ettirmez! Buradaki secde; o toplumda yaygın olan, baş eğerek saygıyla selamlamadan ibarettir! Kıskançlıklarından dolayı Yusuf'u kuyuya atan kardeşlerinin, gün gelip "Allah seni bizden üstün yaratmış!" deyip, onun üstünlüğünü itiraf etmelerinden ibarettir. Oysa şeytan, Âdem ve oğullarının üstünlüğünü kıskançlık ve kibri yüzünden bir türlü itiraf edemedi. İşte bu itirafı yapmış olsaydı, bu onun Âdem'e secde etmesi, onun üstünlüğünü kabul etmesi olacaktı.

Bu Zerdüştler, insanın en kadim düşmanı İblis'i insana rehber alacağı Hak âşığı, fütüvvet/yiğitlik/cesaret ve kararlı-

lık timsali olarak takdim ederler. Kur'an'ı rehber edinmeyenleri, ona şaşı gözle bakanları Allah bu kadar haktan uzaklaştırır ve onlara yakın olan bir şeytanı musallat eder. Tam olarak dostları ve üstadları Şeytan aleyhilla'ne olur. Şeytan gibi Allah'ın dosdoğru dini üzerine oturmuşlar, sureti haktan görünüp hak dini, hak ve hakikati, harsı ve nesli tahrip işiyle ömür tüketmişlerdir!

Hatta ve hatta bunlar İslam'ın baş düşmanı şeytanı dost edinerek, düşmanımın düşmanı dostumdur diyenlerdir. İblis ve Firavun ile ittifak kurarak, İslam'a karşı saf tutanlardır. Kur'an'ın ifadesiyle "Evliyau'ş-Şeytan, Hızbü'ş-Şeytan" olduklarını açıktan izhar edenlerdir.

Firavun'u fütüvvet (delikanlılık, yiğitlik, gözü karalık) sembolü olarak takdim eden bu cahiller güruhu, onun denizde boğulacağını anladığında, ölümü ensesinde hissettiğinde nasıl yalvardığını, "Ben de Musa'nın Rabbine iman ettim." dediğini görmezlikten geliyorlar. Ne oldu ey yiğit Firavun, korkak bir karı gibi yalvarıyorsun!

Firavun "*Ben sizin en yüce Rabbinizim.*" (Naziat/24) derken aslında kendini ene'l-hak makamında görmüyordu. O burada "Ben sizin en büyük efendiniz, yöneticinizim, kanun benim." diyordu. Yani Zerdüşt Hallâc'ın tezi burada da çökmektedir!

Şeytan'ın fütüvvetini kendilerine örnek alan bu kimseler, aslında şeytan gibi kibir ve gururlarına yenilmiş kimselerdir. Onlar Âdem'e ve Âdemoğullarının fıtratına, doğallığına, fıtriliğine düşmandır! Peygamber'in beşer olmasını kabullenemeyen, beşeriyeti küçümseyen, çamurdan yaratılan insan yerine, nurdan/nardan yaratılan nuranilere/meleklere öykünenlerdir! İnsanı Tanrı'nın bir cüzü kabul eden, insanda ilahî bir nefha olduğuna inanan ve ilahlaşma gayretinde olan, Firavun gibi kendilerini Tanrı'nın oğlu, Tanrı evlatları gören kimselerdir.

Bu şeytanın avukatlarına şunları da sormalıyız: İblis Âdem'e secde etmeden içtinap ettiğinde delikanlı idiyse, neden bu olaydan sonra ebediyete kadar hıyanet peşindedir.

Eğer birisi yiğitliği huy/karakter edindiyse her zaman delikanlıdır, merttir, yiğittir. Yiğitlik öyle bir huydur ki, nefse yerleşmiş bir melekedir ve her daim, hiç düşünmeksizin ondan yiğitlik sadır oluverir! Neden Bedir'de melekleri görünce, "Ben sizin görmediklerinizi görüyorum, Ben Rabbimden korkarım." demiş ve ardına bakmadan sıvışmıştır? Delikanlıya yakışır mı, osura osura kaçmak! Neden bu fütüvvet sahibi şeytan cimriliği, hayâsızlığı emreder? Yalan söyler? Nankörlük eder? Bir delikanlıya bunlar yakışır mı? Üstelik bu delikanlı, sinsi, korkak, devamlı kötülüğü emreden, apaçık insan ve insanlık düşmanı ise! Birazcık yiğitlikten nasibi olan, hatta Hakk âşığı olan İblis; nasıl olur da tüm insani, vicdanî yüce hasletlere bu kadar düşman olabilir? Sizin delikanlınız bir tek Allah'a isyan ederken mi efelik taslıyor yoksa?

Tüm bunlara ne dersiniz, ey şeytanı kendilerine dost ve üstad/rehber/şeyh edinenler!

BÂTINÎ/İŞARÎ TEFSİR VE YAHUDİLEŞME!

Bâtınîlerin Tefsir Anlayışı

Sûfîlerin fikir babaları olan bâtınîler, Kur'an'ın zahiri anlamının yanında bâtınî anlamı olduğunu, hatta zahiri anlamının bâtınî anlamı yanında, özün yanında kabuk/kışr kadar kıymetsiz kaldığını, asıl mananın bu özde/bâtınî anlamda olduğunu, bu zahirden/kışırdan, şeriat kabuğundan kurtulmak gerektiği fikrini yaymaya çalışmışlardır. Devamında bâtınî anlamı bulan kimseden dinî tekliflerin kalkacağını söylemişlerdir.

Bu Kur'an'ı tevil işini sadece dinin ruhunu katletmek isteyenler değil, siyasiler de yapmışlardır. Ammar b. Yâsir Sıffin Savaşı'nda, Muaviye taraftarlarına şöyle seslenir: "Dün sizinle (Ebu Süfyan ve ailesi ile) Kur'an'ın tenzili için savaşmıştık, bugün de tevili için savaşıyoruz." Dün Kur'an'ın tenzilini/inişini inkâr etmiştiniz, şimdi de onu tevil ediyor, siyasi amaçlar uğruna istismar ediyorsunuz! Muaviye Hz. Ali'ye karşı kendi tezini desteklemesi için Kur'an'ı tevil edecek ücretli tevilciler kiralamıştır. Kenz ayeti olarak da bilinen Tevbe/34'teki ayetin yorumunda ihtilafa düştüğü Ebu Zerr'i Rebeze'ye sürmüştür. Muaviye bu ayetin Ehl-i Kitap'a hitap ettiğini, Ebu Zerr ise bu ayetin kapsamına Müslümanların da dâhil olduğunu söylüyordu.

Reşid Rıza'ya göre "Bir kelimeyi; ilk ve lafzî anlamından, ikinci, üçüncü anlamına hamletmek" şeklinde bir tevil kavramına ilk üç asırda rastlanmadığını belirtir.

Usulcüler yapılacak tevilin kitap ve sünnete aykırı olmamasını, ayetin siyak ve sibakıyla uygunluk arz etmesini ve Arap dilinin kural ve kaidelerini ihlal etmemesini şart koşmuşlardır. Onlar böylece, zahiri anlamı kabuk gören ve bu

yüzden zahirle meşgul olanları avâm diye küçümseyen, kendilerine de bâtın ve hakikat ehli görüp, havâs sayan ve de Kitab'ı canlarının çektiği gibi yorumlayan bu irfani ekolü (marifet ehli) kimseleri engellemeye çalışmışlardır.

Üçüncü asra kadar tevil; tefsir anlamında kullanılmıştır. Yani; kapalı bir şeyin üzerini açmak, beyan etmek, keşfetmek anlamında. Taberî, Mâturîdî gibi onlarca âlim, yaptıkları tefsir çalışmalarına bu yüzden "tevil" ismini vermişlerdir.

Üçüncü asırdan sonra ise tevil kelimesi Kur'anî anlamından koparılarak, kasıtlı olarak gayriislami düşüncelerini Kur'an'a söyletmek isteyenlerin düşüncelerini, fikirlerini ispatlama girişimi için kullanılır olmuştur. Bu yüzden bu tarihten sonra Sünnî âlimler kitaplarına tevil yerine, "tefsir" ismini vermeye başladılar. Tevil bundan sonra beyanı esas alan zümreler tarafından pek kullanılmayacak, daha çok irfanı/keşfi esas alan zümreler tarafından kullanılacaktır.

Ünlü İslam âlimi Şâtıbî'ye göre bâtıni (işari) tefsirin doğru olabilmesi için, öncelikle çıkarılan anlamın Arap dilinin verilerine uygun olarak zahiri anlamıyla örtüşmesi, başka bir yerde de o mananın doğruluğunu destekleyecek bir nass veya zahiri bir delalet şeklinin olması ve bu mananın aksini ifade eden bir muarızının olmaması gerekir.

Yine Hanefî âlim Nesefî ise, *Akaid*'inde; "Naslar/Ayetler zahirleri üzeredir. Ayetleri zahiri anlamından başka manalara çekmek bâtın ve ilhad ehlinin iddiasıdır." der.

Gazâlî'miz bile Kitab'ı anlamada zahiri tefsirle iktifa etmenin yeterli olmadığı düşüncesindedir. Böyle olsaydı Peygamberimiz İbn Abbas'a "Allah'ım ona Kur'an'ın tevilini öğret." diye dua etmezdi![1]

Ayetleri sembolik olarak okuma örneklerini İhvân-ı Safâ'da fazlasıyla görmekteyiz. Mesela hac ibadetinin anlamını şöyle açıklar:

1 Gazali, *İhyâ*, C. 1, s. 258, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 130.

Kardeş malumun olsun ki, Allah'ın felekler ve gökler âleminden kevn ve fesad âlemine düşen beşerî nefisler için sunduğu mesellerden ibarettir. Bu mesellerin serdedilmesindeki amaç, akıl sahibi kişinin gaflet ve cehalet uyuşukluğundan uyanması, mesellerden ibret alıp tefekkür etmesidir. Bu suretle nefs, nereden gelip, nereye gittiğini hatırlasın. Geldiği ulvi âleme dönüş hususunda özlem duysun ve bu özlemle birlikte, "Ey iç huzuruna ermiş olan nefs! Rabbine, O'ndan hoşnut olmuş ve O'nu hoşnut etmiş olarak dön!" diye çağrıda bulunanın davetine, "Lebbeyk, Allahümme lebbeyk!" demek suretiyle icabet etsin.[2]

Mesela İbnü'l-Arabî, Bakara/98. ayetini tefsir ederken, "Cebrail'i faal akıl, Mikail'i altıncı feleğin ruhu, İsrafil'i dördüncü feleğin ruhu, Azrail'i ise; yedinci feleğin ruhu olarak, ayrıca Mikail ve İsrafil'i emin akıl olarak" tefsir etmiştir.

Yine İbnü'l-Arabî, "azap" kelimesinin etimolojisi ile oynayarak cehennem azabının tadına doyulmaz bir yer olacağını söyler. Yine vahdet-i vücut nazariyesi sonucunda Firavun'u tertemiz mümin olarak öldüğünü söyleyebilmiştir. Yine İhvân-ı Safâ; cehennem azabının cahil insanların bu dünyada çekmiş oldukları cehalet kaynaklı elem ve acılardan başka bir şey olmadığını söylemeleri bu tür "keyfe mâ yeşâ" tevillere dayanmaktadır.

Bilgisini marifet/irfan yoluyla Allah'tan aldığını sık sık tekrarlayan İbnü'l-Arabî, nassları yorumlaması tıpkı İhvân-ı Safâ'daki gibi nassların lafzi delaletlerinden tamamıyla bağımsız ve bütünüyle zevk mahsulüdür. Bunlar bilgiyi/irfanı/gnosisi, hiçbir gayret sarf etmeksizin, sırrî/bâtınî/irfanî bir şekilde elde ederler. Bunlar marifeti; keşf ve müşahede yoluyla doğrudan Allah'ın kalbe ilkâ ettiği ve olanı olduğu gibi kavrama yetisi olarak tanımlamaktadırlar. Şia'dakiler ise; ilmi masum imamlardan almaktadır.

Özetle tevil; zaman içinde her tür sapık tasavvuf ekolünün, Gulat-ı Şia'nın ve bâtıl fikirlerini İslam'a uyarlamak isteyen düşünürlerin İslam dinine diledikleri acayip fikirleri ithal etmede kullandıkları bir enstrüman olmuştur. Bu ithal işinde

2 Mustafa Öztürk, age. s. 268

dinî metinler hiçbir şekilde dilbilimsel yöntemlerle anlaşılmak istenmemiş, bilakis metinlere aşırı mecazi anlamlar yükleyerek gerçekleştirilmiştir.

Sûfi ve Şiî irfanında dinî metinler zahir ve bâtın olmak üzere çift boyutlu kabul edilmiştir. Zahir kabuk ve yüzeyselliği, bâtın ise; gerçek manayı ve derinliği ifade etmiştir. Zahir avâma, bâtın havâssa hitap eder. Zahir şeriata, bâtın hakikate denk düşer.

Şiî-bâtınî irfân geleneğinde te'vîl, tenzîlin rakibi ve alternatifi olarak karşımıza çıkmakta ve Hz. Peygamber'in sadece Kur'an'ın tenzîlini bildiği, Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelen imamların ise te'vili bildiği iddia edilerek Hz. Ali ve onun soyundan gelenler, Hz. Peygamber'den –Kur'an'ın sırlarını bilme açısından– daha üst bir mertebeye yerleştirilmiştir.

Şiî müfessirlerden Kâşânî şöyle der: "Ehl-i Sünnet âlimleri sarf, nahiv, iştikak, lügat, kıraat vb. gibi beyana dayalı kabuk ilimleriyle meşgul oldukları için Kur'an'ın özünden nasiplenememiş ve dolayısıyla onun gerçek anlamını kavrayamamışlardır. Onlar bilgilerini derin irfan kaynağı olan, Allah'ın kendilerine ayetlerinin tevilini öğretmiş olduğu imamlardan alsalardı, şüphesiz öze ve bâtına vakıf olacaklardı.[3]

Bâtınî/İşari Tefsir Geleneğinin Tarihi Kökleri

Bu bâtınî/işârî tefsir geleneği ta Yahudilere kadar uzanır. Daha doğrusu onların Allah tarafından lanetlenmelerinin nedeni bu tür tefsir gelenekleridir.

Yahudilik ile Yunan felsefesini uzlaştırmaya çalışan Yahudi filozofu Philo Yahudiliğin Tanrı'ya atfettiği tenzih-teşbih karşıtlığını kaldırmak için Tevrat'ı Platoncu felsefede olan varlıkları kendilerinin ilk örnekleri (arketipleri) durumunda olan ezeli-ebedi hakikatlerle açıklama anlayışı doğrultusunda alegorik tarzda yorumlamıştır. Bu öğretiye göre nesneler dünyası idealarırn bir yansımasıdır. Bu nedenle lafız belli belirsiz bir gölgedir, surettir. Onun gerçeği ise idealar dünyasındadır.

3 Mustafa Öztürk, *age*, s. 145.

Platon'un idealan Philo'da melek, insan ve nesne oluvermiştir. Allah, İdealar âlemindeki "insan-ı makul'e" tekabül eden "saf aklı" yaratmış, bundan da Âdem'i yaratmıştır. Bu tarihi şahsiyetler Philo'da Tanrı'nın niteliklerinin tezahür ettiği varlıklar olmuşlardır. Philo beden ile ruh arasındaki ilişkinin bir benzerini lafzi ve bâtınî anlam düzeyi olarak görmüştür. Ona göre kişi; kelimelerdeki sembolleri keşfederek, görünenden görünmeyeni algılayabilir.

Philo, hayat ağacını; Allah korkusu, Habil'i takva, Kabil'i ego, Kızıldeniz'i geçmeyi; nefsin duyusal/hissi âlemden soyutlanıp, çıkmak olarak yorumlamıştır. Ayrıca o, insanın nihai amacının Tanrı'ya ulaşmak, onunla bütünleşmek, ittihad etmek olduğunu savunmuştur. Marifetullah, zühd, ruhsal arınma ve bâtınî ibadetle ilgili görüşleriyle adeta bir sûfi portresi çizen Philo, Pisagorculuktan tevarüs eden sayı gizemciğiline dayalı teviller üretmiştir.[4]

Philo'nun geliştirdiği alegorik yorum nazariyesi Hristiyanlığa geçecektir. Yorum, tefsir anlayışını marifet/gnosis doktrini üzerine kuran kilise babalarından Clement kutsal metinlerin esrarlı bir dille konuştuğunu, muhataplarına vermediği mesajı sembollerin, mecazların arkasına gizleyerek sunduğunu iddia etmiştir. Clement, dinî metinlerin dört anlam düzeyi olduğunu söylemiştir. Bizim sûfi ve Şiilerin "Her bir ayetin zahir, bâtın, hadd ve matla' olmak üzere dört anlam boyutu vardır." iddiaları arasında benzerlik çarpıcıdır. Mesela Kudüs kelimesi tarihte Yahudilerin yaşadığı şehir, alegorik olarak İsa'nın kilisesine, bâtınî olarak tüm Hristiyanların anası olan gökteki şehre ve moral olarak da insan ruhuna işaret ettiğini söylemiştir. Philo'dan etkilenen bir başka kilise babası, Yeni Eflâtuncu Origen; kutsal metinlerin lafzi/literal, psişik/moral ve ruhani/mistik olmak üzere üç ayrı anlam boyutu olduğunu söyler.

İbnü'l-Arabî uzmanı Afifi, İbnü'l-Arabî'nin "nasslara istediği anlamı yükleme konusunda gayreti", Philo'yu hatırlatmak-

4 Mustafa Öztürk, *age*, s. 157.

tadır." tespitini yapar. Zehebî ise Yahudi ve Hristiyanların bu bâtıl tevil düşüncesinin Müslümanlara, Philo'nun manevi torunlarından Abdullah İbn Sebe vasıtasıyla geçtiğini söyler. Bu arada Medine'de önemli bir Yahudi cemaati olduğu hatırda tutulmalı. Bunların "Beytü'l-Midras" adlı okulları vardı. "Midraş" kutsal kitabın hahamlarca yorumlama yöntemine denmektedir. Kur'an (Nisa/46, Maide/41) Medineli Yahudilerin, kutsal metinlerin gerek lafızlarını, yerlerini değiştirme, gerekse nesnel anlamını çarpıtma konusunda epey mahir olduklarını haber verir. Kur'an'ın "kelimelerin yerlerini değiştirmekle" suçladığı Yahudilerin yaptığı tam olarak sûfîlerin ve Şia'nın yaptıkları gibi bozuk teviller yapmak, kelime oyunlarına başvurmak gibi, benzeri şeylerdir. Yine bu Yahudiler cümel/ebced hesabına başvuruyorlardı. Mesela Huyeyy b. Ahtab'ın hurufu mukattaa'lardan ümmetin ömrünü hesapladığına dair bir rivayet elimizde mevcuttur.[5] Bunlar aynı zamanda Hurufiliğin ne kadar eskiye gittiğinin ve kimlere kadar uzandığın da kanıtıdır.

O devirde iki dil ekolü vardı. Basra, Artistocu mantık ekolü etkisinde iken, Kûfe Hermesci idi denilebilir. Bu tarz felsefeye meyledenler matematiksel sembolizme ve tılsımı konu alan bilimlere özel bir ilgi duymuş, tıpla, astroloji ve havâs ilimleri arasında irtibat kurmuşlardır. Arap diline birtakım Arapça olmayan sözler ve terkipler ve birtakım manalar karıştı. Kûfe ekolü, işi daha çok lenguistik açıdan ele almış ve çoğunluğu dilde ezoterik ve gnostik manaya ağırlık vermişti. Bu ekolün mensupları genellikle Şiî âlimlerdi. Bu ekol, kısa zamanda Platon ve Yeni-Pisagorculuğun hatta Yahudi Kabbalizminin etkisiyle birlikte dil felsefeleri, Hurufilik, sembolizm ve cifrciliğe dönüşmüştür. Harfler ve kelimelerin arkasında gizli manalar aramaya başladılar.[6]

Gulat-ı Şia'nın kollarından bir diğeri olan, Beyan b. Seman'ın kurduğu Beyâniyye de Hermetik kırıntılardan oluşan

5 İbn Hişam, *es-Sire*, II. 139-40, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 167.
6 Yusuf Benli, ""Gnostizmin Şia'nın İlk Oluşumuna Etkileri Meselesi"", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu.*

bir fırkadır. Yaptığı iş Kur'an'ın gnostik, diğer bir ifadeyle bâtınî tevili olmuştur. Hz. Ali'ye Allah'ın ulûhiyetinden bir hisse geçtiğini söylemiştir. Allah'ın nurdan bir adam olduğunu söylemiştir. Beyan b. Seman, İslam kültürüne muhtemelen Hermetik düşünceden veya Mazdeizm'den aktarılan ve tasavvufta önemli bir yer tutan "ism-i azam"ın bütün sırlarına kendisinde bulunan ilahî vasıf sayesinde muttali olduğunu ve peygamber olduğunu iddia etmiştir. Al-i İmran/138. ayetinde geçen "beyan" kelimesiyle kendisine işaret edildiğini söylemeden de edemez.

Beyan b. Sem'an'a isnat edilen nübüvvetin sürekliliği fikri, tamamıyla İslam dışı kültürlerden Hermetik ve gnostik fikirlerin devamıdır. Beyan'a isnat edilen diğer bir alışılmamış öğreti, biri semada biri ise yeryüzünde iki ilahın var olduğu inancıdır. O, göktekinin yeryüzündekinden daha büyük olduğunu iddia etti. Bu fikir, İlah ve O'ndan sudûr eden Logos şeklindeki gnostik düşüncenin devamıdır.[7]

Gulat-ı Şia'nın kollarından bir diğeri olan Muğiriyye'nin kurucusu Muğire b. Said ile Aziz Markos arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Şöyle ki "Aziz Markos, Yüce Hikmet'in vücudunun Yunan alfabesinden meydana geldiğini ileri sürmüştür. Markos'un fikrinin esası, aşikâr ki, âlemdeki kuvvetlerin harfler şeklinde indirildiği faraziyesine dayanıyordu. Gulat-ı Şia da Arap harflerine tabiatüstü güçleri olan varlıklar olarak bakar. Bir sonraki aşamada bu harflere sayısal değerler verilmeye başlandı. Muğire, alfabenin mistik tabiatı hakkında birtakım mülahazalar yürüten ve bunu felsefesinin merkezine yerleştiren ilk kişidir."[8]

Bu sapıkların Kur'an'ın canına nasıl okuduğuna dair bir örnek vermek gerekirse Nahl/90. ayetindeki; "İhsan, Fatıma; kurbâ, Hasan ve Hüseyin; fahşâ (hayâsızlık), Ebu Bekir; münker de Ömer'dir." diye yorumlayabilmişlerdir. Bu şahıs, Allah'ı aynı Sâbiîler gibi nitelemiştir. Allah; başında nurdan

7 Yusuf Benli, ""Gnostizmin Şia'nın İlk Oluşumuna Etkileri Meselesi"", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu.*
8 Mustafa Öztürk, *age*, s. 189.

bir taç olan, nurdan bir adamdır. Bu Sâbiîlerin "Nur Kral"ı ile birebir aynıdır.

Uzmanlar, Muğire'nin tasavvuftaki hakîkat-i Muhammediyye, Logos, ilk insan fikrinin teorisyeni olduğunu söylerler. O, ilm-i bâtın ismini verdiği bir yöntemle, Kur'an'ın tümünün meseller ve sembollerden ibaret olduğunu ve bu manaları kendisinden başka hiç kimsenin bilmediğini iddia etti.[9]

Okuma yazması olmayan Ebû Mansur el İclî'de; Allah'ın huzuruna çıktığını, Allah'ın başını okşadığını, kendisine Süryanice hitap ederek yeryüzüne dönmesini ve tebliğde bulunmasını istediğini söyler. O Muhammed'e vahyin indirildiğini, kendisine de bu vahyin tevili ve açıklaması görevinin verildiğini söyler. Bu şahıs Kur'an'da Allah'ın haram kıldığı şeyleri mübah kılmıştır. Yine onun yemin şekli olan "Kelime'ye andolsun ki hayır!" ifadesindeki kelime, logos/İsa'dır. İlk defa onun ortaya attığı ruhani mi'rac nazariyesi sûfiler nezdinde büyük husn-ü kabul görmüştür.

Ebu Mansur Saîd el-İclî, imamet terimini nübüvvete çevirerek, peygamberliğini etmiş, nübüvvetin sürekliliği fikrini savunmuştur ki, bunlar gnostik ve Maniheist felsefelerin uzantısıdır.

Ebû'l-Hattâb el-Esedî: Bâtınî tefsir geleneğini ilk defa sistemleştiren ve felsefeleştiren kişidir. Yine o, Bâtıniyye'nin gerçek kurucusu Meymun el-Kaddah'ın fikir babasıdır. Güya kendisine Cafer-i Sadık, ism-i azamı öğretmiştir. Her devirde iki peygamber bulunur. Biri Nâtık, diğeri vasisi olan Sâmit! Herkesin vahiy alabileceğine inanır. Ebu'l-Hattab; Bakara/67'deki "*Allah sizden bir inek kesmenizi emrediyor.*" ayetindeki ineğin Hz. Aişe olduğunu, haram kılınan içki ve kumarın Ebubekir ve Ömer olduğunu söylemiştir. Ebu'l-Hattab; farzları kaldırmış, haramları mübah kılmıştır.

Bâtınîlikteki mesel-memsul analojisi üzerinde biraz duralım. Mesel-memsul (sembol-sembolize edilen) Bâtıniyye'nin

9 Mustafa Öztürk, *age*, s. 194.

tevilin farz olduğunu ispatlamak için geliştirdikleri analojik/temsili bir teoridir. Buna göre evrendeki her şeyin bir manası olup, mesellerin zahiri manaları, bâtındaki memsullere delalet eder. Başka bir ifadeyle meseller; temsil yoluyla anlatılmak istenen hakikatlere delalet eden bir görüntü veya işarettir. Memsuller gizlenmiş olup, meseller/semboller ile anlaşılırlar. Mesel ve memsul aynı şeyin önü ve arkası gibidir. İnsanın bedeni mesel, ruhu memsuldür. Dünya mesel, ahiret memsuldür. Semavi cisimler mesel, bunlarda etkin olan saklı güçler ise memsuldür.

Aslında bu teori, Platon'un idealar kuramının İslami terimlere uyarlanmasından ibarettir. Bilindiği gibi, Platon'un sisteminde idealar (memsuller), duyumsanan şeylerden (mesellerden) daha gerçektir. Duyusal şeyler varlıklarını idealara borçludur. Yine idealar asıl olup, nesneler ise onların hayali, taklidi ve daima eksik kalan kopyalarıdır. İdealar doğada ilk örnekler (arketipler) olup, diğer fiziksel fenomenler bu idealara benzerler.

Süfli âlem mesel olup, ulvi/semavi âlem memsuldür. Süfli âlemdeki cisimler ile velilerin nefisleri semavi âlemde daha önceden var olan misallerle uyum sağlayan bir yapısal forma sahiptir. Ulvi semavi akıllar âlemiyle, din âlemi arasındaki bir anolojik mütekabiliyet vardır. Evren büyük insandır. İnsan küçük evrendir. Bu süfli âlemdeki Natık (Peygamber), ulvi âlemdeki İlk Akıl; Külli Akıl, Kâlem, Logos'un meselidir. Vasi (Ali), ulvi âlemdeki Külli Nefs'in meselidir. Dünyadaki izdüşümüdür. "Arının iğnesi mesel ise, balın kendisi de memsuldür." derler.

Bâtınîliği eleştirmek için kitap yazan Gazâlî'miz, bâtınîliğin bozuk tevillerinin temelini oluşturan bu mesel-memsul teorisini, Nur/35. ayetinin işrâkî/irfani yorumunu yaptığı *Mişkâtü'l-Envâr* adlı risalesinde aynen kullanır. Gazâlî'miz, tıpkı bâtınîler gibi âlemi ruhani (ulvi, nurani, meleküti) ve cismani (süfli, zulmani, hissi) olmak üzere ikiye ayırır. Cismani âlemdeki her şeyin ruhani âlemdeki gerçek hakikatlerin birer sembolü ve remzidir. Hissi âlemi akli âlemin bir ayna-

sı olarak gören Gazâlî'ye göre Kur'an'daki temsili anlatımlar (meseller) gaybî sırların anahtarları mesabesinde olup, tıpkı birer rüya gibi yorumlanır. Söz gelimi, güneş; rüya tabiri ilminde hükümdarı, ay ise veziri temsil eder. Tıpkı bunun gibi, ruhani/ulvi âlemdeki varlıkların (memsullerin) bu âlemde meselleri vardır. Mesela "tur"; melekût âlemindeki sabit ve azametli varlıkların meseli, "vadi"; gaybi bilgilerin kaynağı konumundaki ulvi varlıkların meseli, "vâdî-i eymen"; bilginin ilk kaynağının meseli, "ateş"; peygamberin meseli, "ayakkabıların çıkarılması"; iki dünyayı terk etmenin sembolü, "kâlem"; layık nefislere gayb ilminin nakşedilmesinin meseli...vs. dir. Memsullerin meseller ile bilinebileceğini, zahirin kabuğunun böyle kırılacağını söyleyen bâtıniler gibi, Gazâlî de "i'tibar" (irfani kıyas) yöntemi geliştirmiştir.

Gazâlî; yaptığı eylemi şöyle savunmaya çalışır: "Zahiri manaları inkâr edenler bâtınîdir. Gizli manaları reddedenler ise Haşvî'dir. (kabukçudur) Musa hem ayakkabılarını çıkararak ayetin zahiri anlamını yerine getirdi, hem de kendini iki dünyadan soyutlayarak, ayetin bâtınını yerine getirdi. Bilinen bir şeyden bilinmeyen bir başka bir şeye geçmek, zahirden bâtına geçiş (i'tibar) budur."[10]

İbn Teymiyye, Gazâlî'nin ilgili ayetlere yaptığı yorumlardaki kıyasın fâsid olduğunu söyleyerek, onu sert bir dille eleştirir.

Ayrıca Gazâlî'nin, "Âlimler her ayetin altmış bin anlam içerdiğini söylemesi" sözü ile bâtınîlerin her bir ayetin yetmiş yedi bâtınî anlamı olduğunu söylemesi aynı yere çıkar. Ayrıca bir kelimenin yüzlerce anlama geldiğini söylemek, onun hiçbir şey ifade etmediğini söylemekten farksızdır.

Bâtınîlerin yaptıkları tevile meşruiyet sağlamak için, "Kur'an'da her şey mevcuttur." tezini kullanırlar. Onlar her şeyin yazılı olduğu "Ana Kitab/levh-i mahfûz" ile Kur'anı karıştırmaktadırlar. Amaçları, akıllarına gelen her şeyi Kur'an'a söyletmektir.

10 Gazalî, *Mişkâtü'l-Envâr*, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 226-8.

Bâtınîler, Kur'an'ın bir zahiri, bir de bâtını vardır. Bâtın'ın da yedi, yetmiş, yetmiş bin bâtını vardır diye hadisler uydurmuşlardır. Böylece Kur'an'ın anlamının sonsuz olduğunu söylemişlerdir.

Celaleddin Rumî de *Mesnevî*'sinde "Her ayetin çeşitli düzeylerde bâtın anlamı olduğunu, bunlarda akılların hayrete düşüp, takatsiz kaldığını, bunun yedinci bâtına kadar böyle gittiğini söyler. Ey Oğul! Sen sadece zahiri manasını görüp onunla yetinme. Zira şeytan da Âdem'i sadece çamurdan ibaret bir şey görmüştü." der.[11]

İsmailî literatürde, Allah kelimesinin karşılığı "Akl-ı Evvel" dir. Bu varlık Allah ile kullar arasında vasıta olup, kendisinden önce hiçbir şey yok idi. Allah onu yarattığında sen Bendensin, Ben de sendenim dedi. Akl-ı Evvel ilk varlık olması nedeniyle bütün diğer varlıkların varoluş nedenidir. Bu Akl-ı Evvel aynı zamanda ilk muharrik (hareket ettirici)tir. Bu harekete geçirmenin nedeni tamamen sevgi ve aşktır. Tüm bunlar Yunan felsefesindeki tanrı tanımlarından başka bir şey değildir.

İhvân-ı Safâ'nın sembolik ve metaforik anlatımına göre cehennem Ay feleğinin altında bulunan kevn-ü fesad âlemi, yani; insanların yaşadığı nesneler dünyasıdır. Cehennemdeki azap ise, cahillerin ruhi tekâmülü tamamlayamamaktan dolayı çekecekleri hasret ve pişmanlık acısıdır.

İhvân-ı Safâ'ya göre ruhların bu dünyadaki cisimlerle birleşmelerinin nedeni, Âdem'in işlediği suçtur. Bu suçtan dolayı felekler âlemi olan cennetten çıkarılan ferdî (cüz'i) nefisler bu kevn-ü fesad âlemine düşmüşlerdir. Ancak, kendi nefsine ve felekler âlemindeki kardeşlerine akıl gözüyle bakan kişiler, felekler âlemindeki huzur ve mutluluk içinde varlıklarını sürdüren kardeşlerine bir an önce kavuşmak için Hz. İbrahim ve Yusuf gibi dua ederler. Çünkü bu seçkin kullar için dünya bir hapishanedir. Onlar büsbütün bir cehennem ve azap olan dünyevi acı ve elemlerden kurtulup ebedi huzur ve mutlak varlık düzeyine ulaşmak için ölümü arzularlar. Zira biz se-

11 Mustafa Öztürk, *age*, s. 246.

mavi bir öz taşıyoruz. Aslında bizler Âdem babamızın melun şeytana uyarak işlemiş olduğu suçtan dolayı ana yurdundan ayrı düşmüş ve bu dünyada tabiatın esaretinde heyula (madde) denizine gark olmuş varlıklarız.

Bunlar tamamıyla gnostik felsefelerin söylemleridir.

İhvân-ı Safâ meâd'i; cüz'î nefislerin külli nefse dönmesi, kıyametin kopmasını da külli nefsin felekle irtibatının kesilmesi olarak anlar. Dirilişi de insanî ruhların gaflet ve cehalet uykusundan uyanması, nesneler dünyasındaki tüm karanlıklardan çıkıp, bu dünyaya ait bütün maddi bağlardan kurtulmak ve nihayet asli yurdu olan ruhlar âlemine yükselmedir.

Görüldüğü gibi İhvân-ı Safâ cennet ve cehennemi tamamen kadîm gnostik anlayışlarda olan "nuzûl ve urûç/düşüş ve yükseliş" nazariyesi ile yorumlamaktadır. Bu gnostik düşünceye göre süflî âleme indirilip, beden elbisesi giydirilen ruh bu hâlinden hiç memnun değildir. O aslen ruhani/ulvi âleme ait olduğundan, düştüğü bu beden ve madde ülkesinde hapsedilmiş bir tutsaktır. Onun kurtuluşu, bu hapishaneden kurtulup, tekrar ait olduğu ışık âlemine yükselmesiyle gerçekleşir. Ancak bu kurtuluş sadece ruh için söz konusudur. Ontolojik olarak kötülük ve karanlığı simgeleyen bedenin ışık âlemine yükselmesi doğası gereği asla mümkün değildir.[12]

İranlı sûfî Aziz Nesefî şöyle der: "Malum olsun ki, eğer insan nefsi, dünyada kemal kazanmışsa bedenden ayrıldıktan sonra ulvi âlemin akılları ve nefislerine ulaşır. Çünkü ulvi âlemlerin nefisleri ve akıllarıyla insan nefsi arasında münasebet vardır. Ey Arif kişi! Ulvi âlemin akıl ve nefislerinin hepsi vücud-u vahdet ilmine ve nefis temizliğine sahip kimselerdir. Kim ulvi âlemin akıl ve nefisleriyle dünyada ilişki kurduysa, nefsi bedenden ayrıldığında, o nefsi ulvi âlem çeker. İşte şefaatin manası budur. Bir nefis dünyada hangi felekle ilişki kurabildiyse dönüş yeri o felek olur. İman ehlinin en aşağısı Ay feleğidir. İman ehlinin hepsi mertebelerine göre feleklere dönerler."[13]

12 Mustafa Öztürk, *age*, s. 364.
13 Nesefi, *Zübdetu'l-Hakaik*, s. 34, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 365.

Aziz Nesefi'ye göre bir kimse dokuzuncu felekle ilişki kurup, arınmasını gerçekleştirirse, "âlem-i sagir" olur ve "âlem-i kebir" de Allah'ın halifesi olur. Bu makamda kâh akl-ı evvel vasıtasıyla Allah ile konuşur, kâh Hak'tan nida işitir. İşte bu kutbiyyet ve gavsiyyet makamıdır. Artık tüm iman ehli bu kimsenin sancağı altında himaye altındadır. Kim bu zatı tanımadan ölürse cahiliye ölümü üzere ölür. Bu makama ilim ve riyazat ile ulaşılmaz. Bu Allah'ın lütfudur, dilediğine verir.

Kur'an'ın manasını açıkça katletme yöntemlerinden biri de ayetleri bölüp-parçalamak, sonra da arzulanan kısmı cımbızlamaktır. Şu örneklerde olduğu gibi;

İbnü'l-Arabî, *"Onlara bir ayet geldiği zaman, 'Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilinceye kadar asla inanmayacağız' derler. Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir."* En'am/124'teki ilk cümlenin sonundaki "Rusulullah/Allah'ın resulleri" kelimesini alıp onu mübteda/özne yapmakta, devamındaki cümlenin başındaki "Allah" kelimesini alıp, ona haber/yüklem yapmaktadır. Böylece; رُسُلُ اللهِ اللّٰهُ "Allah'ın elçileri Allah'tır." hükmüne ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi İbnü'l-Arabî, vahdet-i vücut düşüncesini bu ayete onaylatmak için adeta katliam yapmıştır.[14]

Bazı sûfîler, إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ *"Şüphesiz ki, Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık."* (Kamer/49) ayetini ortadan ikiye bölerek, إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ "Biz her şeyiz/Her şey Allah'tır." anlamı çıkarmışlardır.[15]

Yine Said Nursî, bu bâtınî, işarî tefsir geleneğini sürdürmüştür. (İlgili bölüme bakınız.)

Bâtınî tevil, Kur'an ayetlerini nazil olduğu dilin verilerinden ve nüzûl ortamından koparan, yani; esbab-ı nüzul, mekki-medenî bilgisinden, nazil olduğu zaman diliminde ilahî hitabın kime ne dediğinden, neyi niçin söylediğinden, ilk muhataplarının ondan ne anladıklarından tamamen bağımsız

14 İbnü'l-Arabî, *Fusûs*, s. 182, nak. Mahmut Ay, "İşarî Tefsiri Yeniden Düşünmek", *İÜİFD*, 2011/24, 103-48.
15 Mahmut Ay, "İşarî Tefsiri Yeniden Düşünmek", *İÜİFD*, 2011/24, 103-48.

bir yaklaşımla ele alan ve ayetlere her türlü anlam yüklemeyi mübah sayan, son derece subjektif, keyfi ve yöntemsiz bir yorum tarzıdır.[16] Kısacası Allah'ın kelamının canına okumanın, kendi indî görüşlerini Kur'an'a söyletmenin ta kendisidir.

Bunların amacı –mezheb, tarikat her ne ise– kendi görüşlerini din edinip, onu esas alıp, Kur'an'ın anlamını eğip-bükme girişimidir. Ya da ayetin anlamını bozarak, Kur'an'ın bağlayıcılığından kurtulmaktır. Allah, kitabında görünen anlamının dışında başka bir anlam murat etmiş olamaz. Bu Arab'a, Türkçe seslenmek gibi abes bir şeydir. Bu Kur'an'ın muhataplarına derdini anlatamaması demektir. Kur'an'ın tüm insanlara meydan okuduğu sahada onu mağlup ilan etmek demektir. Onu Mekkeliler-Medineliler anlayamadıysa kimsecikler anlayamayacak demektir.

Tamamen İslam düşmanı olan bu kimseler Ehl-i Beyt davasına hizmet ediyor görüntüsü adı altında, İslam'ın tüm öğretilerini yıkmayı hedeflemişlerdir. Peygamber neslinden gelen bir imamdan gizli ilimler aldıklarını iddia etmişler ve bâtınî tefsir adı altında hem Kur'an'ı tahrip etmeye, hem de kendi görüşlerini kitaba uydurma faaliyetine girişmişlerdir.

Bu ekol bir sonraki aşamada Şiîlerin masum imamını devreden çıkarmış, yerine Allah'ta fani olmuş, Allah'ın velî kullarını masum imam yerine oturtmuştur. Şiîler ve sûfîler arasında ortak olan bazı kavramlar sûfîliğin Şiîlikten büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir. "İsm-i azam, velayet, hakîkat-i Muhammedîyye gibi pek çok ortak kavram bu alışverişin tesadüfen olmadığını göstermektedir. Yine Şia'daki imam, vâsi, hüccet gibi figürler de tasavvuftaki gavs, kutub, abdal'a dönüşmüştür. Yine sûfîler, İsmailîyye'deki davet teşkilatının bir benzerini anımsatan bir bâtınî hükümet tesis etmişlerdir. Sûfîler, başında gavsın bulunduğu bu hükümetin dünya düzenini sağladığını söylerler.

İslam devletini kılıç zoruyla ortadan kaldıramayacaklarını bilen bu kimseler, Kur'an'ın bâtınî anlamı deyip, Kur'an'ı

16 Mustafa Öztürk, *age*, s. 147.

canlarının çektiği gibi tevil etmişler ve böylece İslam'ı yıkmak için şeklen Müslüman görünüp, kaleyi içten fethetmeye girişmişlerdir. İnsanları tüm kutsal kitaplarda şüpheye düşürme, şeriatları iptal etme, melekleri ve cinleri inkâr, âlemin kıdemini/yaratılmadığını savunma, Âdem'den (as) önce yeryüzünde pek çok Âdem olduğu, her şeyin bir zahiri ve batını olduğu, Asıl maksadın batın olduğunu, zahirin şeriat olduğu ve bu şeriatın insanı sıkıntıya soktuğunu, batın'ın ise, zahire göre amel etmeyi kaldırdığını...vs. propaganda ediyorlardı. Yakaladıkları saf, cahil Müslüman'a, "görünen zahir anlamıyla yetinme, sırları keşfet, Kur'an'ın remizlerini düşün, insanların din adına yaptıkları şeklî ibadetler birer darb-ı mesel olup, bunlar birer semboldür, sen iç yüzünü öğren, zira bilgisiz yapılan amel sahibine fayda vermez." derler. Allah "Namazı kılın zekâtı verin!" buyuruyor, nasıl zekât yılda bir kere veriliyorsa, namaz da böyle olmalı, yılda bir kere kılmak kâfidir derler. Bir sonraki aşamada, "namaz ve zekât" kelimesindeki harflerin sayısı yedidir. Muhammed ve Ali'nin harf sayısı da yedidir. Öyleyse namaz ve zekâttan gaye Ali ve Muhammed'e muhabbet beslemektir, deyip zekâtı da ortadan kaldırırlar. Allah *"Onların ağır yüklerini kaldırır, zor tekliflerini hafifletir."* (Araf/157), *"Belini büken yükünü üzerinden almadık mı?"* (İnşirah/2-3) ayetini okuyarak, Haydi hayırlı olsun, üzerindeki şerî yükler kaldırıldı, diyerek bu bâtınî anlamı öğrenmeye girişen zavallıyı tebrik eder ve artık ona haramların helal olduğunu müjdelerler (!) *"De ki: Allah'ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir?"* (Araf/32) ayetini okuyarak üzümden olma şarap neden haram olsun diyerek bu şaşkına içkiyi de içirirler. *"Ben rahmana oruç adadım, bugün hiç kimseyle konuşmayacağım."* (Meryem/26) ayetini delil getirerek, oruç tutmanın, konuşmamak, sır saklamak olduğunu söylerler. Taharetin, kalp temizliği olduğunu, onu ise su temizleyemez derler. "*İnsan, atılan bir damla sudan yaratıldı.*" (Tarık/6) ayetini delil olarak getirip, insanın sudan yaratıldığını, bu suyun/meninin temiz olduğunu, dolayısıyla cünüplükten dolayı gusül aptesti almaya gerek yok derler. *"Yaptıklarına karşılık onlar için saklanan müjdeyi hiçbir kimse*

bilemez." (Secde/17), *"Sen bu hususta büyük gaflet içindeydin. Gözünden perdeyi kaldırdık. Artık bugün gözün keskindir. Her hakikati açık görürsün."* (Kaf/22) ayetlerini okuyarak, bu zavallıya, "Bu gün cennete girmek ister misin?" Dünya da iken cennete girmeyenin ahirette de giremeyeceğini söyleyerek, içkilerin içildiği, şarkıların coştuğu, huriyelerin/karıların değiş-tokuş yapıldığı mekânlara katılır. Son olarak da Allah inkâr edilir. Allah'ın insan bedenindeki ruh olduğu, insanın dışında Allah olmadığı öğretilir. Kur'an'ın Muhammed'in kelamı olduğu, *"Bu söz emin bir elçinin sözüdür."* (Tekvir/19) ayeti delil getirilerek Kur'an'a/Kitab'a iman da yok edilir.[17]

Bu tevilciler İsmailiyye ya da Karmatiler denilen kâfirlerdir.

Sûfiler, tüm İslam mezheplerine göre kâfir addedilen bu zümrelerden çok şeyler almışlardır.

Daha doğrusunu söyleyelim isterseniz, sûfiler teşeyyü etmiş/Şiileşmiş bir taifedir!

Hani Bektaşi'ye, "Niye namaz kılmıyorsun?" diye sorulmuş. Bektaşi de "Allah kitabında, " لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ/*Namaza Yaklaşmayın."* buyurmuyor mu? Diye cevap vermiş. "Madem kitaptan delil getiriyorsun, öyleyse ayetin devamını oku!" demişler. Bektaşi; "Ben hafız değilim!" diye cevap vermiş. Ayetin devamı şöyledir: "وَأَنْتُمْ سُكَارٰى/*Sarhoş olduğunuz zaman*" (namaza yaklaşmayın)" (Nisa/43) Kur'an böyle parçacı okunursa herkes kendine bir şeyler bulabilecektir. Hatta İslam'ı yıkmayı hedefleyen bu bâtınîler –ne hazindir ki– Kur'an ile ağlarına cahilleri düşürebilmektedir. Sûfiler de bu taktiğe çok sık başvurur. Ayetin bağlamına, nüzul sebebine ve o ayetin tüm Kur'an ile olan münasebetine hiç bakmazlar. Kur'an onlar için tâli bir kaynaktır. Ayet işlerine gelirse alırlar, gelmez ise tevil ederler. Bunu bu kimselere çok görmeyin. Zira onlar hadisleri Peygamber'in fem-i muhsininden işitirler. Kalpleriyle de her an Allah ile temasta olduklarından, ilham ve keşf ile ledünni ilimlerini direk O'ndan alırlar.

17 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, C. 2, s. 390-404.

İşarî/Tasavvufî Tefsir

İşârî tefsir ekolünü, diğer tefsir ekollerinden ayıran en belirgin fark, sûfî paradigmanın dayandığı düalist epistemoloji anlayışından kaynaklanan Kur'an'ın zâhir ve bâtın olmak üzere iki veçhesinin bulunduğuna inanmaları ve onun bâtınının ancak ilahî marifete ermiş ariflerin keşfiyle elde edilebileceğini düşünmeleridir. Şu hâlde beyan ve burhan ekolünün mensupları, Kur'an tefsirinde sahih nakil ve sarih aklı esas alırken, irfan ekolü/sûfîler keşfi esas almışlardır.

Âlûsî; "işârî tefsir" anlamında te'vili şöyle tanımlamakta: "Te'vil, ibarelerin üzerindeki örtülerin kalkmasıyla ariflere aşikâr olan ve ariflerin kalplerine gayb bulutlarından yağan kutsî bir işaret ve ilahî kaynaklı bilgidir."

Zehebî'ye göre işârî tefsir "seyrü sülûk ve tasavvuf erbabına görünen ve zahiri mana ile uyumlu olan gizli bir işâret sebebiyle, Kur'an'ı zâhirî manasından başka bir mana ile te'vil etmektir."

İşârî tefsir; dil kuralları ve tarih bilgisi vs. gibi birtakım vasıtalarla elde edilmez. Bilakis o doğrudan kalbe doğan sezgidir!

İşârî yorum; akli bir faaliyet ve gayret neticesinde değil, doğrudan Allah tarafından ârif bir kişinin gönlüne ilkâ edilmesi ile ortaya çıkan şeydir.[18]

Sûfîlere göre ibare ve işaret ayırımındaki "işare(t)"; herhangi bir sınırlama olmaksızın mananın kalbe doğması demektir. Bu yüzden anlamın bir ucu daima açık olup, manalar hiç tükenmez. İbare ise; anlamın tayin ve tahdit yoluyla elde edilmesi olduğundan, anlamı sonsuza kadar kapalı tutar. İbare; bir metnin insani dil boyutunda beşerî anlamı iken, işarî tefsirde ise; ilahî dil düzeyinde anlamıdır. Kendilerine göre İbare Kur'an'ın tenzili ile ilgili boyutu, işare ise; onun tevili boyutudur. Onlar böylece lafzın zahiri anlamını geçerek, lafzın işaret ettiği ilahî, derûnî ve bâtınî manalara nüfuz ederler (!)

18 Mahmut Ay, "İşari Tefsiri Yeniden Düşünmek", *İÜİFD*, 2011/24, 103-48.

Bâtıniler ve sûfiler Musa ve Bilge Kul (Hızır) kıssasından bâtınî ilme delil bulurlar. Kuşeyrî bâtınî ilmi şöyle tarif eder: "Bu ilim; öğrenmek için herhangi bir çaba sarf etmeksizin, ilham yoluyla elde edilen bir ilimdir. Allah'ın seçkin kullarına öğrettiği bir ilimdir."

Sûfî müfessir Necmüddin Dâye "Biz ona katımızdan bir ilim verdik." ayetinin yalnızca gayb ilimlerine, Allah'ın izniyle gaybdan haber vermeye delalet ettiğini söyler.

Sûfîlerin Kur'an'a dair işârî yorumların ekseriyeti temsîlî/sembolik yorumlardan ibarettir. Mesela sûfîler "*Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlarla savaşın.*" ayetindeki savaşılması gereken düşmanın kişinin nefsi olduğunu söyler.

Sûfî müfessir Sülemi "Allah'ın kitabı dört şey üzeredir. İbare, işaret, letaif ve hakâik. Allah'ın kitabındaki ibareler avâm için, işaret havâs için, letaif evliya için, hakikatler de peygamberler içindir." der.

Sûfîlere göre Hz. Peygamber'e iki türlü bilgi verilmiştir. Birini bütün sahabeye (avâm) açıklamış, diğerini de Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Huzeyfe b. el-Yemân ve Selman-ı Farisi gibi bazı sahabelere (havâs) açıklamıştır.

Çok tabii ki bunlar külliyen yalandır. Hz. Âişe annemiz şöyle der: "Her kim Allah Rasulü'nün (bazı bilgileri) gizlediğini haber verirse, yalan söylemiştir. Zira Allah '*Ey Rasul, Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.*' (Mâide/67) buyurmaktadır." (Buhârî, Tefsir, 53)

Ebu Hureyre'den naklen "Rasulullah'tan iki kap ilim aldım (hıfzettim) Bu ikisinden birini yaydım. Diğerini ise; yaymış olsaydım kesinlikle benim şu boynum vurulurdu." (Buharî; İlim,100) Ebu Hureyre'nin burada işaret ettiği şey, zahir ehlinin bilemeyeceği hakikat ilimleridir. Çünkü yüce Allah bunu sıddıklara has kılmıştır." derler. Bu baştan sona yalandır. Ne Ebu Hureyre evliyalık taslamış, ne bâtın ilmini bildiğini iddia etmiş, ne de kendisinden bu yolla ilim aldığını söyleyen çık-

mıştır. Boynu da vurulmamıştır. Söyleseydi vurulurdu, öyle değil mi?[19]

Vahıdî, sûfî müfessir Sülemî için çok ağır konuşur "Eğer Sülemî yazmış olduğu *Hakaik'ut-Tefsir* adlı kitabında yapmış olduğu işârî/bâtınî tefsirin, tefsir olduğuna inanıyorsa, hiç şüphesiz kâfir olmuştur." der.

Yine sûfîler şöyle bir uydurma hadis üzerinden, işârî tefsire yol açmak isterler: "Kur'an'daki her ayetin bir zâhiri, bir bâtını, bir haddi ve bir matlaı/muttalaı vardır."

Bu söz de kuyruklu yalandır! *Kütüb-i tis'a* adıyla meşhur olan dokuz hadis mecmuasının hiçbirinde böyle bir rivayet yoktur!

Kuşeyrî'ye göre:

> Allah zahir ulemasının kalplerine Kur'an bilgisini ve tevilini yerleştirmiştir. Kur'an kıssalarının, esbab-ı nuzulün bilgisiyle onlara lütufta bulunmuş, onun muhkem ve müteşabihine, nasih ve mensuhuna, vaad ve vaidiyle ilgili ayetlerine imanla onları nimetlendirmiştir. Seçilmiş kullarına (havâssa) ise Kur'an'ın gizli inceliklerini, bu inceliklerin içermiş olduğu işaretlerin nurlarını ve gizli sembollerini anlamayı lütfetmiştir. Yine onlar Allah'ın kendilerine ikram ettiği ilham ile Hakk'tan konuşur, Hakk'ın sırlarını haber verir, ona işaret eder ve onu açıklarlar. Onların söyledikleri her söz, yaptıkları her iş hüküm itibariyle Hakk'a aittir.[20]

Oysa işarî tefsirlerde aynı ayet hakkında çok farklı, hatta birbiriyle çelişkili yorumlarla karşılaşmak çok sıradandır. Niçin her ârif aynı manayı keşfedemez? Bu kimseler keşfen alınan bilgide yalan olmaz, çünkü onun kaynağı Allah'tır, diyorlardı, bu nasıl olur?

Kitap-sünnete bağlı olduğu ve sûfîleri şeriata döndürmeye çalıştığı söylenen Kuşeyrî'ye göre Bakara/143. ayetinde zikredilen "ümmet-i vasat" sûfîlerdir! Her şey onların ekseninde döner, çünkü onlar kutubdur. Allah bu ümmeti onların ha-

19 Eğer bu hadis sahih ise, bu sözle Ebu Hureyre, Emeviler hakkında bildiklerini zulüm görme endişesiyle, her bildiğini söyleyemediğini belirtmek istemiş olabilir.
20 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşarât*, C. 1, S. 41, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 142.

tırına muhafaza eder. Onların kalben kabul ettikleri her şey makbul, reddettikleri ise merduttur.[21]

Sûfîler dilin verilerini içsel bir tecrübe ve sezgi ile ortaya çıkan bâtınî manaların sembolleri olarak görür ve bu sembollerin şifrelerini yalnızca seyrü sülûk erbabının çözebileceğine inanırlar. Bunları lafızların dildeki sınırlı delaletleri bağlamaz. Allah'ın ayetlerinin anlamı O'nun kelimeleri kadar sonsuzdur.

Bu ise sapıklığın dik alasıdır. Her bir kelime ve ayetin sonsuz anlamı olduğunu söylemek, onun hiçbir şey söylemediğini iddia etmekten farksızdır.

Sûfîlere göre Kur'an, adeta şifreli bir kitaptır ve şifre kodları sadece kendi tekellerindedir!

Sûfîler, kendilerine ledünnî ilim verildiğini kabul ettiklerinden dolayı, Kur'an'ın bâtınî yorumunu yapmayı kendilerine verilen bir hak olarak görürler. Özellikle felsefî tasavvuf bu konuda sınır tanımamıştır. Kendi gayrıislami felsefelerini meşru gösterebilmek için ayetlerde her türlü çarpıtmayı yapmıştır. Böylece, Kitaba uymamışlar, kitabına uydurmuşlardır. Onlar için asıl olan batıl itikatlarıdır. Hâlbuki her bir Müslüman'ım diyen kişi, kendisini Kitab'a uydurmak mecburiyetindedir. Ona teslim olmak zorundadır. Bunların Kur'an'a uymak gibi bir dertleri asla olmamıştır. Kur'an'ı her türlü zorlama tevillerle alt-üst etmişlerdir.

Bâtınîler, yaptıkları bâtınî tefsiri/tevil eylemini gizlemeye çalışırlar. Takıye yaparlar. Sûfîler de yaptıkları tefsire/tevile "işârî" tefsir demek zorunda kalmışlardır. Sûfîler fakih ve müfessirlerden çekindikleri için yaptıkları bu bâtıl işi kamufle edebilmek için, bu ayet "işareten, remzen" şunu söylüyor diyerek bir nevi takıye yapmışlardır.

Birtakım işârî yorumlar, zâhirî manaya, ayetlerin içsel (metinsel) ve dışsal (tarihsel) bağlamına açık bir aykırılık arz etmektedir.

21 Kuşeyrî, Letaifu'l-İşarât, I. s. 132-3, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 204.

Kur'an'ın zahiri anlamının yanı sıra bâtınî anlamının da olduğu anlayışı, bazı art niyetli kimseler tarafından istismar edilmiştir. Kur'an'ın zâhirine tamamen aykırı olan bazı yanlış yorumlar, "işârî tefsir" kılığında sunulmuş ve bu yorumların keşf ile elde edildiği iddia edilmiştir. Bu kimseler, kendi bozuk fikirlerine Kur'an'dan destek bulamayacaklarını bildiklerinden Kur'an'ın zâhirinin yanı sıra bâtınının da olduğu düşüncesini ortaya atarak, Kur'an ile bağdaşması imkânsız görünen kendi sapkın fikirlerini Kur'an'ı söyletmeye çalışmışlardır.

Fıkıh ve usul âlimlerinin ittifakla ifade ettikleri gibi keşf, şerî konularda asla bir delil olamaz. Ferdî bir tecrübeden ibaret olan keşf ve bu tecrübeden kaynaklanan işârî yorumlar öznel olup kimseyi bağlamaz. Öyleyse kimseyi bağlamayan bu yorumlar niçin yazıya dökülür, başkalarıyla paylaşılır ki!

Sûfî müfessirler, elde ettikleri işârî yorumların, akıl ve nakil ile değil, keşf ve ilham yoluyla elde edildiğini iddia ederler. Tefsirlerini yazarken hiçbir kaynağa bakmadıklarını, eski kitaplardan nakiller yapmadıklarını, sadece gönüllerine doğan manaları yazdıklarını belirtmektedirler. Yani kendilerinin bu yorumları üretmekten âciz olduklarını, ancak ilahî bir ikram sayesinde bu manaları elde ettiklerini söylerler. Ayrıca sûfîler tam bir kaderci/cebriyeci olduklarından, her şeyin fâili olarak Allah'ı gördüklerinden; söyledikleri, düşündükleri her şeyin Allah'tan olduğuna inanırlar. Hâliyle onlara göre yedikleri haltlar bile, Hâşâ Allah'tandır (!)

Müfessirlerin elinde tefsir rivayetleri, dil kuralları, sözlükler vs. gibi çeşitli kaynaklar vardır. Sûfî müfessir ise bu malzeme ve kaynakların hiçbirini esas almamakta, yalnızca Rabbinden, ruhânî bir irtibat ile "Kalbim, bana Rabbim'den nakletti ki" şeklinde direk Arş'tan almaktadır (!) Bu sebeple bazı sûfîler derler ki, Siz, falanca, filancadan alıyorsunuz, biz ise Allah'tan! Böylece, "Bu söylediklerim benim değil, Allah'ındır ve de doğruluğu tartışılmaz." demek isterler. Bunlar kendilerine "Allah'ın sözcülüğü/tercümanlığı" payesini verirler! Hatta Allah bunların abuk-subuk görüşlerinin müfessiri olur!

Zaten tüm tasavvufçuların elinde Kur'an kendi teorilerini desteklemek için başvurulan alet-edevat konumunda, bir payandadır. Teorileri esas ve asıldır. Kur'an ise tali, yedek bir unsurdur. İşine yararsa alır, yaramaz ise tevil eder! Ya da onun bütünlüğünü parçalar, bağlamından koparır. Sebeb-i nuzulünden sarf-ı nazar eder! Bâtınî anlamı deyip, canının istediği anlamı verir.

Kur'an'ı tefsir etmek, Allah'ın sözlü mesajındaki muradını ortaya çıkarmaya çalışmak, tabiri câizse Allah'a tercümanlık etmektir. Böylesine ciddi bir faaliyette, herkesin kafasına göre bir tefsir yöntemi geliştirmesi veya yöntemsizliği yöntem edinmesi İslam'a en büyük kötülüktür.[22]

22 Bâtınî/İşârî tefsirlerden başka bir diğer problem, İsrailiyat ve Mesihiyyat problemidir. Maalesef tefsirlerimize pek çok İsrailiyat taşınmıştır. Özellikle Ka'bu'l-Ahbar, Vehb b. Münebbih gibi Yahudilikten İslam'a geçen kimseler ve Abdulmelik b. Abdilaziz b. Cüreyc gibi Bizans asıllı olan kimseler kendi kültürlerinden pek çok şeyi İslam'a taşımışlardır. Yahudiler beklenen peygamberin Yahudilerden çıkmaması nedeniyle İslam'dan hoşlanmıyorlardı. Ayrıca Peygamberimizin Yahudileri Medine'den kovmasından dolayı da bir kuyruk acıları vardı. Ebu Reyye, Ka'bu'l-Ahbar'ı İslam dünyasında kurulmuş ilk Siyonist teşkilatın üyesi olmakla itham eder. Hz. Osman'ın şehadetinin ardından Emevileri Haşimoğullarına karşı kışkırttığı bilinmektedir. Hz. Ömer'in Ka'b'ın hadis rivayetini yasakladığı ve sürekli murakabe altında tuttuğu malumdur. İbn Abbas, Abdullah b. Amr, Ebu Hureyre gibi sahabe kapalı ifadelerin açıklanması konusunda sık sık Kabu'l-Ahbar'a başvurdukları, ondan nakillerde bulundukları unutulmamalıdır. İbn Haldûn'un bahsettiği gibi, tefsir kitapları maalesef bu tür rivayetlerle doludur.

TASAVVUFUN İSLAM ÖNCESİ KAYNAKLARI

Bâtınilik/Ezoterizm

Bize, ilk insanların politeist oldukları, yani birçok tanrıya taptıkları, putlara tapan ilkel paganlar oldukları vs. öğretilmiştir. Ancak tarihe yapılacak kısa bir araştırma gezisi, bâtınî öğretilerin ilk çağlardan bu yana var olduğu görülecektir.

Bâtınî bilgiler ile; herkese açıklanmayan, ancak belli eğitimlerden geçip o bilgileri almaya hak kazanmış kişilere verilen bilgiler kastedilir. Bâtınî topluluklar, kendilerine özgü bir çalışma yöntemi ve öğretisi olan, öğretilerini kendi üyelerinden başkasına açmayan yapılanmalardır. Dinler, inançlarını yayma çabası içinde olduklarından, egzoterik/herkese açık kurumlardır. Oysa bâtınî kurumlar, yalnızca özel nitelik ve eğilimler taşıyan kişilere açıktır.

Ezoterizmde "inisiyasyon" vardır. İnisiyasyon, bâtınî bilgilerin bir mürşit tarafından müritlere belirli bir program dâhilinde aktarılıp uygulatılmasıdır.

Tarihin ilk devirlerinden bu yana, birçok bâtınî, mistik, ruhaniyatçı örgüt kurulmuştur. Hermetizm, Dionysos Gizemleri/sırları ve Orfizm, Yahudilerde Kabalaizm ve Esseniler, Ortadoğu ve Akdeniz çevresinde Mithracılık, Manicilik ve gnostikler gibi.

Antik dinleri incelerken; "Mystry, ezoterik, gnostik, okültizm" vs. gibi terimlerle karşılaşırız.

"Mystry" terimi Mithraizm, Orfizim, Cybele, Baccus, Isis dinleri için kullanılır. Bu dinlerin genel adı Mystry ya da gizem dinleridir. Mistik; Mystry'den türemiştir. Mistisizm; tanrı ile bir olma düşüncesidir. Bu yüzden Yeni Eflâtunculuk Doğu'nun ve Akdeniz'in gnostik ve gizem dinlerinin eklektik mistik bir felsefesi olarak tanımlanmıştır.

"Ezoterik" (bâtınî) terimi; daha çok gnostik ve gizem dinlerinin öğretilerini tanımlamak için kullanılır.

"Gnostik" terimi ise Zerdüştlük, Maniheizm ya da Hristiyan gruplar için kullanılır.

"Okültizm" kelime olarak "gizli" anlamına gelir. Büyü, simya, astroloji, spiritüalizm ve kehanet gibi uygulamalar okült inancın temelini oluşturur.

Bâtınî öğretiler başlıca üç esasa dayanmaktadır: Tek Tanrı inancı, reenkarnasyon ve tekamül.

Bâtınî düşüncenin temelinde tek tanrı düşüncesi varsa da bu panteist bir felsefenin tanrısıdır. Varolan her şey Tanrı'dan doğmuştur ve onunla özdeştir. Evren ve Tanrı birdir. Tanrı sadece yaratan değil, aynı zamanda varolandır ve bu Tanrı makrokozmosta da mikrokozmosta da içkindir/mündemiçtir.

Ruhen tekrar doğuş ve tekâmül: Tanrısal ışığın bir parçası olan ruh, hiçbir zaman ölmez ve yegâne amacı ayrıldığı ana kaynağa, yani Tanrı'ya dönmektir. İnisiyasyonla yeniden doğuş başlatılır ve çeşitli ruhsal aşamalardan sonra belli bir tekâmül sonucunda hedefe ulaşılır.[1]

Tasavvuf kitapları bile, tasavvuf olarak bilinen mistisizmin ilk temsilcisinin Pisagor olduğunu kaydeder. Pisagor, tasavvuf tekkesi ve rahipler manastırının banisidir.

Hindistan'a baktığımız zaman yine söz konusu maneviyatçı eğilimin mevcut olduğunu görürüz. Hintlilerin en eski kutsal kitabı, bilindiği gibi *Vedalar*'dır. Antik çağlarda Hintlilerin mistisizme ve vahdet-i vücuda nasıl yöneldikleri şöyle anlatılmaktadır: '*Vedalar*'da, hadsiz hesapsız mabutlardan bahsedilmekte ise de Ariyalar bu bedevi durumu bırakıp Ganj nehrinin suladığı mümbit ovalara yerleştikten sonra mezhepleri incelmiş, yükselmiş ve muhteşem bir vahdet-i vücut/panteizm mezhebine dönmüştür. Zira ondan itibaren ikinci derecede olan mabutların üstünde ezeli ve ebedi, gayri şah-

1 http://bâtınisozluk.blogspot.com/2007/08/ezoterizm.html.

si, bizatihi kaim bir ilahın varlığına inanılmıştır ki, bunun Sanskrit dilindeki adı Brahma'dır. İşte bu Brahma'yı düşünmek için Hindistan fakirleri her şeye bigâne bir cezbe hâlinde vakit geçirirler. Bu dervişlere göre her suret zaildir. Buna göre dünya rüya içinde rüya görmektir. Öyleyse elem çekmek, sevmek, bir arzu bir murat arkasında koşmak niçin? Hayat; gam ve kederden ibaret bir rüyadır ki, ruh bir an evvel bundan kurtulmak ister. *Vedalar*'ın tefsiri olan Vedanta'ya göre her birimizin ruhu Brahman'ın bir parçası, bir zuhur ve tecellisi değil, bütün kemaliyle ebedi bölünmez olan Brahman'ın kendisidir.

Bilindiği gibi, bundan sonra ortaya çıkan Budizm dininde de bu dünya insan için bir nevi zindan telakki edilmiş ve bundan kurtulmak için uzun yıllar çile hayatı yaşamak gerektiği kabul edilmiştir. Bu çileli hayatın sonunda "nirvana" denilen mertebeye ulaşılır. Ki bu, tasavvuftaki "fenafillâh" mertebesidir![2]

Yahudi toplumuna baktığımızda da benzer ruhaniyetçi anlayış ve eğilim bulunduğunu, nefis tezkiyesi, çile, ruhun kurtuluşu, aşk ve irfan motiflerinin egemen olduğunu görüyoruz. Kabalacıların "Zahor/Nur" kitabına göre ruhlar, ilahî olan asıl vatanlarına dönebilmek için temizlenip saf hâle gelmek ve geldikleri ilahî yeri ve kaynağı bilmek, bunun için de bazı çileler geçirmek zorundadır. Ruh, bilgi ve irfana ancak dünyadaki hayatında ulaşabilir. Eğer bir ruh, dünyadaki hayatında irfana/marifete (sezgi, rüya ve ilhamla gelen bilgiye) ulaşamazsa, dünyaya tekrar başka bir kalıpta gelip yeniden bu yolda çalışmak zorundadır. Bu ikinci kez hayatında da bunu başaramazsa, tekrar gelip gitmeye devam eder. Bu gelip gitme döngüsünden ancak bilgi ve irfana kavuşunca kurtulabilir. Ruhun İlahî olan aslına geri dönmesi sonsuz bir lezzete geri dönmesi demektir ki; bu, sadece ölümle sağlanmaz. Ruhun ilahî olan aslına kavuşması daha bu dünya hayatında iken de mümkündür. Bunun da iki şartı vardır: Allah'ı, ondan korkmaksızın ve ondan hiçbir fayda dilemeksizin sev-

2 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 41.

mek ve Allah'ı, akla ait istidlallerden ziyade kalbin nuru ile görüp bilmeye çalışmak.[3]

Hatta size birileri tasavvufun paganlarda da bulunduğunu söylese, şaşırırsınız değil mi? Önce kabul etmez, sonra hayretler içinde gerçekle baş başa kalırsınız.

Paganlar, ilkel politeistler, putperestler olarak küçümsense de onlar Giza piramitlerini inşa edebilecek, Sokrat ve Platon'un felsefesini oluşturabilecek kültürel birikime sahip kimselerdir. Yüz binlerce kitabın bulunduğu dev kütüphaneler inşa etmişler, demokrasi ve rasyonel felsefeyi geliştirmişler, dünyanın gezegenler ile birlikte güneşin etrafında döndüğünü keşfetmişlerdir. Çiçero, Pisagor, Empedocles gibi filozoflar zorlu inisiyasyon süreçlerinden geçmiş mürşitlerdir. Pisagor gibi mistikler rüzgârları durdurabiliyor ve ölüleri diriltebiliyordu (!) Empedocles hocası Pisagor gibi karizmatik mucizeler sahibiydi.[4] Pisagor aynı anda iki farklı yerde görülüyordu. Yani; tayy-ı mekân! Anaxagoras kendini felsefeye adayabilmek için çiftliğini terk etmiş biriydi. Diogenes tek bir dünyalığa sahip olmayan, bir tapınağın girişinde bir fıçı içinde yaşayan terk-i dünya etmiş biriydi. Heraclitus'un eserleri sırlarla dolu olup, bunları ancak inisiye olmuş kimseler anlayabilir deniliyordu. Plotinus; Tanrı'yı görmekten, inisiyenin Tanrı'nın suretine ulaşmasından bahseder.

Pagan ruhsallığı, Yunanlıların tantana ve tören dinlerinde olmayan "o ruhsallığı, mistik coşkuyu" veriyordu. Birtakım bâtınî sırları vardı. Bunları ancak zorlu bir inisiyasyon sürecinden geçen arifler/gnostikler bilebiliyordu. Bu sır dinlerinin merkezinde farklı adlarla isimlendirilen "tanrı-insan" miti vardır. Bu "tanrı-insan" Mısır'da Osiris, Yunanistan'da Dionyus, Anadolu'da Attis, Suriye'de Adonis, İtalya'da Baküs, İran'da Mitras ismiyle adlandırılmaktaydı. Bu tanrı-insan Tanrı'nın

3 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 42.
4 Batılılar keramet bilmezler. Bizim keramet dediğimize onlar mucize derler. Aslında bizimkiler de "Mucize ile keramet arasında fark yoktur. İkisinin de mahiyeti birdir. Eğer nebiye nispet edilirse mucize, veliye nispet edilirse keramet denir." derler.

etten kemikten yarattığı bir varlık olup, kurtarıcıdır. Tanrı'nın oğludur.

Antik çağda "mitos" sözcüğü inisiye olan kişi için ruhsal öğretiler içeren kutsal bir şifreydi. Platon; "İnisiyasyon ayinlerini oluşturanlar aptallar değillerdi. Onların öğretilerinde gizli bir anlam vardır." der. Platon bu gizli anlamı kavrayacak ve böylece tanrı-insanla, mistik bir aydınlanma deneyimi içinde, tamamen özdeşleşecek olanların "hayatlarını hakiki felsefeye adamış kimseler" olacağını söyler.[5] Pagan gizemleri, mistik felsefeye girişin anahtarı sayılıyordu.

Pagan bilgeler reenkarnasyona inanıyorlardı. Cennet ve cehennem, bir başka enkarnasyonun/bedenlenmenin izlediği geçici ödül ve ceza durumları olarak görülüyordu. Yaşam ve ölüm –sonu cennet veya cehennem olan– bir defaya özgü olaylar olarak değil, yinelenen döngüsel bir sürecin parçaları olarak görülüyordu. Ruh tekrar geriye gelmekte ve yaşam sürgit böylece devam ediyordu.

Pagan geleneğinde Tanrı'nın farklı görünümleri olarak algılanan pek çok tanrı ve tanrıça vardır. Bu yüzden paganların birçok tanrıya inandığı kabul edilir. Oysa işin iç yüzü araştırılırsa paganizmde de tek tanrı vardır. Bu tek-büyük tanrıdan başka diğer sözde tanrılar doğada o tek tanrının farklı görünümleri, tezahürleri olarak kabul ediliyordu.

Antik dünyada, genellikle, "tanımlanamaz, aşkın, yüce, tek Tanrı"yı temsil etmesi için belirli bir alt tanrı seçilir ve bu tanrının adına "tüm tanrı" anlamına gelen "pantheus" takısı ilave edilirdi. Osiris, Dionyus gibi alt tanrı-insanlara "Osiris Pantheus ve Dionyus Pantheus" diye hitap edilirdi. paganlar, Tanrı'nın farklı bir tezahürünü seçen diğer komşularıyla kavga etmeden geçiniyorlardı.[6] Yani tanrıları, dinleri için kavga etmiyorlardı. Nasıl olsa aynı Tanrı'ya inanıyorlar. Seçtikleri "tanrı veya tanrıça" aracılığıyla O tek Tanrı'ya ibadet ediyor-

5 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 33.
6 Antik Roma'nın tüm tanrıları için tapınak olarak inşa edilen yapılara da "Panteon" denilmektedir. Bunlar günümüze kadar gelmişlerdir.

lardı. Onlara göre putlar bu görünmez Tanrı'nın sembolleri olup, kendi başlarına tapınılacak nesneler değillerdi.

Paganlar tanrılar ve tanrıçalardan bahsetseler de en yüce Tanrı'nın tamamen mistik ve aşkın olduğunu, tüm nitelemelerin ötesinde tanımlanamaz bir Birlik olduğuna inanıyorlardı. O, soyut olup, kişileştirilmemiştir. O, kendini tüm varlıklar aracılığıyla ifade eden "Evren'in Ruhu" idi.

Hermetizm

Felsefe, bilim ve edebiyat tarihinde mitolojik bir görünüm altında karşımıza çıkan bu efsanevi şahsiyet; Greko-Latin kültüründe "Hermes" ismiyle şöhret bulmuştur. Hermetizm de ismini bu mitolojik şahsiyetten alır.

Zerdüştlükteki iyilik tanrısı Hürmüz'ün Hermes'e dönüştüğünü söyleyenler vardır. Mısırlılar onu Thoth ya da Toth, İbraniler Uhnuh, Grekler Hermes Trismegistos ismiyle isimlendirir.[7] Diğer bir iddiaya göre kadim Mısır tanrılarından "Ahnaton, Uhnuh/Enoh"a; "Osiris de İdris"e dönüşmüştür! Pers kültüründe ise ona "Hûşeng" adı verilir. Onlara göre ulvî şeylerden ilk bahseden odur ve dedesi Âdem'dir (Giyomert).

Bütün bu efsanevi rivayetlere göre ilk defa mabet inşa eden, Tıp bilimi hakkında konuşan ve Tufan'ın geleceğini ilk haber veren bu kimsedir. O, hikmetin kaybolmasından korktuğu için piramitleri inşa ederek kendinden sonra geleceklere, bütün ilimlerin formüllerini piramitlerin iç duvarlarına "hiyografi/kutsal harfler" şeklinde kazımıştır. Zira o, hikmetin ehil olmayan ellere geçmesini önlemek için bu şekilde sembolik bir yazı kullanmıştır. Bir diğer efsaneye göre "Uhnuh", Tanrı'nın dokuz kat semaya yükselttikten sonra kendisine İsm-i Âzam'ı öğrettiği kimsedir.

Platon, bir Mısırlı "Thoth"tan bahseder ki, bu kelime "Mürşid" anlamına gelmekteydi. Grekler bu kelimeyi "Trismegistos" (üç defa kutsanmış) olarak kendi dillerine çevirdiler. Bazı

7 İlyas Çelebi, "Hermetizmin İslam Kültürüne Girişi ve Etkileri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

Müslüman düşünürler ise; bu Trismegistos'a "üç kere hikmetlenmiş" anlamını vermişlerdir. Güya Allah ona nübüvvet, hikmet ve hilâfet vermiştir!

Efsaneye göre kadim Mısır'daki Thoth, İsis ve Osiris'in oğlu olan güneş tanrısı Horus'un oğludur. Thoth/Hermes *Ölüler Kitabı*'nda, "İlahî Kelam'ın Efendisi ve İlahî sırların sahibi" olarak takdim edilir. Kadim Mısır'da Thoth son derece önemli bir konuma sahip olup, kendisine en çok dua edilen tanrıdır. Sanki o, tanrıların babası ve yüce akıl olarak "Gizli Tanrı" gibidir. Harekete geçiren güç ve "Logos" olarak, Yunan dinlerindeki Demiurgos'un bir benzeridir. Zamanla Thoth, Hermes'e dönüşmüş ve bir filozof ve ahlak eğitmeni olmuştur.[8]

Romalılar, ona Merkür, Keldanîler ise "Utarit" adını vermişlerdir. Ploton, Thoth'u hem bir tanrı, hem bir bilge olarak görür.

Ancak Mısırlı Thoth'un Yunanlı Hermes olma sürecinde saf semâvî yanını kaybetmiş ve birtakım kozmik güçlere sahip bir Grek tanrısı hâline dönüşmüştür. Bu dönüşümden sonra Hermetizm saf metafizikten ziyade doğa bilimleri ve maji (sihir) ile ilgilenir. Bununla beraber eski Yunan'da Hermes'in arz ile sema arasında bağ kurucu ve yukarının yorumcusu olarak görülmesi Mısır'daki Semavi Hermes'in bazı yönlerini hâlâ muhafaza ettiğini gösterir. Yunan'a geçince o artık bir ilham tanrısı olur. Ayrıca o; rüzgârların, bulutların, şimşeklerin ve diğer bazı tabiat olaylarının tanrısıdır. Eski Yunanlılara göre insan öldükten sonra ruhu bir nefes, bir rüzgâr gibi çıkıp giderdi. İşte rüzgârların Tanrısı Hermes bu gökte başıboş gezen ruhları toplar ve yargılanmak üzere yüksek mahkemeye sevk ederdi. Elinde tıpkı Thoth'un asası gibi bir asa vardır. Mısır'da da ölüleri yargılama işini Thoth yapardı.

Ebu'l-Ferec şöyle der:

> Tanrı, Uhnuh/Hermes'i kendi katına yükselttiği zaman (oğlu veya torunu) Asklepious son derece mahzun oldu. Çünkü yeryüzü sakinleri onun bereketinden ve hikmetinden mahrum kalmıştı. O da onun, semaya yükselen bir adam şeklinde akıllara hayret

8 Melih Ülkü Akat, *Ezoterizm ve Bâtınîlik Tarihi*, s. 90-6.

veren bir resmini yaptırmış ve ibadet ettiği mabede heykelini koymuştu. Mabede girdikçe, sağlığında nasıl karşısına geçip oturuyor idiyse, şimdide öylece oturuyor ve ondan feyiz alıyordu. Denilir ki yeryüzünde heykellere tapınma ilk kez bununla başlamıştır.

İslam kültüründe Hermes ile Hz. İdris arasında irtibat kurulmuştur. İdris kelimesinin "öğrenme ve öğretme" anlamlarına gelen "derese" kökünden türediğini iddia edenler olmuştur. Taşköprülüzâde, "Eski Yunanlıların Hermes dedikleri bu kimsenin İdris Nebî (as) olduğunu, sonraki filozofların fizik, kimya ve tıp bilgilerini onun kitabından çaldıklarını" söyler.

Mehmed Ali Aynî ise şöyle der:

Hermes bir ism-i cinstir. Yani hem bir âdeme, hem bir tarike ve hem bir mabuda delâlet eder. Hermes, bir âdem olmak itibariyle Mısır'ın en eski ve büyük bir mürşididir. Tarîk olmak üzere de kendisine anânât-ı gaybiyye ve esrâr-ı bâtınıyye emanet edilmiş olan rehberler demektir. Mabud manasına gelirse Utarit'e (Merkür gezegeni) işaret eder. Zira Utarit'i lâhûti sırlara vâkıf bir sınıf ruhlara teşbih etmişlerdir.

Kur'an'da Hz. İdris'in "yüce bir makama yükseltildiği" haber verilmektedir. (Meryem/57) Bu yükseltilme cismani olarak anlaşılmış, rivayetlere de bu şekilde yansımıştır. Güya Hz. Peygamber mi'rac yolculuğunda semada onunla karşılaşmıştır! (Buhârî, Salat, 1) Yine Remilciler/falcılar, Müslim, Selâm, 121'deki bir rivayete dayanarak, onun fala baktığını iddia ederler! Yine bazı müfessirler, İdris peygamberin remil ilmine vâkıf olduğunu heyet, nücûm, hesap, tıp, yazı, bitkilerin özel hassaları gibi konulara sahip olduğunu hikâye ederler! İdris peygambere nispet edilen bu özellikler, İslam tarihinde Hermetizme sempatiyle bakılmasına ve bu yolla İsrailiyattan daha tehlikeli bir felsefi/dini düşüncenin İslam kültürüne girmesine neden olmuştur.

Ünlü Osmanlı tarihçisi Nişancızâde Hz. İdris'le ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Hz. İdris'in mucizeleri remil ilmi (astroloji, falcılık) olup, heyet (astronomi), nucûm (yıldızlar), hesap, tıp, bitkilerin sırları ve nice acîb ilimler, garîb sanatlar, yazı yazmak, dikiş dikmek, terazi kullanmak gibi şeyler hep ondan zâhir olmuştur. Sahifelerinde se-

mavî sırlar, ruhanilere hükmetmek, varlıkların özellikleri ve her çeşit bilinmeyen şeyler vardı. Harflerin özellikleri ilminde (ilm-ü havâssi'l-huruf) bir kitap yazdı. O, ilmin menbaı, hikmet ve nazarî ilimlerin üstadı idi.

Tüm bunlar Müslümanların Hermes'i nasıl İdris Peygamber yaptıklarının itirafı gibidir! Bizim içimizdeki Hermetikler bu Hermes'i İdris peygamber olarak bize yutturmuşlardır! Bu Hermes tanrısı bize intikal ederken, hem Yunan, hem de İbrânî versiyonunun birtakım karakterlerini beraberinde getirmiş olmalıdır.

Felsefi literatürde Yunanlı Hermes, din ilimleri sahasında ise Enoh (İsrailiyat) versiyonu baskındır. Tevrat'ta anlatılan Enoh; dindar bir insan olup yeryüzünde 365 sene yaşamış, sonra da ölmeyip göğe çekilmiştir. Hermetik kültürün İslamileşmesiyle birlikte Kur'an'da geçen İlyas-İdris Nebî'nin Hermes olduğu söylenmiştir! Bu İlyas-İdris (Hermes) bir sonraki aşamada Yahudilikteki Enoh'un göğe yükselme karakteriyle harmanlanarak Hızır motifine dönüşecektir. Artık "İdris, İlyas ve Hızır" bir ve aynı hakikatin değişik zaman ve fonksiyonlarda aldıkları farklı isimlerden ibarettir.

Arapça Hermetik eserler içerisinde en önemlilerinin müellifi "Tılsımlar Sahibi" bazen de "el-Hekîm" lakabıyla Müslümanlar arasında tanınan Kapodokyalı Apollonius'tur. Kendisine pek çok majik/sihirli formüller nispet edilmektedir. Hatta 3. yüzyılda yaşamış bu pagan bilgeye, Batılılar yüzlerce mucize isnat eder. *Zümrüd Levha* adlı eser en önemli Hermetik kitaplardan sayılır. Güya bu kitabı Hermes yazmış ve gömmüştür. Bilahare Apollonius bunu bulmuş ve yaratılışın sırlarını bu kitaptan öğrenmiştir! Bu putperest ve Hermetik düşünürün kitapları Cabir b. Hayyan ve diğer Müslüman filozoflara tesir etmiştir.[9]

Hermetik alanda eser yazanlar, her türlü akli ve amelî erdemi, önceki filozoflara nispet etmişlerdir. Onlara göre ha-

9 Mahmud Erol Kılıç, Ebu'l Hukemâ, "Hikmetin Atası, Hermetik Felsefenin İslam Düşünce Tarihinden Görünümü", http://www. hermetics. org/ hermetik.html.

kikat, bu kadîm bilgelerin tekelinde idi ve onlardan başkası bu esrarı bilmiyordu! Bu sebeple beşerî akıl, bu filozoflardan sonra akamete uğramış ve bu bilgelerin nuru ile aydınlanmış olanlar dışında hiç kimse, hakikati idrak edememiş veya ona ulaşamamıştır! Tüm hikmetin ve gizemli/okült ilimlerinin kaynağı bu kadîm ve mitolojik şahsiyetlerdir! Çünkü onlara göre Pisagor ve Platon hikmeti Mısır kâhinlerinden, Mısır kâhinleri ise Thot'un mukaddes kitaplarından almıştır.[10]

Hermetizm, İslam coğrafyasında oldukça etkili olmuş bir felsefedir. Bunda Hermes'e Hz. İdris nazarıyla bakılmasının payı büyüktür. Müslümanlar muhtemelen Yunan felsefesinden önce Şam'ın fethi esnasında Harran Hermetizmi ile karşılaşmış olmalılar. Hâlid b. Yezid bu kültürün taşınmasında ilk öncülerdendir! Ayrıca Sâbit b. Kurra'nın Süryaniceden Arapçaya yaptığı tercümeler arasında Hermes'e ait olduğu iddia edilen *Kitabu'n-Nevamis*'te bu tür Hermetik eserlerden biridir.[11]

Hermetik felsefenin yayılmasında Sâbiîlerin büyük rolü olmuştur. Zira onlar Hermes'in kendi peygamberleri olduğunu iddia ederler. Harran o yıllarda Sâbiîlerin kültürel merkezidir. Sâbiîlerin ehli kitap olarak görülmeleri Sâbiîlere ait Hermetik kültürün Müslümanlara geçişini kolaylaştırmıştır.

Afifi, Müslüman düşünürlerin Hermetik öğretilere Kur'an'da geçen 'ed-Dînu'l-Kayyım/dosdoğru din' nazarı ile baktıklarını ve dolayısıyla bu bâtınî öğretileri hiç bir mahzur görmeden aldıklarını söyler. Onlar, Hermes'i "Hikmet"in kaynağı ve filozofların ilki olarak görürler. Ona "Ebu'l-Hukemâ/filozofların babası" ünvanını vermişlerdir.

Hermes-Toth'a atfedilen devasa bir külliyat bulunmaktadır. Bu Külliyat; Gramer, Mantık, Hitabet, Aritmetik, Geometri, Müzik ve Astronomi gibi birçok eski Mısır dinî motifinin yanı sıra, Tevrat'tan, Zerdüşt'ten motifler, Stoacı, Eflâtuncu, Yeni-Eflâtuncu, Pisagorcu ve gnostik temalar da mevcuttur! Bu me-

10 İsmail Erdoğan, "İslam Düşüncesi'nde "Kâmil Tabiat/Tıbâu't-Tâmm" Fikri", *Tasavvuf Der*, yıl: 7/2006, Sayı: 17.
11 İlyas Çelebi, "Hermetizmin İslam Kültürüne Girişi ve Etkileri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

tinler, Mısır-Yahudi senkretizminin güzel bir örneğidir. Yer yer düalist Eflâtunculuğa ve yer yer de panteist Stoacılığa yönelir. Yani hem görülmez bir Tanrı bu âlemde mündemiçtir ve hem de bu âlem doğrudan Tanrı tarafından yaratılmamıştır.

Hermes'in, Kadim Hint, İran, Mısır ve Yunan geleneklerinde ve İslam düşüncesinde kaynaklık ettiği öğretilere, genel olarak Hermetik hikmet veya felsefe denir. Bu gün Hermetik felsefe dendiğinde, ya bağımsız olarak esoterik, mistik, okült, gnostik, teozofik ilimler ya da bir dinî geleneğin söz konusu bu yönleri anlaşılmaktadır. Hermetik ilimler dendiğinde, çoğunlukla Nücûm (astroloji), Sayıların Esrarı, maji (sihir, büyü) ve Cifr gibi birtakım "gizli ilimler" kastedilmektedir.

Hermes'in Külliyatında, görünmez ve iyi olan yüce Tanrı'nın mahiyeti, güzel ve görünür olan bir tanrı olan kâinatın mahiyeti, düzensiz ve irrasyonel maddenin mahiyeti, mikrokosmoz olan insan ile makrokosmoz arasındaki ilişki dağınık ve sistematik olmayan bir biçimde ele alınır. Hermetizm, bütüncül ve tutarlı bir felsefi sistem değildir. Mısır tarihinde Toth'un hâkimiyetiyle başlayan döneme tanrıların hâkimiyeti devri denilmektedir. Zira o "rahipliği, hikmeti ve saltanatı" kendinde cem etmiş bir kimsedir.

Hermetizmde biri diğerinin hizmetinde iki ilâh vardır. Birincisi Yüce İlâh olup hiçbir vasıfla vasfedilemeyen, akıl ve gözle görülmeyen sadece selbî yolla tanımlanan mutlak ilâhtır. O, kâinatın işleyişiyle ilgilenmez. Çünkü kâinat aşağılık ve pistir. O ise her türlü kusurdan berîdir. İkinci Tanrı ise Yaratıcı İlâh (Demiurge) olup, bu âlemde sürekli olarak tecelli etmektedir. Âlemi de o yaratmıştır. O kâinatta müşahede edilir. Olumlu niteliklerle nitelendirilir, görülür ve idrak edilebilir. Bu ikinci ilah, kaos ve kötülüğü oluşturan maddenin de kaynağıdır. Dünya seması ve tüm evren yaratıcı ilâh tarafından var edilmiştir. Ay altı âlem yedi gezegenin ve yıldızların kontrolü altındadır. İnsanlar da yedi türe ayrılmışlardır ve her türün özelliğini yıldız ve gezegenlerden biri belirler. Evrende birlik esas olup onu oluşturan her parça birbirine bağlı ve birbirini etkilemektedir. Buna göre dünya iç içe geçmiş dai-

relerden ibaret olup merkezinde dünya vardır. Bu durumda yeryüzündeki canlılar kendilerini kuşatan yörüngelerin etkisi altındadır. Dolayısıyla yeryüzü ay üstü evrene ait yıldız ve gezegenler tarafından yönetilir.

Hermetik Külliyat; "iyimser" ve "kötümser" olmak üzere iki farklı okumaya müsaittir. İyimser yorumuna göre Tanrı, monistik ve panteisttir.[12] Kozmosu müşahede eden, onun sırlarını öğrenebilir, ona hükmedebilir, hatta ilahlaşabilir. İnsan bu kudrete sahiptir. İyimser yoruma göre âlem iyidir, güzeldir. Çünkü o Tanrı'yı içinde barındırır. O âlem ki; "görülmez Tanrı"nın kendisini teşhir ettiği yerdir. Bu yüzden âlemin güzelliğini müşâhade ve murâkabe eden kimse ilahîliğe varır. İnsanın gayesi "semavî şeylere ta'zim ve ibadet ve dünyevî olan şeylerin tedbir ve tedviridir."

Kötümser yoruma göre ise dünya kötüdür. Çünkü âlem hiç bir şekilde birinci Tanrı'nın işi değildir. Dünya insanın doğal yaratılışına yabancı olduğu için insan onun kötü olduğunu itiraf etmeli ve cennetteki evine dönebilmek için dünyadan kaçmalıdır. Dolayısıyla dünyayı terk etmeyen, Tanrı'ya ulaşamaz. "İlahîliğe doğmak" için bu dünyada garip gibi yaşamak şarttır.

Külliyattaki âlemin ve insanın oluşumu tablosuna baktığımızda, androjenik En Yüce Aklın (Nous) önce bir Demiurge yarattığını görmekteyiz. Bu Demiurge önce âlemi, sonra da semavî insanı (anthropos) yaratır. Bu semavî insan "sevmekle kandığı" aşağı katlara doğru iner ve orada "tabiat" (physis) ile birleşerek yeryüzü insanını oluşturur. Fakat semavi-ilahî olan anthropos, o günden beri ayrı bir şahsiyet olarak semada kalır. İnsana can veren odur. Onun hayatı insanî nefse, ışığı da akla (nous) intikal eder. İşte bu yüzden yeryüzündeki nesneler içerisinde yalnızca insan hem ölümlü ve hem de ölümsüz çift tabiata yani hem ilahî ve hem de dünyevî/

12 Hermetizmin özdeyişlerinden biri; "Yukarıda ne varsa, aşağıda da o vardır." sözüdür. Yine, "Ben ne isem, Sen de osun, Benim yaptığım her şey Sen'sin, Ben Seni biliyorum, Sen de Beni, Ben Senim, Sen de Beni" gibi sözler açıkça panteizm kokmaktadır.

cismani iki yüze sahip varlıktır. İnsan isterse "bilgi"nin yardımıyla tanrı(sal) olabilir.

Hermetizme göre insan, temiz olmayan maddi beden ile küllî akla ait olan manevi nefsten (ruh) meydana gelmiştir. Bu ikisi arasında sürekli bir çatışma söz konusudur. Allah ile insan arasında aracı olan Hermes, bu çatışmayı durdurmak için vardır. Bunun yolu bedenin küllî akıl üzerindeki etki ve baskısını yok etmektir. Bu da bedenin arzularına karşı koymayı ve bir tür riyazeti gerektirir. Bunu herkes başaramaz, ancak bedenin arzularından arınmış hikmet ehli kusursuz kişiler başarabilir. Bir tür fenayı içeren bu mertebeye ulaşanların ruhu göğe yükselir, bedenleri ise dünyanın cismânî yapısıyla bütünleşir. Arınamamış olanlar ise uzayın kasırgaları ile cehenneme savrulurlar. Beşerî nefsler ilahî canlılar olup, ulvî âlemde yaşamaktaydılar. İşledikleri bir günah sebebiyle buradan uzaklaştırılıp dünyaya gönderildiler. Ceza çekmeleri için beden kafesine hapsedildiler. Bu nedenle Hermetik felsefenin dünyadaki hedefi bedenden kurtularak asli vatana dönmektir. Bunun yegâne yolu ise marifettir. Marifet Hermes'in getirdiği bilgilere sahip olmaktır. Buna ulaşmak için maddeden kurtulmak, yani riyazet yapmak gerekir.

Hermetizmin temel öğretisine göre madde karanlık ile özdeştir. Işık ise ruhtur ve aydınlık ruhtadır. Yeryüzü hayatı ruhun maddeyle mücadelesinden oluşan bir imtihan sürecidir. Hakikate erebilmek bu imtihanda başarılı olup olmamaya bağlıdır. Eğer ruh maddeye yenilip imtihanı kaybedecek olursa karanlığa tutsak olacak ve varlığını kaybedecektir.

Hermetizmin kendine özgü metafiziği olduğu gibi, kendine özgü bir bilgi teorisi de vardır. Hermetizm, metafiziğe muttali olmak için gnostik yönteme başvurur. Bu ise, insana bir anda gayb perdelerinin açılıp bilgiye ulaşması demektir! Başta Zerdüşt ve Buda olmak üzere bütün gnostikler bu yolla gaybı bilme imkânına kavuşmuşlardır.

Hermetizmin tabiatı tanıma yöntemi okültizmdir. Gizli ilimler adı verilen ve müsbet ilimlerde olduğu gibi görünür,

denemeye açık olaylar ve nedensellik bağı yerine olağan dışı yöntemleri öngören okültizm nesnelerin gizli özelliklere sahip olduğunu savunur! Okültist bilgi teorisinin üç ana yöntemi bulunmaktadır:

1. Harf ve rakamların esrarından hareketle tabiatın sırlarına ulaşma. Esrar-ı huruf, tılsım, büyü ve muskacılık bu yöntemle icra edilmektedir.
2. Nesnelerin gizli özelliklerinden hareketle tabiatın sırlarına ulaşma (havâs ilmi). Simya gibi havâs ilminde kullanılmaktadır.
3. Semâ güçleri, felekler ve gezegenlerle irtibata geçerek doğaya hükmetme, onlar üzerinde tasarrufta bulunma. Tılsım, ilmi azaim, ilm-i nücûm ve bazı türleriyle büyüde bu yöntem kullanılmaktadır.

Hermetizmi ve bilgi felsefesini anlayabilmek için bu tasavvur ve yöntemlere vâkıf olmak gerekir. Hermetizme göre madenlerin hasaisine vâkıf olunduğunda değersizlerinin değerlilere (bakırın altına) dönüştürülmesi mümkündür. Değersiz tabiatları güçlü tabiata dönüştürmek için aracı olarak iksir adı verilen güçlü tabiatlar kullanılır. Doğa üzerinde yapılan bu operasyonun bir benzeri insanda da gerçekleştirilebilir. Şöyle ki: İnsan varlığın sırrına ulaşabilmesi için nefsini/ruhunu güçlendirmesi gerekir. Bunun yolu da nefsin üzerinde bedenin hâkimiyetini yok eden riyazettir. Bu sayede nefis bedenin etkilerinden sıyrılarak benliğinin derinliklerine yönelebilir. Orada Tanrı hazırdır. Böylece marifet gerçekleşmiş olur. İnsan kazandığı bu marifet sayesinde gayba muttali olur, tabiata hükmeder, değersiz madenleri değerliye dönüştürebilir.

İslam kültürüne egemen olan Hermetik düşünceleri felsefi ve avâmi olmak üzere iki gruba ayırabiliriz:

İslam dünyasında felsefi düzeydeki Hermetik düşünce ve yöntemlerin öncülüğünü İbn Sînâ, İhvân-ı Safâ, işrâkî filozoflar ile bazı sûfîler ve Bâtıniyye mensupları yapmıştır. İbn Sînâ *eş-Şifa* gibi eserlerinde Aristo'nun akıl, illiyet/nedensellik gibi görüşlerini savunurken *el-Hikmetü'l-meşrikiyye*'de

bunun tam aksi bir tutum izlemiştir. *İhvân-ı Safâ Risaleleri* de Hermetik temanın hâkim olduğu metinlerdir. Bu metinlerde rastladığımız "nitelenemeyen ilâh" inancı âlemi yöneten küllî akıl, nefsin arındırılması ve bilhassa 52. Risalede yer alan sayıların esrarı ile ilgili iddialar bütünüyle Hermetik içeriklidir.

Hermetik düşüncenin en etkili olduğu alan, işrâkîlik ve tasavvuftur. Sühreverdî, işrâk felsefesinin özünü oluşturan "nûr felsefesini" anlatırken kendisinin bir şey katmadığını, bu hikmet ilminin Tanrı tarafından insanlara İdris/Hermes tarafından açıklandığını söyler. Ona göre bu hikmet geleneği Yunan filozofları vasıtasıyla Zünnûn el-Mısrî ve Sehl et-Tüsteri silsilesiyle kendisine ulaşmıştır. Yine Endülüslü sûfi filozof İbn Seb'în, Hermes'in talebesi olduğunu iddia eder![13]

Ünlü mutasavvıf İbn Seb'în, '*Sifr-i İdris/İdris'in Sahifesi*'ne şerh yazmıştır. İbn Seb'în, *Büddü'l-'Ârif* adlı eserinde şöyle der:

> Fevz, necât, kemâl, saâdet ve insânî gaye, Aristo mezhebine göre 'Faal Akıl' ile Apollonius mezhebine göre 'Külli Akıl', Pisagor mezhebine göre 'Külli Nefs', Hermes mezhebine göre ise 'Kelime' (logos) ile bağ kurmakla gerçekleşir.

Zünnûn el-Mısrî, Süfyan-ı Sevrî, Cüneyd-i Bağdadî, Hallâc-ı Mansûr Bâyezîd-i Bistâmî, gibi sûfi zatlara birtakım Hermetik eserler izafe edilmektedir.

Felsefi tasavvufun varlık felsefesi, bilgi teorisi ve dünya görüşü Hermetizmin etkisindedir. Bistamî'nin vecd ile sekr sonucunda söylediği şatahatlar, Hallâc'ın *Tavasin*'deki yaklaşımları özellikle Ezel ve Nokta Tasinleri, Zünnûn el-Mısrî'nin piramitlerdeki hiyerogliflere ilişkin iddiaları, Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr, Mearicü'l-Kuds* adlı eserlerinde ortaya koyduğu çerçeve Hermetik menşeilidir! Abdurrahman Bedevî, Gazâlî'nin *İhyâ*'sında, "Kitabu'l-Murakabe ve'l-Muhasebe" bölümünün Hermes'e atfedilen *Zecr'ün-Nefs* adlı kitapla büyük ölçüde örtüştüğünü söyler.

Hermetik felsefenin en bariz temsilcisi tartışmasız İbnü'l-Arabî'dir. Onun, *Futuhât*'taki bilhassa Esrar-ı Huruf bölümü,

13 Mahmut Erol Kılıç, "Hermes" md. *DİA*, C. 17, s. 232.

Semâvi Felekler, Hazarât ve Ruhanî mi'rac ile ilgili görüşleri Hermetik muhtevalıdır! İbnü'l-Arabî uzmanı Afifi, Hermetizm ile İbnü'l-Arabî'nin görüşleri arasında önemli paralellikler bulur. "Amâ' (Kaos), nefes-i rahmanî, nur, zulmet, Su', İlahî kelime, semavî felekler, ruhanî mi'rac, el-hadaretü'l-ilahiyye" gibi kavramlar Hermetik felsefeden aynen alınmadır.[14] İbnü'l-Arabî'nin modern takipçilerinden Titus Burckhardt; "Hermesçiliğe yeni bir rûhânî eksen veren, onun orijinal yapısını tam manasıyla yeniden kuran, İslam inancının bâtınî tefsiri olan vahdet-i vücut doktrini olmuştur." der!

Okültizmin halk düzeyinde yaygın olan şekli ise; esrar-ı huruf ve erkam, havâssu'l-eşya, davetü'l-kevakip ve azaim türü ilimlerdir. Cafer-i Sadık'a nisbet edilen cefr ilmi merkezli inanışlar, önce Gulat-ı Şia'ya, sonra da Gulat-ı Sûfiye'ye intikal etmiştir. Bu geleneğe göre Hz. Ali'den Cafer-i Sadık'a gizli bir ilim intikal etmiş olup, İmam Cafer de bu ilmi sistematize edip, kendisinden sonraki imamlara intikal ettirmiştir. Bu ilim sayesinde imamlar geçmiş ve geleceğin bilgilerine vakıf olmakta ve tabiat üzerinde tasarrufta bulunmaktadır. Ayrıca İsmailiyye'de yedi rakamı üzerine bina edilen sistem, bir nevi kozmik akıl mesabesinde sayılan imam ve onun talimiyle gerçekleşen irfan Hermetizmin ürünüdür.

Nesnelerin gizli özellikleri bulunduğu varsayımına dayanan havâs ilmi konusunda ise Cabir b. Hayyan, Ebu Yakub es-Sicistani, İbn Vahşiyye ve Endülüslü Ebu Mesleme el-Mecriti'dir. İbn Haldûn onun *Gâyetu'l-hekîm* adlı eseri hakkında şöyle der: "O, sihir ve tılsıma dair yazılan bütün eserleri kısalttı, düzeltti, bu bilgilerin terim ve kanunlarını bu eserinde topladı."

Bu havâsçılar, nesnelerin iç özelliklerinden hareketle mahiyetlerinin değiştirilebileceği, hatta bu yöntemle bakırın altına dönüştürülebileceği iddia ederler! Başta esma-i hüsna, Kur'an sûre ve ayetleri olmak üzere çeşitli dua, kelime, harf ve sayıların esrarı, iklim ve şehirlerin özellikleri ve nesnelerin

14 Mahmut Erol Kılıç, "Hermes" md. *DİA*, C. 17, s. 232-3.

içyapısı gibi noktalardan hareketle oluşturulan havâs türleridir. Bu usulü simyacılar çeşitli nesnelerin havâssı bağlamında; el-Bûni, Antaki ve Cevalikî gibi Sünnîler ise dua ve isimlerin havâssı bağlamında kullanmışlardır. Halk düzeyinde kullanılan okültist yöntemlerden birisi de yıldız ve feleklerden destek alarak tılsım yapmaktır. Bu yöntem tam da Hermetik kozmoloji üzerine bina edilmiş bir uygulamadır. Yine kimi dinî çevrelerde yoğun olarak kullanılan azaim türü muska ve tılsımlar bu Hermetizmden kalan hokkabazlıklardır! Güya bu şarlatanlar cinleri emirleri altına alarak onlara çeşitli işler yaptırmakta imiş!

Bugün yozlaşmış ve tahrif edilmiş dinî yapının bu hâle gelmesinde baş etkenlerden biri yukarıdan beri değindiğimiz Hermetik felsefedir. Dünyaya atılmış olmak, bedene hapsedilmek, geldiği yere dönebilmek için çaba göstermek, ani bir aydınlanma ile gayb bilgisine ulaşmak gibi hususlar, bu felsefenin kırıntı ve kalıntılarıdır. Bununla beraber Hermetizm, evren tasavvurunda yaratılışı ıskalayıp bir tür evrenin başlangıcı olmadığı görüşü, Tanrı tasavvurunda düalizme, hatta politeizme kapı aralayan yaklaşımı, insan konusunda, onun bedenini bir tür pislik ve şer kaynağı olarak görmesi, vahyi sıradanlaştıran tutumu ile İslam inanç ve akaid sistemi ile uyuşmamaktadır. Aksine tahrif kalıntıları zaman içinde gerçek dine alternatif olmuş, onun karşısına dikilmiştir!

Maalesef Müslümanlar İsrailiyat karşısında gösterdikleri hassasiyeti, aynı özelliklere hatta daha tehlikeli hususlara sahip olan Hermetizm karşısında göstermemişlerdir.[15]

İslam dünyasında, İlahî yaradılışa dayanan yaratılış modeli yerine sudûr, zuhur gibi varoluş felsefelerini ve vahye dayanan "beyan"ı bırakıp, keşf ile aniden aydınlanma denen (gnostisizm) gibi bilgi felsefelerini benimsemişlerdir. Böylece hem varlık/yaratılış, hem de bilgi edinme metodunda haktan uzaklaşmışlardır. Yüce Allah'ın kontrol ve idaresinde âlemin devam ettiği inancı terk edilmiş, bunun yerine evrenin yöne-

15 İlyas Çelebi, "Hermetizmin İslam Kültürüne Girişi ve Etkileri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

timi birtakım alt tanrılara, feleklere, gizemli tabiat güçlerine taksim edilmiştir. Evrendeki tek elden yönetilen, değişmez, zorunlu yasalar yerine, sebep-sonuç ilişkisini dışlayan, her an her şeyin olabildiği okülist, cinlerin-perilerin cirit attığı bir tabiat felsefesi hâkim olmuştur.

Özetle; nasıl modern çağın Firavunları Mısır'da İslam medeniyeti yerine kadim Mısır uygarlığını ön plana çıkarmaya ve onun İslam ile bağını koparmaya gayret etmişlerse, Hermetik felsefeden etkilenen İslam filozof ve sûfîleri de vahye dayanan İslam yerine bu pagan kültürünü ikame etmeye çalışmışlardır. Yavrusunu yemek isteyen kedi, onu fareye benzetip yediyse, bunlar da Hermetik Külliyat'a vahiy muamelesi yapmışlar, Thoth gibi Mısır tanrılarına İdris peygamberin ismini veriverınişlerdir! Sonuç itibariyle bu pagan kültürü "ilahî ve halidî hikmet" oluvermiştir! Simya, büyü, maji, ilmü hurufi'l-havâss, ebced, astroloji vs. gibi ne kadar gayriislami şey varsa, bunlar da vahiy ürünü! Yunan felsefesi ve onun aslı olan Kadim Mısır felsefesi, bundan böyle "müminlerin nerede bulunursa bulunsun, derhal alınması emredilen yitik hikmeti." olacaktır! Dünün kâhinleri, yeni hakîmler/Hukemâ, dünün gnostikleri de günümüzün "Ârifleri" olmuştur! Hermetik Külliyat ile paganizm ve politeizm İslam âlemini işgal etmiştir!

Gnostisizm

Biliyorum, bu tür yabancı kelimeler okuyucunun canını sıkar. Nasıl fizik kitaplarındaki her bir formül okurların yarısının kitabı bir kenara atmasına neden olursa, bu tür kelimeler de genel okuyucuyu rahatsız eder. Ama birazcık sabrederlerse bu tür yabancı kelimelerin bizdeki bazı kavramlarla eldiven ile el gibi uyuştuğunu göreceklerdir. Biraz daha dikkat ederlerse tasavvuf ile gnostisizm arasında benzerlikleri yakalamakta zorlanmazlar! Ta ki; tasavvufun İslami değil, "insani" olduğunu, köklerinin ilk çağlara kadar uzandığını ve varlığını günümüzde nerelerde devam ettirdiğini görene kadar!

Gnostisizm, Antik Mısır ve Yunan ezoterizmi, Zerdüştlük, İbranî gelenekler ve bazı Doğu dinleriyle Hristiyanlığı eklektik

bir tutumla sentezleyen, birçok tarikatın benimsediği mistik felsefeye verilen genel isimdir. Terim, eski Yunancadaki "sezgi veya tefekkür yoluyla edinilebilen bilgi/irfan" anlamındaki "gnostikos" sözcüğünden türetilmiştir. gnosis Yunancada; gizli (ezoterik) bilgi ya da hikmet anlamına gelir. Gnostisizm; Tanrı, evren ve her türlü bilgi kaynağının duyu ve akılla değil, ilham ve sezgiyle elde edildiğini belirten hem mistik, hem de felsefi bir düşünceyi ifade etmek için kullanılan, irfan ile kurtuluş öğretisidir.

Gnosisin bizdeki karşılığı; "marifet, irfan", gnostisizmin ise; "irfaniyye"dir. Gnostik ise; hakikatin saklı bilgisine "ermiş, sırları çözüp aydınlanmış, ehl-i marifet, ârif kişi" demektir.

Bu bilgi ne felsefi bir bilgi, ne de kutsal kitaplarda bulunan bir bilgidir. O, gnostiklerin özel olarak bir sezgi biçiminde almış oldukları kozmos-üstü bir vahiydir. Bu vahiy her devirdeki bir gnostik tabakadan başka bir tabakaya intikal etmiş, tanrının en eski vahyidir. Gnosis; ruhlar âleminden (mele-i âlâ) sürekli gelen bir feyizdir.[16]

Bu mistik öğretinin kaynağı Helen dünyası, Platon felsefesi olduğu söylenir. Bununla birlikte Hermetik literatürle fazlasıyla örtüşen ortak unsurlar dikkat çeker. Örneğin Eski Mısır'ın tören biçimlerini benimsemiştir. Hatta çeşitli sır dinlerinde de pek çok gnostik unsur mevcuttur! Gnostikler kendi dinî terimlerini mevcut dinlerden almışlardır. Helenleşmiş İskenderiye'de Babil ve Yahudilerden aldığı Sami terimlerini terk etti. Yunanca terimlerle doldu ve giderek Yeni Eflâtuncu düşünceleri içine alarak yürüyüşüne devam etti.

Gnostik öğretiyi yapı itibariyle diğer din ve felsefelerden ayrıştırmak epey güç olmakla birlikte, gnostik akımlar arasında "gnosis başta olmak üzere Tanrı, kozmos ve insan" konularında görüş birlikteliği olduğu söylenebilir.

Tanrı aşkın bir varlık olup, merhamet ve iyilik sahibidir. O, bununla birlikte evrenden ve insanlıktan son derece uzaktır ve

16 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

ona gerçekten yabancıdır. Tüm gnostiklerin Tanrı tasviri; bilinmeyen, tanımlanamayan, erişilmez, aşkın bir tanrı şeklindedir.

Tanrı ile ilişki kurmanın yolu onun oğlu olan Logos'tur. Kutsal ile insanlık arasında köprü vazifesi görecek, insana asıl yeri olan, mükemmel dünyayı hatırlatacak ikincil bir nedene ihtiyaç vardır. Çünkü bu dünya insanın gerçek anlamda evi değildir ve insanoğlu bu âlemin birer yabancısı ve başka bir varlık âleminden gelmiş ziyaretçidir. Her birey bu dünyanın dışındaki yüce âlemle gnosisi (bireyin kendi özü ve gerçek Tanrı hakkında Logos vasıtası ile elde ettiği Tanrı'nın kurtarıcı aşkın bilgisini) elde etmek suretiyle doğrudan bağlantıya geçebilir.

Gnostisizmin en temel özelliği, onun teolojisinde ve kozmolojisinde egemen olan radikal bir düalizmdir. Buna göre temelde ışık âlemi ve karanlık âlemi olmak üzere birbirine zıt niteliklere sahip iki farklı âlem ve bu âlemlerle ilgili varlıklar arasında bitmek bilmeyen bir mücadele vardır. Bu birbirine zıt nitelikli âlemlerden ışık âlemi, nur âlemi ya da hakikat âlemi gibi isimlerle isimlendirilen âlem, gnostiklerce tapınılan yüce tanrısal gücün merkezidir. Düalitenin öbür kutbunda ise karanlık ya da kötülük âlemi yer alır. Işık âleminin tam tersine bu âlem, tüm olumsuz nitelikleri bünyesinde taşır. Hâliyle bizzat kötü ve aşağılık olan bu maddi âlemi gerçek Tanrı yaratmış olamaz! Bu maddi evreni Demiurge denen bir alt tanrı yaratmıştır!

Bu evrendeki tanrısal güçler de ikiye ayrılır! Kabaca yukarıdaki nur âlemi için çalışan iyi melekler ve içinde yaşadığımız alt dünya için çalışan kötü Tiranlar! Yani bir tür pantheon (tanrılar konseyi) ve ilahî hiyerarşi vardır.

Maddi âlemin bir parçası olarak kabul edilen beden, kötülük/karanlık dünyasının bir parçasıdır. Onun gerçek benliğini oluşturan ruhu beden içerisinde tutsaktır. Dünya hayatında gerek ahlaki açıdan gerekse fiziksel açıdan acı ve ıstıraplarla karşı karşıya olan insana (ruha) bunlardan kurtuluşun yollarını göstermek, gnostik öğretinin temelidir. Kötülük İyi Tanrı'dan değil, acının, ıstırabın, kaosun ve her çeşit kötülü-

ğün sebebi olan kötü tanrı tarafından var edilen maddeden kaynaklanır!

İnsan, evreni işgal eden ve başlangıçtan beri var olan bu düalist yapıya karışmış durumdadır. O, nurla zulmet veya iyilikle kötülük arasında süren mücadelenin bir parçasıdır. Dış âlemde nur ve zulmet arasında gerçekleşen çekişme, insanın iç âleminde iyilik ve kötülük savaşı olarak devam etmektedir.

O Nur âleminden şu an içinde yaşadığı madde dünyasına düşmüştür! Demiurge'un pençelerine yakalanmıştır! İnsan kutsal düşüncede tasarlanmış ve Işık Dünyasında ortaya çıkmıştır. Logos tarafından, cennette bizzat Logos'un imajında şekillenmiştir. İnsan, Logos'un meleklere ve baş meleklere gösterdiği gururudur. İnsanoğlunun ilk atası olan (semavî anthrapos) bu göz kamaştırıcı güzellikteki saf varlık, androjen (çift cinsiyetli) bir yapıdadır. Ona tüm cennetin hâkimiyeti verilmiştir ve yenilmez manasında "Adam" denilmiştir. Yahudi Kabala düşüncesinin Adam Kadmon (insan-ı kâmil) veya ilk insan işte bu kimsedir! Mitolojik hikâyenin devamında şeytan Âdem ve Havva'yı yoldan çıkarma ve Işık Dünyası'ndan aşağı düşürme planları yapmaktadır. Hristiyanlıkla aradaki farka gelince, bu düşüşün sorumluluğu Hristiyanlıkta Âdem'e verilirken, gnostik öğretide şeytan düşüşten sorumludur. Böylece Âdem ve Havva asli yerleri olan Işık Dünyası'ndan düşerek maddenin kirliliğine yakalanmış ve insanın yeryüzü serüveni başlamıştır.

Bu kötü durumdan kurtuluşun yolu inançlı ve ahlaklı olmak, iyi ve güzel şeyler yapmakla değil, gnosise ulaşmakla mümkündür. Varoluşun temel amacı maddeden kurtulup, Tanrı tarafından gönderilen bir kurtarıcı (Redeemer) sayesinde Yaratıcı ruha geri dönüşten ibarettir.

Eğer kişi gnosisi elde edemez ve Ruhunu tanrısal âleme yükseltemezse, aydınlanıncaya kadar bu lanetli, aşağılık dünyaya gelmeye devam eder! Yani; gnostikler, reenkarnasyona inanırlar.

Gnostisizmin en bariz özelliği felsefi ve dinsel kötümserliktir. Bu âlemde iyilik-kötülük, nur-zulmet, ruh-beden vs. gibi

zıtlar arasında devam eden savaşta bu söz konusu zıtlar birbirine denk, eşit güçtedir. Tüm evreni bir bozulma ve bir yıkım olarak değerlendiren bu katıksız kötümserlik, bedenden kurtulmaya hummalı biçimde can atar.

Gnostisizme göre insan üç unsurdan yani; beden, ruh ve can/nefs'ten ya da maddi yön, ruhsal yön ve psişik yönden oluşan bir varlıktır. Beden ve can ya da psişik yön, maddi âleme ait olduklarından tamamıyla olumsuz nitelikler taşırlar. Ruh ise; ilahî takdir gereği kötülük âlemine ait olan yeryüzüne ve kötülüğün bir parçası olan bedene düşmüş ya da atılmış bir varlık ya da bir cevherdir. Öte yandan, beden ve nefs ise, yapıları gereği kötü tabiatlı ve süflîdirler; zira bunlar kötülük âlemine aittirler. Gnostiklere göre beden içerisinde ruh, hapishanedeki bir tutsak gibidir. Zira ruhu çepeçevre kuşatan beden, onu elden kaçırmamak amacıyla tutsak etmiştir ve onun iyilik ve ışığının dışa aksetmemesi amacıyla elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Ruh ise, maddi âleme ve bedene atılmış olmaktan hiç memnun değildir. O, kendi asıl vatanı olan ilahî âleme geri dönebilmek ve yükselebilmek için yanıp tutuşmakta ve bunun özlemini çekmektedir. Ruhu tutsak etmiş olan kötülük, ruhun kaçmasını engellemek için bedeni ve her türlü dünyevî istek, arzu ve ihtirası temsil eden nefsi kullanmaktadır.

Gnostisizm ve Hidayet/Kurtuluş

Gnostisizmde ruhun beden ve nefs hapishanesinden kurtularak kendi aslî âlemine, yani ilahî ışık âlemine dönmesi olarak tanımlanan "kurtuluş öğretisi" merkezi bir yere sahiptir. Hidayet, "kutsal bilgi" ile başlar. Gnosis (hikmet), yalnızca gnostiklerce bilinebilen, ilahî âleme yönelik hakikatin, kurtuluşun bilgisidir. Ruh, gerekli şartları yerine getirerek bu bilgiyi almaya hak kazanırsa, Yüce Kurtarıcı tarafından bu bilgi kendisine ilham edilir. Bu bilgiyi Yüce Kurtarıcı yalnızca seçkin ve özel kimi insanlara (gnostiklere/âriflere) bahşeder. Bu da onları "havâs", seçilmiş insanlar yapar. Buna göre ruhun, bu bilgiye doğrudan vakıf olma veya kendi kendine ulaşabilme imkânı yoktur. Bu durumda ruh, bu gizli bilgi-

yi getirmekle görevli olan bir kurtarıcıya ihtiyaç duyar. Bu kurtarıcı, yüce tanrı tarafından bilgiyi almaya hazır durumda olan ruhlara ilahî bilgiyi iletmekle görevlendirilmiştir. Mürşitsiz hidayet ve kurtuluş olmaz. Gnostisizmde insanın kurtuluşu için ilahî bilgi (gnosis), kurtuluş isteği ve kendisini kurtuluş yoluna iletecek ilahî bir kurtarıcının, (Redeemer) varlığı şarttır.[17] Bu Kurtarıcı; varlık öncesinden bir varlıktır. Bu Kurtarıcı; yeryüzü ve beden hapishanesindeki tutsak ruhları kurtuluş yoluna iletmek için ya da onlara kurtuluş bilgisini/gnosisi vermek için ilahî âlemden yeryüzüne inmiş ve insan suretinde görünmüştür. Gnostisizm, "Kurtarıcı" düşüncesini Yahudiliğin "Mesih" doktrininden almış olmalıdır. Ne var ki, Gnostiklerin "Kurtarıcı"sı, Yahudilerin "Mesih"inden çok daha fazla insanüstü/ruhani nitelikler taşır.[18]

Ruhun yapması gereken şey: Karanlık Dünyadan kurtuluşu sağlayıp, Işık Dünyasına ulaştıracak olan Kutsal Ruh'un bilgisi gnosisi elde etmektir. Gnostik/irfanî bilgiye sahip olan kimse de kozmik sırlar dâhil, her türlü sorunun cevabını bulabilecek yetkinliğe erişir.

Bu sezgisel yöntemde başarılı olmak için, maddi âlem aşağılanmalı ve terk edilmelidir. Gnostik müritler bu aşağılık âlemde her şeyden el-etek çekerek, zaruret miktarıyla yetinmeli, maddi ve bedensel zevklerden uzak durmalıdırlar! Tanrı'ya ulaşmak için ışığı/nuru ararlar. Işığa ulaştıklarında tanrı(sal) olacaklar ve tanrısal gücü elde edebileceklerdir. Meditasyon, ağır riyazetler ve bir mürşidin rehberliği olmazsa ruhlarını aşağılık nefsin arzularından kurtaramazlar.

Bu anlayışa göre hakikate ulaşmada dinler yetersizdir. Yahudilik ve Hristiyanlık ruhun kurtuluşunu, Tanrı'ya akıl ve irade ile boyun eğmekle, yani O'na iman ve ibadetle gerçekleşeceğini öngörürken, gnostisizm ise; ruhun kurtuluşunun evren gizemlerinin bilgisine "sezgi" ile ulaşmakla ve bu sezgiyi açıklayan büyülü formülleri öğrenmekle sağlanacağını varsayar.

17 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.
18 Melih Ülkü Akat, *Ezoterizm ve Bâtınilik Tarihi*, s. 113.

Gnostisizm ve Paganizm

Paganlarla gnostikler arasında epey ortak payda olduğundan gnostikleri, yarı pagan kimseler olarak niteleyenler de vardır.

Pagan gizemlerinde ruhsal yola yeni başlayanlar için gözleri kapalı anlamında "mystae", aydınlanmış inisiyeler için görenler anlamında "epopteia" denmekteydi. Uyanış süreci, (inisiyasyon/seyrü sülûk) "metanoia/nedamet" ile başlar. Bu, nefs terbiyesinin başlangıcıdır. İnisiyasyonun ikinci safhası bâtıni felsefenin öğretilmesidir. Ruhi inisiyasyonun amacı, "hiç doğmayan ve ölmeyecek olan Bilincin/Ruh'un kendimiz olduğunu" fark etmektir. Pneumatic inisiyeler (ruhani müritler) gnosisi fark ettikçe tüm ikilikler aşılır. Artık tanrı ve dinine bağlı kişi yoktur, yalnızca kendine âşık olan Tanrı'nın Gizem'i vardır. Hermes'in dediği gibi, "gnosisin amacı Tanrı hâline gelmektir."

Gnosis/marifet insanın kendisini bilmesidir. "İnsanın kendini bilmesi, Tanrı'yı bilmesidir". Çünkü kendisinde Tanrı'dan bir cüz bulunmaktadır. Pagan bilge Sextus "Sizi meydana getiren O'nu bilseydiniz, kendinizi bilirdiniz." der. Aziz Clement "Bir insan kendini bildiğinde Tanrı'yı bilir." der. Gnostiklere göre bir hakiki gnostik, zaten Tanrı hâline gelmiş kimse demektir. İnisiyeler, kendi hakiki kimliklerinin "Tanrı'nın Oğlu" olduklarını fark ettiklerin an, daha önce kendileri zannettikleri "eidolon/ego"nun ölme vaktidir. Gnosis; insanlığımızı reddetmeden tanrısallığımızın farkına varmaktır.

Pagan bilgeler her insanın "eidolon/ego" adında bir alt benliğe ve "Daemon" adında ölümsüz bir üst Benliğe sahip olduğunu söylerler. Eidolon; fiziksel bedendir. Daemon; eidolon'un göksel ikizidir. Hakiki gnostik, Daemon'un aslında evrenin tek Ruh'u (içimizde bulunan bilinç) olduğunu keşfeder. Gnostik pagan inisiye en sonunda, Tanrı'dan başkası olmadığının farkına varır. Gnostik inisiyasyonun amacı aşağı benliğini bu üst Benlikle birleştirip, kendi benliği ile tanrısal benliği birbirine bağlamak ve böylece sonsuzluğa ermektir.

Hristiyan gnostiklere göre de tanrı-insan İsa; "Daemon"u, yani ölümsüz Benlik'i sembolize eder. Acı çeken ve ölen eidolon'dur. Daemon ise acı çekmez ve ölmez. Yaşam aslında geçici bir illizyon olup, ölüm; kişinin Daemon olduğunu fark etmesini ve tüm acılardan kurtulması demektir.

Pagan gizemlerindeki inisiyasyon, ruhu yaşama geri döndürmenin bir yoluydu. İnisiye eidolon'un mistik olarak ölümünü yaşayarak, Daemon olarak yeniden doğabilirdi.[19] Böylece "yeniden diriliş"; ölüm sonrasında değil, ruhsal olarak burada, şimdi dirilmektir.

Gizem inisiyasyonlarında inisiye, Osiris-Dionysus'un gelini olarak tasvir edilir. İnisiye sevgiyi hep yanlış yerlerde aramış, kaybolmuş, aldatılmış bir ahmak kız olarak tasvir edilir. İnisiyasyonlardaki bu tür mistik izdivaç ritüelleriyle, inisiyenin eidolonu ile tanrısal Daemon birbirine kavuşur. Böylece, Tanrı'dan ayrılmış parçalar birleşmiş olur. Artık bu insiye Osiris ya da Dionysus (İnsan-tanrı) olmuş olur.

Pagan düşüncesine göre aydınlanmamış ruh, gnosise erişene kadar tekrar tekrar reenkarne olmaya (bedenlenmeye) devam eder. Platon; ruhun bir insan bedeninde enkarne olmasını bir tür hapis hayatına benzetir. Ona göre Ruh cezasını çekene kadar bedenlenmeye devam eder. Günahlarına göre ruhlar belli tipteki bedenlere yerleştirilir. Günah işleyen ruhun karşısına çıkabilecek tek ceza, onun kendisini bir beden hapishanesine reenkarne olmak zorunda bırakan ruh göçüdür.

Gnostiklere göre de "gnosis" keşfedilinceye ve aydınlanıncaya kadar, kişi dünyada yeniden doğmaya (enkarne olmaya) devam edecektir. Enkarne olduğumuz bu yer altı mağarası (bedenimiz), hem cennetten geçici olarak kovulduğumuz bir hapishane, hem de içinde ruhsal olarak tekâmül edeceğimiz bir rahimdir.

Gnostikler, kendilerini hapishanede kurtarılmayı bekleyen bir mahkûm gibi görürler. İnsanların parçalanmış ve bütü-

19 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 160.

nüyle yabancı fiziksel evrene ve bedene hapsedilmiş tanrısal bir parça/ışık kabul ederler. Bu parçalar ayrıldıkları tanrı ya da tanrısal insanla (semavî anthrapos) birleşmek ister-ler. Yaratılış gibi korkunç bir hata ne Tanrı'nın, ne de bir alt tanrı Demiurge'un işidir. Yüce Tanrı büsbütün yaratılıştan ve dünyevi hayattan uzaktır. Zamanın başlangıcından önce, bütünüyle ışıktan oluşan semavi insan vardı. Karanlığın kötü güçleri (yaratıcı tanrı) bu insanı ele geçirdi ve onu karanlığın kaosundan kendisiyle dünyanın yaratıldığı milyonlarca kü-çük ışık parçasına böldü ve ışık parçalarının bir araya gelme-mesi için de binlerce kötü ruh/şeytan ile onları denetim altın-da tuttu. Tüm bu kötü ruhlara rağmen, o ışık parçası –ki, o insanın iç benidir– onu gerçek vatanı olan göğe döndürmeye, beden ve dünya hapishanesinden kurtarmaya çalışır.[20]

Eflâtuncu Albinus, Demiurge'un insanların yaratılması gö-revini kendisinden aşağı tanrılara verdiğini, çünkü eğer insan-ları kendisi yaratsaydı, onların da ölümsüz olacağını söyler.[21]

Dioynsus; kendine tapanları her yasadan muaf tutan tanrı olarak bilinir. Pagan gizemciliğinin temeli ahlak köleliği değil, ruhsal özgürlüktür. Gnostiklere göre gnosis/marifet'e ulaş-mış biri geleneksel ahlak öğretilerini bir kenara iter. Onların artık korkacağı kimse kalmamıştır. Artık istedikleri gibi ya-şamakta özgürdürler. Tek kural, hiçbir kuralın olmamasıdır. Kişi ağır bir riyazet yapmak isterse kabul edilir, rastgele ser-best bir cinsel hayat yaşamak isterse, bu da kabul edilir. Ama inisiye olmuş bir gnostik doğal olarak ahlaklı davranır.[22]

Gnostiklere göre bir insan en derin iç benliğini keşfettiğin-de Tanrı olduğunu da keşfeder. Tanrı her yerde ve her zaman mevcut olan bir bilinç/ruh'tur. Bu tek olan bilinç kendini tüm diğer bilinçli varlıklar ile gösterir. Işık, eşya olmadığın-da nasıl kendini gösteremezse, Tanrı da insanlar olmadığında kendini gösteremez. Bilinç/ruh da olmaz. Biz ayrı varlıklar olarak görünmemize rağmen, O'nun bilinci ayrı bilinçler ola-

20 Melih Ülkü Akat, *age*, s. 126-7.
21 T. Freke, P. Gandy, *İsa ve Kayıp Tanrıça*, çev. Aslı Bengisu, s. 334.
22 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 144-5.

rak görünmesine rağmen, hepimiz aslında gnostiklerin Tanrı diye isimlendirdiği Evrensel Varlık'ız.[23]

Pisagorcular ve Platon kozmosun büyük bir mağara olduğunu söyler. Beden nefsin/psişenin hapishanesi ya da mezarıdır, kozmos onun mağarasıdır. Pagan gnostikler yaşadığımız bu dünyanın yer altı dünyası olduğunu öğrettiler. Biz bu dünyaya birçok kereler gelerek gnosisi gerçekleştirip, ruhsal olarak tekâmül ederiz. Eğer bunu gerçekleştiremezsek bu yer altı mağarasına (cehenneme) ruhsal olgunlaşmayı tamamlayıncaya kadar gelip-gitmeye devam ederiz. Tekrar tekrar enkarne oluruz. Bu mağaradan çıkış inisiyasyon (seyrü sülûk-u urucî) ile olur.

Plotinus "Bir kimse şimdi çektiği acıyı, bir zamanlar (başkasına) çektirmiştir." diyerek, şu an acı çeken birinin daha önceki yaşamında başkalarına çektirdiği acının karşılığı olduğunu belirtir. Platon "Beden, bedel ödenene kadar psişenin/nefsin hapsedildiği hapishanedir." derken de suçlarımızın cezasını/bedelini çekmek için enkarne olduğumuzu, beden hapishanesinde, bir önceki yaşamımızın cezasını çektiğimizi söyler.[24]

Bu felsefede, Tanrı dünyayı insanların azap çekmesi için yaratmıştır. İnsanın gerçek vatanı burası değildir. İnsan bu âleme düşmüş/atılmış bir tutsaktır. Platon'un sık sık tekrarladığı bir pagan deyişi olan "Soma sema (seden mezardır)." sözü bunu ifade eder. Sokrates "'Yaşamın ölüm, ölümün yaşam olduğunu kim bilir?' diyen Euripides haklıysa şaşırmayalım. Belki bizler ölüyüz, bedenimiz mezardır." der. Gnostiklere göre şu anda yaşamakta olduğumuz dünya ölüler diyarı olup, biz burada ruhsal olarak ölü bir şekilde var olmaktayız. İnsanlar uykudadırlar ve gördükleri bir rüyadır. Heraclitus; "Yaşarken ruhlarımız ölüdür, ama öldüğümüzde ruhlarımız dirilir ve yaşar." der.

23 T. Freke, P. Gandy, *İsa ve Kayıp Tanrıça*, çev. Aslı Bengisu, s. 91.
24 T. Freke, P. Gandy, *İsa ve Kayıp Tanrıça*, çev. Aslı Bengisu, s. 148.

Gnostisizm ve Hristiyanlık

Gnostisizm, yeni doğmuş Hristiyanlık ile karşılaştığında, hızla bu yeni dinin terimlerini kullanmaya başladı. Kendisini Mesih İsa doktrininin bâtınî bir yorumu olarak takdim etti! Kilise babaları ise onları Hristiyanlığın heretik bir yorumu olarak değerlendirdi. Zaten gnostikler, dinlerin mutlak bilgiyi sağlamada yetersiz olduğunu, hakikatlere dinler ile değil, ancak ruhî gelişim ve nefis terbiyesiyle ulaşılabileceğini savunurlar. Sonunda onlar "İncil dışında bir hikmet aradıklarından" Hristiyanlar tarafından zındıklık ile suçlandılar. Bir sapıklık olarak görülen ve alay edilen gnostisizm Hristiyanlığın ilk üç ve dördüncü yüzyıllarından sonra belli belirsiz bir oluşum hâline gerilemişse de öğreti ve uygulamaları Batı kültür tarihi boyunca gündemde kalmaya devam etmiştir.

Gnostikler İncil'i sembolik olarak okumuşlar[25] ve hakiki Hristiyan'ın gerçek amacının "Tanrı hâline gelmek" olduğunu söyleye gelmişlerdir. Nasıl bir pagan inisiyenin amacı, tanrı hâline gelmek ise, bir gnostik Hristiyan da kendisinin Christ (tanrının oğlu/tanrı-insan) olduğunu farketmiş olmalıdır.

Hristiyanlığın gnostisizmle ilişkisi öteden beri tartışılır. Erken dönemlerden itibaren kilise babaları gnostisizmi temelde Hristiyanlık içerisinden neşet eden bir heresi olarak görmüşler ve Simon Magus, Marcion, Valentinus ve Basilides gibi gnostiklere karşı reddiyeler yazmışlardır.

Başta Yuhanna İncili olmak üzere çeşitli Hristiyan metinlerde, Simon Magus ve Pavlus gibi kimselerin düşüncelerinde birçok gnostik motif bulunmaktadır. Bazı uzmanlar, Yuhanna'nın bir zamanlar gnostik olduğunu ve gnostik düşüncelerini özellikle de varlık öncesi var olan (pre-existent) ilahî Redeemer (Kurtarıcı) motifini İncil'e yansıttığını savunur.

25 Gnostikler işe mensup oldukları dinin kutsal metinleri ile işe başlarlar ve bu metinler içinde bâtınî bir anlam ya da gizemli bir mesaj var mı diye şifre çözer gibi tüm gayretleriyle bu metinleri ele çözmeye çalışırlar. Onlar dinî metinlerin derununda bizim göremediğimiz birtakım gizli hakikatlerin bulunduğuna inanırlar. Gnostizmin bu Hermeneötik/yorum bilimi Hermetizmden alınmıştır.

Erken dönem kilise babaları tarafından "zındıklığın kaynağı ve başı" olarak görülen Simon Magus bir gnostiktir! Onun tanrılık iddiasında bulunduğunu söylerler. Zira o, varlığın yüce Tanrı'dan (kendisinden) sudûr yoluyla meydana geldiğini savunmuştur. O havariler tarafından dışlanınca, Hristiyan cemaatine düşman olmuş, İsa'nın Mesihliği ve Tanrı'nın oğlu olması fikrine karşı kendi "Kurtarıcı-Mesihliğini" ve "Tanrı'nın Oğlu" olduğunu ileri sürmüştür!

Yine Sinoplu Hristiyan teolog Marcion da bir gnostiktir!

Marcion'un gnostik felsefesinden kaynaklanan düalist tanrı anlayışına göre birisi adalet, diğeri merhamet sıfatıyla ön plana çıkan iki tanrı vardır. İlki Eski Ahid'deki "hukukun tanrısıdır." İsa Mesih'in "Babası" olan tanrı ise iyilik ve merhamet sıfatları haricinde "bilinmeyen" bir tanrıdır. Hukukun tanrısını, aynı zamanda âlemin de yaratıcısı olan Demiurge'tur! O, hukukun taviz vermez katı bir takipçisi olduğundan acımasızdır, intikam peşindedir. Hâliyle mükemmel değildir. Mükemmel olmayışı yarattığı âleme de "kötülük" olarak yansımıştır. Kötü tanrı insanı yaratmış ve onu düşüş-günah-ölüm kısır döngüsüne mahkûm etmiştir. Marcion'un ikinci tanrısı ise; bu âleme "yabancı ve öteki" olan tanrıdır. Bu tanrı, merhametli ve bağışlayıcıdır. Kötülüklerle dolu olan yeryüzünde hukuk, günah ve ölüm çemberinin tutsağı olarak yaşayan insanların kurtarılması için, kendi tanrısal ruhunu İsa Mesih'e göndererek bu dünyada görünmüş, Oğul İsa Mesih'te kendisini ifşa etmiştir. Baba'dan (iyi tanrıdan) yalnızca ismen ayırt edilebilen Oğul, İsa Mesih'teki tanrısal güçtür. Kötü tanrı Eski Ahid'in tanrısı, iyi tanrı ise; insanların kurtuluşunu temin eden Yeni Ahid'in tanrısıdır. Marcion'a göre kurtuluşa ulaşabilmek için kişinin elinden geldiğince yeryüzü yaşantısından uzak durması, evlenmemesi, çocuk sahibi olmaması ve et yememesi, elden geldiğince oruçlu olmaları gerekmektedir.[26]

26 Şinasi Gündüz, "Erken Dönem Hristiyan Gnostisizmi", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

Gnostisizm ve Maniheizm

Maniheizm 3. yüzyılda Hakîm Mani tarafından kurulmuş gnostik bir dindir. Mezhepler tarihçileri, Mecûsîleri "Seneviyye/Dualistler", gnostik Mecûsîleri ise "Maneviyye, Maneviler" olarak adlandırmışlardır. Güçlü misyoner yapılanması sayesinde İran, Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Avrupa ve Asya'da hızlı bir şekilde yayılarak, 4. yüzyılda Hristiyanlığın en büyük rakibi konumuna gelmiştir. Mezopotamya ve İran'ın 7. yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra, bölgedeki etkinliği kaybolmuştur. Manicilik; Zerdüşt düalizmi ve inancının, Babil folklorunun, Mithra kültünün, Budist ahlâk ilkeleri ve birtakım Hristiyan öğretilerinin sentezinden oluşur. Maniheizm, Mani'nin kendisi ile sona eren peygamberler zinciri oluşturmuş ve İsa'ya da kozmik bir fonksiyon atfetmiştir. Hakîm Mani, farklı dinsel geleneklerin gnostisizmini/irfanını sentezleyen büyük bir eklektikti. Mani, Mecûsîlik ve Hristiyanlık arasında bir din kurmuş olup, Hz. İsa'nın nübüvvetini benimsemekle birlikte, Hz. Musa'nın peygamberliğini kabul etmemiştir. Mani, kendi öncülleri olarak Hermes'i, Nuh'un oğlu Sam'ı, Buda'yı, Zerdüşt'ü ve İsa'yı saymıştır. Manicilikte gerçek gizem, köktenci ve evrensel düalizmdir. Hakîm Mani, âlemin biri nur, diğeri zulmet olmak üzere iki kadim asıldan bileşik olduğunu söylemiştir. Her ikisi de ezelî olup, daima var olmuşlar ve daima var olacaklardır. Işık dünyasının hâkimi "Işık Âleminin Kralı, Yüceliğin Babası, Işık Tanrısı veya Tanrı"dır. Işık âlemi; hava, rüzgâr, ışık, su ve ateş gibi beş unsurdan meydana gelmiştir. Başında Karanlık Tanrısının bulunduğu karanlık âleme gelince, etrafında beş karanlık âlem vardır. Maniheizme göre bu gizem, Mani'nin ruhsal ikizi olan "Paracletos" tarafından Mani'ye aktarılmış ve o da bu gizemi öğretmekle görevlendirilmiştir. Maniciler; gizeme ulaşmış olan seçkinler (havâs) ile avâm olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bir tür ruhban sınıfı olan seçkinler, çok zorlu hazırlık dönemlerinden ve çetin inisiyasyon törenlerinden geçirilirlerdi. Sistemleri birçok yönden Essenilere benzer.

Maniheistlerin ve akidelerinin İslam gnostiklerine ve İslam İrfan'ına tesiri aşikârdır.

Gnostisizm ve Sâbiîlik

Sâbiîlik, inanç ve uygulamaları ile yaşayan son gnostik din olarak bilinir. Aydınlanma ve kurtuluşa odaklanmışlardır. Sâbiîlerin yazıları tipik gnostik düşünce yapısını ve mitolojisini yansıtır. Ehl-i Kitap olarak Kur'an'da zikredilen Sâbiîler 2000 yıldır ağırlıklı olarak Irak'ın güneyinde ve İran'da yaşamaktadırlar. Kendilerini Sâbiî, Mandean, (Mandea; kelimesi gnosis/irfan anlamına gelir.) Nebati veya Hanifler olarak adlandırmaktadırlar. Hz. Peygamber'in bi'setinden önce kendilerini ilk Müslümanlar olarak adlandıran Hanifler işte bu Sâbiîlerdir. Kuzey/Harran Sâbiîleri ise putperesttir.

Sâbiî doktrininin temelini Hayat inancı/kültü oluşturmaktadır. Bu yüzden, Sâbiî kutsal metinleri "Hayat'ın ismiyle" ya da "Yüce Hayat'ın ismiyle" başlamaktadır. Hayat bütün varlıklardan, kutsal sudan, ışıktan ve nurdan önce var olan ve diğer bütün varlıkları var eden yüce varlıktır. Hayat, bütün işlerin ötesinde olan, kudretli, yabancı (bilinmez) yüce bir varlıktır. Bundan dolayı, temel inanç esaslarını gnostik ve ehil olmayanlar anlayamaz. Her ne kadar Sâbiîler, Hayat'ı her şeyden önce var olan ve her şeyin kendisinden çıktığı üstün varlık diye nitelendirseler de kötü ve karanlık güçleri bu genellemenin dışında tutarlar. Kutsal metinlerde "kara su" olarak geçen varlık da hayatla birlikte ezelîdir. Mezhepler tarihçilerinin Seneviyye, (iki ezelî unsurun var olduğuna inananlar) diye tesmiye ettikleri bu kimselerdir.

Sâbiî öğretilerine hâkim olan düalizme göre bir tarafta ışık ve nur âlemi, öbür tarafta ise karanlık âlemi bulunur. Işık âleminin başında "Yüce Hayat, Kudretli Ruh ve Yüceliğin Efendisi" gibi isimler verilen Işık Kralı bulunur. Her şey Tanrı'dan sudûr etmiştir. Onlara göre ışık âlemini oluşturan varlıklar, ezelî ve ebedî olan yüce varlık Hayat'tan, güneş ışınlarının güneşten çıkışı gibi safhalar hâlinde çıkmış ve ilahî nur âlemini meydana getirmiştir. Karanlık ve kötü güçler de benzer bir yolla kaos ya da karanlıktan çıkarlar ve zulmet âlemini ya da süflî âlemi oluştururlar. Süflî âlem (karanlık âlemi), tamamıyla kara sularla kaplı olan yer altı âlemidir. Kötü güçlerin

başında Karanlık Kralı bulunmaktadır. Bu Karanlık Kralı, Ur (büyük ifrit, yer altı canavarı) diye isimlendirilmektedir.

Peygamber anlayışları bizimle aynı olmasa da Hz. Yahya'yı peygamberleri olduğunu söylerler. Sâbiîler, peygamberleri de düalizm doktrinine paralel olarak iki guruba ayırırlar. İbrahim, Musa ve İsa gibi tarihî şahsiyetlerin oluşturduğu ilk grup, "sahte peygamber" olarak adlandırılır. Bunları, kötülüğün ve karanlık güçlerin temsilcileri ve Sâbiîlerin muhalifleri olarak değerlendirilirler. "Gerçek peygamber" olarak adlandırılan ikinci grup ise, Şit ve Yahya'dır.

Sâbiîlere göre insan madde ve ruh gibi iki farklı unsurdan oluşur. Ceset maddi varlığı itibariyle kötülük ve karanlığı, ruh ise iyilik ve nuru temsil eder. Ceset varlık itibariyle bu süflî âleme aittir; ruh ise ilahî ışık âleminden bu süflî dünyaya indirilerek cesede konulmuştur. Ruhun kurtuluşu, bedenden ve dünyadan ayrılması ile gerçekleşir. Kurtuluş ise Işık Elçisi'nin sahip olduğu "kutsal bilgi" sayesinde mümkün olabilmektedir. Sâbiîlere göre bu Kurtarıcının cismani değil, ruhani olması gerekir.

Sabîler, Güney Sâbiîleri (Mandeanlar) ve Harran Sâbiîleri olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Güney Sâbiîleri

Yaklaşık olarak MS II. yüzyıldan itibaren Mezopotamya'nın güneyinde, Basra civarında yaşayan, Bataklık Sâbiîleri, Mandeanler gibi isimler alan Güney Mezopotamya Sâbiîleri, pagan Keldaniler/Harrânîlerden tamamıyla farklıdır. Bazı eserlerde Kur'an'da "kitap ehli" olarak zikredilen Sâbiîler, "yıldızlara, gezegenlere ve bunları sembolize eden putlara tapan" Harran Sâbiîleriyle karıştırılmıştır.

Dinleri, eski Babil dini, Hristiyan gnostizmi ve Zerdüştiliğin garip bir karışımıdır. İnançlarını yabancılardan gizlemeye çalışmış, içe dönük gnostik bir toplumdur. Sâbiîlik; Filistin bölgesinde Yahudi geleneği içerisinde filizlenmiş, daha sonra tarihsel süreç içerisinde yerleştiği bölgede eski İran ve Mezopotamya dinî sistemleri gibi çeşitli civar geleneklerle etkileşim

içerisine girmek suretiyle pek çok yabancı unsuru adapte ederek mevcut hâline kavuşmuş olan bir dindir. Kur'an'da zikredilen bu Sâbiîlerin, bir Yahudi grubu ya da Yahya b. Zekeriyya'ya bağlı bulunan Hristiyanlar olabileceği de kabul edilir.

Sâbiîlerin bilginleri: Uranî, Agathadaimon, Hermes, Eflâtun'un dedesi Solon'dur. İslam kültüründe de Agathadaimon ve Hermes'in Hz. İdris ile Şit ile aynı kişiler olduğu kabul edilir.

Mezopotamya'da sihir ve astroloji ile ilgili bazı inanç ve uygulamalar, çeşitli sihir ve büyü formülleri ve astrolojik hesaplamalarla ilgili fikirler üretilmişti. Ayrıca sonraki dönemde bu konuda bazı kitaplar ve sır metinleri oluşturuldu. Bunlar Sâbiîleri de etkilemişti. Sâbiîler arasında gizli bilgi, gayb bilgisi, kehânet ve sırlara sahip olan seçkinlere "Nasurai" derler. Bu gizli bilgiyi/kutsal bilgiyi yeryüzüne iletmesi ve öğretmesi için ışık âleminden bir kurtarıcı "Manda d Hiia" (Hayatın Bilgisi) gelir.

Sâbiîlerdeki kutsal ruh tasavvuru, kutsal bilgi (gnosis) ve kurtarıcı (redeemer) doktrinlerinin Gulat-ı Şia ve Gulât-ı sûfiye çevrelerinde etkili olmuştur. Nasıl Müslümanlar Hermetik kültüre kendilerinin yitik hikmeti nazarıyla bakmışlarsa, Sâbiîlerin gnostik/irfani bilgi teorilerine de aynı şekilde kutsallık verilmiştir. Söz konusu bu irfani bilgi, Kitabî/beyani bilgiyi önemsizleştirmiş, peygamberleri gnostiklerin/âriflerin gerisine düşürmüştür. Dinler tarihçisi Şehristâni, Sâbiîlerin İlâha yaklaşmak için cevher, fiil ve hâl bakımından kutsanmış ve arınmış ruhanîleri kabul ederek nübüvvetin inkârına gittiklerini söyler.

Sâbiîlerin fikirleri İslam öncesi ve sonrasında da Irak, İran ve Horasan dâhil geniş bir bölgede uzun müddet etkisini devam ettirmiştir.

Harran Sâbiîleri

Harran; Edesse (Urfa) ve Suriye gibi gnostik öğretilerin bulunduğu merkezlere yakın bir merkezdi. Harran ve civarında yaşayan bu pagan Sâbiîler Süryanice konuşan bir topluluktur. Bunlar; din ve düşünce hayatlarında, Yunan-İskenderiye ekolünün Yeni Pisagorculuk ve Hermesçilikle, Babil ve Kel-

danîlerin astronomik ve astrolojik fikirleri ile birleştirilmiş bir inanca sahipti. Bu yüzden bu muhitte astroloji, kehanet, tılsım gibi garip bilimler doğmuştu. Harran bölgesindeki paganizm, "Keldânî bilimleri"nin –yani astrolojinin ve gizli ilimlerin (okültizm)– gerçek mirasçısıydı. Harran'da heykeller yapmışlar, yıldızlardan sonra putlara tapmışlardı. Bunlar Azimun ve Hermes adlı iki Mısırlı peygamber tanıyorlardı. Fikirlerini bu iki büyük peygamberden aldıklarını iddia ediyor, ruhsal varlıklar hakkında çok fazla taassup gösteriyorlardı.

Astroloji/İlm-i nücûm ile birlikte kehanetin Kaldanîlerden Araplara geldiği kabul edilir. Bilhassa Müslüman Arapların fethinden sonra Harran'da, kadîm Samî putperestliği tekrar yükselişe geçti. Harran putperestlerine göre bu dünyayı yıldızlar yönetiyordu.

Sâbiiler, sadece ruhanilerle yetinmemişlerdir. Onlara yaklaşmak ve onlardan bilgileri doğrudan almak mümkün olmayınca, ruhanilerin bulunduğu farz edilen yedi gezegen veya bazı sabit yıldızlar gibi yerlere yönelmişlerdir. Yani yıldızlara tapmışlardır. Zaman zaman bu ruhanilerin bulundukları yerlerden inerek, bazı nesnelere hulûl ettiğine inanmışlardır. Heykeller ruhsal varlıkların bedenleri hükmündeydi. Yani; putperestliğe kaymışlardır.

Şehristani'ye göre Sâbiîlerin dinlerinin esası, ruhani varlıklarla inanmaktır. Onlar şöyle derler: Biz, O'nun yüceliğine ulaşamayız. Ona ancak yakın olan, kutlu ruhaniler yardımıyla erişilir. Onlar bizim rablerimizdir. Bize farz olan nefislerimizi şehvet ve tabiat kirlerinden temizlemektir. Böylece aramızda münasebet kurulur. Vasıta olan ruhaniler kuvvetlerini yüce tanrıdan alırlar ve aşağı varlıklara verirler.[27] Tanrı ise; rablerin rabbidir.

Arap fatihler sadece Ehl-i Kitap olanlara yaşam hakkı tanıdıklarından, Harran paganlarının bir kısmı Müslüman, bir kısmı da Hristiyan veya Zerdüştî oldu. Bu arada Müslüman-

27 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

ların Zerdüştleri de Ehl-i Kitap kabul ettiklerini hatırlayalım. Hristiyan ve Zerdüşti olanlar, eski inançlarına dönmüş ve onun bu yeni adını (Sâbiîlik) da benimsemişlerdir. Müslüman olanlardan bir kısmı –bu dinden dönen kimseye verilen ölüm cezasından kurtulmak için– Müslüman görünmeye devam etseler de geleneksel inançlarını sürdürdüler.[28]

Müslümanların Hermetik felsefeyle tanışmalarında Güney Sâbiîlerin (Mandeanlar) ve Harran Sâbiîlerinin büyük rolü olmuştur.

***

Özetle; gnostisizm Mısır mitolojisi, Yahudi apokaliptisizmi, Babil astrolojisi, Zerdüşt düalizmi, Yunan ve Helen felsefesi, Hristiyanlık, Hindu ve Budist etkileri gibi değişik farklı din, kültür ve felsefi düşünceyi bir araya getiren dini-felsefi bir harekettir.[29] Gnostisizm müstakil bir din ve felsefe olarak devam etmemişse de başta Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere, İslamiyet içinde mebzul miktarda gnostik unsurla karşılaşmak mümkündür. Ortaçağdan sonra da varlığını önce Hümanizm daha sonra da Rönesans'la birlikte kendini yenileyerek varlığını devam ettirmiştir. Kabalaizm ve Hermetizmle birleşen gnostik düşünce, sadece Kabalacı Hristiyan düşüncesine ilham vermekle kalmamış, okült oluşumlara, büyük mistiklere, ruhani düşünürlere, simyacılara ilham kaynağı olmaya devam etmiştir.

Mısır, Suriye, Filistin, Irak ve Hindistan gibi bölgelerin fethedilmesinden sonra buralardaki dini, felsefi, mistik ve kültürel miras bize intikal etmiştir. Özellikle tasavvuf, felsefe ve Şiiliğin İsmaili yorumu üzerinde gnostisizmin gölgesi oldukça belirgindir.[30] Gnostisizm; İslam dünyasında irfani ekol olarak, ehl-i marifet olarak kendisini gösterecektir. Kadim gnostikler de ârifler ve hekîmler olarak saygı göreceklerdir! Sûfilerin keşf

28 Yusuf Benli, "Gnostizmin Şia'nın İlk Oluşumuna Etkileri Meselesi", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.
29 Harun Işık, "Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi", İnönü Ün, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.
30 Harun Işık, agm.

ve keramet ile elde ettikleri bilgi işte bu gnosisin isim değiştirmiş şeklidir!

Tasavvuf geleneğinde gnosis/irfan; keşif, sezgi ve ilham yoluyla kalpte hâsıl olan bu bilgi türüdür. Mutasavvıflar, irfani bilgiyi akli ve beyani bilgiye tercih etmişlerdir. Güya bu irfani bilgi; keşf/sezgi yoluyla Allah'ın lütfunun bir eseri olarak Allah'ı müşahede edenlerin ulaşabildiği bir bilgi türüdür. Onlar, kesin akli delille elde edilip akıl sahiplerine hitap eden bilgiye ilme'l-yakin, açıklama ve bildirim sonucunda ulaşılıp ilim sahiplerine seslenen bilgiye ayne'l-yakin, keşif ve müşahede ile elde edilen ve yalnızca marifet ehline has olan bilgiye hakka'l-yakin derler! Bu tasnifleri gnostik/irfani düşüncenin birebir yansımasıdır. Hakka'l-yakin derecesinde bilgi sahibi olan kişi, bilginin en üst mertebesine vasıl olmuştur. Hâliyle bu kimseye Allah'ın kaza ve kaderi de dâhil olmak üzere gaybın tüm sırları ardına kadar açılmış olur.

İbnü'l-Arabî gnostik kültürün en önemli temsilcisidir. İbnü'l-Arabî, irfani düşünceyi vahdet-i vücut doktrininde olduğu gibi hem epistemolojik hem de ontolojik bakımdan sistematik bir yapıya kavuşturmuştur. Ona göre vasıtasız bir şekilde hakikate, herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak tarzda eşyanın gerçekliğine ulaşmayı sağlayan gnostik/irfani bilgidir. Bu bilgi ilahî lütfun bir gereği olarak, ruhani bakımdan kemale erenlerin kalbini kapsayan nur şeklinde kendini gösterir. Sûfîler keşf ve marifet denen bir bilgi yardımıyla yaratılmışlarla ilgili sırları, Kur'an'ın bâtınî anlamlarını görebilmektedirler.[31]

Bir gnostik, daima her kutsal kitabın ve metnin bâtınî anlamı üzerinde çalışmayı hedefler. Çünkü bu metinler onlara göre daima rumuzlu ve şifrelidir. Dinsel ifadelerin içinde gizli manalar bulunur.

Yine Şii-İsmailiyye ekolü gnostik/irfani bilgi temelli felsefeleriyle dinin peygamberden peygambere değişen (!) zahiri/

31 Ezoterizmde sırrın korunduğu ve sadece onu taşımaya yetkili olanlara öğretildiği bir sır bilgeliği vardır. Bu, sufi literatüre 'hicâb'lar (keşfu'l-mahcûb) olarak intikal etmiştir.

dış kabuk kısmını atmışlar ve hiçbir zaman değişme söz konusu olmayan batınını bulmuşlardır!

Yine İslam felsefesinde, özellikle İbn Sînâ'nın meşşaî sisteminde, sezgiye dayalı bilginin akli olandan daha üstün olduğu kabul edilir. Arif riyazet ve arınma ile gayb âlemine dair ilahî sırlara vakıf olabilir. Gnostisizm/irfaniyye anlayışını temsil eden bir diğer İslam felsefesi/ekolü Sühreverdî, Molla Sadra öncülüğünde gelişen işrâkîliktir.[32]

Orfizm ya da Orpheus Tarikatı

Şarkıcı, kâhin, büyücü Orpheus'un kurduğu kabul edilir. Orpheus (Orfe diye okunur); "ışığıyla şifa veren" anlamına gelir. Ezoterizmde en büyük inisiyetör (mürşit)lerinden biri olarak kabul edilir. Kimi kaynaklara göre Orpheus MÖ 8. yüzyılda bir Trakya kralı ile bir rahibenin oğlu olarak dünyaya geldi. Semadirek Adası'ndaki sır dinlerinin eğitiminden geçtikten sonra Mısır'a gidip İsis misterleri (sırrî öğreti sistemleri) inisiyasyonundan geçti. Daha sonra Yunanistan'a geçip Delf kentinde kendi inisiyatik organizasyonunu kurdu.

Orpheus dinini yayarken, Mısırlı rahiplerin yöntemini kullandı ve öğretisini var olan dinler üzerine kurdu. O, antik Yunanın yozlaşmış inanışlarını tümüyle reddetmek yerine, bu inançlardaki ilahlara bâtınî anlamlar yükleyerek, Apollon kültünü kendi ezoterik öğretisi içinde eritme yöntemine başvurdu. Örneğin Orpheus, Yunanlılara "Eski ilahınız Dionysos yoktur." demek yerine "Dionysos aslında tezahür etmiş İlahî Kelam'dır ve bu insanların içinde sezgi ve vicdan tarzında belirir." demeyi tercih etti. Böylece, çok tanrılı Zeus ve Dionysos dini ortaya çıktı. Orfik öğretiye göre Zeus tüm tanrıların en büyüğüdür ve evren kendisinden var olmuştur. Dionysos ise; onun oğlu, yani tezahür etmiş "kutsal kelam" dır. Aslında Orpheus'un Dionysos'u, Apollon'dan başkası değildir. Güneş tanrısı, Apollon, ışıktır, tanrısal nurdur.[33]

32 Harun Işık, agm.
33 Melih Ülkü Akat, *Ezoterizm ve Bâtınîlik Tarihi*, s. 61-2, Nokta Kitab, l.bas, 2007/İst.

Orpheus'a göre insanlar Dionysos'tan bir parçadır. İnisiyeler yarı tanrılardır. Bu yarı tanrılar insan-ı kâmil statüsüne erişerek, yeniden doğuş/ikinci bedenlenme zincirinden kurtulmuş ilahî ruhlardır. Orpheus; hakiki tanrının tek, alt tanrıların ise çeşit, çeşit ve çok fazla olduğunu söyler.

Trakya'da doğan bu hareket, oradan VI. yüzyılda Yunanistan'a ve aşağı İtalya'ya geçmiş gizemli dionysik-mistik bir kurtuluş dinidir. Bu din Homeros'taki tanrıların dindiremedikleri ruhsal açlığı giderir. Bu yıllarda eğitimli kimseler Greko-Romen kültürünü özümsemiş olmalarına rağmen zihnî ve ruhî tatminsizlik had safhadaydı.[34]

İnsandaki tanrısal ruh, bedende hapistir. Orfikler bunu "Sîma sêma/beden mezardır" şeklinde bir sözcük oyunu ile ifade ederler. Ruh öte dünyaya kavuşmayı arzular.

İnsanın Dionysik tarafı (ilahî yönü), Titanik unsurlardan kurtulmak ister. Ruhun günahından temizlenebilmesi için de defalarca farklı bedenlerde var olması gerekir. Bu aslında Orfizme mahsus bir karamsarlıktır, çünkü ruhun temizlenmesi uzun bir süreç alır. İnsan tanrısal atalarından gelen günahlarının ağır bedelini ödemektedir. İnsan eğer ruhunu özgürleştirmek istiyorsa, şeytani yönünü eğitmelidir. Ancak bu şekilde dünyaya gelip gitme çemberinden kurtulabilir. Böylece insan semavi yanına zıtlık gösteren, Titanlarla simgelenen dünyevi, maddi tutkularını, nefsanî arzularını yenerek kurtuluşa erebilir.

34 Bu yüzyılda Grek felsefesi bir durgunluk dönemine girmiş, Eflâtuncular, Stoacılar, Epikürcüler üstatlarının sözlerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Formel felsefi eğitimin cevap veremediği sorulara sezgiye dayalı mistik ve sihirli cevaplar aranıyordu. Felsefe bir diyalektik alıştırma olarak değil ilahî olana yaklaşma aracı olarak görülmeye ve zâhidane dinî yaşayışla bir tutulmaya başlandı. Hermetik metinler büyük vecd ile okunuyordu. Eflâtunculukta ve Stoacılıkta kısmen var olan düşünceler Hermesçilik'de bir dinî felsefe olarak yaşanıyordu. Pisagorculuk yeniden canlanıyordu. Grek rasyonalizminin başarıları MÖ 3. yüzyılda Grek ruhuna yabancı Doğu dinî düşüncelerinin tehditleriyle sarsıldı. İmparatorlukta Doğu dinlerine ve kültürlerine hoşgörü ile bakılmaya başlandı. Özellikle Mısır dinî düşüncesi bunların en başında geliyordu. Mitrayik sırlar ve sır dinleri de en yüce erdemler olarak görülüyordu. İnsan ve kozmosun açıklanmasında MS 1. yüzyılın düşünürleri Doğu Akdenizin rasyonel olmayan bazı doktrinlerine başvurmak zorunda kaldılar.

Orfik Mürit ruhunu arındırmak için belli yaşam tarzını uygulamak zorundadır. Bu Orfik yaşam hiç de kolay değildir. Mürit önce katı sayılabilecek kuralları uygulamalı ve gizem törenlerine katılmak zorundadır. Bu inisiyatik törenlerin bir bölümü ölüm ve ölüm sonrası ile ilgilidir. Mürit bu ritüeller sayesinde ölüm deneyimini yaşamış olur ve ölümden sonra ne yapacağını bilir. Orfikler hiçbir canlının hayatına kıymamak zorundadır. Bu yüzden vejetaryen bir rejim uygularlar.[35]

Orpheus'un kurduğu inisiyatik organizasyonun merkezi olan Delf'teki Apollon Tapınağı'nın kapısı üzerinde ünlü "kendini bil!" sözü yazılıydı. Zira kendini bilen Tanrı'yı biliyordu. Tanrı insanın içindeydi! Grek mitolojindeki birçok öğe ve öykü Orpheus'un kurduğu inisiyasyon merkezinden ihraç olmuş sembollerdir. Ayrıca, Orfik öğretiler, Pisagor ve Yeni-Eflâtuncuları etkilemiştir.

Pisagorculuk

Orpheus'tan iki yüzyıl sonra doğan Pisagor, Delf mabedinde inisiye edilmiştir. Pisagor'u hocası Tales kendisini daha iyi geliştirmesi için Mısır'a gönderir. Orada Osiris dininin tüm gizemlerini öğrendi. Mısır Babilliler tarafından işgal edilince Menphis rahipleriyle birlikte Babil'e götürüldü. Orada kaldığı 12 yıl boyunca hem Babil okulunun öğretilerini, hem de Zerdüştlüğü inceleme fırsatı buldu. Babil'de iken, bir defa Hindistan'a, bir defa da Kudüs'e seyahat etme imkânı buldu. Kudüs'te Kabalizmi, Hindistan'da da Budizm'i öğrenmişti. Babil'den tekrar ana yurduna, Delf'e döndü. Fakat oranın yeni rahiplerine bu yeni fikirlerini kabul ettiremedi. Bunun üzerine güney İtalya'ya geçti ve Cratona'da kendi okulunu kurdu. Pisagor, burada Orfik Yaşama adanmış dinsel bir topluluk inşa etti. Pisagor kardeşlik örgütünün temelinde Orfik inançlar yatar. Bu Pisagorcular, doğmakta olan güneşe tapmak için şafak vakti uyanıyor, günü ibadet ve felsefi meselelerle geçiriyorlardı. Vejeteryan idiler. Zira ruhlar hayvanların da bedenlerine girmiş olabilirdi. Yaşamları manastır hayatı-

35 http: www.hermetics. org/Orpheus. html.

nı andırır. Zaten ilk manastırı kuran rahip de bir Pisagorcu idi. Pisagorcuların çiğnenmesi hâlinde cezasının ölüm olduğu bir sessizlik kuralları vardı. Pisagor, enstitüye girmek isteyen adayları çok uzun süre, bazen yıllarca süren gözetim altında tuttuktan sonra, aralarından ancak layık olanları alıyordu. Topluluğa yeni giren, beş yıllık bir sessizlik andı içiyordu. Tüm mallar eşit olarak paylaşılıyordu. Pisagorcular, Matematikçiler ve Dinleyiciler olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bu matematikçiler okulda yaşamakta olup, kişisel hiçbir şeye sahip değillerdi.

O; Mısır, Babil, Hindistan dinlerini Yunanlılaştırdı. Onda, mistisizm kendini hemen belli etmektedir. Onun dinindeki Budizm'den getirdiği; "perhiz, temizlik ayinleri, disiplinli yaşama ve tefekkür" çok belirgindir. Hindistan'da öğrendiği "Brahma-Vişnu-Şiva" üçlemesini, "beden, can, ruh" şeklinde formüle etti.

Mısır tapmaklarında 22 yıl geçirmiş olan Pisagor "ölüleri dirilten, kehanetlerde bulunan, mucizeler gösteren (!) hem bir bilim adamı, hem bir rahip, hem de bir büyücüdür." Onun müritleri Mısır insan-tanrısı Osiris hakkındaki mitosları alıp, sıradan bir şarap tanrısı olan Dionysus'a uyarladılar. Böylece Dionysus, Osiris'in Yunan versiyonu oldu. O da Osiris gibi Tanrı'nın (Zeus) oğluydu. Böylece her bir insan (etten kemikten yaratılan bu tanrı-insan, Dionysus gibi) kendisinin de tanrı olduğunu fark edebilirdi. Onlar bu beden kafesine hapsedilmiş, Tanrı'nın ölümsüz ruhuydu! Dionysus'un ölümden sonra dirilmesi gibi, bu kimseler de ölmeden önce ölüp, dirilmekte, ruhsal olarak yeniden doğmakta ve ölümsüzleşmekte idiler. Birçok mitos bu sırların sadece birer sembolüydü. Zaten gizem/sır dinlerinin temel amacı Tanrı'yla bütünleşmektir.

Pisagorculuğun inisiyasyonları ölümle sonuçlanabilen Mısır inisiyasyonlarına nazaran daha hafiftir. İnisiye ilkin, içinde hayaletlerin dolaştığına inanılan bir mağarada geceyi tek başına geçirirdi. Sınavı reddeden veya mağaradan sabahı beklemeden kaçanlar kapı dışarı edilir ve ikinci sınava alınmazdı. Sınavı geçen ve özel törenle kardeşliğe kabul edilen bu adaya, acemi,

çömez anlamında "novice" ünvanı verilirdi. Pisagor noviceleri ikişerli guruplar hâlinde eşleştirir ve onları kardeş ilan ederdi. Novicelerin birbirlerini çok iyi tanımalarını ve dost olmalarını isterdi. Noviceye "Dost, bir başka sensin, o ve sen aslında birsiniz." denirdi. Ayrıca novicelere üstatlarına mutlak itaat ve bağlı olmaları, disiplinli davranmaları emredilirdi. Novicelerin ruh ve bedenlerini temiz tutmaları istenir, günde birkaç kez yıkanırlardı ve temizliğin sembolü sayılan beyaz giyerlerdi.

Novicelere öğretilen son şey; tüm tanrıların bir ve tek olduğudur. Tüm dinî öğretilere hoşgörüyle bakılması ve tüm dinî çabaların amacının bu tek Tanrı'ya ulaşmak olduğu benimsetilirdi.[36]

Sonraki sınav sembol çözme sınavı idi. Pisagorcu mürit, tek başına bir odaya kapatılır, kendisine söylenen sembolün ne anlama geldiğini çözmesi istenirdi. Daha sonra müridi "tahriklere rağmen kendine hâkim olabilme" sınavı beklerdi. Bu sınavda, çömezler kasıtlı olarak kızdırılır, onunla alay edilir, gururunu incitici sözlerle küçük düşürülürdü. Sınavı başarıyla geçenler, inisiyatik eğitimin birkaç yıl süren ilk aşamasına kabul edilirdi. Bu ilk aşamada inisiye adayları yalnızca dinlemek zorundaydı. Öğretmenlerine itiraz hakları olmadığı gibi, öğrettikleri hakkında öğretmenleriyle tartışmaya girme hakları da yoktu. Aldıkları bilgileri aynen kabullenip, bu bilgiler üzerinde tefekkür yapmalıydılar. Bu ilk aşamadaki yöntemler, müritte "sezgi kapısını" aralamaya yönelikti. Verilen bilgilerin başkalarına açıklayıp açıklamadıkları sıkı bir şekilde kontrol edilirdi. Bu aşamada çömezlere, evrensel yasalar, nefis denetlemesi/murakabesi ve psişik/nefsi yetenekler hakkında temel teorik bilgiler verilirdi.

İkinci aşamaya geçen müritler "matematikçi" unvanını hak ediyordu. Bu aşama hem teorik olarak öğrenilenlerin kısmen uygulandığı, hem de müridin görünmez âlemi tecrübe etmesi gibi daha derin bilgilerin alındığı aşamadır. Bu aşamada adaylar artık Pisagor'la görüşme şansını elde edebilirlerdi.

36 Melih Ülkü Akat, *Ezoterizm ve Bâtınilik Tarihi*, s. 65-6.

Onun huzuruna çıkabildikleri gün onların altın günüdür. Artık Novice; ruh, ruhsal gelişim, geometrik sembolizm, harflerin gizemi ve nümeroloji (ebced, ilm-ü havâssı'l-erkam) gibi bilgiler alabilirdi.

Son aşamaya geçenlerin eğitimi Persephone heykelinin bulunduğu Seres tapınağının terasında geceleri yapılırdı. Bu son aşamada verilen bâtınî bilgiler kozmogoni, evrenin yapısı, insan ruhunun insanlık aşamasına gelinceye değin geçirdiği aşamalar, dünyanın geçmiş evreleri, ölüm, ölümden sonraki yaşam, insan-ı kâmillerin yarı tanrıya dönüşmesi ve Tanrı'ya kavuşmak vs. gibi konuları kapsardı.[37]

Pisagor'un dininin ilk ilkesi sayıdır. Eşya duyulur hâle gelmiş sayılardır. Bilimin amacı her varlığın karşılığı olan sayıyı bulmaktır. Söz gelimi akıl, belli bir sayıdır, ruh belli bir sayıdır, adalet belli bir sayıdır...vs. "5" rengin, "6" soğuğun, "7" sağlığın, "8" aşkın nedenidir. Yeryüzü; düzgün altıyüzlüden, ateş; piramitten, hava; düzgün sekizyüzlüden yaratılmıştır. Onun tanrısı geometricidir! Üçle dördün toplamından "Kutsal 7" meydana gelir ve insanın Tanrı ile birliğini sembolize eder. İlk dört sayının toplamı (1+2+3+4=10) olan "Kutsal 10" Tanrı'nın sürekliliğini ifade eder.

Kutsal sayılar biliminde sayı; soyut bir varlık değil, mutluluğumuzu sağlayacak kutsal bir anahtardır. İnsan "1"le sayar, "1"le düşünür. "1" insanla Tanrı arasında ortak bir ilkedir. "1"le bütünleşmek gerekir![38]

Mikrokozmos'un (insanın) yegâne hedefinin makrokozmos ile birleşmek olduğunu söyleyen Pisagor, bu ancak inisiyatik eğitimle, kişinin seyrü sülûk eğitimi ile kendisini olgunlaştırması ile gerçekleşebilirdi. Bunun için bir ömür yetmeyebilir. Olsun! Ruh hedefine ulaşmak için, ne kadar gerekiyorsa, o kadar bedenlenecektir.[39] Ona göre insanın ölümü ruhun doğumudur. Bedenin doğumu da ruhun ölümü!

37 http://tr.wikipedia.org/wiki/Pisagor.
38 İbrahim Okur, *Matematik ve İlahiyat*, 2.bas. /Bursa, s. 161-88.
39 Melih Ülkü Akat, *Ezoterizm ve Bâtınîlik Tarihi*, s. 70.

Pisagor'a göre ölen birisi yaşamına göre ya bir üst basamağa yükselir ya da bir alt basamağa inerdi. Bunu "Her yaşam bir öncekinin ödül veya cezasıdır." şeklinde ifade ederdi. Bir tek insan-ı kâmiller tekrar bedenlenme kısır döngüsünden kurtulabilir ve ölünce Tanrı'ya kavuşabilirler!

Yine Pisagor "hayvanlar nasıl insanların akrabası ise, İnsanlar da Tanrıların akrabalarıdır." der. İnsan bitkiler âleminden, hayvanlar âlemine, oradan insanlık âlemine birçok yaşamdan geçerek yükseldiyse, en sonunda da o, tanrılar âlemine geçecektir.

Yeni Eflâtunculuk

Miladi ikinci yüzyılda iki büyük düşünce sistemi mevcuttu: Hristiyanlık ve Yeni-Eflâtunculuk. Hristiyanlığın hızlanan yükselişine ve ilerleyişine karşı savaşan, kendisini sürekli yenilemeye çalışan felsefe, son çıkışını "Neo Plotinizm" ile yapmıştır. Plotinus bu kadim felsefenin son temsilcisidir. İskenderiye o yıllarda Yeni-Eflâtuncu felsefenin coğrafi merkeziydi. Zamanın iki büyük karşıt felsefesi pagan filozof Plotinus'un (Filütin diye okunur) ve Hristiyan ilahiyatçısı Origen'in kuramlarıydı. Oysa bu her iki filozof da felsefeyi, ruhi arınma için bir tür manevi maya olarak gören Ammonius Sakkas'ın öğrencisiydi. Origen, Plotinus'un aksine Yeni-Eflâtunculuğu Hristiyan teolojisine felsefi bir temel olarak uyarlamakla ömrünü tüketti. Yine de Plotinus ve Origen, öncelikli olarak ruhsal kurtuluş sorunu ile ilgileniyor; dahası her ikisi de insan ruhunun kefaret gereksinimi içinde olduğu yolundaki fikirleri için felsefi temeller bulmaya çalışıyordu.

Plotinus, MS (204-270) yılları arasında dünya zevklerinden uzak, sade bir hayat yaşadı. Plotinus'un yaşamı Roma tarihinin en felaketli dönemlerine rastlar. O yıllarda imparatorlar ordu tarafından para karşılığında seçiliyor ve bir süre sonra da yerlerinden ediliyordu. Bu siyasi kaos, askerleri sınırları koruyamaz ve kuzeyden Cermenlerin, doğudan Perslerin şiddetli akınlarını önleyemez duruma getirmiş, savaşlar, kıtlık ve veba nüfusun üçte birini alıp götürmüş, artan vergiler, azalan

kaynaklar mali bir yıkıma yol açmıştı. Bu dönem Roma İmparatorluğu'nun dış tehditler ve içteki krizlerle parçalanışına, eski dünyanın dayandığı moral değerlerin çöküşüne, sosyal ve entelektüel krize tanıklık ettiği yıllardır.

Plotinus, reel dünyanın bu dramatik manzarasından yüz çevirip, ebediyet yurdunu, başlangıcı ve sonu olmayan iyilik ve güzellik dünyasını düşünmeye koyulmuştur. O, yıllarda bu düşüncelerinde yalnız da değildi. Hristiyan olsun, pagan olsun hepsi için bağlanmaya değen sadece öbür dünya idi.

Plotinus, Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğdu. O, anadili Yunanca olan bir Roma vatandaşıdır. İskenderiye, Yunan ve Yahudi-Hristiyan felsefelerinin bağlantı noktasıdır. Büyük İskender'in ölümünden sonra, imparatorluk parçalanmıştı. Onun komutanlarından Ptolomeus İskenderiye'yi başkent yapmıştı. İskender'in ölümü ile yarım kalan kültürlerin kaynaşması idealini, o yıllarda Mısır'da hüküm süren VII. Ptolomeus dünyanın sayılı bilim adamlarını bu şehre davet ederek yeniden canlandırdı. İskenderiye'de saf Grek düşüncesi hâkimiyeti sona ermiş, yerini Helen kültürü almıştı. Grek düşüncesinin rasyonel dayanakları yerine, mistisizmin daha baskın olduğu felsefelere yönelinmişti. İskenderiye Yunanistan'dan gelen kadim Yunan öğretileriyle, Doğu düşünce ve mistisizminin buluştuğu yer oldu. Bu yıllarda Yahudi filozofu Philon da Yunan felsefesinin Tevrat ile telif edilebileceğini gösterdi. Yunan ve Yahudi ve diğer milletlerin kültürlerinin kaynaşmasıyla Helenizm adıyla bilinen sentetik yeni bir uygarlık ortaya çıktı.

Ayrıca III. yüzyıl batıl inançların, büyünün, astrolojinin yeniden neşv-ü nema bulduğu yıllardı. Bu dönemde temelleri atılan irrasyonalist inanışlar, bir yüzyıl sonra doruk noktasına ulaşmış, büyü, kehanet, mucize en çok rağbet gören dallar arasında yer almış, tüm bunlara ilave olarak dönemin tahtına astroloji oturmuş, büyü pratikleri ve kadercilik sosyal ve kültürel yaşamın hâkim anlayışı hâline gelmiştir.

Plotinus, kırk yaşlarında kadim İran hikmetini, çıplak ayaklı Hind gurularından panteizmin orijinalini öğrenmek

üzere imparator Gordiyon'un açtığı İran seferine katıldı. Fakat ordunun bozguna uğrayıp imparatorun öldürülmesi üzerine Mezopotamya'dan geri dönmek zorunda kaldı. Daha sonra Roma'ya gitti ve oraya yerleşti. Hocasının ölümünden sonra, Roma'da 244 tarihinde kendi okulunu kurdu ve 268 yılına kadar oraya başkanlık etti. Yüksek tabakadan kimselerin takip ettiği dersler vererek hayatını orada tamamladı. Kendi felsefesini ortaya koymak üzere özel bir eser yazmış değildir; öğrencilerinin tuttukları ve kendisinin düzelttiği notlar "Enneads" adı altında sonradan altı kitap hâlinde neşredildi. Her bir kitapta dokuz konu içerdiğinden bu kitap serisine "Enneadlar, Tusuât, Dokuzluklar" denmiştir. *Enneadlar*'ın ana teması; âlemin Tanrı'dan sudûru, tanrısal hayatın derece derece yayılması ve varlığın son gayesi de Tanrı'da yeniden erimek olan sudûrcu panteizmdir.

Plotinus'un Metafiziği

Plotinus metafiziği pagan gnostizminden gelen Kutsal Üçlemeyle başlar. Bunlar Bir, Akıl/Nous ve Nefs/Ruh'tur. Onlar, Hristiyan Üçlemesinin kişileri gibi birbirine eşit değildir. Tanrı'nın kâinatı yaratması varlıkların ondan derece derece uzaklaşması şeklinde olmakla birlikte, varlığın gayesi bu inişi geriye doğru kat ederek kaynağa dönmek, Tanrı'da fena bulmaktır!

Plotinus'un gayesi mistisizm ile rasyonalizmi uzlaştırmaktır. O, kendi zamanında carî olan ve kendisine de çok tesir eden dinî fikirlere felsefi bir temel kazandırmak istiyordu. O, Eflâtun ve Aristo'nun felsefeleri arasında uzun süredir devam eden mücadeleyi sonlandırmayı arzuluyordu. Onun felsefesi, Yunan ve Helenistik fikir mirası ile Mısır ve Mezopotamya'dan gelen Doğu felsefe ve inançlarının adeta bir sentezi ve yeniden yorumlanmış hâlidir. Yeni Eflâtunculuk için, "dinle felsefenin birleşmesi ile oluşan, filozofik olmaktan çok teozofik, Hermetik hatta mistik bir akım" denilebilir. O; tasavvufi felsefesini, teolojik bir sistemin terimleri ile değil, felsefi terimlerle tefsir etmiştir.

Yeni Eflâtunculuk adından da anlaşılacağı gibi, Eflâtun'un yeniden yorumlanmasından ibarettir. Eflâtun bilindiği üzere, o döneme kadar filozoflar arasında mistik tarafı en kuvvetli düşünürdür. O da Eflâtun'un "Platonpolis" hayali gibi, dostları ile birlikte yaşayacağı, içinde inzivaya çekilen bilgelere hizmet edecek bir manastırın bulunduğu, bir şehir devleti inşa etmenin hayallerini kuruyordu. Ama Plotinus'un devleti, Eflâtun'unkine pek benzemez. O sanki bir devletten çok, içinde başka yapıların olmadığı büyükçe bir manastırdı.

Yeni-Eflâtunculara Eflâtunculuğun çekici gelen iki yönü, onun aşkınlığa olan eğilimi ve anti-rasyonalizmiydi. Daha doğrusu, gerçekten önemli hakikatlerden hiçbirinin kavramsal araçlar yoluyla iletilemeyeceği hususu üzerindeki ısrarıydı.

Yeni Eflâtunculuk, tüm Yunan ekollerinden, özellikle de Stoacılar, Yeni Pisagorcular ve daha sonra Platon ve Aristoteles ve son olarak da Philon'dan, yani; bu çağda bu coğrafyaya giren bütün akımlardan etkilenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Yeni Eflâtunculuğu; 3-4. yüzyılın Zerdüşt, Maniheist ve Mısır gizem dinlerinin eklektik bir buluşması olarak Helenistik düşüncenin sistemli bir mistik felsefesi olarak okunmalıdır. Onlar Pisagor'a atfedilen "yarı mistik unsurları" benimsemişler, eski akademik ölçülerden ve Yunan düşüncesinin bariz temayülü olan materyalist zihniyetten hatırı sayılır derecede sıyrılmışlardı ve yine Yeni Eflâtunculuğun kaynaklarından birisi de Zerdüştlüktür. Ayrıca milâttan sonra II. ve III. yüzyıllarda yaygınlaşan gnostiklerle Yeni Eflâtuncular arasında pek çok konuda benzerlikler vardır.[40]

Muhtemelen her şeyin temeline maddeyi koyduğunda bir çıkmaza gireceğini farkeden Plotinus, ruhu devreye sokmuş, Aristo'nun aşağıdan yukarıya kademe kademe olgunluğa erişme ile çıkılan basamakları tersine çevirmiş, sudûr teorisi ile yukarıdan aşağıya indirmiştir. Ayrıca hiçbir fonksiyonu olmayan Aristo'nun "ilk muharrik" şeklindeki tanrısını da benimsememiştir.

40 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Üniversitesi, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

Âlem, Bir'den nasıl vücuda geldi? Bu probleme, Plotinus'tan önceki düşünürler âlemi yaratıcısından ayırarak çözmeye çalışmışlardı. Ancak bu çözüm birçok problemi de beraberinde getiriyordu. Plotinus bu problemi, "Âlem Tanrı'dan özde değil, fiilde farklıdır, Âlem Tanrı'dır, fakat Tanrı Âlem değildir." şeklinde güya çözmüştü.

Aristo'dan sonraki felsefe mektepleri içinde, Epikurcular, tam manasıyla, materyalist ve ateisttiler. Stoa mektebi ise panteist bir materyalizmin temsilcileriydi. Plotinus'un düşünce sisteminin genel karakteristiği; her türlü maddi olana karşı duyulan derin bir aleyhtarlıktır. Âlemin aslı maddi değildir, aksine, âlem, manevi, ruhî bir esastan gelmektedir. Stoalılar, Tanrı'nın âlemin içinde, "içkin" olduğunu kabul ederler. Buna karşılık Aristo'ya göre Tanrı âlemin üstünde olup, "aşkın"dır. Plotinus bu iki görüş arasında bir senteze varır. Plotinus'un felsefesi; Stoalılarla, Epikurcülerin materyalizmine karşı koymak ve Eflâtun idealizmine dönmekten ibarettir.

Plotinus'un felsefesinin temel konusu ruhtur. Teorisinin bütün gayesi ruhun şimdiki hâline nasıl geldiğini izah etmek, sonra da ruhun gideceği yer hakkında yol göstermektir. Hareket noktası Eflâtun'un düalizmidir. Plotinus bu düalizmi son haddine vardırmış, mutlak ruh olarak gördüğü Tanrı ile madde arasına aşılmaz bir duvar çekmişti. İnsan ruhu beden hapishanesinde tutsaktı. Bu yüzden insanın bedenden kurtularak ilahî bir karakter kazanabilmesi için tamamen manevi bir hayat yaşaması lazımdı.[41]

Dini inançlarını felsefe yoluyla temellendirmeyi ve açıklamayı düşünen Ortaçağ filozofları, özellikle Batı dünyası Aristo'yu keşfedinceye kadar, öncelikle Plotinus'un felsefesine başvurdu ve unutulmamalıdır ki Plotinus'un felsefesi, bu şekilde kullanılmaya son derece uygun bir felsefedir. Onun felsefesinin nihaî ve en yüksek amacı Orpheos'tan, Pisagor'dan ve nihayet Eflâtun'dan gelen "öte dünyacı eğilim, Tanrı'ya yükseliş ya da bir olanla ittihaddan/birleşmeden" ibarettir.

41 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank/2010.

Bilgi, ahlâk, tabiî ve matematik ilimler Yeni Eflâtuncular tarafından ihmal edilmiştir. Onlar kudretlerini lafzî metafizik münakaşalarında göstermiş, görünmeyen dünyanın sırlarını keşfetmeye teşebbüs etmişlerdir.

Plotinos'ta en yüksek bilgi türü, Tanrı'ya ilişkin mistik bilgidir. O, mistik tecrübeyi filozofun en yüksek amacı olarak gördüğünden, onda felsefe, felsefe olmaktan çıkararak, bir tür din ya da bir tür kurtuluş felsefesi hâline gelir.

a. Sudûr Teorisi

Sudûr (feyz, emanation), terim olarak, "çıkmak, fışkırmak, meydana gelmek ve taşmak" gibi anlamlara gelir.[42] İslam düşüncesinde feyz terimiyle de karşılanan sudûr; bütün varlıkların -kâinatın yoktan ve hiçten yaratma (halk) inancından farklı olarak- bir düzen içinde Bir'den çıkması, taşıp yayılması anlamında kullanılmaktadır. Tıpkı güneşten ışığın, kardan soğuğun çıkması gibi, evren/kesret de Tanrı'dan taşma (feyz) ve sudûr yoluyla meydana gelmiştir.

Sudûr Teorisini Plotinus, şu şekilde kurgulamıştır: O'nun salt akıl olması, kendi zâtını bilmesi ve düşünmesi sayesinde irade ve ihtiyarına gerek kalmaksızın bu varlık tabii bir zorunlulukla O'ndan çıkarak "sudûr" etmiştir.

Bir

Plotinus'un düşüncesindeki Bir; akılla kavranamayan, aşkın, hiçbir nitelik yüklenemeyen İlk Neden'dir. Bir; yaratılmamış, yok olmayacak, değişmeyen, hareketsiz, bölünmeyen bu yüzden de dağılmayacak olan, nitelik ve mahiyet bakımından basit ve saf olan varlıktır. O'na atfedilecek her sıfat onu sınırlandıracağından, O'na sıfatlar vermekten kaçınılmalıdır. Biz O'nun ne olduğu hakkında değil, ne olmadığı konusunda konuşabiliriz. Bir; sadece dil ile ifade edilememesi yönüyle aşkın değil, aynı zamanda varlığın da ötesindedir. Bir'in aşkınlık, tanımlanamazlık ve varlıktan başkalık ilkesine göre Bir'e düşünce, irade ya da etkinlik de atfedilemez. Çünkü düşünmek;

42 Cevdet Kılıç, "Potinus'ta Sudûrla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", *Kelam Araştırmaları*, C. 7, Sayı: 2 (Ocak/2009), s. 39-56.

düşünen ile düşünülen arasında bir ayırım gerektirir. Dolayısıyla düşünme eylemi, Bir'e ikilik katmak demektir. O'nu irade ya da etkinlik olarak tanımlamak, özne nesne ayırımı gerektireceğinden, bu tanım onu bölmek, ona ikilik katmak anlamına gelecektir. Oysa Bir, basit, tek ve bölünemez olandır. Hiçbir şeye muhtaç olmadığı için O'nun herhangi bir amacı da yoktur, zira amaç bir eksikliği ve ihtiyacı belirtir. O, varlığın ötesinde, aklın ötesinde, herhangi bir tabiatı olmayan, herhangi bir ne'lik ile sınırlı olmayan, iradesi, düşüncesi ve eylemi olmayan basit (son derece yalın ve sade) olan bir "Bir" dir. O kadar sade ve yalındır ki, madde, ruh, zekâ ve hatta Aristo'nun "Faal Aklı" bile bu Bir'in dışındadır. Aksini düşünmek Bir'e ikilik katmak demektir. Hatta Bir için var olmak bile düşünülmemelidir. O, varoluşun ve iyiliğin ötesindedir. Bu yüzden ona "İlk Varlık" da denilemez.

Plotinus Bir'i; taşan, ama bu taşmada azalmayan bir ırmak ya da ışık gönderen ama ışığı azalmayan güneşe benzetir. Yani Bir'in sudûru, taşması, açılımı, bir cismin aynada yansımasına benzer. Bu yansıma esnasında asli cevherin mahiyetinde herhangi bir eksilme ve değişme olmamaktadır.

Plotinus bu görüşüyle Aristo ve Stoalılar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Bilindiği gibi Aristo, Tanrı'yı âlemin üstünde ve ötesinde aşkın olarak kabul ederken, Stoalılar Tanrı'yı, âlemin içinde mündemiç/içkin olarak kabul etmekteydiler.

Yaratma eylemi; bir gayreti, bir çabayı gerektirdiğinden, Plotinus böyle bir çabayı, eksik olan varlıklara has bir özellik olarak görmektedir. Bu nedenle Plotinus'un Bir'i; ne Aristo'nun İlk Muharrik'ine, ne de semâvi dinlerdeki yaratıcı Tanrı'ya benzer.

Görüldüğü gibi Plotinus'un, tanrısı ilahî dinlerin vasıflandırdığı gibi, âlemi yoktan yaratan bir güç olmadığı gibi, ezelî ve ebedî olan maddeye hareket, şekil, düzen ve güç veren Aristo'nun tanrısı gibi de değildir. Onun Bir'i, bazen Tanrı'ya, bazen matematiksel sayıya, bazen de "bir" rakamının tabiattaki yansımasına tekabül eder. Bu yüzden net bir şekilde ne

olduğu anlaşılmayan Plotinus'un tanrısı, hareketsiz, iradesiz, durgun ve kendisinin dışında hiçbir şeyi bilmeyen niteliksiz bir varlıktır.

Bu noktada şu soru akla gelebilir: Bir'den çokluk nasıl meydana gelmiştir? Plotinus'un bu soruya verdiği cevap şöyledir: "âlem Tanrı'dır, fakat Tanrı âlem değildir." Bu konuda Plotinus evreni Tanrı olarak gören Stoacılarla aynı paraleldedir. Bu bildiğimiz panteizmdir.

Sudûr nazariyesinin temelinde taşma, feyz yatar. Nous (İlk Akıl) Bir'den, Ruh Nous'tan zorunlulukla sudûr eder. Sudûr gerçekleşirken Bir'in herhangi bir bilinçli faaliyeti planlaması veya seçmesi söz konusu değildir. Âlem O'nun mahiyetinden, bir çeşit zorunlulukla sudûr etmektedir. Sanki o bir nevi istenmeyen çocuktur!

Plotinus'un sudûrunda neden zorunluluk vardır? Bu soruya Plotinus'un verdiği cevap şudur: Sudûrun her bir ilkesi kendi varlığının zorunlu bir sonucu olarak kendisinden aşağıdaki varlık düzeyini üretmelidir. Yani bütünüyle kendiliğinden olan sudûrun gerçekleşmemesi ya da başka türlü gerçekleşmesi imkânsızdır. Yani, sudûrda ne dâhili, ne de harici bir zorlama vardır. Oluş; zorunlu, ezelî-ebedî ve kendiliğindendir. Yani; deterministik bir sistem ve elleri, kolları bağlı bir Tanrı söz konusudur.

"Bir olandan ilahî aklın, ondan da ruhun sudûru" zaman içinde ard arda, sırasıyla olan kronolojik bir hadise değildir. Yani; varlıkların meydana gelişi veya varlık mertebelerini tanımlarken kullandığımız "öncelik-sonralık" ifadeleri aslında burada, aradaki sebep sonuç ilişkisini göstermek için kullanılmaktadır. Bu ise açıkça şunu söylemektir: "Bir, Nous ve Ruh ezelidir". Yani; teaddüd-ü kudemâ/ezeli varlıkları çoğaltma! Bu ise "ezeli-ebedi" Tanrı inancını trajik bir şekilde çökertir.

Şüphesiz bu teori, evrenin "Bir" gibi ezelî olduğu düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Çünkü Allah'ın bilgisi zâtı gibi ezeli olduğuna ve O ezelden beri kendini bildiğine göre bu bilmenin sonucunda meydana gelen varlığın da ezeli olması

mantıkî bir zorunluluktur. Dolayısıyla sudûrun semâvi dinlerdeki, "Evren Allah'ın mutlak iradesi ile yaratılmıştır." ilkesiyle bağdaştırılacak bir tarafı yoktur. Gerçi sudûrcu filozoflar âlemin zaman bakımından ezelî, fakat mertebe yani ontolojik açıdan sonradan olduğunu savunursa da "zaman dışı ve müteâl olan O Yüce Kudreti" evrenle zamandaş saymanın kabul edilecek bir yanı yoktur.

Plotinus'un varlık mertebeleri düzeninde Bir'in zorunlu olarak ezelde taşması, "O'nun her yerde ve her şeyde mevcut olmasını" da beraberinde getirir. Bir, mutlak ve aşkınlığına rağmen dünyanın dışında değildir. Varlığın çeşitli düzeyleri Bir'in başkalaşmış görüntülerinden ibarettir. Burada "Bir'den taşan varlıklar Bir ile özdeş değil midir?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Plotinus'a göre hayır! Çünkü taşmak, Bir'den tedrici bir uzaklaşma demektir. Yani Bir, her şeyde ancak o varlığın kapasitesine göre mevcuttur. Varlıklar Bir'den uzaklaştıkça tanrısallıklarını ve varlıklarını biraz daha kaybederek, giderek artan bir eksilmeyle maddeye kadar iner.

Sudûr üç kademede olur: Birinci merhalede ilahî varlıktan en yüksek İlk Akıl çıkar; ikinci merhalede Ruh, sonrakinde de Madde/Heyula sudûr eder. Sudûr sisteminde her şey kendinden bir önceki varlığın neticesi, bir sonrakinin ise aslıdır.

Nous (Küllî Akıl)

Nous;[43] Bir'den ilk sudûr eden, İlk Varlık'tır. Nous; zamanın üstünde ve ebedî olan ilahî zekâdır, zihindir. "İlk Akıl"dır.

Mutlak Bir'in özünde hiçbir şekilde çokluk bulunmadığı, salt ve yalın olduğu için O'nun fiili de bir ve tek olmalıdır. Bu sebeple Plotinus'un "Birden ancak bir çıkar." önermesi uyarınca bir olan Tanrı'nın kendi zâtını düşünmesi ve bilmesi sonucunda O'ndan manevi bir cevher olan "Nous-İlk Akıl" çıkar. Çünkü Tanrı bilfiil akıl, akleden ve akledilen olduğundan aklın fiili de akıl olacaktır. İşte bu İlk Akıl; akıl olmasından dolayı, zorunlu olarak ideaları düşünmeye başlar. Bu ise

43 Türkçe tam karşılığı olmamakla birlikte; "İlk akıl, küllî akıl, zihin, zekâ" ile ifade edilir.

çoğalmanın başlangıcıdır. O, Bir'in sureti olduğundan onda tanrısal nitelikler de bulunur. O "İlk Varlık" olduğundan maddi nitelikleri de üzerinde barındırır. İlk Akıl'da birlik ve çokluk aynı anda birlikte bulunur. Çokluk yönü Bir'i temaşadan dolayı gerçekleşir. Çünkü Nous, kendi mükemmelliğini, üstündeki ilkeye borçludur. Temaşa sırasında yukarıdaki ilke, meydana getirdiği varlığı aydınlatır ve onu mükemmelleştirir. Bu da otomatik olarak taşmayı meydana getirir ve çoğalma gerçekleşmiş olur. Ancak Nous'un Bir'i temaşası; bir başka varlığı meydana getirme arzusundan değil, O'na geri dönme özleminden, O'na olan aşkından kaynaklanır.

Böylece Plotinus'un yapmak istediği şey, Aristo'daki Tanrı ve âlem arasında var olan uçurumu kapatmaktır. Bir'den zorunlu olarak taşan Nous'un, biri tanrısal, diğeri de ontolojik olmak üzere iki yönü vardır. Birinci yön onun Bir'den zorunlu olarak taşması, diğeri ise var olan tüm varlıkların asıllarının bulunduğu idealar âlemini potansiyel olarak kendi içinde barındırmasıdır.

Bu ikinci kademe artık ulûhiyetin arz ettiği mutlak birlikten mahrumdur. Çünkü idealar sahasına artık çokluk girmiştir. Bütün eşya için mevcut olan idealar zamanın içinde değil, üstündedirler. İdealar ezelî ve ebedî olduklarından sabit kalırlar. İdealar devamlı faaliyet hâlindedirler. Onlar her türlü faaliyetin ezelî ve ebedî modelleri/arketipleridir.

Plotinus, Eflâtun'un idealar nazariyesini geliştirmiş ve sudûr anlayışı ile idealarla tabiat arasında ontolojik bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Onun "İyi İdea"sına tanrısal nitelikler yükleyerek adeta tanrılaştırmıştır. Bilindiği gibi Eflâtun, İyi ideasının, idealar dünyasının üstünde yer aldığını ve varlığın sebebi olması hasebiyle, varlık ve bilginin ötesinde yer aldığını belirtmiştir.

Küllî Nefs (Âlemin Ruhu)

Plotinus'un varlık mertebeleri düzeninde Nous ile Madde arasında yayılan aktif ve hareketli bir varlığa ihtiyaç duyar. İşte Nous'tan sudûr eden üçüncü esas, hayat ve hareketin

prensibi, Âlemin Nefsi (anima), Ruhu olan "Küllî Ruh"tur. Ruh; Nous'tan, Nous'un yaratıcı temaşa fiili sonucunda zorunlu olarak taşmıştır. Ruhun iki ayrı yönü vardır. Ruh, bir yönüyle Nous'a yönelir, saf düşünce olarak ortaya çıkıp, saf İdeaları temaşa eder. Öte yandan, aynı Ruh duyusal dünyaya yönelir ve maddi âlemi düzenler. Ruh, kendi üstündeki Nous'u temaşa edip, onu tefekkür ettiğinde idealar âlemini –temel imkânlar toplamını– nesnel gerçekliğe çevirir ve böylece canlı âlem ondan sudûr etmiş olur. Ruh, dünyada gördüğümüz her şeyin yaratıcısıdır.

Madde

Plotinos'a göre Ruh; üzerinde eylemde bulunacağı bir şey ya da madde olmadığı sürece, güçlerini (eylemde bulunma, şekil verme isteğini) gerçekleştiremez. Madde, O'nun ışığından yoksun olduğundan mutlak karanlıktır. Aslında maddenin kendi başına bir varlığı bile yoktur. Ruh olmasaydı madde diye bir şey olmazdı. O, yalnızca fiziksel fenomenlerin, duyusal ve bireysel varlıkların değişen niteliklerinin gerisindeki zorunlu dayanak, duyusal formların zorunlu pasif alıcısı olduğundan, ona, Ruhta bulunan "logoi spermatikoi" (akıl tohumları), İdeaların suret ya da yansımaları yüklenir; şekilsiz, formdan yoksun maddeye şekil verilip form kazandırılır.

b. Bir'e Doğru Yükseliş, İlahî Aşk, Dönüş

Plotinus'un varlık felsefesinde, biri inen diğeri yükselen olmak üzere iki tür hareketi içeren, düzenli ve kademeli bir bütünlüğü teşkil eden bir varlık mertebeleri düşüncesi yer alır. Düşen veya sudûr eden de diyebileceğimiz bu iniş sürecini teşkil eden hareket; daha yüksek olanın daha aşağı olanı meydana getirdiği zorunlu ve otomatik bir yaratmadır. Bu hareket, birlikten çokluğa doğru bir süreçtir. Yükselen hareket ise, nefsin kendisiyle ilahî kaynağa yeniden ulaşacağı bir geri dönüş hareketidir. Yani; çokluktan birliğe doğru bir yükseliş hareketidir. Seyrü sülûk-i urûcîdir.

Plotinus'un varlık mertebeleri düzeninde, Bir'den kesrete doğru atılan her adımda, Bir'e geri dönmeyi mümkün kılacak

tüm metafiziksel potansiyel saklıdır. Şimdi sudûr eylemi tersine dönmüştür. Şimdi zaman, tekrar Bir'e dönme zamanıdır. Bu Ruh'un Bir'e kavuşma iştiyakından kaynaklanır.

Plotinus, insan ruhunun kurtuluşuyla ilgili geliştirdiği öğretisinde Tanrı'yla bütünleşmenin zor ve zahmetli bir iş olduğunu dolayısıyla, Ruh; kurtuluş için bedenin ve maddenin kirinden arınmasını şart koşar.[44]

İlk aşamada Ruh, duyduğu tanrısal iştiyaktan dolayı kendini dünyevî bağlardan kurtarmalıdır. Bununla birlikte bu ilk aşamada ruhu harekete geçiren temel saik aşktır. Bir sonraki aşamada, Ruh; bütün tutkulardan ve içgüdülerden uzaklaşır. Ruh, kendi kendini arıtır. Bilim ve felsefeyle uğraşarak yüzünü Nous'a çevirir. Üçüncü aşamada ruh, idealan seyretme kabiliyetini kazanır ve bundan büyük zevk duyar. Bu aşamada ruh hâlâ ben bilincini koruduğundan nihai ve en yüksek aşama için bir ön hazırlık yapmış olur. Son aşamada ruh, tek tek dünyayı ve bütün idealan terk eder, dünyadan uzaklaşır, bilinci silinir. Sonunda maddi âlemi terk etmiş olur.

Plotinus'a göre Ruh'un Bir'e kavuşması tamamen öznel, anlık ve ifade edilemez bir kendinden geçme tecrübesi ve Bir'den gelen bir gnosis/ani bir aydınlanma iledir. Aydınlanma gerçekleşince Ruh kendisini Bir olarak görecektir. İnsanın –çok nadir de olsa– böyle mistik vecd yoluyla "Bir" ile ittihadı (birleşmesi) mümkündür. Plotinus böyle bir ittihadı birkaç defa tecrübe ettiğini söyler. İnsan, Küllî Ruh'un şuuruna erişebilir, böylelikle fiilen ne ise o olabilir ve oradan da Küllî Akl'a dönüşebilir. Sudûr ettiği "Bir"in ulûhiyetine iştirak eder. Fenafillah'tan bekabillaha vasıl olur (!) Allah'ta eriyip, onunla bekâ bulur!

Plotinus'un Bir'de fani olma doktrini tam olarak Yunan paganlığındaki Tanrı ile enkarne olma, Komünyon, Tanrı ile bütünleşmeden başka bir şey değildir. Yine, "Bir'den gelen bir anlık ışık ile aydınlanmak" tipik gnostik unsurlardır.

44 Bu yükseliş serüveni, İslam düşüncesinin yanı sıra, İslam öncesi eski Mezopotamya geleneğinde, Yunan politeizminde, Yahudilik, Hıristiyanlık, Sâbiilik ve Maniheizm gibi eski İran dinlerinde, Hermetisizm, Hint dinlerine kadar semavî âlemlere yükseliş tasavvurları bulunmaktadır.

Plotinus'ta Tenasüh

Tüm paganlar gibi tenasüh fikri Plotinus felsefesinin başat unsurudur. O, Âlem'in Nefsi/Ruhu gibi tüm insanların ruhunun da ezeli ve ebedi olduğuna inanır. O ruhu yüceltir, maddeyi, bedeni aşağılar. Bedenle birleşen ruhu, çamura bulanmış insana benzetir. İnsan ne kadar iyi ve ne kadar güzel olursa olsun, bu güzelliğini çamur örter. Beden ile birleşen ruh, bedenin iyileşmesine, kendisinin de hastalanmasına sebep olur.[45]

Plotinus'a göre bu dünyada çile çeken bir insan varsa, bunun sebebi o insanın bir önceki hayatında başkalarına çektirdiği eziyet yatmaktadır. *Enneadlar*'da şöyle der:

> Bir insanın köle hâline gelmesine sebep olan şey bir kaza değildir; hiç kimse şans eseri hapse düşmez; bedenlere yapılmış her zulüm kendi sonuçlarını doğurur. İnsan şu anda çektiğini bir zamanlar kendisi başkalarına yapmıştır. Annesini öldüren bir kişi, bir kadın olacak ve bir gün oğlu tarafından öldürülecektir, bir kadına kötü davranan bir erkek, kötü davranışlara maruz kalmak üzere bir kadın olarak tekrar dünyaya dönecektir.

Ruh bedenin ölümünden sonra onu terk eder ve başka bir beden arar. Ancak Plotinus'un tenâsüh inancında, diğer tenasüh inançlarında olmayan ufak bir fark vardır. Ruh başka beden ararken, kendi yaşantı tarzına uygun bir beden olmasına dikkat eder. Herhangi bir bedene göç etmez. Onun için Plotinus, temiz ruhların Bir'e ulaşacağını düşünür.

Plotinus'un Tanrı İnancı İslam'ın Allah İnancıyla Bağdaşmaz

Allah'ın kendi zâtını bilmesini kâinatın O'ndan taşıp çıkması için yeter sebep saymak, diğer bir ifadeyle sudûr olayının zorunlu olduğunu savunmak Allah'ın irade ve ihtiyarını inkâr veya en azından onu sınırlamak anlamına gelir. Bu da pasif bir tanrı anlayışına yol açacağından teolojik açıdan kabul edilemez.[46]

45 Şerife Hanım Altuner, *Plotinus'ta Bazı Din Felsefesi Problemleri*, Y.Lisans tezi, Isparta/2006

46 Mahmud Kaya, "Sudûr" md. C. 37. s. 468.

Bu teoriyi kabul eden filozoflar her ne kadar sudûrun zaman dışı olduğunu söylüyorsa da sudûr bir olgu ve eylem olduğuna göre belli bir süreçte gerçekleşmesi gerekir. Oysa onlar yaratma fiilinde zaman problemini çözemedikleri için bu teoriyi benimsemişlerdi. Bu bir kısır döngüdür. Çünkü zaman bakımından yaratma ve sudûr arasında herhangi bir fark yoktur. Sudûr, Allah'ın daima faaliyette bulunan ezelî bilgisinin ve düşüncesinin neticesidir. Hâliyle evren de Allah gibi ezeli olmuş olur. Bu ise kabul edilemez! Zaten bugün evrenin yaratılmış olduğunu hem empirik/gözlemsel, hem de teorik/matematiksel olarak çok net bir şekilde bilmekteyiz. Tamı tamına 13,7 milyar yıl!

Filozoflar Allah'ı Evrenin illeti görürler. Evren Tanrı'nın ilim sıfatının ürünüdür! İlim nesneye bağlıdır ve bu yüzden pasiftir!

Kelamcılarımız ise evreni, Allah'ın irade sıfatının ürünü olarak görür! İrade özneye bağlıdır ve bu yüzden aktiftir!

Evren Allah'ın ilmi neticesinde olduğu kabul edilirse, Allah'ın ilmi de ezeli kabul edildiğinden evren zaman bakımından sonsuz olmak zorunda kalır!

Felsefecilere göre Allah evrenin illetidir. Bu yüzden illet-ma'lul ilişkisi nedeniyle evren ezeli olmak zorundadır. Oysa; Allah evrenin illeti değil, failidir. Onu hür iradesi ile dilemiş ve istediği bir zamanda yaratmıştır!

Burada Yunan felsefesinin ilkeleriyle felsefe yapan İslam filozoflarını tekfir etmede Gazâlî haklıdır. Gel gör ki Gazâlî sonrası kelam –ki bu kelamın oluşmasında Gazâlî'nin büyük rolü vardır– filozofların dilini kullanmış ve felsefeleşmiştir.

Plotinus'un varlık felsefesindeki en önemli problem Bir ve Çok meselesidir. Plotinus'un, varlığın en tepe noktasına yerleştirdiği ve "Bir" dediği varlığın gerçekliğine bakıldığında, Tanrı, idealar/küllîler, matematiksel bir, tabiat, yaratıcı ve daha pek çok fonksiyonu kendinde barındıran anlaşılması güç bir varlıktır. Plotinus'un teizmi tam bir agnostik teizmdir.

Bir'in temel bir özelliği, –Akıl'dan farklı olarak, salt basit olması hasebiyle– düşünememesidir. Düşünmeden bile yoksun olan "Bir"; nasıl mükemmel olur? Bir'in metafiziksel anlamda "basit" ve semantik açıdan "tanımlanamaz" oluşu bir tür teolojik agnostisizmdir.[47]

İlk bakışta, Tanrı'yı aşırı tenzih, teizm (tek tanrı inancı) açısından cazip görünebilir. Ne var ki bu; sonuç itibariyle Tanrı'yı âtıl, pasif, düşünemeyen, aciz, iradesiz, bilgisiz biri yapar. Böyle hiçbir niteliği olmayacak kadar yalın olan "Bir", gerçekten Tanrı olabilir mi?

İslam teizminin öngördüğü tenzih, Plotinus'un tenzihinden çok farklıdır. İslam'ın tenzih anlayışı; her ne kadar Tanrı'yı kendi dışındaki varlıklardan soyutlarsa da onlarla herhangi bir özdeşleştirmeyi kabul etmezse de herkesin Allah hakkında bilgi sahibi olabileceğini peşinen kabul eder. Nicelikleri bilinemez ise de nitelikleri bilinebilir. Bir başka ifadeyle, geleneksel teizm Tanrı ile diğer varlıklar arasında temel ontolojik farklılığı koruyup, Tanrı'yı diğer bütün (yaratılan) varlıklardan tenzih ederken Tanrı'ya ilişkin realist bir semantik bağı muhafaza eder.

Plotinus'un Tanrı tasavvuru, Kur'an'ın öngördüğü Kendisine ibadet edilen, yalvarılan, dua ve niyazda bulunulan dinamik bir Tanrı (el-Hayyü'l-Kayyûm) olmaktan çıkartıp, belirsiz ve gizemli bir varlık olarak kabul etmeye götürür. Oysa Kur'an'da Tanrı, yerde de gökte de ilahımızdır, her an bir iştedir ve bize şah damarından daha yakındır. Daha doğrusu, Kur'an, Tanrı'nın âlemde olup biten her şeyle ilgilendiğini açıkça bildirmektedir; yani Tanrı'nın hem aşkınlığına hem de içkinliğine bütüncül olarak vurgu yapmaktadır. Ayrıca, Kur'an'da bildirilen Tanrı'nın isim ve sıfatları, O'nun hem dış âlem, hem de insanla nasıl bir münasebet içinde bulunduğunu beyan edip anlatmaktadır.[48]

47 Mehmet Sait Reçber, "Plotinus: Tanrı'nın Birliği ve Basitliği Üzerine", *AÜİFD*, 51/1(2010), s. 59-78.
48 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Üniversitesi, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Kasım/2012.

Plotinusçu teolojinin birçok noktada teizmin temel öngörüleriyle nasıl bağdaştırılabileceği tam bir muammadır. Teizmin öngördüğü Tanrı'nın en önemli niteliklerinden biri Plotinus'un Bir'e hiçbir şekilde atfetmediği bilgidir. Tanrı'nın ilim sıfatının tüm tek tanrılı dinlerde tartışılması bile abestir. O'nun âlim-i mutlak olduğu herkesin kabulüdür.

Sonuç olarak, Plotinus'un Tanrı'nın birliği ve basitliği düşüncesinden hareketle belirgin bir Tanrı tasavvuruna ulaşmak zordur. Böyle bir anlayıştan radikal biçimde uzak duran teizm, Tanrı'nın varlığı ve sıfatları konusunda agnostik veya belirsiz bir tanrı anlayışına izin vermez. Bu bakımdan teizmin Tanrı'nın hür iradesine dayanan, yoktan var eden "Hâlık" anlayışı ile Plotinus'un Bir'in zorunlu, deterministik sudûr anlayışını uzlaştırmak mümkün değildir. Özellikle de İslam teizmi, Tanrı-insan ilişkisini öncelikli olarak akledilebilir bir bilgi temeline dayandırdığından, onu ne Tanrı-insan ayırımını ortadan kaldıran panteistik ontolojiyle ve ne de muğlâk bir gramere sahip Plotinusçu epistemolojiyle bağdaştırmak mümkündür.[49]

Gerçekten Plotinus, sudûr teorisi için ne kadar metafor kullanırsa kullansın, sudûr olayı Bir'de bir sırdır, açıklanamaz kısımlara sahiptir.

Bu sistemde Allah sadece kendi zâtını bildiği hâlde, O'ndan sudûr eden akıllar hem Allah'ı hem kendi var oluşlarının sonradanlığını bilmektedir. Bu; akılların bilgisinin Allah'ın bilgisinden daha çok ve daha kapsamlı olduğu anlamına gelir ki, bu durum ulûhiyet kavramıyla ve Allah'ın mutlak kemaliyle bağdaşması mümkün değildir.[50]

Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet Allah'ın âlemi yarattığını kabul eder. Fakat Plotinus'a göre âlem, Bir'in sudûrudur, tecellîsidir. Oysa, yoktan yaratılış ile, Var olan bir şeyden sudûr, taşma, yayılma arasında ciddi farklar vardır. Evren, yaratıldıktan sonra, bizzat kendi müstakil varlığına sahiptir.

49 Mehmet Sait Reçber, "Plotinus: Tanrı'nın Birliği ve Basitliği Üzerine", *AÜİFD*, 51:1(2010), s. 59-78.
50 Mahmud Kaya, "Sudûr" md. *DİA*, C. 37, s. 468.

Evren Allah'tan tamamıyla farklı müstakil bir cevherdir. Başka bir deyişle, Allah ve âlem iki ayrı varlıktır. Allah, asla âlem olamaz; âlem dâhil, hiçbir şey de asla Allah olamaz. Semavi dinlerde bu manada, dünyanın, Allah'ın bir form'u, Allah'ın biçim değiştirmesi ya da Allah'ın bizzat kendisinin herhangi bir şeye transformasyonu olduğu söylenemez. Oysa sudûr teorisine göre Allah, kendisinden farklı bir cevher olmayan kendi ilahî cevherini -başka bir formda– maddeye transforme etmiştir. İşte bu görüş panteistik bir görüştür ve teistik yaratılış teorisinin zıddıdır.

Bu teoriyle Plotinus ezelî ve kadim olanla sonradan olanı, değişmeyenle değişikliğe uğrayanı, bir başka deyişle bir ve mutlak olanla çok ve mümkün olan varlıklar arasında olan ilişkiyi belirtmek, böylece en ulvîsinden en süflîsine kadar bütün kâinatı bir sıra düzeni içinde yorumlamak istemiştir. Sistem adeta yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya inip çıkan bir dönme dolap gibi takdim edildiğinden, manevi ve maddi varlıkların yeri, mahiyet ve fonksiyonları belirlenmiş olduğundan aynı zamanda determinist bir sistemdir. Sudûr süreci baştan sona gayriiradîdir. Tanrı evreni yaratmayı bile dileyemeden, o kendiliğinden ezelde zorunlu olarak sudûr edivermiştir.

Maddi kâinatın varlığını doğrudan manevi bir varlık olan Tanrı'dan alamayacağı savunulurken, sudûr teorisinde manevi birer varlık olan akılların gök cisimlerini, Faal Aklın da dört unsuru meydana getirdiği iddiası apaçık bir çelişkidir.

Hâsılı sudûr teorisi Allah'ın birliğine değil, tersine çokluğuna yol açar, hatta Allah'ı anlamsız ve içi boş bir varlık konumuna indirir.

Hiçbir niteliği olmayan "Bir"!

Bir de Kâinatı oluşturan, sevk ve idare eden, aracı onlarca felek, semavi akıl!

Mekkeli müşriklerin Allah inancı Plotinus'un tanrı inancı yanında sütten çıkmış ak kaşık kadar beyaz, bir bebek kadar masumdur!

Zaten Yeni Eflâtunculuktaki belirsiz ve işlevsiz Tanrı anlayışı putperestliği netice vermiştir. Kutsallık ve aşkınlık gibi nitelikler eşyaya indirgenmiştir. Tanrısal sıfat ve nitelikler yeryüzünde zamansal ve mekânsal olarak temsil edilmeye çalışılmıştır. Esasen putperestliğin ve şirkin ortaya çıkmasını sağlayan zihinsel savruluşun başladığı nokta da tam burasıdır. Tanrı bu kadar belirsiz kalırsa, O'nun sıfatları ve fiilleri (gavs, kutub, insan-ı kâmil, peygamber gibi) başkalarına dağıtılması kaçınılmazdır.

Yeni Eflâtunculuğun Bizdeki İzdüşümleri

Müslümanlar, ne Plotinus'tan, ne de *Enneadlar*'dan haberdardılar. Arapçaya Süryaniceden *Kitabü'l-Esolocya* diye çevrilen bu eser, Aristo'nun sanılarak birçok Müslüman düşünür tarafından okunmuştu. Diğer bir Yeni Eflâtuncu eser; yanlışlıkla Aristo'ya nispet edilen *el-İzah fi'l-Hayri'l-Mahz*'dır. Oysa bu kitap, Yeni Eflâtunculuğun Atina ekolünün temsilcisi Proklus'un, *Teolojinin Esasları* adlı eserinin özetidir. Üçüncüsü; Denys isimli Suriyeli bir kâhinin yazdığı *Allah el-Mukaddes* isimli yazılardır. Bu eser henüz H 3. asır sona ermemişken, Dicle kıyılarından Atlantik Okyanusu'na kadar tüm Hristiyan dünyasında tanınmaktaydı.

Bu Yeni Eflâtuncu eserler, hem Hristiyan mistisizmini hem de İslam tasavvufunu etkilemiştir. Eserlerin ana teması; insanın, er-geç Allah'a vasıl olacağı; Allah'la bağlantı kurmanın ise riyazetten ve nefsi arındırıp mistik hâllere bürünmekten başka yolu olmadığı şeklinde özetlenebilir. Sudûr teorisi nâsûtun (insanın) lâhût (ilahî olan) ile birleşmesinden yani "hulûl ve ittihad"dan başka bir şey değildir.

Bütün bu görüşler, önce Doğu Kilisesi'nin öğretileri hâline gelecek, sonra da büyük evliya diye takdim edilen, bu panteist paganların ozalit kopyaları olan sûfîlerin varlık/yaratılış felsefesi olacaktır.

Plotinus'un sudûr teorisi, topyekûn varlığı bir sıra düzeni içinde insanın önüne serdiğinden özellikle Hristiyan teolojisi ve teosofik felsefe için ilham kaynağı, dinle felsefeyi uzlaştır-

mak isteyen Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar açısından ise değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak görülmüştür.[51] Özellikle felsefi tasavvufa büyük etkisi olmuştur. İhvân-ı Safâ, Sühreverdî el-Maktûl, İbnü'l-Arabî gibi birçok filozof ve mutasavvıf bu teoriden çok büyük ölçüde etkilenmişler, onu İslam Teolojisi/İlahiyatı olarak takdim etmişlerdir. Bir kavramı ve Bir'e yüklediği manalar, idealar fikri, varlık mertebeleri düşüncesi, varlıkların İlk varlığa duydukları aşk sebebiyle ona ulaşma arzusu ve ruhun olgunlaşması düşünceleriyle de pek çok filozof ve mutasavvıfı etkilediğini söylemek mümkündür.[52]

İslam tasavvufuna felsefe Yeni-Eflâtunculukla girmiştir. Felsefi tasavvufu şekillendiren pagan filozof Plotinus'un bu fikirleridir. Sadece bir misal olması kabilinden belirtelim ki, mutasavvıfların keşf ve şühûd teorileri, tamamen Yeni-Eflâtuncudur. Yunan temeline dayalı "gnosis" kelimesinin tercümesi olan marifet teorileri ile nefs ve nefsin bu âleme inişi; ayrıca İlk Akıl, Külli Nefs, hatta füyüzat teorileri bile, az-çok değiştirilmiş olsalar da Yeni-Eflâtuncu kaynaklara dayanmaktadır.[53]

İslam dünyası birçok Antikçağ Yunan düşünürüne "peygamber" veya "evliya" nazarıyla bakmış, onlara peygamber ve büyük mürşit muamelesi yapmıştır. Onların teolojilerini özümsemişlerdir. Hakim, (filozof) ve Müteellih hakimlerimiz (işrâkîler, ilahi bilgelerimiz) Hermes'in İdris Peygamber olduğunu, pek çok pagan Yunan filozofunun evliya olduğunu hatta bu pagan filozofların, Lokman Hekim'den veya Davut peygamberden ders alıp, istifade ettikleri gibi hayali rivayetlere saf bir şekilde inanmışlardır.

Yahudi ve Hristiyanlardan başka, bizim koca koca âlimlerimiz, filozoflarımız, büyük evliya diye her sözünde binler hikmet var olduğu vehmedilen kimseler pagan Pilotinus'a ve

51 Mahmud Kaya, "Sudûr" md. C. 37, s. 467.
52 Cevdet Kılıç, "Potinus'ta Sudûrla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", *Kelam Araştırmaları*, C. 7, Sayı: 1, s. 39-56.
53 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Y.Lisans tezi, Ank/2010.

onun panteist öğretilerine kutsal metinler gibi dört elle sarılmışlardır. Oysa Plotinus, Hristiyanlarla iç içe yaşamış ve Hristiyanlığı çok iyi tanımasına rağmen Hristiyan bile olmamıştır. Plotinus'un, Roma'da yardıma ihtiyacı olanların en çok başvurduğu, bilhassa çocukların koruyucusu olma görevi verilen Tanrı Porphyrios'un önünde tapındığı, pagan ayinlerinde çok sık yapılan Tanrı ile komünyon yaptığı, yani; onunla bütünleşerek vecde ulaştığını biyografisinden okumaktayız. Yine o, semavi olsun veya olmasın herhangi bir dinin ritüellerine katılmayı gösteriş ve şekilcilik olarak kabul etmiş, "ben onların ayağına gitmem, onlar bana gelsinler" diyerek katılmayı reddetmiştir. O samimi bir pagan Roma vatandaşı olarak yaşamış ve ölmüştür.

TASAVVUFUN İSLAM SONRASI KAYNAKLARI

İhvân-ı Safâ

İslam dünyasını büyük ölçüde etkilemiş olan İhvân-ı Safâ;[1] H 4. yüzyılda Basra'da ortaya çıkmış, dinî, felsefi, siyasi ve ilmî amaçları olan, faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüş organize bir topluluktur.[2] İhvân-ı Safâ tanınmadan ne tasavvuf, ne felsefe ne de Bâtınîlik tanınabilir.

İhvân-ı Safâ kendilerince, yanlış bilgiler ve bâtıl düşüncelerle kirletilmiş buldukları dini, felsefe ile yeniden temizlemeyi, fikir ve mezhep çekişmelerini gidermeyi hedeflemişlerdir. Bunu gerçekleştirirken oldukça eklektik davranmış, ön yargısız bir yaklaşımla dinî, felsefi ve ilmî olmak üzere ulaşabildikleri her tür bilgiyi kullanmışlardır. Zaten, *Risaleler* içinde mitoloji, sihir ve tılsım gibi sözde bilimlere varana kadar her türlü bilginin bulunduğu bir ansiklopedi mahiyetindedir.

Mezhep tutkusundan uzak ve doğru buldukları her düşünceyi kaynağı ne olursa olsun alma eğiliminde olduklarını şöyle belirtirler:

1 H 4. yüzyılda ortaya çıkan İhvân-ı Safâ, yaşadıkları dönemde var olan çeşitli bilimlerle ilgili 52 risâle bırakmışlardır. Bu *Risaleler*, *Resâilu İhwani's-Safâ ve Hullani'l-Vefâ* adıyla günümüze kadar ulaşmıştır. İhvân'ın üyelerinden sadece şu beşinin ismi bilinmektedir: Ebu Süleyman Muhammed b. Ma'şer el-Makdisî (veya el-Mukaddesî), Ebu'l-Hasen Ali ez-Zencânî, Ebu Ahmed Muhammed el-Mihrecânî, el-Avlî (Avfî) ve Zeyd b. Rufâ'a. Makdisî dışındaki dört ismin topluluktaki fonksiyonu Makdisî'nin yazdığı *Risaleleri* çoğaltıp, çeşitli bölgelere ulaştırmak, yazım için bilgi toplamak, periyodik olarak topluğun kendine has faaliyetlerini konuşmak gibi faaliyetler olabileceği anlaşılmaktadır. Topluluğun kurucularının kimler olduğu, ne zaman ve nerede ortaya çıktıkları, faaliyetlerini nerede ve hangi tarihlere kadar sürdürdükleri, İslam toplumunun hangi kesiminden oldukları gibi konular yüzyıllar boyu tartışılmıştır. *Risaleler*'de topluluk mensuplarının isimlerinin zikredilmemesi, çalışmalarında gizliliği kendilerine ilke edinmeleri, bilimsel problemleri tartışmak üzere belirli zamanlarda düzenledikleri toplantılara kendilerinden olmayanların katılamaması bu topluluğun "gizli" bir örgüt olduğu görünümünü vermektedir. İhvân-ı Safâ topluluğuna, ancak şahsî ve güvene dayalı temaslarla girilebiliyordu.

2 Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ" md., *DİA*, C. 22, s. 1.

Kardeşlerimizin ilimlerden hiçbirine düşman olmamaları, hiçbir kitabı hor görmemeleri, mezheplerden hiçbirine ön yargı ile bakıp taassuba düşmemeleri gerekir. Çünkü bizim görüş ve mezhebimiz bütün mezheplerin görüşlerini kapsar ve bütün ilimleri kuşatır.[3]

İhvân-ı Safâ kendi düşüncelerini temellendirmek için esas aldıkları kaynakları, hiçbir sınırlama olmaksızın istedikleri gibi kullanmışlardır. Onlar için, Kur'an ne kadar önemli ise, Tevrat ve İncil de o kadar önemlidir. Din bilgisinde Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin sözleri ne kadar önem taşıyorsa, felsefede Sokrates'ın ya da Platon'un, matematik ve geometride Pisagor'un, coğrafyada Batlamyus'un sözlerinin de önemi o kadar büyüktür.

Onlar, "tüm ulusların ve dinlerin bilgeliğini bir araya getirerek, İslam ve Grek felsefesinin yardımıyla, önceki dinlerin yerini alacak, herkese uygun, kimseyi incitmeyen bir manevi doktrin geliştirme peşindeydi."[4]

İhvân-ı Safâ hâlidi hikmet anlayışı çerçevesinde, öğretilerinin nevzuhur bir görüş, bir mezhep olmadığını, aksine öğretilerinin kadim bilgelerin, hukemâ'nın görüşleri olduğunu söylüyordu. Kendilerinin sulûk ettiği bu yola daha önceden filozoflar, erdemli kişiler, nebîler de sulûk etmişti!

Amaçları, o döneme kadar, Ortodoks/Sünnî İslam'ın kesinlikle reddettiği felsefe ve mantık gibi sorgulama yöntemlerini kullanarak, dinî inançları ve entelektüel sistemi yeniden yapılandırmak ve en sonunda toplumsal yapıyı dönüşüme uğratmaktı. Böylece, resmî İslam'ın baskısı altında gerçek inancı yitirenlere yol gösterecek, onları saf dine çağıracaklardı. İhvân-ı Safâ'ya göre şeriat yanlış inançlarla bozulmuş olup, o; felsefe ve yeni bir bilim anlayışıyla temizlenmeli ve onun gerçek özü ortaya çıkarılmalıydı.

Risaleler'in tarif ettiği ideal insan modeli; değişik milletlerin karakteristik vasıflarını bir arada toplayan, çok kültürlü

3 Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ" md., *DİA*, C. 22, s. 2.
4 Ömer A. Ferruh, *İhvân-ı Safâ*, çev. İ. Kutluer, *İslam Düşüncesi Tarihi*, C. 1, s. 329.

kozmopolit bir kişiliktir. Bu ideal insan; bilgili, faziletli, basiret sahibi, soy olarak İranlı, din olarak Arap, kültürde Iraklı, gelenekte Yahudi, davranışlarıyla Hristiyan, dine bağlılığıyla Suriyeli, bilimde Yunanlı, sırları keşfetmede Hintli, yaşayışında sûfî meşrep, melek huylu ve rabbanî fikirli olmalıdır.

İhvân'a göre herkes istediği dini seçebilmelidir. Hatta dinini sık sık değiştirebilmelidir.[5]

Dönemin bilim anlayışını da yansıtan bu ansiklopedik eser, o zaman diliminde var olan bilgilerin ve bilimlerin bir sentezini yapmıştır. *Risaleler*'in kapsamı ve onun hayatî sorunları basit bir anlatımla ele alışı dikkate alınırsa, meşşaî filozofların, kelamcıların, sûfîlerin ve hemen her ekolden Müslüman düşünürün bu eseri okuması ve onlardan etkilenmesi şaşırtıcı değildir.

İhvân-ı Safâ, Zeyd b. Rufâa'nın önderliğinde önce Basra'da organize olmuş, *Risaleler* orada yazılmış, sonra İslam dünyasının her tarafına yayılarak yakın bir ilgi görmüş, evlerde toplu olarak okunmuş, müzakere edilmiştir. Ayrıca, İhvân-ı Safâ, toplumun çeşitli kesimlerinin desteğini almaya çalıştığı, siyasi, toplumsal hedefleri olduğu gayet açıktır.

Önerdikleri yol, Ortodoks/Sünnî İslam'ın yanlışlarından kaçınmak için, felsefe ile İslam kuralları arasında bir uyum sağlamaktı. İhvân-ı Safâ öğretisi, eski Yunan, Hint ve İran bilgeliğinin bir karışımı biçimindeydi. Böylece oluşturulan sistem, İslam inançları ile, Grek felsefesi, Zerdüşt dini, Hind gizemciliği ve gnostizmden unsurlar taşıyan dikkate değer bir sentez denemesiydi.

İhvân-ı Safâ ve Yeni Eflâtunculuk

Eflâtun, Aristo ve Plotinus, İhvân'ın etkilendiği filozoflardır. Plotinus'un tanrısı, ne ilahî dinlerdeki gibi âlemi kendi iradesiyle yoktan yaratan bir Tanrı, ne de Platon ve Aristo'daki gibi zaten varolan bir malzemeye biçim veren bir mimar

5 Ö. A. Ferruh, İhvân-ı Safâ, çev. İ. Kutluer, *İslam Düşüncesi Tarihi*, C. 1, s. 346.

Tanrı'dır. Plotinus sudûr teorisiyle Aristo'nun ezeli âlem görüşü ile dinlerdeki yaratma kavramını kendince birleştiriyordu.

İhvân'a göre Allah, bir binanın ustası gibi âlemi yaratmamıştır. Varlıklar, sayıların bir'den sudûr etmesi ve taşması gibi, Allah'tan feyezan ve sudûr etmiştir. Dolayısıyla âlem, Allah olmadığı gibi, onun parçası ve sureti değildir.

Anlaşılan Yeni Eflâtunculuktan gelen sudûr teorisi, İhvân da birazcık değişikliğe uğramış!

Sudûr kavramı, her şeyin tek varlıktan çıktığını ve yine ona döneceğini anlatır. Yaratılış, bir zuhur ve sudûrdan ibaret olup ve yine aslına dönüşten ibarettir. "Tüm varlıkların yaratılışı birbirine bağlı ve sıralıdır. En aşağı evrende olan olaylar, bağlı oldukları en üst evrenin semavi düzen ve yönetimi gereği oluşurlar."

Onların metafiziğinde Tanrı "Aklı" yaratmış, Akıl'da feyiz suretiyle "Külli Nefs'e", ondan ilk maddeye ve devamla diğer varlıklara geçmiştir. İlk Akıl; Tanrı'nın aracısız olarak yarattığı, kendi kelimesi ve kudretiyle varettiği ilk varlıktır. Tanrı ona kendi suretini verip, onu kendinden bir güçle teyit edince, Tanrı'nın emrine, kudretine mekân olmuştur. Sanat eserlerinin maddeye işlenmeden önce sanatkârın zihninde form hâlinde bulunması gibi, bütün varlıkların suretleri bu akılda mündemiçtir.

İhvân-ı Safâ'nın külli nefs dediği şey; âlemin en dış feleğinden yeryüzünün merkezine kadar bütün âlemi içeren "külli-mutlak cisimle" bütünleşmiş "evrenin ruhu" niteliğindedir. Sudûr sürecinde Akıl'daki gizli suretler (idealar) ve Tanrı'dan gelen feyz ve faziletler külli nefse intikal eder. O, insan ruhunun bedene nüfuz edip onu yönetmesi gibi, Ruh bütün âleme nüfuz etmiş, Stoacıların Logos'u gibi, canlı, bilkuvve bilen, etkin, basit bir ruhani cevherdir. İlk madde ve sonra gelen nesneler dünyasıyla irtibat onunla sağlanır. Eşya onunla var olur ve cisim kendine genel bir düzen kazandıracak olan hareketi ondan alır.[6]

6 Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ" md. *DİA*, C. 22, s. 4.

Allah maddi varlıklarla uğraşmaya tenezzül etmediği içindir ki, Akıl'dan sonraki bütün varlıkların bütün suretlerini bu akılda yaratmış ve bir sonraki sudûru başlatıp, devam ettirme işini ona vermiştir. Akıl Allah'ın görünümü, bir ikinci nüshasıdır.

Külli Nefs, Tanrı'dan gelen fezeyanı akıl aracılığıyla alınca kendinden taşan ilk şey "İlk Madde" (heyula) olur. Bu ilk madde cismani özelliği olmayan, artık feyzin durduğu ruhani/soyut bir cevherdir. Külli nefs bu mutlak cisme yönelip, ona şekil verir. Böylece en dıştaki felekten, en içteki feleğe kadar toplam on bir felek meydana gelir. Bütün bu kozmik faaliyet ve feleklerin sonraki idaresi hep Külli Nefs'in (Âlemin Ruhu) etki alanı içindedir.

İhvân-ı Safâ'nın bu sudûr teorisi tamamıyla Plotinus'un *Enneadlar*'ın özeti olan "Teologia"dan iktibastır.[7]

İhvân-ı Safâ ve Pisagorculuk

İhvân-ı Safâ metafiziğinin önemli kaynaklarından birisi de Pisagorculuktur. Pisagor, İhvân nezdinde, ilk büyük mürşid olup, hikmetin hazinesidir. Pisagor, eşi bulunmaz muvahhid bir bilgedir.

Pisagorculara göre âlemin özü ve ilkesi sayılardır ve eşya; duyulur hâle gelmiş sayılardan ibarettir. Her varlık bir sayıya tekabül eder, bilimin nihaî amacı, varlıklara karşılık gelen sayıları tespit etmektir. Astronomi ve müzikte olduğu gibi geometride de her şey sayılara indirgenebilir. Zira âlem sayı ve nağme (müzik)den ibarettir.

Bu izaha göre varlık Allah'ın "kün" (ol) emriyle meydana gelmiştir. "Kün" ilahî bir emir ve sözdür. Harfler, söz ve seslerin simgeleridir. Bütün sesler 28 harften oluştuğuna göre varlıklar ile harfler arası karşılıklı bir etkileşim söz konusu

7 Aristo'ya atfedilen ve İslam düşünce tarihinde *Kitâbü'l-Usulucıyyâ* veya *Kitâbü'r-Rububiyye* adıyla ve Batı'da *Theologia* olarak bilinen bu eser, gerçekte *Plotinus'un Enneades* adlı eserinin IV, V ve VI. bölümlerinin bir özetiydi. Plotinus'un fikirleri Aristo'nun sanılıp, okunmuştu. Bu kitap, Süryani mütercim İbn Naime el-Hımsi tarafından Arapçaya çevrilmişti.

olmalıdır. Her varlığın adı bir kelimedir ve harflerden teşekkül etmiştir. Harfler sayılarla eşleştirilirse, sayılarla varlıklar arasında korelatif (birbirlerini karşılıklı etkileyen) bir ilişki ortaya çıkar. Varlığın esasını oluşturan 28 harf dengeli bir dağılımla ruhani ve cismani unsurlarda yer alır.

Pisagorcu sayı teorisi ve bu teorinin insanın dünya ve ahiret hayatıyla mistik bağlantısı İhvân-ı Safâ'nın zihinlerini adeta esir almıştır. Sayılar, evrende var olan ahengi açığa çıkarmak ve hakikate ulaşmak için birer anahtar mesabesindedirler. Onlar sayıları, tabiat ve vahiy kitapları arasındaki bağlantıyı temin eden bir şifre olarak görürler. Sayılar ilmi; hikmetin esası ve en büyük simyadır. İhvân, bu yüzden sayıları gelecekle ilgili gizli şeyleri keşfetmede, yani falcılıkta kullanmaya kalkışmıştır.

İhvân felsefesinde, sayılardan ilahî sırlar çıkartılır ve onlara mistik anlamlar verilir. İhvân'a göre manevi âlemdeki sayıların şekilleri maddi (heyula) âlemdeki varlıkların şekillerine karşılık gelir. Sayı; öte dünyadan bir numunedir ve onun bilgisi yardımıyla dileyen diğer matematik ilimlere, fiziğe ve metafiziğe ulaşır.

İhvân'a göre cismanî olmayan ruhanî varlıklar Tanrı, Küllî Akıl, Küllî Nefs ve İlk Madde (heyula) olmak üzere dörttür. İhvân Tanrı'yı maddi-manevi bütün varlıkların nedeni olarak görmekle beraber, bu ruhanî dörtlüyü "yakın neden" ve "aracı varlık" olarak bütün maddi âlemin varlık nedeni olarak görmektedir.

Sayıların tabiat kitabıyla bu kadar mütekabiliyeti olduğuna göre onlar aynı şekilde vahiy kitabıyla, yani vahyin dili olan Arap alfabesinin harfleriyle de bir mütekabiliyeti olmalıdır, diye düşünmektedirler. İslam'dan önce Arapların alfabetik sembollerle ifade edilen sayı sisteminin bir benzerini (ebced hesabını) devreye sokarlar.

> Tanrı'nın varlığından sâdır olan ilk varlık akıldır. Aklın Tanrı'dan sâdır olması adet olarak ikinin birden sâdır olması gibidir. Akıldan nefis sâdır olmuştur. Nefisten heyula, heyuladan tabiat (phy-

sis) tabiattan cisim, cisimden felekler ve feleklerden dört unsur doğmuştur. Unsurlardan ise bizzat meydana gelen şeyler "el-Müvelledât" doğmuştur. Bunlar da madenleri, bitkileri ve hayvanları meydana getirmiştir.[8]

Astroloji ve İhvân

İhvân evrenin, ay-altı ve ay-üstü şeklinde, kozmik bir bütün olduğunu ve ay-altındaki her şeyin, varlık ve etkinlik açısından ay-üstü evrene bağlı bulunduğunu düşünür. İhvân'ın evren sistemi, merkeze Dünya'yı alan, Güneş'i ise, en uzak kuşatıcı (muhît) felek ile Dünya arasında orta bir yerde konumlandıran özde Batlamyus'çu bir evren sistemidir. Merkezdeki yerden itibaren alttan yukarı hiyerarşik bir sırayla, Hava, Ay, Merkür (Utarit), Venüs (Zühre), Güneş, Mars (Merih), Jüpiter (Müşteri), Satürn (Zuhal), sabit yıldızlar küresi ve kuşatıcı (muhit) küre yer almaktadır ve bu küreler iç içe geçmiş durumdadır.

İhvân'a göre semavi feleklerin etkisi her şeyi kuşatır. Bireylerin karakterlerinin ve ahlâkî tutumlarının oluşumunda iklimin, içinde yaşanılan coğrafyanın, alınan eğitimin, ailenin ve toplumun yadsınmaz bir rolü bulunmaktadır. Ancak bu faktörlerin hepsi sonuçta gelip, en temel neden olan, burçların, feleklerin ve yıldızların etkisine dayanır. Zira iklim, çevre, toplumsal koşullar ve benzerinin oluşumu da yıldızların ve burçların konumuna bağlıdır.[9]

İbn Hazm, İhvân-ı Safâ'yı yıldızların bu âleme etkisi konusundaki düşüncelerinden dolayı haklı olarak şirkle itham eder.[10]

İhvân, astrolojinin meşru bir ilim olduğunu söylemekle kalmamış, onu, İslam dünyasında yayılan gnostik akımların etkisiyle felsefî-dinî sitemlerinin ve kozmolojik öğretileri-

8 Bayram Ali Çetinkaya, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi", http://dusundurensozler. blogspot.com.2008/10.
9 Hasan Aydın, "İhvân-ı Safâ'da Astroloji", *Kelam Araştırmaları*, 9:1/2011, s. 179-98.
10 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Y.Lisans tezi, Ank/2010, s. 66-74.

nın temeline oturtmuştur. İhvân, İlmü'l-ahkâm en-nücûm'u (astroloji);[11] "feleklerin devirleri, burçların doğuşu, yıldızların hareketleri üzerinde akıl yürütme yoluyla ay-altı evrendeki olacak şeyleri olmadan önce bilme keyfiyeti" olarak tanımlar.

Evreni, ay-üstü ve ay-altı olarak ikiye ayıran İhvân'a göre ay-üstündeki göksel devinim, kozmolojik anlamda ay-altındaki oluş ve bozuluşun yakın nedenidir; uzak neden ise Tanrı'dır. Onlara göre ay-altında semavî etkileri yadsımak imkânsızdır; zira hiç kimse, Güneş'in, Ay'ın ve yıldızların gözlemlediğimiz etkilerini yok sayamaz.

İhvân'a göre tıpkı gnostik eğilimli Harran Sâbiîliğinde olduğu gibi, yıldızlar sadece geleceği haber vermekle kalmazlar, aynı zamanda ay altı âlemde ortaya çıkan şeyleri meydana getirir veya onlar üzerinde doğrudan etkide bulunur. Aynı şekilde talih ve uğursuzluk da yıldızlardan gelir. Söz gelimi Jüpiter, Güneş ve Venüs talih getirirken Satürn, Mars ve Ay uğursuzluk getirir. Merkür (Utarit), ilim ve irfanın hâkimidir, iyi ve kötüye ilişkin bilgimizi ona borçluyuz. Ay, insan vücudunun gelişmesine, Merkür, aklın gelişimine katkıda bulunur. İnsan ardından Venüs'ün etkisine girer. Güneş, ona aile, zenginlik veya hâkimiyet, Mars cesaret ve izzet verir. Ardından Jüpiter'in (Müşteri) yardımı ile ahiret mutluluğu için gerekli olan dinî vazifeleri yerine getirir. Yine insan, Satürn'ün tesiri ile rahatlık ve sükûnete ulaşır.[12]

11 Felsefi düşünce açısından Yeni Eflâtunculuğa, Hermetizme ve Harran düşünce geleneğine çok şey borçlu olduğu anlaşılan İslam felsefesinin, astronomi-astroloji konusunda da bu geleneğin mirasçısıdır. İslam dünyasında astroloji; ilm'en-nücûm/astronominin bir alt dalı olarak ele alınmıştır. Astroloji ise, feleklerin devirleri, burçların doğuşu ve yıldızların hareketlerinden yola çıkarak, yeryüzünde meydana gelecek olayları olmadan önce bilmeyi amaç edinen ilm el-ahkâm en-nücûm/yıldızlardan hüküm çıkarma bilimidir. Astroloji; feleklerin devirleri, burçların doğuşu, yıldızların hareketleri üzerinde akıl yürütme yoluyla ay-altı evrendeki olacak şeyleri olmadan önce tahmin etme denebilecek bir tür falcılık, müneccimliktir. Tarihçi Mesudî'nin haber verdiğine göre İslam dünyasında halife Mensûr'dan itibaren yöneticiler, bir şehir kurarken, bir sefere çıkarken, önemli bir karar alırken vb. durumlarda, sık sık müneccimlerin (astrologların) görüşüne başvurmuşlardır.

12 Hasan Aydın, "Kozmolojik Temelleri Işığında İhvân-ı Safâ'da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu", *Kelam Araştırmaları*, Ocak/2011, s. 179-98.

Fakat en büyük etki, ay-üstü evrenin merkezinde yer alan ve evrenin kalbi durumunda olan Güneş'e ve Dünya'ya en yakın olan Ay'a aittir.

Câbirî, Putperest Harran Sâbiîliğinin genel olarak İslam felsefesini ve özel olarak da İhvân'ı etkilediğini şöyle belirtir:

> Harran okulunun tesiri sadece İbn Sînâ ile sınırlı kalmıyor, İslam'ın dinî ve felsefî düşüncesinin şöyle yahut böyle karşılaştığı kültürel unsurların büyük bir kısmı yine Harran okulundan kaynaklanıyor veya en azından temel unsurlarından bir kısmını bu okul oluşturuyor. İhvân-ı Safâ düşüncesinde bunu açıkça görüyoruz. İhvân, Harranlıların dinî felsefesi ile tamamen uyuşan bir evren tasavvuruna sahip çıktı; gezegenlerin rûhânî ve etkin olduğuna, sihre, astrolojiye ve gizli ilimlere inandılar ki bunların tümü akli meşruiyetini Harran dinî felsefesinde bulur.[13]

İhvân'a göre ay-üstünü incelemek, ay-altı evrenin oluş ve bozuluşunda etken olduğu için, ay-altında nesne ve olayların nasıl, ne zaman ve ne şekilde olacağını önceden görmek için büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı İhvân, astrolojiye büyük önem verir.

İhvân'ın kozmolojik öğretileri evrende, hem sudûra dayalı determinist bir düzenin varlığını, hem de buna bağlı olarak Tanrı'nın dışında etkin ikincil nedenleri kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Yani onlar, meleklerle sembolize edilen semavi varlıkları, bir diğer deyişle yıldızları ve gezegenleri etkin birer neden olarak görmektedirler. İslam felsefesini ve tasavvufunu büyük ölçüde şekillendiren İhvân-ı Safâ'nın Sâbiîlikten etkilendiği anlaşılmaktadır. Hz. İbrahim'in, yıldız, Ay ve Güneş'ten hareket ederek önceleri onları tanrılaştıran ve sonrasında onların gelip geçiciliğini gözlemlediği için bundan vazgeçip, bir olan Tanrı'ya yöneldiğini dile getiren deneyimi, Harran Sâbiîliğinin yıldızları ve gezegenleri tanrısal-rûhânî birer varlık olarak kabul ettiklerini göstermektedir.

İhvân'a göre Eğer bir şeyin gelecekte ortaya çıkması bekleniyorsa, bunu bilmenin yolu ise akıl yürütme/istidlâldir. İh-

13 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Felsefî Mirasımız ve Biz*, çev. Said Aykut, Kitabevi Yay, İst/2000, s. 152-3, nak. Hasan Aydın, ag. der.

vân'a göre Yıldızları inceleyerek bilme de bu tür bir eylemdir. Bu nedenle, felsefe ve felsefi bilimlere karşı çıkanlar, aslında şeriatın batınını benimsemeksizin sadece zahirine yönelen, ruhtan yoksun sadece cesetten ibaret olan kimselerdir. Ayrıca felsefe ve felsefi bilimlere karşı çıkan kelâmcılar, sadece "gâib-i şahide kıyas etmekle" yetinen, ağızları iyi laf yapan kalpleri kör, hakikatler hakkında kuşkuya kapılan ve doğru yoldan sapan deccallardır. Bu yüzden, onların felsefi bilimler içerisinde yer alan astrolojiye karşı çıkmalarını ciddiye almamak gerekir.

İhvân'ya göre astroloji ile bilinmeye çalışılan şeyler, memleketin bir yöneticiden bir başka yöneticiye, bir ümmetten diğerine, şehirden şehire, bir hanedandan başka bir hanedana geçişi, kralların ve insanların değişimi, savaş ve fitneler, toplumun başına gelen veba gibi salgın hastalıklar, deprem, sel, kuraklık gibi felâketler, senelerin, ayların, günlerin değişimiyle insanların, toplumların, ümmetlerin başına gelenler, doğanların kaderi, kaybolan, çalınan, gizlenen şeyleri bilme vb. gibi hususlardır. Bunların önceden bilinmesinin kime zararı olabilir?

Sonuç itibariyle İhvân, Pisagorcu sayı gizemciliğine ve Yeni Eflâtuncu sudûr kuramına, Batlamyus'çu evren sistemine, Harran Sâbiîliğine ve Hermetizme dayanan eklektik felsefi sistemlerinde, astrolojiye köklü-işlevsel bir rol yüklemiştir.

İhvân-ı Safâ, âlemi maddesi ve ruhuyla yaşayan bir organizma gibi gördüğünden, bu organizmaya hareket ve yön verecek ruhani güçler tasarlar. Bu güç, âlemdeki bütün varlıklara nüfuz edebilen "külli nefs"dir. Bu sebeple tanrı, bu âlemdeki kozmik faaliyeti Külli Nefs'e yaptırdığından, O kâinatın işleyişine doğrudan müdahale etmez. Gerek ay üstü, gerekse ay altı âlemin idaresinde, onlardaki düzenin korunmasında külli nefs ve onun emri altındaki güçlerinin hâkimiyeti söz konusudur.

Böylece İslam'ın Allah inancı yerine, kâinatın dışında, pasif bir tanrı inancı İslam dünyasında yerleşecektir. Artık bu

uzak tanrıya ulaşabilmek için gavslara, kutublara, insan-ı kâmil vs. gibi aracılara ihtiyaç olacak, İslam dünyasında ilah eflasyonu yaşanacaktır.

İhvân-ı Safâ ve Tasavvuf

H 3. yüzyıldan itibaren İslam'la karşılaşan yabancı unsurlar, tasavvufa girmeye başlamış ve iki taraf arasında karşılıklı etkileşme gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan etkileşmenin zorunlu bir sonucu olarak, bu dönemde tasavvuf mefhumu, gelişerek yeni bir evreye ulaşmış; riyazet ve mücahede sınırında durmayan, müşahede ile kanaat etmeyen bir hâl almıştır. İnsanın fani olması, Rabb'ı ile bekâ bulması ve O'nunla ittihad etmek hedefi güdülmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren tabirler, kavramlar değişmiştir. Tasavvuf terminolojisi, özellikle bu dönemde teşekkül etmeye başlamış; tasavvuftaki bilgi problemi felsefî bir görünüme bürünmüştür. Fenâ, bekâ, marifet, muhabbet, keşf, ilham gibi kavramlar ile tasavvufun tahalluk (ahlakı güzelleştirme) devri bitmiş, tahakkuk (hakikatin ne olduğu) boyutu ön plana çıkmaya başlamıştır. Büyük mutasavvıfların ve bazı filozofların tasavvuf terimlerinin önemli bir kısmını Basra merkezli bu İhvân-ı Safâ'dan aldıkları söylenebilir.[14]

İhvân-ı Safâ cemiyetinin gerek amelî, gerekse felsefî tasavvuf kültürüne katkıları herkesin malumudur. Onlar ilk mutasavvıfların dağınık fikirlerini topladılar. İhvân, tasavvuf literatürünün teşekkül döneminde kayda değer bir kaynaklık örneği sergileyerek, sûfilere ve tasavvuf düşüncesine önemli tesirlerde bulunmuş bir okul konumundadır.

İhvân-ı Safâ *Risaleleri* sonuç itibariyle, geniş tesir bırakmış ve Gazâlî'den, İbnü'l-Arabî ve Molla Sadrâ'ya kadar sonraki Müslüman entelektüellerin çoğu tarafından okunmuştur. *Risaleler*, felsefe ve ilimleri basit bir dille anlattıkları ve felsefe ile dinin uyumunu sağlamaya çalıştıkları için herkesin dikkatini çekmiştir. Onlar meşşai felsefeden başka, Câbir b.

14 Bayram Ali Çetinkaya, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Temel Kavramlar", *CÜİFD*, Aralık/2005, s. 205-61.

Hayyân, Hermetizm ve Sâbiîlerin öğretilerinden de etkilenmişlerdir.

Daha sonraki yıllarda İbnü'l-Arabî ve Gazâlî'nin birçok çıkarımlar yapacağı *Risaleler*'le tasavvuf arasındaki benzerlik, özellikle de kozmoloji söz konusu olduğunda iyice belirginleşir.

İhvân'a göre felsefe; varlıkların hakikatinin bilinmesinden, Pisagor'a değin geriye giden bir söylemle insanın gücü nispetinde Tanrı'ya benzemeye çalışmasından ve hikmeti talep etmesinden ibarettir. Bu yüzden felsefe ve felsefî bilimler, hakikatin sırlarına ulaşmak, süflî âlemden ulvî âleme seyrü sülûk etmek için temel teşkil etmektedir. Bu mertebeye ulaşmak, ilmî ve ahlakî bir disiplini zorunlu kılar. İhvân, Pisagor'un gösterdiği hedefe ulaştıklarını *Risaleler*'inde sık sık belirtir. Ruhu temizlenmiş kişi, akıl ışığı ve kalp gözüyle eşyanın hakikatini ve metafizik âlemi görüp marifetullah'a ulaşır. Hatta kalp gözüyle Rabbini dahi görebilir. Bu mertebedeki kimse melek mertebesine ulaşır ve ilhama (peygamberler için vahye) layık olur. Küllî ruha ve Tanrı'ya yaklaşır.

İhvân'a göre en doğru bilgi edinme yolu seyrü sülûk (inisiyasyon) ve bir mürşitten geçer. Bu mürşid bilgisini dönemin gizli veya açık İmam'ından, o da Peygamber'den, o da Allah'tan alır.

İhvân-ı Safâ, "Safâ Kardeşliği" ibaresindeki "safâ" ismi bile oldukça manidardır. Safâ kelimesi, sûfîler tarafından tasavvufun nihâî amacı olan ve ma'rifeti mümkün kılan iç temizliği anlamında kullanılmıştır. Pisagorcu öğretide önemli yer işgal eden arınma (inisiyasyon) kavramı İhvân düşüncesinde ruhun arınması şeklinde yankı bulmuş olmalıdır.[15]

Eflâtun düşüncesinde olduğu gibi İhvân da bedeni; ruhî mükemmelliğe bir engel ve ruh için bir hapishane olarak kabul eder. Ruh, bedenle birlikte olduğu sürece, bedenin maruz kaldığı her şeyi tatmaya mahkûmdur. Bir anlamda, ruh (nefs)

15 Bayram Ali Çetinkaya, "İhvân-ı Safâ Felsefesinin İbn Arabî Düşüncesindeki İzdüşümleri", *Tasavvuf, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2*, 2009, Sayı: 23, s. 131-147.

cesede bağlı kaldığı sürece, rahat yüzü görmeyecektir. Ölen kişi "kevn-ü fesâd" âleminden, İblis'in hükümdar olduğu bu aşağılık dünyadan bekâ ve devam âlemine gider. Yine İhvân'a göre kâfir, fâsık ve fâcirlerin nefisleri bedenlerini terk ettiklerinde, tekrar şerir, yani kötü bedenlere dönerler ve kıyamet gününe kadar bu bedenlerde elem ve azap çeker. Bu bildiğimiz bazı kadim dinlerdeki tenasüh inancının devamıdır.

Görüldüğü üzere gnostizmde, Pisagorculukta ve diğer pagan dinlerinde olduğu gibi İhvân'da da beden, ruhî mükemmelliğe engel olarak görülmekte ve ruh için bir hapishane olarak kabul edilmektedir.

İhvân'a göre şahsi ruhlar, (cüz'î nefisler) Küllî Ruh'un cüzleri olup, bunlar gökyüzünde işledikleri suçlar yüzünden yeryüzüne cezalarını çekmek için inmişlerdir. Bu şahsi ruhlar geldikleri Âlemin Ruhu'na geri dönmeye çalışırlar. İnsan ruhu bedenini vasıta olarak kullanarak, semavi hayatına dönmeye çalışır.[16]

Amacı Yunan felsefesiyle Doğu dinlerinin –özellikle İslam'ın– öğretilerini birleştirmek olan İhvân, her şeyi zühd boyasıyla boyayarak insanları nefis riyazâtına ve davranışlarını düzeltmeye çağırır. Sûfîler gibi, İhvân da zâhidâne yaşayışa büyük değer vermiştir. Onlar, aynı tasavvufî üslûpla, ilim ve imandan sonra en yüce ahlâkın, en değerli ve şerefli meziyetin dünyaya karşı ilgisiz kalmak (zühd) ve ahireti istemek olduğunu ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte zühd ve terk-i dünya tavsiyesi, İhvân için açık bir ironidir. Zira cemiyetin mensuplarına bakıldığında bunların genellikle toplumun elit tabakasından gelen tüccar, aydın, bürokrat, vb. kimseler olduğu görülmektedir. Gnostik felsefeden mülhem olarak bir taraftan her türlü kötülük ve eksikliğin kaynağını madde olarak ilan ederlerken, diğer yandan toplumun elit tabakasından olmaları bir tutarsızlıktır.

16 Ömer A. Ferruh, *İhvân-ı Safâ*, çev. İ. Kutluer, *İslam Düşüncesi Tarihi*, C. 1, s. 336.

Sûfîlerle İhvân'ın düşünce yöntemleri ilkesel bazda da ortaktır. Çünkü ikisinin de kökleri, Yeni Eflâtunculuk ve gnostisizme dayanmaktadır.[17]

Bâtınîliğin gerçek teorisyenleri ve kurucuları İhvân-ı Safâ'dır. İhvân-ı Safâ ile sûfîlerin her ikisi de bilgilerini ruhanî âlemden, vahiy ve ilham yoluyla aldıklarını ileri sürerler.

Avâm ve Havâs

İhvân-ı Safâ, elitist bir tavırla insanları "avâm" ve "havâs" olmak üzere iki grupta ele alır. Avâm, sözün eğrisini doğrusundan ayıramayan taklitçilerdir. Amellerin şeklî yönüne önem veren, varlık ve olayların ardındaki gerçeği yakalamaktan aciz kimselerdir. Havâs'a gelince, onların ruhları aydınlık, kalpleri uyanıktır; yanlış düşüncelerden, kötü alışkanlıklardan uzaktır; akli süzgeçten geçirmeden değişik mezheplere ve çelişkili düşüncelere bağlanmazlar; eşyanın güzelliklerini varlığın kendisinde değil, bunların yapıcısı ve yaratıcısı olan hikmetli güçte bulurlar.

İhvân'ın avâm ve havâs ayırımı, bâtınî bir anlayışla ibadetlere dair yaptıkları açıklamalarda da göze çarpar. Buna göre avâm ve cahillerin en iyi hâlleri oruç, namaz, tesbih, Kur'an okuma, sadaka verme gibi dinlerde farz veya sünnet olan, onları boş ve anlamsız işlerden alıkoyan ibadetleri çokça yapmalarıdır. Buna karşılık havâssın ibadetleri ise, maddi ve akli olayları, özellikle din ile ilgili gerçeklerdeki incelikleri düşünerek bunlardan anlamlar çıkarmak, yani kısaca "tefekkür"dür. İhvân-ı Safâ'nın, Platon ve Stoacılardan süzülerek İslam dünyasına soktuğu avâm-havâs öğretisi, meşşaî felsefede ve hatta Gazâlî'de bile hüsn-ü kabul görecek ve bundan sonra dinî kültürümüzün değişmez figürlerinden biri olacaktır.

İhvân'ın dinî hükümleri zahir ve batın diye ikiye ayırması, bâtınî anlamı deyip birçok ayeti sembolik olarak yorumlaması, bâtınî anlamını yalnızca seçkinlerin anlayacağını iddia etmesi netice itibariyle İslam'ın herkese açık, anlaşılır ve sade

17 Bayram Ali Çetinkaya, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Temel Kavramlar", *CÜİFD*, Aralık/2005, s. 251.

olan itikadını parçalamış ve insanlar avâm, havâs ve havâssın havâssı olmak üzere Hind kast sistemi gibi kategorize edilmesini beraberinde getirmiştir. Bundan böyle Hz. Peygamber'in ve sahabenin imanı avâmın tevhidi olarak küçümsenecek, Yunan panteizmi de havâssın tevhidi olarak takdim edilecektir.

İhvân-ı Safâ ve Şiilik

İhvân-ı Safâ'nın "Sûfî eğilimli Şiiler" oldukları konusunda yerleşik bir kanaat vardır. Bâtınî/İsmailî akımlarda ve Karmatîlerde İhvân-ı Safâ'nın etkisi çok açıktır. Bâtınîler ve İsmâilîler için *Risaleler* önemli bir kaynak olmuş, *Risaleleri* en fazla onlar sahiplenmişlerdir. İsmailîler/Bâtınîler, *Risaleleri* "Kur'an'dan sonraki Kur'an" olarak niteleyecek kadar yüceltirler.

İsmailîler, *Risalelerin* yazımına büyük İsmailî baş dâî'si Abdullah bin Kaddah ve arkadaşları tarafından başlandığını, sonra onların halifeleri olan gizli İmamların gözetiminde yazıldığına inanır. Diğer taraftan İsmailîler, *Risalelerde* dile getirilen ideal insan tanımlamasının Hasan Sabbah'ı işaret ettiğine inanırlar. İhvân-ı Safâ'nın öğretileri, ilk İslam sosyalistleri sayılan Karmatîlerin, ayrıca Fatimîlerin daha sonraları Alamut Nizarî İsmailîlerin itikadi ve siyasi düsturları olacaktır.

Ünlü şarkiyatçı Goldziher'e göre *Risaleler*'i inceleyen bir kimse, onların İslam tarihinin büyük siyasi dinî hareketlerinden biri olan İsmailiyye hareketine felsefi ve teorik planda fikir babalığı yaptığına dair güçlü deliller bulur.[18]

Eleştiriler

İhvân-ı Safâ'nın düşünceleri kendi dönemlerinde kısa sürede yayılmış ve İslam dünyasının hem doğusunda, hem batısında uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Bunun en açık delili, sonraki yüzyıllarda Risalelerin tekrar tekrar istinsah edilmesi ve birçok yazma nüshasının bulunmasıdır.

İhvân kendisinden sonra gelen birçok akımı, tarikat ve siyasal grubu etkilemiştir. *Risaleler*, aydınlar ve özellikle yarı

18 Bayram Ali Çetinkaya, "İhvân-ı Safâ Felsefesinde Temel Kavramlar", *CÜİFD*, Aralık/2005, s. 252.

aydınlar üzerinde büyük tesiri olmuştur. Aristo felsefesi yalnız yüksek tabakanın malı olmuşken, İhvân'ın felsefesi geniş halk kesimlerinin felsefesi olmuş ve hatta koca Gazâlî bile bu felsefeden bazı fikirler almıştır.

İhvân'ın *Risalelerde* kullandığı dil fazlasıyla simgeseldir. Özellikle cennet, cehennem, diriliş, haşir ile ilgili ayetlerin zahiri anlamını tevil ederek onlara keyfi anlamlar vermiştir. Örneğin İhvân cenneti; oluş ve bozuluşun olmadığı, salt mutluluğun olduğu ruhlar âlemi olarak kabul eder. Cehennemi de her türlü değişim ve dönüşümün olduğu cisimler âlemi olarak tavsif ederek, cismani cennet ve cehennem inancını yok etmiştir. İlgili ayetlerin cahillere yönelik olduğunu, kendileri gibi işin iç yüzünü bilenlere göre bunlar sadece bir mecazdır. Yine ba's ve kıyam; ruhların gaflet ve cehalet uykusundan uyanıp, marifet ruhuyla hayat bulması, maddi esaretten kurtulması, ruhlar âlemine geri dönmesi olarak yorumlanır.[19] Bireysel ruhlar, evrensel ruhun birer parçasıdır. Nasıl evrensel ruh kıyamet günü Tanrı'ya dönecek ise, ruhlar da bedenin ölümü ile evrensel ruha dönmektedir. Bu nedenle İhvân ölümü; küçük diriliş, evrensel ruhun Tanrı'ya dönüşünü de büyük diriliş (ba's-ü ba'de'l-mevt) olarak adlandırır. Tüm bunların amacı, İslam'ın temel akidelerinin değiştirilmesi ve ilkelerinin ortadan kaldırılmasıdır.

İhvân-ı Safâ'ya göre: "Kimi cehennemde yılanlar, akrepler olduğuna, fasıkları yediğine, sonra onların cehennemde tekrar dirildiklerine inanır. Cennet ni'metlerini ve cehennem azabını maddi şekilde düşünür. Gerçi peygamberlerin söyledikleri tamamen doğrudur. Ama bu zalim ve kâfirlerin anladığı şekilde değildir. İnsanlar başka türlü anlayamadıkları için bu şekilde ifade etmişlerdir. Yoksa iş, bunun ötesindedir ki, onu ancak Allah ve ilimde rasih olanlar bilir. Cennet, cismanî olmayan ruhlar âlemidir. Kıyamet kalkmak demektir. Ruh ne zaman hapsolduğu şu cisimden kurtulup kalkarsa, işte o zaman kıyamet kopmuş, yani kalkmıştır. Çünkü ruh, cesette iken kalkamıyordu. Ruhlar âlemi, ebedî dirilik ve ruhanî lez-

19 Enver Uysal, "Resail" md. *DİA*, C. 34, s. 578.

zet olan Cennettir. Cehennem ise Ay feleği altında bulunan sürekli değişen ve tekrarlanan bu kevn-ü fesad (oluşma ve bozulma) âlemi, yani cesetler âleminden ibaret olan dünyadır.

İhvân-ı Safâ, hükümlerin bir zahiri bir de batını olduğunu, batını anlayanların nefisleri cesetten ayrılınca derhal cennete uçacağını, fakat sadece zahirini anlayıp onunla amel eden nefislerin, cesetten ayrıldıktan sonra insan şeklinde kalacağını, tâ Sıratı geçmeye cevaz verilinceye kadar böyle olacaklarını; fakat ne zahiri, ne de bâtınî manâları anlamayıp yapmayanların da hayvanlık derecesine düşeceklerini söylerler.

Pisagorcular ve Kabalacılarda da görülen harflerin sayısal sembolizmi (cifr ilmi) tasavvufta ve birçok Şiî ekolünde rağbet görmüş ve bu bazı kimselere ayetleri keyfi olarak tevil etme imkânı vermiştir.

İhvân, Ruh ile nefs kavramlarını aynı anlamda birbirlerinin yerine kullanmıştır. Bundan sonra İnsanın nefsi, ruhu olacak, ölüm olayında olduğu gibi, nefs ölecek ruh ise yaşamaya devam edecek, bilhassa evliyanın ruhları dünyaya gelip-gitmeye davam edecek, ölümlerinden sonra da tasarrufta bulunacak, (!) pek çok acayip numaralar çevireceklerdir.

Dolayısıyla *Risaleler*, İbnü'l-Arabî'ye kadar Müslümanlar arasındaki en büyük felsefe ansiklopedisi ve hemen her felsefi meselede, başvurdukları en büyük kaynak olarak varlığını korumuştur. *Risaleler*in, babası gibi İbn Sînâ'nın da elinden düşmemesi, çocukluğundan itibaren evde *Risaleler*in müzakere edilmesi, *Risaleler*in gördüğü ilginin açık kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Risaleler, birtakım harfler ve sayılar gizemine yönelmelerinden dolayı gerek din alanında gerekse ilim ve felsefe alanlarında büyük hücumlara uğramıştır. Bununla beraber bu *Risaleler*, aydınlar ve özellikle yarı aydınlar üzerinde büyük tesirler meydana getirmiş ve daha sonraları da Bâtınıyye, İsmâiliyye, Dürzî vs. gibi birçok batıl fırkanın aradığı malzemeleri onlara sunmuştur.

İbnü'l-Arabî'nin ve onun gibi diğer birçok sûfi, sistemlerinin birçok unsurunu İhvân'dan almışlardır. Bu sûfiler, Grek, Fars ve Hristiyan kökenli fikirlerin büyük kısmını, kaynağı Yeni Eflâtunculuk olan *Risaleler*'den almışlardır. İbnü'l-Arabî'nin, Yeni Eflâtunculuktan etkilenişi Plotinus'un eserleri vasıtasıyla değil, İhvân-ı Safâ kanalıyla olmuştur. Şu da var ki İbnü'l-Arabî, İhvân'dan iktibaslar yapmakla yetinmez; onlardan yaptığı alıntıları tevil ve tahlil etmiş, değiştirmiş ve vahdet-i vücut sistemine entegre etmiştir.

BÂTINÎLER/GULAT-I ŞİA/İSMAİLİYYE VE SÛFÎLER

Bâtınîlik iki ana damarı beslemiştir. Şiî damarı İsmailiyye veya Gulat-ı Şia, Sünnî damarı ise tasavvuftur. Tasavvufu, Bâtıniyye ve Gulat-ı Şia'dan ayrı ele imkânı yoktur.

Bâtınîlik, Abdulbaki Gölpınarlı'ya göre: "Başta erken dönem Gulat-ı Şia (gulûvve/aşırılığa kaymış Şiîler) olmak üzere, yıldızları yeryüzünde tasarruf ve tedbir sahibi sayan Sâbiîlik ile, eski Hint-İran-Yunan inançlarının karışımından oluşan ve İslam'ı bu inanç sistemlerine uyarlamaya çalışan anlayışların tümüne denir."

İzmirli İsmail Hakkı'ya göre ise Bâtınîler: "Bab-ı şeriatten, bab-ı ilhada (şeriattan küfre), bab-ı haktan bab-ı bâtıla girenler, kendilerini teşeyyü ile gizleyenlerdir."[1]

Bunlara Karamîta, yedili imam sistemi benimsedikleri veya süfli-cismani âlemin işleyiş düzenini yedi gezegene bağlı olduğuna inandıkları için Seb'iyye, tüm haramları helal sayan Mecusilerin Hürremdiniyye fırkasına benzedikleri için Hurremiyye, İslam akaidine aykırı bir ulûhiyet telakkisini benimsedikleri için Zenâdıka (Zındıklar), haramları helal saydıkları için İbâhiyye, İsmailiyye ya da gerçeğin bilgisinin bir masum imamın talimiyle öğrenilebileceğini iddia ettikleri için Ta'limiyye denilmiştir.

Bâtıniyye; temelde bâtın, tevil, takiyye ve avâm-havâs ayırımından oluşan dört nosyon üzerinde inşa edilen bir düşünce sistemidir. Bu düşünce H 4. yüzyılda ortaya çıkan İhvân-ı Safâ vasıtasıyla yayılmış ve tasavvufa sirayet etmiştir.[2] Örneğin İhvân-ı Safâ; peygamberlerin getirdiği mesajların, bilgili-

1 Teşeyyü: Hz.Ali taraftarlarına ve sevenlerine, Şiileşmiş kimselere ve bunların görüşlerine denir. Şia'nın kelime anlamı taraftar demek olup, günümüzde Sünni olmayan, Ali'yi aşırı yücelten kimselere denmektedir.

2 Mustafa Öztürk, *age*, s. 29-37.

bilgisiz herkesi kapsadığı için, insanların ekseriyeti de avâm düzeyinde olduğunu için, vahiy bu sıradan insanların idrak düzeylerini esas almıştır der. Söz gelimi; cennet ve cehennem duyulara hitap edecek şekilde temsili bir dille anlatılmıştır. Oysa oradaki hayat cismani, bedensel olmayacaktır. Bırakın hikmet ehli filozofları, aklı başında hiçbir insanın cennetteki yaşamın cismani olacağına inanması mümkün değildir, der. Kendilerine gönderilen kitabın tevilini, işaret ve sembollerini bilmeyen cahiller cenneti bağ-bahçelerden müteşekkil zannetmektedir. Aslında onlar bile dinî metinlerde anlatılan bu cismani cennete inanmamakta olup, kılıç korkusuyla seslerini çıkaramamaktadırlar.

Kitab'ın zahirini inkâr eden bu anlayış tam olarak bâtınîlerin düşüncesidir. İsmaîliyye'ye göre Kur'an'ın asıl manasının anlaşılabilmesi için, "kâimu'z-zaman" olan imamın olması gerekir.

Bâtıniyye gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilenler anlamına gelir. Terim olarak her zâhirin bir bâtını ve her nassın bir tevili bulunduğunu, bunu da sadece Tanrı tarafından belirlenmiş veya O'nunla ilişki kurmuş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden gruplar diye tarif edilir ki, mutedil sûfîlerden aşırı fırkalara ve mülhidlere varıncaya kadar birçok zümreyi içine alır. Bâtınîlere göre nasların gerçek anlamı kelimelerin içinde saklı olup, sadece kendi imamlarınca bilinebilir. Bu manaları imamdan talim yoluyla öğrenenler ayetlerin zahirini terk etmelidir. Zira zahirî manalara uymak, bâtınî bilgiyi elde edemeyenler için söz konusudur. Nasslarda semboller hâlinde saklanan bâtınî manaları herkesin anlaması mümkün değildir. Bir sır niteliği taşıyan bu manaları Bâtıniyye'ye intisap etmeyen ve dolayısıyla ehliyet kazanmamış bulunan kimselerden saklamak gerekir. Bunun için de takıyye uygulaması vazgeçilmez bir prensiptir.

Gnostik düşünce, İslam'la pek çok konuda, doğrudan ya da dolaylı olarak şiddetli tartışmalar yaşamıştır. Bundan dolayı, ilk kelamcılar gnostik gruplara sert biçimde karşı çıkmışlardır. Abbasî halifelerinden Mehdi, kelamcılara İslam

dünyasına sızan mülhitlere karşı ve Fars ülkesinden gelen gnostiklere cevap vermek için kitaplar yazmalarını emretmiştir. Mutezile'nin mücadele ettiği grupların başında gnostik düşünceden etkilenen akımlar (Seneviyye ve Zındıklık) gelmekteydi.

Deylemî, Bâtıniyye hakkında "Öldürülmeleri vaciptir, onlarla evlenilmez, kestikleri yenmez, savaşta kadınları ve çocukları esir alınır, cenaze namazları kılınmaz ve Müslüman mezarlığına gömülmez." diye fetva vermiştir.[3]

Bazı âlimlere göre Bâtınîliği, Bermek adında bir Mecusi kurmuştur. İslam'ın İran topraklarında yayılmasıyla birlikte, Mecusiliğin yok olacağı endişesiyle, silahsız bir eylem stratejisi geliştirmiştir.

Bazı âlimler ise Bâtınîliği, Kûfe'de Abdullah b. Meymun el-Kaddah tarafından kurulduğunu ve bu kimsenin kendini gizleyen bir haham olduğunu, astroloji ve diğer ilimleri bilen bir filozof olduğunu söyler.

Gazâlî'ye göre ise Mecusi ve Mazdeklerden bir gurup ile dinsiz düalist (Seneviyye) filozoflardan oluşan bir zümrenin ortak çalışması ile ortaya çıkmıştır. Amaçları, açıktan dile getiremedikleri düşüncelerini, inançlarını ihya etmek, Allah'ı inkâr, Peygamber'i tekzip ve cismani haşri reddetmek için kendilerini istismara son derece açık Ehl-i Beyt'e mensup göstermişlerdir ve bu akımın karizmatik masum imam fikrini bâtınî fikirlerini yaymak için bir paravan olarak kullanmışlardır.

Modern araştırmalara göre ise Ebu'l-Hattab Bâtıniyye mezhebinin kurucusu olup, Meymun el-Kaddah ve oğlu Abdullah'ın katılımıyla bu hareket sistemleşmiştir.

İsmaililiği resmi mezhep olarak ilan eden Fatımîler, dinî görüşlerini yaymak için meşhur Ezher Medresesini kurdular. Daha sonraları, İran'dan Kahire'ye gelen Hamza b. Ali diye bir İsmailî dâî, çeşitli din ve felsefelerden derlediği öğretilerle

3 Mustafa Öztürk, *age*, s. 44.

Dürziliği kuracak ve Fatımî halifesi Hâkim Biemrillah'ı tanrı ilan edecektir. Kendi tanrılığını kabul eden Hâkim Biemrillah tam bir manyaktır. Sadist bir katildir. Her gün verdiği kararları değiştiren bir delidir. Hutbe ve yazışmalardaki Peygamber'e salat-ü selam yerine kendisine salat ettirmiştir. H 411 yılında kız kardeşi tarafından organize edilen bir suikastla bu bela def edilir! Fakat Gulat-ı Şia, bu olayı onun göğe çıkması olarak algılar ve "gaybet ve rec'at" doktrini çerçevesinde izah etmeye çalışır![4]

Mısır'da kaldığı süre zarfında İsmailiyye doktrinini benimseyen Hasan Sabbah Nizarî-İsmâilî terör teşkilatını kurarak iki asır kadar İslam âleminin başını ağrıtır. İran Nizarî İsmaililiği, Moğol Hükümdarı Hulâgû'nun, Alamut Kalesini zaptetmesiyle son buldu. Dağılan bu kimseler tasavvuf şemsiyesi altında takiye yaparak bâtınî düşüncelerini muhafaza ettiler. Bundan sonra İsmailî İmamlar Pir, Dâî'ler de mürit ismini kullanmaya başlayacaklardır.

Daha sonraları sûfî şeyhleri de İsmâîlîlerle aynı terminolojiyi kullanmaya, nassları onlar gibi tevil etmeye başladı.[5] Bu kimseler kendilerinden saydıkları, Feridüddin Attar, Celaleddin Rûmî ve Aziz Nesefi gibi İran kökenli sûfîlerle eserlerini muhafaza ettiler. Daha sonraları ise, Hurufilik, Haydarîlik ve Bektaşilik gibi tarikatlarla varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Bâtınîlik, Hallâc, Gazâlî, İbnü'l-Arabî, özellikle İran kökenli sûfîlerin tasavvuf telakkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Yine bâtınî fikirler Dürzîlik, Nusayrilik, Babîlik, Bahâîlik ve Kadıyanilik gibi dini-siyasi hareketleri biçimlendirmiştir.

İsmâilî terminolojide hiyerarşik bir yapı şeklinde, Allah ile mahlûkat arasında aracı konumda olan ruhanî, cismanî haddler vardır. Süflî ve ulvî hadler ile kozmolojik sistemdeki gezegenler arasında bir mütekabiliyet olup, her bir hadd bir gezegenle denkleştirilir. Ayrıca her bir mertebe (felek) İsmailî davet sistemindeki kimseleri remzeder. İlk Akıl: Nâtık, İkinci Varlık (Küllî Nefs): Esas, Üçüncü Varlık: İmam vs. gibi.

4 Mustafa Öz, "Hâkim Biemrillah" md. *DİA*, C. 15, s. 200.
5 Mustafa Öztürk, *age*, s. 80.

İsmaililerin Mazdeizmden ödünç aldıkları çevrimsel ve kutsal tarih teorisine göre insanlığın tarihi yedi nübüvvet dönemine ayrılır. Bu yedi Nâtık; Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed ve sonuncusu Kâimü'z-Zaman olan Muhammed b. İsmail'dir.[6] Bu "Kâimü'z-Zaman" tabiri sûfilere "Sahibüzzaman" olarak geçmiş olup, şeyhleri için kullanırlar. Ki, katıksız küfürdür.

Kâinatın bağlı bulunduğunu iddia ettikleri yedili sistem, peygamberler ve imamlar için de geçerlidir. Bir peygamberin dönemi, kendisi ve daha sonra gelen altı imamla birlikte yedi devir devam eder; sonra yeni bir peygamber gelir. Peygamberler insanlara farklı emirler ve yasaklar getirerek birbiriyle çelişmişler, güzel olan bazı hususları insanlara yasaklamışlar, zor olan bazı hususların yapılmasını emrederek onları gereksiz yükümlülükler altına sokmuşlardır. Her asırda mutlaka bulunması gerekli olan masum imamlar, peygamberlerin getirdiği nassları tevil ederek onların gerçek manalarını açıklayan, böylece dinî emir ve yasakları değiştirebilen kutsî varlıklardır.

Ünlü İsmailî dâî (davetçi) Ebu Yakub es-Sicistanî; "nâtık, esas/vâsi, hüccet ve dâî..." vs. gibi terimleri şöyle açıklar:

Nâtık: Allah'ın insanlarla kendisi arasında vasıta kıldığı süfli/cismani âlemin en üst basamağında olan Peygamber'in dengi kişidir. Nâtık vahiy alıp, konuşan kişidir. Âlemi idare eden ve peygamber gönderen "İlk Akıl"dır. Peygamber'in aldığı vahiy, bu söz konusu "İlk Akıl"dan aldığı feyzden ibarettir. Sanıldığı gibi, Peygamber melek vasıtasıyla kendisine vahiy gelen ve mucizeler gösteren biri değildir. Nâtık'ın görevi vahyin zahirini getirmek, yani; tenzilini sağlamak ve icra etmektir.

Esas/Vâsî: Tenzil olan vahyin tevilini yapan, onu beyan eden kişidir. Natık zahiri daveti, Esas ise bâtınî daveti yürütür. Mesela Ali İmamların Esas'ı ve Peygamber'in Vâsi'sidir. Bunlara göre her Peygamber/Nâtık'tan sonra bir Vasi/Esas ve altı imam gelir. Son Peygamber Muhammed b. İsmail'in

6 Mustafa Öztürk, *age*, s. 97.

Vasîsi Abdullah b. Meymun el-Kaddah'tır. Bu son Nâtık dinin zahiri hükümlerini neshederek kaldıracak ve dinin bâtınî anlamını açıklayacaktır.

Bâtınî davet teşkilatının iki ruhani otoriteden sonra en yetkili kişi olan "İmam" hareketi sevk ve idare eder. Dini tamamlar, tevil ilminden nasiplenerek halkı korur. Nâtık'tan belli oranda istifade eder. Görevi kendisinden bir sonraki imama devreder. Ancak yedinci İmam kâimlik ve nâtıklık mertebesine yükselir. Bu nedenle yedinci imam diğerlerinde olmayan ilahî bir güce ulaşmış olur.

Bâtınîler, imamlarına "yedullah, vechullah" gibi isimler verirler ki; Allah ancak bunlar vasıtasıyla bilinebilir. Kıyamet günü insanları bu imamlar hesaba çekecektir. Esas ve vasî gibi lakaplarla da anılan İmamlar aslında tanrının bedenlenmiş hâlidirler. bâtınîler, yeryüzünün belli veya gizli bir imamdan hâli olmayacağına inanırlar. Bu imamın zahirî ve bâtınî her türlü emirlerine riayet etmek lâzımdır. İmamlar masum olduklarından büyük ve küçük günah işlemekten müstağnidirler.

Diğer taraftan, imamlar Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının mahalli sayılan Külli Akl'ın bu dünyadaki mazharı olarak telakki edilir. Bu yüzden İsmaililer imamlarına Allah'ın isimleri olan "Vahid, Samed, Ehad" isimlerini izafe etmekten çekinmezler. Mesela Endülüslü şair İbn Hani; Fatımî halifesine, "Kaderin dediği değil, senin istediğin olur. (Dilediğin gibi) Hükmet; çünkü sen Vâhid ve Kahhârsın." diye övebilmiştir.

Teşeyyü ve tasavvufu birleştirmeye çalışan Haydar Amûlî, Hz. Ali'nin ağzından şöyle der:

> Ben Allah'ın vechi, O'nun cenbi ve eliyim. Ben Arş'ım, Kürsî ve Levh'im. Ben Evvel ve Ahir, Zahir ve Bâtınım. Ben konuşan Kur'an ve Seb-i Mesaniyim. Ben Kitab-ı Mübin, Nebe-i azim ve sırat-ı müstakimim. Ben Yasin, Tavasin'im.[7]

İsmaililer Dâilik sistemini on iki semavi burçtan ilham alarak kurmuşlardır. Bu on iki havari ve on iki masum imam fikrinin de devamıdır.

7 Mustafa Öztürk, *age*, s. 102.

Bu hareketin temelleri; bâtınî tevil metoduyla, kadim kültürlerdeki gnostik karakterli pek çok felsefi ve dinî düşüncenin harmanlanmasıyla oluşmuştur. Her ne kadar onlar düşüncelerini Cafer-i Sadık'a dayandırıyorlarsa da Cafer kendisine ve dedelerine ulûhiyet nispet eden Ebu'l-Hattab'ı yanından kovmuş ve ona lanet etmiştir.

Bu sapık mezhebin Tanrı, yaratılış, kozmoloji, sayı ve harf gizemciliği vs. gibi teolojik sistemi incelendiğinde, bunların antik Yunan felsefesi, özellikle Yeni Eflâtunculuk, Yahudilik, Hermetizm, Sâbiîlik, Seneviyye, Maniheizm, Hristiyanlık ve bilhassa gnostik karakterli felsefi ve dinî öğretilerden alınan fikirlerin harmanlanmasıyla oluştuğu çok net olarak gözlemlenmektedir.

İlk Şiî hareketlerinde rol alan bazı kişilerin etnik ve dinî kökeni araştırıldığında bunların daha çok Zerdüşt, Yahudi, Hristiyan, gnostik ve benzeri inançları benimseyen veya bunlardan etkilenen birtakım inanç kökenli kişiler oldukları görülür. Şiîliğin ilk ortaya çıktığı Mezopotamya'da; onlarca kültür ve dinin yanında Hermetik, Helenistik kültür, Hristiyan gnostizmi ve Sâbiîler gibi unsurların kültürel kalıntıları vardı.

Ali Sâmi Neşşar, Gulât-ı Şia'nın menşeini Kûfe'de yaygın olarak bulunan gnostik düşünceye bağlarken, Câbirî ise Hermetizme bağlar. Cabirî, Hermetik düşüncenin Gulât-ı Şia'da etkisinin bariz bir şekilde görüldüğünü, Şîa'daki vâsî ve imam karşılığı olan "muallim" düşüncesinin Hermetizmde aynen mevcut olduğunu söyler. Ona göre Gulât-ı Şia'nın Kûfeli öncüleri Hermetik metinlere muttali idiler. Yine yarımadanın kuzeyinde Hermetik rahiplerin ve başta Müseylime gibi yalancı peygamberlerin ortaya çıktığı diğer Hermetik merkezler de vardı. Kûfe'de Şiî hareket ve fikirlerin kaynağı durumundaki Yemenli kabileler, "Zulhalasa" gibi Hermetik pagan merkezlerden etkilenmişlerdir. Yemen'deki Hermetik Yahudiliğin etkisinde kalmış olan bu kabilelerin, bu geleneği Kûfe'ye taşıdıkları ve Gulat-ı Şia'nın oluşmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Yine Kûfe, Hermetik kökenli gizli büyü ilimleri, astroloji ve sihirle meşhur olmuştur. Resulullaha sihir ya-

pan Yemenli Yahudi Lebid'in yeğeni Tâlut'un, Kûfeli Gulat-ı Şia'nın önde gelenlerinden olan Beyan b. Sem'an'a olan etkisi bilinmektedir.[8]

Özetle Şiilik her dönemde toplumsal hoşnutsuzlukları olan her türlü zümrenin siyasi-dini amaçlarına hizmet eden bir araç vazifesi görmüştür. İslam devletinin tahakkümü altına giren gayrimüslimler teşeyyülük perdesi altında, Ali taraftarı görünerek eski dinlerini devam ettirmişlerdir.

Bâtıniyye'nin Başlıca Görüşleri

Allah, başlangıçsız "küllî aklı" icat edip onu ulvî ve süflî bütün varlıkların illeti yapmış ve onun vasıtasıyla küllî nefsi/ruhu yaratmıştır. Yani; evren öncesizdir! Nefs de semâvî felekleri ihdas etmiştir. Allah, imamların bedenlerine hulûl eder ve kâinatı onlar vasıtasıyla yönetir. Bu tenasüh ve hulûl inancı paganlardan kalma şeylerdir. Kadim pagan dinlerinde tanrılar, bedenleri büyük insan görünümünde güçlü canlılar olarak tasvir edilirdi. Bazı Hermetik metinlerde "nefs/Ruh", "Allah'ın çocuğu" veya içinde Tanrı'dan da bir şeylerin bulunduğu "karışım"dır. Bazı metinlerde ise, nefs; ilahî tabiatlı olup, o özü itibariyle Tanrı'nın insandaki suretidir. "Allah Âdemi kendi suretinde yarattı" hadisinin menşei bu putperest inançlarıdır.

Âlem hem ezelî hem de ebedî olup onun nizamı hiçbir zaman değişmeye maruz kalmayacaktır. Kıyametin kopması, zamanın imamının ortaya çıkıp yeni bir şeriat getirmesi demektir. Ölen insanın bedeni toprağa karışıp aslına döner, ruhu ise durumuna göre ya devamlı şekilde başka bir bedene girerek cismanî âlemde kalır veya iyi ruhlarla beraber olur. Bir görüşe göre ise, cennet dünyada mutlu olarak yaşamayı, cehennem ise sıkıntı ve ıstırap dolu bir yaşam sürmeyi ifade eder.

Hatta Sicistanî gibi, bazı İsmâilî yazarlar, Kur'an'daki cehennem kelimesiyle şeriatın kastedildiği söylemişlerdir.[9]

8 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu.*
9 Mustafa Öztürk, *age*, s. 267.

Bâtınîler derler ki, zahir; kabuk veya perde, bâtın ise; öz ve cevherdir. Zahir avâma, bâtın havâsa hitap eder. Dinin zahiri; namaz, oruç, zekât gibi şer'î-amelî yükümlülüklerdir. Bâtın ise Kur'an ve diğer öğretilerin manalarıdır. Hatta bunlar "Hakikat münkeşif olunca, şeriat mürtefi olur." (hakikat ortaya çıkınca şeriat'ın emir ve yasakları kalkar) derler.

Nasların zahirlerinden çıkarılan bütün dinî yükümlülükler, bu nasların imamlar veya hüccetleri (yardımcıları) vasıtasıyla bilinebilecek bâtınî manalarına vâkıf olmayan halk için söz konusudur. Bâtınî manaları öğrenenlerden bütün dinî yükümlülükler kalkar. Bundan dolayı, Bâtıniyye mezhebine girenlerin namaz kılması, oruç tutması, hacca gitmesi ve zekât vermesi gerekli değildir. Zira Bâtıniyye tevîline göre abdest almak zâhir ehlinin bilgisizliğini Bâtınî tevillerle gidermek, namaz kılmak imama veya yardımcılarına itâat etmek, oruç tutmak imamın sırlarını korumak, zekât vermek mezhep mensuplarına ilim dağıtmak, hacca gitmek ise imamı ziyaret etmek gibi manalar taşır. Ayrıca, dinî yükümlülükler akla aykırı düştükleri için terk edilmelidir. Bâtınîler tahrifin adını tevil ile değiştirerek dinî ve ilmî hiçbir zaruret olmaksızın nasları keyfî yorumlara tâbi tutmuşlardır.[10]

Ayrıca İsmailîler doğruluk değeri açısından bütün dinlerin aynı düzeyde olduklarına inanmak anlamına gelen "mezhebü'ş-şumül" fikrini savunmuşlardır. Bu sapıklık İbnü'l-Arabî'de ve Mevlanâ'da aynı şekilde devam eder.

Bâtınîler, her şeyin zâhiri ve bâtınî manaları olduğunu iddia ederler. Onlara göre bütün farzların ve sünnetlerin zahirleri remz ve işaretten ibarettir. Hakikî manalar batında gizlidir. Zahirle amel etmek insanın helâkine, batınla amel etmek ise necatına sebep olur. Bâtınîler, bu iddialarına istinat ederek ayetleri, hadisleri ve dine taalluk eden her şeyi tevil ederler. Bu tevillerin gayesi İslam şeriatını yıkmaktır.

10 Fethi Kerim Kazanç, "Yeni Eflâtuncu Felsefede Gnostik Unsurlar ve Tesirleri", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu.*

Hücvirî'ye göre hakikat Allah hakkındaki marifettir. Âdem'den kıyamete kadar hükmü baki olan mefhumlar hakikattir. Şeriat ise; üzerinde nesh ve tebdil caiz olan hususlardan ibarettir. Zahir olan şeriat peygamberden peygambere değişir, lakin bâtın değişmez.

Sülemî'ye göre ise:

Şeriat, kulun kâfirlerden ayrıldığı ilim, hakikat ise, onu evliya mertebesine ve bu mertebenin gerçeklerine ulaştıran bilgidir. Şeriatı zahir ilmine vakıf olan fakihler bilir, gizli olan hakikat ilmini ise, Allah'ı hakkıyla bilen arifler bilir. Şeriat rüsum, hakikat hükümdür.

Her ne kadar sûfîler zahire aykırı olan bâtının geçersiz olduğunu söyleseler de tasavvufta her zaman hakikat şeriat'tan üstün tutulmuştur. Gerçek mümin olmak için şeriat kâfi gelmez. Zahire ittiba etmek kişiyi cizye vermekten yani; canını kurtarır, o kadar! Gerçek imana ulaşmak için bâtın ilmi lazımdır. Kişi, İmamlardan veya ariflerden öğrenilen tevil ilmi (hakikat) sayesinde kâmil imana sahip olur.

Sûfî müfessir Tusterî tefsirinin mukaddimesinde şöyle der:

Her ayetin zahir, bâtın, hadd ve matla'ı vardır. Zahir tilavete, bâtın gerçek anlayış ve idrake (fehm), hadd; haram ve helallere, matla' ise; Allah'ın bahşettiği bir anlayış melekesi olup, bununla ilahî kelamdaki maksadı anlamaktır.

İbnü'l-Arabî'ye göre Sahabe ve Tabiûn'un avâmı Kur'an'ı anlayamamıştır. İlk Müslümanlar Hızır'la tanışmadıklarından, ilimlerini doğrudan Allah'tan almadıklarından, ehl-i fehm olmadıklarından Kur'an'ın zahiri anlamlarından bile çoğunu anlayamamışlardır. Kendini "hatimü'l-evliyâ" gören ve veliliği peygamberlikten üstün gören bu şeyhu'l-ekb(f)erin bu velayet teorisi, ümmetin bütün âlimleri tarafından Müslüman sayılmayan İsmâîlîlerden almıştır. Sûfîler de felsefi görüşlerini bu Bâtıniyye/İsmailîyye'nin attığı temeller üzerinde yükseltmişlerdir.

Karmatîlerin kurucusu Hamdan Karmat şöyle der:

Tevile kayıtsız kalan kişi hakikati kavrayamaz. Tevil nihayet ve akıbet ilmi olduğundan, eşyanın hakikatine onunla ulaşılır. Tevili inkâr eden teşbih ve şirke düşer. Tenzil'den (vahyin zahirinden) ayrılan şeriatı, tevilden ayrılan bâtını, değişmez hakikatleri yalanlamış olur.[11]

Bunların nazarında tenzil; söz, tevil mana anlamına gelmektedir. Tenzil hammaddeye benzer, tevil işlenmiş madde gibidir. Tevil de tıpkı tenzil gibi Allah kelamıdır.

Aynı nakaratları bir Şiî olan Amûlî de tekrarlar: "Şeriat nehir, hakikat denizdir. Fakihler nehrin kenarında gezerler, arifler denizdeki inciye dalarlar."

Bu bâtın ilmi dedikleri de Allah'ın seçkin kullarına nasip ettiği özel bir ilimle, Kur'an'ın sırlarına vakıf olan kimselerin nassları tevil etmesi ve gaybi bir bilgidir. Bu tevil sayesinde ayetlere istedikleri manayı verebilmişlerdir. "Rabbin geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman" ayetindeki "rabb" kelimesini, "kâim mehdî" şeklinde yorumlayabilmişlerdir. Onların tevili; bir kelimeyi muhtemel anlamlarından birine hamletmek şeklinde olmayıp, hiçbir Arapça dil kuralına tabi olmaksızın özgürce yorumlamaktan ibarettir.

Bu Bâtınî reisin söylediğinin aynısını ünlü sûfî Ebu Talib el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*'unda söyler:

Kur'an harfleriyle meşgul olan zahir ilmine sahip bir müfessirin görüşünü dikkate alan, kendi aklına müracaat eden kişi kendi aklıyla perdelenmiştir. Bu kimseler (biz) tevhid ehli nazarında, sahip oldukları akılları ve ilimleri sebebiyle müşriktir.[12]

Bâtınîlikte tevil ve hakâik (hakikatler) ilminin dışında tüm ilimler zahir kabul edilir. Tüm dinî ilimler aşağı seviyede olan zahir ilimlerindendir. Bu nedenle bâtınî literatürde tefsir ismini taşıyan bir ilim yoktur. Yine hadis ve fıkıh ilmine de kayıtsız kalmışlardır. Onlar ilk fıkıh kitaplarını Şiî Fatımî devletini kurduktan sonra ihtiyaca binaen yazmışlardır. Zaten, dinî metinlerin tek yorumcusu gizli imam her şeyi bildiği için tefsir denen zahirî ilme gerek de duymamışlardır. Tefsi-

11 Mustafa Öztürk, *age*, s. 211.
12 Mustafa Öztürk, *age*, s. 211.

rin konusu olan zahir ve zahiri anlamlar birbirini nakzeden birer perde gibi olup, ihtilafa sebebiyet vermekten başka bir işe yaramaz.

Bu bâtınî öğreti Yeni Eflâtuncu, Pisagorcu felsefeye ait çeşitli görüş ve anlayışların Kur'an'a tatbik edilmesi esasına dayandığı ve bilhassa İskenderiye kaynaklı Yeni Eflâtunculuktaki gizli hakikatleri birtakım sembollerle ifade etme geleneğinin devamı olduğu görülmektedir.

Batı'daki Esoterism İslam dünyasına Bâtınîlik olarak geçmiş, bugün de René Guenon gibi tradisyonalist/gelenekselciler tarafından devam ettirilmektedir. Bu gelenekselci anlayış, şamanların, kâhinlerin, lamaların, ruhbanların, kabalistlerin, büyücülerin, simyacıların, ilk ve ortaçağ gizemcilerinin bilgisi ile peygamberlerin öğrettiği bilgileri ezoterik bir hakikat potası içinde kaynaştırmaya çalışmaktadır. Hatta bunlar ezoteriklerin bilgilerine daha yüksek anlamlar yüklemektedir. Peygamberlerin öğretilerinde zâhirî yasaların ötesinde bâtınî bir öz olduğunu söylemektedirler. Onlar İslami nübüvvet kavramını tekrar mistik teoloji yardımıyla alt-üst etmişler, nebînin görevini, mesajını ve kişiliğini dönüştürmüşlerdir. Bazı sûfî düşünürlerin velayeti nübüvvetten üstün görmeleri ve takipçilerinin de getirdikleri tevillerle bu tutumu korumaya çalışmaları, nübüvveti tekrar İslam öncesi belirsizliğe itmiştir. Eski ya da yeni bâtınî ve okült akımların uzlaştıkları ortak nokta, nübüvvet karşısında velayeti yüceltmeleridir. Çağdaş bâtınî söyleme göre sürekli, kutsal ve dokunulmaz olan tam olarak vahiy değildir. Bundan daha gizli, sembolik ve ancak simgelerin diliyle anlaşılan sırdır.[13]

İsmailiye/Bâtınîliğin İmamet/Velayet Nazariyesi'nin Sûfilere İntikali

Şia'ya göre İmamlar da aynen peygamberler gibi masumdur.[14] Hatta onlar bizim peygamberlere verdiğimiz masumi-

13 Mehmet Evkuran, "Gelenekselci Öğretide Gnostik ve Okült Etkileşimler", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Mayıs 2012.

14 Peygamberimizin bile ma'sum olduğunu ifade eden bir muteber hadis yoktur. Ya da o "Ben masumum, günah işlemem." dememiştir. Peygam-

yetin daha fazlasını imamlarına verirler. Onlara göre Ehl-i Beyt mensupları her türlü kirden arınmış olup, büyük-küçük hiçbir günah işlemezler. Hayatlarının ilk anından son günlerine kadar kemal ve ilim sıfatlarına sahip olup, hiçbir surette onlara cehalet ve noksanlık isnat edilemez. Sözleri hüccettir. Ehl-i Beyt'i sevenler asla ateşe girmez. Ehl-i Beyt şefaat makamının sahibidir. Ehl-i Beyt'i/İmamları sevmek imandır, onlardan nefret etmek ise, küfürdür. Onların buyruğu Allah'ın emri, yasakları da Allah'ın nehyidir. Onlara itaat Allah'a itaat, onlara isyan Allah'a isyandır. Onların dostu, Allah'ın dostları, onların düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır.

Şia'ya göre din ve iman; ilahî ilimle teyid edilmiş olan ve kendisine itaatin farz kılındığı imama teslimiyetten ibarettir. Onları sevmek ibadet, onlara buğzetmek küfürdür. Onlar tıpkı Nuh'un gemisi gibidir. Bu gemiye binenler kurtulur, binmeyenler helak olur. Bir kimsenin gerçek anlamda mümin olabilmesinin şartı zamanın imamını tanıması ve Allah'a teslim olur gibi onun emrine boyun eğmesidir. Zamanının imamını tanımayan cahiliye imanı üzere ölmüştür.[15] Herhangi bir ibadet ve taatin kabulü de imama itaat şartına bağlıdır. İmama karşı çıkmanın cezası cehennemdir. İmam din âleminin merkezi ve güneşidir. İmama isyan Allah'ın ayetlerini inkâr ve şirkle eşdeğerdir. Onlar yeryüzünün evtad ve erkânıdır. Onlar yeryüzünde Allah'ın temsilcisidirler. Onlar sayesinde yağmur yağar, belalar onlar hatırına savılır ve yine onlar hatırına du-

berlerin masumiyeti şer'an değil, aklen vacibdir. Zira; onlar da günah işlerse nasıl örnek olabilirler? Ya da nasıl olur da diğer insanlara günahtan sakınmalarını isteyebilirler? Yine onların masumiyeti daha çok peygamber olmalarından sonrasını kapsar. Mesela şu ayetler "*Rabbin seni dâl/şaşırmış bulup doğru yola iletmedi mi?*" (Duha/7), "*Hâlbuki sen vahiyden evvel kitab nedir, iman nedir bilmezdin.*" (Şuara/52) bunu ifade eder. Yine onlar bazen unutarak yanılabilir, zelle dediğimiz bazı küçük hataları istemeden yapabilirler. Örneğin içtihadında yanılabilir, birisine kızabilir. Ama özellikle dini tebliğ konusunda hata etmeleri söz konusu olamaz. Yine Kuran'da Rasulüm,"*günahının bağışlanması iste*" (Mümin/55) ayeti gibi ayetler de vardır.

15 Şu an ülkemizde yaygın olan, Nakşîlerin bir kolu olduklarını söyleyen, son altın halka dedikleri, vefat etmiş şeyhleri; "kendisine intisap etmeden ölenin, kıpkızıl dinsiz olarak öleceğini" sağlığında iken söyleyebilmiştir. Bu cemaatin bugün de yaptığı en büyük hizmet (!) insanları bu ölmüş şeyhten el almaya çağırmaktır.

alara icabet edilir. Hz. Muhammed de dâhil olmak üzere tüm peygamberlerin ilmini kendinde toplamış olan İmam, Allah'ın rahmet ve gazap etmesinde de belirleyici rol oynar.[16]

Gulat-ı Şia'nın en bariz nitelikleri, imamlarını tanrılaştırmaları, hulûl, ittihad ve tenasüh fikirlerine sahip olmalarıdır.

Mesela Gulat-ı Şia Allah'ın Ali'ye hulûl ettiğini söyler. Çok geçmeden Hallâc da "Ene'l-Hak/ben Allah'ım!" diyecektir. Bâyezîd-i Bistâmî de "Cübbemin altındaki Allah'tır!" diyecektir ve daha sonraları velîlerin Allah'ta fani olması, evreni bir ilahlar sürüsü ile beraber idare etmesi ortaya çıkacaktır.

Yahudi kültür mirasının İslam dünyasına aktarılmasında önemli bir rolü olan Abdullah İbni Seb'e, Hz. Ali'nin Peygamber tarafından Vâsî olarak atandığını, ölmediğini bir gün geri geleceğini ve onun ilah olduğunu iddia eden kişidir. İbn Sebe'nin Kasas/85. ayetine uyguladığı tevil yöntemi Yahudilerin ve Philo'nun temsili yorumlarına benzemektedir.[17]

Gulat-ı Şia'nın kollarından olan Keysaniyye'nin İmamı Ebu Haşim şöyle der:

> Her tenzilin (ayet) bir tevili, her zahirin bir bâtını, her şahsın bir ruhu (ruhaniyeti) vardır. Dış dünyadaki her bir nesnenin öte dünyada bir hakikati mevcuttur. Dış dünya da (âfak) mevcut olan sırlar ise, tek bir insanda toplanacaktır.[18]

Bu sözler apaçık Eflâtuncu felsefeye ait olup, onun Hermetik ve gnostik kavramlarla konuştuğunu göstermektedir.

Hem Şiiler, hem de sûfîler Hz. Ali'nin, bâtınî ilmin kapısı ve kaynağı kabul ederler. Hz. Ali'yi övmek için uydurulmuş sözler sûfîler tarafından da delil olarak kullanılmıştır. Zaten tasavvuftaki bâtınî ilim teorisinin kaynağı tamamıyla Gulat-ı Şia'dır. Sûfîler Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e gösterdikleri aşırı sevgi ve saygının hiç birini diğer sahabeye göstermemişlerdir. Onlara göre Ali, tasavvufun imamıdır.

16 Mustafa Öztürk, *age*, s. 274-5.
17 Mustafa Öztürk, *age*, s. 179.
18 Mustafa Öztürk, *age*, s. 181.

Nasıl İsmailîlerde bir gizli devlet teşkilatı varsa, sûfilerde de ruhani krallık vardır. Tasavvufun hiyerarşisinde var olan makamlar, mertebeler ve en üste olan mutlak itaat edilmesi gereken şeyh, kutub, gavs vs. gibi kurumlar tamamıyla Bâtınîlikten alıntıdır. Sûfiler adeta Şiilerin imamet nazariyesi gibi velayet nazariyesi geliştirmişlerdir. Onların gözünde şeyhler; yeryüzünde gökteki Allah'ın halifesi, mazharı, ma'kesi, yürüyen eli, ayağı, gören gözüdür.

Yine, tarikatlara kabul merasiminin esasları, Karmatîler aracılığıyla Fars kültüründen tasavvufa geçmiştir.

Dini metinleri yorumlamada zahir-bâtın ayırımına giden, zahiri anlamı geri planda tutarak, ısrarla hakikatin bilgisinin bâtında saklı olduğunu savunan, özellikle ayet ve hadisleri hakiki-mecazî delaletlerinden uzak bir şekilde yorumlayan sûfiler de bâtınî olarak kabul edilmişlerdir.[19]

Amelî tasavvuftan ziyade, felsefi tasavvufla ilgilenen Hallâc, Sühreverdî, İbnü'l-Arabî, İbn Seb'în, Aziz Nesefî, Kâşânî, Niyaz-i Mısri, Feridüddin Attar, Şemseddin et-Tebrizi Bâtınîliğin temsilcileridir.

İzmirli İsmail Hakkı "Bir mutasavvıf ki, ayetleri tevil ve temsile hamlederek, ancak bâtını maksuttur (amaçtır) der ise, o hakkı teharri eden (araştıran) bir sûfi değil, fesat telkin eyleyen bir Karmatî zındığıdır." der.

Bazı sûfiler "*Allah sizden bir inek kesmenizi emrediyor.*" ayetindeki ineğin "nefs" olduğunu, bazı Şiiler ise "Hz. Aişe"yi sembolize ettiğini, Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasını, Faal Akıl'dan ona sudûr eden feyz olarak izah etmişlerdir.

Bâtınîlikteki "İmam-Dâî" ilişkisi, aynen sûfilerde "Şeyh-Mürid" ilişkisi olarak birebir örtüşmektedir. Bu olguyu tespit sadedinde sûfi müfessir Necmüddin Dâye aynen şunları söyler:

> Sülûk adabından biri de müridin şeyhinin sözlerine, davranışlarına, oturup kalkmasına hiçbir itirazda bulunmamasıdır. Velev ki

19 Mustafa Öztürk, *age*, s. 38.

şeyhinin söz ve davranışlarında akli ve şerî açıdan kabul edilmesi mümkün olmayan bir şey görse bile! Bu gibi durumlarda şeyhini kınamamalı, onun hakkında kötü düşünceler beslememeli, aksine onun hakkında iyi şeyler düşünmeli ve şeyhinin doğru davranışlarda bulunduğuna, onun içtihatta bulunduğuna inanmalı; eğer ortada bir yanlış varsa, bu benden, aklımın kıtlığından ve amelimin azlığından kaynaklanıyor demelidir.[20]

Allah'ın onlara ihsan ettiği kutsi bir kuvvetle, onlar her bir şeyin künhüne vakıf olabilirler. Onlar yanılmazlar ve şüpheye düşmezler. Hiçbir muallime ihtiyaçları yoktur. Kur'an'ı yorumlama hakkı yalnızca Ehl-i Beyt'indir. Din kişilere/İmamlara itaattir, Ehl-i Beyt'i kutsamaktır.

Aslında Şiilerdeki bu inanç onlara kadim İran kültüründen tevarüs etmiştir. İranlılarda Şah, yarı tanrısal niteliklere sahip olup, adeta o Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Şah ve sülalesinin fıtratı doğuştan farklıdır. Onlar hata işlemeyecek şekilde yaratılmışlardır. Son İran Şahı'nın kızı Şehrubânu Hanım, Medayin'de Müslümanlara esir düşmüş, Hz. Hüseyin ile evlendirilmiştir. İşte Hz. Hüseyn'in sadece bu hanımından olan çocukları masumdur. Hz. Hüseyin bildiğiniz gibi pek çok evlilik yapmıştır. Bu evliliklerden olan çocukları masum/günahsız sayılmazlar. Bu şunu göstermektedir: İranlılar/Eski Mecusiler, Şahları hakkındaki itikatlarını aynen Hz. Hüseyin'in Şehrubânu Hatundan olan çocuklarına intikal ettirmişlerdir. Böylece Zerdüştlerin söz konusu Tanrı kral inancı, "Masum İmamlar" düşüncesiyle devam etmiştir. Özetin özeti: Bizim tarikatlardaki Şeyhler hakkında üretilen mitolojik atmosfer tamamen bu İranlı zındıklardan alınmıştır!

Şia'daki İmamet/velayet aynen sûfîlere geçmiştir. Velayet onlarda "devlet başkanlığı" bizde ise "velilik" olarak kabul edilir. İranlılarda "Ayetullah"ların konumu ne ise, Türklerde de "Efendi hazretlerinin, Şeyhlerin" konumu da odur. Zaten sûfîlerin şeyhleri de ya gerçekten Ehl-i Beyt'e mensuptur ya da uydurma şecerelerle Ehl-i Beyt'e isnat edilirler. Yani bizim sûfîlerin şeyhleri hem Peygamber torunu olmalarından, hem

20 Necmüddin Dâye, *Bahru'l-Hakaik*, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 104.

de gavs-ı azam olmalarından, Allah dostu büyük velî olmalarından dolayı, çifte kavrulmuş bisküvi gibi, iki kat saygınlığa sahiptir.

Şia'nın imamları hakkındaki, yukarıda değindiğimiz abartılı, İslam dışı düşünceleri birebir sûfilerin şeyhleri hakkındaki düşüncelerine dönüşmüştür. Tasavvuf kültürünün oluşmasında Şia'nın çok büyük tesiri olmuştur. Sûfiler için söylenen "teşeyyu etmiş/Şiîleşmiş bir fırkadır" tespiti gerçekten tamamıyla yerinde bir tespittir. Her iki zümre de aşırı Ehl-i Beyt sevgisinde buluşmaktadırlar. Gulat-ı Şia ve Gulat-ı Sûfiye, gulûvde, dinde aşırılıkta müşterektirler.

İşrâkîlik/Tasavvufî Felsefe ve Sühreverdî el-Maktûl

Tüm tarikatların felsefesi, Zerdüşt diye katledilen Sühreverdî tarafından kurulmuştur.

H 4. yüzyılda başlayan tasavvufun felsefîleşmesi süreci büyük bir hızla devam eder. En sonunda tasavvuf tam olarak felsefîleşir ve işrâkîlikte karar kılar!

Tasavvufu tamamen felsefî terimlerle inşa etmeye kalkışan Fars kökenli ve Zerdüşt bir ailenin mensubu olan Sühreverdî (v. 587) bütün pagan, Zerdüşt, Hermetik hikmetin aslında bir ve aynı şey olduğunu iddia ederek bir "ezelî hikmet" inşa etmeye girişir. Düşünceleri ve inançları adeta bir "inançlar mozayiği" gibidir. Tabir caizse, içinde İslam hariç herşey vardır. En sonunda Sühreverdî ve İbnü'l-Arabî, felsefî ontoloji ve epistemolojiyi tasavvufun en önemli konusu hâline getirmeyi başarır.

Terim olarak "işrâk"; akıl yürütmeye veya bir bilgi vasıtasına gerek duymaksızın bilginin doğrudan içe doğması, iç aydınlanma, keşf ve zevke (manevi tecrübeye) dayanan bilgi için kullanılır. Sühreverdî'nin felsefesinde işrâk, şüpheye yer vermeyecek şekilde gerçekliğin bilinmesini sağlayan metafizik âlemden gelen bir aydınlanmadır. İşrâkiyye terimi, İslam düşünce tarihinde bilginin kaynağı olarak akıl yürütmeyi temel alan rasyonalist meşşaî felsefeye karşı mistik tecrübe ve

sezgiye (keşf-ü zevke) dayanan teosofik düşünce sisteminin adıdır.[21]

Sühreverdî'ye göre kadim hikmet; biri istidlal/akıl yürütme ve incelemeye dayanan diğeri mistik tecrübe ile elde edilen sezgiyi temel alan iki farklı metot kullanıyordu. Bunlardan ilkinin önderi Aristo, ikincisinin ise Platon'dur. O, Platon'u, nur ile sembolize edilen kadim Zerdüşt felsefesinin bir devamı ve temsilcisi olarak görür. Yine o, eski İran bilgeleri ile antik dünyanın –Aristo dışında– tüm bilge ve filozoflarını işrâkiyyundan sayar. Ona göre Hermes hikmetin önderi, Platon reisi, Empedokles ve Pisagor işrâkî hikmetin en belirgin simalarıdır.

Sühreverdî işrâkî felsefenin özü mesabesinde olan "nur ilmini" vazederken kendisinin yeni bir şey söylediği iddiasında değildir. Ona göre bu hikmet anlayışı, Grek, Fars ve Mısır kadim bilgeliğinde zaten bulunmaktaydı. Çünkü ona göre bu Hikmet, Tanrı tarafından insanlara İdris peygamber/Hermes vasıtasıyla açıklanmıştı. Bu Hikmet daha sonra iki kola ayrılmıştı. Birincisi İran'a, diğeri Yunan'a geçmiştir. Sühreverdî'ye göre bu her iki hikmet zinciri kendisine ulaşmıştır. Birincisi "Hermes, Agathedemon (Şit), Asklepius, Pisagor, Empedokles, Platon, Zünnûn el-Mısri, Ebu Sehl et-Tusterî" silsilesidir. Bu Mısır ve Yunan kanalı olup, ona ulaşan bir diğer kanal da Hermes, Agathedemon, (Gayûmers, Feridûn, Keyhüsrev gibi) Fars rahip kralları, Ebû Yezid Bistamî, Hallâc-ı Mansûr, Ebu'l-Hasan el-Harakânî ile gelen kadim Fars hikmetidir.

İşrâkiyye felsefesinin bir terimi olan işrâk, bu felsefede hem epistemolojide keşfi, hem de ontoloji de zuhuru ifade eder. Güneşin işrâkı ile eşyanın görülmesine imkân vermesi gibi manevi işrâk yahut sezgi de insana birçok bilgiyi (marifeti) ilhâm yoluyla verir. Yani varlık nasıl Allah'tan sudûr edip, bize geliyorsa, bilgi de O'ndan bize gelmeye devam etmektedir.

Ona göre hakikate ulaşmanın birbirini tamamlayan iki yolu vardır. Bunlardan ilki nazar ve tefekküre dayanan "bahs" diğeri de kulluk ve çile çekme ve ahlaki arınmada en yüksek düze-

21 Mahmud Kaya, "İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23, s. 435.

ye ulaşmayı ifade eden "teellüh"tür. Diğer bir tabirle; teellüh; ilahiyat bilgisine mistik müşahede ile ulaşmanın yöntemidir.

Düşünmeye ve araştırmaya muhtaç olmadan keşf yoluyla hakikatin bilgisine ulaşma düzeyine yükselmiş olana "müteellih" denir. Yani Müteellih; metafizik gerçeklik hakkında kavramsal düşüncenin ötesinde mistik bir vizyona sahip olan kimsedir. Sühreverdî'nin ideal entelektüel tipi "teosof bilge/el-hâkimü'l-müteellih"tir. Bu yüzden kendisi de yeryüzünde çok nadir bulunan bir "İlahî Bilgelerden" biridir.

İşrâkî felsefede sistemin bütününe hâkim olan nur; gayet açık ve seçik olduğu için apriori bir kavram gibi tarife gerek kalmadan anlaşılır bir ilkedir. Meşşaîlerin varlığı "vacip-mümkin" diye ikiye ayırdıkları gibi, işrâkîler de nuru; var olmak için başkasına ihtiyacı olmayan "saf nur"ve varlığı başkasından olan "ârızî nur" diye ikiye ayırırlar. Özü itibariyle bağımsız, şuur ve idrak sahibi olan varlıklar saf nurdur ve bunların madde ile hiçbir bağı yoktur. Bunlara aynı zamanda "kahir nurlar" denilir. Allah, melekler, idealar ve insanî nefisler saf nuru temsil eder. Yıldızlar ve ateş gibi varlığı başkasından olanlar ise "ârızî nur" diye adlandırılır. Ayrıca bunlara "müdebbir nurlar" da denir. Cisimler ve fizikî nesneler gibi şuurdan yoksun varlık türleri asıl karanlığı; renk, tat ve koku gibi nitelikler ise ârızî karanlığı temsil eder.[22]

Var olan her şey, Nur'un yayılması şeklinde ortaya çıkar ve varlık bu nur olduğu sürece vardır. Nur'un olmaması yokluktur. Karanlık, cisimlik demektir. Bu da yokluğun alâmetidir.[23]

İşrâkîlik ontik varlığın oluşumunu Fârâbî ve İbn Sînâ'nın sudûr teorisindeki hiyerarşik sistemle açıklar. Ancak oradaki akılların yerini işrâkîlikte nurlar almış, sudûr da işrâk diye adlandırılmıştır. Buna göre nurlar hiyerarşisinin başında nurlar nuru Allah bulunur. Birden ancak bir sudûr eder mantığından dolayı O'ndan ilk olarak tek bir mücerret nur

22 Mahmud Kaya, "İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23, s. 436.
23 Eyüp Bekir Yazıcı, *Sühreverdî'nin Hikmet-i İşrâk Anlayışı*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Erzurum 2000, s. 36, nak. H. Rıza Özdemir.

sudûr eder ki, o da İlk Nur'dur. Meleklerin reisi olan ve Behmen diye adlandırılan bu ilk nur, kaynağından sadece kemalinin derecesi bakımından ayrılır. İlk Nur çift karakterlidir; nurlar nuruna en yakın nur olduğu için zengin ve yetkin, özü itibariyle de fakir ve eksiktir. Sadır olan ilk saf nurdan bir başka saf nur ve berzah (meşşâilikteki en dış felek) sadır olur. Böylece her nur bir nuru ve bir berzahı yani feleği meydana getirmek suretiyle işrâk (sudûr) devam eder.

Sühreverdî, ulvî âlemle süflî âlem (fizikî âlem) arasına koyduğu "berzah"adını verdiği aracı âlem Eflâtun'un matematik/soyut idealarına tekabül etmektedir. Berzah âlemi; nur ile zulmet yahut varlık ile yokluk arasında bir alandır. Nitekim Sühreverdî, bazen bunu "muallak örnekler" adıyla anar. Nurlar nurundan taşıp yayılan bu nur tabakalarının oluşturduğu kâinat; nurlar nuru gibi ezelîdir.

İşrâkîliğin varlığı; nurlar hiyerarşisi veya nur tabakaları şeklinde tasvir etmesi son tahlilde kâinatın akıllı, dinamik ve sonsuz olduğu izlenimini vermektedir.[24] Zaten bu tüm sudûr teorilerinin kaçınılmaz sonudur. Evren Allah'ın hür iradesiyle yaratılmamış olup, O'ndan taşmıştır. O; ne kadar ezeli ise, evren de o kadar ezelidir.

Sühreverdî'nin ontolojisi, (kozmosu) nur ve işrâk terminolojisiyle açıklar. Bu ontoloji esas itibari ile bir varlık hiyerarşisi şeklinde temellendirilmektedir. Hiyerarşinin en yücesindeki varlık ilkesi nurlar nurudur. Nurlar nuru olan Tanrı'nın dikey boyuttaki meleki varlık düzeylerinde ışıması (işrâk) metafizik âlemini oluşturmuştur. Bunlar meşşâilerin semavi akıllarına karşılık gelen ve türlerin ilk örneklerini teşkil eden (arketip) nurlardır.[25] Felekleri hareket ettiren ve onların düzenlerini sağlayan mufarık akıllar bu nurlardan birer ferttir.

İşrâkîlikte nübüvvet; peygamberlerin keşf ve müşahede yoluyla nurun kaynağından bilgi alması olarak anlaşılır. Aynı şekilde "müteellih hâkim" de feyz yoluyla sürekli Nurlar

24 Mahmud Kaya, "İşrakiyye" md., *DİA*, C. 23, s. 437.
25 İlhan Kutluer, "Sühreverdî", *DİA*, C. 38, s. 39.

Nuru'ndan/Allah'tan marifet alır ve bunu çevresine yansıtır. İlahî kaynaktan bilgi almak süreklidir. Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan bu filozoflar Nurlar Nur'undan en üst düzeyde bilgi alırlar. Bu kişiye "kutub" da denir. Bu felsefeye göre nübüvvet kesintisiz olarak devam etmektedir. Kutub bazen gizli de olabilir. Sühreverdî ve İbn Seb'în'in bu konudaki ifadelerinden nübüvvetin kesintisiz olarak devam ettiği ve nebî olmanın mümkün olduğu gibi bir anlam çıkaranlar olmuştur.[26] Nitekim İbn Teymiyye bu iki işrâkî filozofun peygamber olmaya heveslendiklerini ileri sürer.

İşrâkîliğe göre insan; mükâşefe ile derece derece karanlıktan Nur'a doğru yükselir. Nefsinin dünyevi hazlarından kurtulan insan, bütün bu derecelerden geçer ve kendi çabasıyla hakikate ulaşır. Her mistik ruh, peygamberler gibi, sözlerin anlaşıldığı ve hakikatlerin görüldüğü Manâ Âlemi ile temasa geçer. İşte işrâk, keşf adı verilen bu vecd hâlinde hâkim-i müteellih ilahî âlemden şaşmaz bilgiler alır (!)

Bu ekole göre insan bilgisi; en yüce âlemden, feleklerin akılları vasıtasıyla bize ulaşan ilhamlardan ibarettir. Bu işrâkî filozoflar bu yüzden bizlere kendilerini nebîler, hakîmler, kendilerine ilham gelen şahsiyetler olarak takdim ederler.

Sühreverdî'ye göre işrâkın insan ruhu üzerindeki tesiri ona yalnızca hakikatin bilgisini vermekle kalmaz, kozmik olaylara yön verme gücünü de kazandırır. Mesela işrâkı belli bir seviyede tecrübe edebilen bazı kişiler suda ve karada yürüyebilir, bedenleriyle göğe yükselebilir ve orada semavi varlıklarla görüşebilirler. Hermes, Eflâtun gibi eski bilgeler bu nurlar âlemini bizzat müşahede etmişlerdir!

İşrâkîlik özünde mistik, gnostik ve sırri olan her düşünce tarzını içinde barındıran bir felsefi akım olup, sûfi ve Şiî çevrelerde büyük alaka görmüştür. Özellikle Sühreverdî'nin Plotinus'tan aldığı sûdûr teorisi varlık mertebeleri hakkında orijinal bir görüş olarak felsefi tasavvufda merkezi bir yer işgal eder. İşrâkîlik İbnü'l-Arabî'nin beslendiği başlıca ana kay-

26 Süleyman Uludağ, "İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23, s. 438.

naklardan biridir.[27] Günümüzde de hâlâ canlı bir düşünce akımı olarak varlığını sürdürmektedir. Beşinci yüzyıldan itibaren meşşaî felsefenin zayıflaması üzerine onun yerini büyük ölçüde işrâkîlik almıştır. İbnü'l-Arabî ve takipçileri işrâk felsefesini oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almışlar ve bunu vahdet-i vücutla bütünleştirmişlerdir.

İşrâkiyye hareketi ve hikmet-i meşrikıyye (şark hikmeti) Sühreverdî'den sonraki dönemlerde ilgi odağı olmuş, bu hareketе hikmet-i müteâl, hikmet-i hâlide, (ölümsüz hikmet), felsefî tasavvuf (teosofik mistisizm) ve ilm-i ilahî gibi isimler verilmiştir. Günümüz İran düşüncesinde ise İrfâniyye olarak bilinmekte ve etkisini sürdürmektedir. İslam kaynaklarında müteellihûn ve hukemâ-i müteellihîn, hakîm-i ilahi, bazen de ârifler, ehl-i irfân veya irfâniyyûn şeklinde anılan bilgeler ve düşünürler bunlardır. Şehrezûrî, Kutbüddîn-i Şîrâzî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî Sühreverdî'nin en önemli takipçileridir. Daha sonraları İbnü'l-Arabî ve onun tasavvuf anlayışının önem kazanmasıyla işrâkîlik geri plana itildi, bununla beraber hiçbir zaman büsbütün unutulmadı.[28] Feridüddin Attar, Mevlanâ, Abdurhaman-ı Camii, Aziz Nesefi, Abdülkerim el-Cili, İbnü'l-Farız, İbn Seb'în gibi sûfiler irfan (gnostik, işrâk) hareketinin mensupları sayılmışlardır.

Özetle işrâkîlik, Platon'un fikirleri, Yeni-Eflâtunculuk, eski İran ve Mısır felsefesi ile, Gazâlî ve tasavvufun karışımından meydana gelmiştir. Tabii bu arada Sâbiîlik ve Hint düşüncesinin tesirlerini de göz ardı etmemek gerekir.

İşrâkîliğin Kaynakları

Sühreverdî ruhî arınmayı esas alan işrâkîliği kurarken isimlerini hayranlıkla andığı Bâyezîd-i Bistâmî, Hallâc-ı Mansûr gibi İslam sûfilerinden ve bu konudaki zengin tasavvuf literatüründen yararlanmıştı. İhvân-ı Safâ ve Karmatîlerdeki imamet ve kutub kavramları, Yeni-Eflâtuncu ve Sâbiîlerin yıldızlara yaptıkları dua ve münâcâtlar, hulâsa kadîm Hermetik

27 Mahmud Kaya, "İşrakiyye" md., *DİA*, C. 23, s. 437.
28 Süleyman Uludağ, "İşrakiyye" md., *DİA*, C. 23, s. 438.

ve gnostik kültürde mevcut olan birçok unsuru işrâkîliğin satır aralarında bulmamız mümkündür.[29]

Hermetik fikirler işrâkîliğin oluşmasında önemli bir rol oynar. Hermetizm ve onun kurucusu kabul edilen Hermes onun her şeyidir.

Sühreverdî, ister değiştirmek suretiyle sistemine alsın, isterse eleştirip reddetsin, onun felsefesinde meşşailiğin rolü de büyüktür. Sühreverdî, İbn Sînâ'nın Doğu hikmetini tekrar canlandırmak istediğini, fakat eski İranlı rahip krallar tarafından temsil edilen ilahî hikmetin kaynağını tanıyamadığı için bunu başaramadığını söyler.

a. Platon

İşrâkîler, Platon'u imamları sayarlar. O kadar ki, Platon tevhid ehli muvahhid bir mümindir. Sühreverdî, "Hikmetin İmamı, Reisimiz Eflâtun"dur şeklinde Eflâtun'u takdim eder.

Sühreverdî, Platon'un akli sezgi yoluyla bilgi elde etmesini kendisine örnek olarak almıştır. Ancak Platon'un "akli sezgisi" ile Sühreverdî'nin "mükâşefesi" farklı şeylerdir. O, Platon'un idealizmi ile işe başlar, onun vardığı sonuçlardan tamamen farklı bir sonuca vararak, "manevi bir sezgide" karar kılar.

Platon'un işrâki felsefe üzerindeki bir diğer etkisi ise, Platon'daki ide/idea anlayışıdır. Ancak Sühreverdî'nin anladığı ideler ile Platon'un ideleri arasında birtakım farklar bulunmaktadır. Sühreverdî, Platon gibi idelerin bizim dışımızda ve üstün bir âlemde var olduğunu kabul eder. Ancak o eşyayı, idelerin gölgeleri olarak görmez.

Platon, ideleri; duyusal varlıkların değişmeyen ve sürekli kalıcı olan birer numunesi olarak görür. Duyusal varlıklar varlık ve isimlerini bu idealardan alırlar. Görünüşler Âlemi'ndeki her bir şeyin İdeler Âlemi'nde bir idesi, ilk örneği (arketipi) bulunmaktadır. Bu âlemdeki her şey, İdeler Âlemi'ndeki varlıkların gölgesi veya kopyası mesabesindedir.

29 Ali Eşlik, *İbn Sînâ'da Hikmetü'l-Meşrıkıyye Kavramı*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul/2008, s. 105, nak. H. Rıza Özdemir.

Platon'un ideleri, ezelî olup, sonradan yaratılmamıştır. Tanrı, Görünüşler Âlemi'ndeki varlıkları yaratırken, kendisi gibi ezelî olan bu varlıkları örnek almıştır. Yani idelerin, Görünüşler Âlemi'ndeki varlıklar üzerinde etkin (müessir) bir rolü bulunmamakta, sadece cismanî varlıklar, idelerden pay almak suretiyle oluşmaktadırlar.

Meşşaîlerde de ideler, küllî varlıklar kategorisine girmekte olup, bunların ontolojik bir gerçekliği yoktur. Bunlar sadece zihinde tasavvur olunan şeylerdir. Sühreverdî ise Eflâtun'un idelerini (müsül) yalnızca zihinsel, soyut varlıklardan ibaret görmelerinden dolayı meşşaîleri eleştirir.

İşrâkî filozoflara göre Platon'un İdeleri; felekler, yıldızlar, basit unsurlar ve onların bileşiklerinin türlerini idare eden soyut cevherlerdir. İşte bu cevherlere işrâkîler, dinî terminolojide "melek" olarak kabul edilen Türlerin Efendisi (Erbâbu'l-Envâ') adını vermişlerdir.

İşrâkîlere göre ister Muallak İdeler (Misal/Berzah) Âlemi'nde, ister Felekler Âlemi'nde, isterse Cisimler Âlemi'nde olsun, her varlık türünün koruyucusu ve gözeticisi olan varlıklar bulunmaktadır. Bu varlıklar, koruyucusu oldukları varlıkların adlarıyla anıldığı gibi, zaman zaman farklı adlarla da anılırlar. Meselâ, su türünün koruyucusuna (rabbu'l-miyah) Hurdâd, ağaç türünün koruyucusuna (rabbu'l-eşcar) Murdâd, ateş türünün koruyucusuna (rabbu'n-nâr) Erdibihişt, maden türünün koruyucusuna (rabbu'l-meadîn) ise Şehriyor adı verilmektedir. Varlık hiyerarşisi içerisinde bunların belli bir sıralanışı vardır. Bu isimler aynı zamanda Zerdüştlükte birer melek (tanrı) adı olarak kullanılmaktadır.

Zaten Zerdüştlerin Avesta'sında tanrılar yer ve gök tanrıları olmak üzere ikiye ayrılır ve bu tanrılar yüzlercedir. Gök tanrılarının başında Ahura Mazda vardır.[30]

Sühreverdî, hem Zerdüştlükteki melekler inancını, hem de Sâbiîlik dini ile Hermetik düşüncedeki bazı kavramları, Pla-

30 Ardâvirâf, *Ardâvirâfnâme*, çev. Nimet Yıldırım, Pinhan Yay. s. 168.

ton'un İdeleri ve İslam inancındaki melek kavramları ile uzlaştırıp, sistematize etmek suretiyle, bir tür sentez yapmaya girişmiştir.

Sühreverdî, Türlerin Efendisi'nin, varlık hiyerarşisi içerisindeki yerini belirlemek için önce, varlıkları; etki eden, etkilenen ve etki olmak üzere üç kategoriye ayırır. Birinci kategori de kendi arasında; sadece etki edip etkilenmeyen (Allah) ve hem etki edip hem de etkilenen (Akıllar) olmak üzere tekrar ikiye ayırır. Akıllar da Tûlî Akıllar (meşşaîlikteki on akıl) silsilesini oluşturan ve anneler (asıllar) olarak da adlandırılan akıllar ve Türlerin Rabbi/Efendisi/Sahibi olan ikincil akıllar/Arzî Akıllar olmak üzere ikiye ayrılır. İşte bu arzî akıllar, yani Türlerin Rabbi, kendi türlerine ait olan bütün varlıkları toptan koruması altına alır ve kendisi de o türün adı ile isimlendirilir. Türlerin Efendisi'ne, o türün tümel/küllî varlığı da denir. Bu Türlerin Rableri yani Ceberut âlemindeki dünyevî akıllar maddi âlemde bulunan türlerden her birini kuvveden fiile çıkararak, onun müdebbiri ve koruyucusu durumunda olan varlıklardır. Ancak bu varlık, cismanî olmayıp, tamamen "Ruhanî bir Zât/Kişi" dir.

Türlerin Efendisi fikrinin, daha sonra Molla Sadra ve Mir Damad gibi İsfahan Okulu'na ait filozoflar tarafından da savunulduğunu görmekteyiz. Onlara göre de dünyadaki varlıkların faaliyet ve ontolojik niteliklerinin gerçek sebebi olan ruhlar âleminde, ruhanî varlıklar bulunmaktadır. Bu varlıklar, hükmü altında bulunan varlıkların ilk örneği, alter egoları (diğer benleri) veya arketipleri olup, Türlerin Efendisi olarak adlandırılırlar.[31]

İşrâkî filozoflar Platon'un İdeler Âlemi'ni, "Akıllar Âlemi", İdeleri de "Örnekler/müsül" olarak adlandırmıştır. Müsül-ü Eflâtuniyye'ye "rabb'ün-nev, erbabü'l-enva/türlerin rabbi, sahibi, idare edicisi" demişlerdir.

31 İsmail Erdoğan, "Platonun İdelerine Bazı İslam Düşünürlerince Yapılan Atıflar", http://dusundurensozler.blogspot.com 2008/02.

Görüldüğü gibi Platon'daki (soyut, matematiksel) ideler; varlıkların oluşması veya onların idaresi gibi hususlarda fazla bir etkiye sahip değilken; işrâkîlikte bu varlıklar, cisimler üzerinde etkin bir rol oynamaktadır.[32]

b. Yeni Eflâtunculuk

İşrâkîliğin ilham kaynaklarından bir diğeri Yeni Eflâtunculuktur. Sühreverdî, eserlerinde Plotinus'a herhangi bir atıfta bulunmaz. O uzun zaman uğraşıp da çözemediği bilgi problemini rüyasında imdadına yetişen Aristo'nun yardımıyla çözdüğünü söyler. Güya bu Grek filozofu ona, çözümü objektif varlık alanında değil kendi sübjektif dünyasında aramasını, yani özüne dönmesini tavsiye eder. Filozofumuzun konuştuğu Aristo bizim bildiğimiz Aristo değil, Yeni-Eflâtuncu bir Aristo (!) olmalıdır. Bu Aristo, yanlışlıkla ona mal edilen *Esûlûcyâ* adlı apokrif bir eserin sahibi olan Plotinus'tur. Zira, Plotinus'un eseri olan *Enneadlar*'ın ana teması şudur: "Kendini bilen Tanrı'yı da bilir, insanın kendisine doğru yönelmesi aynı zamanda Tanrı'ya yönelmesidir."[33]

Görüldüğü üzere Sühreverdî, hakiki felsefenin keşf ve sezgiye dayanan mistik ve teosofik düşünce tarzı olduğunu Aristo'ya tasdik ettirerek kendi sistemi adına onun güçlü otoritesinden yararlanmak ister.[34] Ne var ki Hâkim-i müteellih filozofumuz keşf ile, hakikatin bilgisine ulaşamamakta, ulaştığı bilgiler, okuduklarıyla sınırlıdır. Sühreverdî açıkça yalan söylemektedir. Rüyalara sığınmakta, Aristo ile Plotinus'u karıştırmaktadır! Hani bu yüce filozofumuz, ilahî âlemden vahiy, ilham benzeri şaşmaz bilgiler alabiliyordu?

O, Plotinus'un eserlerinden, bazen olduğu gibi, bazen de farklı ibarelerle alıntılar yapar. Allah'a Nur ismini vermesi, her şeyin akıllar âleminde bir "Rabbu'n-Nev"e sahip olması, Allah'tan sadır olan ilk şeyin "Akl-ı Evvel" olması gibi konular

32 İsmail Erdoğan, "İşrakîliğin İslam Felsefesi İçerisindeki Yeri ve Kaynakları", *FÜİFD*, 2003/8, s. 159-78.
33 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Y. Lisans tezi, Ank/2010.
34 Mahmud Kaya, "İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23, s. 436.

Plotinus'tan alıntıdır. Ancak Sühreverdî, Plotinus'un görüşleri üzerinde bazı değişiklik yapar. Mesela Plotinus'a göre ilham ve vahiy gibi olaylar, vasıtasız ve kendiliğinden olan olaylar olarak kabul edildiği hâlde, Sühreverdî'nin mükâşefesi, peygamberlere özgü olan ilham, vahiy ve sadık rüya ile aynı karakteristik özellikler taşımaktadır. Yani Sühreverdî'ye göre mükâşefe; sadece vicdanî bir sesten ibaret olmayıp, elde edilmesinde felek ve ideler âleminin de rolü vardır.

Yeni Eflâtunculuğun ana fikri; "âlemi bir akış, ilahî hayatın derece derece yayılması ve yine varlığın nihaî gayesi, Tanrı'da yeniden erimek" olan sudûrcu panteizmdir. İşrâk teorisi de evrenin ontik olarak Allah'tan sudûr ettiğini söyler. Bir olan Allah'ın nurundan çıkan meleklerin reisi, "Behmen" İlk Nur'dur. Bu İlk Nur'dan berzah denilen ilk gölge meydana gelir. Sırasıyla bu berzahtan da yedi felek sudûr eder. Sühreverdî ulvi âlemle süflî âlem (fiziki âlem) arasına koyduğu berzah âlemi; Platon'un matematik idealarına tekabül etmektedir. Nurlar nurundan taşıp yayılan bu nur tabakalarının oluşturduğu kâinat; Nurlar nuru olan Allah gibi ezelidir. İşrâkîliğin evreni akıllı, dinamik ve sonsuzdur.[35]

c. Zerdüştlük

Sühreverdî'nin, İran'ın İslam öncesi Sasani-Zerdüşt kültürünü tasavvufa taşıdığı zaten saklanılmaz. Sühreverdî'nin terminolojisinde eski İran dinlerine ait birçok fikir ve kavram mevcuttur. Zerdüşt-Sasanî dilinde, ilk yaratığa "Behmen" denilir ki Sühreverdî de aynı lafızlarla kullanır. Yine, Sühreverdî tarafından Türlerin Rabbi olarak adlandırılan varlıklardan her birisine, Farsça isimlerin verilmesi bunu göstermektedir. Mesela Platoncu idelerin karşılığı olan nurlar, isimlerini eski Zerdüştî melekiyattan almıştır. Suyun rabbi "Hurdâd", madenlerin rabbi "Şehriyor", ağaçların rabbi "Murdâd", ateşin rabbi "Ürdîbihişt" meleği gibi.

İşrâki felsefenin temeli olan nur ve zulmet fikri Zerdüştlükten ithaldir. Zerdüştlükte, bu iki kavram ayrı ve birbiri-

35 Mahmut Kaya, "İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23, s. 436.

ne zıt olup, daima mücadele hâlinde bulunan varlıkları ifade ederken, işrâkîler, nur ve zulmetin, aynı şeyin mahiyet değiştirmiş biçimi olarak görürler. Yani onlara göre zulmet ile nur birbirine zıt varlıklar olmayıp, aksine zulmet, Nurlar Nuru olan Tanrı'dan en uzak olan nur olarak görülmektedir.

Sühreverdî, Zerdüştlerin nur ve zulümatı birbirinden ayıran ve meleklerin varlık âlemindeki işleri düzene soktuklarını (yani Rabbü'l-Nev olduklarını) anlatan Avesta'dan etkilendiği anlaşılmaktadır. Zerdüştlükte, insanın yöneticisi (müdebbir) konumunda olan bir varlıktan bahsedilir. Bu işrâkîlikteki "Kamil Tabiat" fikri ile benzerlik arz etmektedir. Zira Zerdüşlükte, "Müşasebend" denilen bir varlık, âlemdeki varlıkların yöneticisi olup, onları bilgi bakımından da olgunluğa eriştirmektedir.

Ona göre Zerdüşt, üstün ve örnek bir insandır. Onu "hâkim ve kâmil İmam Zerdüşt" olarak takdim eder. Sühreverdî; tevhîd ehli olarak nitelendirdiği kadim İran bilgelerinin hikmetini ihya ettiğini zaten gizlemez. Aksine o, İran hikmetini diriltmek adına işrâkîlik felsefesini kurma işine soyunmuştur.

Sühreverdî'nin *Hikmeti İşrâk* adlı eserine şerh yazan Kutbettin Şirazi bunu açıkça itiraf eder: "Sühreverdî, İranlıların bazı kitaplarını elde etti, bunların irfanî keşf ve şuhuda uygun olduğunu gördü ve bunları değerli bilip mükemmelleştirmeye çalıştı." Bundan sonra, işrâkî filozoflar sayesinde Zerdüşt dinindeki "Tanrı'nın sıfatlarını kazanmış ya da tanrı'nın kendisine hulûl etmiş olduğu Üstün İnsan" fikri sûfîler tarafından hararetle savunulacaktır. Makdisî; Maniheistlerin, Müslüman kisvesi altında "Âlemin ilkesi nurdur" gibi söylemler geliştirdiklerini söyler. Ünlü dinler ve mezhepler tarihçisi Şehristani de "ezeli nur ve zulmet" inancını tevhide saldırı olarak görür.

d. Sâbiîlik

Sühreverdî'nin diğer bir kaynağı da Sâbiîlerdir. Harranlı Sâbiîler "Allah, nefs, ilk madde/heyula, zaman/dehr ve feza" olmak üzere beş kadim varlığa inanıyordu. İslam filozofları ta-

rafından savunulmakta olan "feleklerin aklı" nazariyesi, Sâbiîlerin eseridir. İşrâkî felsefe ayrıca, "Kamil Tabiat" ve "Türlerin Sahibi" gibi konularda Sâbiîlerin fikirlerinden etkilenmiştir.

Kamil tabiat işrâki filozoflar tarafından, var kılan ve olgunlaştıran iki sebepten ikincisi yani olgunlaştıran sebep olarak kabul edilmiştir. Onlara göre her bir insan için, ruhanî âlemde bir varlık bulunmaktadır. Bu varlıklar, filozofu hikmete ulaştıran şahsi rehberler olup, ruhları bilgiye iletir, irşat eder ve güçlendirir. Bu rehber, insanî ruhların semavî diğer ben'leri veya onların benzeri olan nuranî suretlerdir. Bu varlığa, insan türünün ilk örneği de denilmektedir. Sühreverdî'nin bu varlığa "ruhanî baba, manevi ata" gibi isimler vermektedir.

Sühreverdî'ye ait olduğu iddia edilen bir risalede, Sühreverdî, Kamil Tabiat'a (Ruhani Baba'ya) şöyle dua etmektedir:

> Ey Efendi Reis, kutsal melek ve ruhanî nefs! Sen benim ruhanî babam ve hakka sığınan manevi atamsın. Allah'ın izni ile eksiklerimi tamamlamak için, ilahların ilahı olan Allah'a yalvaran şahsımı idare etmektesin. Lâhûtî nurların en yükseğini giyinen ve mükemmellik derecesinin zirvesinde bulunansın. Bu büyük şerefi sana veren ve bu ulu feyzi sana bağışlayanın hakkı için senden, benim için tecellî eden mazharların en güzelini istiyorum. Sen nurlu cemalini bana göster ve gizlilik nurunun elde edilmesi hususunda, ilahların ilahı katında benim için aracılık eyle. Onun yanındaki değeri ve üzerindeki hakkı için, kalbimdeki karanlık engelleri kaldır.[36]

Sühreverdî'nin bu sözlerinden anladığımıza göre Kamil Tabiat, kişi ile Tanrı arasında bir aracı konumunda olup, insanlara bilgi ve marifet vermekte ve onları korumaktadır. Sâbiî inancında da "Adakas" denilen bir ruhanî varlıktan bahsedilmektedir. Bu varlık, aynı zamanda Âdem'in cesedine konulan bir ruhtur. Âdem nasıl her bir insanın cismani prototipi ise, bu ruh da bütün insanların ruhunun bir prototipidir.

Görüldüğü gibi, Sâbiîlik ve işrâkîlikteki "Kamil Tabiat" aynı şeydir; her ikisi de insanın ilk örneği olup, insana bilgi veren ve onu korumakla görevlendirilen ruhanî varlıktır.

36 İsmail Erdoğan, "S. Hakim Muhammed'in Kamil Tabiat İle İlgili Bir Risalesi", *FÜSBD*, C. 13, Sayı: 2, s. 251-65, Elazığ/2003.

İşrâkîlerin savunduğu "Türlerin Rabbi/Sahibi" fikrine göre dünyadaki varlıkların faaliyet ve ontolojik niteliklerinin gerçek sebebi olan ruhlar âleminde, ruhanî varlıklar bulunmaktadır. Bu varlıklar, hükmü altında bulunan varlıkların ilk örneği veya arketipleridir. Türlerin Sahibi, işrâkî filozofların akıl anlayışları ile alakalı olan bir görüştür. Onlara göre varlığını Tanrı'dan alan akıllar, kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, Boylamsal (Tûlî) Akıllar silsilesini oluşturan ve anneler (ümmehât) olarak da adlandırılan akıllardır. İkinci kısım akıllar ise, Türlerin Sahibi olan tali akıllardır. Sühreverdî'ye göre Türlerin Sahipleri, kendi türlerine ait olan bütün varlıkları toptan koruması altına alır ve kendisi de o türün adı ile adlandırılır. Bundan dolayı da Türlerin Sahibi'ne, o türün tümel (küllî) varlığı da denir. Ancak bu varlık, cisim ve cismanî olmadığı için, türünün cisimsel özelliklerini taşımayıp, tamamen ruhanî bir zat olarak kabul edilmektedir.

Sâbiîlerin "Türlerin Sahibi" fikrine göre de feleklerde bulunan akıllara, maddeden soyutlanmış Ruhanîler adı verilmektedir. Ruhanîler genel olarak iki kısma ayrılır. Birincisi küllî ruhanî, diğeri de cüz'i ruhanîlerdir. Küllî ruhanîler, bir türü idare edip, onu koruyandır. Cüzî ruhanîler ise sadece o türe ait şahısları koruyup gözeten varlıklardır. Küllî ruhanî varlıklar, babalar olarak da adlandırılır. Babalar, anneler olan unsurlar üzerinde tasarruf ederler. Bu tasarruf sebebiyle mürekkeb yani cismanî varlıklar ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu varlıklar için, Küllî Ruhanî'den koruyucu bir ruh görevlendirilir. Mesela yağmur cinsi için Küllî bir ruhanî ve her bir damla için de cüz'i bir ruhanî bulunur. Küllî Ruhanî'den küllî bir tesir meydana geldiği gibi, cüz'i ruhanîden de cüzi tesir meydana gelir. Sâbiîlikte rabler (erbâb) de denilen bu ruhanî varlıklar, aslında Tanrı olmayıp, gerçek Tanrı huzurunda birer şefaatçi konumundadırlar.

Sâbiîlikteki bu ruhanî varlıklar ile işrâkîlerin Türlerin Sahibleri aşağı yukarı aynı şeydir. Bir kere her ikisi de ruhanî varlıklar olup, türler üzerinde etki sahibidir. Her iki düşünce

sisteminde bu varlıkların adları "rabler/erbâb veya babalar", unsurların ise "anneler" olarak geçmektedir.[37]

e. Gazâlî

Gazâlî, *Mişkâtü'l-Envâr* ve *İhyâ*'sında, zulmet, nur, zevk, keşf gibi işrâkîliğin temel kavramlarını kullanır. Sühreverdî de Gazâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr* ve İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan* da temelleri atılmış olan işrâkî felsefeyi daha da ileriye götürecektir. Aslında Gazâlî, ilk sûfilerden beri süregelen adı konmamış bir işrâkiliğe yeniden şekil vermiş, buradan da bayrağı Sühreverdî devralmıştır. Esasen onlara bu yolu açan, özellikle *Mişkâtü'l-Envâr*'da nur-zulmet düalizmini esas alarak bir bilgi ve varlık metafiziği ortaya koymaya çalışan Gazâlî'dir. İlk sûfilerde ilhâm ve keşf gibi sadece bir bilgi edinme aracı olan işrâk, Gazâlî'den sonra Sühreverdî'nin çalışmalarıyla kapsamlı bir tasavvuf felsefesi veya teosofik bir tasavvuf hâline gelir.

Gazâlî, *"Allah yeryüzünün ve gökyüzünün Nurudur."* (Nur/35) ayetine dayanarak Sühreverdî'den önce teosofik ve Hermetik bir ilahiyyat geliştirmiştir. Gazâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr*'ı sırf bu Nur sûresinin 35. ayetini açıklamak için yazmıştır.

Gazâlî'ye göre bu ayette geçen Nur kelimesi mutlak olarak kullanıldığı için Nur'un kendisi de mutlaktır. Başka bir deyimle, mutlak olan Nur'dan sadece Nur sadır olur, dolayısıyla yaratılış fiili de Nur'dan ibarettir. Gazâlî bütün nurların bir tertip üzere Allah'tan işrâk (zuhur-tecelli) ettiğini söyler. Böylece, Allah'ın yaratma fiili, işrâka dönüşüverir. Gazâlî'ye göre: "İlk, küllî, gerçek ve en yüce nur Allah'tır." O, nurlar nurudur ve O nurun zuhuru ile O'ndan başka ne varsa varlığa gelmiştir. Âlemdeki varlıklar nurlarını feyiz yoluyla O'ndan iktibas etmektedir. O'ndan başka ne varsa, bu nurun taşması ile bu nurdan zuhur etmektedir. Bu ise işrâk felsefesinin temelidir.

Gazâlî'ye göre Allah en yüce ve hakiki nurdur, diğer bütün nurların da kaynağı O'dur. Ruhanî-cismanî, mânevî-maddî bütün varlıklar aslında o nurun yansımasıdır. Nurlar Nuru

37 İsmail Erdoğan, "İşrakîliğin İslam Felsefesi İçerisindeki Yeri ve Kaynakları", *FÜİFD.* 2003/8, s. 159-78.

denilen ilk ve hakiki nurdan uzaklaştıkları nispette diğer nurların nurluluk derecesi azalır, O'na yakın oldukları nispette artar. Nurun kaynağından feyezan suretiyle meydana gelen bu nurların sayılamayacak kadar dereceleri vardır. Böylece en yakın nur, nurların ve marifetlerin insanlara yansıması için vasıta olan Peygamber'in kutsal ruhu olduğundan Kur'an da "Sirac-ı Münîr (ışık saçan meşale)" (Ahzap/46) olarak nitelendirilmiştir.

Hz. Muhammed, kudsî ruhtur. Bu ruh vasıtasıyla marifet nurları mahlûkun üzerine akar. Başkaları nurlarını ondan alır. Bilgiler insanlara Hz. Peygamber'in kutsal ruhu vasıtasıyla ulaştığından ona "sirac-ı münîr" denilmiştir. Gazâlî'nin "muta" (itaat edilen varlık) dediği şey; bu nûr-i Muhammedî denilen nurdur. Her bir şey bu ilahî nurdan pay aldığı nispette mükemmel bir varlıktır. Güneşe göre ışıkların durumu ne ise, Mutâ'a (Muhammed'e) göre diğer varlıkların durumu da odur.[38]

Gazâlî'ye göre iki âlem vardır: His âlemi ve akıl âlemi. His âlemi görülen (şehadet) âlemi, akıl âlemi ise; görünmeyen (melekût) âlemidir. Görünmeyen âleme nisbetle görülen âlem, nura nisbetle zulmet gibidir. Bu sebeple görünmeyen melekût âlemi "ulvî, rûhânî, nûrânî âlem"; mukâbilindeki âlem de süflî, cismânî, zulmânî âlem" diye adlandırılır. Görülen âlem, görünmeyen âlemin gölgesidir.

Nurlar ilk kaynağa kadar yükselir ve orada son bulur. İlk kaynak da Zatına başkasından nur gelmeyen ve nurların hepsinin, tertipleri üzere, Kendisinden doğduğu, Zatıyla nur olan Allah'tır. O Nur, bütün nurların kaynağıdır. Ondan başkası, nur ismini almaya hakkı yoktur. Belki nur ismini ödünç olarak almışlardır. İşte nurun bir kısmı, aslî nur gibi, bizatihi varlığı olandır. Bir kısmı da bizatihi varlığı olmayıp, aslî nurdan sadır olan nurlar gibi, varlığı başkasına dayanmaktadır. Mevcûdât'ın bir kısmı da ne kendisi için, ne de başkası için var olanlardır ki bunlar zulmanî varlıklardır. Zulmet nurun

38 Süleyman Uludağ, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 244.

karşılığıdır ve hakkı yokluktur.[39] Yani Nur isminin, Allah'tan başkası hakkında kullanılması tamamen mecâzidir. O'ndan başka nur yoktur.

Gazâlî'nin varlık ve bilgi kavramlarını bu nur sembolizmiyle anlatan metafiziği kendisinden sonra gelen işrâkî ve vahdet-i vücutçu felsefelere ilham kaynağı olmuştur.[40]

g. İbn Sînâ

Sühreverdî, Platon ve Plotinus'tan etkilendiği gibi, bu iki kadim Yunan filozofundan etkilenmiş olan ve bir "aşk metafiziği" ortaya koyan İbn Sînâ'dan da etkilenmiştir. Platon Aşk'ı hem bir "İlah", hem de bir "Şeytan" olarak görür. Plotinus da Platon gibi, Aşk'ta bir İlahîlik bularak onu yaratılmış ve aynı zamanda yaratıcı bulur. İbn Sînâ *Risale Fi Mahiyyat al-Işk* adlı eserinde tam bir Aşk ontolojisi yapar. Şüphesiz İbn Sînâ başta Fârâbî olmak üzere Eflâtun ve Plotinus'tan esinlenmiş olsa da o, Platon ve Plotinus'u çok aşmıştır.

İbn Sînâ çok açık olarak Aşk'ı, Allah da dâhil bütün varlıkların esası ve varlığı sayar; Aşkı; varlıkların ve varoluşun sebebi olarak görür. İbn Sînâ'ya göre İlk Varlık, Zorunlu Varlık yani Allah, Fârâbî'de olduğu gibi bizatihi Âşık, Maşuk ve Aşk'tır. Yani İlk Varlık; Aşk'ın hem süjesi, hem de objesidir. Aşk demek Varlık demektir. Varlık demek Aşk demektir: Bütün Varlıkların özleri, cevherleri ve hüviyetleri bizzat Aşk'tır. İbn Sînâ'ya göre Aşk, İlahî Varlık'ın ve bütün diğer varlıkların sebebidir. Allah; kendi Zâtı ile ve Zatındaki Aşk, Âşıklığı ve Ma'şukluğu ile Kendine Âşık olunca Kendi Varlığını ve diğer varlıkları var etti. Aşk'ın neden olduğu bu yaratılış bir Tecelli'dir! Eğer Tecelli olmasaydı, varlık olmazdı! Bu Tecelli varlıkların sebebidir. Çünkü Allah aynı zamanda Kendi varlığı ile diğer varlıkların varlığına Âşık'tır. Başka bir deyişle, Allah İlk İllettir ve bu illiyet O'ndan tecelliyi yani varoluşu meydana getirmiştir. Eğer İlk İllet Âşık ve Ma'şuk olmasaydı tecelli

39 İsmail Yakıt, *İşrak Filozofu Sühreverdî Maktûl ve Eserlerinden Üslup ve Belağat*, Doktora Tezi, Isparta/2001.
40 İlhan Kutluer, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 246.

olmazdı ve varlıklar da olmazdı! Tecellinin sebebi de O'nun varlıklara Âşık oluşudur.[41]

İbn Sînâ'nın bu görüşleri, özellikle Sühreverdî gibi Vahdet-i vücutu/panteist mutasavvıfların ontolojik içerikli bir tecelli nazariyesi üzerinde neden bu kadar çok durduklarını açıkça izah eder. Onlar İbn Sînâ'nın bu aşk metafiziğinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir.

Son bir not: Sühreverdî'ye "el-Maktûl, öldürülmüş" lakabı verilmiştir. Bunun sebebi, Kudüs'ü haçlılardan geri alan Sultan Salahaddin el-Eyyübî tarafından idam ettirilmesidir. Halep'te Sultan Salahaddin'in oğlu, Melik Zâhir onu ulema ile tartıştırıyordu. Bu tartışmalardan sonra, fakihler onu küfürle itham etmeye başladılar ve onu Sultan'a "Eğer burada kalırsa, oğlun Melik Zâhir'in itikadını bozacak. Yok eğer serbest bırakılırsa, hangi beldeye giderse gitsin, gittiği beldeyi ifsad edecek." diye şikayet ettiler. Sühreverdî öldürüleceğini anlayınca, Allah'a kavuşuncaya kadar yemekten içmekten men edilerek tek başına bir yere terk edilmesini, bu şekilde idam edilmesini istedi. Abdurrahman Câmî, Nefehâtu'l-Üns'ünde Sühreverdî'nin kendisinin yemek yememek suretiyle öldürülmeyi seçtiğini söyleyerek, şöyle der: "Çünkü o, riyazeti adet edinmişti, ölünceye kadar yemek yemedi." Câmî gibi tezkirecilerin anlattığına göre Sühreverdî haftada bir defa yemek yiyiyor, yediği yemeğin miktarını da elli dirhemi geçmiyordu. Onun mantığına göre insan ne kadar aç kalırsa, nefsin arzularından uzak kalırsa o kadar müteellih filozof oluyordu.

Mürted'in katli vaciptir anlayışını İslam'ın din ve vicdan hürriyeti ile bağdaştıramıyorsak da devrindeki fıkhî ahkâma göre onun şer'an katlini gerektiren birçok gerekçenin bulunması zor değildir. Onun "el-Müeyyed bi'l-Melekût (melekût âlemiyle desteklenmiş)" sıfatını kullanması, "Vaktin Efendisi" diye şöhret bulması, başkanlık mevkiine Eflâtun'un filozof-kral teorisini hatırlatan "Allah'ın halifesi, kutub" ünvanına sahip kendisi gibi bir işrâkî bilgeyi layık görmesi yönetimi

41 Mehmet Bayraktar, "İbn Sînâ'da Varlık, Varoluşun Sebebi ve Varlığın Delili Olarak 'Aşk'", http://dergiler. Ankara.edu. tr/dergiler/37/772/9841.

birtakım kuşkulara sevk etmiş olabilir. Ayrıca bazı talebelerinin ona "Rasulullah" diye hitap etmeleri, Antik felsefeyi aşırı yüceltmesi, zındıkları hatırlatır biçimde Fars geleneğine fazlaca atıfta bulunması onu idama götürmüş olmalıdır. Ayrıca onun müteellih hâkimlerin devamlı olarak "Nurlar Nur'u olan Tanrı'dan bilgi aldığını ve bunun sürekli olduğunu iddia etmesi, vahyi ve nübüvveti sıradanlaştırmakta ve ehemmiyetini düşürmektedir. Zaten bu felsefenin İslam ile pek alakasının olmadığı da meydandadır.

İbn Teymiyye başta olmak üzere, birçok âlim onun zındık olduğunu ve Eski Mecûsîlik gibi yeni bir din oluşturmak fikrinde olduğunu söylerler. Bazı müsteşrikler, İslam felsefesinin büyük ölçüde etkilendiği işrâkîliğin düalist nitelikli bir felsefe olduğunu söylerler. Müsteşriklerin büyük bir çoğunluğu, Sühreverdî'yi, Yunan felsefesi ile Eski İran felsefesini birleştiren kimse olarak görürler.

Son bir not daha: Molla Sadra varlığın mertebeleri ile ilgili vahdet-i vücutçu doktrini Sühreverdî'den alarak bilgi ve insan nefsinin mahiyeti hakkında kendi görüşünü geliştirdi. Ona göre insan nefsi, farklı bilme güçlerine sahip tek basamaklı bir varlık olmayıp, onun ontolojik varlığın mertebelerine tekabül eden çeşitli dereceleri vardır. Zihnin güçleri sırf güçlerden ibaret olmayıp, gerçek anlamda varlığı meydana getiren unsurlardır. Bu bakımdan nefs; gerçeği sadece bilmekle kalmaz, ona katılır ve onunla özdeş olur. Başka bir deyişle o, sadece alıcı değil, aynı zamanda yaratıcıdır. Buradan şu sonuç çıkar: Zihin ne olmak isterse o olur! Böylece düşünce ile Varlık'ın, zihin ile hakikatin tam tamına birbirinin özdeşi olduğu bir felsefe ortaya çıkmıştır! Bilme; varlığın ilk ve nihai formudur! Zihniniz; hem varlığı ve hem de bilgiyi oluşturmaktadır![42]

42 Fazlur Rahman, *İslam*, s. 174-7.

İnsan-ı Kâmil

Tarikatlarda Peygamberimiz nasıl hakîkat-i Muhammediyye ile tanrılaştırılıyorsa, şeyhler de "insan-ı kâmil" doktrini ile tanrılaştırılır. Şu an Diyanet İşleri Başkan yardımcılığı da yapan Hasan Kamil Yılmaz'a göre:

> İnsan-ı kâmil, maddi-manevi bütün kemâl mertebelerini kapsar. Onun kalbi Arş'la, benliği Kürsi ile, makamı Sidre-i müntehâyla, aklı Kâlem-i a'lâ'yla, nefsi levh-i mahfûzla ve tabiatı anâsır-ı erbaayla bağlantılıdır. İnsan-ı kâmil âlemde daima vardır, birden fazla olmaz. İnsan-ı kâmil için mülkte, melekûtta ve ceberûtta hiçbir şey gizli değildir. O eşyayı ve eşyanın hikmetini olduğu gibi bilir...[1]

Tüm tarikat ve cemaatlerde insan-ı kâmil diye bir kavram vardır.[2] Tarikatlar bu terimle Katoliklerdeki kilise inancına

1 Hasan Kâmil Yılmaz, "İnsânı Kâmil", *Altınoluk Mecmuası*, Temmuz 1996, sayı, 125; s. 31.

2 İnsân-ı kâmil: Hakk ve hakikate vesiledir! O âlemin nurudur! O Allah'ın tecelli sureti ve âlemin hakikatlerini kendinde toplayandır! İnsan; Allah'ın bütün isimlerinin zuhuruna mazhar olabilecek yapıdadır! İnsân-ı kâmil; beytullahtır! Allah âleme onun nazarıyla bakar ve onun mevcudiyeti ile merhamet eder! İnsân-ı kâmil'den daha mükemmel bir mevcut yoktur! İnsan-ı kâmil, O'nun suretinde yaratılmıştır. İnsân-ı kâmil; Masivallah'da, Allah'ın gölgesidir! Allah, insân-ı kâmil'i yaratınca, ona ilk akıl mertebesini vermiştir. Allah Teâlâ'yı ancak insan-ı kâmil bilir. Çünkü o, Allah Teâlâ'nın tecellî ettiği yerdir. İnsân-ı kâmil, ferdiyet'de ilkdir. İnsân-ı kâmil ki, kendi zâtıyla Rabb'ine delâlet eder. İşte bu insan-ı kâmil, hedef itibariyle evvel, fiil (eylem) bakımından âhir; harf (söz) itibariyle zahir ve mânâ itibariyle de bâtın'dır ve o insan-ı kâmil, tabiat ve akıl arasını bir araya getiren, toplayandır. Cisimlere hâkim olan maddeden tecerrüd/soyutlanma dahi onda bulunur. Oysa bu, ondan başka yaratıklarda yoktur. Allah Teâlâ'nın âlem'deki hükmü, insân-ı kâmil ile zahir olmuştur. İnsan-ı kâmil, kâinata Allah Teâlâ'nın gözü ile bakar. Bir kudsi hadiste Allah der ki: Ben onun gördüğü gözüyüm. İnsan-ı kâmil, kendi başına bu âlemdeki gâyedir. İnsân-ı kâmil, ancak Hakkın sûretiyle kemâle ermiştir. Tıpkı, yaratılışı tam olmasa dahi, ancak oraya bakan bir kimsenin suretinin tecellisi ile kemâle eren bir ayna gibi! Böylece "Allah Teâlâ, İnsan-ı kâmil'i kendi suretinde yarattı ve onun mertebesini meleklere tarif etti ve onlara haber verdi ki, insan bu âlemde Allah Teâlâ'nın halîfe'sidir. Göklerde ve dünyada bulunanların hepsini, onun emrine musahhar kıldı. Hakk bundan sonra da kendisini gizledi. Çünkü kendisine halef olacak kimse-

benzer bir inanç oluşturmuşlardır. Kilise; nasıl yaşayan İsa ise, onlara göre de insan-ı kâmilde yaşayan hakîkat-i Muhammediyye'dir. Onlara göre insan-ı kâmil, hakîkat-i Muhammediyye'yi temsil eder. Üstelik her bir tarikat, kendi şeyhini insan-ı kâmil bilir. Maddi manevi bütün kemal mertebeleri yalnız Allah'ta bulunabileceğinden onlara göre tarikat şeyhi, Allah'ın tüm sıfatlarının kendisinde tecelli ettiği, Allah'ın ete kemiğe bürünmüş hâli olarak düşünülür. Allah'ın zatını düşünmek yasaktır. Ama O'nun tecelli ettiği insan-ı kâmil'i bir an gözünüzden, gönlünüzden uzak tutmamalısınız! Allah müşahhas yani elle tutulan, gözle görülen bir varlık değildir. Öyleyse O'nu kavramak için kulun zihnen ve manen yoğunlaşmasını sağlayacak müşahhas (somut) bir şeye ihtiyaç vardır. Tasavvufta bu obje Allah'ın en mükemmel tecellilerinin mazharı sayılan, insan-ı kâmil konumundaki şeyhtir.

Hz. Muhammed, tüm tarikatlarda insan-ı kâmil olarak kabul edilir. O; tarihin belli bir döneminde yaşamış ve de ölmüş tarihi şahsiyet değildir! O; tarih dışı/üstü ezelî bir varlıktır! Hayatı boyunca daima kulluğunu ve Yüce Allah'ın korumasına muhtaç olduğunu ifade eden Hz. Muhammed, bu doktrin ile çok açık bir şekilde ilahlaştırılır.

Tamamıyla İslam dışı kültürlerden gelen ve şeksiz-şüphesiz küfür olan bu "İnsan-ı kâmil" teorisi nedir? Gelin, bu Peygamber'i ilahlaştırma operasyonunun tarihi sürecini birazcık ayrıntılı ele alalım.

nın zuhuruyla, nâib'in artık bir hükmü yoktur. Allah böylece, gözlerden gizlendiği gibi basiret'lerden dahi gizlendi. (Nihat Keklik, *el-Fütuhât el-Mekkiyye Kriterleri*, İst/1990, s. 438, nak. İ.Hakkı Altuntaş, İhramcızade İ.Hakkı Toprak, s. 16-8).

İnsân-ı kâmil nefsin tehlikelerinden kurtulduğu için ihlâsı büyük iksir gibidir. Bir ameli yüz bin amel yerine geçer. İnsan-ı kâmil bin dünyaya değer. Misk kokusu gibi, diğer kokulardan kuvvetlidir. İnsan-ı kâmilin izinde olanlar ve sülûk görenler bu gelişmeye ve kemale mazhar olurlar. Bu nedenle; çok az kişi ise, insanlığın en şerefli, en yüce mertebelerine ermiş kâmil ve mükemmil, âlî zevata kavuşmak, onların mübarek ellerini öpüp himmetlerini kazanmak, onların güneş ışığı gibi olgunlaştırıcı nazarları ve sohbetleri ile kimi az, kimi daha çok ölçüde nefislerini tanıyıp terbiye edebilmek mazhariyetine kavuşurlar. Bu tarikat ehli; "Yedi göbek yukarıdan, yedi göbek aşağıdan kabul edilmiş" bahtiyar kullardır. En nasipsizi bile, bu yüce zevatın nazarlarına mazhar oldukları için akıbetleri hayra çevrilir.

İnsan-ı kâmil, günlük dilde kullandığımız dört dörtlük adam anlamında değildir. İnsan-ı kâmil, Allah'ın insan olarak tecelli etmesi demektir. Ya da "Allah'ın her mertebedeki tecellilerine mazhar olan insan" demektir.

Birçok kadim kültürde mevcut olan insan-ı kâmil, farklı isimler almıştır: Yunan felsefesinde "logos"; Maniheizm'de "insan-ı kadim"; Yahudi Kabala'sında "adam kadmon"; Mazdeizmde "gayomart (ilk insan, Âdem)"; Hristiyanlıkta "İsa, külli akıl, evrensel zihin; İslam tasavvufunda "hakîkat-i Muhammediyye, levh-i mahfûz, kelam, ilk akıl, melek" vs.dir.

Logos ilahiyatta; ilahî söz, kelâm, Helenistik felsefede Tanrı-âlem münasebetini kuran aracı, Saint Augustine'den bu yana vahiy meleği, kutsal ruh (Cebrail), her bilginin kendisinden çıktığı ilahî nur, ışık gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.[3]

İnsan-ı kâmil; ilahî isimlerin ilk zuhura çıkış sebebi olması hasebiyle mükemmel bir şekilde yaratılan, Allah'ın bütün isim ve sıfatları kendisinde müşahede edilen, vahiy ve ilham gibi her türlü bilginin kaynağı olan ve bazılarınca hakîkat-i Muhammediyye, Simurg, Bahr-i Muhît de denilen metafizik bir varlıktır. O, bizim bildiğimiz manada, bir suretle var olan ve "beşer" adını alan insan değildir. İnsan-ı kâmil, âlemin varlığının sebebi ve koruyucusu olan bir "ilk örnek (prototip)"tir.[4]

Bazılarına göre ise; hakîkat-i Muhammediyye, ilk taayyünle birlikte beliren, İsm-i A'zam olarak da tanımlan bir zâttır. Yani; o ontolojik bir varlıktır.

Bazı mutasavvıflara göre hakîkat-i Muhammediyye, Hz. Muhammed'dir. Ancak bununla kastedilen, 571-632 tarihlerinde yaşayan şahıs değil, henüz Âdem su ile çamur arasında iken Peygamber olan Muhammed'dir. Bu itibarla hakîkat-i Muhammediyye, insan türünün özü, bütün mahlûkatın aslı ve âlemin çekirdeğidir.

3 Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, s. 246.
4 İsmail Erdoğan, İslam Düşüncesi'nde "Kâmil Tabiat" Fikri, *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006), Sayı: 17.

İnsan-ı Kâmil Doktrininin Tarihi Kökleri

Hermetik felsefede insan, bir mucizedir ve Tanrı'nın yarattıklarının tam merkezindedir. Hermes'e göre insan, evreni hatta Tanrı'yı bilebilecek yetenektedir. Ruh ve madde gibi iki tabiatlı olma ayrıcalığına sahip olması, onu tanrıların bile üstüne çıkarır. Hermes'e göre insan Kozmos'un, Kozmos da Tanrı'nın bir suretidir.

Hermetik Külliyatta, âlemin ve insanın oluşumu tablosuna bakarsak androjenik (çift tabiatlı) en yüce aklın (nous) önce bir Demiurge yarattığını görürüz. Bu Demiurge önce âlemi sonra da semavî insanı (anthropos) yaratır. Bu semavî insan "sevmekle kandığı" aşağı katlara doğru iner ve orada "tabiat" (physis) ile birleşerek yeryüzü insanını oluşturur. Fakat o günden beri ilahî anthropos olan ayrı bir şahsiyet olarak semada kalır. İnsana can veren odur. Onun hayatı insanî nefse, ışığı da akla (nous) intikal eder. İşte bu yüzden yalnızca insan hem ölümlü ve hem de ölümsüzdür. Yani; çift tabiata sahiptir. İnsan isterse "bilgi"nin yardımıyla tanrı(sal) olabilir.[5]

İnsan-ı kâmil (ilk insan) veya diğer adıyla Logos fikri Hermes'le başlar ve oradan Antik Yunan'a, oradan İran'a ve oradan da İslam düşüncesine geçmiştir.

Kadîm pagan felsefesindeki "logos/kelam" nazariyesinin tasavvuftaki karşılığı insan-ı kâmildir. pagan inisiye Plutarch; Osiris'in logos olduğunu söyler. Origen, Logos'u "İdelerin İdesi" olarak tanımlar. Hermes, Tanrı bu logos ile evreni yaratmıştır, der. Hermes, Logos'u Tanrı'nın oğlu olarak niteler.[6]

Aziz Clement'e göre Logos'un birlikte olduğu kişi Tanrı gibi yapılmıştır ve çok güzeldir. O kişi Tanrı hâline gelir. Logos; tüm emirlerin kendisinden geldiği öğretmendir.

Zenon; "yaratıcı tohum"u (logos spermatikhos), "evrensel ruh" deyimiyle aynı anlamda kullanmıştır. Zenon ve takipçilerine göre dünya Tanrı'nın ilk tezahüründen, yani evrensel

5 "Ebu'l Hukemâ", Mahmud Erol Kılıç, http://www.hermetics.org/hermetik.html.
6 T. Freke, P. Gandy, *İsa'nın Gizemleri*, çev. Aslı Bengisu, s. 113.

yasayı doğuran "logos spermatikhos" tan hareketle gelişmiştir. Bilge kişiler, ruhun derinliklerinde "kozmosa can veren ve onu yöneten" logos'u keşfedebilir ve Tanrı'yla özdeşleşebilir![7]

Antik çağın filozoflarından Herakleitos'a göre âlemdeki oluşu idare eden ve âlemdeki bütün olgulara hâkim olan logos/"evrensel akıl" ile Tanrı bir ve aynı şeydir. Ona göre Logos Tanrı'nın âlemde iş gören bir kuvveti, düzen koyucu olarak ortaya çıkmasından ibarettir.

Logos kavramı panteist Stoacılar tarafından özellikle sistematize edilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Evrendeki değişimi idare eden, düzenleyen şey Logos'tur. Logos, evrenin ruhudur. Bu ruh, bütün maddi varlıklara etki edip her şeyi etkisi altına alır. Bitki, hayvan ve insan gibi bireysel ruhlar yaşam güçlerini, parçası oldukları evren ruhundan alırlar. Stoalıların Logos kavramı, âlemi idare etmesi, ona hükmetmesi, hayatın kaynağı olması gibi özelliklerinden dolayı insan-ı kâmile oldukça benzemektedir.

Yahudi dininin esasları ile Yunan felsefesini uzlaştırmayı başaran Yahudi Philon'a göre Tanrı, evrenle ilişki için, kendine özgü araçlar yaratmıştır. Philon, bu araçları idealar, kuvvetler (melekler) ve ruhlar olarak sınıflandırmıştır. Tanrı, oğlu logos aracılığıyla kaostan kozmosu yaratmıştır. Yeryüzündeki bütün yaratıkların en yetkini Adam'dır (model insan). Çünkü o; tanrısal ideayı ve en yüksek nitelikleri kendinde toplamıştır

Philon'un tanrısal Logos ve onun işlevleri Hristiyanları oldukça etkilemiştir. Nitekim onlar Logos doktrinini, Philon'dan ödünç almışlardır. Philon, Kelime/logos'u; Allah ve âlem arasındaki "Berzah"; "Allah'ın ilk oğlu"; "ilahi suret", Allah'ın kendi sureti üzerine yarattığı "İlk insan, Halife, Hakikatlerin hakikati, Şefaatçi, En büyük imam" olarak isimlendirmektedir.[8]

7 Hüseyin Yılmaz, "Geleneksel Vahiy Anlayışı ve İslam Vahyi", *İslamiyat*, 2004/1, s. 99.
8 Ebu'l-Ala Afifi, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, s. 63, nak. Elif Bayır, ag. tez.

Yahudilikte İnsan-ı Kâmil

Yahudilikte, insan-ı kâmil ile benzerlik gösteren kavram Adam Kadmon'dur. Adam Kadmon'u da daha iyi anlamak için Yahudi mistisizminin bir ürünü olan Kabala'ya bakmak gerekir. Tevrat'ın bâtınî yorumu olan Kabala felsefesinde bulunan tüm ana düşünce ve kavramlar, Hermetizmde de vardır.

Kadim kabalistlere göre evren, –Yeni Eflâtunculuğun sudûr nazariyesinde olduğu gibi– Tanrı'nın taşmasıyla oluşmuştur. Kabalistler, bu taşmayı "nurun ışıması" olarak görürler ve çıkan her bir akla da "sefira" derler. On boyutun, yani on aklın tamamına da "Sefirot" derler. Sefirot'un diğer adı Yaşam Ağacı'dır. Yaşam Ağacı, hem insan olarak bireyi, hem de evrenin yapısını temsil eder. Her Sefira, Yaratıcıdan ışıyan nurun yoğunluğunu kademeli olarak azaltan bir perde görevi görür. Yaşam Ağacı Tanrı suretinde yaratılan insanın, tanrısal aslıdır. Kabala'ya göre insan-ı kâmil Adam Kadmon'dur. Adam Kadmon, kelime olarak "örnek insan, ilk insan" anlamındadır. Tanrı'nın suretinde yaratılan ilk insan Adam Kadmon, tanrısal ışığın en yüksek formudur.

Tanrı'nın ilk tecellisi "Adam Kadmon" Tanrı'nın kendi suretinde yarattığı ilk varlık olup, hem mükemmel bir eser, hem de yaratıkların hulasasıdır. Bu surette ortaya çıkan âleme Kabalistler "Tanrı'nın giysisi" derler. İçinde bulunduğumuz bu dünya ise, Tanrı'nın giysisi olan İlahî Âlem'in bir suretidir. Zira bu âlemde bulunan her şeyin İlahî Âlem'de bir prototipi ya da bir aslı bulunmaktadır.

Kabala'da bahsedilen beş dünya, İbnü'l-Arabî'nin beş âlemden (hazerat-ı hamse/beş ilahî hazret) oluşan varlık mertebelerine benzemektedir. İbnü'l-Arabî'deki ilk akıl, Kabala felsefesindeki Adam Kadmon'la bire bir örtüşmektedir. Çünkü İbnü'l-Arabî'de; insan-ı kâmil, Adam Kadmon gibi kendisinden sonraki her şeyin yaratılış kaynağı ve Allah'a en yakın mertebedir.[9]

9 Elif Bayır, *İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi,

Hristiyanlıkta İnsan-ı Kâmil

Hristiyanlığa göre Hz. İsa, Allah'ın bedenleşmiş kelamı'dır. Tanrı'nın ezeli mesajı, bedenleşmiş İsa olarak insanlar arasında yaşamaktadır.[10] Yuhanna İncilindeki ayetlere göre İsa Mesih Tanrı'nın ezeli, ebedi biricik oğludur. O, Tanrı'nın özünden doğan Kelam'dır. İki bin yıl önce bu Söz, yüceliğinden soyunarak, bedene bürünüp insan oldu ve insanlar arasında otuz üç sene yaşadı. Kısaca İsa; bedenlenmiş Tanrı'dır ve iki doğaya sahiptir.

Hristiyanlıkta kilise babalarının İsa Mesih için kullandıkları Logos kelimesi dördüncü İncil'in mukaddimesinde, Yuhanna tarafından verilmiş olan bir isimdir. (Yuhanna, 1:1-10) "Logos/kelam" deyimi bütünüyle Yunan felsefesinden alınmadır.

Hristiyan azizlerinden T. Augustinus Tanrı'nın her şeyi "Kelam/İsa" ile yarattığını şöyle belirtir:

> (Ey tanrım!) Söylediğin her şey ve var olmasını istediğin her şey Seninle birlikte ebedi olan "Kelam/İsa" aracılığıyla oluyor. Kelam'ın aracılığıyla yaratıyorsun, başka türlü değil.[11]

Kısaca Hristiyan düşüncesinde "Kelime", Allah'ın suretidir ya da varlığa yayılan "Ruh", Mesih suretinde müşahhaslaşan âlemin yaratılmasındaki "Vasıta"dır. Her şey, oğul ile oğuldan ve oğulda ortaya çıkmıştır. O, hayatın kaynağı, ruhuyla bütün cüzlerinde zahir olan, onlara her türlü bilgiyi ve marifeti ulaştıran şeydir."[12]

***

Maniheizm'deki "İnsan-ı Kadim", Zerdüştlükteki "Gayomart", Sâbiîlikte "Ptahil" hep bu insan-ı kâmil teorisinin farklı dillerdeki ifadeleridir.

Tasavvufun ilk dönemlerinde insan-ı kâmil kavramı bulunmaz. Felsefi tasavvufun oluşmasıyla birlikte insan-ı kâmil

10 Ömer Faruk Harman, İsa md. *DİA*, C. 22, s. 466-471.
11 Hüseyin Yılmaz, ag. der, s. 103.
12 Afifi, Makaleler, s. 64, nak. Elif Bayır, ag. tez.

nazariyesi birçok aşamadan geçerek şimdiki hâlini almıştır. Hâkim Tirmizî'nin *Hatm el-Evliya* adlı eseri, Bâyezîd-i Bistâmî'nin "el-kâmilü't-tâm" fikri, Sehl et-Tüsterî'nin "el-hak mahlûkun bih" kavramı, Hallâc-ı Mansûr'un *Kitâbü't-Tavâsin*'deki bazı fikirleri, Gazâlî'nin Mutâ' kavramı bu aşamalardandır. Bütün bu şahıslar İbnü'l-Arabî'nin ilk defa ortaya koyacağı insan-ı kâmil nazariyesinin alt yapısını oluşturmuş ve ona ilham kaynağı olmuştur.

Şimdi de biraz, pagan felsefesini İslam'a monte eden bizim filozof ve sûfîlere bir bakalım.

İnsan-ı kâmil nazariyesinin temeli Hallâc tarafından atılmıştır. Hristiyanlıktan etkilenerek geliştirdiği "lâhût-nâsût" kavramıyla (hem ilah, hem de beşer tabiatlı/çift tabiatlı olan) Hz. Muhammed'i ilahlaştırmıştır. Hallâc'da; net bir insan-ı kâmil nazariyesi görülmez ise de o, insan-ı kâmil nazariyesinin alt yapısını oluşturan nûr-i Muhammedî fikrini ilk ortaya atan sûfîdir. Ölmeyen, hep yaşayan, olduğu gibi duran, hadiselerden ve şeylerden de önce olan bu nur kâinattan önce meşhurdu. O, hep var olacaktır. "Önce'den önceydi o; Sonra'dan sonra kalacaktır." gibi ifadeleri onun nûr-i Muhammedî'nin ezeli olduğu görüşünü taşıdığını gösterir.[13]

İbnü'l-Arabî, insan-ı kâmil kavramını İslam düşüncesine sokan kişidir. İbnü'l-Arabî'ye göre Allah, kâinatı yaratma esnasında önce İlk Aklı yaratmış, bundan da diğerlerini.

Kısaca; bizimkiler paganların İlk Akıl dedikleri şeye nûr-i Muhammedî demişlerdir.

Logos denen akıl ya da kelime, İbnü'l-Arabî'nin ontolojisinde yaratılışın vasıtasıdır. Logos aynı zamanda yaratılışın bütün safhalarını potansiyel olarak içerir. Evrenin akli ilkesi, hayatın ve bilginin de temeli olan logostan, her insan pay almıştır. Logosa Yüce Kelime, hakîkat-i Muhammediyye, ilk akıl, en yüksek kâlem, âlemin aslı, ruh, kutub adları ile de işaret edilir.

13 Yaşar Nuri Öztürk, *age*, s. 70-3, nak. Elif Bayır, ag. tez .

İnsan-ı kâmil konusuna bir de İbnü'l-Arabî'nin temellendirdiği varlık mertebeleri açısından baktığımızda yaratılış, hakîkat-i Muhammediyye denilen mertebeden sonra başlar. Bütün varlık, ondan yaratılır. Ehadiyet mertebesindeki (lâ taayyün) Zat/Allah; hakîkat-i Muhammediyye'nin batınıdır. Hakîkat-i Muhammediyye de La taayyünün zahiridir.[14]

İnsan-ı kâmilin İbnü'l-Arabî ontolojisindeki yerini daha net görebilmek için onun varlık mertebelerine bakalım: Lâhût âlemi (lâ taayyün), Ceberût âlemi (akl-ı evvel, hakîkat-i Muhammediyye), Melekût âlemi (âlem-i misal), Nâsût âlemi (âlem-i his, âlem-i anasır) Bunların hepsini kendinde toplayan "insan-ı kâmil" mertebesidir. İlk üç âlemi gayb kabul edersek, dördüncü âlem de şehadet âlemini oluşturmaktadır. Bu âlemlerin tamamı insanda da vardır. O hâlde insan-ı kâmil bütün âlemlerin özetidir. Kâinat, Allah'ın isim ve sıfatlarının yekûnu olduğu gibi insan da kâinatın bir örneği olarak Allah'ın isim ve sıfatlarının yekûnudur.[15]

Hakîkat-i Muhammediyye mertebesinde Allah'ın zatı, sıfatı ve mahlûklar birbirinden ayrılmamıştır. Ayrılma ve ayrıntı olmadığı için bu mertebeye vahdet-i mutlaka da denir. Burada ilim, âlim ve ma'lum tek bir şeydir.[16]

Zuhur itibariyle ilk sırada yer alan İlk Akıl, nûr-i Muhammedî veya diğer ismiyle insan-ı kâmilin İbnü'l-Arabî'de iki yönü vardır. Birincisi idrak, yaratma ve âlemi idare etme yönü, ikincisi de ilahî bilgi ve bâtınî marifeti yayma yönüdür. Bu yönüyle nûr-i Muhammedî Peygamber ve velilere ait her türlü vahy, ilham ve keşfin kaynağıdır.[17] Bütün nebîler, ilimlerini son peygamber Hz. Muhammed'in nurundan almışlardır. Çünkü hakîkat-i Muhammediyye yani Muhammed'in nuranî vücudu, Âdem su ile toprak arasındayken vardı. Velîlerin sonuncusu (Yani kendisi) de âdem su ile toprak arasındayken velî idi.

14 Mehmet Aydın, "İnsan-ı Kâmil", md. *DİA*, C. 22, s. 330.
15 H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 289, nak. Elif Bayır, ag. tez.
16 İ. Fenni Ertuğrul, s. 21-2, nak. Elif Bayır, ag. tez.
17 Afifi, *Makaleler*, s. 63, nak. Elif Bayır, ag. tez.

İbnü'l-Arabî'nin "Kelime" ve "hakîkat-i Muhammediyye"nin âlem yaratılmazdan önce var olduğu ve âlemin onun sebebiyle yaratıldığı görüşü, Hristiyan ilahiyatının bir devamıdır. Bu düşünce, İskenderiye kilise babalarının şekillendirmesiyle, Müslüman filozoflar ve Hallâc gibi sûfîler aracılığıyla büyük ölçüde İslamî motifler kazanarak, İbnü'l-Arabî'ye ulaşmıştır.[18]

Nihayet İbnü'l-Arabî'ye göre insan-ı kâmil, Hakk'ın sırrını keşfeden varlıktır. Hem yaratılışın ve hem de varlığın gayesidir. Zira ilahî irade ancak onun vasıtasıyla tahakkuk edebilir. Eğer insan-ı kâmil olmasaydı Allah bilinemezdi. İnsan-ı kâmil bulunduğu sürece âlem, koruma altındadır.

İbnü'l-Arabî'nin öğrencisi ve üvey evladı olan Sadreddin Konevi'nin bütün öğretileri, insan-ı kâmil etrafında dolaşır.

Mevlanâ; üvey babası Sadreddin Konevi'nin geliştirdiği insan-ı kâmil nazariyesine aşk ve sevgi unsurları da katarak geliştirir. Mevlanâ'ya göre Allah'ın sıfatlarının yansıdığı insan-ı kâmil, aynı zamanda kâinatın var olma sebebidir. Hem Allah'a aşık olan, hem de Allah'ın kendisine âşık olduğu kişidir.[19] Hz. Peygamber, insan-ı kâmil'in en mükemmel örneğidir ve her devirde onun bir temsilcisi vardır. Bu temsilciler Allah'ın bir mazharı/görünümüdür.[20]

Şiî Aziz Nesefî'ye göre ise insan-ı kâmil şeriat, tarikat ve hakikatte tam olan insandır. O; halife, kutb ve sahib-i zamandır. O; ölüyü dirilten İsa, ab-ı hayat içmiş Hızır, kuş dilini bilen Süleyman'dır.

Nesefi'ye göre mülk melekût ve ceberut âleminde hiçbir şey ona kapalı değildir. Bütün şeylerin hikmetini bilir ve görür. Bütün mevcudat hem görünüş hem de mana bakımından onun nazarı altındadır.[21] O; Akl-ı evvel, Allah'ın sıfat ve isimlerinin mazharıdır. Hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme,

18 Afifi, *İslam'da Manevi Hayat*, s. 76, nak. Elif Bayır, ag. tez.
19 İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlanâ*, s. 33-49, nak. Elif Bayir, ag. tez.
20 Yaşar Nuri Öztürk, *Mevlanâ ve İnsan*, s. 116-118, nak. Elif Bayır, ag. tez.
21 Nesefi, *İnsan-ı Kâmil, Tasavvufta İnsan Meselesi*, çev. Mehmet Kanar, s. 14-5, nak. Abdülhamit Sinanoğlu, "İslam Düşüncesinde İnsan-ı Kâmil Anlayışı", *Kelam Araştırmaları*, 2008/2, s. 93-114.

konuşma akl-ı evvelin sıfatlarıdır. İcad, yaşatma ve öğretme akl-ı evvelin fiilleridir. İlk Akıl, varlık ağacının tohumu, insan da meyvesidir. Allah'ın ilk olarak yarattığı varlık bu "akl-ı evvel" dir. Sonra da bütün varlıklar, felekler, akıllar, nefisler, yıldızlar, madenler, bitki ve hayvanlar potansiyel olarak bu ilk tohumda mevcut olup, Aziz Nesefi'nin Ruh-u Muhammedî dediği bu "ilk akıl" vasıtasıyla yaratılmıştır.

Nesefi'ye göre insan riyazet ile kendini saflaştırınca ilk akıldan feyz alabilir. Hatta ilk akıl aşılıp, Allah'la aracısız konuşabilir. Bu mertebeye insan-ı kâmil ulaşabilir. Melekler, ruhani varlıklar, kürsü, gökler ve yıldızların hepsi onun hizmetkârı olup, onun işlerini yoluna koyar. O, uyanıkken bile peygamberler, velîler ve meleklerle konuşabilir. Âlemdeki diğer insanlar bu makama ulaşan insan-ı kâmilden, hayattayken ya da ölümünden sonra yardım isteyebilir. Çünkü semavi akıl ve nefislerin bu dünyada etkili olduğu gibi o da etkilidir.

Abdulkerim el-Cîlî, insan-ı kâmil nazariyesini en derli toplu ele alan ve onu sistematize eden kişidir. Allah'ın en mükemmel mazharı insandır. Allah, insanı kendi suretinde yaratmıştır. O, isim ve sıfatlarını insan aynasında müşahede eder. Diğer varlıklar Allah'ın sadece bir ismi veya bir sıfatını yansıtabildiği hâlde insan O'nun birbirine zıt bütün isim ve sıfatlarını yansıtabilir. Yansıtabilir diyoruz, çünkü bu özellik bütün insanlarda bil-kuvve olduğu hâlde bunu gerçekleştirebilen sadece insan-ı kâmil'dir. O da Hz. Muhammed'dir. Başka isimlerle anılan ve kendilerine insan-ı kâmil denilen diğer nebî ve velîler ise sadece Hz. Muhammed'in halifeleridir. Bu halifeler Allah'ın isim ve sıfatlarının zuhur mahallidir. O'na göre Allah, insan-ı kâmilin aynası olduğu gibi, insan-ı kâmil de Allah'ın aynasıdır. Çünkü Allah, isim ve sıfatlarını insan-ı kâmilde görmeyi ve göstermeyi kendine vacip kılmıştır.

Cîlî'ye göre insan-ı kâmil, varlık hakikatlerinin tamamına karşılık gelir. Letafetiyle yüce hakikatlere, kesafetiyle de süfli hakikatlere karşılıktır. Onun kalbi, Arşın mukabilidir. "Enniyetiyle Kürsiye, makamıyla Sidre-i Müntehaya, aklı ile Kâlem-

i A'lâya, nefsi ile levh-i mahfûza, tabiatıyla anasıra, kabiliyetiyle Heyûla'ya, hayyız-ı heykeli ile Heba'ya, re'yiyle Atlas feleğine, müdrikesiyle Felek-i Mükevkebe, himmeti ile birinci kat göğe, vehmi ile altıncı kat göğe, himmeti ile beşinci kat göğe, fehmi ile dördüncü kat göğe, hayali ile üçüncü kat göğe, fikri ile ikinci kat göğe, hafızasıyla birinci kat göğe mukabildir."

Abdülkerim el-Cîlî "ed-Dürretü'l-vâhide fî'-lüccet-i'saide" isimli kasidesinde Hz. Muhammed'i resmen ilahlaştırır. Bütün varlıklar ondadır, ondandır ve onun yanındadır. "Dikkat edin! Halk ve emir O'nundur." ayeti buna işaret eder. Yaratma onun yüce seması altında hardal tanesi gibidir. Emri de onun dilinden zuhur ile halkı istediği gibi döndürür. Bütün evren onun parmağına geçirilmiş bir yüzük gibidir. Mülk ve melekût onun dalgaları arasında damlalar gibidir, hatta onun mekânı bu nitelemenin daha da üstündedir. Göklerin üstünde ki melekler onun emrine itaat eder. Levh-i mahfûz onun parmaklarının hükmettiği şeyi infaz eder. O ulûhiyet deryasının incisidir. Ulûhiyetin hasıdır. O varlığın aynının aynı, hatta gözbebeğidir. İnsana Rahmâni tecelli onun vasıtasıyla gelir. Mikail onun feyz denizinin dalgalarından bir tas dolusu su demektir. Cebrail de böyledir. Diğer meleklerde onun suyundandır. Arş, Kürsi, Sidre-i münteha onun tecelli yeri, kemalatın mahalli feyzlerin de mekânıdır. Hz. Muhammed'de ki kemalin nihâyeti yoktur. Kısaca Hz. Muhammed tam bir insan-ı kâmil olarak bütün feleklerin ve varlık mertebelerinin kendi üstünde döndüğü bir "Kutb" demektir.

Cîlî'ye göre Hz. Muhammed her surete bürünebilir. Fakat özellikle her zaman diliminde o zamanın en kâmili olan kimsenin suretine girer. Böylece suretine girmiş olduğu zamanın en mükemmel insanının şanını yüceltmiş ve onlarla hakikat-i Muhammediyye ile bir benzerlik irad etmiş olur. Bu mazhariyete kavuşan kişiler zahiren onun halifeleri, kendisi de batınen onların hakikatidir.[22]

22 Abdülkerim el-Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun, s. 372-9, nak. A. Sinanoğlu, "İslam Düşüncesinde İnsan-ı Kâmil Anlayışı", *Kelam Araştırmaları*, 2008/2, s. 93-114.

Cîlî ve diğer vahdet-i vücutçuların, insan-ı kâmil anlayışı, Hristiyanlığın İsa imajıyla tıpatıp aynıdır.

İnsan-ı kâmil kelimesini Cîlî yirmi kadar kavram için kullanır. Var olan ve var olacak olan her şeyin kendisinde yazılı olduğu levh-i mahfûz, Âdem, Allah rasulü, Büyük Melek, Büyük Arş, Ruh-u Muhammed, hakîkat-i Muhammediyye, Hakikatlerin Hakikati, Rûh, Berzah, Sâhib-u kâb-ı kavseyn, İlk Akıl; her türlü bilginin kaynağı olarak Kâlem-i â'lâ, âlemin kurucu prensibi olarak Hebâ, Heyûlâ, Allah ile insan arasında aracı olan insan-ı kâmil ve kutub, vs.

Cîlî'nin, tüm bu kavramlarla kastettiği insan-ı kâmilin "Ruh" adlı bir melek olduğunu ve bu meleğe tasavvufta hakîkat-i Muhammediyye dendiğini ifade eder. Cîlî'ye göre Allah, bu meleği kendi nurundan yaratmıştır. Âlemi de ondan yaratmıştır. İsimlerinden biri de Emrullah olan bu melekten daha büyük bir melek yoktur. Allah, varlığın değirmenini bu melek üzerinde döndürmüş ve o meleği, mahlûkat feleğinin kutbu yapmıştır.

Cîlî, bu melekle karşılıklı sohbet eder:

> Bazı hazarat-ı ilahiyye'de bu melekle içtima ettim. Heybetinden eriyecek, hüsn ve behçetinden fenaya uğrayacak hâle geldim. Bana kendini bildirdi. Bana selam verdi. Selamına mukabele ettim. Selam kelamdan sonra kendisine bazı sorular sordum. Bana bazı bilgileri teşbih ve kinaye yollu cevapladı. Sonunda ben ona dedim ki, "Ey Seyyid-i Kebir, ey allam-ı habir! Senin için Hak'tan te'yid ve ismet temenni ederim. Bana hikmet incilerinden rahmet deryasından haber ver.

Ruh tabir edilen melek ile bir arada bulunup, hoş sohbet ettiğimizde, Ruh-ı A'lâ'nın bana verdiği manevi ve hakiki şarapları içmeye devam ettim.[23]

İnsan-ı kâmil fikrinin Alevilik ve Bektaşilikte de önemli bir yeri vardır. Kimi Alevilere göre Ali, Tanrı'nın göründüğü insan-ı kâmildir.

23 İsmail Erdoğan, İslam Düşüncesi'nde "Kâmil Tabiat" Fikri, s. 139, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, Sayı: 17.

İbnü'l-Arabî, insan-ı kâmili bütün mahlûkatın kendisinden yaratıldığı, hakîkat-i Muhammediyye ile başlatır. Allah/ ehadiyet hâlinde iken, insan-ı kâmilin Bâtını, insan-ı kâmil de Allah'ın zâhiridir. Allah onunla ehadiyyet'ten vâhidiyyet makamına geçmiştir.[24]

İbnü'l-Arabî'ye göre insan-ı kâmil, âlemin var olma sebebidir ve koruyucusudur. Abdulkerim el-Cîlî'ye göre o varlığın etrafında döndüğü kutubdur. O tektir. Her devirde bir tanedir. Bazen peygamber olarak dünyaya teşerrüf etmiş, bazen de her devirde bir tane olan velî olarak arz-ı endam etmiştir.

Abdulkerim el-Cîlî, Allah onu lâhût ve nâsût zıt sıfatlarına uygun kendi suretinde yaratmıştır. O birdir dersen doğrudur. İkidir dersen o da doğrudur. Hayır, üçtür dersen o da doğrudur.

İnsan-ı kâmil nazariyesine göre Hz. Muhammed ve O'nun göründüğü tüm diğer nebî ve velîler Allah'ın tüm sıfatlarına sahip olup, O'nun bir diğer suretinden ibarettir. Bu bildiğiniz Hristiyanlıkta ki teslisin/üçlemenin tâ kendisidir.

İnsan-ı kâmil, sadece Tanrı'yla insan arasındaki basit bir aracı olarak algılanmamalıdır. O, aynı zamanda kendisiyle âlemin yaratıldığı ve korunduğu yaratıcı prensiptir, vahiy ve ilhamın kaynağıdır. Hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme, konuşma gibi sıfatlara; icad, yaşatma ve öğretme gibi fiillere sahip, diri olan ve dirilten bir ruhtur. Tanrı'nın âlemde iş gören bir kuvvetidir. Kanun ve düzen koyucu olarak âlemi idare edip, ona hâkim olan, belli ölçü ve kanunlarla âlemi düzene sokan bir varlıktır. O, Allah'ın ilk olarak yarattığı ve kendisiyle âlemi idare ettiği, mahiyeti tam olarak bilinemeyen bir ilahî varlıktır.

Tüm bu ifadeler, bir insanı ilahlaştırmaktan başka bir şey değildir. Tarihin hiçbir döneminde, bırakın peygamberleri, peygamberlik iddiasında bulunan şarlatanlar dâhil böyle bir iddiada bulunmamıştır. Kendilerini Mısır'ın rabbi ilan eden Firavunlar bile böyle iddialarda bulunmamıştır.

24 Mehmet Aydın, "İnsan-ı Kâmil" md. *DİA*, C. 22, s. 330.

Özetle; tamamen İslam dışı felsefelerin ürünü olan bu insan-ı kâmil nazariyesinin ne dini, ne ontik anlamda reel bir varlığı vardır. O hayali/sanal bir zümrüd-ü anka kuşudur. Tam olarak küfürdür. Allah'ın hemen hemen bütün sıfatlarının verildiği, O'nun bir altındaki, dûnundaki ilahtır. Beşer Peygamberimizi tanrılaştırma operasyonuna teorik/hayali malzemeler bulma girişimidir. Hristiyanlaşma ve paganlaşmaya giden yolun ta kendisidir.

Ey Müslümanlar! Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayanlar! O'nun hiçbir sıfatını başkasına vermeyenler! Tüm bunlara ne dersiniz? İnsan-ı kâmil nazariyesini kabul etmeyen ve böylece hâlâ İslam dairesinde kalan tarikat var mıdır?

Hakîkat-i Muhammediyye/Nûr-i Muhammedî Teorisi

Kulağa çok hoş gelen iki sempatik kelimeyle oluşturulmuş bu terkip, nûr-i Muhammedî veya hakîkat-i Muhammediyye teorisi, tevhidi parçalamak ve İslam peygamberini ilahlaştırmak isteyenlerin bir Truva atıdır. İslam'ı içerden çökertmenin yol haritasıdır! Gulüv ve ilhadın en cicili-bicili ambalajla sunulanıdır!

Hz. Peygamber'i aşırı yüceltme eğilimlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan bu teori, Kur'an'ın ortaya koyduğu "beşer peygamber" tasavvurunu yok etmiştir. Zira bu nazariye Hz. Peygamber'i, Allah'ın bir sureti, ilk yaratılan ve bütün mahlûkatın kendisinden yaratıldığı çekirdek/öz, kâinatın aslî unsuru olan bir varlık olarak takdim eder! Tıpkı bizim gibi bir fani beşer olan o güzel insan, üstün insan, bu teori ile "insanüstü", aşkın, ezeli ve ebedi bir varlığa dönüştürülür. Tamamen küfür ve ilhad olan ve köken itibariyle tamamıyla ithal olan bu nazariye, Kur'an'ın "beşer peygamber" tasavvurunu yok etmiş, Hristiyanların İsa'ya bile vermedikleri nitelikleri İslam peygamberine yüklemiştir. Sonuç İslam peygamberi resmen ilahlaştırılmıştır!

Bugünkü Hristiyanlar ne kadar İsa'nın mümini iseler, nûr-i Muhammedî nazariyesine inananlar da o kadar Kur'an peygamberinin müminleridir!

Nûr-i Muhammedî doktrini ile insan-ı kâmil nazariyesi birbirine epey benzer. "İnsan-ı kâmil, varlık âleminin özü ve ruhu mesabesindedir. Varlığın ayakta durmasına sebep odur. O, varlık âleminin etrafında döndüğü mihver (kutub)dir. O, zahirde halkla, batında ise Hak'la beraberdir. Hakk'ın bildirmesiyle gaybın sırlarına vâkıf, yine Hakk'ın müsaadesi ölçüsünde varlıkta tasarruf sahibidir.

İnsan-ı kâmil teorisi Antik Mısır'a kadar giden kadim bir kültürdür. Birçok kültürde mevcut olan insan-ı kâmil, farklı isimler almıştır: Yunan felsefesinde Logos; Maniheizm'de insan-ı kadim; Yahudi Kabala'sında âdam kadmon; Mazdeizmde gayomart; Hristiyanlıkta Logos/Kelam/İsa vs. şeklinde geçer. İnsan-ı kâmil/Logos: Heraklit ve Stoa'dan beri evren kanunu ve evrensel akıl, ilahiyatta; ilahî söz, kelâm, Helenistik felsefede Tanrı-âlem münasebetini Kur'an aracı, Aziz Augustine'den bu yana vahiy meleği, kutsal ruh (Cebrail), her bilgiye kaynak teşkil eden ilahî nur, ışık gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Logos doktrinin tasavvufî karşılığı; insan-ı kâmildir. İnsan-ı kâmil, Allah'ın kendisiyle âlemi yarattığı ve koruduğu metafizik bir varlıktır. Buna Allah'ın yaratıcı gücü ve faaliyeti de denilebilir. İnsan-ı kâmil ayrıca âlemin bütün parçalarına yayılan, yaratılışın başlangıcını sembolize eden, vahiy ve ilham gibi her türlü bilginin de kaynağıdır.[25]

İbnü'l-Arabî, hakîkat-i Muhammediyye'ye insan-ı kâmil adını verir. Çünkü insan-ı kâmil varlığın bütün hakikatlerini kendinde toplar ve bu özelliğiyle, o; Allah isminin mazharıdır. Hayat, ilim, irade, kudret, işitme, görme, konuşma gibi sıfatlara; icad, yaşatma ve öğretme gibi fiillere sahip, diri olan ve dirilten bir ruh olarak da tanımlanan hakîkat-i Muhammediyye, bu özelliklerinden dolayı ise tüm insanlara bilgi ve hikmet veren, insanlığın ilk örneği, Allah'la insan arasında elçilik yapan ve ruhâni bir varlık olan insan-ı kâmildir.

25 Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîlî Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, s. 201, nak. Elif Bayır, ag. tez.

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'ın her isminin bir mazharı vardır. "İsm-i a'zam" isminin mazharı da hakîkat-i Muhammediyye'dir. Ona göre Allah'tan ilk sudûr eden nur olması itibariyle hakîkat-i Muhammediyye, âlemi yaratan ilke ve onun aslıdır. O, ilahi tecellinin ilk mertebesidir.

Sûfîler, hakîkat-i Muhammediyye mertebesini ifade edebilmek için; ulûhiyet, lâhût, vahidiyyet, vahdet-i hakiki, âlem-i vahdet, el-hak mahlûkun bih, levh-i mahfuz, ümmü'l-kitab, berzah, velayet-i mutlaka, tecelli-i evvel, mahlûk-u evvel, zillullah, vücud-i evvel, madde-i evvel, akl-i kül, nûr-i Muhammedî, hakîkat-i Âdem, insan-ı ezeli, mertebe-i insan-ı kâmil, halife, ebu'l-ervah, rûhu'l-kuds, ruh-ı a'zam, arşullah, kâlem, kitap, akl-ı evvel, kabe kavseyn gibi terimler kullanırlar. İbnü'l-Arabî, bütün bu terimlerin aynı hakikati çeşitli yönleriyle ifade ettiğini söyler.

Hakîkat-i Muhammediyye, Allah'ın zatından zatına olan ve taayyün-i evvel denilen ilk belirme mertebesidir. Allah'ın zatında bulunan kabiliyet ve sıfatlar, bu mertebede birbirinden ayrılmadan toplu olarak bulunur. Bu mertebe, kendisinden sonra gelen bütün mertebelerin hakikatlerini cem eder ve bu cem mertebesi Hz. Peygamber'in hakikatinden ibarettir.[26]

Birçok mutasavvıfın etkilendiği insan-ı kâmil fikri tamamıyla yabancı kaynaklardan beslenir. Yeni Eflâtunculuktaki "logos" ve İskenderiyeli Aziz Clement'in (ö. 215) peygamberlik konusundaki görüşleri bunların başında gelir. Bu görüşler önce Şîî muhite, oradan da tasavvufa geçmiştir.[27] Bunların en önemlileri Karmatîlerin ve İsmailîlerin "Masum İmam" nazariyesidir. Sûfîler, yabancı kültürlerden ithal ettikleri "Mesih" veya "Logos" düşüncesini geliştirmiş ve Yunanlıların bile aklına gelmeyen sonuçlara ulaşmışlardır.[28]

Bu nûr-i Muhammedî teorisi büsbütün yabancı menşeili olmakla birlikte, biraz da Müslümanların, peygamberlerine

26 Elif Bayır, *İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi.
27 Demirci, "Hakîkat-i Muhammediyye" md., *DİA*, C. s. 180.
28 Afîfî, *İslam'da Manevi Hayat* İstanbul, 1996, s. 55, nak. Elif Bayır, ag. tez.

duydukları aşırı sevgiden kaynaklanır! Onun ölümünü kabullenememişler, ona ölümsüzlük atfetmek istemişlerdir. Bu ise Müslümanlar arasında Peygamber'in doğumundan önce yaratıldığı inancının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Hz. Muhammed'in nurunun kadîm ve bütün yaratıklardan önce yaratılmış olduğunu söyleyen söz konusu teoriden bu amaçla yararlanmak istemişlerdir.

Sûfiler, daha çok vahdet-i vücut çerçevesinde insan-ı kâmil fikrini temellendirmek için Kur'an ve hadise başvurmuşlardır. İnsan-ı kâmil fikri, Kur'an'dan doğrudan çıkarılması mümkün değildir. Lakin onlar Kur'an'ın söylemediğini söyletmekte çok mahirdirler. Meselâ; Âdem'in halife olarak yaratıldığı, ona ruh üflendiğini ve ona esmânın öğretildiğini ifade eden ayetler, ayrıca insanın; mükerrem kılındığı, "ahsen-i takvîm" üzere yaratıldığı, göklerde ve yerde olan her şeyin onun emrine verildiği ve de onun emaneti yüklendiğini ifade eden ayetlerden yararlanmaya çalışırlar.

İslam tarihinde, hakîkat-i Muhammediyye fikrini ilk dile getiren üç sûfî; Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283), Zünnûn el-Mısrî (ö. 245) ve Hallâc-ı Mansûr'dur (ö. 309). Zünnûn el-Mısrî, İskenderiye'deki Yeni Eflâtunculuk felsefesini İslam'a taşıyan, tasavvufun kurucu babalarındandır. Hallâc ise, İran, Zerdüşt kültürünün İslam muhitine taşımasıyla şöhret bulmuş biridir! Hz. Peygamber'in ulûhiyeti/ilahlığı konusunda ısrar eden, onun ezeli ve ebedî olduğu fikrini ilk ileri süren Hallâc'dır. Tanrı'nın Kelam'ı, İsa; nasıl Allah'ın/Gökteki Baba'nın nâsûtu/beşer hâli ise, Muhammed de Allah'ın nâsûtudur. Allah da Muhammed'in lâhûtî/ilah hâlidir.

İlk yaratılan insanın Hz. Muhammed olduğu ve onun bir "nur" olduğu şeklindeki anlayış tâbiun âlimlerinden Katâde'ye (ö. 117) nispet edilen rivayetlerde rastlanır. "*Bir vakit, Biz peygamberlerden kuvvetli bir söz almıştık; Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan*" (Ahzâb/7) mealindeki ayetin tefsirinde Katâde, bu ayette Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden önce zikredilmesinden hareketle ilk yaratılan insanın Hz. Muhammed olduğunu

söylemiştir. Pek tabii ki, rivayet doğru ise! Yani Katâde böyle bir söz söylemişse!

Tâbiun devrinde, en azından bazı âlimlerde, Hz. Muhammed'in, ilk yaratılan peygamber, dolayısıyla da ilk yaratılan insan ve bir "nur" olduğu algısı mevcuttur. Fakat bu algı, bu dönemde hakîkat-i Muhammediyye nazariyesine henüz dönüşmemiştir. Öte yandan, tâbiun döneminde pek çok İsrailiyyâtın Kur'an tefsirlerine sızdığı göz önünde bulundurulursa, tâbiun âlimlerinden naklettiğimiz bu yorumların da İsrailiyyât malzemesine aşina olan bu insanlar tarafından, özellikle Hristiyanların kendi peygamberleri hakkındaki yorumlarına misilleme olarak üretilmiş olması muhtemeldir.

Nûr-i Muhammedî kavramının sistematik bir nazariye hâline dönüşme süreci, H 3. asırdan itibaren başlamıştır. Bu nazariye özellikle de sûfî muhitte kabul görmüş ve bu konu etrafında hayli zengin bir literatür oluşmuştur. Zamanla bu nazariye, tasavvufî düşüncenin başat unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Hicri ilk üç asırdaki İslam toplumlarında, İslam ilahiyatının temel bir inanç konusu olarak bu nazariyeye rastlanmaması, bu nazariyenin gayriislami kaynaklardan beslendiğinin en net kanıtıdır. Birçok uzman bu kanaattedir. Mesela Fazlur Rahman, hakîkat-i Muhammediyye teorisinin gnostisizmden mülhem olduğunu düşünmektedir.[29] Massignon, bu düşüncenin tasavvufa Karmatîlikten geçtiğini düşünürken, Nicholson, bunun kaynağının Hristiyanlık olduğunu söylemektedir.[30] Benzer şekilde Romalılar 8/29'da Pavlus, İsa Mesih'i "kardeşleri arasında ilk doğan" şeklinde nitelemektedir. Zira Pavlus'a göre Kurtarıcı İsa Mesih, varlık öncesi ilahî âlemde var olan (pre-existant) bir "ilk doğan"dır. Pek çok araştırmacıya göre Pavlus'un bu düşüncesinin kaynağı, gnostisizmdeki Redeemer (kurtarıcı) motifidir.[31] Benzer şekilde Afîfî de bu

29 Fazlurrahman, *İslam*, s. 198.
30 Mahmut Ay, "İşâri Tefsirlerde Hakîkat-i Muhammediyye Anlayışı", *İÜİFD*, 2010, 23, 77-120.
31 Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, s. 104-8.

düşüncenin, İskenderiyye kilise babalarının aracılığıyla sûfîlere geçtiği kanaatindedir. Afîfî'ye göre Şia ve sûfîler, hakîkat-i Muhammediyye nazariyesini Hristiyanların, Mesih'in mahiyeti nazariyelerindeki 'Kelime'nin yerine koymuşlardır." Süleyman Uludağ ise, Yahudi Filon'un "ilahi kelime" görüşüyle İbnü'l-Arabî'nin hakikat-i Muhammediyye düşüncesi arasında ciddi paralellikler bulunduğuna dikkat çekerek bu anlayışın tasavvufa Şîa'dan, onlara da Yeni Eflâtunculuktan geçtiğini düşünmektedir. Gölpınarlı da benzer şekilde bu anlayişın kaynağı olarak Yunan felsefesini göstermektedir: "Bu inanış, tasavvufa Yunan felsefesinin tesirinden geçmiştir. Yunan felsefesini İslamileştiren ve "hukemâ" denen İslam filozoflarına göre yaratıcı kudretten bir tek aktif kudret meydan gelmiştir ki, buna "Küllî Akıl" denir. Küllî Akl'a karşılık tasavvufta mutlak varlığın ilk taayyünü olan hakîkat-i Muhammediyye yerleştirilmiştir."[32] Bu teorinin, felsefî formülasyonunda özellikle Yeni Eflâtunculuğun etkileri çok belirgindir.

Şeriat'a bağlılığı yönüyle nispeten diğerlerine göre ön plana çıkan sûfî Kuşeyrî'nin (ö. 465) *Letâifu'l-İşârât*'ında hakîkat-i Muhammediyye düşüncesine hiç temas etmemesi, söz konusu bu sapık düşünceyi benimsemediğini göstermektedir. Kendisinden önce yazılmış olan Tüsterî'nin tefsirinde açık bir şekilde işlendiği hâlde Kuşeyrî'nin bundan haberdar olmaması mümkün değildir.[33]

Eşarî'ye göre hakîkat-i Muhammediyye nazariyesinin, İslam dünyasında sûfîlerden önce Şiîler tarafından ilk defa dile getirildiği anlaşılmaktadır.[34]

Bu da göstermektedir ki bu nazariye, Tüsterî'den yaklaşık bir buçuk asır önce Şiî muhitte söz konusu edilmiştir. Yine Şiîlerde nübüvvet nurunun; bir "ruh" hâlinde nesilden nesile, bir seçkinden başka bir seçkine geçtiği kabul edilmiş ve bu kabul başlangıçtan itibaren İsmâilîliğin temel akidesini oluşturmuştur. Nitekim Şiî kaynaklı birçok rivayette de nûr-i

32 Mahmut Ay, agm.
33 Süleyman Uludağ, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 26.
34 Ayrıntılı bilgi için Bâtınîlik bölümüne bakınız.

Muhammedî fikri, çok belirgindir. Mesela Mesûdî'nin (ö. 346) *Mürûcu'z-Zeheb* adlı eserinde Hz. Ali'ye nispet edilen bir rivayette Allah'ın ilk yarattığı varlığın Hz. Muhammed'in nuru olduğu, kozmik düzeni, sevabı, azabı, cennet ve cehennemi sırf onun hatırı için yarattığı kaydedilmektedir.

Netice itibariyle hakîkat-i Muhammediyye nazariyesinin, özellikle Yeni Eflâtunculuk ve Hristiyanlık gibi yabancı kaynaklardan Şiîliğe, oradan da tasavvufi düşünceye geçtiği anlaşılmaktadır.

Hakîkat-i Muhammediyye fikri, tasavvufî muhitte ilk olarak Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'de görülür. O, *Tefsîru'l-Kur'ani'l Azîm* adlı en eski işârî tefsirinde, ilk yaratılan şeyin "nûr-i Muhammedî" olduğunu belirtmektedir. "*Hani Rabbin meleklere 'Ben, yeryüzünde halife yaratacağım' demişti...*" Bakara/30. ayetini tefsir ederken "Allah Âdem'i, nûr-i Muhammedî'nin izzet çamurundan yarattı." der.[35] Tüsterî, Allah'ın Hz. Muhammed'i kendi nurundan yarattığını söylemekle birlikte, kâinatın yaratılış sebebi şeklinde bir hakîkat-i Muhammediyye kavramından söz etmemiştir. Yine Hûd/40'ın tefsirinde şöyle demektedir: "Bütün peygamberlerin nuru, onun nurundandır. Melekûtun nuru, ondandır. Dünya ve ahiretin nuru, ondandır."[36]

Sûfî müfessir Necmüddîn Dâye de (ö. 654) *Bahru'l-Hâkâik* isimli işârî tefsirinde hakîkat-i Muhammediyye düşüncesini savunmuş ve bazı ayetlerden bu düşünceye delâlet eden işaretler çıkarmıştır. Dâye, bazı hadislerde ilk yaratılan şeyin "akıl", bazılarında "ruh", bazılarında "nur", bazılarında da "kâlem" diye isimlendirilmesinden, bunların farklı şeyler olduğu sonucunun çıkarılmaması gerektiğini söyler. Ona göre bu kelimelerin hepsi de Hz. Peygamber'in bir özelliğine vurgu yapmaktadır. İlk yaratılan şey, Hz. Muhammed'in nurudur. O, her şeyi bildiği için "kâlem" diye isimlendirilmiştir. Dâye; "*O, onların bildiklerini de bilmediklerini de bilir...*" (Bakara/255) ayetinde geçen "ya'lemü" fiilinin öznesinin, Hz. Muhammed de olabileceğini söyler.

35 Tüsterî, *Tefsîru'l-Kurani'l-Azîm*, s. 27, nak. Mahmut Ay, agm.
36 Tüsterî, *Tefsîru'l-Kurani'l-Azîm*, s. 79-80, nak. Mahmut Ay, agm.

Bu durumda anlam şöyle olur: "Muhammed, onların bildiklerini de bilmediklerini de bilir." Yani; mahlûkat yaratılmadan önceki işler ile ahiret de dâhil olmak üzere, kıyamete kadar bütün hâlleri Hz. Peygamber de biliyordu![37] Dâye, A'râf/157'de Hz. Peygamber için kullanılan "ümmî" nitelemesinden, onun ilk yaratılan varlık olduğuna dair bir işaret çıkarmaktadır. Ona göre bu "ümmî" sıfatı, Hz. Peygamber'in, varlıkların anası olduğuna işaret etmektedir.

İsmail Hakkı Bursevî de (ö. 1135), *Rûhu'l-Beyân* isimli işârî tefsirinde hakîkat-i Muhammediyye anlayışını savunmaktadır. Bursevî, ayetü'l-kürsînin tefsirinde şöyle der:

> Bil ki, ism-i a'zam, hakîkat-i Muhammediyye'den ibarettir. Hakîkat-i Muhammediyye'yi bilen, ism-i a'zamı da bilir. Hakîkat-i Muhammediyye, Allah'ın câmi isminin suretidir.[38]

Bursevî, hakîkat-i Muhammediyye düşüncesini vahdet-i vücut düşüncesinin devamı olarak takdim eder. Bu anlayışa göre hakîkat-i Muhammediyye, Allah'ın insan şeklinde tecelli etmiş suretidir. Nitekim Bursevî, En'âm/104'ün tefsirini yaparken şöyle demektedir: "Hakîkat-i Muhammediyye, bütün hakikatlerin hakikatidir. Her varlığın, kabiliyeti ölçüsünde bu hakikatten bir nasibi vardır. Ancak bu, özünde tek bir hakikattir ki o da her şeye şâmil olan umumi varlıktır."[39] "*Meleklerin hepsi (Âdem'e) secde etti.*" (Hicr/30) ayetinin tefsirinde Bursevî, meleklerin, aslında Hz. Âdem'in kendisine değil, onun aynasında parlayan nûr-i Muhammedî'ye secde ettiklerini iddia eder.[40]

Ahmed b. Acîbe, (ö. 1224) tasavvufî/işârî yorumları ihtiva eden *el-Bahru'l-Medîd* isimli tefsirinde "*De ki: 'Bana Müslümanların ilki olmam emredildi.*" (En'âm/14) ayetinden Hz. Muhammed'in ilk yaratılan varlık olduğuna dair bir işaret bulur. Güya Hz. Peygamber, Allah'a ilk kulluk eden ve O'na ilk yönelen varlıkmış! Yine İbn Acîbe, "*Muhammed sizin erkeklerinizden*-

37 Dâye, *Bahru'l-Hakâik*, Hâlet Efendi no: 18, vr. 77b-78a, nak. Mahmut Ay, agm.
38 İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, I, 400, nak. Mahmut Ay, agm.
39 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, III, 78, nak. Mahmut Ay, agm.
40 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, IV, 462, nak. Mahmut Ay, agm.

den hiçbirinin babası değildir." (Ahzâb/40) ayetinden Hz. Peygamber'in ruhların babası olduğunu çıkarır. Zira bütünüyle varlık, onun nurundan gelmektedir. Ayrıca nurunun ilk yaratılan şey olması sebebiyle bedenlerin de babasıdır. Varlık âleminde ilk zuhûra gelen şey, onun nurudur ve bütün kâinatın varlığı o nurdan doğmuştur.[41]

Bu örnekleri vermemizin sebebi; sûfî müfessirlerin keşf ile/mükaşefe ile Allah'tan aldıkları ilhamla yazdığını iddia ettikleri işarî tefsir namındaki zırvaların aslında pagan filozoflardan kotardıkları felsefe/safsata olduğunu görmeniz içindir!

Vahdet-i vücut anlayışına göre Allah; zatında bulunan sıfat ve kemalleri görmek istediği için bilgisindeki bu sıfat ve kemaller önce bi'l-kuvve/potansiyel olarak, sonra da bi'l-fiil madde şeklinde zuhur etti. Varlıkların Allah'ın bilgisinde sabit olması birinci taayyündür. Bu birinci taayyüne (belirmeye) hakîkat-i Muhammediyye mertebesi denir.

Yunan felsefesi ve özellikle Yeni Eflâtunculuğun etkisiyle tasavvufa giren bu yaratılış (bu pagan teorisinde asla yaratılış yoktur!) teorisine göre sudûr/zuhur şöyle devam eder: Lâ taayyün/belirmenin olmadığı bu mertebede, ne sıfat ne de mevsuf vardır. Daha sonra Allah'ın zatından, ilk akıl/külli akıl sudûr eder. İşte buna ilk taayyün/hakîkat-i Muhammediyye mertebesi denir.

Güya Hz. Muhammed'in manevi şahsiyeti (ruhu, nuru, hakikati) varlık ve tecelli mertebelerinin ilk safhasını yani "ilk taayyün" mertebesini, dünyevi varlığı ise peygamberler zincirinin son halkasını (hâtemü'l-enbiyâ) teşkil edermiş."[42]

Bu varlığın (ilk teayyünün) mazharı olan Hz. Muhammed, beşer olarak insan-ı kâmildir. Hz. Muhammed'in haricinde kendisine insan-ı kâmil denilen diğer veliler, gavslar, kutublar vs. ise hiyerarşik olarak Hz. Muhammed'in altında olsalar

41 Mahmut Ay, "İşârî Tefsirlerde Hakîkat-i Muhammediyye Anlayışı", *İÜİFD*, 2010, 23, 77-120.
42 Osman Türer, "Tasavvufi Düşüncede İnsan", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2001/5, s. 14.

da onlarda yaşadıkları devrin insan-ı kâmilleridir. Ki her devirde bir tane bulunurmuş!

Bu inanç eski Yunan felsefesinden, Hristiyanlığa, oradan da İslam'ın Pavlusları olan sûfîlere geçmiştir! Yunan felsefesindeki logos/akl-ı evvel, Hristiyanlıkta İsa, tasavvuf dininde de "nûr-i Muhammedî veya hakîkat-i Muhammediyye" olmuştur. Bu teoriye göre Allah kendini "nûr-i Muhammedî" denilen ilk kozmik mayaya transforme etmiş, oradan diğer başka şeylere dönüşmüş, bu heyuladan (iptidai atomdan) da aşamalar hâlinde içinde yaşadığımız bugünkü evren oluşmuştur. Yani hepiniz birazcık seyreltilmiş de olsanız, tanrısınız!

Yeni Ahid'i incelediğimizde, şaşılacak bir şekilde, tasavvuftaki ilk yaratılan şey ve sebeb-i hilkat olarak gösterilen hakîkat-i Muhammediyye anlayışının hemen hemen aynısının, orada Hz. İsa hakkında mevcut olduğunu görürüz.

Mesela Yeni Ahid'deki Pavlus'un Koloselilere mektubunda Hz. İsa için şöyle denilmektedir:

> ...Görünmez Allah'ın sûreti, bütün hilkatin ilk doğanı odur. Çünkü göklerde ve yeryüzünde görünen ve görünmeyen, gerek tahtlar, gerek hâkimiyetler, gerek riyâsetler, gerek hükümetler, bütün şeyler ondan yaratıldı. Bütün şeyler, onun vasıtası ile ve onun için yaratılmıştır. Hepsinden evvel olan kendisidir ve bütün şeyler onda kaimdir. (Koloselilere, I/14-8)

Yuhanna İncil'i şöyle başlar:

> Başlangıçta Logos/Kelam vardı ve Logos Tanrı'yla birlikte ve Logos Tanrı'ydı...Logos ete kemiğe bürünerek aramızda yaşadı ve onun adı İsa Mesih'ti. Kendisi Tanrı olan ve Tanrı'nın bağrında bulunan Oğul (İsa Mesih), böylelikle Tanrı'yı ifşa etti. (Yuhanna, 1/1-18) "Öyle ki, Baba'nın bende, Benim de Baba'da olduğunu bilesiniz." (Yuhanna, 10/36-8)

İsa Filip'in, "Rab, bize babayı göster!" demesi üzerine, İsa şöyle dedi:

> Filip bunca zamandır sizinle birlikteyim. Daha beni tanımadın mı? Beni görmüş olan, Babayı görmüştür. Sen nasıl Baba'yı bize göster diyorsun? Benim Baba'da, Baba'nın bende olduğuna inanmıyor musun? Size söylediğim sözleri kendiliğimden söylemiyo-

rum, ama bende duran Baba kendi işlerini yapıyor. Bana iman edin, Ben Baba'dayım, Baba da bendedir. (Yuhanna, 14/8-11)

Aşağıda verdiğimiz İncil'deki ifadeler bu nûr-i Muhammedî veya hakîkat-i Muhammediyye'ye inancının noktası, virgülüne kadar Hristiyanlıktan aynen alındığını ispat etmektedir. Pavlus'un Hristiyanlığa yaptığının aynısını, bizim Pavluslar da İslam'a yapmışlardır. İsa'yı kaldırmışlar, yerine Muhammed'i koymuşlardır.

> *Ve bir Rab İsa vardır, her şey onun vasıtası iledir ve biz onun vasıtası ileyiz.* (Korintoslulara I, 8/7)

İznik Konsili'nde kararlaştırılan Hristiyan akaidine göre İsa şöyle nitelenir:

> ...Tanrı'nın oğlu, Baba'dan doğan, biricik oğul, yani Baba'nın öz varlığından oluşan, Tanrı'dan Tanrı, yaratılmış değil, doğurulmuş, Baba'nın aynı öz varlığına sahip olan, kendi aracılığıyla gökteki ve yerdeki her şey yaratılmış...[43]

Hristiyanların Hz. İsa'ya yükledikleri genel özellikler, sûfîlerin hakîkat-i Muhammediyye kavramıyla birebir örtüşmektedir. "Kelime (logos)"nin, Hz. İsa olduğunu iddia eden Hristiyan düşünürlere göre İsa'da kelam, akıl, evreni yönetme, ebedilik, nur, vasıta, dünyanın yaratıcı kuvveti ve hidayet gibi bütün özellikler bulunur. İsa, logos olduğu gibi ulûhiyeti ve kıdemi vardır. Baba ile âlem arasında metafizik bir vasıta, âlemin yaratıcı prensibi ve vahyin kaynağıdır. Tasavvuftaki "Kelime" ise hakîkat-i Muhammediyye'dir. Çünkü hakîkat-i Muhammediyye de Hristiyanlıktaki "Kelime" gibi bâtınî ilmin, vahyin, varlık ve hayatın kaynağıdır.

Hristiyanlıktaki İsa/Kelam/Logos ile tasavvuftaki nûr-i Muhammedî arasındaki fark ise Hristiyanlıkta Logos/İsa hem "Kelime" hem de Tanrı'nın bedenleşmiş hâlidir. Tanrı, Kelime ve Kutsal Ruh iç içe gibidir, net bir ayırım yoktur. Fakat hakîkat-i/nûr-i Muhammedî ise; Allah'ın ilk yarattığı varlıktır. Öz itibariyle aynı da olsa, konum itibariyle farklıdır. Hakîkat-i Muhammediyye O'nun bütün kâinatı kendisinden yarattığı bir öz/çekirdektir. Allah'ın kendisini lâ taayyün mertebe-

43 Şeref Mercan, *Gnostik İnciller*, s. 319.

sinden, taayyün mertebesine indirdiği, evrenin kendisinden sudûr etmeye başladığı hâlin/varlığın adıdır. Bu Nur; Allah evreni yaratmaya başladığında nurundan yarattığı ilk varlık, diğer tüm varlıkların ise kendisinden yaratıldığı ve onun için yaratıldığı varlıktır.

Kur'an bu kadîm sapıklık hakkında şöyle buyurur: "(Ama o müşrikler kalkarlar) *kullarından birini O'ndan bir parçaymış gibi telakki ederler. Şu bir gerçek ki, bunu yapan katmerli bir nankörlük/küfür içindedir.*" (Zuhruf/15) Yani, Allah'ın ulûhiyetinden bir hisseyi, İsa'ya, Muhammed'e de verirler!

Abdulkerim el-Cîlî şöyle der: Allah Muhammed'i kemalinden yarattığı, cemal ve celalin mazharı/görünümü yaptığı zaman bütün isim ve sıfatlarının hakikatlerinden ona vermişti. Muhammed'in nefsini, kendi nefsinden yaratmıştır. Bu yüzden âlemde maddi ve manevi ne varsa hepsi Muhammed'in bir yansıması ve görünümüdür.

Gümüşhânevî; mahiyeti nûr-i Muhammedî ile aynı olan hakîkat-i Muhammediyye'yi şöyle tanımlar:

> Hakîkat-i Muhammediyye'nin, Esmâü'l-Hüsnası vardır. O, Allah'ın ism-i a'zam'ıdır. İsm-i a'zam ise, Allah'ın bütün isimlerini kapsayan yahut mutlak ilahî zatın ismidir. Hakk'ın suretleri Muhammed'in kendisidir. Allah, ehadiyyet mertebesinden vahidiyyet mertebesine tenezzül buyurduğunda, O'nun isim ve sıfatları artık nûr-i Muhammedî olarak zahir oldu.[44]

Allah "lâ taayyün" mertebesinden "taayyün-ü evvel"e tenezzül etmiş, yani; kendini hakîkat-i Muhammediyye'ye transforme etmiştir! Ve bu ilk özden (hakîkat-i Muhammediyye'den) tüm evren zuhur/sudûr etmiştir. Allah ile hakîkat-i Muhammediyye bu aşamada paranın iki yüzü gibidir. Yazı kısmı Allah ise, tura kısmı; bu hakîkat-i Muhammediyye denilen öz/nüve, çekirdek/mayadır. Yani; bu öz Allah'ın zahiridir, nâsûtudur. Bu özün lâhûtu da Allah'tır.

İbnü'l-Arabî'ye göre hakîkat-i Muhammediyye; ilahî zatta ilk belirti olduğu için taayyün-ü evvel, en yüksek mertebede

44 H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 464.

söz olduğu için Kelam-ı a'lâ, en yüksek varlık mertebesi olduğu için arş, bütün bilgiler kendisinde olduğu için Kâlem-i a'lâ veya akl-ı evvel, Allah'ın vasıflarını taşıdığı için halife, Allah ile yaratılmışlar arasında aracı olduğu için berzah, hertürlü sureti kabul ettiği için heyûla, ruhların en ulusu olduğu için Ruh-u a'zam, en mükemmel insan olduğu için insan-ı kâmil, Evren ondan yaratıldığı için Âlemin aslı/özüdür.

Bütün tasarruflarında Muhammed'in durumu, Allah'ın durumu gibidir. Âlemde Muhammed'den başka varlık yoktur. Allah'ın ruhu, Muhammed'in nurudur. Âdem'e üfürülen bu ruhtur. O Zât-ı Akdes'in/Allah'ın tecellisidir.[45]

Abdülkerim el-Cili, Allah'ın en mükemmel şekilde yarattığı Hz. Muhammed'i cemal ve celal sıfatlarına mazhar kıldığını, cennetle cehennemin onun iki veçhesi olduğunu söyler.

Mevlanâ da Peygamber'i şöyle tanrılaştırır: "Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım." hadisi yazılı olan zat, bir zattır ki herkes, onun nimetlerine, onun rızık taksimine muhtaçtır. O olmasaydı gökyüzü olmazdı, dönmezdi, nurlanmazdı, meleklere yurt kesilmezdi.[46]

Görüldüğü üzere bunlar sapıklıkta Hristiyanları bile epey geride bırakmışlardır.

Güya amaçları insanın ne kadar yüce olduğunu göstermekti. Gel gelelim sonuçta insanı tanrılaştırdılar. Onların nazarında Muhammed 571-632 yılları arasında yaşamış ve vefat etmiş bir insan değildir. O bütün varlıkların kendisinden yaratıldığı asıldır, özdür. Her şeyin kendisi için yaratıldığı, Allah'ın en parlak aynası, kendisinde göründüğü Mir'at-ı Hakk'tır. Allah'ın kendisine âşık olduğu, "habibim/sevgilim" dediği, ezelî ve ebedî bir nurdur. Mahbub-u Kibriya'dır/azamet sahibi olan Allah'ın sevgilisidir. Başlangıcı ve sonu olmayan "Sonsuz Nur"dur. Bu yüzden onun gölgesi yoktur (!) Dışkısı ve idrarı temiz ve mukaddestir.

Bunlar apaçık küfür ve dalâlettir.

45 H. Musa Bağcı, *age*, s. 470, 3.
46 Mevlanâ, *Mesnevi*, C. 6, 2101 Beyitler, MEB Yay.

Tasavvufa göre Âlem'in yaratılış nedeni aşktır. Allah Muhammed'e, o da Allah'a âşıktır. Artık Allah bunların nazarında, kendisine âşık olunan değil, O bizzat insana âşık olan Allah'tır. Bunlar Allah'ın insanlara hulûl ettiğini söyleyen sapık Hululiyye'nin itikadıdır.

Allah âlemi Muhammed için yaratmıştır. Muhammed'i de kendisi için. Bütün dinleri yalan, efsane ve ecnebî kültürler üzerine kurulmuş olan tasavvufçular "Muhammed olmasaydı, varlık olmazdı." derler. Bu teorilerine meşruiyet kazandırabilmek için "Sen olmasaydın (Ey Muhammed) kâinatı yaratmazdım!" diye meşhur yalanlarını uydurmuşlardır. Bırakın sûfileri, ümmetin Kur'an'dan sonra ikinci kaynağı olan hadisleri toplayan, muhaddisler bile sadece Peygamberimizin mucizâtı bahsinde binlerce hadis uydurabilmişlerdir. Hem de onun Kur'an'dan başka mucizesi olmadığına dair onlarca ayet olmasına rağmen!

"Cebrail daha Muhammed'e Kur'an'ı öğretmeden önce onun Kur'an okuduğunu görünce hayret etmiş ve bunun nasıl olduğunu sormuştur. –Hikâye bu ya!– Peygamberimiz demiş ki: Sana vahiy geldiğinde perdeyi kaldırıver. Cebrail perdeyi kaldırmış, bir de ne görsün! Vahyi kendisine Muhammed gönderiyor."[47] Bu palavrayı, gözüyle görmüş gibi anlatan Cübbeli'den dinlemişsinizdir.[48] Bu hikâyeyi en büyük şeyh (ya da 200 küsur âlimin ittifakıyla en kâfir şeyh kabul edilen) İbnü'l-Arabî nakletmiştir.

Bu sapıkların Peygamber tasavvuru nerede! Kur'an'daki ölümlü bir beşer olan Muhammed (sav) tasavvuru nerede! *"Emir konusunda sana hiçbir şey yok."* (Al-i İmran/128) Allah'ın tasarrufuna karışma babında sana hiçbir şey düşmez. "şey" kelimesi Arapça da kapsamı en geniş kelimedir.

> *De ki, ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilahınız tek bir ilah olduğu vahyediliyor.* (Kehf/110)

> *Muhakkak sende öleceksin, onlar da ölecek.* (Zümer/30-1)

47 İ.Sarmış, *age*, s. 267.
48 http://www.youtube.com/watch?v=HGBahituow

Yine Ahmed'den/Muhammed'den "mim" harfini çıkarırsan geriye "Ehad/Allah" kalır, Ehad, Ahmed'dir. Ahmed Ehad'dir derler. "Kim mim eder fark, bütün âlem o mim içre olur gark/ mimi kim fark ederse, bütün kâinat o mimim içine dolar" derler. Bu sözler Hristiyanların "Allah, Meryem oğlu Mesih" sözleriyle aynı şeydir.[49] Bir Nakşî grubun kutsal topraklarda, Peygamberimiz için "Muhammed Allah'tır!" dediği görüntüler video sitelerinde paylaşılmaktadır.[50]

Hz. İsa putperestliği yok etmek için gönderilmişti. Putperestler onu baş put yaparak yollarına devam ettiler. Son Peygamber de Allah'tan başka ilah olmadığını ilan için gönderilmişti. Kendisi ilah yapıldı. Müşrikler yine hedeflerine ulaşmış oldu. Peygamberimize Allah'ın ulûhiyetinden hisse verenler, onu ilahlaştıranlar İslam dairesinde kalabilirler mi? Bu apaçık küfür ve sapıklık olan nûr-i Muhammedî teorisini kabul etmeyen hiçbir tarikat yoktur. Sadece, Hayır, Efendim biz hak tarikatız diyenler vardır. Onlara ilk önce bu teoriyi kabul edip etmediklerini sorun. Eğer kabul ediyorlarsa İslam ile alakaları olamaz. Zünnûn el-Mısrî, Tusterî, Hallâc-ı Mansûr, İbnü'l-Arabî, Abdulkerim Cîlî, Mevlanâ, Kastalanî, Aziz Mahmud Hüdayî, İmam Rabbânî, Gümüşhanevî ve diğerleri. Bu teoriyi kabul edenlere göre Hz. Muhammed beşer ve resul değil, Allah'tan/ilahî zattan ortaya çıkan, esmâu'l-hüsnası olan, Allah'ın İsm-i Azam'ıdır. Bunlara göre Muhammed, Allah'ın zât ve sıfat olarak ortaya çıkmasından ibarettir.

İslam'ın Pavluslarına göre peygamberimiz M 571-632 yılları arasında yaşamış bir beşer değildir. O bütün varlığın kendisinden çıktığı, kendisi için yaratıldığı varlıktır. Âlemin varlık sebebi ve gayesidir. Hatta varlığın kendisinden olduğu ilk özdür. Bu özün "nûr-i Muhammedî, akl-ı evvel" vs. gibi pek

49 Mustafa Akman, *Kurani Hayat Der.* Sayı: 16 s. 40.

50 Mahmut Ustaosmanoğlu'nun halifelerinden Bayram Ali Öztürk aynen şöyle demektedir: "Muhammed Mustafa; ona ben güneş diyemem güneş batar, Muhammed Mustafa; su diyemem su durdu mu kokar, Muhammed Mustafa ekmek diyemem ekmek durdu mu bayatlar, Muhammed Mustafa çok leziz bir yemek diyemem çünkü yemek durdu mu ekşir. Muhammed Mustafa'nın benzetilebileceği hiçbir bir varlık yoktur. İmam Rabbânî'nin (ks) buyurduğu gibi "Muhammed Mustafa, eşittir Allah" Bir eti ve kemiği var farklı olarak o kadar!".

çok isimleri vardır. Bu nur ölümsüzdür. Varlık varoluşunu bu nur ile sürdürebilir. Bu yüzden bu nur ölümsüz ve ebedî olduğundan sûfiler Peygamberimizin ölümlü olmasını kabul etmezler.[51]

Sûfilere göre Hz. Peygamber'in altmış üç senelik zamanla sınırlı cismani hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakîkat-i Muhammediyye var olmuş, tüm evrenin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Gizli bir hazine olan Cenâb-ı Hakk, bilinmeyi murat etmiş ve ilk defa taayyün-i hubbî şeklinde, yani Hz. Peygamber'in nuru ve sevgisi olarak tecellî etmiş, ardından diğer varlıkların hepsini bu nurdan yaratmıştır. Onun âlemlere rahmet oluşunun anlamı da budur. Buna göre evrenin varoluş sebebi, Allah'ın Hz. Muhammed'e duyduğu sevgidir. Süleyman Çelebi, "Gel habibim sana âşık olmuşam/Cümle halkı sana bende kılmışam"; "Ben sana âşık olunca ey şerif/Senin olmaz mı dû âlem ey latîf" gibi beyitlerde Allah'ın Muhammed'e olan aşkını anlatır. Tasavvufta çok sık kullanılan ve kudsî hadis olarak da rivayet edilen "Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım." (Hâkim, Müstedrek, II, 615) ifadesiyle de bu husus anlatılır. İlk ilahî tecellî olması hasebiyle "taayyün-i evvel", sevgi tarzında tecellî olması dolayısıyla "taayyün-i hubbî" adı da verilen "nûr-i Muhammedî" zuhûr ettikten sonra her şey ondan ve onun için yaratılmıştır. Resûl-i Ekrem'in ruhu ve nuru, bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce var olduğundan o, insanlığın manevî babası kabul edilmektedir. Hz. Âdem insanların maddeten babası (ebü'l-beşer), Hz. Peygamber ise; ruhların babasıdır (ebu'l-ervah). "Allah ilk defa benim nurumu yarattı."; "Âdem toprakla su arasında iken ben peygamber idim." (Tirmizi, "Menakib", 1); şeklinde hadis formatındaki yalanlarla temellendirmeye çalışırlar. Bu nur onun ölümünden sonra da yok olmamıştır! Zaten bu nur sayesinde kâinat varlığını sürdürebilmektedir.

Bütün peygamberlerde tecelli eden bu nur en son Peygamberimize intikal etmiş ve onda kara kılmıştır. Şiilere göre

51 Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye" md. *DİA*, C. 15, s. 180.

bu nûr-i Muhammedî, Hz. Peygamber'den sonra Ehl-i Beyt imamlarına, sûfîlere göre ise, velîlere intikal etmiştir.[52]

Allah'ın insanlığa gönderdiği son elçi olan Hz. Muhammed fizîkî özellikleri itibariyle tıpkı diğer insanlar gibi bir insandır. On ayette Hz. Muhammed'den "kul (abd)" olarak bahsedilmektedir. Kur'an'a göre Hz. Muhammed, "insan üstü" bir varlık değil, "üstün bir insandır." Onu, diğer insanlardan üstünlüğü Allah tarafından seçilmiş olmasından ve sahip olduğu ahlâkî erdemlerden kaynaklanır. Zaten insanlara rehber ve örnek olarak gönderilen bir elçinin, her yönüyle tıpkı bizim gibi bir insan olması gerekir. Ne var ki, "beşer/kul peygamber" tasavvuru, Hz. Peygamber'in ısrarlı uyarılarına rağmen,[53] zamanla sûfîler tarafından değiştirilmiş ve Hristiyanların Hz. İsa anlayışındaki sapmanın bir benzeri gerçekleşmiş, aşırı yüceltme sonuncunda Peygamberimiz ilahlaştırılmıştır![54]

Hadis âlimleri ve Hanbelîler başta olmak üzere ulemânın ekseriyeti, Hz. Peygamber'in bu şekilde anlaşılmasının, onu ilâhlaştırmak anlamına geleceğini söyleyerek bu inancı küfür ve şirk saymışlar, daha önceki ümmetlerin de peygamberleri konusundaki aşırılıkları sebebiyle sapıklığa düştüklerini ifade etmişlerdir.[55]

Meselâ İbn Teymiyye, bu konuda kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta şöyle demektedir:

(Hakîkat-i Muhammediyye) konusundaki hadislerin sıhhatine inanan kimse kâfir olur ve tevbe etmesi gerekir. Tevbe etmezse

52 Süleyman Uludağ, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 244.

53 Mesela bu konuda Hz. Peygamber'in şu uyarısı son derece açık ve mânidârdır: "Hristiyanların İsa'yı uçurdukları (aşırı yüceltttikleri) gibi beni de uçurmayın. Zira ben, O'nun kuluyum. Öyleyse benim için yalnızca Allah'ın kulu ve elçisi deyin!" (Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 48) Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Hz. Peygamber, kendisine "Ey yeryüzündekilerin en hayırlısı!" diye seslenen bir sahâbîye "Bu sıfata lâyık olan kişi, İbrahim'dir." buyurmuştur. (Ebû Dâvud, Sünne, 14).

54 Hz. Peygamber'i aşırı yüceltme eğilimlerinin en vahim sonucu olarak, tıpkı Hristiyanların Hz. İsa'yı tanrılaştırmaları gibi, Hz. Peygamber'i tanrılaştıran bazı insanlara Müslümanlar arasında da rastlanmaktadır. İbn Hazm'ın verdiği bilgilere göre Muhammediye adıyla bilinen bir fırkanın mensupları, 'Muhammed Allah'ın ta kendisidir.' iddiasında bulunmuşlardır.

55 Mehmet Demirci, "Hakîkat-i Muhammediyye" md. *DİA*, C. 15, s. 180.

katli vâcibdir. Bu konudaki hadislerin hiçbirinin aslı yoktur. (Sahih rivayetleri ihtiva eden) hiçbir kitapta bu kabil rivayetler yer almamaktadır. Allah'ı ve Rasulü'nü bilen hiçbir kimse bu konuda bir hadis rivayet etmemiştir.[56]

İbn Teymiyye'nin bu görüşü doğrultusunda hareket edilirse, kellesini kılıçtan kurtarabilecek kaç tane Müslüman geriye kalır dersiniz!

Sûfilerin hakîkat-i Muhammediyye ya da nûr-i Muhammedî düşüncesinin Kur'an ile, İslam ile uzaktan yakından alakası yoktur. İslam peygamberini tanrılaştıranların, Kur'an'ın dâl/sapık olarak nitelediği Hristiyanlardan hiçbir farkı kalmaz! Hatta onlardan daha da aşağı ve sapıktırlar. Zira onların elinde bozulmamış bir Kitab/İncil yoktur!

Fethullah Gülen ve Nûr-i Muhammedî Nazariyesi

Gülen'in "Sonsuz Nur" şeklinde tanımladığı peygamber anlayışına geçmeden önce, "Nur" ile ilgili ayetlere bir göz atalım.

İran Maniheizmi ve gnostik (irfanî) akımlarda nur ve zulmet düalizmi merkezi bir yer işgal eder. İsa'nın "*Ben dünyanın nuruyum.*" (Yuhanna, 8/12) sözü bu mistik akımın tezahürüdür. Müslüman kisvesi altında icra-i faaliyet yapan Maniheistler (Zerdüştler) "Âlemin ilkesi nurdur." gibi söylemler geliştirmişlerdir.[57]

Allah için bile Nur kelimesinin kullanılması tecsim ve teşbih çağrıştırdığından Kelamcılar tarafından tartışılmıştır. Hatta sakıncalı bulanlar olmuştur.

Nur zulmetin karşılığıdır. Kur'an'da hak ve batılı ayırmaya yarayan manevi ve ilahî ışık manasında kullanılmıştır. İbrahim/1. ayetinde tam olarak Hakk'a giden yola nur, ondan sapmaya zulmet denilmektedir.

"Allah'a rasulüne ve indirdiğimiz nura iman ediniz." (Nisa /74) ayetindeki "nur" Kur'an'dır. *"Muhakkak ki, Allah'tan size bir nur, bir de apaçık kitap gelmiştir."* (Maide/15) aye-

56 İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, XI, s. 73, nak. Mahmut Ay,agm.
57 İlhan Kutluer, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 245.

tindeki nur kelimesinin Peygamberimize işaret etme ihtimali vardır.

"Allah göklerin ve yerin nurudur...", "O'nun nurunun benzeri/misali,..." (Nur/35) ayetinde geçen "nur" kelimesi iki defa Allah'ın zatına nispet edilmektedir. Müfessirler ve esmau'l-hüsna müellifleri Nur sûresinde yer alan ve esmau'l-hüsna listesine giren "Nur" isminin mecazi olarak Allah'ın zatına nispet edilebileceğini söylemişlerdir. Bu ayetleri de *"Hamd.., zulumatı ve nuru yaratan Allah'adır."* (Enam/1), *"Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır."* (Zümer/69) ayetlerinde olduğu gibi "Allah'ın yerleri ve gökleri nurlandırması" şeklinde anlaşılması gerektiğini söylerler.[58]

Taberî ve Mâturidî, "göklerin ve yerin nuru" ifadesini, semavat ve arzda bulunanları hidayete sevk eden şeklinde anlamışlardır. Zira ayetlerde nur ifadesi direk Allah'a değil, semavat ve arza nisbet edilmiştir.

"Müminlerin velîsi olan Allah, onları zulumât (karanlıklar) dan nura çıkarır." (Bakara/257) ayetinde olduğu gibi Allah hidayete nur, dalalete de zulüm demiştir. *"Allah'ın gönlünü İslam'a açtığı kişi rabbinden bir nur üzere değil midir?"* ayetlerinde olduğu gibi Hâdi olan Allah'ın, insanları dalaletten hidayete çıkardığı anlatılmaktadır.

***

Baştan sona küfür ve delalet olan ve de tamamen İslam dışı kültürlerden tasavvufçular tarafından İslam'a taşınan nûr-i Muhammedî veya hakîkat-i Muhammediyye nazariyesi Fethullah Gülen tarafından da hak ve hakikat olarak savunulduğu görülmektedir. Gülen'in Peygamber tasavvuru, Hristiyanların İsa tasavvurundan pek farklı değildir. Örneğin "nûr-i Muhammedî, hakîkat-i Muhammediyye" teorisi gibi apaçık peygamberi ilahlaştıran, apaçık dalalet ve ilhad kokan bu teorileri kabul edenin sıradan bir Hristiyan'dan ne gibi bir farkı kalır?

Fethullah Gülen bir yazısında, Peygamberimizin rahmetinden meleklerin bile istifade ettiğini şöyle anlatır: Cebrail

58 Bekir Topaloğlu, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 243.

gibi en büyük ve mukarreb bir melek bile, Efendimize şöyle der: "Ben bile akıbetimden emin değildim, sana getirdiğim vahiyde, bana "مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ , Orada ona itaat edilir, üstelik emindir de." denildi. Böylece durumum aydınlığa kavuştu." der.[59]

Allah'ın en mukarreb, en büyük meleği olan Cebrail'in bile akıbetinden emin olmaması olacak şey değildir. Bildiğimiz kadarıyla meleklerde sorumluluk yoktur ki ceza veya mükâfat olsun!

Yine Gülen "O Peygamber'in "rahmeten li'l-âlemîn" olmasından dolayı büyük günah işleyenler de onun geniş şefaatinden istifade edecekler, o yüceler yücesi (Peygamber) milyonlarca mücrimi şefaatiyle cehennemden kurtaracaktır." diyerek malum şefaat teorisini savunmaktadır. Hocamız bu konularda anlaşılan Kur'anı hüccet kabul etmeyip, rivayetleri esas almaktadır.

Hatta Gülen, Hz. Meryem'i hamile bırakan Ruh'un Cebrail değil, Peygamberimizin ruhu olabileceğini söylemektedir.[60] Yani İsa'nın (as) babası Peygamberimiz imiş! Biz, Peygamberimizin çocuklarının altı olduğunu biliyorduk, meğer yedi imiş! Hem de yedinci oğlu İsa peygambermiş! Gülen'i bu da kesmez! O, rûhânî taayyününüyle akl-ı evvel olması hasebiyle "her şeyin babası"dır.

Güya Hz. Meryem cennette Peygamberimizin eşi olacağından, nikâhlısına ondan başkası dokunamazmış![61] Zaten dokunmadı be hocam! Peygamberimizin cennete hanımı olacak diye, -neden olacaksa- onun hanımları bizim de annemiz olduğundan, hocamız annesine başkasının dokunmasını hazmedememekte, onu kıskanmaktadır. Hâlbuki Hz. Meryem'in nişanlısı ve kocası olduğu, İsa'nın kardeşleri olduğu, kocası Yusuf'un Meryem'e dokunmaksızın, Allah'ın emri ve meleğin

59 Zaman, Akademi, 30 Nisan 2004, nak. İbrahim Sarmış, *Hz. Muhammedi Doğru Anlamak*, s. 596.

60 Hz. Meryem'e temessül eden ve Kuran'ın "Beşeran seviyya" (Meryem, 19/17) dediği ruh da muhtemelen Hz. Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'dır. Zaten Allah Resûlü de bir yerde "Meryem'i bana nikâhladılar." buyurmuyor mu?

61 Zaman, Akademi, 30 Nisan 2004, nak. İ. Sarmış, *Hz. Muhammedi Doğru Anlamak*, s. 598.

müjdesi ile hamile kaldığını ve İsa'yı doğurduğunu İnciller bile haber vermektedir.

Peygamberimizin hayatında yalanın zerresine rastlanmaz. Ama gel gör ki, Peygamber âşıklarının peygamber anlatımları yalandan geçilmez.

Gülen'in aldığı din eğitimi ve sahip olduğu din telakkisi nedeniyle, Buharî'de zayıf veya mevzu bir hadisin bulunabileceğine ihtimal vermez! Yine üstatlarını, selefi eleştiremez. O Peygamber'i aşırı yücelten, Peygamber'in sidiğini Aişe annemize içiren ve "hayatta böyle güzel bir şey içmemiştim." diyen/dedirten gelenekten gelmektedir. Bu peygamber tasavvuru ile âlem-i İslam'ın ayağa kalkması mümkün olmadığı gibi, dinin doğru dürüst anlatılması ve yaşanılması da mümkün görülmemektedir.[62]

62 Gülen, Peygamberimizin hak peygamber olduğuna dair delilller getirirken "Sizden birinizin (su veya yemek) kabına sinek düşerse, onun her tarafını batırsın, sonra çıkarıp atsın. Çünkü onun kanatlarının birinde hastalık, diğerinde şifa vardır." (Buhari, Tıbb, 58) hadisini zikrederek der ki, "Sinek bir kanadını havada dik tutmaya, yemeğe değdirmemeye çalışır, ta ki kurtulup uçabilsin. Eğer yemeğe kanatlarının birinde olan zehiri boşalttıysa, diğer kanadındaki panzehiri boşaltması için onun sırtına dokunuluverecek, böylece sineğin içindeki panzehir dolu torbacık patlayacak, sineğin zehiri dezenfekte edilmiş olacaktır. Bu olayı işin ehli ilim adamları da inceleyip, Peygamber'in asırlar öncesinden haber verdiği gerçeği tasdik etmişlerdir. (Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, C. 1, s. 137-8) Burada Gülen'e şu soruları sormalıyız: Bu hadis senet yönünden sıhhat şartlarını taşısa bile, gerçekten Peygamberimizin sözü müdür? Peygamberimiz tıp doktoru mudur? Sonra bir Müslümanın yemeğinde sineğin ne işi var? Müslüman temizdir, temizliği sever, çevresini temiz tutar. Sineklerin üremesine, etrafta dolaşmasına izin vermez. Hadi düştü, bu iğrenç şeyi alıp, atmak varken sırtını okşayarak, panzehir keseciklerini açtırıp boşaltmak, onu büsbütün yemeğe daldırmak neyin nesidir? Sonra yemeğe vs. düşen hangi sinek diğer kanadını havada dik tutmayı başarmıştır? Siz hiç böyle olağandışı bir manzara ile karşılaştınız mı? Sonra bu sineğin kanadındaki zehiri diğer kanadı ile izale ettik diyelim, Pekâlâ az önce sineğin ayakları tavuk dışkısının üzerinde dolaşıyordu. Bunu ne ile izale edeceğiz? Sonra bu sinek yeşil gövdeli leş veya necaset sineği ise, bu yemeği hangi insan afiyetle yiyebilir? Mesela günümüzün sosyetik nurculardan hangisinin midesi böyle bir yemeği kaldırır?
Sonra Gülen, gerçekten sineğin diğer kanadında panzehir olduğunu nereden öğrenmiştir? Bu ilmi gerçek (!) hangi bilimsel dergide yayınlanmıştır? Hadi diyelim ki, Gülen bunu cahil bir halk vaizi iken söyledi, bugün emrinde kimya ve biyoloji alanlarında uluslararası ödüller kazananlar kolejler, üniversiteler var. Hastaneler var. Ricasını emir telakki eden, bir dediğini iki etmeyen profesörler var. Onlardan rica etse, "Arkadaşlar şu

Fethullah Gülen, Nurcuları tekrar Nakşîliğin yörüngesine sokmuştur. Nakşî şeyhlerinden Alvarlı Efe'den epey etkilendiği anlaşılmakta. Yazdığı *Kalbin Zümrüt Tepeleri* adlı kitapta tüm tasavvufi ıstılahları işlemiş, vahdet-i vücut ve nûr-i Muhammedî anlayışlarını büyük bir maharetle hak ve hakikatmiş gibi can-ı gönülden savunmuştur.[63] Gerçi Nurcuların ne kadar felsefi tasavvuftan –özellikle işrâkîlikten– uzak olduğu da tartışılır ya! Nakşîlerdeki rabıta uygulaması yerine, Peygamber'in ruhaniyeti kavramını oturtmuş görünmektedir. Gerçekten Peygamber Gülen'in teolojisinde çok merkezi bir yer işgal eder. Onun canlı olduğu, Allah'ın sevgilisi olduğu, kâinatın varlık nedeni olduğu, ezeli ve ebedi sonsuz nur olduğu, isminin anıldığı yere ruhaniyetinin gittiği, salât-ü selam edenin selamını alıp, icabet ettiği, sık sık ışık evlerini (Cemaatin evlerini) ziyaret ettiği, onlarla birlikte namaz kıldığı vs. şeklinde oldukça kabarık bir rivayetler manzumesi vardır.

> O, "Sen olmasaydın, şu âlemleri yaratmazdım."[64] kudsî hadisinin mazharıdır. Eskilerin ifadesiyle, O kâinatın yaratılış sebebidir. O, Ruh-u Seyyidi'l-Enam'dır. Tasavvufî ifadesiyle "Taayyün-i evvel"in kahramanıdır. Öyleyse Allah Resûlü farklı hususiyetleri,

sinek kanadındaki zehir ve panzehirin aslı nedir? Bir araştırın. Ama yalnızca gerçeği yazın" deyiverse de şu peygamberin hak peygamber olduğuna delil olarak getirilen, bu mide bulandıran sinek meselesini halledIverse olmaz mı? Bu "Sonsuz Nur" kitabının otuz yabancı dile çevrildiğini, on milyonlar bastığını, ışık süvarileri gibi dünyanın dört bir tarafına yayılan Gülen talebeleri vasıtasıyla diğer din mensuplarını İslam'a davet için el kitabı olarak dağıtıldığını düşünebiliyor musunuz? Bu kitap her tarafı pislikten geçilmeyen bugünkü âlem-i İslamın hangi problemine çözüm getirecektir? Yemeğe sinek mi düştü, bastır, karıştır, çıkar, at. Oh ne güzel! Hem bu arada bir sünnet-i seniyye'yi ihya ettiniz! "Ümmetimin fesadı anında, kim bir sünnetimi ihya ederse, ona yüz şehit sevabı vardır." hadisi gereği yüz şehit sevabı bile kazandınız (!) Üstelik bu arada peygamberin ancak günümüzde anlaşılabilecek olan, bir ihbarat-ı gaybiyye türünden mucizesine de tanık oldunuz. Ne mutlu size! Şimdi afiyetle az önce sinek düşmüş çorbanızı içebilirsiniz!

63 F. Gülen'in *Kalbin Zümrüt Tepelerinden/Sızıntı*'da da bu sapık teori hak ve hakikat olarak savunulur. Ya Hocam! "Şeriat-ı Garra-i Ahmediyye'nin tek bir harfi için başımdaki kıllar adedince başım olsa, gözümü kırpmadan veririm." söylemi nerelerde kaldı. Yoksa tüm bu küfür ve ilhad olan sözler, Şeriat-ı Garra'ya dâhil mi oldu?

64 Bu sözün hadis olmadığını, mevzu olduğunu, ama mana olarak doğru olduğunu söyleyen Gülen, burada ise "kudsi hadis" diyebilmektedir. Mevzu olan bir söze hadis demek bile günah iken, kudsi hadis (manası Allah'tan, sözleri peygamberden olan hadis) nasıl diyebiliyor anlaşılır gibi değil!

farklı donanımları olan birisidir. Zaten o farklı donanımları olmasa Allah'tan emir alamaz. O donanımları olmasa yatağından kalkıp göklerde dolaşıp, mi'rac yapamaz. Diğer taraftan; Allah, kitabından, Peygamber'inin ruhaniyetinden ve öbür âlemde onun şefaatinden istifadeyi onlara duyulan saygıya bağlamıştır. Said Nursî'nin ifadesiyle: "Kâinata bir ağaç nazarıyla bakılsa, Efendimiz o ağacın çekirdeğidir; eğer bir kitap misaliyle bakılırsa, o kitabın kâtibinin kaleminin mürekkebidir. Efendimiz İsm-i A'zam'ın mazharıdır. Yani insanlık ağacına ait bütün hususiyetler çekirdek hâlinde O'nda vardır."[65]

Şimdi de Fethullah Gülen'in "insan-ı kâmil" teorisini nasıl hararetle savunduğunu görelim;

Yetkin insan demek olan insan-ı kâmil; Allah'ın ef'âl, esmâ, sıfât ve şuûnât-ı zâtiyesinin en parlak aynası demektir. İnsan-ı kâmil denince, ilk akla gelen hakîkat-i Muhammediyye'dir. Sonra da diğer enbiya, gavs, kutub ve derecelerine göre evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrebîn gelir. Bu konuda böyle bir farklılığı kabullenmek, Kur'an ve Sünnet açısından mahzursuz olduğu gibi, akla, mantığa, hiss-i selime de aykırı değildir.

Bazı felsefeciler insan-ı kâmili, "akl-ı evvel", "küllî akıl"; bazı sûfiler de mürşid-i kâmil vs. gibi kelimelerle zikretmişlerdir. Aslında her iki görüşün birleştiği husus şudur: İnsan-ı kâmil, vücud-u Hakk'ın aynası ve "dû kevn" (iki farklı yapıda/iki alemli) olması gerçeğidir. O, varlığın özü, usaresi, dili, tercümanı olarak her şeyi Zât-ı Hakk'a bağlar.

Aslında insan-ı kâmil, öyle bir parlak aynadır ki, her dakika kim bilir kaç defa, şuûnât-ı zâtiye (Allah'ın eylemleri) onda "niceliksiz ve niteliksiz" tecelli eder, tecelli eder de işte böyle bir dünyalıdan ötürü yerküre semaların önüne geçer. Zira insan-ı kâmil, âdeta bütün varlığın aklı, kalbi ve ruhu mesabesindedir.

Bugüne kadar insanların arızasız Hakk'a yönelmeleri hep insan-ı kâmillerce gerçekleştirilmiştir; kitleler onların rehberliğinde ebedî mihraplarını bulmuş, Hakk'a yönelmiş ve onların neşrettiği nurlar sayesinde varlık ve hadiseleri isabetli yorumlayabilmişlerdir.

Âlemler onda saklıdır, cihanlar onda dürülmüştür. Vacibu'l-Vücûd olan Allah, onda küllî ve tafsili bir şekilde tecelli etmiştir. O, yeryüzünde Allah'ın tam halifesidir. Bu itibarla da o, ilahî icraatı temaşa, herkes ve her şeye nezaret etme konumuyla Hakk'ın gören gözü, işiten kulağı, tutup destekleyen eli olmakla şereflendi-

65 http://tr.fgulen/content/view/20245/18/

rilmiştir. Evet o, damarlar içinde dolaşan kan gibi içtimaî bünyenin her yanında bulunur. Zararlılara karşı o bünyeyi korur. İhtiyaca göre onu görür-gözetir ve besler. Bir ruh gibi onun bütün faaliyetlerini kontrol eder.

Bütün varlık, ulûhiyetin sırlarını insan-ı kâmilde duyup hissettikleri gibi, Allah da başka aynalardaki tecelli ve zuhuru, bu insan-ı kâmil aynasında temaşa buyurur. Bu itibarla da insan-ı kâmil, fâniler arasında Bâkî'yi gösteren öyle bir câmi aynadır ki, onu gören Hakk'ı görmüş, onu seven Hakk'ı sevmiş, ona uyan Hakk'a kulluk neşvesine ermiş olur. Onu bulup onunla aynı atmosferi paylaşan biri, başkalarının hiçbir zaman ulaşamayacağı pek çok esrara, envâra ulaşır.

Hulûl ve ittihad, aslında bizzat mevcut iki şey arasında cereyan eder. Hak karşısında insan-ı kâmil müstakil bir mevcut değildir ki, hulûl ve ittihad söz konusu olabilsin.

Bu âlem ile mânevî âlem arasında berzahî bir âlem vardır ki, o da insan-ı kâmil âlemidir. İşte bu gönül sultanları, mahiyetleri normal insanın mahiyetinden farklı ve berzahî vücutlarıyla; "iki dünya ötesinde başka bir âlemdedirler."

Zât-ı Hak'la bu çerçevedeki münasebet açısındandır ki, insan-ı kâmil mertebesine ulaşan, aynı zamanda hilâfet-i tâmme mertebesine de yükselmiş sayılır. Bunun üstünde ise, vücub-imkân arası bir nokta diyebileceğimiz "ev ednâ" payesi vardır ve o payenin sahibi de Hazreti Rûh-u eyyidi'l-Enâm'dır.

Her şeyden evvel, Hazreti Rûh-u Seyyidi'l-Enâm, varlığın hem çekirdeği hem de meyvesi olması itibarıyla, hilkat ağacı mebdeden müntehâya hemen her faslında sürekli O'nunla münasebet içinde olmuş ve O'na bağlı gelişmiştir. Aslında O, meyvenin de ötesinde, hilkat ağacının özü, usâresi ve ruhudur. Öyle ise, insan-ı kâmile yönelmeden, Allah'ı kâmil manada bilmek mümkün değildir. Cenâb-ı Hakk, kendi azamet ve celâline uygun şekilde ancak insan-ı kâmille bilinir, onunla görülür, onunla işitilir ve onunla duyulur.

Hazreti Rûh-u Seyyidi'l-Enâm'ın hem esmâ-i İlahîye'ye, hem sıfât-ı Sübhaniye'ye, hem de şuûnât-ı Zâtiye'ye mücellâ bir aynadır. Bu itibarla da "Mir'ât-ı Muhammediye'den Allah görünür dâim" sözü mübalâğa değil, vâkıa tam muvafıktır.[66]

66 *Sızıntı*, Nisan-Mayıs 2000, Cilt 22, Sayı 255-256.

Fethullah Gülen'in bu evrenin yaratılış teorisine cevap olarak şu ayet kâfidir, sanırım: *"Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendi yaratılışlarına tanık kıldım..."* (Kehf/51)

Gülen'in Peygamberimiz için kullandığı "Hazreti Rûh-u Seyyidi'l-Enâm" vs. gibi sıfatlar, gelecek nesillere bıraktığı en kötü miraslardan biridir. Bu, "Efendi Ruh" şeklindeki peygamber tanımları, onu resmen beşerilikten çıkarmakta, "insan-üstü" bir konuma yükseltmektedir! Tarih bunu, ümmeti Hristiyanlaştırmada bir kilometre taşı olarak anacaktır!

Gülen'in yaratılış teorisinde asla yaratma, halketme, icad, inşa etme yoktur. Bu teoride; "taayyün, tecelli, zuhur, mazhar, meclâ, ma'kes" vs. gibi kavramlar söz konusudur. Bu hepimizin çok iyi bildiğimiz sudûr teorisinin jargonudur. Yeni Eflâtunculukta gördüğümüz üzere bu teoride yaratma yoktur. Hatta Allah'ın iradesi bile söz konusu değildir. O'nun istemi dışında bir zorunluluk ile meydana gelmiştir. Feyz, sudûr, taşma vardır. Allah evrenden sadece Zât bakımından öncelikIidir, zaman bakımından değil. Evren de zaman bakımından sonsuzdur. Allah'tan sudûr eden, zuhur eden evren de Fethullah Gülen'in "Sonsuz Nur" şeklinde tanımladığı peygamberi gibi sonsuzdur. Üç sonsuz; Allah, Evren ve Fethullah Gülen'in peygamberi!

Bu teoriyi eleştirmeye gerek bile yoktur. Ne İslami'dir, ne de bilimseldir. Racmen lil gaybi türünden karanlığa taş atmaktır. Bu konuda ne bir ayet, ne de bir sahih hadis vardır. Üfürükten teyyaredir. Hatta üfürük, bundan daha gerçekçidir, nesneldir. Bu teori pagan filozof Plotinus'un meşhur sudûr teorisidir.

Gülen'e şunu da sormalıyız: Madem bu insan-ı kâmil her devirde bulunurmuş ve bir tane imiş. Allah sadece onunla bilinebilirmiş. Bu derin hakikatleri de ancak tasavvuf deryasına yelken açmış, ummanlara dalanlar anlayabilirmiş! Bizlere gayet ayrıntılı anlattığına göre kendileri bu okyanusa yelken açmış, derin hakikatleri keşfetmiş olmalıdırlar. Şunu kendilerine sormak hakkımız sanırım: Bu devrin insan-ı kâmili kimdir? Yoksa kendisi midir? Şahsen ben düşündüm, düşün-

düm, Allah'tan bir mertebe aşağı, biz fanilerden çok yüce bu ilk taayyün mertebesine kendilerinden başkasını layık göremedim! İsmi pek çok skandala karışan Cübbeli Ahmed olamaz. Artık gözleri görmeyen, kulakları işitmeyen erzel-i ömür hâlini yaşayan Mahmud Efendi hiç olamaz. Katil Esed'e Hz. Hüseyin diyen tencere tüccarı şeyh hiç olamaz! Gavslıkları babadan oğula geçen doğunun beşik şeyhleri olamaz! Gerçekten, her asırda bir tane olan bu "insan-ı kâmil" kimdir?

***

Şimdi de Fethullah Gülen'in hakîkat-i Muhammediyye hakkında görüşlerine bakalım:

> İlk taayyünde, hakîkat-i Muhammediyye bir çekirdek ve deryaları bağrında barındıran damla görünümlü bir umman, kâinatlar kitabını yazmaya yetecek kalemin mürekkebi ve bütün basiretlere ziya kaynağı olacak en büyük nurdur.
>
> Hakîkat-i Muhammediyye; kendi ufku itibarıyla hakikî insan-ı kâmil olan Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm Efendimiz; akl-ı küll, nur-u evvel ve kalem-i evvel olmaları açısından da bütün enbiya u mürselîn, evliyâ u asfiya hazretlerinin başıdır.
>
> Her şeyden evvel O, mebde'de (evrenin başlangıcında) taayyün-ü evvelin benzersiz bir ferdi, yaratılışın aslî mayasıdır. Bu itibarladır ki, bazı ehlullah O'na "zât maa't-taayyün" nazarıyla bakmışlardır, yani Zât-ı Bârî, bütün hakikatlei ve nuranî aynada göstererek O'nu lâ taayyüne idrak bir ayna edinmiştir. Süleyman Çelebi bu hakikati şöyle ifade eder: "Zâtıma mir'ât edindim zâtını, Bile yazdım adım ile adını."
>
> O, ilahî isimlerin odak noktasıdır. İsm-i a'zam ve diğer isimlerin en mükemmel kendisinde tecelli ettiği zattır. Allah O'nu kemalatına ayna kılmıştır. O'nun bu engin hususiyetlerinden ötürüdür ki O'na, "Allah'ın Nur'u", "Hakk'ın aynası" ve Allah'ın bütün esma ve sıfat hazinelerinin keşşafı unvanı verilmiştir. Mânevî ve ruhanî vücutları itibarıyla Hazreti Ahmed ve haricî vücutları açısından da Muhammed unvanıyla işaret edilen, bu Zât'ın mahlûkat arasında asla benzeri ve dengi yoktur; olamaz da zira O, rûhânî taayyününüyle akl-ı evvel olarak "her şeyin babası", Hazreti Âdem ise "insanlığın babası" unvanıyla yâd edilmiştir. Aslında, nübüvvet, risalet ve velâyet gibi ikinci, üçüncü mertebelerdeki bütün taayyünat o mübarek çekirdekten neş'et etmiş birer sonuçtur. Bu itibarla da Efendimiz bütün vücut âlemlerinin aslı ve esası mesabesindedir. Evet

O, akl-ı evvel mertebesinde Hakikat-i Ahmediye unvanıyla bil-kuvve ve bil-istidat bir nebî; nefs-i külliye faslında bittaayyün mele-i a'lâda imam-ı mutlak ve öncelerin öncesidir. O, bu mevkiini ifade sadedinde: "Âdem nebî su ile balçık arasında iken ben peygamberdim." buyurur ki, hakikatin ta kendisidir. Hatta kevn ü mekânın çekirdeği olması itibarıyla o bundan daha kıdemlidir.[67]

Taayyün-ü Evvel; meydana gelme, belli olma, belirlenme manalarına gelen taayyün, sûfilerce Hakk'ın zatında var olan ve Vücut, Hayat ve İlim'de "keyfiyetsiz" tafsile ulaşan, birbiriyle irtibatlı değişik mertebelerde farklı mahiyetlerin farklı tecelli dalga boyunda zuhurundan ibarettir. Bu taayyün Vücub mertebesinde "Tecelli-i Evvel", "Feyz-i Akdes", "Nefes-i Rahmanî" ve imkân mertebesinde "Akl-ı Evvel", "Kalem-i A'lâ", "İlk Nur" ve "Hakîkat-i Muhammediyye" gibi isimler alır.

Kitap ve Sünnet'te taayyüne delâlet eden sarih bir nass olmasa da bazı ayetlerden, bil-işâre veya bil-iltizam taayyün mertebelerine de baktıkları söylenebilir.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "Şu kâinata büyük bir kitap nazarıyla bakılacak olursa, Peygamberimizin nuru, o kitabın kâtibinin kaleminin mürekkebidir. Eğer o âlemleri bir ağaç kabul edecek olursak O'nun nuru, kâinatların hem çekirdeği hem de semeresi konumundadır. Şayet bütün varlık büyük bir canlı farz edilecek olursa, O'nun nuru, bilumum varlığın ruhu demektir." Bu itibarla da O (Muhammed), hem icmalde hem de tafsilde her şeydir.

İlmî taayyünlerle ruhî, misalî, berzahî ve haricî vücut açısından belirlenip ortaya konmasıyla varlık pek çok farklı taayyün seviyelerinde ortaya çıktı ve bir çekirdek kocaman bir ağaca dönüştü. Hazreti Âdem ve nesli, bu sürecin en önemli halkasını teşkil etti. Sonra gelip öne geçen Muhammed'in ruhu ve ümmeti ise, suretlerin en mükemmeli ve taayyünâtın gayeye en yakını olma ayrıcalığıyla şereflendiler. Zira O, ilahî hakikatlerin en câmi aynası, evvel ve âhir'in, zâhir ve bâtın'ın da merkez noktasını teşkil ediyordu.

Taayyün, ilahî ve kevnî olmak üzere iki çerçevede mütalâa edile gelmiştir. İlahî taayyünün bidayeti ilim sıfatı; nihayeti de değişik mertebe ve basamaklarda sayısız kelimât-ı sübhâniyedir. Kevnî taayyünün evveli olan ruh-u Muhammedî ise, sonu nebîler de dâhil olmak üzere bütün insanlık ve varlık âlemidir.

Ruh-u Muhammedî maddeden mücerret nuranî bir cevher olup Allah'ı idrak eden "akl-ı küll"dür ki, bazıları buna "Ruh-u Âzam"

67 Fethullah Gülen, *Sızıntı*, Mart/2011, Sayı: 386.

da demektedir ve aynı zamanda O, "Levlâke ile ifade edilen" âlemin yaratılış sebebi ve varlığın ille-i gâiyesi (son hedefi, varoluş nedeni) mesabesindedir.

Lâhût âleminin sırları O'nunla duyulup bilindi. Cenâb-ı Hakk, O'nu bir yüce ayna yapıp, kendi zâtını O'nun zâtında müşahede etti. Ne hoş söyler Süleyman Çelebi: "Zâtıma mir'at edindim zâtını, Bile yazdım adım ile adını, Avdet edip davet et kullarımı, Ta gelüben göreler didârımı."

O, vahiy ve mi'rac gibi, kimselere nasip olmayan mazhariyetlerle öyle bir konuma yükselmiştir ki, berilerin ötesinde, ötelerin berisindedir. O, aldığı vahiyle, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, aşkın/müteâl sırları duyup hissettiği gibi, o mi'racıyla da mebde'den müntehaya bütün varlığı temaşa etti.

İmam Rabbânî'nin, taayyün mertebelerinin başlangıcı konusunda bir farklı mütalâası vardır. Bu mülâhazaya göre hakîkat-i Muhammediyye bir hakikat-i câmiadır ki; âdeta ilk taayyünün çekirdeği mesabesindedir. "Allah'ın ilk yarattığı benim nurumdur." hadisi bu yüce hakikati işaretlediği gibi, "Allah beni Kendi nurundan, müminleri de benim nurumdan yarattı." ifadesi de aynı hususa işaret eder.

Ayrıca o nur, Hakk'a vuslatta en emin bir vesile ve rehberdir. Evet bir yönüyle Hakikat-i Ahmediye ve ölümsüz olmak itibarıyla da hakîkat-i Muhammediyye "Kâbe kavseyn-i ev ednâ" ile remzedilen vücub-imkân arası bir noktayı tutmuş aşkın bir hakikattir. Hakîkat-i Muhammediyye'nin taayyünü de şu âlemin vücuduna vesile olan bir taayyündür.

İbnü'l-Arabî ekolü, hakîkat-i Muhammediyye'den ibaret kabul ettikleri taayyün-ü evveli, ilim ufkuna bağlı ilahî sıfatların icmalinden ibaret saymışlardır. İmam-ı Rabbânî takipçileri ise; taayyün-ü evvele taayyün-ü vücudî nazarıyla bakmış ve onun merkez noktasını da hakîkat-i Muhammediyye'nin tuttuğunu söylemişlerdir. O bir asıldır; o merkez etrafındaki farklı taayyünlerle alâkalı değişik daireler o büyük nur karşısında birer gölge mesabesindedir. Bütün ruhî, misalî, cevherî, arazî ve cesedî taayyünler, ziyasını O'ndan alan birer kandil konumundadır.[68]

O'ydu gaye varlık ve öteler ötesinde birebir konuşmalara konu olan biricik mevcut!

***

68 Fethullah Gülen, *Sızıntı*, Ağustos/2005, Sayı: 319.

Fethullah Gülen, "lâ taayyün, taayün-ü evvel" gibi mertebeleri anlatırken kim Allah, kim peygamber ayırmak epey zordur. En azından benim için zor oldu. O kadar "Hazret, Zât" var ki; hangisi Allah için, hangisi Peygamberimiz için, hangisi falanca evliya için kullanılmış ilk bakışta anlaşılamamaktadır. Hatta Peygamberimiz için kullanılan "o" zamiri bile, "O" şeklinde yazılarak, "Hüve/Allah/O" ile denk tutulmaktadır.

Gülen'in bu felsefi din dilini benim "ümmi peygamberim" anlayamaz! Ona binlerce salât ve selam olsun! "O ümmi peygamber" hayattan tamamen kopuk, Kitap'tan fersah fersah uzak bu tapınak dilini işitse, kendini cahil hisseder, "Bu benim dinim değil, bu dil İslam'ın değil." derdi! Bu kendini tanrılaştıranları da asası ile kovalardı.

Bu anlatımlar Peygamber'i tamamen dünyadan-hayattan koparmakta, onu kâinatın ilk doğum sancıları tuttuğu yıllara ışınlamaktadır. Peygamber bu arada buhar olup, kaybolmaktadır. Onu buharlaştıranlar onun makamına/yerine oturmakta, rol-model/üsve-i hasene olmaktadırlar!

Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı surette methettikleri gibi, sakın sizler de beni methederken aşırı gitmeyiniz. *Şüphesiz ki, ben sadece bir kulum. Onun için bana (sadece) Allah'ın kulu ve resûlü deyiniz.* (Buhârî, Enbiyâ, 48) Bir adam Peygamberimize "ya seyyidî/ey efendim, ey efendimin oğlu! Ey bizim en hayırlımız, ey en hayırlımızın oğlu! diye seslenmişti. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle çıkıştı: "Ey insanlar! Allah'tan korkun. Sakın şeytan sizi aldatmasın. Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve resulüyüm. Allah'a yemin ederim ki beni, Allah'ın bana verdiği makamın üstüne çıkarmanızı sevmiyorum. (Ahmed b. Hanbel, 3/153, Ebû Davud, Edeb, 9)

Aslında Peygamber'i bu kadar yüceltenler, onu gökler ötesine postalayanlar, kendilerine yer açabilmek için bunu yapmaktadırlar! Hata yapan, yanılan, unutan, ara sıra kızan, şaka yapan, evlenen, bazen hanımlarına küsen bir peygamber imajı/tasavvuru ortaya koysalar, kendilerine "yarı tanrı, yarı insan" peygamber ile avâm arasında, herkesin saygı göstereceği, ihtiramda bulunacağı "muhterem" makamlar kalmayacaktır! Kendisine "Efendi" dedirtmeyen "tıpkı bizim gibi bir

beşer olan o kutlu elçi", Arş'ın gölgesine gönderilip, Makam-ı Mahmud'a oturtulmaz ise, yeryüzünde kendilerine "Efendi" muamelesi yapılmayacaktır. Peygamber "Efendiler Efendisi" yapılmadıkça, kendileri yeryüzünde "Efendi" olamayacaktır!

Bu insan-ı kâmil ve hakîkat-i Muhammediyye gibi teorilerin yardımıyla Peygamberimizi ilahlaştıran Fethullah Gülen'e, şu ayet cevap olarak yeter: "*(Ama o müşrikler kalktılar) Allah'ın bazı kullarını O'nun bir parçası kabul ettiler.*" (Zuhruf/15)

Peygamberimizi, İsa'nın babası yapan Gülen'e bu da yetmez. Onu "Ebu'l-beşer/Tüm insanlığın babası" yapar. Onu ilk insan yapar. Hatta tüm varlığın kendisinden çıktığı nüve/çekirdek yapar! Bu ise Peygamber'e yapılacak edepsizliğin en büyüğüdür. Tüm ilahları ve ilahlaştırılan kimseleri yok etmek ve tek bir ilaha davet etmek için gönderilen o şanlı Nebî'nin tevhid mücadelesine vurulacak en büyük darbedir!

"*Muhammed, peygamberlerin sonuncusudur.*" (Ahzab/40), "*De ki: ben peygamberlerin ilki değilim...*" (Ahkaf/9) Türkiye'nin en büyük cemaatinin imamı, peşine milyonları takmış olan bu zatın hiç mi bu ayetlerden haberi yoktur?

Bu İnsan-ı kâmil zırvaları pagan Yunan filozoflarının "Logos", Yahudi Kabalaizmindeki "Adam Kadmon" kavramlarından başka bir şey değildir.

> *Sizin O'ndan başka taptıklarınız, sizin ve atalarınızın uydurduğu, ilahlık niteliği olmayan birtakım anlamsız isimlerden ibarettir. Üstelik Allah, onların ilah olduklarına dair hiçbir delil de indirmemiştir. hüküm yalnız Allah'a aittir. O, kendisini gereği gibi tanıyıp, bilmenizi ve yalnız O'na ibadet etmenizi emretmiştir. Doğru din işte budur! Fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmez.* (Yusuf/40)

Gülen her ne kadar bunları, tasavvuf denizine açılan ve epey mesafe kat eden kimselerin anlayabileceğini söylüyorsa da bu doğru değildir. Bu teorilerin teorisyenleri bir defa Müslüman değildir. Deniz de Kur'an denizi değil, Yunan denizidir. Gözlük tevhid gözlüğü değil, panteist vahdet-i vücut gözlüğüdür. Kendisi bu okyanusa dalmış ve bu derin hakikatlerin künhüne vakıf olmuş biri olarak (!) meseleyi kasten ağdalı bir

dil kullanarak anlatmakta, olaya sırlı bir hava katmaktadır. Bütün kâinat yaratılmamış, Allah tahavvül/dönüşüm geçirmiş, Evren O'ndan taşmış, çıkmış, O'nun değişik mertebelerdeki görünümlerinden ibarettir. Bu apaçık küfürdür!

Varlıklar, "taayyün-ü evvel"le başlayıp zâhirî kılıf ve hâricî vücut yolunda ilerlerken, âdeta metamorfoz geçiriyor gibi farklı bir mahiyet ve farklı bir hüviyete sıçramışlardır![69] Tanrı metamorfoz/dönüşüm geçirerek, en sonunda diğer varlıklar ve insan olmuştur!

Allah seni bildiği gibi yapsın emi!

Fethullah Gülen'in hakîkat-i Muhammediyye'den başka bir de hakîkat-i Ahmediyye'si var.

Sanırım, Gülen başa güreştiğini göstermek için böyle derin mevzulara giriyor! Kim bilir, belki kendini bu devrin insan-ı kâmili Kutb'u aktabı zannediyor, olabilir!

Ona göre hakîkat-i Ahmediye ve hakîkat-i Muhammediyye gibi çok küllî hakikatleri ihtiva eden bu iki kavramı, tasavvuf dünyasının enginliklerine açılabilen kimseler anlayabilir.

Fazla açılma, Pek Muhterem Gülen! Boğulursun! Açıldığın bu felsefe denizinin, küfür ve şirk denizi olduğunu unutma! Gel Kur'an denizine dal! Oradan inciler, mercanlar çıkar!

Bu abd-i acizin Hoca Efendi'den küçük bir ricası olacak. Malum, kendileri Türkiye'nin en büyük dinî cemaatinin Efendi'si! Cemaat onu "Asrın Bülbülü, Yaşayan sahabe, en büyük âlim" olarak görmektedirler. Kendileri de huzur-u risaletpenahi'de kemerbeste-i ubudiyet hâlinde bulunduğu sıralarda "emanetin kendi cemaatine" verildiğini söylemektedir. Gelin, gariban Anadolu halkının emrinize verdiği yüz milyarlarca liraya ve ışık süvarilerine emanet ettiği milyonlarca gence yazık etmeyin. Onlara dosdoğru dini öğretin. Peygamber'i ilahlaştırmayın. Bu "nûr-i Muhammedî, hakîkat-i Ahmediyye" gibi apaçık şirk ve küfür olan teorilerle ümmet-i Muhammedi Hristiyanlaştırma-

69 Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Âyan-ı sabite ve Âlem-i misal.

yın! Bunun vebalini düşünün! Allah'tan korkun! Kur'an'daki "beşer peygamberi" anlatın. Onun Kur'an'dan başka mucizesi olmadığını, gaybı bilmediğini, şefaatinin olmadığını, ona ibadet edilemeyeceğini (Mesela sık sık yaptığınız gibi, derdimizi ona arz edemeyeceğimizi), onun Allah'ın sevgilisi olmadığını, kâinatın ondan ve onun için yaratılmadığını öğretin!

Umarım bu ufacık ricamı geri çevirmezler.

Çok mu şey istiyorum? Kur'an'a dönelim yeter!

TANRILAR PANTEONU/KONSEYİ ALLAH'IN DÛNUNDAKİ İLAHLAR

Müşriklerin Yüce Allah ile Kendileri Arasındaki Aracı İlahları

Antik dinlerin "tanrılar panteonu/ilahlar konseyi" anlayışı tasavvuf tarafından bize de taşınmıştır. Bu konsey; yüce ruhlardan ve Allah'a yakın büyük evliyalardan oluşan bir "ilahlar meclisi" dir. Kur'an'dan alınan "Mele-i Âlâ" kavramı ile ifade edilir! Ahmet Hulusi'ye göre Tüm evrenler, içindekiler (hayvanat/İnsansı) ve cin âlemlerine ait tüm tedbirat ve tasarruf, "Mele-i Âlâ" nın hükmü/onayı ile çıkar.

Mekkeli müşrikler, Lât, Menât, Uzzâ'ya sadece kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye dua ediyorlar, güya bu aracıların kendilerini Allah'a yaklaştırdığını sanıyorlardı. "Kâinatın öbür ucundaki tanrı, uzak ilah tasavvuru" Mekke müşriklerinin en büyük yanılgısıydı. Bu "uzak tanrı"ya yaklaşmak için, O'na yakın olduğuna inandıkları meleklerin yeryüzündeki simgelerine/putlarına, salih kimselerin ruhlarına vs. tapıyorlardı. Onların şefaatini, tavassutunu, aracılığını umuyorlardı.

Hâlbuki İslam'da Allah insana o kadar yakındır ki, aralarında boşluk bile yoktur. *"Allah kişi ile kalbi arasına girer."* (Enfal/24) O Allah; kuluna kendisinden daha yakındır. *"Biz insana şah damarından daha yakınız."* (Kaf/16) Allah; *"Eğer kullarım sana Benden soracak olurlarsa, Şüphesiz ki ben yakınım, Bana dua edenin duasına icabet ederim..."* (Bakara/186) buyurmaktadır. Bağıra, çağıra dua eden birine Peygamberimiz "Uzakta olan birine mi sesleniyorsun, yoksa sağıra mı?" demişlerdir.

İslam, insan ile "uzak tanrı" arasındaki mesafeyi kaldırmak, "ulaşılmaz, erişilmez tanrı tasavvurunu" yok etmek için

gönderilmiştir. Onun temel hedefi insan ile tanrı arasındaki boşluğu kapatmak için icat edilen "aracılık" fikrini kaldırmaktır. Tarikatlar ise bu aracılık fikrini tekrar geri getirerek, cahiliye şirkini aynen hortlatmışlardır.

Tasavvufta İnsan ile Allah arasında aracılar vardır. Bu müfsitlere, Allah'ın hak dinini bozan fesatçılara göre insandan Allah'a doğru giden şöyle bir yol vardır: sıradan insanlar/avâm, mübarek zatlar, evliyalar, evtâd, nücebâ, nukebâ, kırklar, yediler, kutublar, gavs-ı a'zam. Yine bunlara göre ölmüş olsun, sağ olsun bütün şeyhlerin ruhaniyetleri her yerde hâzır ve nâzırdır. Medet isteyenin imdadına yetişir. Yine her yerde Hızır diye birisi bulunur. Hızır acil servisi gibi, gelmesi saatler sürmez, trafiğe takılmaz. Allah'a bu aracılar olmaksızın ulaşılamaz. Böyle bir evren ve tanrı tasavvuruna sahipseniz zaten sizin Allah'a ihtiyacınız da yoktur. Allah senin gibi bir garibanın bitmek bilmez dertleriyle rahatsız da edilmemelidir. Bu kadar yedek ilah ne güne duruyor değil mi? Allah bu mübarek zatlara, kâinatın yönetimini bırakmıştır (!)

Allah kendisi ile insanlar arasında aracılık yaptığına inanılan kimseleri şöyle tanımlar:

Onlar da sizin gibi birer kuldur. (A'raf/194) *Ne kendilerine, ne de başkalarına yardım etmeye güçleri vardır.* (A'raf/192) *Yürüyecek ayakları, tutacak elleri, görecek gözleri ve işitecek kulakları mı var?* (A'raf/195) *Kıyamet gününe kadar hiçbir şeyle cevap veremezler.* (Ahkâf/5) *Yaratılmış olup, bir şey yaratamazlar.* (Nahl/20) *Ölüdürler, diri değil. Ne zaman diriltileceklerinin bilincinde değillerdir.* (Nahl/21) *Bir sıkıntıyı giderme ve onu değiştirme gücüne sahip değillerdir.* (İsrâ/56) *Rablerine daha yakın olmak için dua ve ibadetle uğraşırlar. O'nun rahmetini umar ve azabından korkarlar.* (İsrâ/57) *Kendilerine bile fayda ve zarar veremezler.* (Hac/12) *Konuşamazlar.* (Enbiya/65) *Müşriklerin yalvarıp durdukları kimselerin zararı faydasından daha yakındır.* (Hac/13) *Bâtıldırlar.* (Hac/62) *Hepsi bir araya gelseler bir sinek dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapıp kaçsa, onu ondan alamazlar. Âcizdir-*

ler. (Hac/73) *İnsanlara rızık vermeye kadir değillerdir.* (Ankebut/17) *Çağrılsalar, çağrıyı duymaz! Duysalar, bile cevap veremezler.* (Fâtır/14) *Yeryüzünde hiçbir şeyi yaratmamışlardır.* (Fâtır/40) *Allah zarar vermeyi dilese, onların şefaati fayda vermez, onların şefaati onları kurtaramaz.* (Yasin/23) *Allah bize bir zarar dileyecek olsa, O'nun zararını kaldıramazlar. Ya da Allah bize bir rahmet vermeyi istese, O'nun rahmetini tutup önleyemezler.* (Zümer/38) *Hüküm gününde hiçbir şeye hükmedemezler.* (Mü'min/20) *Ölüm anında ve Kıyamet gününde kendilerine yalvarılan, yardıma çağrılan ilahlar/kimseler, çağıranlardan uzaklaşıp onları terk eder.* (A'raf/37)

Ricâlullah, Ricâlü'l-Gayb/Evreni Yöneten Veliler Topluluğu

Ricalullah, ricalu'l-gayb, nücebâ, nükebâ, büdelâ, ümenâ, evtad, ahyâr, abdal, kutub, kutbu'l-aktâb, gavs, gavs-ı a'zam vs. gibi hayali masal kahramanları, Yunanlıların tanrılar panteonu/konseyi gibi, kâinatı yönetmektedirler. Baştan sona küfür ve ilhad olan bu evreni yöneten evliya sürüsü inancı maalesef sûfi Müslümanların itikadına dâhil olmuştur.

Bu tanrılar panteonu; bir tanrısal hiyerarşi sistemidir. Tüm tanrılar aslında tek bir tanrının yani "Bir" in farklı ama tamamlayıcı yönlerini gösterir. Farklı özelliklere sahip Tanrılar, birbirlerini tamamlarlar. Zıtlıkların ötesine geçerler ve "Bir" de bütünleşirler.

O aşkın, çok yüce, soyut, nitelenemez olan Tanrı, aşağılık, süfli âlemle ilgilenmez. O'ndan sudûr eden, doğan alt tanrılar kendi aralarında iş bölümü yapmıştır. Kimisi fırtınalara hükmeder, kimisi bereket getirir.

Grek Panteonu: Zeus, Hera, Apollo, Afrodit, Hermes, Hephaeustur, Demeter, Athena, Ares, Poseidon, Dionysus, Artemis vs. şeklindedir.

Mısır Panteonu ise: Amun, Ra, Ma'at, Anubis, Thoth, Horus, Seth, Osiris, İsis, Hathor, Geb, Nut, Sekhmet, Bastet şeklindedir.

Görüldüğü üzere; Amun, Zeus gibi en büyük tanrı, panteonlarda en başta yer alır. Bu ilahlar ayrıca birbirinin oğlu, karısı, metresi, kızı vs. olabilir.

Öküzlerden ilahlarını tasvir etmeleri istenmiş, her biri bir öküz resmetmiş!

Paganlar da kafalarına göre dünya görüşlerine, ihtiyaçlarına göre ilahlar imal etmiş!

Bizdeki, ricalullah (Allah'ın adamları, kahramanları), ehlullah (Allah'ın ailesi) inançları kadim putperestlikte de vardır. Mesela "Tanrı'nın oğlu" miti antik Mısır'da mevcuttu. Osiris Tanrı'nın oğluydu. Firavunlar kendilerini Osiris olarak görmekteydi. Yunanistan'da Platon'un Apollo'nun oğlu olduğuna inanılırdı. Kapadokya'da yaşamış Apollonius isimli pagan bilgenin Zeus'un oğlu olduğuna inanılırdı. Sezar'a bile "Görünür Tanrı" denilmekteydi. İranlıların rahip kralları, tanrının oğlu idiler! Bu rahip krallar; zıllullah/Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesiydi. Yine Yunan mitolojisinde, tanrı veya yarı tanrı diye vasıflandırılan kahramanlara dev denilmektedir. Dev kelimesinin Farsça "divin/tanrı" kelimesi arasında etimolojik köken birliği vardır.

Eski Türk panteonunda da birçok tengriler vardır. İbn Fadlan Başkurt'ların on iki tanrıya inandıklarını söyler. Onların en büyük tanrısı gökte idi. Bilge Hakan anasının çocuklarına karşı gösterdiği sevgi ve şefkatinden bahsederken anasını eski Türklerin tanrılar panteonuna dâhil koruyucu ve merhametli dişi tanrı Umay'a benzeterek "Umay gibi anam" der. Umay, hem koruyucu (Ak Umay) hem yok edici ölüm meleği (Kara Umay)dir. Umay, aynı zamanda hayvanların, kabilenin de koruyucusudur. Kaşgarlı Mahmut; (Şamanist Türkleri kastederek) kâfirlerin göğe, büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye tengri dediklerini ve bu gibi şeylere secde ettiklerini söyler. Yine bunların ulu bilginlere de tengri dediklerini söyler.[1]

1 Abdulkadir İnan, "Eski Türk Dini Tarihi", http://www.genelturktarihi.net/eski-turklerde-tengriler-panteonu.

Bunların anlayışına göre Allah, evreni velîler topluluğu ile birlikte, hiyerarşik bir düzenle yönetir. Üst düzey ruhani bir konsey/"el-meleü'l-a'lâ"nın kâinatı yönettiğini söylerler. Nasıl Allah dünyanın yönetimini krallara, padişahlara verdiyse, evrendeki ruhani ve manevi düzenin korunmasını söz konusu bu sevdiği kullarına vermiştir. Bunlar manevi düzeni korurlar, hayırları celbeder, şerleri defederler. İnsanların imdadına koşarak onlardan belaları savar, sıkıntılarını giderirler. Bu Ricalullah, gizli güçlere ve sırlara sahip olup Hızır, İlyas ve Mehdinin işlerini görürler. Bunlar tayy-ı mekân[2] yapar, suda yürür, pis-murdar olanı temize, taşı-bakırı altına, şarabı-sirkeyi şerbete, necaseti bala çevirebilirler (!)[3]

Bu büyük velîler çok ibadet ederek, kerûbiyyûn meleklerine benzemişler (!) Allah'a vasıl olup, O'nda fani olmuşlar. Yani Allah'laşmış, O'na dâhil olmuşlardır. Ehlullah/Allah'ın ailesi olmuşlardır. Zaten O'ndan yaratılmadık mı? (!) Bu sapıklara delilinizi getirin dediğinizde diyecekleri sadece şudur: "Koskoca şeyhler bunlardan bahsetmişse, kendilerinin gavs, kutub olduğunu söylemişse bundan şüphe mi edilir? Bu kadar evliya yalan söyleyecek değil ya!"

Yani; bunların dinlerini vaz eden/ortaya koyan Allah değil, şeyhleridir.

Sayıları kırk kadar olan abdalların Suriye ve Irak'ta oturduğu söylenir. Ne hikmetse senelerce Nusayri diktatörler altında inim-inim inleyen Suriyelilere bu abdalların hiçbir hayrı dokunmamış görünüyor. Şeyhu'l-Ekber de Şam'da medfundur. Ne hikmetse ruhaniyetleri Suriyelilere hiçbir esenlik getirmemiştir. Nukeba Mağrib ülkelerini mesken tutmuş, Nücebâ, Mısır ve Yemeni; Ahyar, Irak'ı tercih etmiş! Kutub da Mekke de ikamet etmekte imiş (!) Bu kutub hazretleri, ne hikmetse kutub inancını küfür sayan Vehhabilerin yurdunu çok sevmiş olmalı ya da bu müşriklerin şerrinden kaçıp, oraya sığınmış olmalıdır.

2 İmam Rabbânî'yi, müritlerinden on ikisi akşam iftara davet etmişler ve aynı zamanda on iki kişinin iftar sofrasında da hazır bulunmuşlar! Bu türden hikâyeler bu masal dünyasında çok yaygındır.

3 Cengiz Gündoğdu, *Abdülmecid Sivasi*, s. 271.

Bu müşriklere göre Allah evrenin yönetimini şöyle taksim etmiştir:

- Gavs, kutub ya da kutbu'l-aktab: Allah'ın nâsûtu, insan şeklindeki tecellisi,
- İmâmân/İki imam: Kutbun yardımcılarıdır. Biri melekût âlemini, diğeri mülk âlemini yönetir.
- Abdâl, budelâ: Birbirlerinin yerine aynı şekil ve görünümde geçerler, diledikleri zaman diledikleri yere giderler. Bunlar antik yunan mitolojisindeki Zeus, Apollon, Afrodit gibi evrenin kozmik işleyişine müdahale eden tanrı ve tanrıçalardır. Bol yağmur yağdırır, zalimleri cezalandırır, belaları kovarlar. Bunlar Allah'tan ne dileseler asla geri çevrilmez. İbnü'l-Arabî'ye göre Allah evrenin yedi bölgesini yedi abdal ile korur. Yedi semanın ruhaniyeti bu kimselere bağlıdır. Her biri de gücünü yedi semada oturan İbrahim, Musa, Harun, İdris, Yusuf, İsa ve Âdem gibi yedi peygamberden alır.[4]
- Nüceba/soylular: Sayıları yetmiş kadardır. Bunlar insanları ıslah etmeye, insanların sıkıntılarını gidermeye çalışan erenlerdir.
- Nukebâ: Sayıları üç yüzdür.
- Ayrıca, rucebâ, ümenâ, kırklar vardır. Ayrıca her gurubun bir lideri de bulunur. Hatta sular bile unutulmamış. Ricalu'l-mâ; denizlerin ve nehirlerin diplerinde yaşayan ve oralarda Allah'a ibadet eden bir topluluktur. Ayrıca; ıssız çöllerde, vadilerde yaşayan Ricalu'l-besais vardır ki bunlar bir an görünüp, hemen kayboluverirler.

Nasıl amma orta çağın sûfi dünyası!

Mevlanâ bir gün kaplıcaya gider. Orada bir azgın dere vardır. İçinde de "Su Issı/su tanrısı" yaşarmış. Her sene bu tanrı birkaç kişiyi suya alıp boğarmış. Mevlanâ bunları işitince hemen sarığıyla, cübbesiyle dereye dalar. Bu "Su Issı"nı Müslüman yapar. Birazdan bu su tanrısı/canavarı çıkar, bundan

4 Süleyman Uludağ, "Abdal" md. *DİA*, C. 1, s. 59.

sonra biz de Mevlanâ'nın kullarıyız, o bize iman ve irfan öğretti der. Bir daha adam kapıp, boğmayacağına tövbe eder. Mevlanâ da "bu su tanrısı ve diğerleri, biz hak âşıklarının kullarıdır"[5] diyerek hayali su perisini imana getirdiğini ilan eder (!)

Bu ricalullah/Allah'ın adamları, yiğitleri, erenleri Cebrail, Mikail, İsrafil ve Müdebbirat gibi meleklerin vazifelerinin bir benzerini yapar. Ayrıca bu ricalullah'ın bir kısmı mülk ve şehadet âleminde, diğer bir kısmı da gayb ve melekût âleminde tasarrufta bulunur.

Bu ricalullah, ilahlar sürüsü epey kalabalık. Bu sapıklık ilk sûfilerde yoktur. İlk defa Kettani'de (v. 322) rastlanır. Bir sonraki aşamada sûfi müfessirlerden Sülemi, bir felaket anında kulların dua merciinin evtâd olduğunu söyleyecektir.[6] Yani artık daraldığınızda Allah'a değil, bu yeni tasavvuf dininin aracı ilahlarına koşmalısınız!

Bir sonraki aşamada Gazâlî şöyle diyecektir:

> Allah'ın öyle kulları vardır ki, nübüvvet sona erince peygamberlerin yerini evtâd/arzın direkleri alırlar. Onlar ibadetlerinden dolayı değil, tasavvufi yaşantılarıyla bu hâllere yükselirler.

Hâtemü'l-evliyâ teorisini ilk ortaya atan Hâkim et-Tirmizi (v. 320) işi biraz daha ileri götürür. Kendisini hâtemü'l-evliyâ olarak niteler. Kendisinden sonra Ehl-i Beyt'ten kırk adet abdal/budelâ'yı kâinatın yönetimine dâhil eder. Çünkü kendisi de Şii'dir.

Her zaman en büyük sapıklık, şeyhlerin en büyüğü, İbnü'l-Arabî'ye kalır. Batlamyus kozmografyasını esas alarak kozmik yönetimi irili ufaklı binlerce ilahla doldurur. Koca şeyh yanılacak değil ya! Ömrünün sonuna kadar teheccüd namazı kılmış! Eh, teheccüd hatırına kabul edersiniz!

Abdulaziz ed-Debbağ *İbriz* adlı kitabında; bir ilahlar sürüsünün yılda bir kez Hira mağarasında toplanıp, bir yıl içinde

5 *Menakıbu'l-Arifin*, C. 2, s. 56.
6 Süleyman Uludağ, "Ricalul-Gayb" md. *DİA*, C. 35, s. 82.

olacak işleri kararlaştırdıklarını ve bir Divan/hükümet toplantısı yaptıklarını anlatır. Güya gavs başkanlığında tüm ricalullah toplanırmış. Melekler gelir, ölmüş velîler gelir, ara sıra peygamber de uğrar. 24 saat süren bu toplantı Süryanice kayda alınır. Gavs evinden bile bu toplantıyı idare edebilir. Oraya istediği surette ruhen gidebilir. Her şey karara bağlanır, takdir edilir tartışılırmış.

Bu masallar yalnızca orta çağdakilerde yoktur. Günümüzde yaşayan Ahmed Hulusi gibileri de bu ricalül-gayb'ın âlem hakkında alınan kararlarda söz sahibi olduğunu, âlemin idaresini üstlendiklerini söylemektedir.[7] Yine okuma yazması olmayan Çoban Hacı Halis Kestane de böyle arşın üstünde hükümet toplantılarına katılmakta, ab-ı hayat suyunda abdest almakta, sabah namazını Kâbe imamının arkasında topluca kılmaktadır.[8]

Allah kabul etsin mi diyelim, yoksa Allah şifa mı versin diyelim, bilemiyorum.

Bin bir palavra olan bu mitolojik tanrılar sürüsüne dair Kitap ve sahih hadiste[9] tek bir delil bulunmaz. Bulunması zaten kendisini inkâr olur! Bu Tanrılar panteonu (evreni yöneten velîler topluluğu) inancı tüm âlimlerce kâfir kabul edilen bâtınîlerden, Karmatîlerden aynen sûfîliğe geçmiştir. Onlara da İslam öncesi pagan toplumlardan geçmiştir ve bu putperestlik tasavvuf kanalıyla, İslam toplumunun itikadı olmuş, vahiy İslam'ı yok edilmiştir.

Tanrı İnsan, Kutub ve Kutbu'l-Aktâb

Kutub kelimesi; değirmen kayasının, etrafında döndüğü mil, mihver, bir topluluğun yöneticisi anlamına gelmekte olup, çoğulu "aktâb"dır. Tasavvufta ise; velîlerin başkanı, dünyanın ve âlemin yöneticisi anlamında kullanılır. Kutbu'l-aktâb ise; en büyük velî, insan-ı kâmil, hakîkat-i Muham-

7 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 520.
8 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 522.
9 Ahmed b.Hanbel'in dışında hiçbir güvenilir hadis kitabında yoktur. Olanlar da sıhhat bakımından 3.,4.derece güvenilir kaynaklardır. Ya da İbn Arabî'nin çok sadık bir müridi olan Suyutî' gibilerde bulunur.

mediyye için kullanılır. "Hâtemü'l-velâyet" makamı, hâtemü'l-nübüvvetin bâtınını temsil eder, derler. Yine ruh bedene nasıl sirayet etmişse, kutub da tüm varlıklara sirayet etmiştir/yayılmıştır derler.[10]

Kutub; değirmen kayasının etrafında döndüğü mil'dir. Değirmen taşı nasıl milin çevresinde dönüyorsa, evrendeki her şey onun etrafında dönermiş.

Allah dünyadaki ve âlemdeki düzeni onun aracılığıyla devam ettirir. İbnü'l-Arabî, her bir iklimde/bölgede olan yedi kutba abdal, her bir yönde olan dört kutba, evtâd/direkler adını verir. Kutub, varlığın yaratılış nedeni olan hakîkat-i Muhammediyye'nin kendisinde tecelli ettiği kişidir. Kutubların imamı olan Kutbu'l-aktâb evrenin manevi yönetiminden sorumludur.

Dört büyük kutubdan biri Abdulkadir Geylânî'dir. Ahmed er-Rifâî'ye daha önceden bu kutbiyyet makamı kendisine teklif edilmiş, lakin bu vazifeden affolunmasını istemiş. Onun ölümünden sonra bu görev tekrar kendine tevcih edilince, görevden kaçamamış, tam 16 sene bu kutbiyyet vazifesini icra eylemişler.[11]

İnsanlara kutub gibi isimler verilmesi, onun kâinatta tasarrufta bulunduğuna inanılması, baştan sona küfürdür. Kanûnî dönemi şeyhülislamlarından Sâdi Efendi (ö. 1538), kutub inancı hakkında "Küfürdür, tecdid-i iman ve nikâh lazım olur." diye fetva vermişlerdir.[12]

İbn Haldûn; "İsmailiyye nasıl insanları yönetmek için imamet anlayışı geliştirdilerse, Iraktaki sûfîler de bunlardan iktibas yaparak, marifetullah işinin öğretimini kutba verdiler. Onu, zahirdeki İmam'ın batını yaptılar. İmam'ın nasıl nâkipleri varsa, kutbun da abdalları vardır. Nasıl imamın varisleri varsa, ölen kutbun da yerine ariflerden birisi hemen geçirilir." der.[13]

10 Süleyman Ateş, Kutub md. *DİA*, C. 26, s. 498.
11 Mustafa Tahralı, "Rıfai" md. *DİA*, C. 2, s. 129.
12 *Şamil İslam Ans*, "Kutub" mad.
13 İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2.C, s. 677.

Nasıl Allah; (Gulat-ı Şia'nın iddiasına göre) Hz. Ali soyundan gelen imamlara hulûl etmişse, sûfilerin kutbu da aşağı-yukarı aynı konumdadır. O da Allah'ın en mükemmel mazharıdır. Kendisinde görüldüğü varlıktır.

Özetle; kutub inancı Bâtınîlikten, Şiîlikten tasavvufa geçmiştir. Şiîleşmiş sûfîler de bunu İslam'a taşımışlardır. Bugünkü Müslümanların dini Vahiy İslam'ı değil, tasavvuf dinidir. Tabii bu inanca sahip olan birinin bırakın velî olmasını, sade bir Müslüman olması bile mümkün değildir.

Abdülaziz Debbağ, *İbriz* adlı kitabında "Kutbun (kendini kastediyor) müsaadesi olmadan bir kedinin fare yakalaması bile mümkün değildir." der!

Ticâni denen şeyh de şöyle der:

> Allah'tan ne olursa olsun, yaratıklara her şey ancak kutbun hükmü ile ulaşır. Zerresine varıncaya kadar âlemdeki her varlığın varlığını sürdürebilmesi kutbun ruhaniyeti ile olur. Kutubsuz bir kâinat, ruhu olmayan hayaletlerden ibaret olur. Bütün âlem onun sayesinde rahmet görür. Varlıkların varlıklarını devam ettirmeleri ancak onun sayesindedir. Allah ulvî ve süflî âlemleri onun nefesiyle destekler. Allah ona âlemin varlığının öncesi ve sonrasının bilgisini öğretmiştir. Bütün varlıkların nizamının kendisiyle kâim olması, bütün isimleri ona öğretmesi Allah'ın ona bir lütfudur...[14]

Aristo felsefesindeki, aklı evvel, Hristiyanlıktaki Kelime/ İsa, tasavvuftaki kutub aynı şeylerdir. İslam öncesinin kadim kültürleri İslami renge boyanıp, ümmete yutturulmuştur.

Kuzey Afrika'da milyonlarca müridi olan bu Şeyh Ticani'nin bu inançlara sahip iken gerçekten İslam dairesinde kalabilir mi? Ama sadece Ticâni değil, bu masallara inanmayan tarikatçı var mıdır? Yaptıkları tam olarak kutub denen masal kahramanını tanrılaştırmaktır. Resmen tapmaktadırlar. Ondan korkmaktadırlar, kâinatın yönetimini bu efsanevî şahsa bırakmaktadırlar. Bu apaçık küfür olan sözleri Molla Cami'sinden, İbnü'l-Arabî'sine varana kadar hepsinde görebilirsiniz.

14 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 369-70.

Said Nursî bile, gavs-ı a'zam/en büyük kurtarıcı, yardım edici olarak nitelediği Abdülkâdir Geylânî'nin şu sözlerini nakleder:

Her zorluk ve dehşet anında bizimle tevessül et,
Her şeyde, her zaman himmetimle imdadına koşarım.
Müridimi korktuğu her şeyden kurtarır,
Her fitne ve şerden kendisini korurum.
Müridim doğuda da olsa, batıda olsa,
Hangi memlekette olursa olsun, imdadına koşarım.
Ey şiirimi okuyan kişi, hiç korkmadan bunu söyle,
Şüphesiz inayetin gözü ile koruma altındasın...[15]

Abdulkadir Geylani'nin buna benzer epey elfaz-ı küfür içeren sözleri vardır.[16]

Koca Said Nursî bu apaçık küfür olan sözlere inanıyorsa, Asa-yı Musa'yı boşuna yazmış. Eğer bunlara inanıyorsa Allah'ı kırk vecih ispat etmesine gerek de yoktu. Böyle âciz, ef'alini kullarına, kutublara dağıtmış, edilgen bir Allah'a inanmaktansa, inanmamak yeğdir. Hatta böyle bir ilahı inkâr etmek vaciptir. "Lâ" ile ilahları reddetmeyenin, onlara savaş açmayanın, "İllâ" demesinin hiçbir hükmü yoktur.

Fethullah Gülen'in de Kutbu'l-irşâd'ı bakınız, kim imiş?

Hz. Muhammed ahirete göçünce, onu bu dünyada temsil eden Allah ile irtibatları kavi/güçlü olan insanlardır. Onlar, mazhariyetleri ve misyonlarıyla bir bakıma yeryüzünde âdeta Kâbe konumundadır. Bazen onlar Kâbe'nin etrafında, bazen de Kâbe onların etrafında döner. İşte böyle kişilere "Kutub"

15 Said Nursi, *Sikke-i Tasdiki Gaybî*, 8. Lem'a.
16 *"İbrahim ateşe atılınca onunla beraber idim.*
Ateş ancak benim duam ile soğuyup yakmaz oldu.
İsmâil'e bedel getirilen koç ile beraber idim.
Koçlar ancak benim gönül cömertliğimle indi.
Yakub'un gözü kapanıp kör olduğunda onunla beraber idim.
Yakub'un gözleri ancak benim nefesimle iyileşip şifâ buldu!
Yüceye çıkarken İdris ile beraber idim. Onu Firdevs'e en güzel cennetime oturttum!
Musâ Rabbine münacaat ederken beraberinde idim.
Musâ'nın asa'sı benim asamdan meded gördü!"
(Abdülkadir Geylâni, *Füyûzât-ı Rabbâniyye*, çev. Celâl Yıldırım, s. 74. Bedir Yay. 1975).

adı verilir. Bu kişiler, hep tazarru, naz ve niyaz makamında bulunmaktadır. Allah böylelerinin bakışları ile kâinata bakar, merhamet veya gadap eder. Kutub makamının bir adım ötesinde "gavsiyet" makamı yer alır. Bu makamı kazananların tasarrufları öldükten sonra da devam eder. Kutbu'l-irşad hem kutub hem de gavsdır. Bu açıdan kutbu'l-irşada; hakîkat-i Ahmediyeyi tamamıyla temsil eden, dolayısıyla da hakîkat-i Muhammediyye'ye namzet olan insan nazarıyla da bakılabilir. O, bütün insanlığı sahil-i selamete çıkaracak bir rahmet ve ışıktır. Hâsılı, kutbu'l-irşad, kâinatın mânâ, mahiyet ve muhtevasını anlatan, yeryüzünde Cenâb-ı Hakk'ın matmah-ı nazarı, (hırsla baktığı-herkesten gözü gibi esirgediği?) bir hakikat eridir.[17]

Gülen, kör gözüne parmak sokar gibi, kimi tarif etmiş dersiniz?

Kâinatın İşleyişine Müdâhil Olan İlah, Gavs-ı A'zam

Gavs kendisinden yardım istenen kişi demektir. Egâse, yardım etmek; istigâse, yardım istemek demektir.[18] "*Siz rabbinizden yardım talep ediyordunuz.*" (Enfal/9) ayetinde istigâse olarak geçmektedir.

Tarikatçılar darda kaldıklarında "Yetiş ya gavs!" diye gavsın ruhaniyetinden yardım isterler. Böylece Kur'an'ın ruhu ve özeti olan Fatiha'daki *"Yalnızca senden yardım isteriz."* fermanını teammüden katlederler. Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk ederler. Gavs inancına sahip olan birinin İslam dairesinde kalma imkân ve ihtimali olamaz.

İskender Paşa cemaati şeyhlerinden Esad Coşan şu yalanları hadis diye nakleder: "Çölde devesini kaybeden kişiye Peygamberimiz 'Ey Allah'ın Erenleri (ricâlullah), bana yardım edin (Egîsûnî), benim imdadıma yetişin!' diye dua etmesini tavsiye etmiştir." Kaynak mı dediniz? Efendim şeyhe kaynak sorulmaz. O arş-ı âlâ'ya bakmış, levh-i mahfûz'u seyretmiş, Peygamberin fem-i muhsininden/mubarek ağzından direk işitmiştir (!)

17 http://tr.fgulen.com/content/view/11618/3/
18 Ragıp el-İsfehânî, *Müfredat*.

Gavs; bazen kutbu'l-aktâb, halife, sahib-i zaman (zamanın sahibi), mir'at-ı Hakk (Hakk'ın aynası), Cenâb-ı Allah'ın kendisinde tecelli ettiği kişi adlarıyla anılır. Gavsın sağındaki kutub mülk âlemini, solundaki ise melekût âlemini yönetir.[19]

Allah'a hiçbir iş bırakmamış keratalar!

Aziz Nesefi'ye göre gavs (kutub) olan zatın tabiatında hangi sıfat ağır basarsa, âlemde o sıfatın yansıması çokça olur. Örneğin kutubun tabiatında gazap ve kahır sıfatı baskın olursa, âlemde gazap ve kahır sıfatı yaygın olur. Eğer yumuşaklık ve affedicilik nitelikleri baskın olursa, insanlar arasında yumuşaklık, affedicilik ve huzur çoğalır. Eğer cömertliği cimriliğine baskın çıkarsa insanlar arasında kerem ve cömertlik sıfatları çok olur. Diğer nitelikler de bu minval üzeredir. Çünkü gavs (kutub), âlem dairesinin merkezidir. Âlem dairesi merkez noktasının etrafında döner.

Yüce Allah her bir zaman diliminde Âdemoğullarından birini kendisine vekil olarak seçer.

Allah aşkına! Zerre kadar insafınız varsa söyleyin böyle bir inanç İslam'la nasıl bağdaşır? Böyle bir inanca sahip olan günde binlerce kez kelime-i tevhid getirse, "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur!" demiş olur mu? Bu gavs inancı; Allah'a ait tüm sıfatların gavs denilen kimselere verilmesi demektir. Zaten bunu açıkça söylerler. "Gavsın irade ettiği her şeyi Allah da diler." Gavsın isteği Allah'ın isteği olmuş olur. Allah da Hâşâ! Gavsın her isteğini yerine getiren hizmetçisi. O kadar mübarek bir zattır ki bu gavs hazretleri, O'nun katında o kadar naz-ı niyazı vardır ki, mümkün mü isteği geri çevrilsin? Başka bir ricanız Efendim (!)

Zaten bir kimse binlerce km. uzaktaki kimseye "Yetiş ya gavs!" diyor, o da onun sıkıntısını gideriyorsa, Gerçekten o kimse Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf demektir. Ya da bin sene önce ölmüş şeyh efendi seni işitiyor ve sana da anında icabet ediyorsa, o takdirde o her yerde hâzır ve nâzır demektir.

19 Süleyman Ateş, "Kutub" md. *DİA*, C. 26, s. 498.

Allah Kur'an'ında şöyle buyurur:

Dikkat edin, Yaratmak da O'nun, emir/tasarruf da O'nundur. (Araf/54)

Dua ettiği zaman darda kalana icabet eden, içinde olduğu sıkıntıdan onu kurtaran Allah değildir de kimdir?...Yoksa Allah ile birlikte başka bir ilah ha!...Ne kadar az düşünüyorsunuz. (Neml/62)

Bir adam Rasulullaha, "Allah'ın ve senin dediğin olur." deyince, hemen şöyle çıkıştı: "Beni Allah'a denk tuttun demek" ve şöyle devam etti: "Yalnızca Allah'ın dediği olur." Ama ayetti, hadisti tarikatçılara tesir etmez. Yerlerin ve göklerin ilmine muttali olan şeyh efendi bunları bilmeyecek ha! Allah'ın tüm sıfatları kendisinde tecelli ettiği zât'a sen kalkmış tevhid öğretiyorsun, işine bak kardeşim, gavs hazretleri çarpmadan, biz seni çarpacağız derler. Hakikaten bu çarpık zihniyetteki insanlar adamı yerden, yere çarpabilirler. Onlar ne yaptığına bilmez, mütecaviz, saldırganlardır. Onlardan iman dı, insaf dı beklemeyin.

Bu kutub ve gavs inancı bütün tarikatlarda vardır. Bu inanca sahip olan birinin Müslüman olma imkân ve ihtimali yoktur. Daha ilahın ne demek olduğunu anlamamış ki, "Lâ ilâhe" süpürgesi ile kafasındaki Allah'ın dışında diğer ilahları süpürsün! O hâlâ halis, muhlis kâfir ve müşriktir. Şirk yalnızca; iki tane ilah var demek değildir. Şirk; aynı sıfatta birleşen zâtların sayıca çokluğuna inanmaktır. Allah'ın niteliklerini başkalarına dağıtmaktır.

Allah Samed'dir. Peygamberimize "Samed nedir?" diye sorulduğunda, "Mahlûkatın tüm ihtiyaçlarında kendisine başvurduğu kimsedir." buyurmuşlardır. Peygamberimiz kendisine "Efendimiz" diye hitap eden kimseye "Efendi, ancak Allah'tır!" buyurmuşlardır. Allah ulûhiyette, rububiyette ve ubudiyette birlemedikçe tevhidin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Bu gavs, kutub anlayışları, eski Yunanlılardaki yarı tanrısal milli kahramanlarının ya da Apollo, Zeus, Afrodit vs. gibi antik tanrıların bizdeki yansımalarından başka bir şey değildir. Yani bu inançlara sahip olan tam bir Antik Yunan politeisti (çok tanrıya inanan müşrik)dir.

"Gavs var, dert yok." diyenlere, sormak lazım: *"Eleysellahü bi-kâfin abdehû/Allah kuluna kâfi değil midir?"* (Zümer/36)

Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse, onu O'ndan başka kaldıracak yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun iyiliğini geri çevirecek kimse de yoktur. (Yunus/107)

Ama, müşriklerin sıkıntılarını gideren, onlara hayır celbeden pek çok ilahları vardır. Onlar onlara sadece ilah demezler, "o mübarekler vasıtasıyla" diyerek kamufle ederler.

Tarikatlardaki Şeyh'in Konumu

Şeyh için "Ümmeti içinde Peygamberin yeri ne ise, müritleri arasında şeyhin işgal ettiği mevkii de odur." denir. Tarikatta şeyh her şeydir. O kutubdur, gavstır, insan-ı kâmildir, hakîkat-i Muhammediyye'yi temsil eder. Allah ile olacak işinin ancak onun araya girmesiyle olur. Mürit nefsini öldürme namına şeyhin önünde alçaltılır, şahsiyeti yok edilir. Köpeklerin yediği yerden yemek yemeye zorlanır. En pis işlerde çalıştırılır. İzzet-i nefsi yok edilir. Aklını kullanmasına kesinlikle izin verilmez. Çünkü karşılarında Allah'ın tüm sıfatlarıyla kendisinde tecelli ettiği hâşâ Şeyh Efendi Hazretleri vardır. Artık mürit, gassalın/ölü yıkayıcısının önündeki meyyit gibi olmalıdır. Allah'a kul olmak istiyorsa önce şeyhe kul olmalıdır. Mürid, "Kurban olayım yoluna, canım sana feda olsun, Şeyhim medet!" diye yalvartılır. İtin, Kıtmîr'in olayım diye inletilir. Şeyhinden başka gözüne hayal girmemelidir. Ne derse hemen yapmalıdır. Haramı bile emretse karşı gelmemelidir. Şeyhin emir buyurduğu işte benim bilemediğim bir hikmet vardır diye düşünmelidir. Artık kendini yok, şeyhini var bilmelidir.

Hâlbuki, Müslüman; Allah'a teslim olan değil midir? Varlığını Allah'a adayan kimse değil midir? Kâinatın mutlak hâkimi ve maliki olan Allah'ın mülkünde, insan nasıl olur da kendini O'ndan başkasına adayabilir? Varlığını O'ndan başkasına adayanlar, kendi nefislerine zulmeden, kendilerine yazık edenlerdir. Varlıklarını nâ-hak yere israf edenlerdir. Yazıklar olsun kula kulluk edenlere!

Menakıbü'l-Arifin'de şöyle bir rivayet vardır: Şems, Mevlanâ'dan güzel bir sevgili istedi. O da devrinin en güzel kadını olan karısı Kira Hatun'u kolundan tutup götürdü. Şems, bu benim kız kardeşimdir, olmaz dedi. Sonra bana hizmet edecek güzel bir oğlan getir dedi. Mevlanâ da oğlu Sultan Veled'i peşkeş çekerek, umarım bu hizmetinizi görür dedi. Şems, bunu Mevlanâ'yı güya sınamak için yapmıştı. İşte Mevlanâ şeyhine böyle yürekten itaat etmesi nedeniyle bu yüceliğe ulaşmıştı (!)[20]

Karısını, çocuğunu peşkeş çekmek hangi aklın, dinin, vicdanın kabul edebileceği bir şeyse!

Şeyh olmadan Allah'a ulaşılmaz derler. "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." diye bir sözü hadis olarak rivayet ederler. Hâlbuki bu söz; "Cübbemin altındaki Allah'tır!" diyen Bâyezîd-i Bistâmî'nin sözüdür. Acaba bu sözü söyleyen mi daha şeytandır, yoksa şeytan mı daha büyük şeyhtir?

Zunnûn el Mısri de "Şeyhe itaat, Allah'a itaatten daha iyidir." diyebilecek kadar şeytanın evliyası, evliyanın da şeytanıdır.

İblis'in şerbetini içerek sarhoş olan, fena fillah makamında "fenalaşanlardan Hallâc da İblis'in Allah'a isyanını tebcil ederek; onu tevhidin en mükemmel örneği olarak selamlar; "Üstadım ve arkadaşım İblis'tir. İblis, cehennemle tehdit edildi; yine de vazgeçmedi. Ben Sen'den başkasına secde etmem." dedi"!

Eğer günün birinde şeytan ile böyle bir şeyh arasında tercihe zorlanırsanız, illa ki birini seçin derlerse, ben şeytanı seçin derim. Zira şeytan "Ben Allah'ım, ben Allah'ın bana hulûl ettiği kişiyim, kâinatta tasarrufta bulunmaktayım!" demez.[21] Şeytan en azından Allah'tan korkar ve utanır "*Çünkü ben sizin görmediklerinizi görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah'ın azabı çetindir.*" (Enfal/48) der. Üstelik "*Şeytan'ın hilesi çok da zayıftır.*" (Nisa/76) *Onun vesvese vermekten başka herhangi bir gücü de yoktur.* (İbrahim/22) "*Şeytanın nüfusu/gücü*

20 Ahmed Eflaki, *age*, C. 2, s. 64.

21 Yine şeytan "*Allah, beni yarattı.*" (A'raf 12) "*Allah, âlemlerin Rabbidir.*" (Haşr/16) "*Allah, izzet sahibidir.*" (Sâd/82) "*Allah, insanlara hak/gerçek olanı vaad etti.*" (İbrahim/22) der. Yine şeytan Allah'tan kıyamet gününe kadar izin ister. (İsrâ/62) Demek, ahiretin var olduğuna da inanıyor.

ancak onu velî edinenlere ve Allah'a ortak koşanlara yeter." (Nahl/100). O şeytan müminlere, muvahhitlere diş geçiremez. *"İman edip, Rablerine güvenenler üzerinde onun etkin bir gücü yoktur."* (Nahl/99) Yine Şeytan Allah'a *"İhlâslı/muvahhit kullarını saptıramam."* (Sâd/83) der. Şeytan cinlerdendir. (Kehf/50) İnsan cinlerden daha üstündür. Dolayısıyla insî/insan şeytanları, cin şeytanlarından daha büyük ve tesirlidir.

Gerçekten de suret-i haktan görünen insî şeytanlar çok daha tehlikelidir. Siz hiç şeytanın bedenlenip ümmetin karısına, kızına, ırzına, namusuna fiilen musallat olduğunu gördünüz mü? Ama şeyh geçinen birçok şarlatan bunu yapmıştır. "Bizim nikâhımızı Cebrail kıydı, Peygamber bana varmanı emretti, ellerim şifalıdır, dokunduğum yere bir daha hastalık değmez, doğacak çocuğumuz zamanın en büyük mürşidi olacak, eğer bana teslim olursan şefaatim sana vacip olur." gibi laflarla kaç tane hanımın iffeti haleldar edilmiştir? Siz hiç emeğinizi, sofranızdaki ekmeğinizi şeytanın gelip aldığını gördünüz mü? Lakin bu şeyh geçinen insî şeytanların elleri müritlerin cüzdanlarındadır. Topladıkları paranın nerelere harcandığını kimseler bilmez. Çalışmadan bir elleri balda, bir elleri yağda holding patronları gibi yaşarlar.

Bunlar Allah'ın halifesi, vekili gibi hareket ederler, Allah hakkında bir sürü şeriata uymayan sözler söylerler. Uydurdukları tasavvuf dinini esas alıp, Kur'an'ı ona göre tevil ederler. Peygamberin söylemediği pek çok sözü onun ağzına koymaktan zerre kadar hayâ da etmezler. Rüyalarında peygamberi görürler, Şu partiye oy verilecek, bu konu içtihada kapalıdır, zira emr-i rasuldür, diyerek siyaset ve dünyalık devşirirler. Şu kadar müridimiz var, cemaatimizin şu kadar oyu var deyip, pazarlığı yüksekten açarlar. Peygamberi rüyada filan gördükleri de yoktur aslında. Ama gördükleri kesin bir şey var, o da çuvallar dolusu para! Din bezirgânları!

"(Müşrikler) kendilerine yardım eder diye Allah'tan başka ilahlar edindiler. Hâlbuki bu kimseler asla onlara yardım edemez. Aksine kendileri bu ilahlaştırdıkları kimseler için hazır kıta askerlerdir." (Yasin/74-5) Şeyhlerin kimseye yardım etti-

ği yoktur amma, nasıl olsa onların hazırolda bekleyen mürit ordusu vardır. Onun ricasını emir telakki edecek, bir dediğini iki etmeyecek emir kulları sürüyle.

Şeyh güya mürit ile Allah arasında vasıtadır. Şehirlerarası voltajı yüksek elektrik hatlarından cereyan alınabilir mi? Alınamaz. Nerden alınır? Voltajı 220 volta düşürülmüş trafodan alınabilir! İşte tıpkı bunun gibi, sıradan bir insan da ancak şeyh vasıtasıyla Allah ile irtibat kurabilir derler. Şeyhten yüz çevirmek, Hakk'tan/Allah'tan yüz çevirmektir derler. Şeyhin ruhaniyeti her yerdedir. Şeyhin tasarrufları, Allah'ın tasarruflarıdır. Yani, tarikatlardaki şeyh telakkisi tam olarak kula kulluktur. Bu tüm tarikatlarda böyledir. Hak tarikat filan yoktur. Hepsi üç aşağı-beş yukarı aynıdır. Sadece henüz her şeyden haberi olmayan saf mürit vardır. Bâtınîlikteki gibi aşama aşama gidildiği için tarikattaki toylara henüz her şey söylenmemiştir. O kadar!

Birkaç zaman önce Haydar Baş'ın TV kanalında adamın birisi, bu Kadirî Şeyhinin gözü önünde komalık edilene kadar dövülmüştü. Canlı yayın olmasa idi adam belki mevta olacaktı. Zavallı adamın tek suçu şeyh efendiyi eleştirmekti. Şeyhin eleştirilmesi onlara göre affedilemez bir suçtur. Zavallı adamın iki gözü kapanmıştı. Umarım bu ona iyi bir ders olmuştur. Adamı bu kadar şeytan bile çarpmaz. Demek evliya çarpması böyle bir şeymiş. Umarım, gözleri hakikati görebilecek kadar olsun açılmıştır. Bir daha sokulmaz böyle evliyaların yanına!

> *Ne var ki (bazıları hem Allah'a inanıp, hem de) Allah'ın dûnunda O'nun haklarında hiçbir delil indirmediği ve kendilerinin de haklarında sahici bir bilgiye sahip olmadıkları kimselere kulluk ediyorlar. Zâlimlerin/müşriklerin hiçbir yardımcısı yoktur.* (Hacc/71)

Çarşamba şeyhi Mahmud Efendi şöyle der:

Bir mürid mürşidi için niye emrediyor, niçin yasaklıyor? derse mürid olamaz. Çünkü inat ediyor, inatla bu iş olmaz. Nitekim İsmail Hakkı Bursevi buyurdu ki:

> Talebe akıl ve şeriat ölçüsüne göre hocasından hoş olmayan bir hâl görse bile, işlerine sözlerine, hâl ve hareketine asla itiraz etmemelidir. Onda gördüğü o davranışı kerih görüp hocasının bu

konuda cahil olduğu, hata ettiği gibi su-i zanda bulunmamalıdır. Aksine hatayı kendi göz ve idrakinde aramalıdır.[22]

Sahabe bile, "Ya Rasulallah! Bu Allah'tan mıdır, senden midir/senin reyin ile midir?" diye soruyordu. Peygamber'in reyi, içtihadı ile verdiği bir karar ise, "bu yanlıştır" diyebiliyorlardı. Çünkü Peygamber onları böyle yetiştirmişti. Peygamberimiz bütün dünyevi meselelerde ashabıyla istişare yapmıştır. Günümüzün şeyhlerine laf edenin, onlara hatalı diyenin can güvenliğini hiçe sayması gerekir. Günümüzde şeyhlere yapılan muamele insanüstü muamelesidir. Onlar günahsız, yanılmaz, kutsal ruhanilerdir. Ne dilerlerse dilesinler, duaları asla boş çevrilmez, aynı anda birçok yerde bulunabilir ve binlerce müridinin sıkıntısını giderebilir. Hatta onlara "Nuru's-Semavat-i ve'l arazîn" (yerlerin ve göklerin nuru) diye Allah'ın sıfatlarını vermekten bu sapıklar zerre kadar sıkılmazlar. Hâşâ onlara yürüyen ilah nazarıyla bakılmaktadır. Mekkelilerin Lât, Menât, Uzzâ hakkındaki inançları günümüzdekilerden daha masumdur.

Onlardan birinin emirlerine teslim olana müjdeler olsun,
Gizli sultandır, Mevlâ'nın sırrıdır,
Kalbini keşşaf kılmış, bütün halk ona şeffaftır.
Onu arayıp bulan, ona kul olan, telkinini alan bütün ilahî hâllere kavuşur,
Sevgisi canımda, sırrı zatımda, üstümden savar bütün belaları,
Pir yüzündendir hakkın hidayetleri...[23]

Allah ise, Rasulüne şunu emretmektedir: "De ki: Ben –Allah'ın dilemesi hariç– kendime bile bir fayda ve zarar vermeye mâlik/muktedir değilim." Kur'an'daki din nerede? Tasavvufçuların dini nerede? Koca Peygamber değil başkalarına, kendine bile fayda ve zarar veremezken, bizim yüzlerce sene ölmüş şeyhlerimiz aynı anda binlerce insanın belasını savıyor, sıkıntılarını gideriyor!

Allah ıslah etsin hepinizi!

Bütün peygamberler kavimlerine şunu öğütlemişlerdir: *"Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur."* (Araf/59)

22 Mahmud Ustaosmanoğlu, *İrşadü'l Müridin*, Yasin Yay., s. 171-3.
23 S. Abdurrakib Erol, *Yüce Nakşibendiye Tarikatı*, s. 96-8.

Bir Mevlevî olan Ahmet Eflakî'nin, *Menâkıbu'l-Arifin*'den bir pasaj aktarmak istiyorum:

> Sultan Veled buyurdu ki: Bir gün babam (Mevlânâ) medresede bilgiler saçıyordu. (Bu arada) Halis mürit; kendi şeyhinin herkesten üstün olduğuna inanan kimsedir. Meselâ: Bir adam Bâyezîd'in müritlerinden birine "Senin şeyhin mi büyük, yoksa Ebu Hanife mi?" diye sordu. Mürit "Benim şeyhim." diye cevap verdi. Sonra "Ebu Bekir mi büyük, senin şeyhin mi?" diye sordu. O yine "Benim şeyhim." diye cevap verdi. (Nihayet) O birer birer bütün sahabeyi saydı, fakat mürit yine şeyhinin hepsinden büyük olduğunu söyledi. Sonra "Muhammed mi büyük, senin şeyhin mi?" dedi. O yine "Benim şeyhim büyüktür." dedi. En sonunda "Tanrı mı büyük, yoksa senin şeyhin mi?" diye sordu? Mürit "Ben Tanrı'yı şeyhimle gördüm, şeyhimden başka bir şey tanımam, hep onu tanırım." dedi. Başka bir müride de "Tanrı mı büyük yoksa senin şeyhin mi?" diye sordu. Bu mürit de "Bu iki büyük arasında hiç fark yoktur." dedi. Ariflerden biri de "Bu iki büyükten daha büyük biri lazımdır ki o, farkı ortaya koysun." demiştir.[24]

İşte tarikatlardaki şeyhin konumu budur. Kula kulluk.

Zaten vahdet-i vücut nazariyesini kabul edenler, her bir şeyin Allah'tan sadır olduğuna, O'ndan çıktığına –yaratılmadığına– inandıkları için, şeyhleri Allah'ta fani olmuş, O'na karışmış bir ilah, Allah'ın parçası olarak görürler. Hâlbuki eli eteği öpülen, ayağı yalanan günümüzdeki pek çok şeyh İslami ilimlerde cahil, dünyayı tanımayan, çağın getirdiklerinden habersiz, oldukça kültürsüz kimselerdir. Şeyhlikleri babalarının sulbünden/belinden veya evlendikleri kızdan, yani kayın pederlerinden geçen "beşik şeyhleridir." Çok zeki olmasalar da böyle bir saltanatı başkalarına bırakacak kadar ahmak da değillerdir. Ayrıca küçük çocuklar gibi birbirlerini kıskanırlar. Sülaleler boyu husumet besledikleri rakipleri vardır. Zerre kadar ahlaklı olsalar kendileri hakkında anlatılan keramet menkıbeleri karşısında, "Durun çocuklar, abartıyorsunuz, hakkımda anlatılanlar doğru değildir!" derlerdi. Tam aksine, bunları el altından yakın çevrelerine yaydırırlar.

> *(Ama o müşrikler kalkarlar O'nun) kullarından birini O'ndan bir parçaymış gibi telakki ederler. Şu bir gerçek ki, bunu yapan katmerli bir nankörlük içindedir.* (Zuhruf/15)

24 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 358.

Görüldüğü gibi, Rehberi/şeyhi Kur'an olmayanın rehberi şeytandır.

İnsanlara Allah'ın İsimlerinin Verilmesi

Allah'ın "rahman, rahîm" gibi isimlerinin insanlara verilmesi hoş değildir. Peygamberimiz bu tür isimlerin "Abdurrahman/Rahman'ın kulu, Abdurrahim" gibileriyle değiştirilmesini tavsiye etmiştir. Mesela Samed Allah'tır, hiçbir şeye muhtaç olmayan demektir. Bilinçli olarak bu ismin çocuğa verilmesi, "Ben hiçbir şeye muhtaç değilim." demek gibi, bir nevi meydan okumadır.

Hadi bunu yapan Arapça bilmeyen cahil kesimlerdir diyelim. Pekâlâ, kendilerine asrın imamı, büyük evliya diye takdim edenler ma'zur mudur?

Örneğin ne demektir Mevlanâ? Mevlanâ; "Bizim velîmiz, Mevla"mız, hâşâ Allah'ımız demektir. Bu kelime kendimizden aşağıda olan kimseler için kullanılırsa köle, abd için kullanılır. Mesela Emevîler zamanındaki Mevalî/mevla'lar hareketini, Ömer'in mevlası Sâlim gibi ifadeleri çoğumuz duymuştur. Lakin Mevla kelimesi kendimizden yukarıda olanlar için kullanıldığında "Allah" anlamına gelir. Amenerrasûlü'nün sonundaki "Ente mevlânâ/Sen bizim mevlamızsın" demektir. Allah müminlerin mevlası, velîsidir. *"İnkâr edenlerin mevlası yoktur"*. (Muhammed/11) *"O ne güzel Mevla, ne güzel yardımcıdır."* (Enfal/40) *"Sonunda onlar gerçek Mevlaları olan Allah' a döndürülürler."* (Enam/62)

Kelimenin orijini, "iki şey arasına kendilerinden olmayan bir şeyin girmesine izin verilmemesi" demektir.[25] İki dost arasına, kul ile Allah arasına bir üçüncünün girmemesi demektir. Allah'tan başka velî edinmemek demektir. Tarihte bu isim maalesef insanlara verilmiştir. Celaleddin-i Rûmî'ye ve Halid-i Bağdadî'ye bu isimlerin verilmesi çok büyük hatadır. İnsanlara hiçbir şekilde Allah'ın isim ve sıfatları verilemez. Hatta bugün "Mevlanâ pide salonumuz" bile vardır. Mevlanâ'mızı afiyetle ye-

25 İsfehani, *Müfredat.*

mekteyiz. Tıpkı Mekkeli müşriklerin helvadan yaptıkları putu önce tapıp, sonra yedikleri gibi! Allah encamımızı hayreylesin.

Bediuzzaman ismi de böyledir. "Bedi"; bir işi eşsiz, benzersiz yaratan demektir. *"Allah yerlerin ve göklerin yaratıcısıdır."* (En'am/101) Ayetindeki bedi' kelimesi bu anlamdadır. Yine ibda'; herhangi bir şeyi alet, mekân-zaman kullanmadan yoktan icat etmek anlamına gelir.[26] Bedi'nin bir diğer anlamı; örneği ve benzeri olmayan varlık demektir. Bu takdirde bediuzzaman; zamanın harikası, zamanının eşi-benzeri olmayan şahsiyeti, diğer anlamı da hâşâ! Zamanın harika yaratıcısı anlamına gelir. Bu isim de nadir olsa da bazı kimselere verilebilmiştir.

Yine bazı Nakşîlerin şeyhlerine "Sahibu'z-zaman/zamanın sahibi" demeleri affedilmez bir hatadır. Zamanın sahibi, onun efendisi onu yaratandır. Zaman yaratılıştır. Her an zaman yaratılır ve zaman ile birlikte zamanın içinde bulunan her şey de! Bu söz Karmatilerin, bâtınîlerin imamlarına verdikleri "Kâimü'z-zaman" sıfatından mülhemdir!

Yine Allah'tan başkasına gavs demek, hatta gavs-ı a'zam demek apaçık şirktir. Gavs Allah'tır. Örneğin Cevşen'de geçen Allah'ın isimlerinden biri de Mugîs'tir.

Kutub ise; güya dünyanın ya da manevi âlemin etrafında döndüğü eksen, mihver demektir. Bu haddi aşanları kutub da kesmez. En büyüklerine kutbu'l-aktab derler.

Haktan sonra geriye ne kalır ki? Sapıklıktan gayri. (Yunus/32)

Şeyhler İçin Yapılan Mahiyeti Meçhul Dualar

Allah ile aldatan bazı müşrik önderlere göre kutsal eşyaları ve evliyayı aşırı övmek, yüceltmek, kutsamak şirk olmaz. İşte bu mantıkla Peygamber ilahlaştırılır, sakal kılları mabede sokulup etrafında tavaf edilir, tarikat şeyhleri, seyyitler, üstatlar takdis edilir.

Hâlbuki Hz. Muhammed, kendisine "Sen bizim yücemiz, Efendimizsin!" diyen sahabesini, "Efendi sadece Allah'tır, Allah!" diye azarlamıştır!

26 İsfehani, *Müfredat.*

Bugün İslam'ın ilk asırlarında olmayan bir din dili, Tapınak dili icat edilmiştir. Bu dil; kasten ağdalı ve muğlak ifadelerle örülmüştür. Kendi aralarında konuştukları bu dil ile havâs/elit tabakadan olduklarını ihsas ettirirler. Tasavvuf ilmi zaten oldum olası sırrî'dir, mistiktir, gizemlidir. Onlara göre tasavvuf Allah ile kul arasında bir sırdır. Buna melekler bile muttali olamaz derler.[27] Onlara göre ilahî hakikatler ve varlığın sırrı akılla kavranamayacak kadar ince ve gizlidir (!)

Aslında ilk sûfiler "Cüneyd, Zünnûn" vs. gibi yalın olarak anılabilirdi. Hicri 4. ve 5. asırdan sonra "kaddesallahü rûhahü'l-aziz/Allah aziz ruhunu takdis etsin." cümlesi tek-tük kullanılmaya başlandı. Bozulma yüzyıllar içinde büyüdü ve H 8. yüzyıldan sonra, özellikle de Horasan ve Anadolu'da şeyhler "kuddise sirruh" şeklinde anılmaya başlanmıştır.[28]

İlk defa "velîlerin kutsîler olduğu" söyleyen hâtemü'l-velâyet teorisinin mimarı Hakîm et-Tirmizî'dir.

Tarikat kitaplarında şeyhler için İslam'da bilinmeyen birtakım dualar vardır. "Allah razı olsun, Allah rahmet etsin, taksiratını affetsin" gibi dualar onlara yetmemiş olmalıdır. "Kuddise sirruhu/onun sırrı takdis olsun", "Kaddesallahü ervâhahüm/ Allah onların ruhlarını takdis etsin, kutsasın." Nedir ki sırları?

Takdis; ilahî temizlik demektir. Ayrıca; takdis etsin demek; yüceltsin, ululasın, mübarek kılsın anlamına gelir. Kur'an'da yalnızca Allah takdis edilir. *"Allah'ım biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz."* (Bakara/30) Kuddûs; kelimesi Allah'ın sıfatlarındandır. Takdis etmek, kısaca kutsamak demektir.

Tarikatçılar Allah'tan başka birçok kimseleri kutsamış ve kutsallaştırmıştır. Ne kadar kutsal, o kadar ilah!

Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih anlamına gelen takdis kelimesini şeyhlerine izafe etmekten zerre kadar hayâ etmemişlerdir.

27 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 130-1.
28 Süleyman Uludağ, "Kuddise Sirruh" md. *DİA*, C. 26, s. 314.

Bu takdis kelimesi, daha çok kilise babalarının dualarında geçer. Kutsanmış ekmek ve şarap ayinlerine "kuddes" denir.[29] Kiliselerde ekmek İsa'nın bedenini, şarapta kanını temsil eder. Şarabı içen, ekmeği yiyen Tanrı ile bütünleşmiş olur. Yani Tanrılaşır, yani kudsîleşir. Bu da Hristiyanlığa Anadolu sır dinlerinden intikal etmiştir.

Ayrıca bu "sırrı kutsanmak" her ne demekse! İslam'da esrar/sırlar âlemi diye bir şey yoktur. "Esrar âlemi" vardır. O da esrarkeşlerin yaptığı âlemdir. Bir de bazılarının dini hayattan koparmak için çektiği "Sırlar Dünyası" gibi TV dizileri vardır. Din apaçık güneş gibidir. Herkesin anlayabileceği kadar basit ve sadedir. Din'in bir sırlar bulutu içinde takdimi lazımdır ki, bu esrar bulutlarını çözecek, sırları faş edecek aracılara, Allah ile kul arasında şefaatçilere ihtiyaç olsun. Yani aracılık/şirk dini için ortamın hazırlanması lazımdır. Dinin böyle mistik, gizemli takdim edilmesi hâlinde insî şeytanlara gün doğacaktır. Gelin bu sırlara sizleri de vakıf kılalım, sizlere yardımcı olalım diyerek size aracı ilâhlar bulurlar.

Bunların sırları, Müslümanlara açıkça söyleyemedikleri inanç ve felsefeleridir. Hallâc gibi mertçe küfür olan itikatlarını söyleyememişler, şifreli konuşmuşlar, kendilerine has özel bir dil geliştirmişlerdir. Aslında kendilerinden olmayanların duymasını istemedikleri sırları, şirk ve küfürleridir. Mesela en mutedil sûfî olarak lanse edilen Cüneyd el-Bağdadî bile; -hulûl ve ittihad inancına sahip olduğu ve bundan dolayı diğer insanların cezalandırmasından korktuğu için- tevhid ilmini (bu bizim bildiğimiz tevhid değildir) yakın dostlarına herkes uyumaya yattığında, evinin kapısını kilitleyip, anahtarını da yastığın altına sakladıktan sonra bahsetmeye başlardı. Bu sakladıkları ilim Kitap ve sünnete uygun olsaydı bu ilimleri niye saklasınlar ki!

Şeyhleri, Muhterem Hoca Efendi, gavs hazretleri, Asrın müceddidi vs. gibi isimlerle anarlar. İsimlerini yalın olarak ağzınıza alamazsınız! Adamlar nerdeyse, şeyhlerini abdestsiz

29 *Mucemu'l-Vasît*, s. 719.

ağzımıza aldırmayacaklar. Ağzımıza es kaza aldıysak, "Allah onların sırrını takdis etsin, onların ruhlarını kutsasın, ruhları kudsî ruhlara karışsın" vs. şeklinde bir sürü anlamı meçhul dualar yaptırırlar. Hâlbuki adam, Kur'an'ın tüm anlamlarına takla attırmış, tevhidi katletmiş, İslam dışı binlerce hurafeyi dine sokmuş, dinin ırzına geçmiş buna rağmen bizden hâlâ bu insanların kutsanması istenmektedir.

Müşrikler Allah tek başına anıldığında, onların ilahları anılmaksızın anıldığında söz ne denli değerli olursa olsun, önemsemezler. Allah'ın dûnunda edindikleri ilahlardan birazcık söz edildiğinde yüzlerindeki sevinç hemen belli olur. Gavs hazretleri filan deniliverirse yüzleri sevinçle parıldar!

Ne zaman Allah tek başına anılsa, ahirete inanmayanların kalpleri tiksinir. Ne zaman da O, O'nun astı kabul ettikleri ilahlar ile anılsa, müjdelenmiş kişi gibi sevinirler. (Zümer/45)

Antropomorfist/İnsanbiçimci Allah Anlayışı ve Tasavvuf

Tasavufçular; Allah Âdemi onun suretinde (Kendisi gibi) yarattı. hadisine dayanarak, insanın Allah şeklinde yaratıldığını, Allah'ın insan-ı kâmil şeklinde görüldüğünü söylemeye çalışırlar. Buharî'de geçen bu hadisin tamamı şöyledir: Peygamberimiz kölesini döven ve ona Allah senin ve senin gibilerin yüzünü çirkin etsin diye beddua eden adama "Böyle söyleme, çünkü Allah Âdemi onun suretinde/onun gibi yaratmıştır." demişlerdi. Buradaki O zamirini bu sapıklar Allah'a isnat etmişlerdir. Hâlbuki buradaki zamir açıkça köleye işaret etmektedir. Bu insan biçimci tanrı anlayışı Yahudilik ve Hristiyanlıktan bunlara sirayet etmiştir. Kur'an ise Allah'ı şöyle tanımlar: *"Hiçbir şey O'na benzemez."* (Enam/100) O'nun eşi, benzeri, dengi yoktur.

Aslında Allah'ın tecsim ve teşbihi sûfîlerden önce, hadisçiler arasında gelişmiştir. Ehl-i Hadis içindeki -dinî konularda akıl yürütmeyi terk edip sadece nakle itibar eden ve nassın zahirine sıkı sıkıya bağlanan– "Haşviyye" denen kesim, muhtemelen başka din ve kültürlerden Allah hakkında nakledilen

rivayetleri hüccet olarak getirip, Allah'ı mahlûkata ve insana benzetmişlerdir. Bu yaklaşım Mücessime ve Müşebbihe gibi heretik mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yöneliş beraberinde hulül ve ittihad düşüncesinin de gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Örneğin Hılmaniyye denen akım Allah'ın güzel yüzlü kimselere hulûl ettiğine inanıyorlardı. Güzel yüzlü bir kimse gördüklerinde ona secde ettiklerine dair rivayetler vardır. Bu kimseler kendilerini şöyle savunuyorlardı: Allah Âdem'i güzel surette (ahsen-i takvim üzere) yaratmış ve bundan ötürü Allah'ın meleklere secde etmesini istemişti. Güya bu güzel kimseye secde etmezlerse, şeytan gibi isyan etmiş olacaklarmış!

Hallâc'dan etkilenen Salimiyye adı verilen Mâlikî bir gurup da İslam dünyasını epey etkilemiştir. Mesela *Kûtü'l-Kulûb* müellifi Ebû Talib el-Mekkî bu ekole mensuptur. Onlar, Allah'ın suretler şeklinde tecellî edeceğine, özellikle Muhammedî olduğu ve Muhammedî bir insan suretinde kıyamette tecelli edeceğine inanıyorlardı. Söz konusu ekolün düşünceleri Ebû Serrac et-Tusî'nin *Lum'a* adlı eserinde de mevcuttur. Bu Salimiyye'nin görüşleri Ehl-i Sünnet sûfîlerine ilham kaynağı olmuş, özellikle Şazeliyye tarikatı içinde yaşamaya devam etmiştir. İbn Teymiyye İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinin çoğunda Salimiyye ekolünün etkisi olduğunu ileri sürer. Ehl-i Hadis'in temsil ettiği nassçı yaklaşım ve haşvî tutum daha sonraları hulûl, ittihad ve vahdet-i vücut anlayışı şeklinde tezahür edecektir.[30]

Tasavvuf dininin Allah telakkisi, insan biçimlidir. Ya da her devirde bir tane bulunan İnsan-ı kâmil/gavs, kutbu'l-aktab Allah'ın nâsûtudur. O; insan olarak görülmektedir. Güya Allah; bu hayali masal kahramanında tecelli etmektedir.

İbnü'l-Arabî şöyle der:

> Allah bana hamdeder, ben de O'na. O bana tapar, ben de O'na taparım. Bir hâlde onu ikrar eder, âyanda inkâr ederim. Nasıl olur da O benden müstağnî olabilir. O'na yardımcı olan, O'na yardım

30 Hatice K. Arpaguş, "Kaynak Değeri Açısından İslam Halk Öğretisindeki Mit ve Efsaneler", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu* Mayıs/2012.

elini uzatan ben iken. İşte Hak beni bu yüzden yarattı. Ben de bu yüzden O'nu biliyor ve O'nu yaratıyorum.

Abdulkerim el-Cîlî; "Zatı itibariyle yüce olan Hakk'ın açığa çıktığı her varlığa tapmak gerekir. O âlemin zerrelerinde açığa çıkmıştır/zahir olmuştur." der.

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah en iyi kadında müşahede edilir. Allah maddeden soyut olarak müşahede edilemez. Allah'ın kadında müşahede edilmesi, müşahedelerin en büyüğü ve en mükemmelidir. Çünkü Allah en güzel kadında tecelli eder.

Şems-i Tebrizi de karısı Kimya Hatun'u bazen Allah olarak, daha doğrusu ona, Allah, karısı şeklinde görünürdü. Mevlanâ; bir çadırda Şems-i Tebrizi'yi Kimya Hatun ile oynaşırken gördü. Mevlanâ oynaşmaları için biraz dışarıda dolaşıp, sonra hocasının yanına geldiğinde Şems; "O Kimya Hatun değildi. Yüce Tanrı beni o kadar sever ki, yanıma sevdiğim kimse suretinde gelir. Az önce senin beni halvet hâlinde gördüğün kadında Kimya Hatun değildi, Allah Kimya Hatun şeklinde gelmişti." der.

Mevlanâ'nın hocası Şems-i Tebrizî şöyle devam eder: "Bâyezîd-i Bistâmî'nin hâli de böyle idi. Tanrı ona tüyü/sakalı bitmemiş genç bir oğlan şeklinde görünürdü."[31] Burada Mevlanâ büyük evliya olarak nitelediği, tüm tarikatların Sultanu'l Ârifîn kabul ettiği Bâyezîd-i Bistâmî'nin oğlancı, sıbyancı olduğunu da ima eder. Yani bu kadar sapık olmak, büyük velî olmaya mani değildir (!)[32]

Abdulkerim el-Cîlî şöyle der: "İki âlemde de mülk benimdir. İkisinin de iyiliğini umacağım ve kendisinden korkacağım benden başkasını görmedim. Önceliğimden önce yoktur ki, ona katılayım. Sonralığımdan sonra yoktur ki, anlamını geçeyim. Kemalin her türlüsüne sahibim ve Küll'ün büyüklüğü-

31 Eflâkî, *Menakıbu'l-Arifin*, C. 2, s. 72.

32 Yine Sultan Veled'den nakledilmiştir ki: Bir gün ileri gelen sofiler babamdan: "Bâyezîd, Ben Tanrı'mı daha sakalı bitmemiş bir genç şeklinde gördüm, buyuruyor. Bu nasıl olur?" diye sordular. Babam: "Bunda iki hüküm vardır: ya Bâyezîd Tanrı'yı sakalı bitmemiş genç şeklinde görmüş yahut Bâyezîd'in meylinden ötürü Tanrı onun gözüne bir genç çocuk suretinde gözükmüştür" dedi. (Eflâkî, *Menakıbu'l-Arifin*, C. 2, s. 213-4 MEB, İst/1995).

nün cemaliyim. Ben O'ndan başkası değilim." Bu sapığa göre kişi Allah'ın tüm sıfatlarına sahiptir. Hatta "Halkın Rabbi ve Efendisi benim!" diyebilmiştir.

Bâyezîd da Hallâc da Allah olduklarını söylemekten çekinmemişlerdir. Gazâlî'ye kadar kimsenin Müslüman saymadığı bu kimseler, sonraları delilik, sarhoşluk kılıfıyla kamufle edilip, aklanmışlardır. Söz konusu bu çirkin sözler aşk, cezbe hâlinde söylenen "şatahat" sayılmış, hatta bu apaçık küfür olan sözleri onların ne kadar büyük velî (!) olduklarına delil olarak getirilmiştir. Yine tarikatçılar bu tür zorda kaldıklarında şöyle bir hileye sık sık başvururlar: "Sen bu sözlerin hangi makamda, yüksek manevi ruh hâlinde söylendiğini biliyor musun?"

Demek, insanların kâfir olabilecekleri yüksek manevi küfür makamları/hâlleri mevcutmuş! Demek, bu seyrü sülûk denen yolculuk küfür ile bitiyormuş! Demek, insan Rabbine karşı bu kadar edepsizleşebiliyormuş!

Bu sapık ittihad ve hulûl düşüncesi bütün tarikatlarda az veya çok mevcuttur.

Sadrettin Konevî, *Meratibu'l-Vücûd*'unda şöyle der: "İnsan Hakk'ın kendisidir. Zat, sıfat, arş, kürsî, levh, kâlem, melek, cin, gökler ve yer ve içindekiler, her ne var ise, insanın kendisidir. Hakk'ın kendisi odur. Kadim ve hadis odur."[33]

Nablûsî de şöyle der: "Zatımı sana giydirdim ki, onunla ben görünürüm ve Sen kaybolursun. Sen görünürsün, ben kaybolurum. İkisi iki kişi değil, bir kişidir." Nablûsî'yi *Rüya Tabirleri* kitabıyla birçoğunuz tanır.

33 Sadrettin Konevî, ömrünün sonunda tecdid-i iman yapmış, bu apaçık küfür olan düşüncelerinden döndüğü söylenir. Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu'daki en ünlü ilim ve fikir adamlarından birisinin (Endülüs kökenli Mecdüddin İshak'ın oğlu) Sadreddin-i Konevî'dir (ö. 1274). Konevî ömrünün 30 yılını Konya'da geçirmiştir. Konevî, İslam Dünyasında "Ekberiyye" diye bilinen fikrî hareketi başlatan, üvey babası İbnü'l-Arabî'nin yetiştirdiği en tanınmış talebesidir, ancak 1262 yılında Moğolların desteklediği IV. Kılıçarslan'ın iktidara gelmesiyle Ahi Evren, Hace Naseddin (Nasreddin Hoca) de dâhil yakınlarının bir bir öldürülmesiyle fikrî bir dönüşüm yaşamıştır. İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücut felsefesiyle meşgul olmayı bırakıp hadis ilmine yönelmiştir. Hayatının son yıllarında hadis okumaya ve okutmaya, hadis ve tefsire dair eserler yazmaya yönelmiştir. Okuduğu tefsir ve hadise dair eserlerin etkisiyle "Selefî" bir çizgiye kaydığı söylenir.

ANADOLU İSLAMI

Bugün halkımız, "Türkiye dindarlığı" ile iftihar eder. Bizim Mevlanâmız ve Yunus Emre'miz var, biz İslam'ı en iyi anlayan ve yaşayan bir milletiz diye övünür. Özellikle TRT yıllarca dini programlarda Mevlanâ ve Yunus'u işlemiştir. Pek tabii bunda Laik devletin şeriatsiz bir oluşturma amacı da gizlidir. Vatandaşına hümanist bir din sunma arayışları da etkilidir!

Hicri 7. ve onu takip eden yüzyıllar, bir anlamda kültür İslamı'nın oluşumunun büyük oranda tamamlandığı yıllardır. Artık bu yüzyılda Müslümanların siyasi ve askeri gücü epey kırılmıştır. İslam coğrafyasında birçok irili-ufaklı güçsüz devlet vardır. Başta Türkler olmak üzere Asyadaki birçok kavmin kitleler hâlinde İslam'a geçmiştir. Her ne kadar bu insanların toplucа Müslüman oldukları söyleniyorsa da buna sosyoloji bilimi pek izin vermez. Zira sosyolojik olarak hiçbir millet bir günde dinini, geleneklerini, kültürünü değiştiremez. Hâliyle bu durum, toplumda vahiy İslam'ından farklı bir İslami anlayış ve yaşamı beraberinde getirdi. Bu, kültür İslamı dediğimiz, vahiyle pek örtüşmeyen yeni bir melez din anlayışıdır.

Doğudan Moğol, batıdan Haçlı ordularınca sıkıştırılıp ezilen insanlar tam anlamıyla bir kaos ortamına itildi. Bu, siyasi ve askeri alanda olduğu kadar, inançta da kaotik bir durumun açığa çıkmasına neden olur. Önceki yüzyıllarda etkin olan kelâmın, fıkhın güç kaybetmesi, ulema sınıfının otoritesinin azalması, "eski şaman yeni keramet sahibi evliyalar" karşısında ikinci plana itilmesi hicri 6. yüzyılda sistemleşmiş, tarikat kurumlarını oluşturmuş tasavvufa büyük imkanlar sundu. Artık tasavvuf cerbezeli konuşan bir kaç dervişin felsefesi olmaktan çıkıp, şeyhlerin toplumunda bir kurtarıcı gibi kabul gördüğü, toplumu yönlendirdiği yeni bir dönemdir. Bu dönemde Tekke, zaviye, hankâh ve benzeri mekanlar tarikatların idari ve yönetim üssü olur. Buralarda faaliyet gös-

teren şeyh, derviş, veli vs. ünvanlı şahsiyetler halkın sadece inançlarını yönetip kontrol etmekle kalmadı, aynı zamanda büyük bir siyasi bir güç de devşirdiler.

Yeni Müslüman, eski şaman Türkler; fakihlerden, müftülerden ve kelamcılardan pek hazzetmez. Türkler bu geçiş döneminde, kendilerine light bir İslam sunan, eski inanç ve alışkanlıklarını meşrulaştıran sûfilerin peşine takılırlar. Tasavvuf onlar için bir sığınak olur. Çünkü böylelikle hem fakihlerin sorgusundan kurtulurlar, hem de dine uymayan davranışlarını, bâtınî yorum maskesi altında devam ettirme fırsatı bulurlar. Şeriatın sosyal ve bireysel hayatı düzenleyen sert ve acımasız kuralları yerine her türlü inanca ve mensubuna kucak açan, onlara sınırsız müsamaha gösteren, namazsız-niyazsız ama keramet sahibi (!) şeyh, derviş, abdal ve babalar etraflarında büyük halk kitlelerini toplamayı başarırlar.

Onlar elde etmeye başladıkları siyasi ve ekonomik gücün her türlü inanca ve mensubuna sınırsız hoşgörüden kaynaklandığını farketmeleri uzun sürmez. Onların hoşgörüsü arttıkca, kitleler kendilerine daha çok bağlanır, kitleler kendilerine bağlandıkca onların hoşgörüsü o kadar artar. Onlar "mana âleminin sultanları" olurlar ve madde âleminin sultanlarına kafa tutacak kadar arkalarında toplumsal destek bulurlar. Onların vahiy İslam'ını sosyal alanda hâkim kılmak gibi bir amaçları olduğu da söylenemez.

Celaleddin Rûmi kadar büyük amaçları olmasa da aynı dönemde diğer birçok şeyh, derviş, abdal ve baba'nın aynı amaçlar peşinde koştukları malumdur. Kişisel çıkarlarına hizmet ettiği kadar, –sırf insani nedenlerle de olabilir– "birlik-beraberlik ve hoşgörü bayrağı" dalgalandırırlar. Yunus Emre'nin dediği gibi: "Cümle yaradılmışa bir gözle bakmayan Şer'in evliyasıysa, hakikatte asidir."

Oysa, "Gel ne olursan ol, gel." diyenler, kendi din kardeşlerini katleden işgalcilerle çok samimidir. Günümüzde de "diyalog ve hoşgörü" şemsiyesi altında faaliyet gösterenler, kendi kardeşlerine hasmâne, Batılılarla ve papazlarla gayet dostâne ilişkiler geliştirebilmektedirler.

7. yüzyılda İslam'a yeni girmiş Türkler arasında Şamanist karakterli, bazı şeyhler tasavvufa bir çok yeni şamanist unsur katarlar. Bu yeni ucubenin içinde İran Zerdüştlüğü, Anadolu sır dinleri gibi pek çok gayri İslami felsefenin söylemlerini bulabilirsiniz. Müslümanlar İslam'ı Araplardan değil, İranlılardan öğrendiler. Onlar kitabi İslam'ı değil, şifahi İslam'ı öğrendiler. Dünün şamanları, bugünün abdalları, alperenleri olan Yeseviye tarikatının pirlerinden dini öğrendiler. Bunlar da en basit ve halkın kolayca kabul edebileceği bir din anlatmışlardır. Bu din asla kitabi ve formel bir din değildir. Dede Korkut mesela Azrail ile Deli Dumrul'u güreştirebilir. Temsil ettikleri kitlelerden daha fazla İslam'ı bilmeyen bir çok eren, derviş, velî, abdal, baba, Yesevi tarikatından aldıkları icazet ile Anadoluya akın etti. Hristiyanların yer aldığı, İslam'a yeni girmiş fakat İslam'ı bilmeyen Türk boylarının bulunduğu bu "Rum diyarı" onlar için kaçırılmaz fırsat olur ve anlattıkları menkıbelerle, gösterdikleri söylenen kerametlerle bu göçebe cahil halkı peşlerine takmayı başardılar.

Büyük Türk kitlelerin İslam'a topluca geçmesinde Yesevilik; Bektaşilik, Mevlevilik, Kalenderilik vs. gibi tarikatların büyük payı vardır. Birtakım şamanist inanç ve ayinlerin tasavvufa intikal etmesinin nedenleri de buralarda aranmalıdır.

Mevlanâ Celaleddin Rûmî

İki Mevlanâ vardır. İlki büyük bir müfessir, şair, Kur'an'ın hadimidir, vs. Bize yüzyıllardır anlatılan gönül adamı, büyük sûfî şeklindeki bu birinci Mevlanâ'dır. İkinci Mevlanâ ise; dinlerin birleştirilmesini savunan, Moğol işgalcileriyle arası iyi olan, en fazla iyi bir şair! Bu Mevlanâ kadını aşağılar, Kur'an dışı hakikatleri savunur, hulûl akidesine sahiptir, eserlerini hep Farsça vermiştir, hikâyeleri ağırlıklı olarak Tevrat'tan alınmadır, Anadolu İslam'ının en büyük mimarlarındandır.

Celaleddin Rumi, Türk/İslam dünyasının, Türkçe konuşmayan, İran asıllı en büyük şairlerindendir. O İran'ın Belh kentinde doğmuştur. Babası Bahaeddin Veled de Belh'in hem âlimlerinden, hem de sûfilerindendir. Kelamcı Fahreddin

Râzî de Belhlidir. Fahreddin Râzî ile anlaşamayan Bahaaddin Veled burasını terk eder. Anadolu'ya gelir. Karaman'da yedi sene kalır. Daha sonra 1225 yılında Konya'ya gelip, yerleşir.

Selçuklu tarihi ve Mevlanâ konusunda Türkiye'nin en yetkin uzmanlarından Mikail Bayram, bizim Mevlanâ hakkında bildiğimiz birçok şeyin yanlış olduğunu söylemektedir.[1] Kalenderilerin Moğollarla arasında sıcak bir ilişki vardır. Göçebe Kalenderiler köy köy dolaşarak, dilenerek geçinirler. Köylerde görsel şovlar yapar, karınlarına şiş batırır, ateş yutarlar. Örneğin Mevlanâ'nın şeyhi olan Şems'in lakabı da "Şems-i Parende" dir. Yani; uçar gibi taklalar atan, parendeci Şems! Bu kalenderi dervişler de Moğol şamanları gibi sihirbazlık numaraları yapıyorlardı. Moğollar bu kalender dervişleri orduya alıp, asker olarak çalıştırdılar. Mesela Kösedağ Savaşında Moğolların yanında, Selçuklulara karşı için en önde çarpıştılar. 1243 yılında Moğollar Kösedağ zaferini kazandıktan sonra Anadolu'yu istila ettiler. Erzurum'da, Erzincan'da, Tokat'ta, Sivas'ta, Kayseri'de büyük katliamlar yaptılar, bu şehirleri yağmaladılar. Özellikle, Moğol Ordu Komutanı Baycu Noyan Kayseri'yi muhasara ettiği zaman, Moğol askerleri arasında Mevlanâ'nın hocası Şems-i Tebrizî'nin Kalenderî müritleri de vardı.

Kayseri'deki Ahi teşkilatına mensup gençler ve Baciyân-ı Rum örgütü mensubu olan genç kızlar şehri savunmaktaydı. Moğollar şehri savaş ile aldıklarından büyük bir katliam yaptı. Şehri ateşe verdiler. Çok sayıda Ahi genç kız ve delikanlı öldürüldü. Devrin tarihçilerinden İbn Bibi ve Süryani tarihçi Ebu'l-Ferec on binlerce Ahi ve Bacının katledildiğini ve esir edilerek götürüldüklerini yazar.

Moğollar bir tarafından Ahiler ve Türkmenleri katlederken, diğer taraftan aynı tarihlerde Kayseri'de bulunan Mevlanâ'nın hocası Seyyid Burhaneddin'in eteğine altınlar saçıyordu. Tüm

1 Anlaşılıyor ki bu Mevlanâ'yı körü körüne savunanlar, Mevlanâ ve eserlerini bilmedikleri gibi Mevlanâ hakkındaki görüş ve beyanlardan da habersizdirler. Çünkü Mevlanâ hakkındaki bu iddialar 80 seneden beri Fuat Köprülü, Şehabeddin Tekindağ, Mustafa Akdağ ve Mikail Bayram gibi birçok tarihçi ve ilim adamı tarafından dillendirilmektedir.

bunları bir Mevlevi olan *Menakibu'l-Arifîn* sahibi Ahmed Eflaki bildirmektedir.[2]

O dönemde bir Kalenderi şeyhi olan Şems-i Tebrizi de Kayseri dedir. Bu olaydan iki ay kadar sonra Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya gelip Mevlanâ ile görüşmeler yaptığını da yine Mevlevi kaynaklar belirtir. Şems'in Konya'ya gelişi 12 Eylül 1244'tür. Bu tarih Moğolların Kayseri'yi işgalinden iki-üç ay sonradır. Şems'in bu tarihten önce Moğollarla irtibata geçtiğini gösteren belgeler de mevcuttur. Mesela Moğollar Erzurum'dayken Şems de o yıllarda Erzurum'da olduğunu görüyoruz. Moğollar Kayseri'ye geldiğinde o yine oradadır. Şems'in müritleri olan Kalenderi dervişlerin de Moğollarla birlikte hem Kösedağ'da hem de Kayseri'de savaşa katılmışlardır.

Mevlanâ'nın iki hocası da Şems-i Tebrizi ve Seyyid Burhaneddin-i Tirmizi Moğollarla işbirliği hâlindedir. Nitekim bu olaydan iki sene sonra Seyyid Burhaneddin vefat ettiğinde, Seyyid Burhaneddin'in türbesini Moğollar inşa edecektir. Mevlanâ; babasının ölümünden sonra Seyyid Burhaneddin halife oldu. Mevlanâ bir müddet bu Cevlakî/Kalenderî şeyhin terbiyesinde yetişti.

Kayseri'de on binlerce Ahi ve Türkmen öldüren, Baycu Noyan Konya'ya geldiğinde Mevlanâ ile görüşmüş ve Mevlanâ bu elleri kanlı katilin evliyaullahtan olduğunu Konyalılara telkin etmiştir.

Mevlanâ'nın buna benzer bir iddiayı Cengiz Han için de dile getirmiştir. Dünya tarihinde Firavun ve Nemrut'tan sonra en gaddar ve kan dökücü devlet adamı Cengiz Han'dır. Mevlanâ Cengiz Han'ın bir mağaraya çekildiğini orada on günlük itikaftan sonra Allah'tan mesaj aldığını ve bu mesajı aldıktan sonra Harezmşahlar ülkesine yürüdüğünü ve başarılarının buradan kaynaklandığını iddia eder.

Mevlanâ, *Fihi Mâ Fih* adlı eserinde, Moğol zalimlerinin babasının intikamını aldığını sevinerek anlatır:

2 Eflaki Mevlanâ'nın oğlu Sultan Veled'in ve torunu Ulu Arif Çelebi'nin mürididir.

Bahaeddin Veled Belhlilerden incindi; o zevalsiz saltanat sahibinin gönlü kırıldı. Hemencecik tanrıdan hitap geldi. Dendi ki: bu topluluk seni incitti; senin tertemiz gönlünü kırdı ya. Sen de çık bu düşmanların içinden de onlara azap göndereyim, belalarını vereyim... O daha yoldayken haber geldi; o sırrın eseri belirdi. Tatar, o bölgelere hücum etmiş İslam askeri bozguna uğramıştı. Belh'i almışlar, o topluluktan hadsiz hesapsız birçok kişiyi ağlata inlete öldürmüşlerdi. Büyük şehirleri yakıp yıkmışlardı. Tanrı'nın bin türlü azabı vardır.

Hülagu Han için de buna benzer bir iddiada bulunmaktadır. Mevlanâ Moğolların putperest olduklarını fakat oruca çok önem verdiklerini ifade ettikten sonra Hülagu Han'ın Bağdat'ı kuşattığını, ama bir türlü şehre giremediğini, bunun üzerine ordusuna emir vererek atlarına ve askerlerine üç gün oruç tutturduğunu söyler. "Hülagu Han Bağdat'ı muhasara ettiği zaman askerlerine emir verdi, üç gün üç gece atlarına ve askerlere yemek yedirmediler. Atların tutmuş olduğu bu oruç hürmetine Cenâb-ı Allah Bağdat'ın fethini Hulagu Hana müyesser kıldı." şeklinde sevincini izhar eder. Oysa, Moğol sürülerinin yaptığı katliam o kadar büyüktür ki, tarihte eşine pek nadir rastlanır. Hümanizmin devasa şairi olarak lanse edilen Mevlanâ'mız bu azılı katilleri tebrik ve tebşir etmektedir.

Hülagu Han bundan sonra Suriye'yi işgale kalkıştı ancak orada Ayn-i Calut denilen yerde Memlüklü Hükümdarı Sultan Baybars'a ağır bir şekilde yenilip geri çekildi. Bu Sultan Baybars, Hülagu Han'ın öldürttüğü son Abbasî Halifesi'nin oğlunu Mısır'da halife ilan etti ve kendisi de halifenin emiri olarak onun hizmetinde olduğunu bildirdi. Mevlanâ "Mısır Halifesi ve Onun Hikâyesi" başlığı altında müstehcen bir hikâye anlatarak bu Mısır Halifesini ve Sultan Baybars'ı rezil etmeye çalışır. Zira; o suçludur. Suçu da Moğollara karşı gelmek!

Moğollar Mevlanâ'yı hizmetlerinden dolayı paraya gark ediyordu. Moğolların bu şekilde birçok defa Mevlanâ'ya para ve değerli hediyeler gönderdiğini Ahmed Eflaki anlatır. Üstelik bu paralar Moğolların el koyduğu Türkmenlerin paralarıdır. Bir defasında Moğol hazinedarı Mevlanâ'yı özel olarak ziyarete gelmiş, ona 1000 dinar para vermiştir. O dönem için bu çok

külliyetli bir paradır (1 deve 10 dinardı). Bunun gibi daha pek çok örnek mevcuttur. Bütün bu örnekler, Mevlanâ ile Moğollar ve Moğol yanlısı yöneticilerin ne kadar sıkı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Mevlanâ zamanında Anadolu'da bir grup insan, bir grup aydın Moğolları destekliyordu. Ahiler ve Türkmenler de Moğol işgaline karşı direniyorlardı. Ahiler, Moğollarla birlikte Kayseri'de katliama katılan Kalenderilerden nefret ediyorlardı. Mevlanâ ise o dönemde Moğolların yanında yer alarak Türkmenlerle mücadele etmiştir. Bu yüzden bir Türkmen şeyhi olan Hacı Bektaş'a ağır hakaretlerde bulunur.

Müritleriyle birlikte Kayseri'de katliama katılan Şems, 1244 yılında Konya'ya gelir, 39 yaşında olan Mevlanâ ile tanışır. Mevlanâ, 15 yaşında, güzelliği dillere destan Kimya Hatun adlı cariyesini bu sırada 65 yaşında olan Şems-i Tebrîzî'ye nikâhlar. Oysa bu Kimya Hatun Mevlanâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'yi seviyordu. Alaaddin Çelebi de onu seviyordu. Bu kızcağız Şems'in yanında kalmak istemiyor, sık sık evden kaçıyordu. Mevlanâ'nın oğlu Alaaddin Çelebi zaman zaman babasının yanına gelme bahanesiyle, Şems'in kaldığı hücrenin kapısının önünden geçiyor ve kendini Kimya Hatun'a gösteriyordu. Bir defasında Şems-i Tebrizi, Alaaddin'in önünü keserek: "Hey delikanlı! Bir daha buradan geçersen ayaklarını kırarım." diyerek Alaaddin Çelebi'yi tehdit etmişti. Eflaki bu olayı Şems'in öldürülmesiyle ilgili görmekte ve Alaaddin Çelebi'nin bazı çevrelerle işbirliği yaparak Şems'in öldürülmesi olayında aktif bir görev almasının sebebi olarak göstermektedir.

Yine böyle bir evden kaçma olayından sonra Şems, Kimya Hatun'u öyle bir dövdü ki, boynunu incitti ve bu zavallı kızcağız birkaç gün içinde öldü. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî, Şam'a kaçar. Mevlanâ, oğlu Alâeddin Çelebi ile bu yüzden arası açıktır. Diğer oğlu Sultan Veledi Şam'a gönderdi ve 1245 yılında Şems'i tekrar Konya'ya getirtti.

Tüm bunlardan dolayı, Alaaddin Çelebi'nin, Şems'in muhalifleri olan Ahiler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Ahi Evren, Sultan II. İzzeddin Keykavus'a vezir olduğu günlerde Şems'e

suikast düzenletmiştir (1247). Bu başarılı suikast girişiminde Şems öldürülmüş, cesedi de bir kuyuya atılmıştı. Bu olayda Alaaddin Çelebi'nin önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Çünkü Ahiler Şems-i Tebrîzî'yi Kayseri katliamına katılan bir Moğol ajanı olarak gördüklerinden ona karşı kin besliyorlardı. Ayrıca, onun bazı Mecusi söylemlerinden dolayı Ahiler ondan hiç hazzetmiyordu. Bu olaydan sonra Moğollar ile Selçuklular, Ahiler arasında şiddetli bir düşmanlık baş gösterdi.

Şems suikastından kısa bir süre sonra, Ahi Evren, Alaaddin Çelebi'yi yanına alıp Kırşehir'e göçtü. 1261 yılında Anadolu'nun birçok vilayetinde Moğollara karşı ayaklanmalar baş gösterdi. Kırşehir'de de Ahi Evren ve arkadaşları ayaklanma başlattı. Bu ayaklanmayı bastırmak üzere Mevlanâ'nın müridi ve Moğol asıllı Cacaoğlu Nureddin Kırşehir'e geldi. Nureddin Caca, Kırşehir'e gitmeden önce Mevlanâ ile bir görüşme yaptı. Bu esnada Mevlanâ oğlu Alaaddin Çelebi'ye iki mektup yazarak onu aile ocağına dönmeye ikna etmeye çalıştı. Cacaoğlu Nureddin buradaki ayaklanmayı bastırarak isyancıların tamamını kılıçtan geçirdi. Ahi Evren ve Alaaddin Çelebi de öldürülenler arasındadır. Cacaoğlu Nureddin, Alaaddin Çelebi'nin cenazesini Konya'ya getirmiş, Mevlanâ tüm ısrarlara rağmen oğlunun cenaze namazını kılmamıştır. Bu haberi tüm Mevlevi kaynaklar haber vermektedir.

Mevlanâ'nın hayatını yazan iki Mevlevi yazar Abdülbaki Gölpınarlı ve Feridun Nafiz Uzluk, Mevlanâ'nın oğlunun cenaze namazını kılmayışını, Şems'in öldürülmesi olayına katılmasıyla izah ederler.

Alaaddin Çelebi Şems'in öldürülmesi olayına katılmış olmakla katil olmuş olur. Hukuken katilin cenaze namazı kılınır. Mevlanâ bunu bilmeyecek kadar cahil değildir. O hâlde oğlunun cenaze namazını kılmamasının nedeni, oğlunun Moğol yanlısı iktidara karşı isyan ettiğinden dolayı öldürülmüş olmasıdır. Yani oğlunu meşru otoriteye başkaldıran bir isyancı olarak görmektedir. İslam hukukunda isyancının cenaze namazı kılınmaz. O hâlde Mevlanâ'nın oğlunun cenaze namazını kılmaması Şems'i öldürdüğü için değildir. Görülü-

yor ki, Mevlanâ bu iktidara karşı olanları bâğî/isyancı kabul etmektedir. Bütün bu bilgi ve belgeler Mevlanâ'nın ve çevresindekilerin Moğol yanlısı olduğunu göstermeye kâfidir.

Şems-i Tebrizi'nin sohbetleri olan *Makalat* adlı eseri incelendiğinde bu zatın Anadolu insanını Moğollara itaat etmeye ve Moğol yönetiminden razı olmaya çağırdığı rahatlıkla görülebilir. Aslında bu fikri Mevlanâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi de dile getirmektedir. Eflaki şöyle bir anektod nakleder: Ulu Arif Çelebi Moğolları destekliyordu. Moğollarla mücadele hâlinde olan Karamanoğulları Ulu Arif Çelebi'ye niçin kendileriyle olmayıp Moğollardan yana olduğunu sorduklarında o şöyle cevap vermiştir: "Biz dervişleriz. Bizim nazarımız Allah'ın iradesine bağlıdır. O iktidarı kime verirse biz de onun tarafını tutarız." demiştir.[3] Bütün bu belgeler ve bilgiler bize açık olarak göstermektedir ki, Mevlanâ Celaleddin-i Rumi ve hocası Şems Moğol yanlısı bir politika izlemişlerdir ve bunun mücadelesini yürütmüşlerdir. Bundan dolayı o dönemde Moğol iktidarına muhalif olan çevrelerle de mücadele etmişlerdir.[4]

***

Şems Mevlanâ'ya önce şiir sanatını öğretti, sonra da şiir malzemesi olacak kadim İran kültürüne ait birtakım malzemeler verdi. *Mesnevî*'nin birinci cildini birlikte yazdılar. Mevlanâ bundan sonra düşmanlarıyla yazdığı şiirlerle mücadele ettiğini söyleyecektir. Düşmanlarının Firavun olduğunu, *Mesnevî*'nin ise Asa'yı Musa olduğunu, bununla düşmanlarını yendiğini söyler. 1264'te *Mesnevî*'yi bitirir.

Şems-i Tebrizî, Mevlanâ'yı Mevlanâ yapan kişidir. Şems-i Tebrîzî bir Kalenderi şeyhidir. Bu kişinin tam olarak kim olduğu, hangi mezhebe ve tarikata bağlı olduğu hep tartışıla gelmiştir. Kimilerine göre o bir İsmailî dâî/propagandist'tir. Kimilerine göre Cevlâkî şeyhi, kimilerine göre o devirde Kalenderiliğin Anadolu'daki temsilcisidir. Bu Cevlâkîlerin helal ve

3 Ahmed Eflakî, *Menakıbu'l-Arifin*, C. 2, s. 925-926.
4 Murat Kayacan, "Mikail Bayram ile Mevlanâ'nın Moğollarla ve Moğol yanlılarıyla İlişkileri Üzerine Bir Söyleşi", http://www. muratkayacan. net/content/view/30735.

mübah saymadıkları hiçbir haram yoktur. Namaz kılmaz, oruç tutmaz, şarap içer, hiçbir küfürden de sakınmazlardı. Dilencilikle geçinirlerdi.

Şems'in Kalenderîler gibi çardarb yaptığı (saçı-sakalı, bıyığı, kaşı kestiği) şaraba düşkün olduğu birçok kaynakta zikredilir. Kalenderîler, insan yüzünü Allah'ın mazharı kabul ettiklerinden, o güzelliğin tam olarak görülmesi gayesiyle üzerindeki tüm kılları ustura ile alırlardı. Ki bunu, Budist rahiplerden almışlardır. Bazı sûfiler "Allah'ı tüyü bitmemiş toy bir delikanlı" olarak tasavvur ederler. Bu Kalenderîler, dünyayı ve dünyevi değerleri umursamaz. Toplumun inanç ve geleneklerine karşı çıkarlar, kılık-kıyafet ve davranışlarıyla da bunu göstermeye çalışırlardı.

Bazı tarihçilere göre Kalenderîler; haramları mübah sayar, namaz kılmaz, açıktan oruç bozar, içki içer ve her türlü küfrü irtikâp ederlerdi. Abdalan-ı Rum olarak isimlendirilen bu Anadolu Dervişleri, Kalenderîler, Haydarîler ve Yesevîlerdir. Yine abdal kelimesi çoğu kere kalenderî için kullanılır. Yine kalenderî şeyhlerine "Baba ve Abdal" da denilir. Şeyh Bedreddin, Torlak Kemal Osmanlıya isyan etmiş ve devleti epey uğraştırmış Kalenderi şeyhleridir. Bunlar daha sonraları Bektaşiler içinde kaybolup gittiler. Bunlar mescit ile kiliseyi, cennet ile cehennemi bir gören, güzellere meftun kimseler olup, Sünnilerden başka Şiilerin bile mülhit kabul ettiği kimselerdir.[5]

Mevlanâ Şems ile tanışmadan önce, babasındaki gibi ilim, zühd ve takva yönü ağır basan bir sûfidir. Daha sonra Mevlanâ; "tasavvufi manada âşık" olduğu Şems'le altı ay bir hücrede halvette kalmış ve ona ne olmuşsa bu halvetten sonra olmuştur. Şems ile tanıştıktan sonra aşk sarhoşu olarak semaya başlamış. Bugünkü şekliyle dönerek sema yapmayı ona Şems öğrenmiştir. Mevlanâ özellikle Şems Konya'dan kaçıp Şam'a gittiğinde kendisini büsbütün semaya kaptırmıştır. Kitabî ilimlere düşman olan Şems, Mevlanâ'yı kendisine deliler gibi âşık etmeyi bilmiştir.

5 Nihat Azamat, "Kalenderiyye" md., *DİA*, s. 353-6.

Celaleddin Rumî 25.700 beyitlik *Mesnevîsini* müridi Hüsameddin Çelebi'nin teşvik etmesiyle yazmıştır. Celaleddin Rumî söylemiş, o yazmıştır.

Celaleddin Rumî, şeyhi ve maşuku Şems'in telkinleriyle bâtınî ilim dedikleri sapkınlıklara kendini o kadar kaptırmış ki, tamamen kendi zihninin ürünü olan ve Hüsameddin Çelebî'nin kâleme aldığı şiirlerini, Kur'an-ı Kerim'le boy ölçüştürmüştür. Tasavvuf dini ulularının kendilerini peygamberden üstün görmeleri yadırganacak bir davranış da değildir. Çünkü onlar Tanrı'da fani olup, O'nunla ittihad etmişler, Allah da onlara hulûl etmiştir. Artık onlarda Tanrı konuşur (!) Dolayısıyla *Mesnevî*'nin Kur'an'la eşdeğer, hatta ondan üstün görmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Mevlanâ; 9. yüzyıldan itibaren Belh şehri gibi ünlü mutasavvıflar yetiştiren büyük bir kültür ve bilim merkezinde doğmuş olmakla beraber esas tasavvufi şahsiyeti ve fikirleri Anadolu'da gelişmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve vahdet-i vücut mektebi, Mevlanâ'nın tasavvuf anlayışını çok etkilemiştir. Sadrettin Konevî sayesinde anlaşılabilir hâle gelen vahdet-i vücut felsefesi Anadolu'da gerek elit tabaka tasavvufunu, gerekse popüler tasavvufu derinden etkiledi. Mevlanâ, cenaze namazını Sadrettin Konevi'nin kıldırmasını vasiyet edecek kadar onun hayranlarındandır. Mevlanâ'yı etkileyen bir diğer akım ise Kübrevîliktir. Temsilcilerinin başında bizzat Mevlanâ'nın babası Bahaedin Veled ve Necmeddin Daye geliyordu. Bu tarikat, züht anlayışı kuvvetli bir tasavvuf telakkisine dayanmaktadır. Mevlanâ'yı etkileyen başka bir tarikat Melamemîlik ve Kalenderîliktir. Mevlanâ'yı en çok etkileyen bilinenin aksine, Şems değil, babası olduğu da söylenir. Mevlanâ'nın ölünceye kadar babasının yazdığı "Maarifi" elinden düşürmediğini Mevlevi kaynakları kaydeder. Mevlanâ bizzat kendisi "Eğer Bahaeddin Veled birkaç yıl daha yaşasaydı ben Şems'e muhtaç olmayacaktım." dediğini Eflakî belirtir. Bundan dolayı Mevlanâ'nın hayatını ifade ederken yalnız Şems'i hesaba katmak yanlış olur.

Mevlanâ'daki Şems'e duyduğu aşkın bir benzerini, Şems'in katlinden sonra bir kuyumcu olan Selahaddin Zerkûb'a da

gösterir. Onu şeyhi ilan eder. On yıl sonra Zerkûb da ölünce yerine, *Mesnevî*'yi kendisine yazdırdığı bir diğer Cevlâki şeyhi olan Hüsameddin Çelebi'yi posta oturtur.

Moğolların hâkimiyeti altındaki Selçuklu devleti 1262 yılında bir ferman yayınlayarak, Türkmen ve Ahilerin ellerindeki tüm zaviye, tekke, mülk ve vakıfları müsadere yoluyla el konulur. Bu fermanda "Mevlanâ'yı şeyh olarak tanıyanlar hariç" ilavesi vardır. Yani Moğollar bu mana sultanının hâkimiyetini iyice pekiştirirler. Mevlanâ'ya intisap etmeyenlerin şeyhliğini kabul etmezler.

Putpereste ve Mecusi'ye kucak açan Mevlanâ, Türkmen şeyhi Hacı Bektaş Veli'den pek hoşlanmaz.

Emir Nureddin bir gün Mevlanâ Hazretleri'nin hizmetinde Hacı Bektaş'ın kerametlerinden bahsediyordu: Bir gün Hacı Bektaş'ın hizmetine gittim. O dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor ve namaz kılmıyordu. Ona namaz kılmanın mutlaka gerekli olduğunu söyledim. O, git su getir de abdest alayım ve taharet edeyim, diye buyurdu. Testiyi kendi elimle çeşmeden doldurup önüne getirdim. Maşrapayı alıp bana verdi ve dök, dedi. Onun eline su döktüğüm vakit berrak suyun kan olduğunu gördüm ve şaştım kaldım. Bunun üzerine Mevlanâ: Keşke kanı su yapsaydı çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük bir hüner değildir. Hemen o anda Nureddin baş koyup Hacı Bektaş'a gösterdiği rağbetten vazgeçti.

Moğollar Mevlanâ ve adamlarını paraya gark ediyordu. Mevlanâ ve çevresi bu dönemde Moğolların resmi memurları konumundadır. Moğollarla halk arasında Mevlanâ aracılık yapmaktadır. Mevlanâ, Moğollardan bir isteği olan bazı kimselerin ricalarını birazcık dünyalık karşılığı, bu istilacılara iletmektedir.

Mevlanâ kendisiyle tartışan ve bu yüzden kendisinden hoşlanmadığı zengin bir tüccar olan, Tacettin-i Kâşî'nin evine birkaç rind Mevlevî dervişi/kabadayısı ve Moğol askeri ile baskın düzenletir. Bu çapulcular bu zengin tüccarı katleder ve evini yağmalarlar. Mevlanâ ölünceye kadar Moğollarla sıkı ve sıcak ilişkilerini devam ettirmiştir.

Bahaeddin Veled ve Seyyid Burhaneddin'den sonra mutlak hâkimiyet Mevlanâ'dadır. Mevlanâ bu dönemde Selçuklu

yönetimine hâkimdir ve vezir Pervane Muiniddin'le olan diyalogu onu her alanda söz sahibi konumuna yükseltir. Mevlanâ veziri öylesine kontrolüne almıştır ki, borçlular borçlarının bağışlanmasını ya da mühlet verilmesi için onu aracı yaparlar. Canilerin affedilmesini temin eder.

Mevlanâ'daki makam ve hükmetme hırsı erişilmez derecededir. O arkasına aldığı Moğol desteği ile Anadolu'nun mutlak manevi lideri hâline gelmiştir. Mevlanâ'ya göre padişahlık gönül sultanlığıdır, ama kendisine muhalefet edenlere de hiç merhameti yoktur. Yine Eflaki'den bir rivayete göre

> Bir gün İslam sultanı İzzeddin Keykavus Mevlanâ Hazretlerini ziyarete gelmişti. Mevlanâ ona gereği gibi iltifat etmeyip bilgiler saçmakla ve nasihatle meşgul oldu. İslam sultanı kul gibi tezellül gösterip: Mevlanâ Hazretleri bana bir nasihat versin, dedi. Mevlanâ: "Sana ne öğüt vereyim? Sana çobanlık vermişler sen kurtluk ediyorsun, sana bekçilik emretmişler sen hırsızlık yapıyorsun, tanrı seni sultan yaptı, sen şeytanın sözünü dinliyorsun buyurdu."

Mevlanâ'nın bu sözlerinde ikinci İzzeddin Keykavus'a karşı olan tavrı ortadadır. Şüphesiz bu sözlerin arkasında İzzeddin Keykavus'un veziri olan Kadı İzzeddin'nin Ahilere başvurarak Moğollara karşı cihad hareketi başlatması yatmaktadır. Zaten bu hareket Moğol galibiyeti ile sonuçlanmış, Kadı İzzeddin ve Ahilerden pek çok ileri gelen şahıs, Moğol komutanı Baycu Noyan tarafından idam edilmiştir.[6]

Bu örnekler çoğaltılabilir. Mevlanâ'nın hayatı zannedildiği gibi yalnızca dergâhta ney, kudüm dinleyerek, sema meclislerinde dans ederek geçmemiştir. Mevlanâ ve hocalarının başlattığı ve 13. yüzyılın sonlarındaki "Mevlevilik" diye adlandırılan hareket, aslında 1262 yılından itibaren uzun bir süre iktidar olmuş siyasi-dini (tasavvufi) bir harekettir. Mevlanâ'nın mektupları ve sohbetleri incelendiği zaman, devrinin siyasileri ile iyi ilişkiler içinde bulunduğu ve belli bir siyasi kadronun fikri tabanını oluşturmaya yönelik faaliyetleri olduğu rahatlıkla fark edilebilmektedir. Zira o yıllarda, Anadolu Selçuk-

6 Cemal Çağlak, http://www.tevhidnesli.

luları döneminde pek çok dinî ve fikrî zümre vardır. Abdallar, Ahiler, Haydariler, Kalenderiler (Cavlakîler), Mevleviler, Babaîler, Bektaşîler, Şemsîler, Evhadîler, Rufaîler, Ekberîler, Kübrevîler vs. Bu zümreler yalnız Anadolu insanını teşkilatlandırmakla kalmıyor, bugünkü siyasi partilerin yaptığı gibi tabanda kültürel ve siyasi kadrolaşmayı da sağlıyordu. Her tarikat ve dinî zümre, desteklediği şehzadeyi ve onun siyasi kadrosunu iktidara getirmek için faaliyet göstermekteydi.

İşgalcilerin ve beslemelerinin yapacağı farklı bir şey olabilir miydi? Mistik ninniler, sevelim, sevilelim edebiyatı!

Onlar dağdan gelip bağdakini kovan kimselere benzer. Kendilerine kucak açan vefalı Anadolu halkına ihanet etmekten sakınmamışlardır. Onlar buranın göçmen kuşlarıdır. Buralarda kendilerini yabancı gibi, gurbette gibi hissetmeleri gayet tabiidir.

> Ülkem bu benim, yerim bu, yurdum işte, geldim nicedir kök saldım memlekete. Düşman gibi görseniz de düşman değilim, ben Hintçe konuşsam bile Türküm yine de.

Eski Yunan, Roma kralları yarı tanrı kabul edilirdi. Fars/İran kralları tanrının oğlu, "zıllullah/Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak görülürdü. Bu tanrı krallar/rahip krallar dönemi sona erdikten sonra kral ve rahipler olarak ayrıştılar. Bu aşamada da "madde ve mana sultanları" halkı kendilerine kul ve bende yapmak için işbirliğine gitti ve görev taksimi yaptı. Arada sırada post/pasta kavgası yapsalar da birbirlerine örtülü destekleri hep devam edegelmiştir. Mevlanâ örneğinde görüldüğü üzere bazen bu mana sultanları, madde sultanlarını parmaklarında oynatmışlardır.

Moğollar, bu maaşlı memuruna "Rum Şeyhlerinin Şeyhi" unvanını verdiler ve böylece Anadolu'daki tüm şeyhlerin bu Mevlanâ'ya biat etmeleri istendi. Biat etmeyen pek çok şeyh de öldürüldü.

Bunun üzerine diğer tarikat mensupları Anadolu'dan göç ettiler. Mesela Tokat tarafında bulunan Rufâî olan Sarı Saltuk ve 3000 kadar müridi Bizans'a sığındı ve Çanakkale'de

Ezine tarafına yerleştiler. Yine, Karasiler (Kara İsa) Çanakkale'ye, Malatyalı Germiyanlar da batıya göç etti. Bunlar arasında Ahlat ve Konya Ereğli'deki Kayılar da bu göç edenler arasındadır.

Mesnevî sadece ilahî aşk kitabı değildir. Eşek ve kadının sapık ilişkisi, hamamda düzülen adamın hikâyesi, kadınlar vaazına çarşaf giyerek giden adamın sarkıntılıkları gibi birçok çirkin hikâyeyi ayrıntılı olarak *Mesnevî*'de görebilirsiniz. Mevlanâ'daki müstehcen hikâyelerde amaç pornoğrafi değildir. Amaç bazı insanları hicvederek, aşağılamaktır. Yılancı hikâyesinde anlattığı kişi Ahi Evran'dır. Orada Ahi Evran'a hakaret eder. Zira Ahi Evran'ın mesleği gereği, kışın dağlarda zehirli yılan toplayıp, bunlardan panzehir, serum imal etmektedir.

Bundan daha kötüsü de içinde binlerce gayri İslami unsur bulunan bu kitabını, Allah katından inmiş gibi sunmasıdır. Bu ağzı küfürle dolu sahte peygamber asırlardır insanlığa aşk peygamberi olarak takdim edilmiştir.

Yine Şems ve Mevlanâ antifeminist'tir. Kadın düşmanlığı onlarda son derece şiddetlidir. Bu düşüncenin temeli eski İran kültüründen kaynaklanır. Hümanizmin devasa şahsiyeti olarak takdim edilen Mevlanâ'nın kadına bakışı şu şekildedir:

> Eğer yol bilmezsen eşeğin dileğine aykırı hareket et; doğru yol, o aykırı yoldur. Kadınlarla meşverette bulunun, ne derlerse aksini yapın. Şüphe yok ki onlara aykırı hareket etmeyen helâk oldu.[7] Kadında hayvan sıfatı üstündür. Çünkü kadının renge, kokuya meyli vardır. O eşek de çayırlığın rengini, kokusunu duyunca elindeki bütün delilller kaçıp gitti.[8] Arşta oturup duruyordum. Anamın şehveti "inin" emri ile beni buraya attı. O tam yücelikten bir kocakarının hilesiyle rahim zindanına düştüm. Ruhu ta arştan bu yurda getirdi.[9]

Mecusilere göre kadın çok aşağılık bir varlıktır. Onlar birer fahişedir. Mevlanâ sahabe hanımlarını bile zan altında bırakmaktan sakınmaz, onları savaşa giden kocalarını aldatan

7 Mevlanâ, *Mesnevi*, C. 1,2955 ve devamı.
8 Mevlanâ, *Mesnevi*, C. 5, 2465.beyit.
9 Mevlanâ, *Mesnevi*, C. 6, 2795. beyit.

ahlaksız kadınlar olarak tasvir eder. *Fîhi Mâ Fîh*'te şöyle bir hikâye anlatır:

> Rivayet ederler ki: Peygamber, sahâbeyle bir savaştan gelmişti. Bu gece şehrin dışında yatacağız, yarın gireceğiz şehre diye davul çalın buyurdu. A Tanrı elçisi dediler, sebebi ne? Olabilir ya dedi, kadınlarınızı yabancı erkeklerle buluşmuş görürsünüz; canınız sıkılır; bir fitnedir, kopar. Sahâbeden biri (verilen emri) işitmeyip gitti ve karısını bir yabancıyla buldu.[10]

Peygamber'e ve onun sahabesinin hanımlarına dil uzatmaktan çekinmeyen bu alçaklar, Allah'ı koyunlarına alıp, onunla cima etmekten de utanmazlar;

Şems-i Tebrizi'ye, karısı Kimya Hatun'u bazen Allah olarak, daha doğrusu ona, Allah, karısı şeklinde görünürdü. Mevlanâ; bir çadırda Şems'i Kimya Hatun ile oynaşırken gördü. Mevlanâ oynaşmaları için biraz dışarıda dolaşıp, sonra hocasının yanına geldiğinde Şems; "O Kimya Hatun değildi. Yüce Tanrı beni o kadar sever ki, sevdiğim kimse suretinde yanıma gelir. Az önce senin beni halvet hâlinde gördüğün kadın da Kimya Hatun değildi, Allah Kimya Hatun şeklinde bana gelmişti." der.[11]

Mevlanâ ve İslam

Mevlanâ kendini bir peygamber gibi görür. Bunun sebebi dinî inançlarından kaynaklanır. Zira o Hululiyye mezhebindendir. Bu inanç ona Mecusilerden, özellikle Şems'ten geçmiştir. Mevlanâ'nın doğduğu Belh şehri Mecusiliğin kurucusu Zerdüşt'ün ikinci memleketidir. Burası Mecusiliğin kutsal kitabı Avesta'nın fikirlerinin hâkim olduğu bir yerdir. Burası İran gnostizminin, irfancılığının merkezidir. Yine burası Budist düşüncenin iyi bilindiği bir yerdir. Yine Belh, tasavvufi

10 Mevlanâ, *Fîhi Ma Fîh*, 20. Bölüm, MEB Yay., İst/1990. s. 136-137, "Yalnız burada bütün suç Mevlanâ'nın değildir. Ona malzemeyi hadis kitapları verir."Rasulullah buyurdular ki: "Seferden dönünce (kadınları ihanet zannı altında tutmamak ve açıklarını aramış olmamak için) ailene gece vakti gelme, ta ki kocasını bekleyen kadıncağız kokusunu sürünsün, dağınık saçlarını tarasın." (Buhârî, Nikah/120) "Rasulullah onları kadınların yanına geceleyin gelmeyi yasakladığı zaman, iki kişi (bu yasağı dinlemeyip), geceleyin evlerine geldi. Her ikisi de evinde hanımının yanında bir yabancı erkek buldu." (Tirmizî, İsti'zân 19, (2713)).

11 Eflâkî, *Menakıbu'l-Arifîn*, C. 2, s. 72.

düşüncenin çok erken geliştiği bir yerdir. Daha doğrusu Belh kentinin düşünce yapısı tasavvufa çok müsaittir. İbrahim Ethem, Şakik-i Belhî Belhlidir.

Mevlanâ; Hallâc-ı Mansûr, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebul Hasan Harakani, Şakîk-i Belhî gibi İranlı, İran kültürünün temsilcisi bir mutasavvıftır ve bu mutasavvıflar Hulûliye mezhebindendir. Mevlanâ da Hulûliye mezhebindendir. Hulûl felsefesine göre Allah insanlara hulûl eder. Özellikle, Zerdüştler panteist, hulûliyecidirler. Bu Mecusi itikadına göre kişi riyazet yaparak, birtakım çilelerle, zikirlerle Allah'la bütünleşir. Devamında Allah, insan benliğine hulûl eder ve kişi artık ilah kesilir, artık konuştuğu her şey Allah'tan olur.[12]

Mevlanâ'nın torunu ve onun felsefesini bugün olduğu gibi devam ettirmeye çalışan ve hiçbir takıyyeye de lüzum görmeyen Cemalnur Sargut Hanım aynen şöyle demektedir:

> Aslında vahdet-i vücut fikrine inanan ve kendini fenâ mertebesine ulaşmış olarak gören bir sûfi, doğal olarak Yaratıcı'nın sahip olduğu niteliklere, kendisinin de sahip olduğunu düşünür. Bâyezîd-i Bistâmî: "İlmi Allah olan âlim, kitap olmaksızın ve ezberlemeksizin, O'ndan istediği kadarını istediği zamanda alır."[13]

Hatta Mevlanâ'nın felsefesinde sadece "Allah aşkı" yoktur. Bu felsefede "Allah da kullarına âşıktır."

Mevlanâ, Sezgici bir filozoftur, akla muhaliftir. *Mesnevî*'deki kel papağan hikâyesinde akliyecileri yermektedir. Anadolu'nun fikren, ilmen geri kalmasında, Ahiliğin dağılmasında bu akıl karşıtı tasavvuf düşüncesinin rolü vardır.[14]

Mevlanâ, Türkçe bilmediği gibi oğulları da bilmez. Özetle Mevlanâ bir Türk sûfisi değildir. İranlıdır, İrancıdır, İran tasavvufunun Anadolu'daki temsilcisidir.

Mevlanâ, *Mesnevî*'sini kitabının başında, dibacesinde şöyle över:

12 Mikail Bayram, "Anadolu İslam Algısının Oluşumunda Celaleddin-i Rumi-1", 2 www.youtube.
13 Cemalnur Sargut, "Allah Dostu Harakani Hazretleri", *Zaman*, 14 Ekim 2012.
14 Mikail Bayram, www.tevhidnesli.

Bu kitap *Mesnevî* kitabıdır, *Mesnevî*, hakikate ulaşma ve yakîn sırlarını açma hususunda din asıllarının, asıllarının asıllarıdır. Tanrı'nın en büyük fıkhı (Fıkh-ı Ekber, hem şeriat, hem de akait kitabıdır), Tanrı'nın en aydın yolu, Tanrı'nın en açık burhanıdır. *Mesnevî*, içinde kandil bulunan kandilliğe benzer (Nur/35). Sabahlardan daha aydın bir surette parlar... *Mesnevî*, Mısır'daki Nil'e benzer. Sabırlılara içilecek sudûr. Firavun'un soyuna sopuna ve kâfirlere ise hüsrandır. Nitekim Tanrı da Hak onunla çoğunu azıtır, çoğunun da yolunu doğrultur demiştir. (İsrâ/9) Şüphe yok ki *Mesnevî*, gönüllere şifadır, (İsrâ/82) hüzünleri giderir, Kur'an'ı apaçık bir hâle koyar, rızıkların bolluğuna sebep olur, huyları güzelleştirir. Şanları yüce, özleri hayırlı kâtiplerin elleriyle yazılmıştır. (Abese/13-6) Temiz kişilerden başkasının dokunmasına müsaade etmezler. (Vakıa/79) *Mesnevî*, Âlemlerin Rabbinden inmedir. (Vakıa/80) Batıl ne önünden gelebilir, ne ardından. (Fussilet/42) Tanrı onu korur, gözetir; (Hicr/9) Tanrı en iyi koruyandır. *Mesnevî*'nin bundan başka lakapları da var (Mesnevî Manevî, Mesnevî Şerif, Saykalü'l-ervah/Ruhların Cilası), o lakapları veren de Tanrı'dır.[15]

Mevlanâ'nın *Mesnevî*'sine verdiği sıfatlar Kur'an'ın sıfatlarıdır. "Mesnevî Âlemlerin Rabbinden inmedir/Bâtıl ne önünden gelebilir, ne ardından. Tanrı onu korur, gözetir." derken aklınca, Kur'an'a nazire yapmaktadır, zira Kur'an'da şöyle denmiştir: *"O Kur'an, eşsiz bir kitaptır. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi çok övülen Allah'tan indirilmiştir."* (Fussilet/41-2) *"Şüphesiz bu ayetler değerli ve güvenilir kâtiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış..."* (Abese/11-6), *"Ona ancak temiz olanlar dokunabilir."* (Vakıa/79)

Mesnevî şarihlerinden Tahirul Mevlevi, Şeyhi Mevlanâ'nın bu sözlerinin Kur'an'a nazîre olduğunu kabul eder ve şöyle der:

Allah tarafından indirilmiş vahiy olan Kur'an, nasıl Allah'ın korumasında ise, onun önünden ve ardından bâtılın gelmesi mümkün değilse, *Mesnevî* de öyledir. İlham-ı Rabbani eseridir. Kendisinden sapıklık zuhuruna imkân yoktur. Hatta iptali ve tahrifi de kabil değildir.

Menakıbü'l-Arifin'de şöyle bir hikâye vardır:

Bir gün Sultan Veled buyurdu ki: Dostlardan biri babama şikâyette bulundu ve âlimler *Mesnevî*'ye neden Kur'an diyorlar diye

15 Mevlânâ, *Mesnevî*, C. I, Önsöz, çev. Veled İzbulak MEB, 1991/İst.

> benimle bahse girişti; ben de Kur'an'ın tefsiridir deyince babam bir lahza susup sonra A sersem dedi, niçin olmasın? A eşek, niçin olmasın? A kahpenin kardeşi niçin olmasın? Peygamberlere verilen harfi zarflarda Allah sırlarının nurlarından başka bir şey yoktur ki. Allah sözü, onların temiz gönüllerinden biter, ırmağa benzeyen dillerden akar. İster Süryanice olsun, ister Sebu'l-mesani dilince... İster İbranice olsun... İster Arapça!

Mevlanâ *Mesnevî*sinin vahiy mahsulü olduğunu pervasızca ilan eder:

> Bu, ne yıldız bilgisidir, ne remil, ne de rüya... Tanrı, doğrusunu daha iyi bilir ya, Tanrı vahyidir![16] Sofiler, bunu halktan gizlemek için gönül vahyi demişlerdir. Sen istersen onu gönül vahyi farz et... Gönül zaten onun nazargâhıdır... Gönül, O'na agâh olunca nasıl hata eder? Ey mümin, sen, Tanrı nuruyla bakar, görürsün... Hatadan, yanılmadan eminsin![17]

Bu kitapta buna benzer birçok hikâyeler vardır ki *Mesnevî*nin yazıldığı tarihten itibaren Allah vahyi olarak tanındığını gösterir.[18]

Mevlanâ ve Sema

Mevlâna'nın yanında kırk yıla yakın bir süre bulunan Ahmed b. Feridun Sipahsalar, Semâ'yı ibadet hâline getiren Mevlâna'nın Şems ile karşılaşmadan önce semâ etmediğini, Şems'in talebi üzerine semâ etmeye başladığını ve bunu ölünceye kadar bırakmadığını, onu tarîk ve âyin hâline getirdiğini

16 *Mesnevi* okuyucuları, *Mesnevi*nin sonunda, önce "Ululuk sırlarını keşfeden Mevlanâ'mız böyle buyurdular." dedikten sonra bu beyti okumak suretiyle dersi bitirirler.

17 *Mesnevi*, C. 4 1852-5.beyitler.

18 Abdülbaki Gölpınarlı, 1851-4.beyitleri şöyle şerh etmiştir: "Sofiler, kalplerinde doğan ilahî bilgiye yahut keşfe "varidat/Allah'tan gelenler" derler. Onlara göre erenlerin sözleri de vahiyden başka bir şey değildir. Hatta nübüvveti yani peygamberliği iki kısma ayırıp bir kısmını, "Nübüvvet-i Teşriyye", bir kısmına da "Nübüvvet-i Tarifiyye/Şeriatı anlatan, İlahi sırları anlatan peygamberlik" derler. Her veli ve bilhassa zamanın sahibi olan kutub, nübüvvet-i tarifiyye ile peygamberdir, fakat Hz. Muhammed'e hürmet ve şeriat edebine riayet bakımından peygamberim diye meydana çıkmaz. İbnü'l-Arabî gibi "Hatem-i velayet" olduğunu iddia ederek veliliğin, bütün peygamberlere feyiz verdiğini söyleyenler de vardır. Peygamberlik kesbidir, yani sülûk ile kazanılır diyenler de çıkmıştır. Şeyh Şihabeddin-i Maktul de bu inanıştaydı. Mevlanâ da bu beyitlerde *Mesnevî*nin vahiy olduğunu söylemektedir."

nakleder. Oğlu Sultan Veled ise; babasının Şems ile tanıştıktan ve ayrıldıktan sonra, gece gündüz bağırıp çağırarak semâ ettiğini, yerlerde dönerek raksettiğini, ney çalanlara altın ve gümüş dağıttığını, ney çalmaktan kavalcılarda takat kalmadığını nakletmektedir.

Mevlanâ semâ esnasında büyük bir vecd içinde, her şeyde Allah'ı gördüğünü söylüyor, şevkinden, neşesinden sabahtan gece yarılarına kadar semâ' ediyor, bazen bu süre bir haftayı aşıyordu. Nadirde olsa bazı kereler semâ esnasında kendini kaybetmiş, üzerinde ne varsa çıkarıp ney çalanlara vermiş, etrafında bulunanlar Mevlanâ'nın üzerine kendi elbiselerini atmışlardır. Mevlanâ bazen devrin ileri gelenlerinin hanımlarının semâ davetlerine icabet etmiş, güyende, defçi ve neyzenlerin çalgı ve şarkıları refakatinde semâ etmiştir.

Memleketin Moğolların istilası altında olduğu bir dönemde, Mevlanâ aç susuz kendini sema ayinlerine kaptırmış, çalgıcılara paralar dağıtıp, adeta bir balerin gibi ha bire döner.

Yine Mevlanâ; Hallâc, Bâyezîd gibi ve kimselerin Müslüman saymadığı Karmatiler gibi hac ile şu şekilde alay eder:

> Fakir, hane halkı kalabalık bir Pir (yaşlı şeyh) 'Ey Bâyezîd nereye gidiyorsun? dedi. Bâyezid, 'Kâbe'ye gidiyorum' diye cevap verdi. Pir dedi ki: 'Yol masrafı olarak yanında ne var? Bâyezîd, 'İki yüz dirhem gümüşüm var' deyince, Pir, 'Etrafımda yedi kere tavaf et. Bu tavafı hac tavafından daha makbul bil. O dirhemleri de ey cömert kişi, bana ver. Bil ki hac ettin, umre ettin, Safa'ya koştun, Sa'y erkânını yerine getirdin. Allah hakkı için O beni kendi evinden üstün kıldı. O Kâbe'yi kurdu kuralı orayı bir kere ziyaret etmedi. Ama benim bu beden evimden hiç çıkmadı.[19]

Bununla da yetinmeyerek, peygamberden üstün olduğunu şu sözlerle ifade eder: "Bugün Ahmed benim/Ama dünkü Ahmed değil. Bugün anka benim/Ama yemle beslenen kuşcağız değil."[20]

Ve devamla, Allah olduğunu söyler:

19 *Mesnevi*, C. 2, 2238-43. beyitler.
20 Mevlânâ Celâleddin, A. Gölpınarlı, İnkılâb Kitabevi, İst/1985, 4.basım, s. 203.

Enelhak kadehiyle bir yudumcuk içen sızdı Tanrılık şarabından. Şişelerle, küplerle içtim ben, sızmadım, ben, sultanların aradığı sultan. Ben hacetler kıblesiyim. Gönlün kıblesiyim ben. Ben Cuma mescidi değilim, insanlık mescidiyim ben.[21]

Mevlanâ, bir işin yapılmasını emreder. Şeyh Muhammed Hâdim, "İnşaallah (Allah dilerse)" deyince Mevlanâ bağırır. "A aptal, ya söyleyen kim?" Fakat bu Tanrılığı yalnızca kendisine hasretmez. Ona göre: "Herkes Tanrı'dır ve insan insanlığını anlayınca O olur."[22]

Ey canı biz ve ben kaydından kurtulan! Ey erkekte, kadında söze ve vasfa sığmaz ruh! Erkek, kadın kaydı kalkıp bir olunca o bir, sensin. Birler de aradan kalkınca kalan yalnız sensin. Kendi kendinle huzur tavlasını oynamak için bu "ben" ve "biz"i vücuda getirdin. Bu suretle "ben" ve "sen"ler, umumiyetle bir can hâline gelirler, sonun da sevgiliye mustağrak olurlar.[23]

Burada da dediğine göre Allah, kendi kendisiyle oyun oynamak için, kedisinden bir parça olarak öbür yaratıkları meydana getirmiş. Böylece iyi ve kötü, doğru ve yanlış diye bir şey olmadığını, oynanan oyunun –karşı rakipler olmadığından– ciddiyeti olmayan bir oyun olduğunu söyler.

Hatta Musa ile Firavunun aynı şahıs olduğunu, dolayısıyla küfür ile imanın aynı şey olduğunu söyler. Şöyle ki: "Renksizlik âlemi, renge esir olunca bir Musa, öbür Musa ile savaşa düştü. Renksizlik âlemine ulaşırsan Musa ile Firavun'un karıştığı âleme erişirsin."[24]

Mevlanâ, kendisinin hakikatler ve dinler konusundaki görüşünü anlatırken, kendisinin böyle şeylere bağlı olmadığını, mızrağın kalkanı deldiği gibi, böyle şeylerden kurtulup uzaklaştığını anlatmaktadır. Ona göre geceyle gündüz birdir, dolayısıyla aydınlıkla karanlık da birdir ve kesin hakikat diye bir şey yoktur. Kesin hakikat kabul etmemekle de bütün dinlerin aynı olduğunu söyler.

21 *age*, s. 292.
22 *age*, s. 196.
23 *Mesnevi*, C. 1,1785-8. beyitler.
24 *Mesnevi*, C. 1, 2467-8. beyitler.

Mızrak, kalkandan nasıl geçerse ben de gündüzlerden, gecelerden öyle geçtim. Ondan dolayı bence bütün şeriatlar, bütün dinler birdir. Bence yüz binlerce yılla bir saat aynı.[25]

Vezir Ziyaeddin Hanında Tavus adında harp çalan bir hanım vardı. Sesi de çok tatlı ve gönül okşayıcıydı. Gönül kapıcı ve benzeri az bulunur bir kadındı. Saz çalmasındaki maharetinden ötürü bütün âşıklar onun esiri olmuşlardı. Tesadüfen bir gün Mevlanâ hazretleri o hana girip tavus hanımın odasının karşısına oturdu. O sırada Çengici Tavus cilve yaparak Mevlanâ'nın huzuruna gelip baş koydu, sazını Mevlanâ'nın eteğine vurup onu kendi hücresine davet etti. Mevlanâ Hazretleri icabet buyurup sabahın erken saatlerinden ta akşam namazına kadar onun odasında namaz ve niyazla meşgul oldu. Mübarek sarığından bir gez miktarı kesip Tavus hanıma verdi. Cariyelerine de kırmızı dinarlar bağışlayarak oradan hareket etti.

Görülüyor ki Mevlanâ çalgıcı bir kadının odasında gün boyu kalıp keyifli saatler geçirebilmektedir.

Mevlanâ, ne kadar büyük evliyadır bilemeyiz ama şeyhinin içki içtiği herkesin malumudur. Hatta onun içki içmesi ile ilgili takılanlara çok ağır küfürler etmektedir. Mevlanâ'ya bir gün fakihler, şarap helal mi, yoksa haram mı? diye takılırlar. Maksatları Şems-i Tebriz'e laf sokmaktı. Mevlanâ bunun üzerine şöyle dedi:

İçse ne çıkar? Bir fıçı şarabı denize dökseler denizi bozmaz. Böyle tuzlu denize düşen her şey tuz hükmüne girer. Bu denizin suyuyla abdest almak, onu içmek caizdir. Fakat küçücük havuzu şüphesiz bir damla şarap pisletir. Böylece tuzlu denize düşen her şey tuz hükmüne girer. Eğer Şems-i Tebriz içiyorsa ona her şey mübahtır. Çünkü o deniz gibidir. Eğer bunu senin gibi bir kahpenin kardeşi yaparsa, ona arpa ekmeği bile haramdır.[26]

Mevlâna, nihayet halka haram olan şarabın Kalenderilere helâl olduğunu söyler ve der ki:

Zevk veren her şey, şu aşağılık kişiler, bir delil elde edip dadanmasınlar diye yasaklanmıştır. Yoksa şarap, çeng, güzel sevmek ve semâ, haslara helâldir, aşağılık kişilere haram.[27]

25 *Mesnevi*, C. I, 3503-3504. beyitler.
26 Eflaki, *Menakıbü'l-Arifin*, C. 2, s. 72.
27 A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İnkılâb Kitabevi, İst/1985, 4.basım. s. 198-200.

Mevlâna'da fatalizmin/kaderciliğin en katmerlisini görebilirsiniz.

> Kimin haddi vardır ki kendiliğinden, Tanrı hükmüne esir olmuş bir kişiye kılıç vurabilsin! Çünkü Tanrı, kimin gözünü açmışsa o adam bilir ki katil, takdirin esiridir. O takdir kimin boynuna geçmişse kendi oğlunun başına bile kılıç vurmuştur. Yürü, kork ve kötüleri az kına; takdirin hüküm tuzağına karşı aczini bil![28]

Görüldüğü gibi, onlara göre iyilik ve kötülük mukadderatın eseri olup, iyi ve kötü, suç ve suçlu yoktur.

Mevlanâ dinî ilimleri öğrenmeye de karşıdır: İlim dediğin, hocadan, kitaptan öğrenilmez, direk Allah'tan alınır (!)

> Tanrı'dan vasıtasız verilmeyen ilim, gelini süsleyen kadının ona sürdüğü renk gibi diri kalmaz uçup gider.[29]

> Şeyh, Tanrı gibi aletsiz işler görür, Müritlere sözsüz dersler verir.[30]

Ledün ilmini öğrenmek için kitaplardan uzaklaşmayı şart görür;

> Kardeş, sözden el çek ki bizzat Tanrı, senden Ledün ilmini meydana çıkarsın.[31]

Mevlanâ'ya göre ilahî hakikatler akılla kavranamaz. Ona göre aşk ve vecdle anlaşılan ilahî gerçek karşısında akıl, çamura batmış eşek gibidir. Ona göre akıl, körün elindeki değnek gibidir.[32]

Aklı kullanan, onunla kıyas yapan kişileri İblis'e benzetir ve der ki: "İlk kıyas yapan İblis olmuştur."

Şems, şer'i ilimlere "kıl-ü kâl/dedi kodu" der. Güya Şems, Mevlanâ'nın tüm kitaplarını havuza atar.

Mevlanâ "Biz Kur'an'ın özünü ve ruhunu aldık, postunu köpeklerin önüne attık." diyerek Kur'an'ın bir kısmını gereksiz olduğunu söyleyebilir.

28 *Mesnevi* C. 1, 3889-92.beyitler.
29 *Mesnevi*, C. I, 3449.beyit.
30 *Mesnevi*, C. 2, 3323.beyit.
31 Hikmet Ertürk, "Mevlânâ Haftası", *İktibas Dergisi.*
32 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 157-8.

Ebussuud Efendi'nin bu konudaki fetvası çok nettir:

> Bir kimse Mevlanâ'nın *Mesnevî*'sini okumak, Kur'an'ı okumaktan daha faziletlidir, zira "*Mesnevî* Kur'an'ın özüdür dese" kâfir olur ve katli helal olur![33]

Mevlanâ'ya taraftarları "aşk peygamberi" diyebilmişlerdir. Abdurrahman Câmî, Mevlanâ için şöyle der:

> Ben yüce vasıflara sahip olan o yüce kişi (Mevlanâ) hakkında ne diyebilirim ki, gerçi o peygamber değildir, amma Kitab'ı vardır.

Daha düne kadar çok büyük bir İslam büyüğü bildiğiniz nicelerinin tepesine kadar şirk içinde olduğunu görünce şaşırıp kalıyoruz. Allah'ı koynuna alanları, şarabı şeyhine helal görenleri, gaybı bilen ve gezdiği yerlere bereket yağdıran namaz kılmayan velileri, yazdığı şiir kitabı için "Âlemlerin Rabbinden indirilmedir." diyenleri tanıdıkça millet olarak vahiy İslam'ından ne kadar uzaklaştığımızı görmekteyiz.

Şamanizm Ölmedi, İçimizde Yaşıyor!

Türk halk İslam'ı; Yesevilik, Kalenderilik, Bektaşilik, Nakşilik, Kadirilik, Mevlevilik vs. gibi Sünnî veya gayrisünnî bir çok tarikat tarafından oluşturulmuş, pek de kitabî olmayan bir dindir. Bu kültürel folk İslam'da pek medrese mezunu fakihler, kelamcılar bulunmaz. Daha çok uçanlar-kaçanlar, ermişler-pişmişler, efsaneler, mitolojik kahramanlar vardır. Türk halkı âlimlerin peşinden değil, Ahmet Yesevî, Şah-ı Nakşibendî, Abdulkadir Geylani, Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ve Mevlanâ gibi dervişlerin peşine takılmıştır.[34]

Türklerin eski dinleri olan Şamanizmin tasavvufta, özellikle Anadolu Müslümanlığında önemli tesirleri vardır. Her ne kadar bizlere Türklerin toptan Müslüman olduğu ve bütün samimiyetleriyle yeni dinlerini içselleştirdikleri öğretilmişse de bu çok da gerçekçi değildir. Zira sosyoloji gibi bilimler bir toplumun baştan aşağı kısa bir sürede değişebileceğini kabul etmez. Türklerin şaman merkezli din anlayışı, atalar kültü ve ölülerin ruhaniyetlerinin/ruhlarının diriler üzerinde etkili ol-

33 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 141-2.
34 İbrahim Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 27.

duğu, bu ruhların tasarrufta bulunduğu inancı hâlâ bu halk İslam'ında devam etmektedir.

Anadolu'da İslam'ın sosyal yaşantı ve kültür temelinde iki değişik görünümü vardır. Birincisi İslam'ın kitabi esaslarına sadık, medrese İslam'ıdır. İkincisi ise kısmen mitolojik inançlarla karışık "Halk İslam'ı" (Folk, Kültürel İslam'dır). Halk İslam'ının da iki alt versiyonu vardır. Birincisi Sünnî yorumu kabul edilen, Sünnî tarikatlar, diğeri; heterodoks kabul edilen bugünkü Alevi-Bektaşi kesimlerce temsil edilen şeklidir.

Sünnî İslam; nisbeten Kur'an ve Sünnet temeline dayalı gelişmiş, sistematik ve yazıya geçmiş olmasına karşın Heterodoks İslam, sistematik olmayan, mitolojik ve sözlü bir teolojiye sahiptir. Heterodoks İslam'ın Orta Asya, Orta Doğu'daki kadim dinî ve mistik kültürlerle çok sıkı bağları vardır. Heterodoks Türk İslam'ı; Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir zaman ve mekân sürecinde Şamanist Türklerin bazı inançları ile diğer dinlerin ve mistik kültür kalıntılarının, yüzeysel bir İslam ile harmanlanmasıyla oluşmuştur. Türk Müslümanlığı, başka din ve inanç mensuplarına karşı takındığı tavırdan kişisel hayata, ibadetlerin icrasından dinî bayramlara, toplumsal ahlaktan ferdî ahlaka, hatta temel İslamî inançların yorumlarına varıncaya kadar üretilen birtakım kültür unsurları ile Arap ve Fars Müslümanlığından belli ölçüde ayrılır. Evliyalar kültüne dayanan bu halk İslam'ı, çoğu kere İslam'ın temel esaslarının ve hükümlerinin bir hayli dışında mitolojik ve geleneksel unsurlarla, hurafelerle örülmüş olarak Anadolu'ya gelmiş ve bu yapısıyla Anadolu'yu İslamlaştırmıştır.

Mâverâünnehir, Harezm, Horasan gibi muhtelif mıntıkalarda Müslüman olduktan sonra, özellikle Moğol istilası yüzünden Anadolu'ya göç eden Türkler arasında çok yüzeysel bir şekilde İslamlaşmış, hatta Müslüman olmamış bir kitle bile mevcuttu. 12-15. yüzyıllarda hâlâ Orta Asya ve Anadolu'da İslamlaşma tam olarak sağlanamamıştı.

Mâverâünnehir'deki Sünnî İslam çevreleriyle temasta bulunan Türkler Sünnî-Hanefî inanç esaslarını benimsemiştir. Buna mukabil Horasan, Azerbaycan gibi İran kültürünün

yahut Orta Asya bozkırlarından gelen, eski Türk inançlarının hâkim bulunduğu çevrelerde doğan kesimler, göçerler ise İslam öncesi inançlarını büyük ölçüde devam ettirmişlerdir. Onların İslamlaşması, eski kavmi ananelerini devam ettirmelerine mani olmamıştı. Eski Türk kam/ozanları da halk velileri (Türkmen babaları) olarak büyük ölçüde kimliklerini muhafaza ettiler. Horasan'dan aldığı tasavvufi terbiye ile yetişip gelmiş şeyhlere "bab" yani "ata/baba" namı veriliyordu. Eski ozanlar "ata/baba" denilen dervişler oldu.

Eski Türklerde "şaman/kâm"; doğaüstü güçlere sahipti. Cinleri kovar, büyü bozar, tılsımlar yapar, göğe çıkar, aslana biner, ateşe girer ve çeşitli hokkabazlıklar bilirdi. Türklerin yeni dinlerinde Şaman kültü aynen devam etmiş, sadece şamanın adı değişmiş, eren, ermiş, veli, şeyh, Alevi dedesi vs. oluvermiştir. Horasan erenleri, Alp Erenler eski ozanların yerini alarak, "ata, baba" (Korkut Ata, Geyikli Baba vs.) gibi dervişler olacaklardır. Bu dervişler zamanla seyyidlik payesi de alıp, Peygamber torunu (!) olacak, karizmalarına karizma katacaklardır.

Anadolu'ya yapılan derviş göçünde iki farklı derviş tipi vardır. Birincisi Mâverâünnehir ve Horasan gibi gelişmiş kültür merkezlerinden gelen yönetici ve üst kesime hitap eden Acem sûfi edebiyatının bütün inceliklerine vakıf, Farsça şiirler, Arapça kitaplar ve şerhler yazan şehirlere yerleşmiş şeyhler ve dervişler. Bunlar daha çok vahdet-i vücut mektebi gibi tasavvufun felsefi bir sistem hâlinde ele alındığı İbn Arabî, Kübrevi ve Sühreverdî okullarına mensuptu. İkinci gurup; garip kıyafetleri, ağızlarda dolaşan kerametleri, mezcubâne yaşayışlarıyla eski kamların hatırasını İslami şekil altında yaşatan çoğunlukla göçebe ve yarı göçebe Türkmenlerin yaşadıkları yörelerde yaşayan, Oğuz boylarına anlayacakları bir dille İslamiyeti basit fakat avâmi-muharref bir şeklini telkin eden Türkmen babalarıdır. Müslüman olmakla beraber eski kam-ozanlara benzeyen, aynı zamanda mensubu bulundukları kabilenin hem şefi, hem de dini liderleri olan babalar, medrese menşeli fakihlerden daha farklı, Anadolu'nun şartlarına uygun bir halk tasavvufu geliştirdiler.

Göçebe Türkmenler arasında en fazla taraftar bulan tasavvuf hareketi Hoca Ahmet Yesevi'nin (ö. 1167) kurduğu Yesevilikür. Ahmet Yesevi, şeriat ile tasavvufu telif etmiştir. O, Allah'ın azabından korkmaya dayalı zühdü esas alan tasavvufu değil de ilahî aşka ve cezbeye dayalı, her türlü benlik duygusunu kınayan Horasan Melamîliğinin tasavvuf anlayışını temsilcisiydi. O, misyonunu icra ederken, inancını çevresindeki göçebe köylülere anlayabilecekleri bir dil kullanarak anlattı. Örneğin geleneksel şiir kalıplarını kullandı ve bunlara sûfiyane, coşkun tavrını ekledi. Bundan dolayıdır ki Yesevilik, Türkler arasında süratle yayılıp yerleşmiş, kendisinden sonra ortaya çıkan birçok tarikata da tesir etmiştir.

Bu süreçte, Ahmed Yesevi'nin görevlendirmesiyle Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli'nin sahip olduğu inanç ve öğretiler kitabi İslam değil, heretik/heterodoks İslam'dır. Yeseviliğin devamı olan Bektaşilik; eski Türk inançlarıyla İslam dininin kabullerini mezc eden, resmi din anlayışından farklı bir din anlayışına sahiptir.

Kendini Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlayan Aleviliğe ve Bektaşiliğe 15. yüzyılda Hurufi etkiler girmeye başladı. Fazlullah Astarâbâdî tarafından kurulan Hurufilik, Arap alfabesinin insanoğlunun yüzünde ve bedeninde tecelli ettiğine dair harflerin ulûhiyeti üzerine temellenen tasavvufi bir öğretidir. 1394'te Fazlullah öldürülünce, takibattan kaçan müritleri, Hurufi inançları ile birlikte Anadolu'ya ve Rumeli'ye göç ettiler ve Bektaşiliğe sızdılar. Alevi-Bektaşi edebiyatı içinde yedi büyük ozandan üçü Nesîmî, Yemînî ve Virânî Hurufi'dir. Bektaşilikteki panteizm ve antropomorfizm Hurufilikten geçmiş şeylerdir.

Hurufiliğin, hulûl inancı ve buna bağlı olarak mehdilik telakkisi, Alevilik üzerindeki etkisi çok barizdir. Hurufiliğin temel inancı Fazlullah'ın Allah'ın mazharı olduğu, yani Allah'ın bedeninde göründüğü ve kıyamet gününe yakın Müslümanları, Hristiyanları ve Yahudileri kurtaracak mehdi olduğu şeklinde özetlenebilir. Kızılbaşlıktaki Allah'ın Hz. Ali'nin bedeninde göründüğüne dair temel inanç buradan gelmektedir.

Allah'ın insan bedenine hulûl ettiğine dair bu inanç, Hurufîliğin Anadolu ve Rumeli'nde yayılışı sırasında Melamîleri, Kalenderîleri de etkilemiştir. Bugün Alevi teolojisindeki tanrı inancının temelindeki Hurufî etkiler Alevi Bektaşi menakıpnamelerinde ve nefeslerinde açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca, 15. ve 16. yy. başlarında Kızılbaşlar üzerine yürütülen Safevî propagandası ile Bektaşiliğe katılan Kızılbaş akım ve Safevi öğreti onda derin ve silinmez izler bırakmıştır.

Şah İsmail, Osmanlı merkezi yönetiminden fena hâlde yılmış olan Türkmen boylarını, kendilerini Osmanlı zulmünden kurtaracak mehdi olduğu propagandasıyla yanına çekmeyi başarmıştır. On İki İmam Şiiliği ve buna bağlı olarak Hz. Ali kültünü, "halife" denilen misyonerleri aracılığıyla yaymaya muvaffak olmuştur. Şah İsmail On İki İmam Şiiliğini bilinen klasik muhtevasıyla değil, kavramların Şii muhtevasını boşaltarak yapmıştır. "Zalim Osmanlı Yezîdi"nden intikam almaya mükemmel bir ideolojik araç olarak Kerbela matemi kültü yanında, ilahlaştırılmış ve kendisiyle özdeşleştirilmiş bir Hz. Ali ve on iki imam kültünü yerleştirmeyi başarmış Türkmen heterodoksisini Alevilik şekline dönüşmüştür.[35]

Özetle; Alevilik ve Bektaşiliği doğuran Türk Heterodoksisi Orta Asya'daki Eski Türk inançlarıyla başlamış, daha sonra Şamanizm ve Budizm ile mistik bir niteliğe bürünmüştür. Bir sonraki evrede ise Yesevîlik ile İslam sûfîliğinin damgasını yiyerek Anadolu'ya gelmiştir. 15. yüzyılda Hurufîliğin ve 16. yüzyıl başında da Safevi Şiiliğinin motifleriyle bugünkü şeklini almıştır.

Heterodoks/Alevî-Bektaşî İslam anlayışı Mesiyanik (mehdici) bir karakter sergiler. Bu inanç, ilahî yetki sahibi, karizmatik bir şahsiyet inancına sahiptir. Babai isyanlarında bu karakter çok belirgindir. Türkmen Babaları, Türkmenlerce, ilahî kurtarıcı olarak kabul edilmiş, öldürüldüklerinde bile ölümüne inanılmamıştır. Mesela Baba İlyas'ın ilahî yetkilerle donatılmış bir Mehdî olduğuna ve yaşanan sıkıntıları gidere-

35 Zübeyir Bulut, "Alevi-Bektaşi İnançlarına İslam Öncesi İnançların Etkisi", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün. Mayıs/2012.

cek birisi olduğu inancı bu isyana katılanlarda görülmektedir. Bu kimseler "Baba Resul, Baba Rasulullah, Baba Veliyyullah" gibi ünvanlar kullandıklarından, zaman zaman peygamberlik iddiasında bulunmakla suçlanmıştır. Bu mehdici anlayış, çok kısa bir süre içerisinde Şahkulu (1511), Nur Ali Halife (1512), Bozoklu Celal (1520), Baba Zünnûn (1526) gibi Osmanlı merkezi idaresine karşı ihtilalci mesiyanik hareketlere dönüşmüştür. Babailer, Selçuklu kuvvetlerini on iki defa yenilgiye uğratmışlardır.

Türkmenlere Şiî eğilimli bir İslamiyet cilası altında, Şamanizm kalıntıları ile İslam'ı harmanlayarak sunan Baba İlyas ile başlayan tasavvufî hareket, Baba İshak, Aynuddevle, Şeyh Edebali, Emircem Sultan ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi halifeleri vasıtasıyla, özellikle Orta ve Batı Anadolu'da yayılmış ve hatta Osmanlılar devrinde meydana gelen birtakım ayaklanmalarda önemli rolleri bulunan çeşitli heterodoks ve zenâdıka zümrelerinin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Özellikle Osmanlı-Safevi ilişkilerinde Aleviler ve Bektaşiler önemli bir rol oynuyordu. Şah İsmail, Alevileri kendisine bağlamayı bilmiş, onları sürekli Osmanlıya karşı koz olarak kullanmıştır. Osmanlı yönetimi bu propagandaları önlemek gayesiyle, 12 İmamı simgelediği için on iki dilimli kırmızı başlıklı serpuş giyen ve bu yüzden Kızılbaş denilen kesimleri sindirmeye yönelik sert tedbirler almıştır.

Osmanlı Selçuklulardan, Ehl-i Sünnet'ten zındıklara kadar, zengin bir tasavvuf kültürü ve geniş bir tarikatlar zümresi devralmıştır. Osmanlının kuruluş dönemlerinde Anadolu'da "Ahîyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm, Bâcıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları) ve Abdalân-ı Rûm" adıyla dört dini-tasavvufî grup bulunmaktaydı. Bunlardan Abdalân-ı Rûm, kökenleri itibariyle Yeseviyye-Kalenderiyye, Haydariyye ve Vefâîyye'ye ve genellikle Baba İlyas'ın halife ve müritlerinden oluşan bir grup idi. Osman ve Orhan Gazi; Geyikli Baba, Abdal Musa vs. gibi dervişlerle önceleri işbirliği yapmış, daha sonraları Abdal, Torlak ve Işık'lar (Babâîler) dan zararlı inanç ve görüş taşıyanları memleketten kovmuşlardır.

Osmanlılar döneminde önemli ihtilalci sûfilik eylemlerinden biri de Şeyh Bedreddin isyanıdır.[36] Osmanlı devleti fukahâ ve meşâyihe karşı takip ettiği denge politikasına rağmen, Şeyh Bedreddin isyanında görüldüğü üzere, Şeyhliği kolayından şahlığa çevirme heveslilerine karşı çok sert tedbirler almaktan da sakınmamıştır.

16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu'da gelişen çeşitli isyan hareketlerine bakıldığında, bu hareketlerin tasavvuf ve onun kurumlaşmış şekli olan tarikatlarla irtibatları bulunduğu ve İran'daki Safevîlerin destekledikleri birtakım Şiî-Alevî unsurlar ile ilhâdî veya mesihçi fikirler taşıyan bazı kişi veya gruplar tarafından yönlendirildiği söylenebilir. Bu ayaklanma ve hareketlerin arkasında hep bu "ihtilalci mehdîlik" ideolojisi yatmaktadır.[37]

Alevi-Bektaşî menakıpnameleri ve nefeslerinde tespit edilebilen inanç motiflerinin çoğu, Türklerin eski kültürlerini büyük ölçüde koruduklarını göstermektedir. Bu motiflerin kabaca bir tasnifi bile bizi belli ölçüde Şamanizme, daha fazla da Budizm, Maniheizm, Mazdeizm gibi vaktiyle İslamiyet'i kabul etmeden önce Türklerin mensup olduğu çeşitli dinlere, hatta Şamanizm öncesi eski Türk inançlarına götürmektedir.

Alevî-Bektaşî İslam anlayışı senkretik (bağdaştırmacı) bir karakter arz eder. Yani; muhtelif Türk zümrelerinin İslam dışı çok değişik dinî ve mistik kültürlerin kalıntıları korumuştur. Eski tabiat ve atalar kültlerinden Şamanizme, Şamanizmden Budizm ve Zerdüştiliğe, Zerdüştilikten Maniheizme ve Mazdekizme ve hatta Hristiyanlığa ve Yahudiliğe varıncaya kadar Türkler arasında yayılan dinler ve mistik kültürlerin inançları ve birtakım pratikleri, birinden ötekine geçerken, sürekli eskisinin yenisi içinde devamı suretiyle katlana katlana ve

36 Şeyh Bedreddin aleyhinde yazılan çeşitli eserlere göre o; cismani haşri inkâr etmekte, âlemin kadîm olduğuna inanmakta, mesihlik ve nebîlik taslamaktadır. Haramı helâl, helâli de haram kılmak suretiyle Şeriatı değiştirmeye yeltenmektedir. O, Hristiyan ve Yahudi sempatizanı olup, sonu fuhuşla biten âyinler ve zikirler düzenleyen, ibâhî ve bâtınî düşüncelere sahip, gözünü Osmanlı tahtına dikmiş biridir.

37 Ferhat Koca, "Osmanlı Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi", *ÇİFD.*, 2002/1, s. 73-131.

yeni kalıplara girerek İslam'ı kabul dönemine kadar gelmiştir. İslam 10. yüzyılda Türkler arasında yayılmaya başladığı zaman, bütün bu sayılan dinlerin bakiyelerini bünyesinde koruyan şifahi bir kültür geleneğiyle uzlaşmak zorunda kaldı. Eski kam-ozanlar, yeni derviş ve şeyhler oldular. İşte heterodoks Türk İslam'ı denilen bu Türk halk Müslümanlığı, doğarken bu bağdaştırmacı (senkretik) yapı ile doğdu. Bu İslam anlayışı, mistik öğeleri ağır basan, hurafeci bir senkretik Müslümanlık tarzıdır.

Türk heterodoks İslam'ın üçüncü bir özelliği, çok güçlü bir mistik karaktere sahip olmasıdır. Bunun sebebi, İslam öncesinde Türkler arasında hâkim olan Şamanizm gibi majik sistemlerin, Budizm, Maniheizm gibi dinlerin güçlü mistik yapılarıdır. Bu yüzden Türk halk İslam'ı, ister Sünnî kesimiyle olsun, ister heterodoks kesimiyle olsun, güçlü bir mistik yapı ve evliya kültü etrafında gelişmiştir.

Bu heteredoks dinî anlayış şu üç temel inancı beraberinde bulundurur: Hulûl, (Allah'ın insan suretinde görünmesi), Tenasüh, (ruhun öldükten sonra bir başka bedende yeniden doğması) ve Don değiştirme (ruhun sağken bir biçimden başka bir biçime yahut bir kalıptan başka bir kalıba geçmesi).

Eski Türklerin dini totemizm ve Şamanizm ile başlamış, daha sonraları bu ikisinin terk edildiği ve eski Türk dini olarak atalar kültü, tabiat kültü ve Gök Tanrı inancından ibaret bir dinî sistem üzerinde karar kılmıştır.

Atalar Kültü ki; ruhun bedenden bedene geçmesi telakkisine benzer. Müslümanlığın kabulünden sonra da evliya kültü olarak devam etmiştir. Ata kültü; bilgili, yiğit, iyi savaşçılık veya yöneticilik yapmış şahısların ruhlarının öldükten sonra da yakınlarına yardım edeceği, kötülüklerden koruyacağı inanışına dayanır. İlkel kabileleler üzerinde yapılan antropolojik çalışmalarda, ölen kişinin bedeni çürümesine rağmen, ruhunun hâlâ canlıymış gibi canlılarla birlikte yaşamaya devam ettiğine inanıldığı tespit edilmiştir. Pek çok kabilede, ölen şahsın ruhunun tekrar geri döndüğüne, bazı ruhların ise kendi-

sinden yardım istenen, yakarılan, tanrılaşmış bir ata hâline geldiğine inanıldığı görülmüştür. Ata kültü/atalara tapınma kültü, tüm pagan dinlerinin kökeninde ortaktır. Orta Asya'da Moğollar ve Türkler arasında, ölülerin ruhlarının canlılarla birlikte yaşadığı şeklinde inanışlar yaygındır.

Tasavvuf kültüründe de her beldenin bir koruyucu velîsi olduğuna inanılır. Güya bu velî o beldenin muhafızı, hâmisi, sahibi ve hâkimidir.[38]

Eski Türkler tabiatta mevcut hemen her varlıkta mahiyeti kavranamayan gizli birtakım güçler bulunduğunu düşünüyor, bu sebeple dağ, tepe, taş kaya, ağaç veya su gibi nesneleri canlı kabul ediyorlardı. Türkler güneşi, ayı ve bazı yıldızları takdis ediyor, bunlar için çeşitli törenler düzenliyorlardı. Göğe, yere, güneş ve aya –aslında onlarda var olduklarını sandıkları üstün güçlere– kurban kesiyorlardı.

Gök Tanrı, Musevîlerin Yehovası gibi, millî bir Türk Tanrısıdır. Türk mitolojisine göre Tanrılar panteonu ruhları ve Kâinatı yarattıktan sonra, yeryüzüne inerler, yeryüzünden gelin alırlar, yeryüzündeki insanlar da zaman zaman gökyüzüne çıkarlar. Tabiat kuvvetleri müşahhas kişiler olarak görünebilir ve yarı insanî, yarı ilahî vasıflara sahip olarak karşımıza çıkabilirler. [39]

Günümüz Türkiye'sinde de "yukarıda bir tanrı" vardır, yeryüzü ile gökyüzü arasında tasarrufta bulunan gavslar, kutublar, evliyalar vs. şeklinde onlarca alt ilah vardır!

Budizm, Türklerin girdiği yabancı dinler arasında onları en çok etkileyen dinlerden biridir. Bilindiği gibi Budizm'in temel inancı olan tenasüh gereğince canlılar, Nirvana'ya (ebedi mutluluk) ulaşıncaya kadar öldükten sonra değişik kalıplarda birçok defalar yeniden dünyaya gelirler. İslamiyet'in kabulüne kadar halk arasında yayılan bu menkıbeler, Türkler Müslüman olduktan sonra da belli ölçüde, Ahmed Yesevî ve benzeri evliyanın şahsiyetlerine uygulanarak evliya menkıbe-

38 Süleyman Uludağ, "İstimdât", *Tasavvuf Der.*, Ank/2002, s. 26.
39 Kemal Yüce, http://www.genelturktarihi.net.

si şekline dönüştürülmüştür. Anadolu'ya gelip yerleşen Yeseviler vasıtasıyla Şamanist ve Budist kalıntılar buraya da taşınmıştır. Yesevilik; zaten eski Buharalı Budistler tarafından kurulmuş, daha sonra da Nakşibendiliğe dönüşmüştür.

Şamanizm; genel olarak kendisine Şaman veya Kam denilen ve doğuştan gelen hususi birtakım kudretlerle mücehhez olup şiddetli bir psikopat kabiliyete ve güçlü bir kişiliğe sahip bulunan bir şahsın etrafında düğümlenen dinî-sihrî sisteme denmektedir.

Şamanların gösterdiği olağanüstülüklerle ilgili anlatılara baktığımız zaman evliya kerametlerine dair anlatılanların bir benzerleriyle karşılaşırız. Anlatılanlara göre onlar: Ateşte yanmaz, kuşa, ayıya, kurda dönüşebilir, suyun üstünde yürür, cansız nesneyi canlandırır, öldükten sonra kavmini korur, ölüp-dirilebilir, ölmüş bir insanı, hayvanı diriltebilir. Gökyüzüne çıkar, yeraltı dünyasına iner, hastalık yapan ruhlarla savaşır. İstediği şey verilmezse büyükbaş hayvanlara ölüm getirir, hayvanlara, bitkilere hükmeder, hastalıkları iyileştirir. Hastalığı, temas ederek insandan hayvana geçirebilir. Karşısındaki insanın geçmişini, geleceğini, aklından geçenleri bilebilir. Uçarak gidip-gelir. Ateşin üzerinde çıplak ayakla yürür. Kayıp nesnelerin yerini bilir. Seli durdurur. Aynı anda yedi yerde olabilir. Gökteki ve yeraltındaki tanrılarla, kutsal ruhlarla görüşür.[40]

Dede Korkut, Türkleri İslam'a ısındırabilmek için light bir İslam sunar. Azrail ile Deli Dumrul'a güreş tutturur, meselâ. Ahmet Yesevî'nin zikir meclislerinde bu yeni dinin sûfî müritleri ile örtüsüz kadınlar beraber bulunur. Hatta Dede Korkut hakkında anlatılan menkıbevi hikâyeler, Türklerin şaman sıfatlarını ona aynen verdiklerini gösterir.

> Dede Korkut gaybdan, gelecekten haber verirdi. Allah'ın ilhamlarına mazhardı. Söylediği her şey gerçekleşirdi. Kavminin sorunlarını çözerdi. O kendisine danışılmadan iş yapılmayan bir ulu hazret idi.[41]

40 Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yay., İst/2006, s. 161-164.
41 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 329.

Evliya menakıpnamelerini incelendiğinde Şamanlar hakkında anlatılan efsanelerin benzerleri Anadolu dervişleri için de anlatılmaktadır.

Şamanizmin en karakteristik özelliklerinden biri de onun bir dinden ziyade, daha çok bir "büyü ve sihir sistemi" olmasıdır. Horasan Erenlerinin yaptıkları işler göz önüne alındığında; "Sihirbazlık yapan, hastaları iyileştiren, gaipten ve gelecekten haber veren, ruhları bedenlerini terk edip tekrar dönen, at üstünde göğe yükselip Tanrı ile konuşan, tabiat kuvvetlerini istediği gibi yönlendiren, ateşin yakıcılığından etkilenmeyen, yenilmiş hayvanları kemiklerinden tekrar dirilten, kadın-erkek müşterek ayinler yapan, tahta kılıçla savaşan kimseler olarak" takdim edilmektedirler. Onlar bu hüviyetleriyle, gelecekten haber veren, havayı değiştiren, ürünleri yeşerten, felaketleri önleyen ya da düşman üzerine yollayan, hastaları iyi eden, ateşe hükmeden, göğe çıkan veya yeraltına inen eski şaman/kamların devamıdırlar. Her ne kadar bunlar; klasik ve çağdaş tasavvuf edebiyatında "Cenâb-ı Hakk'ın velî denilen sevgili kullarına ihsan ve inayeti" şeklinde velîlerin kerametleri olarak takdim edilse de tüm bu menkıbelerde anlatılanlar Şamanik unsurlardır.

Şamanların temel görevlerinden ve özelliklerinden biri sihirbazlık ve büyücülüktür. Şamanlar İslamiyet sonrasında da toplumsal saygınlıklarını kaybetmemişlerdir. Anadolu'ya göçlerle gelip yerleşen Türkmen babaları, eski Türk Şamanları gibi İslami bir kimliğe bürünmüş ve sanatlarını icra etmişlerdir. Menakıbu'l-Kudsiyye'de, Baba İlyas'ın son derece mahir bir sihirbaz olduğu, sihir ve büyü yapmasını bilen bir Türkmen babası olduğu, onun baş halifesi Baba İshak'tan da yine sihir ve büyü yapan bir şeyh olduğu nakledilmektedir. Sarı Saltık'ın da sihir ve büyüden anlayan birisi olduğu zikredilir.[42]

Ahmed Rufâî hakkında anlatılan ateşe girmek, vahşi hayvanlara binmek, yılanlarla oynamak ve diğer hokkabazlıklar eski Türk şamanları hakkında anlatılanlarla aynıdır. Günü-

42 Zübeyir Bulut, "Alevi-Bektaşi İnançlarına İslam Öncesi İnançların Etkisi", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün. Mayıs/2012.

müzde de vücutlarına şiş batıran ve diğer pek çok yamyamvari ayinler düzenleyen Rufaîler[43] bu adamın müritleridir. Baba İshak, Sarı Saltuk, Barak Baba gibi kimseler bir dervişten ziyade bir Şaman büyücü/Kam veya Şaman'ı andırmaktadır.

Şamanların en önemli görevlerinden biri de ayinler yaparak hastaların vücuduna giren cinleri ve kötü ruhları kovmaktır. Bugün Doğu Türkistan'da hastalık tedavisi için uygulanan Şamanist işlemler İslami bir kılıkta aynı şekilde devam etmektedir.

Günümüzde Anadolu'da da okuyup üflemek, ip bağlamak, muska yazmak vs. usullerle hastalık tedavi etmeye çalışan kimseler vardır. Halk arasında genellikle hoca diye tanınan bu şahıslar, gerçekte Şaman kalıntısı kimselerden başka bir şey değildirler. Tıpkı Doğu Türkistan'daki meslektaşları gibi, onların da Yıldızname ve benzeri, özel olarak düzenlenmiş, içine ayetler, peygamber isimleri, Allah'ın isimleri karıştırılmış birtakım kitapları vardır. Yazdıkları muskalar da aynı mahiyettedir. Bunlardan başka Anadolu'da cinci adıyla bilinen ve hastaların vücuduna girdiğine inanılan cinleri kovarak yahut emrindeki cinlerle geleceği ve gaybı keşfederek birtakım kehanetlerde bulunan kişilerin de Şamanistler arasında yardımcı ruhları çağırarak hastanın içinden fena ruhları çıkarmaya çalışan veya geleceği öğrenen Şamanlardan farkı olmadığı ortadadır.

Anadolu evliyaları hakkında anlatılan menkıbelerde onların, gelecekte vuku bulacak olayları önceden haber verdiği anlatılır. Güya bu evliyaların ruhu bedenlerinden ayrılır, gizli âlemlerde dolaşmak suretiyle gayb bilgilerini alır ya da göğe yükselerek Tanrı'nın yanına gidip gelecekte olup bitecekleri bizzat ondan öğrenir.

43 İslam Dünyasında en yaygın olan tarikatlardan Rufaîler, bazı zikir meclislerinde keramet izhar etmek için, şeyh ve ya halifesi, seçtiği bazı müritlerin yanak, karın, gırtlak gibi yerlerine şiş saplar, ateşte kızdırılmış demiri yalatır ve ya bunu çıplak bedenlerine temas ettirir. Ayrıca zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ateşte yürüme gibi hokkabazlıklar ve sirk gösterileri yaparlar. Güya Allah ona "Senin ismin anılırsa, ateş yakmaz, sakinleşir. Sen yırtıcı hayvanlar üzerinde büyük bir hükme sahipsin." demiş. ("Rifaîyye" md. *DİA*).

Otman Baba, zaman zaman, tekbir getirip namaza başladığı an, cisminden çıkıp gider, bir saat sonra tekrar cismine girerek rükû ve secde yapardı. Kendisine nereye gittiği sorulduğu vakit, evliyanın ruhunun ara sıra bedeninden ayrılarak "Âlem-i ulviyet"i seyre gittiği cevabını verirdi. 13. yüzyılın ünlü Türkmen şeyhlerinden Barak Baba'nın da bu şekilde vecd ve istiğrak hâline girdikten sonra geleceğe dair birtakım kehanetlerde bulunduğu hakkında kaynaklarda haberler vardır.

Şamanizmin en karakteristik bir diğer özelliği; vecd ve istiğrak tekniğine sahip olmasıdır. Şaman bu vecd ve istiğrak hâlinde iken, ruhu göklere çıkar. Bu esnada ruhları hükmü altına alarak ölülerle, cinlerle ve perilerle bağlantı kurar. Dertli insanların dileklerini Tanrı'ya iletir (!) Günümüz tarikatları da bu vecd/cezbe hâline çok önem verirler. Şah-ı Nakşibend "Allah'tan gelen bir cezbe ile yapılan amel, ins ve cinin ameline denk olur." der. Mürşide teslimiyet/şeyh rabıtası ile mürit, cezbe ve fena makamına ulaşır, cezbesiz bu yol aşılmaz.[44] Cezbe hâlinde kendinden geçen "mübarek mecnunlardan, meczuplardan ibadet düşer" derler. Bunlar Şamanizmin isim değiştirmiş tezahürleridir. Türk tarikatlarında sema/dans ve musiki bu cezbeyi arttıran unsurlar olarak görülüp, dine sokulmuştur.

Baba İlyas'ın oğlu Âşık Paşa'yla ilgili menkıbede, bir gece zaviyesindeyken nurani yüzlü biri gelerek kendisini "ilm-i ledünni" ıssının, yani Tanrı'nın çağırdığını söyler. Kalbi göğsünden çıkarılıp temizlenir. Bu kişi, şeyhi öyle yüce bir makama çıkarır ki, orada nurlar içinde pırıl pırıl parlayan "Kaba Türk" suretinde ihtiyar bir zat görür. Fakat şiddetli nur yüzünden fazla bakamaz, yüzünü beri yana çevirmek zorunda kalır. İşte Âşık Paşa ledünni ilmi, bu "Kaba Türk" suretindeki Tanrı'dan öğrenmiştir. Tanrı'nın bir ihtiyar şeklinde göründüğüne dair eski bir Şamanist inanç, bu menkıbede İslami bir çehreye büründürülmüştür. Pek çok Altay efsane ve masalında Tanrı hep böyle "gök sakallı ihtiyar" kılığında görülmektedir. Kızılbaşlar arasında akaid ve ilmihal kitabı görevi gören İmam Ca-

44 M. Emin Akfidan, *Cezbe Risalesi*, s. 38.

fer Buyruğu'na göre Hak Teâlâ derviş kullarına bazen kendi suretinde; bazen üstad, pir (ihtiyar), on dört yaşında masum pak suretinde, muhabbeti (karısı?) ya da otuz üç yaşında cennet ehli suretinde vs. görünür."

Alevi-Bektaşi menkıbelerinde en çok görülen inanç motiflerinden birisi de dervişlerin, tabiat kuvvetleri üstünde hâkimiyet kurmak, onları istediği gibi yönlendirmektir. Eski Türkler arasında bu şekilde tabiat kuvvetleri üzerinde hâkimiyet kurabilme telakkisi, İslamiyet'in kabulünden çok eskidir. Hun hükümdarı –semavi menşeli olduğu için– yağmur, kar, dolu yağdırabilme ve fırtına çıkarabilme kudretine sahipti. Aynı inanç Göktürkler de de vardır. İslamiyet'e girmiş ya da girmemiş Türkler arasında Şamanların bu gibi tabiat olaylarını meydana getirdiğine dair pek çok rivayet vardır. Güya Şamanlar "Yâda taşı" denilen bir taşla fırtına vs. gibi hadiseler oluştururlarmış.

Şamanist motiflerden bir diğeri de ateşe hükmetmektir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifesi Can Baba, kaynayan koca bir kazanın içine atılır, üç gün üç gece ateşte kaynatılır. Kapağı açtıklarında onu kazanın dibinde sapasağlam oturmuş bulurlar. Benzer motifler pek çok Türkmen babası için de anlatılır.[45]

Şamanist Türklerde kurban merasimi kadınlı erkekli bir içki ve ziyafet sahnesiyle sona ererdi. İçkiler içilirken, Şaman eşliğinde ilahiler söylenirdi. Şamanların yönettikleri bu ayinlerde kadın erkek bir yerde toplanarak el ele tutup bir daire meydana getirirlerdi. Sonra "hu" diyerek raks etmeye başlarlardı. Bazen de Şaman yalnız dans eder veya dokuz erkek, dokuz kadın kendisine eşlik ederdi. Şamanist Türklerin uyguladıkları bu kadınlı erkekli dinî ayin ve merasimler, Müslümanlığın kabulünden sonra özellikle göçebeler arasında devam etmiştir Şamanizmden kalma kadın-erkekli toplantılar Yesevilikte de vardır.

45 Zübeyir Bulut, "Alevi-Bektaşi İnançlarına İslam Öncesi İnançların Etkisi", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün. Mayıs/2012.

Maniheizm'de de kadınlı-erkekli bu tür ayinler yapıldığı bilinmektedir. Türklerin Maniheizme girdikleri de dikkate alınırsa, eskiden mevcut olan bu Şamanist geleneğin bu İran dinine geçtikten sonra da devam ettiği ve bu hüviyetiyle Yesevilik, Vefailik gibi Türkmen tarikatlarına girerek yaşadığı düşünülebilir. Bektaşi ve Kızılbaş zümrelerin büyük bir titizlik ve sadakatle yüzyıllardan beri yaptıkları "Cem Ayininin" aslı bu olmalıdır.

Baba İlyas'ın kadın erkek yetmiş iki bin müridi bulunduğu, bunların birbirlerine karşı asla nefis lezzeti duymadıkları, bir arada bulundukları hâlde, birbirlerinin kadın mı, erkek mi olduklarının farkına varmadıkları ifade edilmektedir. Aynı şekilde, Abdalan-ı Rum'un, Bacıyan-ı Rum denilen kadın velilerle bir arada oturup kalktıklarına dair elimizde belgeler mevcuttur.

Türklerin İslam öncesi Şamanizmden başka Budizm ve İran dinlerinden Zedüştlük ve Maniheizme de girmişler ve bu dinlerden de birçok şeyler almışlardır. Örneğin Budistlerden geçen, tenasüh ve Nirvana'ya ulaşmak gibi bazı inançlar halk İslam'ında yaşamaya devam etmiştir. Anadolu'daki, heterodox bazı alevi mezheplerinde bu İran dinlerinin etkileri çok belirgindir.[46] İnsan ruhunun insana, hayvana, bitkiye veya cansız bir varlığa göç etmesi gibi çeşitli biçimleri olan bu inancın en hâkim olduğu yer Hindistan'dır. Burada doğan Budizm'in temeli tenasüh inancıdır. Tenasüh inancı Türk İslam'ında çok belirgindir. Örneğin Hz. Ali, Hacı Bektaş'ın bedeninde yaşar. Hacı Bektaş Veli "Biz ölmeyiz, suret değiştiririz." der.

Yine Bektaşilerdeki hulûl (Allah'ın insan bedenine girmesi) inancı diğer dinlerden geçmiştir. Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (Allah, sihirbaz, cadı, evliya) tarafından, yapılan bir iyiliğe karşılık mükâfat veya kötülüğe ceza olarak gerçekleştirilmektedir. Şekil değiştirmeyi ifade için donuna girmek deyiminin kullanıldığı görülür. Geyik donuna girmek, güvercin donuna girmek vs. gibi. Menakıpnamelerde ve nefeslerde don değiştirmenin pek çok örneği bulunur.

46 Hatice Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı*, s. 81-5.

Maalesef, Bektaşilik[47] gibi sapık kabul edilen bir tarikat/ mezhep Yeniçeri Ocağının resmi tarikatı olmuş, Ahilik gibi başka bir tarikat yapılanması da esnaf ve sanatkâr teşkilatını ele geçirmiştir. Yeniçeriler Bektaşi tarikatına mensuptular. 1826 yılında "Vaka-i Hayriyye/Hayırlı Olay" denen halk ayaklanmasıyla bu yeniçeri eşkıyasından millet nihayet kurtulabilmişti. Dağa adam kaldırma, haraç toplama gibi her türlü gayrimeşru işleri yapıp, "Şeriat isterük, sadrazamı istemezük!" diye sık sık ayaklanan bu eşkıyalar modern yeniçerilerin bir bakıma öncülleri sayılırlar.

Bektaşilerin "Hak, Muhammed, Ali" şeklinde bir ilah mefhumları vardır. Bu üçlü Ali olarak görünmüştür. Allah; Ali'ye hulûl etmiştir. "Eline, diline, beline hâkim olma" şeklindeki temel ilkeleri Maniheizm'deki üç mühürden alınmadır. Bektaşilerin İslam'a ne kadar lakayd kaldıkları, haramları mübah kıldıkları herkesin malumudur.[48] Bu Bektaşiler zamanla Aleviler içinde eriyip, kayboldular.

Bugün kitap nedir, namaz nedir bilmez, hatta kendilerinin ayrı bir dine mensup olduğunu söyleyen bir zümre var ise bu Bektaşiliğin eseridir. Bu gün bizim Kur'an'ımız; telli saz, vahyimiz nefesimizdir diyebilen bir zümre varsa -ki vardır- işte bu zümrenin oluşmasında Bektaşiliğin rolü yadsınamaz.

Osmanlılar dönemi medrese-tekke gerginliğinin temelinde; "vahdet-i vücut, peygamberlik, Mehdîlik, Ehl-i Beyt sevgisi, kerâmet, kutub ve sahib-i zaman, hurûfîlik, mesihîlik, bâtınîlik, ibâhîlik...vs. gibi birtakım tasavvufun sonu gelmez sübjektif yorumları yatar.

47 Bektaşiliği Hacı Bektaşi Velî bizzat kurmamıştır. Bektaşilik, 16. yüzyılın ilk yarısında Bâlim Sultan tarafından onun adına kurulmuştur. Hacı Bektaşi Velî'yi Osmanlı beyliği olmak üzere Orta ve Batı Anadolu'da tanıtarak tekrar hayata kavuşturan Abdal Musa olmuştur. Elvan Çelebi'ye göre Hacı Bektaş-ı Velî "tacı sultanı istemeyen, Allah'ın kendisine edep, ilim ve takva verdiği bir şahsiyet olup Şeriatı bilip onunla amel eden tarikatta arif vasfına sahip bir kişidir." Eflâkî'ye göre ise o, kalbi marifetle dolu olan fakat şeriata uymayan, namaz kılmayan bir kimsedir. Nefahâtü'l-Üns'e göre Hünkâr, evliya taifesinden olduğu tevatüre ulaşmıştır. Tevârihi Âl-i Osmân'a göre ise; şeyhlikten uzak budala bir azizdir.

48 Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşilik" md. *DİA*, C. 5, s. 374-8.

Yapılan araştırmalara göre 16. yüzyılın ilk yarısında, Anadolu'da 110 medrese mevcut iken, 626 zâviye ve hankâh, birer de Kalenderhâne ve Mevlevîhâne bulunmaktaydı. Yine 17. yüzyıl Anadolu'sunda 388 tarikat şeyhinden sadece 83 tanesi medrese mezunudur. Yani, tekkelerin medreselere olan sayısal üstünlüğü yanında şeyhlerin cehaletleri de ilk bakışta fark edilmektedir.

Sonuç itibariyle Osmanlılar döneminde, özellikle vahdet-i vücutçu tasavvuf, her türlü riski beraberinde taşıyan körü körüne şeyhlere bağlılık almış başını gitmişti. Yine şeyhlik, tıpkı hanedanlık gibi, babadan oğula (veya dâmâda) geçen "beşik şeyhliği" denen bir yapıya bürünmüş ve bir tür "mana aristokrasisi" sınıfı doğmuştu. Tekkeler asker kaçaklarının, esrarkeşlerin barınağı olmuştu. Neticede tüm bunlar, toplumsal yozlaşma ve bozulma ile birleşerek, Osmanlı'nın sonunu da getirmiştir.[49]

Anadolu İslam'ı denen bu folk İslam, bâ husus Alevi-Bektâşi heterodoksisi; birtakım gnostik ve Yeni Eflâtuncu felsefeler, Şiî eğilimli İslami telakkiler, Şamanizm, Budizm ve eski İran dinleri ve de –az da olsa– Kitab-ı Mukaddes kaynaklı çeşitli inanç motiflerinin bir araya gelmesiyle oluşan heretik/sapkın bir dindir.

Alttan alta akmaya devam eden bu din hâlâ Anadolu'nun "derin dini"dir.

Türklerin eski Gök Tengri'si, şimdilerde "Yukarıda Allah var." olmuştur.

Şamanizm gibi, Türklerin bugünkü dini de daha çok ölüm sonrasıyla alakalıdır.

Eski şamanlar, günümüzün şeyhleri! Dünün ululları da günümüzün kutubları olmuştur.

Eski Türkler hacet duydukları şeylerle mezara gömülürdü. Şimdi de mezarlar birer hacet kapısı olmuştur.

49 Ferhat Koca, "Osmanlı Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi", *ÇİFD.*, 2002/I, s. 73-131.

Eskiden ruh çağırma vardı, şimdi ruhaniyetinden istifade etmek!

Eskiden kutsal geceler vardı, şimdi de Kandil geceleri.[50]

Hâlâ din denilince Türklerin akıllarına gizemli şeyler, belli görsel ibadetler gelmektedir. Din denilince akla; "yaşam şekli, adalet, sadakat, temel insan hakları, dürüstlük, güzel ahlak, sevgi, dayanışma, zulme direnme, akla ve ilme değer verme." gibi İslam'ın ana umdeleri gelmemektedir. İman etmek; Âmentü duasını ezbere okumaktan ibarettir. İman; evliya kerametlerine, peygamber mucizelerine, cinlere, perilere, yatırlardaki ermişlerin gizemli güçleri olduğuna inanmaktan ibarettir. Tüm bunlar Türklerin din algısının iki bin yıldır pek değişmediğini göstermektedir.

Hüseyin Hilmi Işık ve Işıkçılar

Nakşîlerin bir kolu olan bu kimselere, Işıkçılar ya da Türkiye Gazetesi Cemaati denmektedir. Misyonlarını, Ehl-i Sünnet ve cemaati bidatçilere, mezhepsizlere, reformistlere, Vehhabilere karşı korumak olarak belirtirler. Kimya mühendisi olan H. Hilmi Işık, Abdulhâkim Arvasi'den ders almıştır. Hanefi fıkhının bin sene önceki içtihatları ile günümüzün fıkhî ihtiyaçlarını çözmeye çalışır. Kitab ve sünnetten yeni hüküm çıkarmaya kökten karşıdır. Buna girişmeyi de bidat, ilhad ve dinsizlik olarak niteler.

Ona göre din adamlarının siyasete karışmasını, İslam dini men edermiş. Hakiki Müslüman devletin kanunlarına karşı gelmemelidir. Laik devletin İslam'a uymayan emirlerine itaat etmemek fitneye sebep olacağından, fitne çıkmaması için bu emirlere uyulmalıdır (!)

Devlet bunun gibi, emekli Albay İslam âliminin kıymetini bilmelidir. Böyle Ehl-i Sünnet âlimleri (!) sayesinde Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat Müslümanları da koyun gibi güdülmektedir (!)

Hanefi mezhebine göre bir terörist, bu zata silah doğrultsa, karını boşa dese, o da ölüm korkusuyla boşasa, karısı boş

50 İhsan Eliaçık, *Bana Dinden Bahset*, s. 10-4.

olur. Hâlbuki diğer mezheplerde ikrah/zorlama durumunda boşama geçerli değildir. Böyle bir durumda bizim bu âlimimiz ya mezhebinden ayrılmayarak karısını boşayacak -zira ona göre mezhebinden kıl kadar ayrılan helak olur, mezhepsiz bir dinsiz olur- ya da boşamamak için kelleyi verecek. Zaten ona göre kadın yaşlı ve çirkin ise kadını boşamak mubahtır yani günah değildir.

Yüksek kimya mühendisi âlimimiz dünya ve ahiret saadetini temin için yazmış olduğu *Saadet-i Ebediye*'sinde der ki: "Suyun içine necasette yaşayan kurtlar, bağırsak solucanları ve meyve kurtları düşmüş olsa, bunlar temiz olduğu için böyle sularla abdest, gusül alınabilir. Lakin kadının artığı suyu yabancı erkeğin içmesi ya da erkeğin artığını yabancı bir kadının içmesi, onun artığından lezzet/şehvet alacağı için mekruhtur."[51] Dediği şu: İçinde bağırsak kurdu olan suyu afiyetle için, lakin başka kadının içtiği suyun artığından içmeyin. Bu atık sudaki, kadının tükürüğünden haz alıp, şehvetiniz galeyana gelebilir. Lakin dışkı içinde yaşayan kurtlar sağlığa zararlı değildir (!)

Alın size ebedi saadetin anahtarını sunan, Ehl-i Sünnetin büyük âlimini!

Kur'an'ın manasını, yalnız Muhammed (as) anlar. Başka kimse, tam anlayamaz. Cebrâil dahi, Kur'an'ın manasını, esrarını, Resûlullaha sorardı. Kur'an meali okumak doğru değildir!

Ebû Hanîfenin kıyası doğru değildir diyen kâfir olur! İsâ "aleyhisselam" gökten inip, Hanafî mezhebine uygun ictihâd edecek, onun helâl dediğine helâl diyecek, haram dediğine haram diyecektir.

"İslam'da iskât ve devr yoktur; iskât, Hristiyanların günâh çıkartmasına benziyor." gibi şeyler söyleyenler, kendilerini tehlikeye atmaktadır. Çünkü Peygamberimiz, "Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez ve Müminlerin güzel gördüğü şey,

51 H. Hilmi Işık, *Saadet-i Ebediyye*, s. 148-50.

Allah indinde de güzeldir." buyurduğundan, bu hadisler devr yapmanın doğru olduğunu göstermektedir. Devr yapmağa inanmayan, bu hadislere inanmamış olur.

Mezhebe girmeyen kâfir gibi bir şeydir. Mutlaka cehenneme girecektir. Dört mezhepten birinde olmayan kimsenin imanı bozulur. Ya, bid'at sahibi/sapık Müslümandır. Yahut mürtet olur. Bunun her ikisi de tevbe etmeden ölürse, muhakkak Cehenneme girecektir. İskat ve devri kabul etmeyen kâfirdir.

Hanefî mezhebine göre dişlerin arası ve diş çukuru ıslanmazsa gusul tamam olmaz. Bunun için, diş kaplatan veya dolgusu yaptıranların gusul abdesti sahih olmaz. Dolayısıyla böyle kimseler cünüp olarak dolaşırlar (!) Yani; diş dolgusu yaptırmak caiz olmaz (!)

Ne mi yapacaksınız? Diş oyuklarınıza ip tepeceksiniz, abdest alırken çıkarır, sonra yine yerine yerleştirirsiniz (!)

Bu âlimimiz (!) şöyle der: Sigara içmek mubah ve helaldir, hatta şüpheli şeylerden bile değildir, habis hiç değildir. Hatta diş hekimleri günde bir iki sigaranın diş etlerine iyi geldiğini söylemiştir (!) Sigaraya israf demek ne büyük bir cürettir. Abes/anlamsız bir şey bile değildir. Milyonlarca insanın zevkle içtiği bir şey nasıl olur da harama benzetilebilir? Hatta laubalice sigarayı teşvik eder. "İster zengin ol, ister fukara, her yemek üstüne iç bir sigara" diye beyit düzer.[52] Tüm bunları bir kimya yüksek mühendisinin söyleyebilmiş olması ne gariptir! İlmiyle amel etmeyen kimseleri Kur'an hangi hayvana benzetir? Bu âlim (!) en iyi bildiği işte, kimyagerlikte bu kadar haktan sapabilirse, hiç bilmediği fıkhi meselelerde ne kadar haktan ayrılabileceğini göstermiş olur, o kadar. Bir insanı mezhepçilik hırsı ancak bu kadar yoldan çıkarabilir. Sigarayı bu kadar canla başla müdafaa etmesinin altında da Abdulhâkim Arvasi ve Mevlanâ Halid Bağdadî'nin sigaraya cevaz vermeleri yatar.[53] Yoksa onun zararlı olduğunu en iyi kendisi bilmektedir. Yani, fosur, fosur sigara içen sûfilere toz kondur-

52 H. Hilmi Işık, *age*, s. 563-73.
53 H. Hilmi Işık, *age*, s. 573.

maya kıyamaz. Öyle ya, sigara mekruh olsa o büyük zatlar hiç içerler miydi? İçtiklerine göre sevap bile olmalı (!) Aslolan din değil, önceki mübarek zatlar. Din tali bir unsur, o kadar!

Peygamberlerin ve evliyanın ruhları, her kim nerede ve ne zamanda ve her ne hâlde çağırırsa, orada bulunur, yardım ederler! Fahr-i âlemin, ümmetinin her birine, hele ölüm zamanında, imdada yetişmesi de böyledir. Her Mürşid-i kâmilin, talebesine yetişmesi de böyledir!

Bu adama göre kitabını okuyan rüyasında İmam Rabbânî-yi, evliyayı, Rasulullah'ı görmeye başlarmış. Uyanık iken de ruhlarını insan şeklinde görmeğe ve bunlarla konuşmaya başlarmış. Bu kitaptaki hakikatler eşi benzeri bulunmaz bir hazine imiş. Her kelimesi hüccet, her cümlesi bir ilim imiş.

Böyle bir zihniyet sahiplerini nerede, nasıl tedavi edebiliriz, gerçekten bilmiyorum.

Bu zât buralarda da durmaz. Aliyyu'l-Kari'ye, İbn Teymiyye'ye, Cemaleddin Afgani'ye zındık diyebilecek kadar zavallıdır. Sivri dilinden Seyyid Kutub, Muhammed Hamidullah ve Mehmet Akif Ersoy da kurtulamaz.[54]

Mehmet Akif Ersoy'un imanlı kalplerde nefret uyandırmasının nedeni de sair reformistler gibi, "doğrudan doğruya ilhamı Kur'an'dan alma isteğinde" bulunmasıdır![55]

Saadet-i Ebediye adlı kitapta, İslam medeniyetinin yetiştirdiği Itri Efendi'ye bile çamur atılmakta, "dine bid'at karıştırmakla" itham edilmektedir. Itri'nin tekbire musiki katmasını bid'at sayan bu kimseler, Müslümanların parasıyla kurulan televizyonun ekranında kadın eti teşhir etmekte herhangi bir beis görmezler.

Bir tanıdığım İhlâs Finans'a yatırdığı paraları uzun bir süre alamamıştı ve işin garibi bu kimselerin evliya gibi kim-

54 M. Said Hatipoğlu, "Düzeltmeye Talib Bozuculuk", *İslamiyat*, 2001, Sayı: 4, s. 7-14.
55 H. Hilmi Işık, *age*, s. 1141, (Kitabın sonundaki, şahısların hâl tercemeleri içinde, Muhammed Akif md.).

seler olduğuna yemin-kasem ediyordu. Eh, böyle başa, böyle tarak! Kel başa şimşir tarak!

Benim güzel memleketimin safı o kadar bol ki, kosayla biçsen bitmeyecek. Bu saflar bu kadar bol olmasa, uyanıklar geçinmenin yolunu nasıl bulacak? Ümmetin parasını kendi paraları gibi har vurup savuranlar, sanatçı hatunlara helikopter ile baklava götürüverenler, en lüks cipleri hediyecik olarak verenler en sonunda nemalandıkları Ehl-i Sünnet ve cemaatçilik sermayesini de tükettiler.

"İhlas" gibi İslami bir kavramın ardına sığınarak holding kuran bu cemaat, Müslümanlardan "Sizin de bir televizyonunuz olsun." diye yardım toplanmış ve TGRT televizyonu kurulmuştu. Holding; en sonunda yardım paralarıyla kurulan TGRT'yi, İslam karşıtlığıyla bilinen Neo-Con ekibinden Murdoch adlı Yahudi medya patronuna sattı. Türkiye Gazetesi'nde "Bir Bilen" rumuzuyla yazan merhum emekli Albay ve şeyh Hüseyin Hilmi Işık, "Saadet-i Ebediye" de birçok Müslüman âlimi hemencecik "İngiliz ajanı" ilan ediverirdi. Fakat şimdilerde Voice of America/Amerika'nın Sesi TGRT'den yayınlanmaktadır. Kaderin bir cilvesi midir, yoksa iftira atılan âlimlerin ahı mıdır, bilinmez, artık TGRT İngiliz-Amerikan ajanlarının sesi olmuştur. Gazetelerinde yüzyılımızın en büyük âlimlerinden Muhammed Hamidullah'ı tekfir etmekten sakınmayanlar ve ona "Mösyö Hamidullah" diye hitap edenler, ona "kafir" diyenler, bugünlerde kâfirlerle kol kola çalışmaktadır!

Aman Allah'ım! Nedir bu *Sevgili Peygamberim* ya da *Anadolu Evliyaları* kitaplarındaki kepazelikler! Binlerce İsrailiyat, yalan ve hurafe. Yeri göğü yarı tanrı evliyalarla doldurmuşlar. Evliyalar Ansiklopedi tam bir "iftiralar kitabı". Evliyayı yücelten derken yapılan "sevimli iftiraların" yanında, onlarca İslam âlimini de sapıklıkla itham edilmektedir!

İhlâs; Allah'ı birlemek demektir. Fakat gel, gör ki; sanki politeizmi/çok tanrıcılığı diriltmekle görevliler.İhlas; aracısız Allah'a kulluk etmek demek! Gel gör ki bunlar; Allah ile kullar arasına evliya denilen alt ilahları doldurmakla meşguller!

Geçenlerde TGRT yapımı bir film gördüm. Söz konusu filmde ufak bir bölüm şöyleydi: bir eşkıya, dağ başında bir masum kadına tecavüze yelteniyor. Tam bu esnada kadıncağız, "Yâ Abdelkadir Geylanî Yetiş!" diye bir çığlık atıyor. Bu kadının acil yardım çağrısını ders verirken işiten Geylanî Hazretleri, elindeki bastonu bir mızrak gibi fırlatıyor. Bu baston da güdümlü bir füze gibi ilerleyip, binlerce kilometre uzaktaki bu azgın eşkıyanın tam kalbine saplanıyor. Kadıncağız da şeyhin himmetiyle namusunu kurtarıyor. Kısaca filmin mesajı şu; şeyhler her yerde hazır ve nazır olup, her yerde ve her zamanda insanları kurtarır. Adı İhlas olan firma tamamen şirk olan bu tür inançları ellerindeki medya araçları ile yaymaya çalışıyor.

Yine *Anadolu Evliyaları* kitaplarında okumuştum. Adamın birisi Şeyh Efendi aleyhinde konuşuyormuş. Şeyh bu edepsiz, haddini bilmez herifin (!) ismini bir kâğıda yazıp, üstüne kalemi bırakıveriyor. Tam o esnada bu adamın üstüne bir kalas düşüyor ve boynu kırılıyor. Artık sıkıyorsa bu evliya dedikleri adamlar hakkında ileri-geri laf yap. Bundan ibret al. Başına hangi belalar gelecek tahmin et, diyorlar. Yani insanları korkutmak, şeyhleri tanrılaştırmak! Bütün yaptıkları yeni kutsallar/putlar üretmek!

Allah'ım! Bu necip milletin tertemiz evladı dinini nereden öğrenecek? Kaç tane iblis var imanını çalan! Kaç tane gulyabani var yolunu haramiler gibi kesen! Dinsizlerden-donsuzlardan kaçar, ihlâstan bahseden, bidatlerden sakındıran bu kimseleri gazetesiyle, televizyonuyla evine alır, ahir zamanda Ehl-i Sünnetin kalesine sığınmaktan başka yol yoktur der, fakat bu seferde burada iğfal edilir. Şirkin en katmerlisine maruz kalır.

TASAVVUFTA YENİLEŞME/TECDİD ÇALIŞMALARI

İmam Kuşeyri

Daha hicri üçüncü asırda diğer dinlerden, kültürlerden gelen İslam dışı inanç ve fikirler tasavvuf adı altında toplanmış, sapmalar iyice rahatsızlık vermeye başlamıştı. Tasavvuf perdesi altında işlenen cürümler ortalığı iyice kokutmaya başlamıştı.

Serî es-Sakatî Vera' ilminden; Bistamî sekr'den; Harraz fenâ'dan; Kassar melamîlikten; Hallâc hulûlden bahsetmeye başlamıştı. Daha önceleri bir zühd hareketi olarak doğan bu akım, artık bir felsefe, yaşam biçimi hâlini almaya başlamıştı.

Tasavvufa sadece âlimlerden değil, kendi içlerinden de eleştiriler gelmeye, bu kadar da fazla diyenler çıkmaya başladı. Tabii, bu yıllarda tasavvuf şimdikilerin yanında sütten çıkmış ak kaşık kadar beyaz ve masumdur!

Ebû Nasr es-Serrac (H 378) *el-Lüma* adlı eserinde, taklitçi ve şekilci sûfîlerden dert yanmakta, sapık mutasavvıfların hatalarını anlatmakta ve bu Gulat-ı Sûfiye'yi reddetmektedir.[1]

Müfessir, muhaddis, sûfi olan Kuşeyrî (H 465) Risale'sinde daha o yıllarda gerçek sûfîlerin sayısının son derece azaldığından şikâyet etmektedir. Ona göre bu sûfîler; dini-şerî hükümlere lakayt davranmakta, haram-helal arasında fark görmemekte, gaflet içinde yaşamakta, buna rağmen vuslata erdiklerini söylemelerini *Risale*'sinde şöyle eleştirmektedir:

> Şimdi sûfîler şekil ve kıyafet bakımından eski sûfîlere benziyor ama, ruh ve muhteva bakımından başkalaşmışlardır. Tasavvuf yolunda bir duraklama ve gevşeme başgöstermiştir. Daha doğrusu bu yol hakîki manasıyla yok olup gitmiştir. Kendileriyle hidayete ulaşılan şeyhler vefat edip gitmiş, şeyhlerin gidişatına

1 Süleyman Uludağ, "el-Luma" md. *DİA*, C. 27, s. 260.

ve adetlerine tâbi olan gençler azalmış, vera' kaybolmuş, tamah kuvvetlenmiş, ihtirasların kökleri ve bağları güçlenmiştir. Şeriata hürmet hissi kalblerden zail olmuştur. Dine karşı kayıtsızlığı manfaat temin etmenin en güvenilir vasıtası olarak kabul eden zamanın sofuları haram ile helal arasında fark görmez olmuşlar, dine ve din büyüklerine karşı saygısız olmayı din hâline getirmişlerdir. İbadet etmeyi hafife almışlar, namaz kılmayı ve oruç tutmayı basit bir şey saymışlar, gaflet meydanında at koşturmuşlar, nefsânî arzulara kendilerini teslim etmişler, işlenmesi mahzurlu olan şeyleri hiç aldırmadan işlemişler; halktan, kadınlardan ve zâlim devlet adamlarından temin ettikleri şeylerden hiç çekinmeden faydalanmışlardır.

Sonra bu nevî kötü şeyler yapmaya da kanaat etmiyerek bir de en yüksek manevi hâllere ve hakikatlara işaret etmişler, bu gibi şeylerden bahsederek kulluk boyunduruğundan kurtulup hürriyete kavuştuklarını, Allah'a vuslat hâli ve hakikatı ile muttasıf olduklarını, daima Hak ile kâim bulunduklarını, üzerlerinde kendi iradeleri değil de Allah'ın hükmünün cârî olduğunu, nefsaniyetlerinin yok olup fenâ mertebesine ulaştıklarını, işledikleri haramlardan veya işlemedikleri farzlardan dolayı azarlanıp yerilemeyeceklerini, beşerî varlıklara ait hükümlerin kendilerinden sâkıt olduğunu, sözde nefislerinden fâni olduktan sonra samediyetin nurları ile bâki kaldıklarını, konuştukları zaman kendilerinden kendi namlarına başkasının, (Hakk'ın) konuştuğunu, tasarruflarında kendilerinin dışında bulunan bir velî (Mütevelli-Hak) nin bulunduğunu, (Hâl ve hareketlerinin Hak tarafından idare edildiğini) iddia etmişlerdir.[2]

Kuşeyrî bu eseri ile sûfîleri hem Sünnî âlimlerin eleştirilerine karşı korumaya, hem de onların din dışına çıkmalarını engellemeye çalışmıştır.

Maalesef birincisinde başarılı olmuştur. Yani, sûfîlerin din dışına çıkmalarına değil de din içinde görünmelerine yardım etmiştir. Sûfîler böylece en azından Kuşeyrî gibi şeriata bağlı büyük bir âlimden icazet almış oldu. Kuşeyrî'nin *Risale*'sine aldığı tasavvuf büyüklerine –kim olursa olsun– bundan sonra "hatasız, tartışılmaz büyük velî" muamelesi yapılacaktır.

Kuşeyrî bilerek Melamîliği eleştirmemiştir. Hallâc'ı, Bâyezîd-i Bistâmî'yi isim vererek eleştirmeyi hiç aklından bile

2 *Kuşeyrî Risalesi*, s. 63-4.

geçirmez. Yaşadığı şehirde sema meclisleri kuran Ebu'l-Hayr'dan hiç bahsetmez. Yani bilerek görmezden gelir. Kuşeyrî'nin *Risale*'si sayesinde sûfîlik Sünnî Müslümanlar arasında yayılmıştır. Hatta *Kuşeyrî Risalesi*'nin bulunduğu evin yangında yanmadığına dair batıl inanç halk arasında oldukça yaygındır.

Gazâlî'nin hocalarından el-Farmedî, Kuşeyrî'nin talebesidir. Dolayısıyla Gazâlî *İhyâ*'sı ile tasavvufu Müslümanlar arasında meşrulaştırmada Kuşeyrî'den bayrağı alıp, devam ettirecektir. Hatta ve hatta, Kuşeyrî tasavvufu şeriata sokmaya çalışırken, Gazâlî ise; şeriatı tasavvufa sokmaya çalışmıştır. Gazâlî; sûfîlere ait telakkileri Sünnîlerin içine sokmaya ve Sünnîler arasında yaymaya çalıştı. İbnü'l-Arabî *İhyâ*'yı okuyup "Fütûhât"a başlayacaktır. Güya *İhyâ* ile "dini yeniden diriltmeyi" gerçekleştirmek için yola çıkmıştı. Dinî ilimleri ihya edecek, aslına döndürecekti. Tam aksi gerçekleşmiş, tasavvuf onların sayesinde meşrulaşmış, Ehl-i Sünnet itikadına dâhil olmuştur. Tabii ki bu sapıklıklar, İslam ile ne kadar uyuşursa o kadar!

Tüm bunlara rağmen Kuşeyrî'de vahdet-i vücut, ittihad, hulûl, nûr-i Muhammedî, gavs, kutub, ricalü'l-gayb vs. gibi apaçık küfür olan kavramlar yoktur. Yine ebced, harflerin esrarı, şatahat gibi (kişiyi dinden çıkarak sözler) yer almaz.

İmam Rabbânî

İmam Rabbânî (1034/1624) de Nakşîlikte ıslahata girişmiştir. Daimi bir istiğrak hâline girdiği sırada hocası Bakîbillah ile mektuplaşmaya başlayacak ve 536 mektuptan oluşan *Mektubat* adlı eserini yazacaktır. İlk önce vahdet-i vücuda bağlı iken, sonraları vahdet-i şühûda geçmiştir. Kendi ifadesine göre zilliyyet, ordan da abdiyyet makamına ulaşmıştır. Her ne demekse!

Rabbânî kendi dönemindeki sûfîlerin vahdet-i vücudu benimsediğini, ancak bunların çoğunun keşf yoluyla değil ya taklit, ya sırf bilgi (öğrenme) ya da zındıklık ve mülhidlik yoluyla bu fikri kabul ettiklerini ve şeriatı hafife aldıklarını anlatır.

İmam Rabbânî, sûfîleri şöyle eleştirir:

Nefisleri tezkiye ettiklerini söyleyenlerin kimi eşyanın hakîkatini inkâr ederek ne varsa hepsinin Allah olduğunu söylemekte, kimi velîlerin Peygamber'den üstün olduğunu söylerken, kimisi Firavun ve cahiliye müşriklerinin arif billâh mümin olduklarını iddia etmektedir. Kimisi de kâinatı parmağıyla oynattığını ve dünyanın öbür ucundaki işleri idare ettiğini belirtmekte, kimisi şeyhinin kalpleri okuduğunu, gaybı bildiğini ve melekût âlemiyle irtibat hâlinde olduğunu söylemektedir'.

İmam Rabbânî bunlara şöyle cevap verir:

Biz Muhammed-i Arabî'nin (sav) sözlerine muhtacız. İbnü'l-Arabî'nin değil. Sadrettin Konevî'nin, Kaşanî'nin değil. Biz nass'a bakarız, fass'a (*Fusûsü'l-Hikem*'e) değil. Fütûhat-ı Medeniye (Medine'de inen ayetler) bizi *Fütuhât-ı Mekkiye*'den (İbnü'l-Arabî'nin eseri) müstağnî kılar.[3]

Tüm bunlara rağmen İmam Rabbânî, İbnü'l-Arabî'yi savunur. Onun terminolojisini kullanır. Onun, nûr-i Muhammedî gibi apaçık küfür olan itikadını da kabul eder. Aslında Rabbânî, kendisiyle vahdet-i vücut ve panteizm arasına mesafe koymak zorunda kalmıştır. Zira o dönemde Hindistan'da Moğol İmparatoru Ekber Şah "Din-i İlahî" adında tüm dinleri birleştirme işine soyunmuştu. Rabbânî, eğer bu proje gerçekleşirse İslam'ın büsbütün Hind panteizmi içinde kaybolup, gitmesinden korkmuştu!

Örneğin Rabbânî, *Mektubat*'ında İbnü'l-Arabî'yi şöyle savunur:

Hâtemü'l-enbiyâ (Hz. Muhammed), 'bu ilimleri hâtemü'l-velâyetten alır' demiş ve hâtemü'l-velâyet-i Muhammediye'den de kendisini kastetmiştir. Bu manadan ötürü de ayıplanmıştır. Şeyh-i ekber'in, peygamberlerin sonuncusu, ilm ve ma'rifetleri velâyetin sonuncusundan alıyor' buyurması, bu fakîri şereflendirdikleri bu marifet içindir. Bu söz baştanbaşa şeriate uygundur.

Velîyi, nebiden üstün tutan önceki bazı sûfîlerin aksine, nebînin velîden üstün olduğunu kabul eder. İmam Rabbânî, tarikatı şeriatın emrine vererek, tarikatı şeriattan üstün görmez.

3 İmam Rabbânî, *Mektubat*, C. 2, 262. Mektup.

Rabbânî'nin tasavvuf anlayışının önemli özelliklerinden biri de onun velî ve nebî ayırımında İbnü'l-Arabî'nin ifade ve nazariyelerini yansıtan yaklaşımıdır. Tasavvufi anlayışa göre nebî aynı zamanda velîdir. Nübüvvet velayetin özel bir çeşidi olarak görülebilir. Veli genel bir sınıf olup, nebî onun içinde hususi bir cins gibi görünmektedir.

İmam Rabbânî'ye göre velî, bulduğu her kemali ve kavuştuğu her derece ve makamı, kendi peygamberine tabi olduğundan bulur. Velîde, nebîde bulunmayan cüz'î bir fazilet ve yüksek derecelerden hususi bir derece hâsıl olursa, peygamberinin o cüz'î fazilette ve husûsî derecede bir nasibi/payı vardır. Çünkü o kemalin ele geçmesi, peygamberine tâbi' olması sebebiyledir. Lâkin velî, bu kemâle kavuşmakta ve bu derecenin hâsıl olmasında ondan daha öncedir. Velinin nebî üzerine cüz'î olan bu fazileti caizdir.[4]

Gel gör ki; kendisini ikinci bin yılın müceddidi ilan eder. Bu koca müceddid o kadar büyük bir müceddiddir ki, "müceddid hadisi"nin uydurma olduğunu göremeyecek kadar! Hatta der ki: Her bin yılda, ulul'azm/beş büyük peygamberden biri gelir. Bu ikinci bin yılın müceddidi olan kendisi de bu peygamberler düzeyinde, onların yerini doldurabilecek seviyede marifeti tam bir âlim ve ariftir.[5] Hz. Peygamber ile hususi bir bağa sahip olduğunu iddia eder. Güya onun nurundan istifade ile özel bir ilim sahibi olmuştur. O artık yalnızca bozulmuş işleri düzeltmekle görevli değil, aynı zaman da daha önceleri bilinmeyen meseleleri bu nebevî bilgi ile izaha koyulacaktır.

İmam Rabbânîmiz güya Allah'tan şöyle bir ses duymuştur: "Yazdığın bütün ilimler, söylediğin her şey Allah'ı hoşnut etmektedir. Allah bunların tamamını kabul etmiştir, seni ve seni tevessül edip, yolundan gidenleri ve sana muhabbet edenleri mağfiret eyledim. Bunu herkese söyle." Hatta "cenaze namazına katıldığın herkes bağışlanmıştır" müjdesi kendi-

4 İsa Çelik, "Rabbânî Perspektifinden İbnül-Arabî'ye Tenkidi Bir Yaklaşım", *Tasavvuf Dergisi*, 2009, Sayı: 23.
5 Hamid Algar, "İmam-ı Rabbânî" md. *DİA*, C. 22, s. 197.

sine ilham olundu.[6] Allah kabul etsin (!) At, tut, salla, hepsi Allah'tan. Nasıl olsa, o kadar kör cahil var ki, kosa ile biçsen, bitmez. Birileri bunlara inanacaktır. Müceddid-i elfi sanî gibi Nakşîliğin en büyük şeyhi yalan söyleyecek değil ya!

Artık İmamımız uçmaya başlar. O artık II. bin yılın müceddidi olarak ilahî zat, sıfatlar, fiiller, manevi hâller, mevacid, tecelliyat, zuhurat hakkındaki ilmi, tüm sûfilerin marifetini ve âlimlerin ilmini aşarak, geride bırakmıştır. Öncekilerin ilmi, bu kerameti kendinden menkul yeni müceddidimizin ilminin yanında çekirdeğe nispetle kabuğu kadar önemsiz kalmıştır.[7] Kendisini öyle bir konumda görür ki peygamberler bile onu kıskanır. Hz. Muhammed'e has olan ululuk ona nasip olur.

Uçan kuşun kanadını kırmayacaksın, derler! Şeyhimiz gerçekten uçmuş. Edep Yâ Hû!

Şeyhimiz Arş'a çıkar, arş da kesmez, daha ötelere uçmaya başlar![8]

Bu büyük müceddidimiz güya bozulmuş tarikatları ıslah edip, düzeltecekti. Tam aksine medreseleri Nakşîliğin ağına düşürmüştür. Tarikatı şeriatın emrinde görmesi, aşırı Şiî düşmanlığı, Hz. Ali yerine Muaviye b. Ebî Süfyan'ı idealleştirmesi gibi bazı rüşvet-i kelam nevinden sözleri onun medreselerde hüsn-ü kabul görmesine yardım etmiştir. Şiîliğe olan hem politik tavrı, hem de onlarda giriştiği polemikler sayesinde Sünnî ulemayı yanına çekmeyi bilmiştir. Artık medreseler de düşecek, "mürit için şeyhin gölgesi, Allah'ı anmaktan daha üstündür." diyen müceddidimiz, yarı fakı, yarı sofu medrese talebelerine mihmandarlık yapacaktır. Bugün Pakistan Hindistan'daki on binlerce Sünnî/Hanefi medresede öğrenim

6 Ferit Aydın, *age*, s. 243.
7 Hamid Algar, "İmam-ı Rabbânî" md. *DİA*, C. 22, s. 197.
8 "Arştan öte bir makam var ya, işte ruhumu orada buldum. Ama manevi bir yükselme yolu ile. Bu makamda, Hace Nakşîbend Hazretlerinin özel bir yeri vardır. Aradan bir süre geçti; bu maddi bedenimi de orada buldum. Bu sıralarda bana şöyle geldi: Felekiyattan, unsuriyattan alta inen bu âlemden ne bir isim, ne de bir resim var. Hem de tam manası ile. Bu çıktığım makamda, ancak büyük velilerden bazıları vardı..." (Rabbânî, *Mektubat*, 7. Mektub).

gören Taliban Nakşîliğin İmam Rabbânî'nin kurduğu Müceddidiye ekolündendir. Bizim tipik Çarşamba cemaati gibi hem Ehl-i Sünnetçi, hem de sûfîdirler.

Şah Veliyyullah Dehlevî ve diğer pek çok uzmanın da dediği gibi, vahdet-i vücut ile vahdet-i şühûd arasındaki fark, sadece lâfzî bir farktır. Birisi Allah'tan başka varlık yoktur der. Diğeri, Allah'tan başka varlık görmez. Rabbânî'nin vahdet-i şühûdu daha mantıksızdır. Hem Allah'tan başka varlıkları kabul edeceksin, hem de Allah'tan başka varlıkları görmeyeceksin! Vahdet-i vücut sapıklığında ise, Allah'tan başka vücut/varlık yok diyeceksin. Oldu, bitti!

Mektûbat'ın üslubu bozuk, fikirleri dağınıktır. Mektupları anlamak için anlama kılavuzu lazımdır derler. Ya da ilahî yardım! Hatta bazıları bu mektuplarda hiçbir yeni orijinal şey yok diyemediğinden, onların anlaşılmazlığını onun yüksek manevi derecesine bağlar. Yok, efendim, şu mektubu seyrü sülûkün şu makamında yazmışmış, bunu şu makamda![9]

Özetle müceddidimiz kendini yenileyememiş ki, dini yenilesin, aslına döndürsün. Kendisi de ahir ömründe bazı fikirlerinden teberi etmiş, vazgeçmiştir. Birçok âlim Rabbânî'yi tenkit için reddiyeler yazmıştır. İmam Rabbânî tecrübesi bize şunu göstermektedir: Tasavvufun içinde kalarak asla tasavvuf düzeltilemez. Yapılan, düzeltmeye talip bozuculuktur. Kur'an'a ve sahih sünnete dönmeden, İslam'a dâhil edilen tüm din dışı pislikler temizlenmeden, erbâb edinilen otoriteler sorgulanmadan dinde tecdit ve ihya asla olamaz.

Vahdet-i Şühûd

Sûfîlere göre Varlık (vücut) birdir, var olan sadece Allah'tır. Etrafımızda var gibi gördüğümüz âlem ise, Allah'ın isim ve sıfatlarının gölgesidir. Ancak bu gölgeler hayalî olup gerçek varlıkları bulunmadığı için hakikatte var olan sadece Allah'tır. Allah'ın sıfatları Zat'ının aynısıdır. Dolayısıyla Vücut (varlık) Zat'a ait bir sıfat değil, Zat'ın aynısıdır.

9 Hayati Bice, "İmam-ı Rabbânî'yi Anlama Kılavuzu", *Şefkat Dergisi*, Şubat/2011, s. 58-61.

Rabbânî gençliğinde babasına intisap ettiği dönemlerden itibaren vahdet-i vücudu benimsemişti. Babasının vefatından sonra Baki Billah'a intisap ettiği ilk yıllarda da bu inancı taşıyordu. Hatta şeyhi Baki Billah'a yazdığı bir mektuba bu düşüncenin bir yönünü yansıtan ve küfür ile imanı aynı gören bir rubaisini eklemişti. Şeyhi bu rubaiyi beğenmemiş, hatta onu zındıkça diye nitelemiştir.

Ayrıca Rabbânî'nin bu konuda Bahaeddin Nakşibend'den (ö. 791) etkilendiği anlaşılmaktadır. Onun "Görülen, işitilen ve bilinen şeylerin hepsi Allah'tan gayrıdır. "Lâ" kelimesinin hakikati ile nefy etmek gerekir." şeklindeki sözünü sık sık tekrarlar.

Rabbânî'nin vahdet-i vücut ehlinden ve bu düşünceden ayrıldığı temel konu şudur: Vahdet-i vücut ehline göre âlem Allah'ın isim ve sıfatlarının gölgesidir, ancak bu gölge asıldan farklı değildir. Rabbânî'ye göre de âlem gölgedir. Ancak bu gölge, asıldan farklıdır. Bir şeyin gölgesi onun aslı olamaz. Âlem gölge olmakla birlikte gerçek bir varlığı bulunmaktadır, hayal ürünü değildir.

Vahdet-i vücutçulara göre âlem, Cami'nin bir şiirinde ifade ettiği gibi:

> Kâinattaki her şey vehim veya hayal veya aynalardaki akisler veya gölgelerdir. Rabbânî bu sıfatlardan son ikisini (akis ve gölgeyi) kabul eder. Ancak ilk ikisinin (vehim ve hayal) kullanılmasına gönlü razı olmaz. Bunların yanlış anlamaya müsait olduğunu düşünür. Çünkü hayal kavramını halk, hiçbir gerçekliği olmayan ve zihnin ürettiği bir şey olarak algılar.

Rabbânî'ye göre âlimlerin âleme aslî vücut nispet etmeleri, varlık konusunda mümkün olan âlemi, vacib olan Allah'a ortak etmek olacağı için doğru değildir. Öte yandan sonraki döneme ait birçok sûfînin âlemi, vacibin (Allah'ın) aynı bilmesi de doğru değildir. Rabbânî bu iki görüşü, iki ayrı uç olarak görür. Zira o, âlimler gibi âleme aslî vücut değil zıllî (gölgesel) varlık nisbet etmektedir.

Rabbânî vahdet-i şühûdu daha iyi anlatabilmek için şöyle bir örnek verir: Gündüz Güneş doğunca yıldızlar görünmez

hâle gelir. Bu esnada bir kimsenin, Gökyüzünde yıldız yok, sadece Güneş var demesi ve böyle inanması vahdet-i vücut ehlinin hâline örnektir ki bu; ilme'l-yakîn mertebesidir. Yani Rabbânî'ye göre vahdet-i vücut bir algı yanılmasıdır. Gökyüzünde Güneş'ten başka bir şey göremiyorum, ancak bu durum yıldızların olmadığı anlamına gelmez, yıldızlar vardır ancak Güneş'in yoğun ışığı sebebiyle örtülmüş, görünmez hâle gelmişlerdir diye düşünen kişi ise vahdet-i şühûd ehlinin hâline örnektir. O ayne'l-yakîn mertebesindedir. Eğer bu kişinin görüşü güçlenir ve Güneş ile yıldızları ayrı ayrı görebilirse bu takdirde, hakka'l-yakîn (abdiyyet/kulluk) mertebesine yükselmiştir.[10]

Yine o; Allah ile âlemin ilişkisini ve varlık durumunu anlatmak için ayna ve aynadaki yansıma (akis) örneğini kullanır. Bir kişinin görüntüsü aynada yansıdığı zaman yansıyan akis, vehim mertebesindedir. Böylece o, âlemin vehim mertebesinde var olduğunu söylemiş olmaktadır.

Rabbânî kısaca, âlemin hayal ürünü olduğu ve gerçek bir varlığının bulunmadığı düşüncesine katılmadığı gibi, âleme aslî varlık nisbet edilmesine de karşıdır. O, varlığı "bir" kabul eden vahdet-i vücut düşüncesini akla ve şeriata aykırı görmektedir. Zira varlık "bir" olunca ahirette mükâfat ve cezaya kimin muhatap olacağı sorusu ortaya çıkar. Öte yandan Rabbânî ulemanın anladığı manada âleme aslî varlık nispet etmekten de kaçınır.

İmam Rabbânî'nin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücut düşüncesine karşı çıkmasının haklı birtakım sebepleri vardır. Bunların başında devrin sultanı Ekber Şah'ın Hindu, Hristiyanlık, Yahudilik, İslamiyet ve Zerdüştlüğü birleştiren yeni bir din icadına kalkışmasıdır. Bu yeni din anlayışında panteist düşünce çok belirgindir. Nakşîlerin savunduğu vahdet-i vücut felsefesinin dinleri birleştirme aşamasına kadar gelmiş olması İmam Rabbânî'yi birazcık korkutmuş olmalı. Ayrıca

10 Necdet Tosun, "İmam Rabbânî'ye Göre Vahdet-i Vücud ve Vahdet-i Şühûd", *Tasavvuf Dergisi, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2*, 2009, Sayı: 23, s. 181-92.

vahdet-i vücut doktrininin izah edilemez oluşu ve panteizm ile büyük ölçüde örtüşmesi nedeniyle vahdet-i vücut teorisine birazcık rötuş yapma lüzumu hissetmiş olmalıdır.

İmam Rabbânî, vahdet-i vücudu eleştirme sadedinde şöyle der:

> Hiçbir peygamber "yaratıklar yaratanın suretleridir" demedi. Tam aksine peygamberler: "Allah birdir, yaratılanlara benzemezler" dediler. Yine bu kimselerin dediği gibi bu has tevhid inancını (vahdet-i vücudu) insanlardan gizlememişlerdir. Yine İbnü'l-Arabî taifesi varlığın iki olduğunu söyleyenlere, "hâlık ve mahlûk" olarak ikiye ayıranlara müşrik diyor. Hatta varlık/vücut birdir deyip binlerce puta tapanlara bile halis muvahhit diyorlar. Çünkü bunlara göre putlar Allah'ın suretleridir, değişik görünümleridir, onlara ibadet etmek Allah'a ibadet etmektir diyorlar. İnsaf edin! Bu putlara tapanlar mı müşriktir? Yoksa onlara halis mümin ve muvahhit diyen bu sapıklar mı daha müşriktir?

Genelde vahdet-i vücut ile vahdet-i şühûd birbirleriyle rakip iki teori, iki farklı tavır olarak sunulsa da uzmanlar bunun gerçekte bu şekilde olmadığını belirtir. İmam-ı Rabbânî ne vahdet-i vücudun ne de kendisinden "makbullerdendir" diye söz ettiği İbnü'l-Arabî'nin konu ile alakalı fikirlerinin karşısındadır! Rabbânî, bazı fikirlerini eleştirdiği İbnü'l-Arabî hakkında şöyle demektedir:

> Ne yapılabilir ki? Bu meydanda sadece Şeyh İbnü'l-Arabî vardır. Marifet ve irfan ıstılahlarını kuran, şerh edip yayan odur. Geride kalan bizlere de o büyüğün bereketinden feyz almak düştü.[11]

O, İbnü'l-Arabî'nin teorisine alternatif olarak vahdet-i şühûd teorisi geliştirmiş değildir. Çünkü; vahdet-i vücut ve vahdet-i şühûd anlayışının her ikisi de seyrü sülûk esnasında görülen hâllerdir. Üstelik her ikisi nihai hâl de değildir. Ona göre vahdet-i şühûd vahdet-i vücuttan daha yüksek bir hâldir. Vahdet-i vücut ilme'l-yakin mertebesinde, vahdet-i şühûd ise ayne'l-yakîn makamındadır. O kadar!

Vahdet-i şühûd; sey-u sülûkun nihai gayesine hizmet etme açısından vahdet-i vücutla birleşmektedir. Ayrıca İbnü'l-Ara-

11 Necdet Tosun, "İmam Rabbânî'ye Göre Vahdet-i Vücud ve Vahdet-i Şuhud", *Tasavvuf Dergisi, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2*, 2009, Sayı: 23, s. 181-92.

bî, Allah ve kâinat ikiliğini ortadan kaldırarak varlığı bire irca ediyordu. İmam Rabbânî de eşyayı hayal ile vehme irca ederek gerçek varlık olarak yalnız Allah'ı kabul etmektedir. Fakat İmam Rabbânî'de bu Allah-âlem birliği anlamına gelmez. Zira aynı cinsten olmayan gerçek varlık ve gölge varlığın aynı bütünün parçaları gibi algılanması yanlıştır. İmam Rabbânî ne vahdet-i vücudu bir gerçeklik olarak kabul etmekte, ne de onun belli bir mertebedeki değerini inkâr etmektedir.

Rabbânî'ye göre vahdet-i vücut telakkîsi sekr (manevi sarhoşluk) ve aşırı muhabbetten doğmaktadır. Tasavvuf yolunda bu düşüncenin ortaya çıkması da aslında gayet normaldir. Vecd ve istiğrak hâlindeki bir sûfînin şuhûdi tevhid ifadesi olan "Görünen her şey O'dur." cümlesiyle, vücudî tevhidi formüle eden "heme O'st/Her şey O'dur ." cümlesi arasında büyük bir fark görülmemektedir. Rabbânî'ye göre "heme O'st" diyen sûfî aslında "Heme ez O'st/Her şey O'ndandır." demek istemiştir.

Yani, İmam Rabbânî'nin vahdet-i şühûdu da vahdet-i vücuttan çok da farklı değildir. Al birini, vur ötekine! İmam Rabbânî'nin yaptığı, necaseti sidikle temizlemekten ibarettir.[12] İmam Rabbânî'ye göre "Ben Allah'ım" diyen Hallâc, "Subhânî/kendimi tenzih ederim." diyen Bâyezîd-i Bistâmî vahdet-i şühûd mertebesinde olduklarından, masivayı görmeyip, "sen çıkınca aradan, kalır seni yaradan" hâlet-i ruhiyesinde hareket etmişlerdir. O anlarda, Allah'tan başka hiç kimseyi, hiçbir şeyi gözleri görmemiştir. Yani ona göre vahdet-i vücut ilme'l-yakîn, vahdet-i şühûd ise ayne'l-yakîndir ve mertebesi daha yüksektir, o kadar!

Kendisini ikinci bin yılın müceddidi olarak takdim eden bu büyük müceddidimizin (!) yaptığı tecdid ancak bu kadar olabilmiştir. Tevhid-i şuhûdi; bir olanı müşahede etmektir. Tevhid-i vücudî ise; tüm nevcudatın "Bir" olduğuna inanmaktır. Ha, Kel Hasan! Ha Hasan kel!

Vahdet-i vücut bir çerçeve kavramdır. Vahdet-i şühûd ise, bu çerçevenin içinde birtakım düzeltmeler yapma girişiminden

12 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 301.

ibarettir. Oysa yapılması gereken bu çerçevenin tümüyle reddidir. Panteizmi "vahdet-i şühûd" makyajı filan kurtaramaz! Bu teoriler "Allah, âlem, insan" ilişkisini Yeni Eflâtunculuğun sudûr teorisi ile izah etme girişiminden başka bir şey değildir. Yunanca kavramlara Arapça kelimeler giydirmekten ibarettir.

Vahdet-i vücut; Allah'tan başka hiçbir mevcut yok der iken, Vahdet-i şühûd ise, Allah'tan başka görünen/meşhûd hiçbir şey yoktur der. Bu sözlerin zahiri de küfürdür, batını da. Tuz gölüne düşen eninde sonunda tuz olmaya mahkûmdur.

Neymiş, Efendim bu zatlar sarhoşmuş, aşk-ı ilahi ile kendilerinden geçmişlermiş, bu nedenle mazurlarmış. Geçin bu sarhoş numaralarını! Bu kadar sahabe ve tâbiûn arasında böyle bir tane Allah aşkından sarhoş olup, kendinden geçmiş meczup, mecnun, kafayı yemiş derviş var mı?

Allah'ta fânî olmak, fenâ anlayışı ne zamandan beri Allah'ın emri oldu? Allah Allah'tır, kul da kul. Kullar fani, aciz, zavallı, hakîrdir, hastadır. O'na sonsuz muhtaçtır. Allah ise; hâlık, kâdir ve ebedidir. Allah'ta fâni olmak, O'nda yok olmak ilahlaşmak demek değildir de nedir? Ehl-i Kitap'ın, hatta Mekkelilerin şirki bunların şirkinin yanında sütten çıkmış ak kaşık gibidir.

Sûfîlerin, Bizden Olmayan Bizi Anlayamaz İddiaları

İslam'ın tevhid inancına "paralel bir din" olarak geliştirilen ve Budist, Maniheist, Hind-İran mistik kültürü, gnostik ve Yeni Eflâtunculuk felsefesi ve Yahudi ve Hristiyan mistik geleneklerinin sentezinden başka bir şey olmayan Tasavvufun bilgi kaynağı keşif, ilham ve rüyaya dayanır. Buradaki "ilham" peygamberlere gelen vahiyden başka bir şey değildir! Ünlü mutasavvıfların hemen hemen hepsi kitaplarını kendilerinin yazmadığını, onlara yazdırıldığını, yukarıdan aldıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddiada bulunurken her biri değişik ilham tanımları yapmış olsalar da özde hep aynıdır: Kendileri sadece, onlara gelen vahyin mütercimidir! Tanrı onlara doğrudan vahyetmiştir. Böylece sûfiler "zahirî bilgi"yi mahkum eder ve Kur'an'ın bir de bâtınî anlamının olduğunu, bunu an-

cak keşif ve keramet sahibi evliyanın bileceğini iddia ederler. İşte Kur'an'ın mesajını tahrif etmenin en zalim aleti bu "bâtınî bilgi" hezeyanı olmuştur.

Kur'an vahyine dayanan din ile tasavvufla bütünleşen din bambaşka şeylerdir.[13] Tasavvuf erbabı, kendilerine yöneltilen eleştirilere, "bizi anlamazsınız" zırhına bürünerek karşı koyarlar. Ya da apaçık sapıklık ve küfür olan sözleri için, "bu söylenen sözler, kimbilir hangi makamda söylenmiştir." derler. Hatta o zatları eleştirmek için onlar kadar büyük adam olmalısınız derler!

Örneğin Rabbânî'nin *Mektubat*'ına bir göz atalım. Dakika bir, gol bir! Daha birinci mektup:

> Dağınık, bozuk olan hâllerimi titreyerek arz ediyorum. Bu yolda ilerlerken, Allah'ın zâhir ismi o kadar çok tecelli etti ki, her şeyde ayrı ayrı göründü. Hatta kadınlar şeklinde, onların organları hâlinde ayrı ayrı zâhir oldu. Bu taifeye (kadınlara) o kadar bağlandım ki, nasıl bildireyim, kendimi tutamıyordum. Onların şeklindeki zuhur başka hiçbir şeyde yoktu. Âlem-i emirdeki latifelerin hâlleri ve acayip güzellikler bu şekilde görüldüğü kadar başka hiçbir şeyde görülmüyordu. Hâsılı su gibi eridim; bu kadınların elinde eriyip aktım.

Şeyhimiz Allah'ın zahir ismini herşey de görüyor, özellikle kadınlarda, kadınların da malum yerlerinde! Tabii, çevirenler edeplerinden dolayı böyle kibar bir dil kullanıp, "kadınların kisvesi" vs. gibi çevirmişlerdir. Dervişin fikri ne ise, zikri odur mu diyelim, ne diyelim!

Bu ikinci bin yılının müceddidi doksan artıda da gollerine devam eder. Överken yerlere, göklere sığdıramadıkları Rabbânî'nin "Mektubat-ı Kudsiyesi"nde,[14] bir şeyhin söylediği "mürit kâfir olmadıkça, kardeşinin başını kesmedikçe, annesiyle evlenmedikçe (yatağını paylaşmadıkça) Müslüman olamaz." sözünü bin bir susuz dereden su getirerek, izah etmeye, şeyhi aklamaya çalışır. Güya kâfir olmak Hallâc'ın "Küfrettim Allah'ın dinine ki, küfür vaciptir." şeklinde söylediği sözmüş!

13 Mehmet Durmuş, "Tasavvufta Yazdırılma Motifi", *İktibas Dergisi*.
14 İmam Rabbânî, *Mektubat*, 445. Mektup, Abdülkadir Akçiçek tercemesi.

Burada küfürden murat, cem mertebesinden ibaret olan tarikat küfrü imiş! Kardeşinin başını kesmedikçe Müslüman olamaz cümlesinden murat ise; kişinin kendisi ile beraber doğan şeytanıymış! Anası ile tezevvüc etmedikçe Müslüman olamaz cümlesindeki ana ise; onun ayan-ı sabitesi imiş!

Bre edepsizler, Allah iki anlama gelen "Râınâ" kelimesini kullanmayı yasaklamışken, bunun yerine "Ünzurnâ" demeyi emretmişken, ne demek kişinin anasıyla cima etmesi! Lügatte başka kelime mi kalmamış, derdinizi anlatmak için?

Hakikaten bu şeyhler şeytanın avukatlığına soyunmuşlar! Rabbânî, asla söz konusu şeyh efendi, halt etmiş, mandanın göle bıraktığı gibi, bırakmış diyememekte. O diyemediği gibi, onu Ehl-i Sünnetin devasa âlimi olarak takdim eden Ehl-i Sünnetçiler de onu eleştiremez, "bizim bilmediğimiz bir sır, bir hikmeti vardır, şeyhin hikmetinden sual olunmaz." derler.

Bu kimseler, İbnü'l-Arabî'yi red ve inkâr edenlerin "rüsum uleması, fıkıh bilginleri" olduğunu, çok doğal olarak bu gibi kimselerin İbnü'l-Arabî'yi anlayamayacaklarını ileri sürerler. Zira onların farklı ıstılahları, ayrı lisanları varmış. Tasavvuf terminolojisini bilmeyenlerin tasavvuf bahsinde söz ve salahiyet sahibi olmalarına imkân yokmuş! "Bu ilim ve hikmetleri anlamayanlar kusuru kendilerinde bulmalıdır."

Celaleddin Rumî, "biz Kur'an'ın özünü, ruhunu, içini ve cevherini aldık, posasını köpeklerin önüne attık." derken, "bizi herkes anlamaz." diyordu. Said Nursî'ye göre de Risale-i Nur'a itiraz edilemez, çünkü onlar tanrısaldır. Hatta risalelere "Kutb-u Azam"dan itiraz gelse yine de dikkate alınmamalı! Çünkü Kutb-u Azam (!) yanılabilir, ama Said Nursî yanılmaz!

Şüphesiz Mevlanâ, İbnü'l-Arabî, Said Nursî kendi epistemolojileri bağlamında gayet haklıdır. Bu iddialar tasavvufun temel amentülerine gayet uygundur. Birileri, yazdığı şiirlerin, risalelerin, yaptığı tevillerin Allah tarafından kendisine vahyedildiğine, doğrudan Allah'tan geldiğine inanmışsa, kendileri bu işte yalnızca mütercim rolünde iseler, bunlara itiraz edilmesi söz konusu olamaz. Mütercimin bu işte bir kabahati

olamayacağına göre anlayamayanlar kabahati kendi noksan akıllarında aramalıdır!

Tasavvuf erbabının, "bunu ancak yaşayanlar anlar." tezleri tamamen bir manipülasyondur. Eğer ki, bir sözü anlamak için mutlaka o sözün ait olduğu yaşam tarzını tecrübe etmek gerekli olsaydı, hiç bir müşrik Müslüman olmazdan evvel vahyi anlamamış ve de anlayamaz olması gerekirdi! Hâlbuki her bir müşrik, anladığı için Müslüman olur yahut da yine anladığı için Müslüman olmaz!

En azından vahiy, ilkesel olarak "anlaşılır" niteliktedir ve anlaşılsın diye vahiy inzal edilir. Eğer vahiy anlaşılabiliyor da kendilerine vahiy benzeri, ilham türü bir kutsal bilgi ile kitap yazanların felsefeleri anlaşılmıyorsa bu durum, anlamayanlarla ilgili bir sorun olmaktan ziyade, ilgili felsefelerin doğasıyla alakalıdır. Kısacası, bu felsefeler bir çelişkiler yumağı, hurafeler bütünü ve herhangi bir realiteye dayanmayan, abuk-sabuk söylemler olduğu için anlaşılmazdırlar.

Tasavvuf felsefesi, şeyhin lâyuhtî/hatasız, lâ-yüs'el/sorumsuz mutlak otoritesine kayıtsız şartsız teslim olmayı merkeze alan "kula kulluk esasına" dayandığı için, bu felsefeyi kabul edenler, anlıyor değiller, sadece körü körüne teslim oluyor, anlamış gibi yapıyorlar. Yani, "bunları sûfî olmayan anlamaz." tezi, "itaatkâr kullar" edinmenin bir başka biçimidir. Bu "anlaşılmazlık" dayatmasını yutanlar, perdelerini indirip, dışa kapanıyorlar, akıl ve iz'an dışı söylemlerle akıllarını ipotek ettirip ruhsal dengelerini sarsıyorlar. Dolayısıyla tasavvuf akideleri anlamakla alakalı değildir.

Tam aksine, aklı iptal edip, yeryüzünde Allah'ın mazharı, görünümü olarak addedilen bu kimselere mutlak teslim olmakla alakalıdır.

Bu bağlamda, "akıl sahibi kimselerin", tasavvufu "anlamamaları" kadar normal bir şey olamaz ve dahi "anlamamalıdırlar"... Kendilerini İslam'a nispet eden insanlar sadece Allah'ın vahyi olan Kur'an'dan sorumludurlar. O'nu anlamak ve O'na göre yaşamak zorundadırlar.

Kendilerinden başka bütün insanları panteist felsefeleri anlamamakla suçlamak, tasavvuf ehlinin, sadece kendilerini akıllı, âlemi kör sanmak gibi bir megalomani belirtisidir.

Görüldüğü üzere, tasavvufta bilgilenmenin kaynağını rüya/keşif İlham/doğrudan Allah'tan vahiy alma gibi temalar oluşturuyor. Tasavvufta bilgiler, doğrudan gayb âleminden alınmaktadır. Bu da sonuçta Allah tarafından (vahiy ile) bilgilendirilme anlamına gelmektedir ve mistik filozof ve şairler, gaipten aldıklarını iddia ettikleri bu bilgilerini doğrulayabilme, akli ölçütlerle izah etme, nedenini-niçinini açıklama gibi bir kaygıyı asla taşımıyorlar. Kendilerinin sadece mütercim olduklarını, bu bilgilerin onlara Allah tarafından verildiğini öne sürüyorlar.

Ortaya konan ürünler ise din adına sunulmakta ve bu ürünler dinin kaynağı olan Kur'an'la, onun pratiği olan sünnetle uyuşmamakta, hatta çatışmaktadır. Adeta, Kur'an'a alternatif yeni Kur'an'lar; dine alternatif yeni dinler ve Peygamber'e alternatif yeni peygamberler ortaya çıkmaktadır. Bunun İslami literatürdeki adı şirkten başka bir şey değildir.

Tek tek insanların müşrik olanını, mümin olanını belirlemek gibi bir görevimiz yok. Fakat şirk olan bütün düşünce, ideoloji ve zihniyetleri tanımak görevimizdir. Biz şu ilkeden asla taviz vermemek azmindeyiz: Hz. Muhammed'den sonra hiçbir insan Kur'an'ın fevkinde olamaz. Müslümanların anlayışı Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği din anlayışından farklı olamaz. Her kim olursa olsun, ortaya koyduğu din anlayışı Kur'an'a uygun olmak zorundadır. Uygun değilse İslam çerçevesinde değerlendirilemez.

Rüyalarla, mitoslarla, "gaybdan geldi" gibi uyduruk referanslarla din anlayışı olamaz. Sadece İbnü'l-Arabî, Celalettin Rumi, Said Nursî, vs. rüya görmediğine göre! Aksi hâlde; her rüya sahibi kadar din ortaya çıkar. Dolayısıyla din adına söz söyleyen, iş yapan herkes, sözünü ve işini Kur'an'ın tanıdığı meşruiyyet zemini üzerinde söylemek ve yapmak zorundadır.[15]

15 Mehmet Durmuş, "Tasavvufta Yazdırılma Motifi", *İktibas Der.*

Tamamen idare-i maslahatçı bir anlayışla tasavvuf ehlinin hep hayra yorulduğu, en akla ziyan tevillerle aklandığı, onların İslam'ın bir başka boyutunu oluşturduğu şeklindeki yorumların kesinlikle ciddiye alınır bir tarafı yoktur. Zira, İslam akidelerine tamamen ters akideler geliştiren bir öğretinin, "bir başka boyutla" v.s. alakası yoktur. Belki "bir başka dinle alakası vardır. Herkes hangi dinden olduğuna da iyice dikkat etmelidir.

Gazâlî

Yazdığı eserlerle Müslümanları en çok etkileyen âlimdir. Bazılarına göre Hüccetü'l-İslam/İslam'ın delili, bazılarına göre de Hüccetü's-Sûfiyyîn/sûfilerin delilidir. 40 yaşından sonra tasavvufa yönelmiştir. O zamana kadar İslam'ın dışında kabul edilen tasavvuf onunla meşruiyet kazandı. Tasavvufu İslam'a yaklaştırmadı. Tam aksine şeriatı tasavvufa yaklaştırdı. Yani; tasavvufun İslam dışı kaynaklardan gelen düşünceleriyle mücadele edeceği yerde, İslam'ı eğdi, büktü, İslam'ı tasavvuf terminolojisi ile ifade etti. Gazâlî'nin o büyük şöhreti hatırına tasavvuf bundan sonra Ehl-i Sünnet içinde görülmeye başlanacaktır.

Bazılarına göre o: "bütün fakihlerin önderi, ittifakla bütün ümmetin mimarı ve devrinin müçtehidi, zamanın gözbebeğidir." Bazıları bu yüksek ünvanlara ilavede bulunarak "Gazâlî'nin büyüklüğünü ancak akli olgunluğa erenler veya ermek üzere olanlar bilebilir." derler. Hatta bazıları "Gazâlî'den sonra gelen hiç kimse onun değerini takdir edememiş; onun ilmine ulaşamamıştır, çünkü ondan sonra onun dengi gelmemiştir." der. Bir diğeri sûfi tahayyülü ve irfani "keşfi"nin örgüsüyle daha da ileri giderek onu, Hz. Musa peygamberden daha faziletli kabul eder. Hz. Musa ve Hz. Muhammed (as) arasında meydana gelen hayali münazara hikâyesinde olduğu gibi! Hz. Musa, Hz. Peygamber'e "Benim ümmetimin âlimleri Ben-i İsrail'in nebileri gibidir mi diyorsun?" diye sorunca, Hz. Muhammed "Evet" diye karşılık vermiş, Hz. Musa "Delilin nedir?" dediğinde Hz. Muhammed de "Gazâlî'nin ruhunu getirin." demiştir. Gazâlî'nin ruhu gelince ondan Hz. Musa'yla

karşılıklı tartışmalarını istemiş, Gazâlî de bu münazaranın galibi olmuştur.[16]

Gazâlî'yi özellikle mutasavvıflar göklere çıkarsalar da çağdaşı pek çok âlim onun başyapıtı *İhyâ*'sının yakılması için fetvalar vermiştir. İbnü'l-Cevzî *İhyâ*'nın uydurma hadislerle dolu olduğunu, içinde pek çok bâtınî tevil olduğunu söyler. İbn Teymiyye de *İhyâ*'da İhvân-ı Safâ'nın izleri olduğunu, diğer eserlerinde pek çok bozuk felsefi fikirler ve saçma tasavvufi hususlar olduğuna işaret eder.[17] Son Şeyhülislam Mustafa Sabri de onu, bağışlanmayacak hataları olan biri olarak niteler. Bir başka âlim ise onun hakkında "Yeryüzünde ondan daha çok yalan içeren bir kitap bilmiyorum." der.

Yine bazıları, İslam'da ruhbanlığın olmadığı herkesin malumu olmasına rağmen onun Mesih'in görüşleriyle delil getirmesini ve Hristiyanlıktaki ruhbanlığa davetini ayıplar. Onun din anlayışında, zenginlik yerilir, fakirlik övülür. Nefs terbiyesi için bir lokma bir hırka ile yaşamak tavsiye edilir.

Müsteşrik Wensinck, Gazâlî'nin etkilendiği üç büyük düşünce sistemi karşısındaki konumunu şöyle tanımlar: İlk olarak Gazâlî Müslümandır. Allah tasavvurunda, O'nu kaza ve kaderi elinde tutan, irade sahibi ve yaratıcı bir ilah olarak düşünürken Müslümandır. Kişiliğini yansıtan takvası ve dinî duyarlılığı gibi şahsi özellikleri noktasında da Müslümandır. Yeni Eflâtunculuk ve Hristiyanlıkla ilişkisine gelince, bu iki düşüncenin ondaki etkisi, onlarsız Gazâlî düşünülemeyecek boyuttadır. Özetle, Gazâlî bir kelamcı olarak Müslüman; ilim adamı ve düşünür olarak Yeni Eflâtuncu; bir ahlakçı ve mutasavvıf olarak da Hristiyan'dır. Bu görüşe göre Gazâlî düşüncesinin kurucu unsurları "İslamiyet, Yeni Eflâtunculuk ve Hristiyanlıktır".[18] Çok tabiidir ki Hristiyan etkisinin Yeni Eflâ-

16 M. Abid el-Cabiri, "Gazali Düşüncesinin Temel Unsurları ve Çelişkileri", çev. Mesut Okumuş, *AÜİFD*, 2003/1.

17 Süleyman Uludağ, "Gazali" md. *DİA*, C. 13, s. 517.

18 Gerçekten Gazali'nin küçük risalesi *Eyyühe'l-veled* ve bazı eserlerinde sıkça Hz. İsa'nın sözlerinin tanıklığına başvurması, onun İncil'e vakıf olduğunu göstermektedir. Buna Gazali'nin doğduğu, çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği Tus şehrinde Hristiyanların yaşadığı gerçeğini de ek-

tunculuk ve İslamiyet kadar olması söz konusu olamaz. Yeni Eflâtunculuğa gelince, özellikle Meşrik -Hermetik formuyla bu düşünce, Gazâlî'nin *Mearicu'l-Kuds, el-Mearicü'l-Akliyye, Mişkâtü'l-Envâr, İhyâ* ve diğer birçok eserinde güçlü ve açık bir biçimde mevcuttur. Plotinus'un "vecd"i, onda "fena" olarak sırıtmaktadır!

Gazâlî'yi tam olarak ele veren *İhyâ, Tehafütü'l-felasife* ve *Mi'yaru'l-İlm* gibi üç kitabını ele alırsak;

Şayet *İhyâ* olmasaydı tasavvuf, Gazâlî'den sonra sahip olduğu konumu asla yakalayamayacaktı. İbn Teymiyye'nin dediği gibi bu eserin içeriği hemen hemen Muhasibî'nin *er-Riaye*'siyle, Ebu Talib el-Mekki'nin *Kûtu'l-Kulûb*'unda bulunmaktadır. Ancak *İhyâ*'nın değeri, yalnızca konusunda değil, ele aldığı konunun sunuluşu, ona yüklenen misyon ve onunla elde edilmek istenen amaçta saklıdır. Gazâlî, tasavvufu iki kısma ayırır: İlm-i muamele ve İlm-i mükaşefe. *İhyâ*'yı yalnızca ilm-i muameleye ayırmıştır. Taharet, oruç, zekat ve hac gibi amelî farzların nasıl uygulanacağından bahseden fıkıh ilmini, bu çeşit farzların ruhsal yönden nasıl eda edileceğini açıklayan bir ilm-i muamele hâline getirmiştir. Fıkhı iki kısma ayırmıştır: Bedenî muamelat fıkhı, ruhi/kalbi muamelat fıkhı. Gazâlî tasavvufu bu yeni fıkıh ile İslam'ın merkezine alır. Gazâlî bunu gerçekleştirmek için planını çok ayrıntılı çizmiş ve çok başarılı ve etkin bir şekilde uygulamıştır. Kendi ifadesiyle "*İhyâ*'nın fıkıh formuyla şekillendirilmesi gönülleri cezbetmek içindir." İlm-i mükaşefeye gelince, *İhyâ*'da bu konuyla ilgili olarak peygamberlerin halka verdiği kadarıyla yetinmiş, onların yaptığı gibi "temsil ve icmal yollu kinayelerle, imalarla" sınırlı kalmıştır. Ancak *Mişkâtü'l-Envâr, Cevahiru'l-Kur'an, Mearicu'l-Kuds, el-Mearifu'l-Akliyye* gibi diğer eserlerine geçildiğinde gerçek yüzü çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Özetle Gazâlî; tasavvuftan malum fıkıhla çelişmeyen, dahası ruhsal boyutlar katarak onu olgunlaştıran başka

leyebiliriz. Ayrıca Gazalî'nin eserlerinde Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilgili polemiklere girdiği pek görülmez. O dinler arasında bir hukukçu gibi tarafsız tutum takınır.

bir fıkıh tesis etmiştir. Şeriatın bâtını mesabesindeki bu rûhî fıkhı da akidenin batını mesabesindeki ilm-i mükaşefeye giriş yapmıştır.

Tehafütü'l-felasife'ye gelince; bu eseriyle Gazâlî, filozofları bazı konularda tekfir etmiş bazı konularda da bidatçılıkla suçlamıştır. Yine bu eseriyle İbn Sînâ ve Fârâbî gibi filozofların İlahiyat alanındaki açıklamalarıyla İslam'ın inanç meselelerini ispatlamaktan aciz olduklarını göstermiştir. Gerçekten Gazâlî felsefeye belini doğrultamayacağı öldürücü bir darbe indirmiştir. Rasyonalist felsefe Gazâlî'den sonra İslam dünyasında belini doğrultamamış, ancak Avrupa'nın göbeğinde Endülüs'te İbn Rüşd felsefesini inşa edebilmiştir.

Gazâlî'miz her ne kadar felsefe düşmanı gibi takdim edilse de o filozof sûfîlerin öncüsüdür! Sühreverdî ile beraber yeniden canlanan İbn Sînâcılık, Gazâlî'nin de büyük katkısı olan işrâkî tasavvuftan başka bir şey değildir. Şeriat düzleminde zahirî, akide düzleminde bâtınî olan İbnü'l-Arabî, "ilm-i mükaşefe" alanında tam anlamıyla Gazâlî portresinin büyütülmüş bir kopyasıdır. Gazâlî, aslında *Mişkât* ve *İhyâ*'sında Sühreverdî'yi ipe götürecek işrâkî felsefenin temellerini atmıştır! *Tehafütü'l-felâsife*'de filozofları tekfir ederken, daha sonra yazdığı başka eserlerinde filozofların dediklerinin aynısını söyler.

Gazâlî, *Mişkâtü'l-Envâr* adlı eserinde Nur/35. ayetini tefsir sadedinde bir nur metafiziği kurmuştur. O varlığı nur, yokluğu da zulmet olarak niteler. Bu iki kavram onun ontolojisini ve epistemolojisini açıklamaya kâfidir. Allah nurdur ve O'nun dışındakiler de zulmet! Her şey O'nun nurudur, hatta her şey O'dur! Nitekim Gazâlî, vahdet-i vücutçuların "enelhak" gibi şathiyelerini *Mişkât*'ta kendisiyle sevgilisini karıştıran âşığın sözlerine benzetiverir! O insan nefsinin "Allah'ın nurlarından bir nur" olarak nitelemekten çekinmez! Hatta *İhyâ*'sında Allah'ın dışındaki varlıkları "O'ndan taşan nurlar" olduğunu söyler ki, bu tam olarak işrâkîliktir! Şükredilen de O'dur, şükreden de! Sevilen de O'dur, seven de![19]

19 Mustafa Çağrıcı, "Gazali" md. *DİA*, C. 13, s. 500.

Ona göre tek ve hakiki nurlar nuru Allah'tır. O'nun dışındaki nurlara ancak mecaz yoluyla nur denilebilir. Bu nurun taşması ile O'ndan başka ne varsa bu nurdan zuhur etmiştir. Bilgiler insanlara Hz. Peygamber'in kutsal ruhu vasıtasıyla ulaştığından ona "sirac-ı münîr" denilir. Gazâlî'nin "muta' (itaat edilen varlık) dediği şey; nûr-i Muhammedî denilen bu nurdur. Güneşe göre ışıkların durumu ne ise, "Mutâ'a (Muhammed'e) göre diğer varlıkların durumu da odur. Bütün varlıklar nurlarını Hz. Muhammed'den alır.[20] Gazâlî'nin varlık ve bilgi kavramlarını bu nur sembolizmiyle anlatan metafiziği kendisinden sonra gelen işrâkî ve vahdet-i vücutçu felsefelere ilham kaynağı olmuştur.[21]

Gazâlî'nin muta' kavramı hakkındaki sözleri aşağı yukarı, Hristiyanların görüşüdür;

Mesih Tanrı'nın biricik Oğlu'dur. O'nun Oğlu "Nur"dur, çünkü Baba'sı da "Nur"dur. Oğul gerçek Allah'tan gerçek Allah ve gerçek insandan gerçek insandır. Yani Oğul Tanrı Özü'ne sahiptir. Tanrı Özü'ne sahip olan Oğul Tanrı'dır. O hiç bir zaman yaratılmamıştır.[22]

Mantığa dair yazdığı *Mi'yaru'l-İlm*'e gelince, Gazâlî bu eseriyle Aristo mantığını bir düşünce ölçütü olarak kullanılması çağrısında bulunmuş; dahası, bilginin tüm dallarında bu mantığın mıyar/ölçü yapılması için çaba sarf etmiştir.

Özetle Gazâlî *İhyâ* ile tasavvufu yeniden inşa ve temellendirmeyi, *Tehafüt* ile felsefeyi –özellikle de felsefi ilahiyatı– itibarsızlaştırmayı, Miyar ile de Aristo mantığını tek yöntem olarak tüm bilimlerde kullanılmasını hedeflemiştir! Bir taraftan tasavvufa çağıracak, bir taraftan filozofların ilahiyatına saldıracak ve bu saldırıyı da İbn Sînâ ilahiyatıyla sınırlayacak! Bu ise kendi kendiyle çelişen bir düşünce sistemi demektir.

Tasavvuf, Gazâlî'ye göre yalnızca kişisel seyrü sülûkten ibaret değildir. Aksine onun tasavvufu; mükaşefeye ulaşmak

20 Süleyman Uludağ, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 244.
21 İlhan Kutluer, "Nur" md. *DİA*, C. 33, s. 246.
22 http://www.ortodoksluk.org/buyukimanaciklamasi1.htm.

olan muameledir. Gazâlî'nin bize sunmuş olduğu keşfi bilgiler ister *İhyâ*'daki gibi imalar; isterse *Mişkâtü'l-Envâr*, el-*Mearifu'l-Akliyye* ve *Mearicu'l-Kuds* adlı eserlerindeki gibi açık ifadelerle olsun; ister nefsin hakikati isterse ulûhiyet âlemi ile ilgili olsun, bütün bunlar doğrudan doğruya çağının felsefesinin ilahiyatından, İbn Sînâ ve İsmaili filozofların ilahiyatından, özellikle de Yeni Eflâtunculuğun Meşrikî Hermetik formundan başka bir şey değildir! Hâliyle Gazâlî'nin teşvik ettiği ve dinin batınını temsil ettiğini söylediği "ilm-i mükaşefe" ile kendisine saldırarak sahiplerinin küfrüne dair fetva verdiği filozofların ilahiyatı arasında en ufak bir fark yoktur.

Bir yandan felsefeyi çürütmek için filozoflara saldırmak, diğer yandan mantığın kullanılmasına çağrı yapmak olacak şey değildir. Çünkü onun metafiziği Aristo mantığı ile organik bir bütünlük arz eder!

Şayet Gazâlî tasavvufu kişisel ve vicdani bir tecrübe olarak kabul etmekle yetinseydi, tavrı anlayışla karşılanabilirdi. Ancak o keşf ve mükaşefeyi tasavvufun gayesi ve nihai amacı olarak kabul etmiştir. Bir yandan mantık ilmine davet etmesi, diğer yandan tasavvufa çağırması olacak şey değildir. Gazâlî değişik yöntemler arasında sadece iki arada bir derede kalmış değildir. Çelişki Gazâlî düşüncesinin temeli ve başlıca esasıdır. İbn Rüşd'ün ifadesiyle Gazâlî'nin görüşleri yalnızca tutarsız değil "Tutarsızlığın Tutarsızlığıdır."[23]

Gazâlî, bilgi için "keşf" yöntemi ile istidlal yöntemini birbirinden ayırmamakta, üstelik mantık ilkelerini "keşf" ameliyesine uygulamakta ısrar etmektedir. Ona göre keşf tam anlamıyla ancak Aristo mantığındaki kıyasın tahakkuk ettiği şekliyle gerçekleşebilir! Keşf'te de iki esasın –veya öncülün– belirli bir şekilde eşleşmesi gerekir. Birinci esas veya büyük öncül; olmuş ve kıyamete kadar olacak olanların üzerine nakşedildiği levh-i mahfuz aynasıdır. İkinci esas veya küçük öncül ise kalp aynasıdır. Bu iki esastan bir sonucun çıkabilmesi için kalp aynasının tamamen levh-i mahfuzun karşısı-

23 M. Abid el-Cabiri, "Gazali Düşüncesinin Temel Unsurları ve Çelişkileri", çev. Mesut Okumuş, *AÜİFD*, 2003/1.

na tutulması gerekir, bunu da orta terim olan ilm-i muamele tamamlar. İki ayna arasındaki perdenin kalkması ancak orta terim aracılığıyla tamamlanabilir. Aristo felsefesini tekfir eden Gazâlîmiz, Aristo mantığının iki önermesiyle peygamberlerin erişemedikleri levh-i mahfûza sûfileri eriştirivermekte, keşf ve keramet ile onlara kıyamete kadar olacak şeylerden haber verme imkânı sunmaktadır.!

Gazâlî, adına ister ilham isterse keşif densin, Şiî irfanına karşı çıkarken, sûfi irfanını koruyup onu canla-başla savunmuştur. Oysa ikisi de tamamıyla aynı kaynaktan beslenmektedir. İşte bu yüzden Gazâlîmiz, evliyanın keşf ve ilham ile peygamberler gibi gaybdan haber aldığını söyler. Sadece tek farkla ki, melek veliye görünmez, sadece sesini işitir (!) Ona göre kalp aynası temizlenirse levh-i mahfûzdaki bilgiler o kalbe yansıyabilir. Bunun olması için de kişinin uzlete çekilmesi gerekir. Farz ve sünnet namazlarla yetinmeli, Kur'an okuyarak, tefsir ve hadis gibi ilimlerle uğraşarak himmetini dağıtmamalıdır (!)[24] Artık kişi, kalbini arındırdığı için gayb'dan ve gelecekten haber vermesi mümkündür (!) Böylece Gazâlî'den icazeti alan sûfiler bundan sonra levh-i mahfuz'u okuyacaklar, hadislerin sıhhatini Rasulullah'a soracak, her türlü zırvalarına keşf ve mükâşefe kisvesi giydirebilecek, Hızır'ı görebilecek, gayb'dan sesler işitebilecek, Ledünni ilme vakıf olup, kalpleri okuyabileceklerdir (!)

Gazâlî kabir hayatını Allah'ın bazı seçkin kullarının bilebileceğini söyler. "Kabir hâlleri, Allah'ın bir ikramı olarak âlem-i ervahın bazı sırlarını kendilerine açtığı bir kısım sayılı kulların haberlerinden öğrenilir." der.[25]

Gazâlî'nin Tekvir/21. ayetinden mülhem olarak geliştirdiği muta' kavramına bâtınîlerin Akl-ı Evvel'e yükledikleri işlevin bir benzerini yükler. Bu Muta'; felekleri harekete geçiren, kâinatı yöneten bir "fail ilahtır". Bu varlık Allah değildir. Ama Allah'tan başka da değildir. Başka bir ifadeyle Muta', doğrudan değil, dolaylı, bil-vasıta olarak Allah'tır. Gazâlî, Muta'nın

24 Gazali, *İhyâ*, C. 3, s. 42.
25 Gazali, *İhyâ*, C. 4, s. 532.

Allah ile aralarında hiçbir perde kalmayan hakikat ehline tecelli ettiğini söyler ve hemen peşinden de bu kitap ifşâ etmek istediğim şeyin ağırlığını kaldıramaz, der.[26]

İbn Teymiyye, Gazâlî'nin *Mişkât*ında güneş, ay ve yıldızlar gibi lafızlara "nefs, faal akıl ve küllî nefis" gibi anlamlar yüklemesini bâtınîlikten mülhem olduğunu, bu eserindeki yorum nazariyesinin Bâtıniyye/Mülhidlerin (dinsizlerin) usulleri üzerine bina ettiğini söyler.

Her ne kadar kendisi hulûl, ittihad ve ibâhîlik içeren tasavvufu kabul etmediğini söylüyorsa da Mustafa Sabri Efendi'ye göre *Mişkât*'ındaki ifadeleri vahdet-i vücudu benimsediğini göstermektedir. Yani, bir taraftan İslam dışı kabul ettiği hulûl ve ittihad fikrini, beri taraftan başka bir kılıfla Müslümanlara kabul ettirmeye çalışmıştır. *Mişkat*'ında; "Avâmın tevhidi, Lâ ilâhe illallah, havâssın/velîlerin tevhidi ise, Lâ mevcûda illallah" şeklinde olduğunu söyler. Yani Allah'tan başka hiçbir şey yoktur diyerek hulûl ve ittihad karışmış tevhit inancının daha yüksek olduğunu ilan eder.

Bâtınîliği eleştirmek için *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye* adında kitap yazan Gazâlî'miz, bâtınîliğin tüm tevillerinin temelini oluşturan bu mesel-memsul teorisini, Nur/35. ayetinin işrâkî/irfani yorumunu yaptığı *Mişkâtü'l-Envâr* adlı risalesinde aynen kullanmıştır.[27]

Gazâlî, *Fedâihu'l-Bâtınîyye*'sinde, bâtınîleri cennet-cehennem hakkında Kur'an'da geçen, hiç şek ve şüpheye mahal bırakmayan sarih nasları, tevil ederek cismanî haşri-neşri reddettikleri için tekfir eder. Ne var ki, aynı Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'an* adlı eserinde, cenneti avâmın ve havâssın cenneti olmak üzere ikiye ayırmakta, cismani cenneti avâma hasretmekte, havâssın cennetinin marifetullah olduğunu söyleyiverir. Bu cennetin melekûti ve bâtınî/hakiki manası ise marifettir. Maddi cenneti isteyenler ahmaktır. Rabbin cemalini gören meleklerin mutluluğuna erişmek isteyen akıl sahipleri ise İl-

26 Mustafa Öztürk, *age*, s. 327.
27 Gazali, *Mişkâtü'l-Envâr*, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 226-8.

liyyûn'a talip olurlar, der. Oysa avâm için yazdığı *İhyâ*'sında cenneti ve cehennemi tamamen cismani olarak tarif eder. Bir taraftan ahiret inancının ruhani olduğunu söyleyen meşşaî filozofları tekfir ederken, diğer taraftan bu görüşü kendisinin de aralarında bulunduğu muhakkik sûfilerin görüşü olduğunu ilan ediverir.

Gazâlî'nin yaşadığı yıllarda devletin en büyük ve en tehlikeli düşmanı Hasan b. Sabbah'ın liderliğini yaptığı "Alamut İsmailliği" idi. İsmailliye mezhebinin felsefesi ise, o asırda kendisi de dâhil birçok sûfî ve filozofun benimsemiş olduğu Yeni Eflâtunculuktan başka bir şey değildir. Onun, bir yandan politik olarak bâtınîlerle mücadele ederken, onların bilgi anlayışlarını ve yöntemlerini ibtâl ederken diğer yandan, bir başka bâtınî ekol olan sûfîliğin zaferini ilan etmesi olacak şey değildir!

Gazâlî, içinde yaşadığı devletin bir "resmi filozofu" idi. Yirmi sekiz yaşından itibaren Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün maiyetine dâhil olmuştu. bâtınîliğe karşı *Fedâihu'l-Bâtıniyye*'sini Abbasî halifesinin emriyle yazmıştır. O, Eşarîlik ve tasavvuftan mürekkep, Sünnî İslam'ın muhafızı idi! Tasavvuf ise Selçuklu devlet varlığının idari ve ideolojik temeli idi.

Gazâlî, mürted'in katli konusunda kendi mezhebi olan Şafiîlikten daha katıdır. İmam Şafiî'ye göre mürtedin tövbesi geçerlidir ve onun samimi itirafı af edilmesi için yeterlidir. Gazâlî ise, istitâbe (tövbe edip, İslam'a dönme) hakkını sadece sıradan halka tanımakta, bâtınîlere güvenilemeyeceğinden onların idamını ister. Artık mürted olmak için İslam'dan çıkmak değil, Sünnîlikten çıkmak yeterlidir! Halifeye isyan edenin küfrü sabit olmuştur ve süikast dâhil her bir yöntemle böyle bir mürtedin varlığı ortadan kaldırılmalıdır. Gazâlî, Tehafüt'ü ve Fedâihiyye'sinde İslam toplumuna dahil olabilmek için bir çok kriter vazeder! Böylece Aristocu felsefecilerin ve İsmaili davetçilerin katline cevaz bulur.[28]

28 Frank Griffel, "Şafiî ve Gazalî'nin Mürted Hakkındaki Görüşleri", çev. Ş. Selim Has, *İslam Hukuku Araştırmaları Der.*, Nisan/2006.

İmanı; avâmın, havâssın ve ariflerin olmak üzere üçe ayırır. Tevhid'i dörde ayırır. En yüksek olan dördüncü derecesinin; "Bir olandan başka bir şey görmemek" diye tarif ederek vahdet-i şühûda meyleder. Avâmın tevhidinin "Lâ ilahe illa hû", havâssın tevhidinin "Lâ mevcuda illa hû" olduğunu söyler! O müşahede ilmini anlatmanın caiz olmadığını söylerken amacı vahdet-i vücut ilmini kastetmektedir! Gazâli; kendisini de aralarına dâhil ettiği "Havâssu'l-Havâss" denilen seçkin mutasavvıfların "Hakikat şemasına yükseldikten sonra Varlık'ta, Allah'tan başka bir şey görmedikleri konusunda ittifak ettiklerini" söyleyiverir.

Gazâli, sûfilerin "Ben Allah'ım" demelerini, Âşık'ın "Sevgilim ben'im, ben de o'yum, biz bir beden içinde iki ruhuz!" gibi bir şeydir, diyerek onların hulûlcü anlayışlarını sempatik gösterir. Hâlbuki kendisi zındıklar için reddiyeler yazmış birisidir. Bu hulûl ve ittihad inancı zındıkların en bilinen fikirleridir.

Gazâli'nin birçok yüzü vardır. Bir bakarsınız Eşarîdir, bir bakarsınız kelamcıdır, bir de bakarsınız katıksız bir selefi! Bazen de baştan aşağı işrâkî ve tasavvufçudur. Her kesime hoşlandıklarını bildiği dilden seslenir. O avâma hitap ettiği *İhyâ*'da başka bir dil kullanır, *Mişkât*'ta ise bambaşka bir dil! Muhataba ve hitaba göre kendi gerçek düşüncesini gizler. Onun ancak kendisiyle aynı görüşü paylaşanların muttali olabileceği şahsına sakladığı görüşleri vardır.

Bâtınîlerin iddialarını çürütmeye girişen şeyhimiz bir bakarsınız onların bâtınî tefsirlerini bir diğer kitabında kullanıverir. Aynı Gazâli, bâtınîleri eleştirirken felsefenin en güçlü silahları olan aklın verilerini kullanır. Bazen bakarsınız iyi bir Eşarî kelamcısı, bazen de tam aksini söyleyen bir sûfi olarak karşımıza dikilir. Bir bakarsınız ancak peygamberlerin vahiy aldığını söyler. Bir başka eserinde ise "Vahiy ile ilham arasında fark yoktur. Fark sadece vahyi getiren meleğin görünüp görünmemesindedir. Ariflerin kalplerindeki bilgiyi melekler getirir." deyiverir. *el-Munkizu min'ed-Dalâl*'inde; seyrü sülükte tecrübe edilen müşahede ve mükaşefeler sayesinde kendi-

si de dâhil, sûfîlerin peygamberlerin ruhlarını gördüklerini, seslerini işittiklerini ve onlardan birtakım bilgiler aldıklarını söyler.[29]

Hasan Sabbah masum İmam'a çağırır, Gazâlî de "şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." diyen sûfîlerin yoluna! Ona göre şeyhi olmayan kimse ırmak kenarında dolaşan köre benzer! O dönemde İsmailiye mezhebinin en önemli propaganda silahı "Muallim ve Ta'lim" felsefesidir. Yani bir Mürşid/masum imam olmadan din öğrenilemez!

Gazâlî'ye, bazıları felsefecilerle uğraştığı, onları acımasızca eleştirdiği için çok kızarlar. O, meşhur *Tehâfetü'l-Felâsife*'sinde filozofları yerden yere vurmuştur. Bunlar elbette doğrudur. Ama diğer taraftan mantığa "miyaru'l-ulûm/ilimlerin ölçüsü", "mizânu'l-hak/hakkın terazisi" diyen da kendisidir! O böylece mantık bilmeyenin ilmine güven olmaz diyerek, felsefenin temeli olan Yunan mantığını kabul etmiştir. Bir kere mantık bilimi kabul edildikten sonra onun devamı olan felsefenin gelmemesi düşünülemez. Gerçekten Gazâlî, Eşarî kelamcılarına felsefi kavramları kendi mezhep problemlerinde kullanma kapısını açmış, özellikle Fahreddin er-Râzî ile birlikte de kelamın, –İslam filozoflarının, özellikle de İbn Sînâ ilahiyatının yerine geçen– felsefi bir kelama dönüşmesini sağlamıştır. Gazâlî sonrası "müteahhirun yöntemi" olarak da bilinen yeni bir kelam dönemi başlamıştır. Bundan sonra hangi kitabın kelam, hangisinin felsefe olduğunu ancak uzmanların fark edebileceği kadar kelam ve felsefe iç içe geçmiştir.

Talebesi Ebu Bekir İbnü'l-Arabî "Şeyhimiz filozofları yuttu, sonra kusmak istedi fakat başaramadı." der. İbn Teymiyye ise onu; "Şeyhimiz felsefeye bir daldı, bir daha çıkamadı." der. Yine onu "felsefi fikirleri, tasavvuf kalıbına dökerek anlatan adam" olarak niteler. Gazâlî'nin yolu İslam ile meşşailik arasındaki berzah, tampon bölgedir. "Onu okuyan ne tam Müslüman olabilir, ne de tam meşşai!" denir. Daha önceki Eşarî fikirlerinin, kendisinden sonraki tasavvufi anlayışın birleş-

29 Mustafa Öztürk, *age*, s. 303.

mesiyle İslam dünyası gerileme sürecine girmiştir. Artık ne müspet ilim gelişir, ne de fikri hayatı[30]

Kudüs H 492 yılında Haçlılar tarafından işgal edilmişti. Gazâlî bu yıllarda Kudüs ve Şam'da yaşamasına rağmen Haçlılar aleyhinde bırakın cihad fetvası yayınlamayı, tek bir satır yazı dahi yazmamıştır. Bu yıllarda Koca Gazâlî, ya Şam minaresinde ya da Kudüs'te kapıları kilitlemiş, odasını kapanmış, halvet ve uzlete kapanmıştır. Sadece Gazâlî değil, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbn Fârıd gibi tasavvuf büyükleri de haçlı seferleri zamanında yaşamış olmalarına rağmen, Haçlılar aleyhinde tek söz söylememişlerdir.

Koca Gazâlî'den beklenen ümmetin başına geçip, ümmeti cihada teşvik etmek olmalıydı, değil mi? Tıpkı, İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı yaptığı gibi. Gazâlî Kudüs işgal edildikten sonra 13 sene kadar daha yaşamıştır. Hüccetü'l-İslam'ımız bu yıllarda küçük cihad yerine, büyük cihadla/nefis terbiyesi ile meşguldü. Kalbi cilalayarak levh-i mahfûzdan bilgi indirmeye, cansızların evliya ile nasıl konuştuğunu anlamaya çalıştığından, küçük cihad (!) için vakit bulamamış olmalıdır.

Koskoca Hüccetimiz okuyup, ilim öğrenmeyi de şöyle engellemiştir: "Âlim; bir kitaptan ezberleyen, unutunca cahil olan kişi değildir. Âlim, ilmini ancak Allah'tan alan kişidir." Yani ezbersiz, ders çalışmaksızın, dilediği zaman Rabbinden vasıtasız alan kişidir.

Bâtınî tefsiri/yorumu kabul eden, devlete muhalif bir pozisyon almasına rağmen, aynı bâtınî yorumları yapan sûfilerin devletin yanında yer almasıyla, devletin resmi görüşü olan Ehl-i Sünnet ile sûfiler arasında ittifak oluşmuş, Ehl-i Sünnet'in kırmızı çizgileri değiştirilmiş, akaidi yeniden yazılmıştır. Buna karşın sûfiler de Kelâbâzî'nin *et-Taarruf*'unda yaptığı gibi, tasavvuf erbabını Eşarî göstererek, beyanî ekole/resmi din telakkisine bir nevi jest yapmışlardır. Bu tasavvufla Sünnîliği uzlaştırma çabaları Serrac'ın *el-Lüma*'sı, Kuşeyrî'nin

30 Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, s. 253-4.

er-Risale'si ile ve en nihayet de Gazâlî'nin *İhyâ*'sı ile sona ermiştir. Artık yeni İslam dini bu Eşarî kelam ve tasavvufun izdivacıyla oluşan melez gelenektir. Bu garabet burada da durmayacak, bu melez ile daha sonraları tamamıyla felsefî bir din olacak olan işrâkî felsefe bir kere daha gerdeğe girecektir. Tüm bu çapraz melezleme operasyonundan sonra düne kadar mülhid/zındık diye nitelenen bâtınîlerin yaptığı teviller, bâtınî yorumlar işârî tefsir namıyla yumuşatılacak, Gulat-ı Şianın ve diğerlerinin uydurduğu binlerce hadis "Kur'an ve Sünnet" bütünlüğü olarak takdim edilecektir.

Gazâlî sonrası tasavvuf; her türlü eleştiriden muaf felsefî bir din mahiyetine bürünen, "tasavvuf felsefesine" dönüştü. Sühreverdî ve İbnü'l-Arabî tarafından temsil edilen bu felsefe Sünnî sûfilerce, tevhidin en yüce mertebesi olarak ayakta alkışlandı! Gazâlî'nin tasavvufla Eşarî kelamını ve Şafiî fıkhını sentezlemesiyle oluşan bu yeni din, adeta din içinde bir din oldu. Tek tük âlimin, bu "Allah'a vasıl olma" merkezli bu müesseseleşmiş dine yaptıkları itirazlar da davulcu yellenmesi gibi arada kaybolup gitti. Artık kimse Sünnî dünyasında Gazâlî'nin otoritesine karşı gelme cesaretini kendinde bulamayacaktır.

Gazâli önce işe fıkıh ve kelamla başladı. Sonra felsefeye daldı. Sonra da tasavvufa meyletti. Ömrünün son demlerinde de selefin yoluna dört elle sarıldığı, Buharî okumaya başladığı, hatta göğsünde olduğu hâlde ruhunu teslim ettiği söylenir.

Koca Gazâlî'miz, uzun ilmî ve felsefî hayatında ciddi ruhî, hatta itikadî bunalımlara sürüklendi. Aslında o içine düştüğü çelişkilerden dolayı bunalıma düşünce mekânsal olarak Kudüs'e, fikrî olarak da tasavvufa sığınmaktan başka önünde bir seçenek kalmamıştır. Aslında bu sadece Gazâlî'nin değil, bir düşüncenin, bir kültür ve milletin krizidir.[31]

31 Nasr Hamid Ebû Zeyd, *en-Nass*, s. 59, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 375.

SAPMADA SON NOKTA

Muhyiddin İbnü'l-Arabî

Tasavvuf felsefesinin zirve şahsiyeti olan İbnü'l-Arabî (ö. 638); sûfîlere göre "Şeyhu'l-Ekber", bazı âlimlere göre ise; "Şeyhu'l-Ekfer"dir. Esas adı, Muhammed'dir. Taraftarlarınca dinî ilimlerde müceddid kabul edildiğinden, dini ihyâ eden anlamında "Muhyiddin" lakabı verilmiştir.

İspanya'dan, Kuzey Afrika'ya, Mısır'a, Mekke'ye, Musul'a, Konya'ya, Bağdat'a, Malatya'ya, Haleb'e kadar gezmediği yer yoktur. 300 kadar şeyh veya âlim ile görüştüğünü söyler. Endülüs'ün çok kültürlü ortamında yetişmiştir. Oradaki Hristiyanlardan, özellikle Yahudilerden ve Yahudi Kabalaizminden büyük ölçüde etkilenmiştir. İçlerinde Harameyn Emirinin kızı olmak üzere, kadı kızları ile Sadrettin Konevî'nin dul anasıyla olmak üzere dört kadar evlilik yapmıştır. Mekke'de evinde misafir olduğu bir ailenin kızına *Tercümanu'l-Eşvâk/Arzuların Tercümanı* adıyla bilinen aşk şiirleri yazacak kadar rahat biridir. Üstelik bu aşkı kızın babası da bilmektedir.

Gazâlî'nin *İhyâ*'sı onun arayıp da bulamadığı biçilmiş kaftandır. Daha önceleri şathiyat denen ve gizlenen ilimler, küfür, şirk ve ilhad olarak nitelenen bu ilimler Hamedânî ve Gazâlî gibi sûfîler tarafından yavaş yavaş yazılmaya başlanmıştı.[1]

İbnü'l-Arabî, "hatm-i velayet" teorisini Hâkim et-Tirmizî'den aynen almıştır. Hermetizm ve Pisagorculuktan gelen, kendisinin evliya ilmi dediği cefr ve ebced ilmini yaşadığı bölge olan İspanya'daki Kabalacı Yahudilerden ve İhvân-ı Safâ'dan aynen iktibas etmiştir ve bir tür şeytanat ilmi/domonoloji olan "ilm-i esrar"ın otorite şahsiyet olması hasebiyle Müslümanlar arasında yayılmasında büyük katkısı olmuştur.

1 M. Erol Kılıç, "Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî" md. *DİA*, C. 20, s. 510.

Vahdet-i vücut felsefesini Endülüs'teki İbn Meserre ekolünden almıştır. Kurtubalı İbn Meserre, Sühreverdî meşrebindendir, yani; bir işrâkîdir. Özellikle Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc'daki bâtınî görüşleri sistematize edip, geliştirmiştir. Eş'arilerin araz nazariyesinden Allah'ın tecelli/her an yeniden varolma fikrini almıştır. İlahî sıfatlar hakkında görüşünü Mutezile'den almıştır. İbn Rüşd zaten arkadaşıydı. Sudûr teorisini, Yeni Eflâtunculuğun kurucusu Plotinus'tan almıştır. Plotinus'un akl-ı evveli, isim değiştirerek "nûr-i Muhammedî" olmuştur. Fârâbî ve İbn Sînâ felsefesini tasavvuf dinine uyarlamıştır.

İbnü'l-Arabî, vahdet-i vücut sisteminin tasavvufi ıstılahlarını geliştirirken, Bâtınî İsmaililerden, Karmatilerden, İhvân-ı Safâ'dan ve kendisinden önceki sûfilerden yararlandığı gibi meşşaî ve işrâkî felsefeden, gnostisizmden, Yeni Eflâtunculuktan, Stoacılar ve Yahudi düşünür Philon'dan da istifade etmiştir.

İbnü'l-Arabî, çeşitli kaynaklardan aldığı pek çok kavramı, bazen asıl anlamlarını değiştirerek, bazen de mecazi anlamda kullanmıştır. Mesela Eflâtun'un "İyi", Plotinus'un "Bir", Eş'arilerin "Külli cevher" ve İslam'ın "Allah" kelimelerini aynı şeye karşılık olarak kullanır.

İhvân-ı Safâ'nın "İnsan küçük âlemdir, kâinat da büyük insan" şeklindeki fikrini almış, insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu iddiasını buradan çıkarmıştır.

Geliştirdiği vahdet-i vücut teorisi ile "tanrı insan" kavramı ortaya çıkmıştır. Artık hak-batıl, sevap-günah, dindar-dinsiz hatta din farkının tamamen ortadan kalktığı ve peygamberlik kurumuna insanlığın ihtiyacının kalmadığı bir durum ortaya çıkmıştır. İslam'daki aktif ve canlı bir güç olan Allah düşüncesini yok etmiştir. İslami hayat çökmüştür. Dinde bundan sonra görülecek olan laubalilikler büyük ölçüde bu felsefeden beslenecektir.[2]

Özetle, İbnü'l-Arabî'nin İslam'a ve imana zerre kadar faydası olmamış, İslam'ın tasavvuf dini olması için kendisinden

2 Mahmut Kaya, "Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî" md. *DİA*, C. 20, s. 522.

önceki çalışmaları zirveye ulaştırmıştır. Gerçekten en büyük Pavlus'tur. Sadece İslam'dan alınmış bir kaç kelime ve kavram bu yeni dinde bir tür çeşni olarak kullanılmıştır.

64 ciltlik tefsir yazdığını söyleyen İbnü'l-Arabî –günümüze hiçbir nüshası ulaşmamıştır– Kur'an'ın canına okumuştur. Ayetleri istediği şekilde tevil etmiştir. "Bâtınî, işarî anlamı" deyip ayetlerin anlamına resmen takla attırmıştır. Ayetlerin ne sebeb-i nuzûlüne, ne siyak ve sibâkına, ne müteşabih olmasına, ne de ayetlerin dil ve gramer yapısına bakar. Ayetlerin lafzı ve medlûlüyle hiç bağdaşmayan anlamlar verir. Şeyhu'l-Ekberimizin elinde artık Kur'an Yeni Eflâtuncuların görüşlerini destekleyen bir malzemeye dönüşüverir.[3]

Hâtemü'l-evliyâ teorisi ile velilerin peygamberlerden üstün olduğunu söyler. Kendisinin de en büyük, en son, en büyük velî olduğunu iddia eder. İbnü'l-Arabî, M 1202 yılında Mekke'de gördüğü rüyası şöyledir:

Rüya gibi bir durumda sanki Kâbe'nin altın ve gümüş tuğlalardan yapılmış olduğunu gördüm. Bina, eksik olan iki tuğla dışında tamamdı; bunlardan biri altın, diğeri ise gümüştü. Nefsimin kendisini bu iki tuğla yerine yerleştirdiğini gördüm ve anladım ki, ben onların ta kendileri idim. İşte o zaman bina tamamlandı. Uyanıp Allah'a şükrettim ve kendi kendime, "Benim gibileri takip edenler arasında ben, peygamberler arasındaki Allah'ın Resulü (Muhammed) gibiyim." yani "hâtemü'l-evliyâyım."

Ledünni ilim ile velilerin gabya muttali olabileceğini iddia eder.

Âlimlerden hiç hoşlanmaz. *Fütuhât*'ında der ki:

Peygamberler için Firavun'lar ne ise, rüsum uleması ve ashab-ı fikir, velilerin Firavun'ları, Allah'ın Salih kullarının deccallarıdır.[4]

3 Örneğin "*Rabbimiz sen bunu (evreni) boşuna yaratmadın, seni tenzih ederiz!*" (Bakara/191) ayetini şöyle tefsir eder: "O kendinden başka bir şey yaratmamıştır, eğer Hak'tan gayrı bir şey yaratmışsa o batıldır."

4 Süleyman Uludağ, *age*, s. 155.

Nûr-i Muhammedî, hakîkat-i Ahmediyye/Muhammediyye teorisi ile bütün varlığın Hz. Muhammed'den yaratıldığını, Onun için ve Ondan yaratıldığını söyleyerek, Peygamber'i ilahlaştırır. Bu teori tamamıyla Hristiyanlıktan alınmadır.

Cehennem fani olup, oradakiler, uyuz köpeğin kaşınırken aldığı zevk gibi yanarken zevk alacaklardır. Zaten Allah azabı "zükû/zevkle tadın" demektedir. Azab; "uzûbet/lezzet" kökünden gelir. Cehennemlikler uykuda olup, rüyalarında hoşlarına gidecek şeyler göreceklerdir!

İbnü'l-Arabî'nin felsefesinde, ahiretin ve "ahiret azabı"nın yeri yoktur. Çünkü Allah'ın sürekli tecellisi olan "âlemler", ebedi ve ezelidir. Her şey ezeli ve ebediyse, her şey, Tanrı olmak zorundadır. İbnü'l-Arabî, bu sebepledir ki "cehennemi" yok sayar. Cehennemliklerin de nimetleneceğini iddia eder.

Hristiyanlar, sadece İsa Allah'tır dedikleri için kâfirdir. Sadece İsa'yı değil de herkesi, her şeyi Allah veya onun bir sureti saysalardı kâfir olmazlardı!

Firavun'un imanını geçerlidir. Ahirette azaba uğramayacaktır!

Peygamberlere has olan ismet sıfatını (masumiyeti) velilere de verir.

Hızır'la birçok kereler görüşmüş, hatta ondan hırka giymiştir.

Bazı ruhlar tecessüd eder, bedenlenir kendisiyle konuşur, hatta Cebrail bile bir bedevi Arap olarak gelmiş, bu hazretle konuşmuştur (!)

Ona göre tek tanrıcılıkla çok tanrıcılık arasındaki fark; "Bir"le "çok" arasındaki mantıki fark gibidir. Gerçekte Allah'ın şeriki yoktur. Çünkü Allah, şerik denilenler de dâhil, her şeyin aynıdır. İbadet edilen her şey (putlar), Allah'ın bir sureti ve görüntüsüdür. Gerçekte putlara ve yaratılmış varlıklara ibadet edenler, Allah'a ibadet ediyor. Bütün putların en büyüğü Allah'tır. Allah'a, şirk koşmak isteseniz de koşamazsınız. Çünkü yaratılmış her şey zaten Allah'ın kendisidir!

Fusûsü'l-Hikem'i rüyasında direk Peygamber'den almıştır. *Fütuhât-ı Mekkiye*'yi ise doğrudan Allah'tan almıştır (!) Böylece baştan aşağı küfür ve hezeyan olan kitaplarına kutsallık vermeye çalışır. 37 ciltlik *Fütuhât*'ını nasıl aldıysa (!) yazması seneler sürmüştür. Tabii ki, düpedüz yalan söylemektedir.

En büyük veli, hâtemü'l-evliyâ olan (!) İbnü'l-Arabî, ilmini ve kitaplarını doğrudan Rasulullah'tan aldığını, levh-i mahfûzdan vasıtasız alıp yazdığını iddia etmektedir.[5] Hatta tüm veliler ve nebîler ilmini bu son veliden alırlar. Padişah parasını hazinedarından aldığı gibi! Zira velayet, nübüvvetten üstündür!

Şimdi bir defa daha düşünün bakalım. Bu adamın vahiy/ ilham aldığı (!) Allah'ı kimmiş? Resulü kimmiş? Ya da hangi dinlerin İslam topraklarındaki elçisi/resulüymüş!

Her türlü sansasyonel ve extreme bilgiyi nerede bulursa almış, onları büyük bir maharetle kendi paradigmasını kurarken kullanmıştır. Kendisine ait tek bir orijinal fikir yoktur. Onun direk Allah'tan aldığını iddia ettiği tüm bilgiler oradan, buradan toplama, başkalarının görüşlerinden ibarettir. Onun bu yeni paradigmasında İslam; pilav üstündeki tek-tük nohut tanesi gibidir. İslam artık esas değil, sadece bir garnitürdür. Onun projesi tüm insanları içine alacak bir insanlık dinidir. İslam ise artık bu yeni dinin sadece bir çeşnisidir.

Bu büyük müceddidin (!) yaptığı daha önceden yapılmış çalışmaları kendi terminolojisi içinde gizemli bir tarzda takdim etmekten ibarettir. Hiçbir görüşünü kitabının belli bir bölümünde enine boyuna ele alıp temellendirmez. Fikirlerini satır aralarına ve tüm kitaplarının içine yayar. Kısaca yaptığı şudur: Mecaz ve istiarelere başvurarak ve bilinen kelimelere bambaşka anlamlar yükleyerek ağdalı bir üslupla anlatmak. Böylece sırları ancak ilahî yardımla anlaşılabilecek zirve bir şahsiyet ortaya çıkmış olur! Bu kitapları okuyan zavallı okuyucu da onu sırları anlaşılamaz, erişilmez bir otorite olarak görür. Bu büyük zâtı benim gibi birisi anlayamaz, zira bunlar en büyük evliyanın keşf ve ilham mahsulü fikirleridir, der!

5 İbrahim Sarmış, *Tasavvuf ve İslam*, s. 210-26.

Hâlbuki bu zatta hiçbir yeni, orijinal fikir yoktur. Her boya küpünden biraz alıp, cifr ve ebced hesapları ile süslemiş gizemli bir hava katmıştır o kadar.[6]

Son sözü İbn Haldûn gibi devâsa bir şahsiyet söylesin. *Şifâu's-Sâil*'inde şöyle der:

> Müteahhir dönem sûfilerin tarikatı apaçık küfür ve çirkin bidatlerle doludur. İbnü'l-Arabî'nin ve diğerlerinin kitapları yakılmalı ya da okunmayacak şekilde mürekkebinin silinmesi için su ile yıkanması gerekir. Çünkü din ve toplumun yararı için bu ve benzeri sapık inançların yok edilmesi gerekir.[7]

İslam âlimleri, İbnü'l-Arabî'nin, kâfir ve sapık olduğuna dair 238 adet fetva vermiştir.[8] İslam uleması daha ne yapsın! Bu yüzlerce fetva da birilerine bir şey ifade etmiyorsa, söylenecek söz kalmamış demektir.

Vahdet-i Vücut

Bilindiği gibi İbnü'l-Arabî düşüncesinin temeli vahdet-i vücuttur. Bu vahdet-i vücut fikrine göre tek bir hakikat vardır o da mutlak varlık olan Allah'ın zatıdır. Allah Zâtı açısından Hakk; mümkün varlıklarda tecelli eden sıfatları açısından ise Halk'tır. Aslında birlik ve çokluk, kadîm ve hâdis, zorunlu ve mümkün, bir ve aynı hakikatin farklı görünümleridir. Farklı görünümler olarak zuhur eden Allah'ın, kâinatı yoktan yaratmasının sebebi; sevgidir. Bu sevginin bir sonucu olarak zatını izhar etmek isteyen Allah, sûrete nispetle ayna, şahsa nispetle gölge ve bire nispetle sayı ne ise kendisine nispeti o olan kâinatı yaratmıştır. Pek tabii bu felsefede yaratma diye bir şey asla yoktur. Zuhur, sudûr, tecelli vardır!

Vahdet-i vücut teorisi bize tamamıyla gayrimüslimlerden geçmiştir. Özellikle Hind kültürü ve İran Zerdüştlüğünden. Zerdüştlükteki (Heme O'st) "Her şey, O'dur." görüşü ilk Zerdüşt sûfiler Hallâc ve Bâyezîd tarafından seslendirildiğini biliyoruz. Yeni Eflâtuncu sudûr teorisinin aşağı yukarı tüm İslam filozof-

6 M. Erol Kılıç, "Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî" md. *DİA*, C. 20, s. 493-522.
7 İ.Sarmış, *age*, s. 125.
8 M. Erol Kılıç, *age*, s. 493-522.

ları tarafından benimsenmesi, Gazâlî'nin *Mişkât*'ında yaptığı "Nur metafiziği" ve son olarak Sühreverdî'nin işrâk teorisi, İbnü'l-Arabî'de vahdet-i vücut teorisi olarak son şeklini almıştır. Erol Güngör'ün de değindiği gibi, bütün bir felsefi düşünce sahasını etkisi altına alan Yeni-Eflâtuncu panteist bir doktrinin sûfî entelektüellerine ulaşmaması mümkün değildir.

Vahdet-i vücut (varlık birliği) fikrini sistemleştiren İbnü'l-Arabî bu düşünceyi görüşlerinin temeli yapmış ve bunu bütün İslam tasavvufuna yaymıştır. Bugüne kadar İslam dünyasını vahdet-i vücut kadar böyle derinden etkileyen pek az felsefi akım vardır.

İbnü'l-Arabî'nin ilham aldığı Kabala felsefesine göre: "Bütün ruhlar, İlahî Ruh'la birlikte bir bütün oluşturur. Tanrı aynı anda birçok ve tektir. O; büründüğü sayısız şekle rağmen emsalsiz bir varlıktır! Yaratıcı, aynı anda hem bilgi, hem bilen ve bilinendir. O'nunla birleşmemiş ve O'nun kendi özünde bulmadığı hiçbir şey var olmaz, var olan her şey O'dur, vs." Vahdeti vücut felsefesi de Kabala felsefesi gibi, Allah'la, yarattığı her şey arasında bir tür "bütün-parça" ilişkisi kurmaktadır.

Vahdet-i vücut, Allah'ı ve kâinatı birleştiren ve her şeyin Allah'ın kendisi olduğunu iddia edenlerin doktrinidir. Bu Brahmanizmin, Stoacılığın, Yeni-Eflâtunculuğun ve sûfîliğin benimsediği mazisi çok eskilere giden kadîm bir düşüncedir. Nitekim Brahmanlar her şeyi Allah görür. Stoacılar, "Allah ve âlem tek varlıktır. Tanrı fiziktir/tabiattır." der. Yeni-Eflâtuncu filozoflar da "Işığın güneşten çıkması gibi âlem de O'ndan sudûr etmiştir, doğmuştur. Varlıkların muhtelif dereceleri varsa da onlar Allah ile birlikte tek bir varlığın farklı görünümleridir." der.

Vahdet-i vücut teorisini anlamak için sudûr teorisini bilmek gerekir. Kısaca sudûr teorisi şudur: Yeni Eflâtunculukla özdeşleşmiş olan bu teori, pagan filozof Plotinus'un yaratılış teorisidir. Sudûr teorisi "yoktan ve hiçten" yaratma inancından farklı bir yaratılış teorisidir. Daha doğrusu bu teoride yaratılış yok, sudûr (doğma ve taşma) vardır. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın da benimsediği bir teoridir.

Plotinus, "Birden ancak bir çıkar." önermesi uyarınca Bir olan Tanrı'nın kendini düşünmesi ve bilmesi sonucunda, O'ndan manevi bir cevher olan "ilk akıl" çıkmıştır. Allah'ın kendini bilmesi ve düşünmesi sayesinde irade ve ihtiyarına gerek kalmadan, varlık tabii bir zorunlulukla O'ndan sudûr ediverміştir. Bu İlk Akıl'da, Allah'tan aldığı feyizle taşar, birinci göğün nefsi (Atlas Feleği) ortaya çıkar. Onun taşmasıyla da ikinci akıl (sabit yıldızlar küresinin nefsi) meydana gelir. Böylece her akıl kendisinden sonra bir başka aklı ve nefsiyle birlikte diğer bir gök küresini oluşturur. Böylece sudûr olgusu güneş sistemindeki yıldızların sayısınca devam ederek Ay küresinin aklı olan, onuncu akıl (Faal Akıl)da son bulur. Fârâbî'ye göre Faal akıl ay altı âlemdeki her şeyin oluş ve bozuluşundan sorumlu olan Cebrail'in kendisidir. Oysa Cebrail'in vahiy getirmekten başka bir görevi yoktur. Sudûr teorisindeki son mertebe heyulâ/madde ise Faal Aklın etkisiyle su, toprak, ateş ve havadan ibaret dört unsur meydana gelir. Bunlar da cisimler dünyasını ve en sonunda insanı oluşturur. Filozof ve peygamberler bu faal akıl ile temasa geçerek, kendi potansiyel akıllarını aktif hâle getirebilirler. Veliler de keşif ve ilhamla faal akılla/Cebrail ile ilişki kuracak seviyeye ulaşabilir.[9]

Yeni Eflâtunculuktaki sudûr nazariyesi, her şeyin kaynağı ve nedeni olarak Tanrı'yı gösterse de –Tanrı'yla aynı olmamakla birlikte– O'ndan sudûr eden varlıklara da birtakım tanrısal güçler verir. Tabiatın kendisiyle idare edildiği ve bir nevi Tanrı'nın düşüncesi olan İlk Akıl/Logos'tur. Tanrı onun vasıtasıyla bu âlemi yaratmıştır.

Plotinus'un bu apaçık İslam'a aykırı sudûr teori, hem meşşaî filozoflara, hem de Sühreverdî gibi işrâkîlere ve hem de İbnü'l-Arabî gibi mistiklere etki etmiştir. Öyle ki; ortaçağda varlığın oluşum ve işleyişini, metafizikten fiziğe her şeyi bu teoriyle izah etmek bir gelenek olmuştur. Bu teorideki "akl-ı evvel, akl-ı küllî, nefs-i küllî" kavramları Şîî/Bâtınî düşüncesinde ve tasavvufta farklı bağlamlarda yaygın olarak kulla-

9 Mahmut Kaya, "Sudûr" md. *DİA*, C. 37, s. 467-8.

nılmıştır. Hatta İbn Sînâ kanalıyla Eşarî kelamına bile tesir etmiştir.[10]

İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücut teorisi, Einstein ve Hawking'in kozmoloji modelleri gibi bir varlık teorisidir. Fizikçilerin modelleri Tanrı'yı işe karıştırmaksızın evrenin oluşumu hakkında birtakım spekülatif varsayımlar içerir. Onunki ise; Allah'tan başka varlık/vücut kabul etmez ve tüm evrenin O'ndan sudûr ettiğini söyler. Evreni, Allah'ın değişik mertebelerdeki tecellisi olarak görür. Pek tabii bu teorinin son derece sağlam teorik/matematiksel altyapısı olan, ayrıca empirik/gözlemsel verileri olan günümüzün Yaratılış teorileri ile mukayese edilmesi bile son derece yanlış olur. Plotinus'un teorisi saf akılla kurgulanmış, ham hayaller üzerine oturtulmuş bir nazariyedir. Bir tür izah girişimidir.

İslam; *"Sizin ilahınız bir tek ilahtır. Ondan başka ilah yoktur."* (Bakara/163) gibi birçok ayetiyle "Lâ ilâhe illallah/Allah'tan başka ilah yoktur." demeyi emreder. "Lâ mevcûda illa hû/Allah'tan başka mevcut yoktur." demeyi emretmez. Ama ilhada, gulüvve sapan bu kimseler "Lâ mevcûda illallah/Allah'tan başka mevcud yok!" diyerek İslam'ın emretmediği bir şeyi yaptılar. Haddi aştılar. Neticede, haddini aşan her bir şey zıddına inkılâp eder. Öyle de oldu.

Tevhid; Allah'ın zâtında, isim ve sıfatlarında biricik olduğuna iman etmektir. Daha sonraları bu tevhid avâmın/cahil halk tabakasının tevhidi olarak görülerek küçümsenmiştir. Kendilerine havâs/seçkinler adını veren Gulat-ı Sûfiye tevhid yerine vahdeti yani "vahdet-i vücut/varlığın birliği" felsefesini ikame ettiler. Sûfilerin tevhidi "Hâlık ve mahlûku" birleştirmedir! İslam'ın tevhidi ise; Allah'ı tenzih'tir. Mahlûkata benzetmemektir!

Sûfiler önce ilahları reddetme anlamındaki kelime-i tevhitten uzaklaşarak, "vahdet-i kusûd" denen; "lâ maksûde ve lâ matlûbe ve lâ murâde illâllah" demeye başladı. Güya artık kendi iradeleri, arzuları yoktu! Artık onlar kendi iradelerini

10 Elif Bayır, *İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi.

Allah'ın iradesine bağlamışlar, O'nun irade ve isteğinden başka bir şey murat ve talep etmiyorlardı.

Tabii bu onları kesmedi. Bir sonraki aşamada "Lâ meşhude illallah" diyerek vahdet-i şühûda demir attılar. Artık onlar âlemde mevcut olan her şeyi Allah'ın tecellisi olarak görmeye, ondan başkasını görmemeye başladılar. Güya bu sekr/sarhoşluk ve istiğrak hâlinde oluyordu. Kendilerine geldiklerinde estağfirullah deyip tövbe ediyorlardı. Daha sonraları bu sarhoşluk ve meczupluk bir hâl/makam değil, yaşam felsefesine dönüşecek ve kalıcı olacaktır.

En sonunda Allah'ın dışında hiçbir varlığın hakiki vücudunun bulunmadığına kail oldular. "Lâ mevcûde illallah" demeye başladılar. Bu safhada sûfiler Allah'ın dışında her şeyi, hatta kendilerini dahi yok bildiler.

Vahdet-i vücutçu mutasavvıflar ve bilhassa İbnü'l-Arabî "Vücut birdir ve o da Hakk'ın vücudu ve zâtıdır. Eşyanın hakiki vücudu yoktur. Eşya ve mükevvenat Allah'ın zahiri, Allah da eşya ve mükevvenatın bâtını ve ruhu mesabesinde olup, onun varlığı haricinde hiçbir varlık tasavvur olunamaz." dediler.

Müşebbihe gibi Allah'ı yaratılanlara benzetmekle başlayan süreç daha sonra bizim gibi Allah'ın eli, kolu, gözü var diyen Mücessime'ye uzandı. Daha sonra Allah'ın insana hulûl etmesi ya da insanın onunla ittihad etmesi gündeme geldi. Bir sonraki aşamada vahdet-i vücutta; yaratma, yaratan ve yaratılan arasındaki farklar kaldırıldı. Artık halk ve icat yerine, zuhur, tecelli, feyz, taşma gibi panteistik ifadeler ortalığı doldurdu. Son olarak Tilimsani örneğinde olduğu gibi; iş mutlak panteizme vardı. Artık ne yaratılan vardır ne de yaratıcı! Bir tek "vücut" vardır.

Özet olarak vahdet-i vücut fikri, ilk mutasavvıflarda mevcut değildir. İlk mutasavvıflardaki fenafillâh (Allah'ta yok olma) fikri, gelişe gelişe çeşitli felsefelerin de etkisi altında vahdet-i vücut şekline dönüşmüş ve bu felsefe, İslam tasavvufuna hâkim olmuştur. İlk mutasavvıflar, fena fillah fikriyle vahdet-i şühûda (her şeyde tek varlığı görmeye) ulaşmışlardı.

Güneş doğunca yıldızlar nasıl kaybolursa, Hakk'ın tecellisiyle kâinat onların gözünden öyle silinmişti. Aslında eşya vardı, bunu kabul ediyorlardı, fakat aşkın verdiği sarhoşluk ile eşyayı göremiyorlar, her şeyi Hak görüyorlardı. Bu vahdet-i şühûd daha ileri götürülünce vahdet-i vücutta karar kıldılar.[11]

İbnü'l-Arabî; gerçek varlık olarak sadece Hakk'ı kabul eder. O'nun dışındakiler gerçek anlamda bir varlığa sahip değillerdir, ancak Hakk'ın gölgesi mesabesinde bir varlığa sahiptirler. Âlemin gerçekte bir varlığı yoktur. Çünkü o, tecelli yoluyla Allah'tan sâdır olmaktadır.

Vahdet-i vücut; isminden de anlaşıldığı üzere varlığın birliği demektir. Yani yegâne mevcut olan varlık, kendisinden şüphe edilmeyen Allah'tır ve evrende O'ndan başka hiçbir şey yoktur. Bu nedenle görebildiğimiz ve göremediğimiz varlıkların tümü aslında O'dur. Varlıkta kesret söz konusu değildir.

Halk, Hakk'ın gölgesidir. Nitekim gölgenin vücudu, varlığı ve hareketi sahibinin olup, gölgenin gerçekte vücudu yoktur. Halk Hakk'ın perdesidir.

Vahdet-i vücutçulara göre bizatihi kâim olan vücut birdir, o da Allah'ın vücududur. Bu vücut; vacip, kadim ve ezelîdir, çoğalma, parçalanma, değişme ve bölünme kabul etmez.

İbnü'l-Arabî'ye göre Vücûd-u mahz, Allah'tır. Vücut'un kadim ya da hadis olması mümkün değildir. Mevcûdat ise bu Vücut'un değişik mertebelerdeki tezahürleri/görünümleridir. Hakiki fail birdir. O da Vücut'tur. Hak, Vücut'un aynıdır. Küll/bütün Allah içindir, Allah iledir, belki daha ötesinde Allah'tır. Allah daima var olandır. Vücut sahibi olandır. Biz ise hep yok'uz/adem'iz. Eşya, O vücudun suretleridir. Var olanlarda bulunan varlık, Allah'tan başkası değildir.

Bu ise yaradan ile yaratılan arasındaki farkı kaldırmak demektir. Oysa Allah'ın hakikati bilinemez ve İslam Allah'ın zatını düşünmeyi men eder.

11 Hasan Rıza Özdemir, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ank/2010.

İbnü'l-Arabî'ye göre mevcûdat/kâinat şöyle meydana gelmiştir:

Allah, Ehadiyet mertebesinde iken ne kesret, ne tezat vardı. O sırf nurdu ve gayblar gaybıydı. Sonra Vahidiyet mertebesinde göründü. Bu mertebede Hakk; zâtıyla değil sıfatları ile tezâhür ve tekâsür etti. Çokluk ve farklılık ortaya çıktı. Ona göre ulûhiyet ve nâsûtiyet Vücut'un bu mertebedeki iki farklı tecellisinden başka bir şey değildi. Lâhût (ulûhiyet) her varlığın bâtını, nâsût (beşeriyet) ise zahiridir. Burada Hallâc'ın da kullandığı "Lâhût ve Nâsût" kavramlarını hatırlayalım. Hristiyanlığa göre de İsa Allah'ın nâsûtu, Baba da İsa'nın lâhûtudur. Aynı çarpık düşünce bütün çıplaklığıyla İbnü'l-Arabî'de de sırıtmaktadır. Bizdeki nûr-i Muhammedî veya hakîkat-i Muhammediyye de Allah'ın bu mertebedeki tezahürünün ismidir.

İbnü'l-Arabî'ye göre evren mutlak yokluktan varlığa geçmemiştir. İzafi yokluktan, izafi varlığa geçmiştir. Onun literatüründe "halk ve icad"; zuhura gelme anlamında kullanılır. Ona göre mevcudatın asla gerçek bir vücudu yoktur. Mevcûdat, Mutlak Vücut olan Allah'ın zuhur mahallidir! Hepsi bu. Bu evren bir hayaldir. "Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu." hadisine, "Hâlâ da yoktur." cümlesini ilave eder. Varlık, izafi/sanal bir şey olup, Allah'ın zuhur ettiği mahaldir.

Allah'ın/Hakk'ın tecellisi insanlık mertebesinde kemale erer. Bu sebeple insan küçük âlemdir. O; âlemin bir hulasası olup, Allah'ın halifesidir. İbnü'l-Arabî burada Yunan filozoflarından ödünç kavramlar alır. Mesela heyûla yerine ama', akl-ı evvel yerine nûr-i Muhammedî, küllî nefis yerine levh-i mahfûz, küllî cisim yerine arş gibi! Thales'in "arkhe"si olan su, onun terminolojisinde "en-nefesu'r-rahmani"ye tekabül eder. Yani bu teori en büyük veli olan kendisinin keşf ve kerametine dayanmamakta, Plotinus'un sudûr teorisinin Arapça anlatımıdır. Bunu seyrü sülûk yapmayan her bir kişi de anlayabilir. Özetle İbnü'l-Arabî; Yunan filozoflarının kavramlarına İslami bir boya vurarak, aklınca Müslümanlara yutturmaya kalkmıştır.

İbnü'l-Arabî ve diğer tasavvuf ululan öğretilerinin vehbi ve keşfi olduğunu, doğrudan Allah'tan aldıklarını her fırsatta vurgulasalar da görüldüğü üzere felsefeye göbeğinden bağlıdırlar! Şeyhü'l-ekbâler, aynı zamanda en büyük yalancıdır!

Hazarât-ı Hams, Tenezzülât-ı Seb'a

Vahdet-i vücutçulara göre âlemin yaratılışı birçok mertebelerden geçerek gerçekleşmiştir. Bu yaratılış mertebeleri "hazarât-ı hams" (beş ilahî hazret) ve "tenezzülât-ı seb'a" (yedi ruhsal iniş) gibi isimler altında incelenir.[12]

Meratib-i vücut ile ilgili, ikili, beşli ve yedili taksimler yapılmaktadır. Hatta İbnü'l-Arabî, Hak'la halk arasındaki her nispetin bir hazret meydana getirdiğine, kulun bu hazret nispetinde Hak'la bulunduğuna inanır. Buna göre Allah'ın sıfat, isim ve fiillerinin sayısı kadar, diğer bir ifadeyle sonsuz sayıda hazretler vardır. Zira Allah'ın tecellilerinin sonu bulunmamaktadır. Vücudun çeşitli mertebelerdeki tertibi keşf ve akla göredir. Bu mertebelerinin tecellileri birçok değişik kategoride incelense de genellikle beşli veya yedili olarak ele alınmıştır. Bu yedi mertebe şöyledir:

1. Lâ taayyün mertebesi: Vücud bu mertebede sıfat ve vasıf bağından ve bütün kayıtlardan münezzehtir. Bu mertebeye ehadiyyet mertebesi ismi verilir. Bu mertebe Allah'ın künhü ve hakikatidir. Bunun üstünde bir mertebe yoktur. Bu mertebeye "mutlak gayb, vücud-i mahz, gaybların gaybı, zât-ı ilahiyye, kenz-i mahfi, zât-ı mutlak" gibi isimler verilmiştir. Bu âleme, İbnü'l-Arabî, âlem-i lâhût da der! Lâ taayyün mertebesi, Allah'ın hiçbir sıfatının, isminin olmadığı, her bir şeyin O'nun zatında eriyip kaybolduğu mertebedir. Bilinmezlik okyanusu. Bu "Leysiyye" olarak da bilinen İran Mecusilerinden gelen bir kavramdır.

12 Hazret: İbnü'l-Arabî ıstılahında "varlığın genel mertebeleri ve âlemdeki bütün tecellileriyle birlikte ilahî ve kevnî hakikat" anlamında kullanılır. Varlık; Allah'tan zuhur etmek suretiyle derece derece O'ndan uzaklaşarak ve aşağıya inerek meydana gelmesine "tenezzülat" denir. Allah'a ulaşmak isteyen bir sâlik, aynı yoldan bu tenezzülâtı teker teker aşarak yukarıya doğru çıkar. Bu çıkışa ise "hazarât" denir.

2. Taayyün-i evvel mertebesi: Bu mertebe zat-ı ilahînin varlık sahasına iniş yönünde ilk harekete geçişini ifade eder. Taayyün-i evvel denilen bu mertebede "Allah" mefhumu bütün ilahî sıfat ve isimleri toplayan bir ism-i câmi olarak kabul edilmiştir ki, buna ulûhiyet mertebesi de denilir. Allah bu mertebede zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve bütün mevcûdatı birbirinden ayırmaksızın icmali olarak bilir. Taayyün-u evvel (ilk belirme); varoluşun başlangıcı, hakîkat-i Muhammediyye mertebesidir. Allah; hakîkat-i Muhammediyye'nin bâtını, hakîkat-i Muhammediyyeye ise Allah'ın zahiridir. Henüz âlim, ma'lum ve ilim birdir. Bu ilk taayyün eden (beliren, ortaya çıkan) nur, Muhammed'in nurudur. Bu hâlde iken vücut (Allah); nûr-i Muhammedî olarak tecelli etmiştir. Bu nur; mirat-ı Hakk'tır. Hakk'ın aynasıdır ya da insan-ı kâmil'dir. İnsan-ı kâmil ise evrenin ruhudur. Evrenin var olma sebebidir. Âlemde ulvî, süflî her ne var ise bu insan-ı kâmile musahhar/emrine amade kılınmıştır.

Sapmadaki açının git gide nasıl büyüdüğünü fark ediyorsunuzdur.

İnsan-ı kâmilden daha mükemmel bir mevcût yoktur. İnsan-ı kâmil O'nun/Allah'ın suretinden yaratılmıştır. Bundan sonra Hakk kendini gizleyecek, insan-ı kâmil'de görünecektir. İnsan-ı kâmil âlemin varoluşunun hem sebebi, hem de koruyucusudur. Allah'ı tam olarak ancak insan-ı kâmil bilebilir. O Allah'ın mazharıdır, tecelli ettiği yerdir, şahıstır. Allah artık onun gören gözüdür, İnsan-ı kâmil, bütün enbiya ve evliyanın ilimlerini aldığı mişkat/kandildir. Onun batını velayet, zahiri nübüvvettir. Bütün kâinat ondan yaratılmış ve onun için yaratılmıştır.

3. Taayyün-i sânî mertebesi: Taayyün-ü sâni; gayb, melekût âlemi. Bu mertebe a'yân-ı sâbite (Platon'un soyut matematik idealan) mertebesidir. Bu a'yan-ı sabite; mümkün varlıkların ilahî ilimde sabit olan hakikatleri ve dayanaklarıdır. Onlar henüz varlık kokusunu koklamamışlardır. Bu mertebede taayyün eden her bir ilmî suret hariçte zahir olan eşyadan her birinin hakikati ve onu terbiye eden rabb-i hassıdır. (Türün Rabbi)

Sûfîler, a'yân-ı sabitenin ilahî ilimde varlığını "feyz-i akdes" olarak kabul ederken, a'yânın suretleri olan mümkün varlıkların dışta zuhurunu ise "feyz-i mukaddes" sonucudur der. Buna göre bizim hariçte, varlıklar adını verdiğimiz mümkin varlıkların şekilleri a'yânın aynalarında "feyz-i mukaddes" ile ortaya çıkan sûretleridir. Şu hâlde, feyz-i akdes, a'yan-ı sâbite ile, onlardaki aslî istidatların ilahî ilimde sübutuna, feyz-i mukaddes de a'yân-ı sabitenin gerekleri ve bağlı unsurları ile dışta zuhûruna verilen isimdir. Diğer bir ifade ile a'yân-ı sâbite, ilahî isim ve sıfatların sûretleri olması bakımından ilahî hakikatlerdir.

4. Mertebe-i ervah: Ruhlar âlemi: A'yân-ı sâbite bu mertebede birer soyut cevher durumuna gelir. Her ruh bu mertebede kendini, benzerlerini ve Allah'ı bilir. Vücud birinci ve ikinci taayyün mertebelerinden sonra ilmî sûretler sebebiyle, ruhlar mertebesine tenezzül eder. Bu mertebede ilmî sûretlerden her biri birer basit cevher olarak zahir olur. Bu basit cevherlerden her birinin şekli, rengi olmadığı gibi, zaman ve mekânla da muttasıf değildir. Zira zaman ve mekân cisimde meydana gelir. Bunlar ise cisim değildir. Bu âlemi duyu organlarımızla idrakimiz imkânsızdır. Bu mertebede her bir ruh kendisini, kendi mislini ve kendi başlangıcı olan Hakk'ı idrak eder. Bunun yanı sıra bu âleme âlem-i ruh ve âlem-i emr gibi isimler de verilmektedir.

5. Misal âlemi mertebesi: Bu mertebe, zatın hariçte birtakım şekil ve sûretlerde zuhurudur. Misal âlemi denmesinin sebebi, ruh âleminden meydana gelen her ferdin cisimler âleminde kazanacağı şekle benzeyen bir sûretin belli-belirsiz bu âlemde meydana gelmesidir. Misal âlemi; ruhlar ile cisimler arasında bir berzahtır. Bu yüzden her iki âlemin hükümleri bu âlemde toplanmıştır. Çünkü hem zahir hem de batındır. Misal âlemi unsurlar dışı bir âlemdir ki manalar orada kendilerine has maddelerle temsil edilir ve şeyler yeryüzünde vücut bulmadan önce orada gerçekleşir. Misal âleminde ne nesnelerden ayrı varlıklar, ne de sabit numûneler vardır.

6. Şehâdet âlemi mertebesi: Bu mertebe Zat'ın hariçte görülen cisimler suretinde tecellisidir. Şehâdet âlemi denmesinin sebebi müşahedeye müsait olması ve beş duyunun

hepsiyle hissedilmesi sebebiyledir. Tasavvuf erbabına göre ruh sahibi olmayan hiçbir sûret yoktur. Zira canlı ve cansız varlıkların her birinin ikinci taayyün mertebesinde sabit bir hakikati (a'yân-ı sâbite) vardır ve bu hakikat onun ruhudur.

İbnü'l-Arabî mülk kavramını, zuhur etmiş varlıklar âlemi ve âlem-i şahadet olarak tanımlar. Duyu organları ancak mülk âlemini fark edebilir. Melekût âlemi duyu organlarımızın fark edebileceği bir âlem değildir. Melekût âlemini görebilmek için kalp gözüne, yani basirete sahip olmak lazımdır. O âlemi tanıyabilmek için ayrı bir terbiye, ayrı bir gayret gerekir. Ehlullah iki doğumdan bahseder, birinci doğumla insan mülk âlemine girer. Melekût âlemine girebilmek için ikinci kez doğmak gerekir.[13]

7. Mertebe-i camia, İnsan Mertebesi: Bu mertebe lâ taayyün dışında diğer tüm mertebelerin hepsini kendisinde toplayan mertebedir. Bu mertebe âlem-i insandır. İnsan gerek nurani, gerekse maddi bütün mertebeleri kendinde toplar. Ancak burada kastedilen mertebe; insan-ı kâmil mertebesidir. Nasıl ki, ism-i a'zam Allah'ın bütün isimlerini kendisinde toplamışsa, insan-ı kâmil de bütün âlemleri kendinde toplamıştır. İnsan-ı kâmil ile Allah'ın isim ve sıfatları kâmilen zuhur etmiş ve ilahî irade gerçekleşmiştir.

Kâinat Allah'ın isim ve sıfatlarının yekûnu olduğu gibi, insan da kâinatın bir örneği olarak Allah'ın esma ve sıfatlarının yekûnudur. Bu yüzden Peygamberimiz "Allah, Âdemi kendi suretinde yarattı." buyurmuş. Bütün ilahî isimler onda zuhur edeceğinden o, hilafete layık görülmüştür.

Bu mertebe diğer tüm mertebelerin üstündedir. İnsan-ı kâmil diğer tüm mertebelerdeki hakikatlerin kendisinde cem olduğu varlık olduğundan ondan hariç hiçbir şey yoktur. Her mertebe bir ilahî ismin mazharıdır. İnsan ise; Allah isminin mazharıdır.[14]

13 İsa Çelik, "İmam Rabbânî Perspektifinden İbnül-Arabî'ye Tenkidî Bir Yaklaşım", *Tasavvuf Der.* 2009, Sayı: 23, s. 149-173.
14 M. Erol Kılıç, "Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî" md. *DİA*, C. 20, s. 500-3.

Tenezzülat-ı Seb'a sıralamasında açıkça görülüyor ki, insan Allah'ın ilminde varoluşu noktasından ezeli varlıktır, zuhur ediş bakımından ise son mertebede olan en yüce varlıktır. Yani insan gaye varlık olarak ezeli ilimde her şeyden önce vardı. Ancak gaye varlık olduğu için, zuhur edişi en son olmuştur. İnsan ezeli bir öz taşımaktadır. Onun sonlu olan tarafı bu öze hamallık eden tarafıdır.

İbnü'l-Arabî ve ondan sonrakiler kâinatın meydana gelişini yukarıdaki sıralamadan farklı olarak bazen beşli tasnifle de izah ederler. Buna "beş hazret" (hazarat-ı hamse) denir.

Hazarat-ı Hamse

1. Lâhût âlemi: Lâ taayyün, mutlak gayb mertebesidir.
2. Ceberût âlemi: Taayyün-i evvel, akl-ı evvel, hakîkat-i Muhammediyye mertebesidir.
3. Melekût âlemi: Âlem-i misal, âlem-i ervah da denir. Taayyün-i sani mertebesidir. İbnü'l-Arabî bu ilk üç âlemi gayb âlemi olarak tanımlar.
4. Âlem-i mülk: nâsût, his âlemi, unsurlar âlemi, felekler/yıldızlar âlemi de denir.
5. Hazret-i Camia mertebesi ki buna "âlem-i insan" da denir.

Allah bu hazretlerin her birinde çeşitli şekillerde tecelli eder. Bu son hazret olan insan, insan-ı kâmil mertebesine yükseldiğinde yukarıda sayılan âlemlerin tamamı onda tecelli eder. O hâlde insan-ı kâmil bütün âlemlerin özetidir.

Bu beş âlemi; "ayan-ı sabite, ceberût, melekût, mülk ve insan âlemi/avâlim-i hamse" şeklinde sıralayanlar da vardır.

Bu varlık teorisine göre Allah'ın zâtı; sıfatlarının, sıfatları; isimlerinin, isimleri ise; varlıkların bizzat kendisi, aynısı olmaktadır. Yani Cenâb-ı Hakk; yaratılmışlarda meknûz/gizli, içkindir. Yaratılmışlara hulûl etmiş bir tanrıdır. Zira Allah varlığın bütünüdür, kendisinin bütünü de varlıktır/mevcudat'tır. Hatta taşlanmış şeytanda bile var olan Allah'tır. Şey-

tan ile Allah arasında ancak itibari/sanal bir ayrılık vardır. İbnü'l-Arabî'ye göre: "Hristiyanlar tanrılığı sadece İsa ile annesine hasretmelerinden dolayı yanılmışlardır. Bütün mevcudat Allah deselerdi isabet etmiş olacaklardı." (!)

Şeyhimiz mi daha büyük, yoksa şeytan mı? Bence şeyhimiz Şeytanın en güzel surette zuhur ettiği mazharıdır. Onun en mücessem ve müşahhas şekilde tecelli ettiği mecladır (tecelli ettiği/ortaya çıktığı mahal)dır. İblis, onun İslam'a verdiği zarar kadar zarar vermemiştir. Gerçekten o yüzlerce âlimin çok yerinde tespitine göre şeyhu'l-ekfer/en kâfir şeyhtir. Şeytanın en büyük evliyasındandır. En büyük Pavlus'tur!

Derler ki: "Allah; kendini görmen için senin aynandır. Sen de isimlerini görmesi ve isimlerinin hükümlerinin görünmesi için O'nun aynasısın." Yani; "Sen Hakk'ta görülen suretsin. O'nun aynısından başkası değilsin."

Ona göre Vücut'un yanında, mevcudun sözü bile edilemez. Zira Hakk'ın vücudundan başka bir şey yoktur. Vücut birdir. Mevcûdat O'nun tecellilerinden ibarettir. İbnü'l-Arabî'ye göre şirk Vücut'un çokluğudur. Vücut'un vahdetini/birliğini bozup, onu çoğaltmaktır. Ona göre tevhid; kâinatın ve Allah'ın aynı şey ve bir şey olduğuna inanmaktır ve bu tevhid; havâssın/elitlerin tevhididir.

Biz Müslümanlara göre ise tevhid; Allah'ın zatında, isim ve sıfatlarında biricik, yegâne olmasıdır. İsim ve sıfatlarının kimseye verilmemesi gereken eşsiz ve benzersiz ilahtır. Biz Allah'ın tek, biricik, eşsiz, benzersiz olduğuna vurgu yaparken, bunlar ise; mevcûdatın birliğine vurgu yapmaktadır. Vahdet-i vücut, mevcudatın tek bir vücudu olduğunu ifade eder. Biz Müslümanların ki tevhid, bunların ki ise; ittihaddır. Varlıklarla birleşmiş bir Tanrı.

Ona göre bu derin hakikati keşf ve mükaşefe ehli yıllar süren seyrü sülûk ile, zorlu bir yolculuk sonunda anlayabilir. Oysa bu teori anlaşılmayacak kadar çok yüce bir sır filan değildir. Sadece, masivayı yok farz etme aşırılığıdır. Allah'ı; kâinatın değişik mertebelerdeki tecellisi olarak görmektir.

İbnü'l-Arabî, bütün bu felsefî görüşleri kendi keşfi ve kerameti olarak takdim eder. Hatta hiç utanmadan bu ilimleri Allah'tan doğrudan, vasıtasız aldığını söyleyebilecek kadar sahtekârdır. Hatta bu sapığa göre hâtemü'l-evliyâ/son velî kendisi olduğu için hâtemü'l-enbiyâ/peygamberlerin sonuncusu bile sahip olduğu bilgileri kendisinden almıştır. Âdem çamur ile su arasında iken, bu da oralarda hâtemü'l-evliyâ/Velîlerin Sonuncusu olarak dolaşıyordu!

Mekkeli müşrikler de meleklere Allah'ın kızları diyorlardı. Onlara göre Allah melekleri yaratmamış, doğurmuştu. İbnü'l-Arabî'nin felsefesinde yaratılış yok, tecelli/füyuzât vardır. Tıpkı güneşin ışığını dışarı salması gibi! Hâliyle; yaratılışın başlangıcı yoktur. Buna göre kâinatın zaman bakımından ne bir başlangıcı, ne de bir sonu vardır. Bu teoride, Allah'ın kâinatı yaratmak için bir gayesi de yoktur. Hatta yaratmayı irade bile etmemiştir. Kendi zatını bilmesi sayesinde bir zorunluluk gereği evren ondan sudûr ediverniştir. Bu evren modelinde Tanrı bu kadar pasiftir. Üstelik Tanrı sadece zatını bildiği hâlde, O'ndan sudûr eden akıllı varlıklar hem kendilerini, hem de Allah'ı bilirler, dolayısıyla O'ndan daha bilgilidirler (!) Bu ise sapıklığın zirvesidir. Bu Plotinus'un çok iyi bilinen sudûr teorisidir.[15]

Özetle İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücut felsefesi, yaratılışı, Yaradan'ı inkâr etmektedir. Hâlık, Hallak olan Allah fikri yok edilmektedir. Zaten Allah'tan başka vücut ve mevcudat yok ise Allah neyi yaratmıştır? Yaratıcı olmayan biri ilah olamaz. Zira yoktan yaratmak, bir ilahın en mümeyyiz vasfıdır.

Son Şeyhülislam Mustafa Sabri şöyle der:

> Batılıların kibarca Allah'ı red ve inkâr için icad ettikleri, kâinatın tamamına Allah dedikleri panteizm felsefesi ile vahdet-i vücut arasında bir fark yoktur. Çünkü bu varlık/vücut dışında hiçbir şey yoktur. İster bu varlığa Allah de, isterse tabiat de. Hiç fark etmez! Nitekim bu felsefede O, varlığın tümüdür, Nitekim O'nun bütünü de varlıktır.[16]

15 Mahmut Kaya, "Sudûr" md. *DİA*, C. 37, s. 467-8.
16 İsmail Kara, *Türkiyede İslamcılık Düşüncesi*, C. 2, s. 296-7.

"Allah'tan başka mevcut yoktur." düşüncesinin, "Her mevcut Allah'tır." fikrine dönüşmesi kaçınılmaz bir süreçtir. "Her mevcut Allah'tır." sözü; Vücut'ta kesreti netice verir ve hepsinin Allah olduğu iddia edilmiş olur. Bunda vahdet yok, bilakis kesret/Allah'ı çoğaltma vardır. Bu çok eskiden beri bilinen, daha Bâyezîd-i Bistâmî'de ortaya çıkan, Zerdüştlerin diline pelesenk ettiği "hema O'st/her şey O'dur" sözünden başka bir şey değildir. İttihad-ı vücut/varlığın birliği/Allah'ın varlıklarla birleşmesi veya hulûl/Allah'ın varlıkların içine girmesi teorisidir. Allah'ı inkâr ederek, Bir'e her demektir. Bu; ortağı olmayan Allah'a sayısız ortaklar isnat etmek demektir. Bu takdirde; Ali ilahtır, Velî ilahtır, Nemrud ilahtır, Firavun ilahtır. Her bir şey ilahtır. Bunda âlemin ispatı, Allah'ın nefyi/inkârı vardır. Birtakım mülhitler, bu imkânsız olan ittihad ve hulûl teorisini halis tevhit, ariflerin tevhidi nazarıyla bakarak, "La ilahe illallah"ı, "La mevcuda illa hû" demek olduğunda ısrar eder. "Her mevcut O'dur" derler. Allah'ı her şeyin ötesinde görmeleri gerekirken, O'nu her şeyde ve hatta her şeyi Allah olarak görmek isterler. *"Evvel, âhir, zâhir, bâtın O'dur."* (Hadid/3) ayetindeki cem mertebesini, fark mertebesinde ayrı ayrı söyleyerek, zâhir/görünen her bir şey Allah'tır derler. Böylece kendini, velileri ve sevdiği kimseleri Allah olarak görür veya göstermeye başlar. Artık veliler, bir ilahlar cemaati/panteonu şeklinde mütalaa edilir. Aslında bu teoriye göre veliler ile şeytanlar arasında da fark kalmaması gerekir! Nasıl olsa her şey O! İşte *"Bazıları Allah'ın dûnunda birtakım endad/benzerler/eşler edinirler de onları Allah'ı sever gibi severler."* (Bakara/165) ayeti bu vahdet-i vücutçu kimseleri red ve iptal içindir.[17]

Evrendeki varlıkların tümü Bir'in yansıması olunca putlar da dâhil her şey aslında Allah'ın kendisi olmaktadır. Bu anlayışa göre cahil kimse putlara tapanlara "Bu taştır, ağaçtır." der. Arif ise "Allah'ın mazharıdır, üzerinde tecelli ettiği şeydir, tazim edilmesi gerekir." der.

Örneğin bu görüş sahiplerine göre "Hz. Musa, Hz. Harun'u buzağıya ibadet etmeyi engellemeye çalıştığı için azarlamış-

17 Elmalı Hamdi Yazır, Bakara/165. Ayetinin tefsirinden.

tı. Çünkü o, buzağıya tapmanın niteliğini kavrayamamıştı (!) Samirî ve diğerleri aslında buzağıya tapmıyorlardı. Onlar buzağıya tecelli etmiş Allah'a tapıyorlardı! Zaten peygamberlerin putperestleri eleştirmeleri onların ibadeti yalnızca putlara has kılmalarından dolayıdır (!) Zaten arif kişi, hakkı her şeyde gören belki de Hakk'ı her şeyin aynı bilen kimsedir. Bunların tek hataları (!) birkaç sınırlı puta tapmalarıydı!

Vahdet-i vücut anlayışına göre Hristiyanlar kâfirdirler, çünkü "İsa Allah'ın oğludur." diyerek tahsiste bulunmuş/ilahları ikiye indirmiş, putperestler de ilahlığı birkaç puta hasrettiklerinden dolayı hata etmişlerdi (!) Arif ise her şeye ibadet edendir.

Vahdet-i vücut anlayışına sahip olanlar yeryüzündeki bütün şirkleri sahipleniyor ve her yaratığı Allah'a eş koşuyorlar. Her şeye ibadet ettikleri hâlde "Allah'tan başkasına ibadet etmiyoruz." diyorlar. Hâlbuki putlara tapmak doğru olsaydı, ne Rasulullah, ne de ondan önceki peygamberler insanlardan atalarının izinden gidenlere putlarını terke çağırırlardı. Aksine, "Atalarınızın taptığına ibadet etmeye devam edin." derlerdi.

Bu düşünce sahiplerinin mantığına göre Allah her şey olduğu için putlara tapmayı hem emretmiş, hem de yasaklamış olmaktadır ve bu anlayışa göre müşrikler peygamberlerden daha doğru yolda demektir. Zira onlar peygamberlere göre bazı putlara (Allah'ın tecellilerine) ibadet yaparken peygamberler bütün görüntülerden uzak durup o görüntülere ibadet etmemişlerdir. Onlara göre bir putperest kime dua ederse etsin, Allah'tan başka bir tanrıya dua etmemişti. Yani; hiçbir bir durumda şirk söz konusu değildir (!)

Oysa Kur'an'da Allah kendisiyle birlikte başka tanrıya dua etmeyi yasaklamaktadır. Demek ki Allah'tan başkasına dua etmek mümkündür. Nitekim müşrikler Allah'tan başka tanrılar edinmişlerdi. O tanrılar Allah'ın kendisiyse ve Allah'tan başka bir şey yoksa Allah ile birlikte başka tanrılar edinilmesi nasıl izah edilebilir?

Onlar Allah'tan başka ilahlar edinmedilerse, ne diye Allah'tan başkasına ibadet etmekle suçlandılar? Ne diye Allah'tan başkasını dost ve şefaatçi edindiklerinden dolayı azarlandılar?

Vahdet-i vücutçuların iddia ettikleri gibi, Mekkeli müşrikler putlara ve diğer şeylere ibadet ve kulluk ederken aslında yalnızca Allah'a ibadet ediyorlarsa ve bu yaptıklarından Allah hoşnut idiyse, ne diye Allah onlara Peygamber gönderdi?

Yine bu kişilere denir ki: "Varlıkta Allah'tan başkası yoksa yaratıkların sözlerinin, yiyip içmelerinin, kadın erkek ilişkilerinin, zinalarının, küfür ve şirklerinin, yani tüm çirkin davranışlarının Allah'ın kendisi olması gerekir."

Böylece, İbnü'l-Arabî ve avanesi acıkanın da susayanın da hastalananın da tuvalete gidenin de cinsi münasebette bulunanın da Allah olduğunu ve O'nu her türlü eksik ve kusurlu sıfatlarla nitelemiş olmaktadırlar.

"Rab da hak, kul da hak! O hâlde mükellef kim, keşke bir bilsem? Kuldur desem, kul diye bir şey yok ki! Rab desem, Rab mükellef olur mu hiç?"

İbnü'l-Arabî'nin yukarıdaki "Mükellef kim?" şeklindeki sorusu mükellefin olmadığına dair bir ifadedir. Allah katında izni olmadan şefaat edecek kimdir? soru kalıbı gibi!

Hâlbuki mükellefin kim olduğu konusunda şaşılacak bir şey yoktur. Allah'ın Kâbe'yi tavafla mükellef olması mümkün değildir. Tüm ümmet rükû ve secde edenin kul olduğunda ittifak etmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre acıkan da susayan da hastalanan da tuvalete giden de cinsi münasebette bulunan da Allah'tır. Oysa böyle söyleyen kimse dövülüp tokatlansa ve bundan dolayı şikâyette bulunsa ona denir ki: "Ortada başkası yok ki! Sana bunu yapan senden başkası değildir. Bu mantığa göre döven dövülenin, söven sövülenin, ibadet eden ibadet edilenin kendisidir.

***

İbn Arabî'ye göre ortada yalnızca Allah ve ayan-ı sabite vardır. A'yan-ı sabite (ideler), Allah'ın ilminde eşyanın görünür hâle gelmeden önce var olması demektir. Bunlar hariçte mevcut değillerdir ama ilahî ilimde "yoklar" olarak mevcutturlar. İbnü'l-Arabî ayan-ı sabite'yi kabul edince bütün mümkün olanların da mevcut olduğunu kabul etmek zorunda kal-

mıştır. Bu; duyular âleminde varlığı olan bir insanın ayan-ı sabite âleminde de aynı anda sübutu var demektir.

Âyan-ı sabite; ilahî ilimde sabitlik elde etmiş gerçekliklerdir. Mümkinatın zahire doğru bir adım daha ilerleyerek kararlaşmasıdır. Âyan-ı sabite yaratılmış değildir. Ayn'lar ebedi ve ezelidir. Vücut bulmadan önce bütün varlıkların bir ayn-ı sabiti vardır. Hayvan, bitki ve madenlerin, hareket ve tavırların dahi âyanları/idealan da aynen böyledir. Bu âyan-ı sabitelerin Allah'a ihtiyacı yoktur. Aksine, Yaratıcının onlarda zuhur etmesi açısından âyan'a/idealara ihtiyacı vardır (!) Bu zatlar (aynlar) yoklukta sabittir. İyilik eden kötülük eden, yararlandıran ve zarar veren zatların kendileridir. Ayan-ı sabitelerinin yaratılışı sırasında henüz varlık âlemine gelmeden mümin olanlar, varlık alanına geldikleri zaman da iman ile görünürler. Allah onların böyle olduğunu ayan-ı sabitelerinden bilir. Allah da ilmini kendi mukaddes zatından değil de ayan-ı sabiteden almaktadır. Allah ilmini oradan aldığı için başka bir şekilde hareket etmesi mümkün değildir. Bu düşünce sahiplerine göre sübut âleminde ne isen, varlık âleminde de öyle göründün!

Tüm bunları kabul etmek mümkün değildir. Ayan-ı sabiteleri kadim/ezeli kabul etmek küfürdür. Zaten, İbnü'l-Arabî evreni "kadim-i hadis/ezeli yaratık" diye niteleyerek bu konudaki niyetini gizlemez!

Yine, Allah'ı cehaletle suçlamak da küfürdür.

Ayrıca, kulun iradesini yok saymak tam olarak Fatalizm/Cebriye'nin kaderciliğidir ve İslam dışıdır!

İbnü'l-Arabî, "O bana, ben O'na ibadet ederiz. O beni hamdeder, ben de O'nu." derken mükellef kılınan ile mükellef tutan aynı kimse olduğu için sorumluluk diye bir şey kalmamaktadır.

İbnü'l-Arabî'nin "Eğer Nuh'un kavmi Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr putlarına tapmayı terk etselerdi, Hak'tan cahil olurlardı. Çünkü Hakk'ın her mabut'ta bir vechi vardır. Hiçbir zaman Allah'tan başkasına tapılmamıştır." sözünün küfür olduğunu söyleyen İbn Teymiyye, böyle sözler sarf eden kimseleri kâfir tanımayanların da kâfir olduklarını belirtir.

Zira müşrikler bile putlara Allah'a yaklaştırsınlar diye taparken, bunlar putlara tapanı Allah'a tapıyor kabul etmektedir.

İbnü'l-Arabî'ye göre "Arif kimse tapılan her mabudu Hak için bir tecelli yeri gören kimsedir. Zaten Nuh'un kavmi de Hz. Nuh'un davetinde bir "furkan" (ayrılık, ayırım) olduğunu görmüş ve davete bu yüzden kulak vermemişti. Nuh onların bu tavrını zemmederken aslında övüyordu. Bunu arif olanlar anlıyordu."

Hz. Nuh'un gizli gizli müşrikleri övüyor oluşunu kabul etmek mümkün değildir. Zira onun, Allah'tan inkârcıların hiçbirisini sağ bırakmamasını talep eden bir duası vardır.

Güya Firavun ölürken iman etmiştir. Yani; bir günah işleme fırsatı bile bulmadan vefat etmiştir. İslam, önceki günahları sildiği için de bir sorun kalmamıştır.

Hâlbuki bırakın Müslümanları, Yahudi ve Hristiyanlar bile Firavun'u küfrün ve kibrin prototipi olarak görür! O; dinî kıssalarda kendinden en çok bahsedilen olumsuz kişidir. Firavunun mümin olduğunu ve azaba uğramayacağını ne Yahudiler, ne de Hristiyanlar söylemiştir. Onun azabın en şiddetlisine uğrayacağını tüm kutsal kitaplar haber vermektedir.

İbnü'l-Arabî, *"Sonra onları siz öldürmediniz, lâkin Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allah attı."* (Enfal/17) ayetinde Hz. Muhammed'i bir suret, Allah'ı da fail olarak görmektedir.

Ayet, kulun fiilinin Allah'ın fiili olduğunu göstermez. Aksi takdirde yürüyen insana, "Yürüdüğün zaman sen yürümedin, Allah yürüdü", hayvana bindiği zaman, "Hayvana sen binmedin, Allah bindi." yalan söyleyene, "Yalan söylediğinde sen söylemedin, Allah yalan söyledi.", kâfir olana, "Sen küfre girmedin, Allah girdi." demek gerekirdi.

İbn Teymiyye'ye göre vahdet-i vücutçuların elebaşlarının öldürülmesi gerekir. Onların eleştirilmesini kabul etmeyenler de cezalandırılmalıdır. Bunlar Moğol eşkıyasından daha fazla dine zarar vermişlerdir. İbn Teymiyye'ye göre vahdet-i vücutçular İslam'dan çıkmış mürtetlerdir.

Vahdet-i vücut teorisi üzerinde ne kadar iyimser yorum yapılırsa yapılsın sonuçta yaratılanla yaratan arasındaki farkı bu kadar kaldıran böyle bir anlayışta bir "tanrı insan" kavramı ortaya çıkacak ve bu durum hak-batıl, sevap-günah, dindar-dinsiz, hatta din farkının ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Bu tür düşünceler İslam'da etkin olan Allah düşüncesini yıkmış, dinî hayatının çökmesine neden olmuştur. İbnü'l-Arabî ve avanesi, İslam'ın Allah, peygamber ve ahiret inancını yıkmıştır. Öteden beri zındıkça fikirlerin ve dinî hayatta görülen laubaliliklerin genellikle onun felsefesinden beslendiği gerçeği de bunu doğrulamaktadır. İbnü'l-Arabî, eserleriyle, İslam toplumunun dinî, ahlaki ve toplumsal hayatına ışık tutacak hiç bir şey vermemiş, aksine evliya ve kerameti bir kült hâline getiren menkıbecilere, Hz. Peygamber'i ilahlaştıracaklara bol malzeme bırakmıştır.[18]

Firavun Mümin midir? Bütün Dinler Bir midir?

Biz Müslümanlar Allah'ın peygamberler aracılığı ile gönderdiği dinlerin aslının İslam olduğuna inanırız. Sonra bu hak din, dindarlar -bizdeki karşılığı sûfîler/sofular- tarafından bozulmuştur.

Bazı sûfîler şu an hak olsun, batıl olsun, semavî olsun, gayrisemavî olsun, aslını muhafaza etmiş ya da muharref olsun tüm dinlerin hak olduğunu, herkesin mümin ve muvahhit olduğunu söylerler. İbnü'l-Arabî Allah'ın kendisine yazdırdığını iddia ettiği *Fusûs*'unda şöyle der:

> Bugüne kadar, dini dinime yakın olmadığı için arkadaşıma karşı çıkıyordum. Ama bugün kalbim artık her şekli kabul eder oldu. Ceylanların çayırı, rahiplerin manastırı, putların barınağı, tavaf edenlerin Kâbe'si, Tevrat'ın sayfaları ve Kur'an'ın Mushaf'ı bir oldu. Süvariler nereye yönelirse yönelsin, ben sevgi dinine inanıyorum.[19]

İbnü'l-Arabî'ye göre cennet ve cehennem, cüz'î nefsin bedenden ayrıldıktan sonraki ruh hâlini ifade eder. Cüz'î nefsin, saadet ve şekavetindeki en önemli etkenin vahdet-i vücudu

18 "İbnu Teymiyye'nin Vahdet-i Vücut Eleştirisi", Murat Kayacan, http://www.muratkayacan.net/content/view/70/32.
19 İ.Sarmış, *age*, s. 308.

bilme derecesidir. Bu birliği kavramayan, varlığın sırrını keşfedemeyen kimseler azap çeker. Ancak bu sınırlı bir azap olup, cehaletin kalkmasıyla sona erer. Hakikat ortaya çıktığında cehennem ehli için azabın anlamı kalmaz. Artık azap cehennem ehli için ebedî nimete dönüşür. Kaldı ki, Allah'ın ceza tehdidinde sadık ve ısrarcı olduğuna dair açık bir alamet de yoktur. Dolayısıyla isyan ehli cehenneme girseler bile orada kendileri için her türlü zevk ve lezzet vardır. Onların cennetine tatlılığından dolayı "azap" denir. Azap sözü; kendisinde gizli olan lezzet için bir kabuk gibidir. Kabuk ise özü koruyan bir şeydir.[20]

İbnü'l-Arabî birtakım dil hilelerine başvurur. Mesela Fecr/28'de geçen cennet kelimesini "altında gizlendiğim örtü" olarak çevirir. Devamında: "benim cennetim senden (insandan) başkası değildir. Çünkü sen Beni zâtında örtersin. Ben ancak senin sayende bilinirim. Keza, sende ancak Benimle var olursun. Dolayısıyla seni bilen Beni de bilir. Şu hâlde sen cennetine girdiğinde kendi nefsine girmiş olursun. Böylece kendi nefsini, Rabbini tanımış olduğun zamanki bilginden başka bir bilgiyle tanırsın."

İşte İbnü'l-Arabî'nin terminolojisindeki cennet budur. Bu cennet insanın benliğinin derinliklerine inip kendi suretini düşünüş ve Hakk ile halkın birliğini keşfedişle birlikte tattığı mutluluktur. Bu cennet aklî ve ruhanidir.

Allah'a ibadet etmenin İbnü'l-Arabî'nin terminolojisindeki karşılığı, şeriattaki anlamından çok farklıdır. Ona göre mabud; ezeli, kadim ve bütün varlık formlarını ayakta tutan bir cevherdir. Abid ise; bu cevher sayesinde ayakta duran bir surettir. Suretlerden her birisi, Hakk'ın ulûhiyetini ifade eder. Her tapınılan varlık/mabud ise O'nun vecihlerinden/yüzlerinden biridir. Çünkü nereye dönülürse dönülsün Allah'ın vechi oradadır. Dolayısıyla her neye kulluk edilirse edilsin, neticede Allah'a ibadet edilmiş olur. Çünkü Allah kendisinden başkasına ibadet edilmemesine hükmetmiştir. Öyleyse mabutların suretleri ne şekilde olursa olsun, Allah ezelde O'ndan başkasına ibadet etmeyeceği hükmünü vermiştir.

20 İbnü'l-Arabî, *Fusûs*, nak. Mustafa Öztürk, *age*, s. 367.

Bu yüzden Kur'an'daki tüm iman-küfür tanımları sanal kalmaktadır. Musa ne kadar Müslüman ise, Firavun da o kadar Müslümandır. Çünkü bütün varlık âlemi Allah'ın bir cüzüdür. Nasıl bir insan kendi elini ateşte yakmaz ise, şeran kâfir sayılan kimse hakikatte Allah'ın bir cüz'ü olduğundan, kendi parçasını ateşe atması düşünülemez.[21]

İbnü'l-Arabî'ye göre müşrikler de muvahhitler de hepsi isabet etmiş ve hepsi mükâfatını almış Allah'ın bahtiyar kullarıdır. Ona göre müşrik de muvahhit de Allah'tır. Allah'ın değişik mertebelerindeki tecellileridir. Allah kendisine niye azap etsin ki!

Yine *Fusûs*'unda şöyle devam eder:

> Va'dinde doğru, Allah'tan başka kimse kalmadı. Hakk'ın vaîdini/ceza tehdidini gözetleyen bir göz yoktur. Cehenneme girseler bile orada lezzet ve farklı bir nimet içindeler. Ebedî cennetliklerin nimeti. Emir birdir, lakin tecelli esnasında farklılıklar meydana gelir. Cehennemin azabına; tadının lezzetinden dolayı "azab" diye adlandırıldı. Hâlbuki (cehennemde azab görenin) azabı onun kabuğu gibidir ve kabuk koruyucudur.[22]

Yani cehennemlik kimseler bildiğimiz azabı görmeyecektir. Zaten azab; uzûbet'ten gelir. O, orada zevk alacaktır. Bu bütün Kur'an'ın azab ve cehennem ile ilgili ayetlerini iptal etmek ve inkâr etmek demektir.

Ona göre Firavun iman ile cennete gitmiştir. Allah onun bedenini kurtardığı gibi, onun nefsini de cehennem azabından kurtarmıştır. Hatta bazen Firavun'u Musa'dan (as) bile üstün tuttuğu olur.

Firavun'un imanlı mı, imansız mı gittiği tarih boyunca ulema ile İbnü'l-Arabî'yi hüccet kabul eden sûfiler arasında hep tartışma konusu olmuştur. Bu Firavun sevicileri göz göre göre Kur'an ayetlerini inkâr ederler. Allah'ın laneti Firavun'a ve onu sevenlerin üzerine olsun!

İbnü'l-Arabî'nin havarilerinden Abdulkerim el-Cîlî, şeytanı öve öve bitiremez. Şeytanın Âdem'e secde etmeyişini şöyle

21 Mustafa Öztürk, *Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği*, s. 369.
22 İ.Sarmış, *age*, s. 308.

izah eder: Şeytan "Ben Sen'den/Allah'tan başkasına secde etmem, bu yüzden Âdem'e secde etmiyorum." demiştir. Bu ise imanın en yüksek mertebesidir. Yine Allah şeytanı Nur-u Muhammed'den yaratmıştır. Onu da kendi nefsinden yaratmıştır. Aslında şeytan Âdem'e secde etseydi, yine Allah'a secde etmiş olacaktı. Şeytan bundan pişman olmadı, Âdem gibi tövbe etmedi ve böylece imanındaki samimiyeti ispatlamış oldu.[23] Allah onu cennet'in en üst yerinde, Firdevs cennetleriyle ödüllendirecektir. Bu kadar şeytanlığı İblis (aleyhilla'ne/ Allah'ın laneti üzerine olsun) bile düşünemez.

Abdulkerim el-Cîlî putperestler için şöyle der:

> Onlar da karışım ve hulûl olmaksızın –Allah kâinatın her zerresinde bulunduğu için– taptıkları o putların hakikati kendisidir diyerek taptılar. Bundan dolayı putperestler aslında Allah'tan başkasına tapmış değiller. Bu tapınmada Allah onların niyet ve bilgilerine muhtaç değildir.[24] Dehrîler Allah diye zamana tapmışlardır. Yani, halis müminlerdir. Yani Hz. Muhammed (sav) Mekkeli müşriklerin keyfini boşuna kaçırmış (!)

Yine İbnü'l-Arabî'nin bir diğer havarisi İbn Farıd da benzer şeyler söyler:

> Meyhaneler, puthaneler, Mecusi ve sapıkların tapınakları, Hristiyanların kiliseleri, Yahudilerin havraları ve camiler hepsi Allah'ın hoşlandığı ibadetlerin yapıldığı yerlerdir. Çünkü ibadet eden de O'dur, ibadet edilen de O'dur. Taşa tapan müşrik, yıldıza tapan Sâbiî, ateşe yalvaran Mecusi, Ağlama duvarı önündeki Yahudi, teslise inanan Hristiyan hepsi hak ve hidayet üzeredir. Hepsi Allah'tan gelen bir delil ve hüccet üzeredirler.[25]

İnanç farkı gözetmeksizin, "Ne olursan ol yine gel, Yaratılanı severiz Yaradan'dan ötürü, Yetmiş iki milleti/dini bir görmek" vs. gibi düşünceler hep bu sapıklığın değişik tezahürleridir. Vahdet-i vücut nazariyesi bırakın İslam'ı, tüm dinleri dümdüz edip yıkmaktadır. Kıblesi sevgi olan "Sevgi Dini" dedikleri bir din icat etmişler ve bu yeni dini, yıktıkları dinlerin enkazı üzerine kurmuşlardır. "Âlem'de her ne var ise ışk/aşk

23 İ.Sarmış, *age*, s. 313.
24 İ.Sarmış, *age*, s. 316.
25 İ.Sarmış, *age*, s. 322.

imiş, gerisi kîl-ü kâl/dedikodu imiş." derler. Aklı, bilimi dışlamışlardır. Mevlanâ; açıkça aşk dininden bahsederek, aşktan başka din ve mezhep tanımadığını söyler.

Niyaz-i Mısrî, *Divan*'ında şöyle der:

Bu cihanın halkına bir yolum uğrar benim,
Cem edip, bunca kumaşı bir bezistan/çarşı olurum,
Geh nasara, geh Yahudi, gehi tersa/müşrik,
Geh Mecusi, gehi şia, geh Sünnî Müslüman olurum.

Bir diğer havarisi Şebusterî küfrünü şöyle izhar eder:

Medrese ile minare yıkılmadıkça, kalenderilik hâlleri düzene girmez. İman küfür, küfür iman olmadıkça hiçbir Allah'ın kulu hakikatte Müslüman olmaz. Kâfir de sensin, küfür de. İkisinden de betersin sen. Eman yurdu da sensin, iman da sensin. İkisine de başsın sen. Bir şey küfür de olsa, suç da olsa, kara şeytan da olsa aşkın güneşi vurdu mu, dolunay olur gider. Küfürde iman gizlidir. Kâfir de daima Allah'ı tesbih ediyor; Allah'ı tesbih etmeyen bir şey yoktur. Öyle ise kâfiri kınamaya ne lüzum var? Müslüman, puta tapmak nedir bilseydi, dinin puta tapmaktan ibaret olduğunu bilirdi.[26]

Bu sapıklar, dinlerin birliğini savunurlar. Şeytanı göklere çıkarırlar. Hallâc'dan Attar'a kadar pek çok sûfî İblis'in bütün hâl ve hareketlerini, onun Allah aşkıyla izah ederler. O Maşûkü uğrunda en büyük azaba katlanarak aşkını ispat etmiştir.[27] Hak ve adalet düşmanı, insanlık düşmanı, eli kanlı bir katil olan Firavun'a övgüler dizmekten çekinmezler. Firavun'un masum binlerce çocuğu katletmesini anlayışla karşılayabilirler! Hatta, Firavun'u arif billâh ve cennetlik bir mümin olarak kabul ederler. İnsanın tanrı olduğunu söyleyebilirler. Şeriatın hükümlerini küçümserler. Enternasyonel bir sevgi dininin propagandasını yaparlar. Sûfizm sadece bir din değil, kendini dinler üstünde gören bir dindir. Bu din kitabî/semavî/vahye dayalı bir din değil, ta Pisagor'dan, Kabalaizmden, Orfizmden vs. gelen bir kadim insanlık dinidir. Şeriatın kayıt ve kurallarından tamamen azad bir "Hümanizm" dinine insanları davet ederler.

26 Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 325-8.
27 Süleyman Uludağ, "Aşk" md. *DİA*, C. 4, s. 14.

Tüm bunlar sûfîliğin metodunun Safsatacı Sofestâilik olduğunu ispatlamaktadır. Anlaşılan çıktığı tarihten, günümüze kadar, sofist zihniyette bir değişiklik olmamıştır.

Nitekim İbnü'l-Arabî şöyle der: İnsanlar Allah hakkında birtakım şeylere inanmışlardır, bense onların inandıklarının tamamına inanıyorum.

Onların bu prensibi şu anlama gelir: "Her insan istediğini söyler ve dilediği inanca inanır; hak-batıl, doğru-yalan diye ayırmadan ve hiç kimse, hiçbir şeyin varlığını inkâr etmez."

Emir ve amel bakımından da aynı şeyleri söylerler: "Bize göre haram diye bir şey yoktur. Ama şu hakikatten mahrum (kalp gözü bağlı) olanlar var ya, haramdır diyorlar. Biz de: Size haramdır diyoruz."

Binaenaleyh onlara göre emir-nehiy diye bir şey yoktur. Nitekim İbnü'l-Arabî'nin talebesi Kâdî bir şiirinde: "Dünyada her şey aynıdır. İyi-kötü diye bir şey yoktur. Fakat (örf ve) âdet, tabiat ve kanun koyucu, iyi veya kötü hükmünü vermişler."

Bu takdirde, "Helâl; bulup eline geçirdiğin, haram da mahrum olduğun şeydir." Bunlar, emir-nehiy, sevap-ceza diye bir şey tanımazlar. Yine bunlar, Yaratıcı, peygamberlik ve hiçbir hakikat tanımazlar.

"Belirli hiçbir inanç ve kanaatte takılıp kalmamalısın; aksine insanların inandıkları her şeye inanmalısın. Bunlar birbirinin zıddı olan sözler olabilir; fakat Varlık tüm bunları içerir ve Vahdet-i vücut bunların hepsini kuşatır," derler.[28]

Bu örneklerde görüldüğü gibi, "Sofu", ile "Sofist" aynı kimseler olup, icra ettikleri sanatları aradan asırlar geçmiş olmasına rağmen değişmemiştir.

28 *İbn Teymiyye Külliyatı Cilt 2*, Tevhid Yayınları 1987, s. 127-31, nak. Ferec Hüdür.

EVLİYA İLİMLERİ: İLM-İ HURUF, İLM-İ HAVÂS, SİMYA VE SİHİR/BÜYÜCÜLÜK

Hurufilik/Hurafeciliğin Tarihi Kökleri

Evrenin sırrının sayılarda gizli olduğuna olan inancın Pisagor'a kadar uzanan uzun bir tarihi vardır. Pisagorculuk, felsefi bir akım olduğu kadar, yarı mistik, dini bir tarikattır. Onlar sayılara, eşyaya tecelli eden ilahî bir sıfat gözüyle bakıyorlardı. Onlara göre sayılar bütün evrenin ilkesi ve köküdür. Her şey sayıdır diyorlardı. Mesela tek sayıları erkek, çift sayıları dişi sayıyorlardı. Bu düşünce çok geçmeden hurufiliğe ve nümerolojiye dönüştü. Yani, spekülatif bir yobazlık ve hurafe hâline geldi.[1] Velhasıl sayılarla ve harflerle, geleceği bilme merakı Pisagorculuğa kadar uzanır.

"Sayılar evrene hükmeder." diyen Pisagor, sayıların her birinin karakterleri olan bir simge olarak görüyordu. O, sayıları 1,2,3 şeklinde değil, "monad, *DİAD*, triad" olarak ifade ederdi. Pisagor'a göre 1 sayısı "Monad"dı, yani; tekti. Hiçbir benzeri olmayan Tanrı'nın sembolüydü. Monad Tanrı ile birlikte, O'nun yeryüzünde tezahürü olan insanın da sembolüdür. Yani; monad hem makrokozmos'un, hem de mikrokozmos'un sembolüdür.

1'den sonra gelen 2 sayısı: Evrende var olan düalitenin sembolüdür. Bölünmez öz ile bölünebilir cevher, hayatı bahşeden eril prensip ile hayatın oluşumunu sağlayan pasif dişil prensip: Osiris ile İsis! 2 (Diad); hikmetten doğan fikirdi. Dişi olduğundan doğurgandı. Tanrı'nın dişil yönünü ifade ediyordu!

3, (Triad): Osiris ve İsis'in oğlu Horus'tu. Yaşam skalasının tüm yasalarını ve özellikle "yeniden doğuş" yasasını içinde barındıran anahtardı. Triad, İlahî Kelam'dır.

4, (Tetrad): kâinatı kaostan, düzene geçiren "ateş, su, toprak ve hava/dört unsurun" sembolüdür.

1 A. Yüksel Özemre, *İlimde Demokrasi Olmaz*, s. 177-91.

5, (Pentad); insanın ve dünyanın sembolüdür.

6 sayısı; altı yönü ve ilahî adaleti sembolize eder. Altı köşeli Davud Yıldızı denen yıldızdır.

Kutsal Tekraktis; adı verilen 10 sayısı; mükemmelliğin, insan-ı kâmilin Tanrı ile bir olmasının sembolüydü. vs.[2]

Vehim; var olmayan bir şeyi var saymaktır. Hurafeciler/hurufiler de eşyada olmayan bir gücü varmış gibi kabul etmektedirler. Harf ve sayı gibi soyut sembollerde birtakım sırlar ve manalar vehmetmek bu hurufiliğin ana karakteridir.

Çeşitli dinlerde ve kültürlerde karşımıza çıkan bu sayı mistisizmine "Nümeroloji" denir. Orta çağda Kabalacılıkta zirveye ulaşır. İhvân-ı Safâ tarafından İslam dünyasına taşındı. Sonra bu felsefi kulüp bâtınîliğe dönüşür. Hurufiliğin İslam coğrafyasında en önemli figürü Fazlullah Esterabadî'dir. Kendisini önce mehdi, sonra tanrı ilan etti. Başka bir Hurufi, Tanrı'nın bedenlenmiş bir tecellisi olduğunu ilan eden İranlı Bahaullah'dır. Bahaîler; 9 ve 19 sayısını kutsar ve hatta güneş yılını, her biri 19 güne sahip 19 aya bölerek kendilerine özgü bir takvim oluştururlar. Tarih boyunca, Müslümanlar, 7, 40, 99 gibi bazı sayılara özel önem vermişlerdir. Örneğin orta çağda 40 hadisten oluşan koleksiyonlar bir modaydı. Gazâlî, *İhyâ*'sını 40 bölümde düzenleyerek bu sayının hem şöhretinden ve hem de sırrından yararlanmaya çalışır. Hristiyan dünyasında ise 3 ve 7 sayısı kutsallaşırken, 13 ve 666 sayısı da şeytanla özdeşleşmiştir. 666 sayısının Deccal ve Muhammed ismine baktığını söylemişler ve Peygamberimize Deccal demişlerdir. Nümerolojinin tarihsel birikiminden ve şöhretinden yararlanan şarlatanlar sayıların matematiksel özelliklerini ve ilişkilerini de emelleri doğrultusunda çarpıtarak fal, büyü ve muska gibi entrikalarla saf halkı sömürmüşlerdir.

Harflerle ve rakamlarla insanların duyguları üzerinde baskı kurma, bunları tabiatüstü gizemli güçleri harekete geçirmek için bir parola olarak kullanma İsrailoğullarında çok gelişmiştir. Sihir ve büyü bu sayı ve harf sistemine dayanır.[3]

2 Melih Ülkü Akat, *Ezoterizm ve Bâtınîlik Tarihi*, s. 68-70.
3 M. İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü*, s. 165.

Kabalacılıkta dünya; harflerle yaratılmış olup, dünya onlarla inşa edilir. Her harf bir kod, bir kuraldır. İnsan geleceğini bu harflerle değiştirebilir. Kabalacılık; insanlara "yarı tanrı olma" fırsatı sunar. O; harflerin ve sayıların sırrına eren bir insanın, bazı tanrısal güçler kazanacağını ve doğaüstü bir varlık olacağını iddia eder. Kabalacılara göre evren sırlarla doludur. Bu sırlar sayı ve harflerde gizlidir. Öyle ki ismini değiştir, hayatın değişsin derler ve yine şöyle derler: bu sırları İbrahim (as) Mısır da biraz açtı da orada büyük bir medeniyet kuruldu. Süleyman bu sırları çözdüğü için cinlere hükmetti, hayvan dilinden anladı. Bu sırları Musa Tevrat'ta şifrelemiş.[4]

Yahudi geleneğindeki apokaliptik[5] edebiyatta "hurufilik"; bazı İbranice harflere sayısal değerler yükleme ve harflerin yerini değiştirme esasına dayanır. Mesela "şeşak/zulmetmek" kelimesi, Babil'e denk düşer. Bizdeki, "beldetün tayyibetün" kelimesinin İstanbul'a denk getirilmesi gibi!

Kabalacılığın temeli, Tevrat'ın bâtınî yorumu olan "Zohar" da harflerin sırrına dayanan bir ilimden bahsedilir. Yine Kadim Kabalacılığın en meşhur kitaplarından biri olan "Sefer Yazirah" güya Musa'nın Türisina'da yakınlarına öğrettiği ilm-i esrar imiş! Birer ilahî kelime olan görünür varlıklar ile müna-

4 Kabalaizm; Tevrat'ın bâtınî yorumuna ve sezgi-keşfe dayanan bir tasavvufi öğretidir. "İnsan sevgisinden Allah sevgisine" giden yol olarak kendilerini tanımlarlar. Kişinin ruhu Tanrı'nın ruhunun bir parçasıdır. İnsan; Sahibinin tahtına mirasçı, bir hizmetkârdır. Her şey tanrısallık ve birliktir. O'nun parçası olmayan hiçbir şey yoktur. O'ndan başkası yoktur. Kabalistin amacı; manevi hazırlık ve ıslah ile, Yaratıcıyla form eşitliğine gelmektir. Kabala bilgeliği; duyularımızın ötesindeki âlemi keşfetme arzusudur. Kabala yaratılışın tasarımını öğretir. Bizim nasıl her şeye gücü yeten "Tasarlayan" gibi tasarlayıcılar olabileceğimizi gösterir. Kabala; manevi âlemdeki evreni yöneten kanunları ve güçleri tanımlayan, üst dünyaların fiziğidir. Kabala; nasıl yaratıldığımızı ve nasıl daha yüksek varoluş seviyelerinde bulunabileceğimiz ile uğraşır. Kabala MS 70 yılından sonra Tevrat'ta yazılı olmayan, güya satır aralarına şifrelenmiş gizli ilimlerin/sözlü yorumların bir koleksiyonu mahiyetindedir. Daha sonra bu sözlü rivayetler İspanya da "Zahor/Işığın Kitabı"nda toplanmıştır. Zahor; manevi yücelişin/seyrü sülûkun 125 seviyesini tamamlamış Rashbi tarafından yazılmış bir aydınlanma kitabıdır. Zahor; sırlar ve gizemlerle dolu bir kitaptır. Onu anlamak için manevi derinleşme şarttır. Edinim sahibi Kabalist/şeyh şarttır. (www.kabbalah.info.tr).

5 Gelecekte olacak şeylerin önceden sırlı rüyalarla görülmesi.

sebet İbranicenin 22 harfiyle sağlanır.[6] Bu gizemci tarikatta Gematria/ebced vardır. Osmanlının başını ağrıtan, Sabatay Zevi de Kabalaist bir Hurufidir.

Hurufiliği bir inanç sistemi olarak kuran ilk kişi Fazlullah Esterabadi'dir. (H 740-796) Müritleri onu, Allah'ın zuhuru/mazharı olarak görüyordu. Fazlullah da kendisinin ilah olduğunu ileri sürmüş ve bu yüzden idam edilmiştir. İdamından sonra takipçileri intikamını almak için çeşitli süikast ve ayaklanmalara kalkışmaları üzerine, birçoğu yakalanıp idam edilmiştir. Hurufiler bu olaydan sonra Mısır'dan Hindistan'a kadar İslam dünyasının her tarafına dağılmıştır. Kimliklerini gizleyen bu Hurufi propagandacıların büyük bir kısmı Batı Anadolu'nun bazı kent ve kasabalarına sığındı. Hurufiler, buradan Rumeli'ye geçerek, oralarda faaliyetlerini sürdürdüler. Bazı tarikatlara sızarak inançlarını yaymayı başardı. Bu kişilerin sistemli ve etkin bir propaganda yürüttükleri, Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı sarayına kadar girmiş olmalarından anlaşılmaktadır. Fazlullah'ın halifelerinden biri Edirne'deyken genç Fatih'i etkilemeyi başarır. Vezir Mahmud Paşa Hurufilerin "hulûl" inancına sahip oldukları konusunda genç Padişahı uyarır. Fatih'in huzurunda yapılan bir tartışma sonunda Hurufilerin gerçekten "hulûl" inancına sahip oldukları kanıtlanmış ve bunun üzerine Sultanın buyruğu ile Hurufiler tutuklanmış ve idam edilmişlerdir.[7]

Hurufilik bundan sonra birtakım Sünnî tarikatlarda, ayrıca Kalenderiler ve Bektaşiler arasında yaşamaya devam edecektir. Fazlullah'ın *Cavidannâme*'si bugün hâlâ Alevilerin kaynak kitaplarındandır. Nesimî en ünlü Hurufi şairlerdendir. Ayrıca, Muhibbî mahlasıyla yazan Kanunî, Hatâî mahlasıyla yazan Şah İsmail, Bâkî, Ruhî gibi şairlerde Hurufiliğin etkisinde kalan önemli simalardır.[8]

Fazlullah işe Mevlanâ'nın *Mesnevî*'sini okuyarak başlamıştır. "Bekaya sahip olduğun hâlde ölümden ne endişe ediyor-

6 Mustafa Öztürk, *age*, s. 416.
7 Hüsameddin Aksu, "Hurufilik" md. *DİA*, C. 18, s. 411.
8 Hüsameddin Aksu, "Hurufilik" md. *DİA*, C. 18, s. 411.

sun, Huda'nın (Tanrı'nın) nuruna sahipken neden mağarada gizleniyorsun." beyiti ona hedef gösterir! Daha sonra rüyada kendisine "rüya yorumu bilgisi" verilir. Fazlullah faaliyetlerinin çoğunu rüyalarında aldığı ilham ve vahiyle gerçekleştirmiştir. O rüyalarını yorumladığı *Nevmnâme* adlı kitabını yazmıştır.[9] Âlimlerin, vezirlerin rüyalarını yorumlamaya başlar. Derken kendisine dinî ahkâmı tevil etme yetkisi verilir! Artık tut tutabilirsen, basamakları hızla tırmanır, mehdi, peygamber derken en son Tanrılıkta karar kılar!

Hurufilere göre evrenin üç temel dönemi vardır: Nübüvvet, İmamet ve Ulûhiyet (tanrılık). Peygamberlik dönemi Âdem ile başlamış ve Muhammed'de sonra ermiştir. İmamlık dönemi Ali ile başlamış ve on birinci imam Hasan Askeri ile bitmiştir. Fazlullah ile tanrılık dönemi başlamıştır. Tüm peygamberler "Mehdi" olan Fazlullah'ın habercisi ve müjdecisidirler. Fazlullah'tan sonra gelecek olan "insan-ı kâmil" Fazlullah'a uymak zorundadır. Fazlullah, Musevilerin beklediği "Mesih", Hristiyan ve Müslümanların gökten ineceğine inandıkları "İsa"dır. Fazlullah, gökten inmiş ve kıyamet kopmuştur, dünya ahiret bir olmuştur. Bu nedenle ahiret yoktur. Gerçek ortaya çıkmış ve tüm dinî yükümlülükler kalkmıştır. Böylece Hurufiler tüm ibadetleri harfler ile yorumlayarak, ya iptal etmiş ya da değiştirmişlerdir.

Kur'an'ın sırrı; 29 sürenin başında bulunan huruf-u mukatta'a da gizlidir. Bunların anlamını, –bizim bildiğimizin aksine– muhkem (anlamı açık), Arap alfabesinin geri kalan 11 harfini ise anlamı belirsiz ve yorumlamaya açık (müteşabih) harfler olarak görür. Asıl Tanrı sözü, muhkemattan oluşan bu 14 harftir ve bunlar kendilerini insanın yüzünde gösterir. Hurufilikte insan: "Konuşan Kur'an/Kur'an-ı Natık'tır." Kâğıda geçirilmiş Kur'an ise "Sessiz Kur'an/Kur'an-ı Samit"tir. "Konuşan Kur'an" her an yenilenir, değişir ve kalıplaşmadan yaşar. "Sessiz Kur'an" belirli bir anda kaydedilmiş bir metindir. Hâliyle "Konuşan Kur'an" (insan) daha üstündür.[10]

9 Ardâvirâf, *Ardâvirâfnâme*, çev. Nimet Yıldırım, Pinhan Yay, 2011/İst, s. 51.
10 http://www.dunyadinleri.com/hurufilik.html

Harfler ile varlık ve bilgi arasında irtibatlar kurarak neticeler elde etmeye çalışan İbnü'l-Arabî bu konuya kitaplarında geniş yer ayırmıştır. Ârif olmayanların anlayamayacakları bu bilgiye göre o, varlıkları ilâh, beşer (insan), cinn ve melek olmak üzere dörtlü bir tasnif yapar. Bu mertebelerden ilahî ve beşerî olanlarına üçer harf, diğerlerine ise dörder harfin ait olduğunu ileri sürer. Pek çok ekleme, çıkarmalar yaparak, yani harf oyunlarıyla insanın da Allah gibi ezelî olduğunu keşfeder. İnsanın Allah'ın suretinde yaratıldığını bu ilimle keşfeder! Harflerin çarpımı, toplamı ve bölünmesi gibi bir kısım tekniklerle, Allah'ın bilgisi ile arifin bilgisinin aynı olduğunu buluverir.[11]

İlm-i Huruf

Huruf ilmi; harflerle ve rakamlarla tabiat ve hadiseleri etkileme gücünün bulunduğu veya bunlarla geleceğin önceden bilinebileceğini söyleyen bir ilimdir.[12] Bu Huruf ilmi, tamamıyla Hermetik kültüre, Pisagorculuğa, Kabalaizme, Sâbiîliğe ve Hind menşeli kitaplara dayanır. Hurufilik, MÖ 3. yüzyılda ortaya çıkan Helenistik ve gnostik renkler taşıyan Sır dinlerinde ortaya çıkmıştır. Bu dinler Grek harflerine sayısal değerler yükleyerek birtakım kehanet formülleri geliştirmişlerdir.

Tüm sihir ve büyüler çeşitli rakam ve harflerle oluşan cetvellerle yapılır. Kareli, dikdörtgen, üçgen, altıgen/Davud Yıldızı, Siyon yıldızı şeklinde geometrik şekiller kullanılır. Bunlar İhvân-ı Safâ kanalıyla İslam dünyasına, oradan bâtınîliğe ve oradan da tasavvufa ve diğer Müslümanlara geçmiştir. Kabalacılığa göre Tanrı kendisini belirli sayıda nitelik (Sefirot) biçiminde sudûr ederek evreni yaratmıştır. Onun yaratılış ile ilgili bu teorisinde yer alan hemen her unsuru, İsmailiyye/Bâtınîlikte ve dolayısıyla Hurufilik ve onun etkisi altındaki Bektaşilikte benzer biçimde bulmak mümkündür.

11 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2007, I, 141 vd.

12 Bu ilme "İlm-i havâssi'l-huruf, ilm-i tasarruf bi'l-huruf" gibi isimler de verilir. Tüm bu isimler, harflerin tasarrufta bulunduğunu, çok özel güçleri olduğunu ima etmektedir.

Örneğin şöyle bir sihirli/tılsımlı kare gibi! Buna sihirli denmesinin nedeni: her satır, sütun ve çapraz şekilde sayıldığında sayıların toplamı 15 etmektedir. Bu sihirli karenin içine bu sayıların yerine, bunların ebced değerini veren harfler yıkanmamış bir bez üzerine yazılır ve hamile kadınların ayakkabısına konursa, doğumu kolaylaşır (!)

4	9	2		د	ط	ب
3	5	7		ج	•	ز
8	1	6		ح	ا	و

Yine tablodaki alt, sol dört karedeki sayıların değeri; (3+5+8+1) 17 eder. Bu karenin dışında kalan sayıların değeri ise 28 eder. 17 sayısı birçok kadim mitolojide kutsal bir sayıdır. İhvân-ı Safâ *Risalelerini* 3X17=51 bölüm hâlinde yazmıştır. Beş vakit namazların farzlarının rekat sayısının; 17 olması bu kimselerin teorileri için bir nevi destek olarak görülmüştür. Yine 28 sayısı da Arap harflerinin sayısıdır. Kur'an'da 28 peygamber ismi geçmiştir, vs!

Yine Allah kelimesinin sayısal değeri 66'dır. Buna göre vefkler/sihirli kareler yapılmıştır.

21	26	19
20	22	24
25	18	23

Yapılan muskalara bu rakamların değerini veren harfler yazılır. "İşi altmışaltıya bağladı." tabiri buradan gelir.[13]

Tılsım; bir alfabenin harflerine sayısal değerler verilerek, bazı istek ve arzulara ulaşmak ya da istenmeyen kötü durumlardan kurtulmaya yönelik çalışmalardır. Tılsım, bir kelimenin ya da bir cümlenin peş peşe gelen (ardışık) harflerinin değerini alıp, bu kelimenin ya da cümlenin yerine geç-

13 İbrahim Okur, *Matematik ve İlahiyat*, 2.bas. Bursa/2004.

tığı kabul edilen, bir sayı koymak demektir. Bu genel usule Yahudiler "Gematri", Müslümanlar "Hisabü'l-cümel", ismini verirler. Bu uygulamayı Yahudiler kâhinlikle ilgili hesaplarda kullanmışlardır. Hepinizin bildiği gibi Kabalacılıkta, tılsım ve büyücülük önemli bir yer tutar.

Harflerin ve sayıların olmuş ve olacak hadiseleri sembolik biçimde anlattığı inancı, Şiî-Bâtınî kökenli cefr ilminin doğmasında etkili olmuştur. Önceleri bu sembolleri yorumlama yetkisi sadece Hz. Ali soyuna ait iken, daha sonra sûfîlerce gayb'dan haber verme tekniğine dönüştürülmüştür. Güya bazı sûrelerin başındaki "elif, lam, mim" şeklinde bulunan, "huruf-u makatta" diye bilinen harflerin birtakım ruhani tesirleri var imiş! Bu harfler çeşitli vefkler, tablolar, şekiller içine yazılırsa acayip güçleri olurmuş! Hatta Gulat-ı Şia'nın imamlarından Beyan b. Seman, ism-i azam sayesinde orduları bozguna uğrattığını ve yıldızlara hükmettiğini iddia etmiştir. Biz Sünnîler arasında da olan, "ism-i azam ile yapılan duanın kabul olacağına dair" tüm rivayetler İsrailiyattır. Görüldüğü üzere Müslümanlar da Allah'ı bırakmışlar, Allah'ın isimlerinin böyle kâinatta tasarrufta bulunduğuna inanmaya başlamışlar, Tıpık Mekkeli müşriklerin konumuna düşmüşlerdir.

İhvân-ı Safâ sihir ve tılsım uygulamalarını dinî ilimler arasına sokmuştur. İbn Sînâ harflerin bâtınî/sırrî anlamları olduğunu söyler.

Fârâbî; astroloji ve simyanın abuk-sabuk iddialarını geçerli bir disiplin olarak kabul etmekteydi. Hatta bizzat kendisi, astrolojik bulgularına göre işlerini idare etmeye meyilli müneccimler arasında sayılmıştır.

Yine Hermetik bir düşünür olan Endülüslü Mecritî, *Gâyetu'l-Hekîm*'inde, sihir ve tılsıma dair yazılan tüm eserleri özetlemiştir. Yine Mağribli sûfi Tilimsanî'nin *Şümûsü'l-envâr*'ı ve Nazillili S. Muhammed Hakkı'nın *Hazinetü'l-esrâr*'ı bu tür eserlerin en meşhurlarındandır.

Hadi bunlar filozof, Grek felsefesinden, Hermetik kültürden, Sâbiîlerden fazlasıyla etkilenmişlerdir diyelim. Fakat

Sırru'l-Mektûm adlı astroloji, sihir ve büyü kitabı yazan koskoca kelam âlimi İmam Fahreddin er-Râzî'ye ne diyelim! Düşünün Müslümanların hâlini! İmam böyle yaparsa, cemaat ne yapmaz![14]

Kendisine pek çok majik formüller nispet edilen, "Tılsımlar Sahibi" lakaplı, Kapodakyalı tipik bir pagan olan Apollonius'un yazdığı kitaplara bizim filozoflar, sûfiler, kelamcılar dört elle sarılmışlar. Bu putperestin, Hermes'in kitaplarının orijinalini bulduğuna bütün saflıklarıyla inanmışlar!

Hermetik alanda eser yazanlara göre hakikati bir tek Hermes ve onun çömezleri biliyordu. Yazdıkları tüm majik, sihir, büyü, astroloji, okült ilimler, havâs, ilm-i huruf vs. gibi ne kadar şeytani ilim varsa, bunları Hermes denilen bu mitolojik şahsiyetten ve ona nispet edilen Hermetik Külliyat'tan almışlardır. Çünkü onlara göre tüm kadim filozoflar hikmeti Hermes/Thot'un yazdığı iddia edilen kutsal kitaplardan almışlardır. Hermes/Thot, Mısırlı kadîm hikmet tanrısıdır. Onlara göre Hermes, aynı zamanda İlahî Akıl'dır. Çünkü Hikmet tanrısı Hermes onlara, varlığın sırlarını bildirmiştir. Tabii bizimkiler ona tanrı demezler. Zenciye gül-pembe demek nevinden, ona İdris peygamber deyiverirler, olur biter ve böylece akıl, bilim ve İslam dışı binlerce hurafe İslam toplumuna ithal edilmiştir.

Sûfi Tilimsanî; her bir harfin belli zamanlarda bazı tekniklerle çeşitli yerlere yazılıp, belirli sayılarda okunması sonucunda bu harflerle bağlantılı görevli ruhani varlıklarla temasa geçileceğini, onlardan istikbale dair bilgi alınabileceğini, yine onlar sayesinde bazı faydalar görüleceğini veya zararlardan korunmanın mümkün olacağını söyler.[15]

Pisagorcuların, Hermetiklerin, Sâbiîlerin, İhvân-ı Safâ'nın harfler ile unsurlar arasında kurdukları münasebetin bir

14 Fahreddin Razi bundan başka, "el-Metâlibu'l-Aliyye"sinde ölmüş kimselerin ruhlarından istimdâd edilebileceğini, ziyaret edilen kabir sahibinden ilim, marifet, ahlak alınabileceğinden bahseder. Süleyman Uludağ, "İstimdâd", *Tasavvuf Der.*, Ank/2002, s. 23.

15 M. Emin Bozhüyük, "Huruf" md. *DİA*, C.18, s. 400.

benzerini sûfîler, harflerle Allah'ın isimleri arasında kurmuşlardır. Bunlara göre bazı kimseler sırlarla dolu harflerden oluşan esma-i hüsna sayesinde olağan üstü yetenekler kazanmışlardır. İşte bu kimseler tabiat âlemi üzerinde tasarrufta bulunabilir (!) Böylece sûfîlerin, tılsımcılardan herhangi bir farkları kalmamıştır. Tılsımcılar bunu harflerle unsurlar arasındaki tenasüple izah ederken, sûfîler de yıldızlar ile vefkler arasındaki ilişkiye bağlamışlardır.[16] Sûfîler yıldızlara tapan müşrikler gibi yıldızların, feleklerin bu dünyada tasarrufta bulunduğuna inanırlar. Tüm bunlar, simya[17]cılık, maji ve şamanik uygulamalardır.

Burada sûfîlerin Allah ile insan arasında nasıl aracı, yarı ilahlar edindiklerine dair bir örnek verelim. Onların "et-Tıbbu't-Tam" veya "Rabbü'l-Enva"[18] dedikleri kavramların etrafında biraz dolaşalım.

İşrâkî filozoflara göre "et-Tıbbu't-Tam/Kamil Tabiat": İnsanları idare eden, onları koruyup gözeten ve bilgilendiren yönetici (müdebbir) varlıklardan bir varlıktır. Kamil tabiat, insana hakikati aramasında yardımcı olan ve o insanın ruhî arayış seyrinin sonunda kendisiyle birleşeceği bir semavî rehber, filozofun ruhani ikizidir. Güya Hermes'ten gelen bu Kâmil Tabiat fikrini, Aristoteles, talebesi Büyük İskender'e öğretmiş, o da bu sayede cihan imparatoru olmuştur. Kamil

16 M. Emin Bozhüyük, "Huruf" md. *DİA*, C.18, s. 400.

17 Simya: Hermetizm öğretisinin adeta bir pratiğidir. Simya, yapı itibariyle tamamıyla bâtınidir. O ne tamamen psişik alana aittir, ne de ruhani alana. Bu simyanın, bugünkü kimya ile alakası yoktur. Arap âleminde maddi simyaya genellikle fazla itibar edilmemiştir, hatta bazen o bir nevi büyücülükle bir tutulmuştur. Buna karşılık "Kimya-yı Saadet" adıyla belirtilen "deruni" ve "manevi" simyaya daha çok değer verilmiştir. Simyacılara göre Hz. Ali, simya ilminde bir numaradır. Yine Ebu'l Hasan eş-Şazeli, İskenderiye'deki ikameti sırasında Mısır Sultanının isteği üzerine, hiçbir maddi simya işlemine ve psişik nitelikteki bir vasıtaya başvurmaksızın çok büyük miktardaki adi metali altına dönüştürüvermiştir (!)

18 İşrâkî felsefeye, Sâbiîlikten geçen, "Rabbu'n-Nev, Erbâbü'l-envâ'" (Türlerin Efendileri); her bir varlık, kendi türünü toptan koruyup gözeten ve onların devamını sağlayan manevi varlıklar ya da meleklerdir. Hükmü altında bulunan varlıkların ilk örneği veya arketipleri olan, Türlerin Rableri, ikinci derecede, tali, semavi akıllardır. Bunlar Müdebbir varlıklar olup, müessir varlıklar tarafından vücuda getirilmiş varlıkları idare eden, yöneten ve koruyan varlıklardır.

Tabiat; gizli bilimler, tasavvuf ve tılsım gibi farklı ilim dallarında da kullanılan bir terimdir.

Sûfîlerin baş filozofu Sühreverdî bu Kamil Tabiat'a şöyle yalvarır:

> Ey Efendi Reis,[19] kutsal melek ve ruhanî nefs! Sen benim ruhanî babam ve hakka sığınan manevi atamsın. Allah'ın izni ile eksiklerimi tamamlamak için ilahların ilahı olan Allah'a yalvaran şahsımı idare etmektesin. Allah'ın hakkı için senden, benim için tecellî eden mazharların en güzelini istiyorum. Sen nurlu cemalini bana göster ve gizlilik nurunun elde edilmesi için, ilahların ilahı katında benim için aracı ol. O'nun üzerindeki hakkı için, kalbimdeki karanlık engelleri kaldır.[20]

Mecritî "Ey ruhani (varlık) bana cevap ver." şeklinde yalvararak onunla temasa geçmeye çalışır.

Seyyid Hakîm Muhammed'e göre Kâmil Tabiat ile irtibata geçme imkânı vardır. Bunun için "Temâgis, Ba'deân, Yesevvâd, Vagdâs, Nugnâ ve Gâdîs" gibi, kimsenin anlamını bilmediği bu Kâmil Tabiat'ın isimleri söylenmesi gerekir.[21] Bu kelimelerin, Kâmil Tabiat ile hikemî ve emrî açıdan bir bağlantı ve alakası vardır. Bu alaka sebebiyle harflere, güzel isimlere ve güzel ayetlere boyun eğen krallar gibi, Kâmil Tabiat da bu isimlere boyun eğer. Böylece "Kamil Tabiatı" isteğimizi yerine getirmeye mecbur edebiliriz. Bir ruhani varlıktan, semavi akıldan vs. istekte bulunma ve onu bu isteği yerine getirmeye mecbur etme, diyebileceğimiz bu tür davranışlara azîmet (ç.

19 İbn Nedim: Keldanî ve Sâbiî toplumlarında "re's veya reis" kelimesini, Utarid'e benzeyen bir insan için kullanıldığını söyler. Bu Reis'in ruhu Utarid ile irtibat kurar, onun dili ile konuşur, onun sahip olduğu bilgileri haber verir, ondan istenilen şeyleri kabul eder. Re's; insan ile Utarid arasında bir elçidir. Bu azîmette, Kâmil Tabiat'ın, Utarid'e benzetildiğini görmekteyiz.

20 İsmail Erdoğan, "S. Hâkim Muhammed'in Kamil Tabiat ile İlgili Bir Risalesi", *FÜSBD*, C. 13, Sayı: 2, s. 251-65.

21 Seyyid Hakîm Muhammed'e göre tüm insanların ortak ruhu olan Kamil Tabiat; bir kralın bir şehri idare ettiği gibi; tüm insanların cesetlerini idare eder. Bu yönetici ruh, Allah'ın halifesi konumundaki ruhanî bir insan, manevi bir babadır. Yani bu ruh, müdebbir melekler gibi insanları çekip çevirmede ve onları manevi olarak eğitmektedir. Nasıl ki, şehir içinde ne kadar çok insan olursa olsun bir kral tarafından yönetilmekte ise, bütün insanlar da bir Kâmil Tabiat tarafından yönetilmektedir.

Azâim) denilmektedir. Birçok filozof ve sûfi, azîmetin gerekliliğine inanmaktadır. Sühreverdî'nin yukarıdaki tuhaf yalvarışı da bu tür bir azimettir.

Kâmil Tabiat'tan, azimetle istekte bulunanlara, uykuda veya uyku ile uyanıklık arası bir hâlde, bilgi ve marifet gelmeye başlar, gaybın sırları açılır. Kâmil Tabiat, ait olduğu türü her türlü belalardan korur.

Azâim ilmini bilenler güya cinleri ve şeytanları emri altına alabilirlermiş. Taşköprülüzade ve Kâtib Çelebi, Gazneli Mahmud'un bir kaleyi savaşmadan, azâim'le aldığını söylerler.

***

Cinlerin, şeytanların, perilerin cirit attığı ve Demokles'in kılıcı gibi insanın tepesine dikildiği ve bu varlıkların egemen olduğu bir dünyada, insan güvende olan ve güvenliği sağlayan (mümin) bir varlık olarak yaşaması hemen hemen olanaksızdır! Onların tahakkümü altında ezilir gider. Oysa Kur'an, görünen ve görünmeyen bütün varlıkların Allah'a bağlı olduklarını, O'nun dışında bir hükümranlıklarının bulunmadığını beyan eder. Araplar ve onlardan önceki milletler evreni cinler, sirenler (peri kızları), müzler (ilham tanrıçaları), vs. gibi ruhani, gizemli varlıklarla doldurmuşlardı. Bu varlıkların ya doğrudan ya da bazı insanları kullanarak âlem üzerinde etkin olduklarına inanılıyordu. Kur'an bu verili durumu dikkate alarak, bu varlıkların gerçek olup olmadıklarını tartışmaya açmadan: "Cin yani görünmez varlık olarak inandıklarınızın tamamı Allah'ın hâkimiyeti altındadır. O'nun hükümranlığı dışında onların bir etkisi yoktur. Onların sizin üzerinizde herhangi bir kontrolleri söz konusu değildir." demektedir.

Arapların cin algıları ve şirk mantığı içinde onlara yükledikleri özellikler Kur'an tarafından eleştirilmektedir. Allah müminlere, cin/şeytan/iblis –adı her neyse– gibi varlıkların zarar veremeyeceğini, insanlar üzerinde bir tahakkümde bulunamayacağını beyan eder. (İsrâ/62-5) İnsan zihnini bu düzmece varlıklardan temizlemek Kur'an'ın sürekli ana önceliği olmuştur. Kur'an, Ahkaf/28. ayetinde ve devamında kendi-

lerinden bahsedilen görünmez varlıklara (cinlere) gelmeden önce, görünmeyen bu tür varlıklar hakkında insanların irrasyonel folklorik inançlarını hedef almaktadır. Cahiliye dönemi Araplarının varlığına inandıkları ve yerine göre kendilerinden yardım dilendikleri, yerine göre korktukları görünmez varlıkların düzmece olduğunu ilan etmekte, bu asılsız ümit ya da korku kaynaklarıyla alay etmektedir:

> Allah'ı bırakıp da yakınlık kurdukları ilahlar (varlıklar) kendilerine yardım etseydi ya! Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular. Zira varlığına inandıkları şeyler düzmece ve uydurma şeylerdi. (Ahkaf/29)[22]

Havâs İlmi/İlmü'l-Havâss

Bazı hadiselerin meydana gelişi, eğer sadece nefsanî bir tesir ile olursa sihir, feleklerin yardımı ile olursa yıldız daveti, semavî kuvvetler ile arzî kuvvetleri birleştirmek sureti ile olursa tılsım, bunların dışında başka bir sebeple olursa rekî (ç. rekiye) olarak adlandırılır. Şayet yukarıda belirttiğimiz hadiseler, sadece ruhların yardımı ile olursa buna da azîmet denilir. Eğer azîmet, iyi şeyler için yapılırsa buna azâimu'l-ahmediyye denilir.

Havâs ilmi; nesnelerle harf, kelime ve duaların gizli özelliklerinden faydalanarak gaybdan haber verdiği veya varlıklar üzerinde etkili olduğu ileri sürülen bir ilimdir. Havâs: Bir nesnede bulunup başkalarında bulunmayan tabiat, özellik ve niteliği ifade etmek için kullanılan "hassa" kelimesinin çoğuludur. Allah varlıkları farklı şekillerde yarattığından, her varlığın kendine ait bir havâssı söz konusudur. Ancak bazı varlıkların hassası bilinmekte, bazılarının ki ise, gizli olduğundan bilinmemektedir. Havâs ilmiyle uğraşanlar bu gizlilikleri keşfederek olağanüstü sayılan birtakım işleri yaptıklarını iddia ederler.

İbn Nedim'e göre bazı insanların riyazet yapmak suretiyle ruhanileri etkileri altına alması mümkündür.

22 Şaban Ali Düzgün, "İslam Halk Öğretisindeki Mit ve Efsaneler", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün. Mayıs/2012.

Yine Taşköprüzâde; sıkı bir riyâzat yapan kimsenin nesnelerin gizli özelliklerini öğrenebileceğine ve onları kullanabileceğine inanır. Ona göre bu ilimleri elde etmede etkili olan ya nefsin gücü (sihir), ya feleklerin yardımı (da'vet-i kevâkib) veya semâvî kuvvetlerle yeryüzü kuvvetlerinin mezcedilmesi (tılsım) yahut da nesnelerin gizli özelliklerinden istifadedir. Nesnelerin gizli özelliklerinden faydalanılarak kazanılan gizli ilimlerin gerçekleştirilmesi, ilm-i havâs, azâim ile olur.

Havâs kitaplarına göre harflerin, kelimelerin, isimlerin, duaların ve feleklerin kendine özgü hassalarını bilen kişi, bu bilgiyi kullanmak suretiyle nesnelere hükmedebilir. Hâliyle havâs ilmi; hasmın yenilmesi, gizli hazinelerin bulunması, insanlar arasında sevgi ve nefret duygularının geliştirilmesi, şifa dağıtılması gibi hususlara ve büyücülüğe dönüşmüştür. Bu anlayış zaman zaman savaşa iştirak eden padişah ve kumandanları korumak amacıyla üzerine bazı ayet ve vefkler yazılı gömlekler (tılsımlı gömlek) giymeye, üzerinde çeşitli yazı ve şekiller bulunan madalyon, yüzük ve metal muskalar taşımaya sevk etmiştir.

Yine bu ilmin bir devamı olan Havâssü'l-Kur'an: Kur'an'dan bazı kelime, ayet ve sûreleri belli bir tertibe göre okuyan veya yazan, niyet ve maksadına uygun sonuçlar elde edeceğinden bahseden bir ilimdir. Bu sûfî meşrep kimseler, özellikle huruf-u mukatta'ya, büyük önem verirler. Güya bu harfler pek çok sırrın kapısını açan birer şifredir. Bu kimseler, harflerle varlıklar arasında kurdukları münasebetin bir benzerini, harflerle esma-i Hüsna arasında da kurmuşlardır. Sırlarla dolu harflerden oluştuğuna inandıkları esma-i hüsnayı vird edinen kimselerin olağanüstü yetenekler kazanıp, kâinatta tasarrufta bulunabileceğine inanırlar.[23]

İbn Haldûn; "ilm-i esrar/huruf-u esrar"ın ilk defa haddi aşan sûfîlerle İslam dünyasında görüldüğünü söyler. Bunlar; yıldız ve burçların ruhlarının, ilahî isimlerin yansımaları ve görüntüleri olduğunu, harflerin tabiatları ve sırlarının da bu

23 Mustafa Öztürk, *age*, s. 419.

isimlere sirayet ettiğini iddia ederler. Esmau'l-husna ve ilahî kelimeler ile ruhların (rabbani nefislerin) tabiat âleminde tasarrufu sağlanır.[24] Bu harflerin tasarruf etmesindeki sır; onların taşıdığı sayısal değerde yatar. Sayılardan ve harflerden yapılan vefkler ile birtakım tılsımlar ve büyüler yapılır. Güya yıldızların nefsleri/ruhaniyetleri semadan aşağıya indirilerek, onlar birtakım suretlere veya sayısal nispetlere bağlanarak tabiatta tasarrufta bulunulur, vs.

Havâssa dair, halk arasında huruf, tılsım ve sihir konusunda en tanınmış eser, Endülüslü Ahmed b. Ali el Bûnî'nin *Şemsu'l-Maarif* isimli eseridir. Bu eser, tam bir büyü, sihir ve tılsım kitabı niteliğinde olup, binlerce büyü tarifi içermektedir. İçinde harflerin çeşitleri ve sırları, besmele, esma-i hüsnâ, ism-i a'zam, sûre ve duaların havâssı, faydalı vefk ve tılsımlarla, cefr ve kutsal taşların havâssına yer verilmekte, ayrıca hassalardan faydalanmak suretiyle zehirlerden korunma, haşeratın uzaklaştırılması, düşmana galip gelme, hastalıklardan şifa bulma ve sevdiği bir kimseyi kendine bağlama gibi işlemlerin nasıl yapılabileceği izah edilmektedir.

Müslüman (!) büyücüler; baş ağrısından sara hastalığına, nazardan cin çarpmasına kadar her derde deva büyüler hazırlamışlardır. Kimisinde Allah'ın güzel isimleri, kimisinde de huruf-u mukatta'a kullanılmıştır. İstek ve arzuların yerine gelmesi için vefklerden muskalar yapılmıştır. Azimet denen muska türünde ise; cinlerden ve ricalü'l-gayb denen "Üçler, yediler, kırklar" gibi her yerde olabilen görünmez evliyalardan yardım istenmektedir. Yine bunlarda "Cünnetü'l Esma/ esma kalkanı" denilen, Hz. Ali'ye atfedilen "Kaside -i Ercüze" isimli bir şiirin duaya dönüştürülmüş şekli mevcuttur. Bu şiirde güya Hz. Ali gelecekten haber veriyormuş. Bu Kaside-i Ercüze'de Allah'ın İsm-i Azamı yerine geçtiği söylenen "Ferd, Hayy, Kayyum, Hakem, Adl ve Kuddüs" gibi altı ismi yer alır. Cünnet-ül Esma'daki altı ismin harflerinde bulunan (ebced hesabına göre) sayısal değerleri daire şeklindeki vefkin en dış katmanına yazılır. Vefkin dışına da bu altı ismin Süryanice

24 İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 720.

karşılıkları yazılır. Bu vefkin insanları her türlü kötülükten koruduğuna inanılır. Nazara, büyüye ve cinlere karşı yazılarak evlere asılması ya da muska yapılıp kişinin üzerinde taşıması yeter. Bu Kaside-i Ercûze ve Cünnetü'l-esma'dan başka pek çok vefkler, muskalar vardır. Mesela "Ha, Mim"den yapılan vefki üzerinde taşıyan kişinin tüm zor işleri kolaylaşırmış. Yine Ebced isminin vefki, taşıyan kimsenin kötü ahlakını güzelleştirirmiş! "Veli" isminin vefki insanların bir araya toplanmasını sağlarmış. Yine Ahmed er Rufai'nin hazırladığına inanılan bir diğer vefk de nazara ve büyüye karşı taşıyanları korurmuş.

Tam Alaattin'in Sihirli Lambasındaki gibi! Ne dilersen dile benden!

Said Nursi'nin de Onsekizinci Lem'a'da, kendi kitaplarına ve kendisine işaretler bulduğu yukarıda bahsedilen Kaside-i Ercûze'dir. Ki bu kasideyi azimet ilmiyle uğraşan bir muskacı şarlatan yazmış sonra da bunu Hz. Ali'ye isnat etmiştir.

Okült İlimler

Okült ilimler sıra dışı yollarla yani bilimsel temellerden yoksun yöntemlerle gaybın araştırılması demektir. Diğer bir deyişle okültizm, hakikatin bilgisine tecrübî ve akli yöntemlerle değil, kehanet, simya ve astroloji gibi birtakım olağan dışı yöntemlerle ulaşılabileceğini savunmaktadır.

Okültizm, mahiyeti tam olarak bilinemeyen konularda, ruhi yetenekleri kullanarak veya ruhlar âlemi ile ilişki kurarak duyular ötesi varlık ve olaylardan haber verilebileceğini veya olağanüstü işler yapılabileceğini iddia eden yeni dinî akımlar için de kullanılmaktadır. Örneğin evrendeki oluşum ve olayların bir rastlantı eseri olmayıp sayısal bir düzen içinde meydana geldiğini iddia eden Nümeroloji de okülist ilimlerdendir.

Sihir

Bir şeyin sihir özelliği taşıyabilmesi için bir büyücünün vasıtasıyla gerçekleşmesi, cin, yıldız ve felek gibi vasıtaların kullanılıyor olması gerekir. Çünkü sihrin mahiyetinde hile ve

aldatmacanın yanı sıra ilahî iradenin dışında gerçekleşen bir gücün varlığına olan inanç ve kötü niyet vardır.

Sihir hususunda İslam âlimleri arasında iki farklı görüş vardır. Ehl-i Sünnet'in büyük çoğunluğuna göre sihir bir gerçekliğe sahipken Mutezile ve İsferayînî'ye göre bir aldatmaca veya illüzyondan ibarettir.

Bu ikinci kesim ruhani olan bütün varlıkların da Allah'ın yaratma ve emrine tabi olduğunu söylerler. Çünkü; Allah'ın dışında kâinat üzerine tesir icra edebilecek ve nesneleri etkileyebilecek ya da insanın irade ve kaderi üzerinde belirleyici olabilecek başka bir gücün varlığını kabul etmek ve buna inanmak Allah'a ortak koşma anlamına gelir.

Sihrin bir gerçekliğinin olmadığını savunanlar *"Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı."* (Bakara/102) ayetini şöyle tevil etmişledir: Karı ile kocanın birbirinden ayrılmasını, sihrin etkisiyle gerçekleşen bir durum olarak değil; eşlerden birinin sihrin ayrılıkta bir etken olmasına inanması ve bu yüzden de kâfir olmasıyla açıklamışlardır. Nitekim dinden çıkma durumunda eşinin nikâhı da ondan düşmüş olmakta ve ayrılık gerçekleşmektedir.

Sihrin sosyolojik bir olgu olarak var olması demek; onu meşrulaştırmaz. Zira din, ne sihri ne de sihirle uğraşmayı ve öğrenmeyi onaylar. Sihrin tesiri, daha çok sihirle uğraşan kimsenin marifeti ve kişisel yetenekleri ve bir de kendisine sihir yapıldığına inanan kişinin ruh hâli, sihrin gerçekliğine inanması vs. belirleyici olmaktadır.

> İslam bir sorunun çözümü için bir büyücüye gitmeyi ve yardım istemeyi, sakınılması gereken yedi büyük günah arasında sayarak, hoş görmemiştir. Bir büyücüye gitmek ve ondan yardım istemek büyü eyleminin kendisi gibi görülmüştür. Çünkü bir sorunu çözümü için bir büyücüye gitmek büyüye inanmak, büyücünün fayda ya da zarar verebileceğine inanma anlamına gelmektedir.[25]

25 Mehmet Kenan Şahin, "İslam ve Okültistik İnançlar: Dini Açıdan Okültistik İnançlar", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün., Mayıs 2012.

Sihir ve kehanetin mutlak olarak yasaklanmasının bir diğer sebebi de insanların Allah'a mahsus olan çeşitli nitelikleri sihirbazlara ve kâhinlere nispet etmeleridir.

Kehanet ve Fal

Gaybdan haber vermek, falcılık etmek ve bakıcılık gibi anlamlara gelen kehanet, İslam öncesi Araplar arasında oldukça yaygın ve itibar gören bir uğraş alanıdır. Cahiliye Arapları, ihtilafların çözümünde, rüya tabirinde, kayıpların bulunmasında, zina, hırsızlık ve cinayet gibi adli suçların tespitinde kâhinlerden yararlanılırdı.

Cahiliye Araplarında kâhinlere duyulan saygı ve güvenin arkasında ise onların fizik ötesi âlemle irtibatlı olduklarına; cinlerle temas içinde olup gaybı bildiklerine duyulan inanç yatar. Cahiliye Araplarına göre şiir ve kehanet cinler âlemi ile ilişkili bir sanattır. Şairlerin şiirinde, kâhinlerin geleceği öngörmelerinin arkasında görülmeyen bir güç olarak cinler vardı. Cinler seçtikleri kişilerle irtibatta olur ve onlara sihirli sözler verirdi.

Fahreddin er-Râzî, kehaneti nefislerin özelliğinden kaynaklanan (fitrî) ve azâim (cinlerle irtibat kurma), davetü'l-kevâkib (yıldızlarla temasa geçme) gibi sonradan kazanılmış (müktesep) olmak üzere ikiye ayırır.

İbn Haldûn ise kehaneti, insan nefsinin beşeriyetten arınıp daha yüksek bir ruhaniyet ile ilişkiye geçme özelliğine sahip olması şeklinde tanımlar. Ona göre bunun en ileri noktasında peygamberler yer alırken; peygamber olmayanlar ise hayvan kemikleri, kafiyeli sözler, kristal kaplar vs. kullanarak soyut varlıklar ile irtibat kurmaya çalışırlar.

Görüldüğü üzere İbn Haldûn'un yaklaşımına göre peygamberler kâhinlerin büyükleridir. Oysa Hz. Peygamber, kehaneti yasaklamıştır. Kâhinlere gitmeyi ve onlara danışmayı: "Kim bir kâhine gider ve onun söylediklerini tasdik ederse, Muhammed'e indirilenden (Kur'an'dan) uzaklaşmış olur." (Ebû Davud, Tıp, 21) sözleriyle vahyi inkâr olarak görmüş ve büyük günahlardan biri olarak addetmiştir. Çünkü kehanet,

gaybdan haber verme ile ilişkili bir uğraştır. İslam itikadına göre gaybın anahtarı Allah'ın elindedir. Peygamberler dahi kendilerine vahiy ile bildirildiği kadarıyla gayba aşina olabilir.

Cahiliye Araplarında kâhin veya arraf, bir bakıma tanrılık, bir bakıma peygamberlik vasfı taşıyan bir şahsiyet olarak görülmüştür. Gaybdan haber verme temeli üzerinde oturtulan bu sanat, kendisini, vahye ya da nübüvvete alternatif olarak görüldüğünden dolayı Hz. Peygamber onlara başvurmayı şiddetle yasaklamıştır.[26]

Cahiliye döneminde bazı kâhinler kendilerinin özel cinleri ve şeytanları olduğunu, bunlar yardımıyla semadan haber aldıklarını iddia ederlerdi. Bu tutumlarıyla onlar, cinleri Allah'a ortak koşmuş (Enam/6) oluyorlardı.

Falcılık da kehanet gibi gelecekte ne olacağını bilme girişimidir. Bir falcının –şeytanları araç olarak kullansa bile– gaybı bilebileceğine inanmak Allah'ın sahip olduğu bir sıfatı bir insanın sahip olduğunu kabul etmek ve de iddia etmek anlamına gelir. Bu durum ise insanı şirke kadar götüren büyük günahlardan biridir.

Allah: "*Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır.*" (Şuara/221)" buyurmaktadır.

Allah, cinlerin gaybı bilmediklerini (Sebe/14) kesin bir dille ifade etmiştir.

Okülistik inançlara sahip olanlar cin ve şeytanlar aracılığıyla gaybın bilinebileceğine inanmışlardır. Ancak Kur'an bu telakkiyi bütünüyle değiştirmiştir; cinlerin Allah'ın iradesine tabi olduğu ve Allah'ın kudreti ve hâkimiyetinin dışına çıkamayacakları açıkça bildirilmiştir.

Pek tabii ki, İslam'ın tüm bu yasaklamalarına rağmen bu cahiliye zihniyeti tekrar hortlamış, bu sefer de Kur'an ile fala

26 Faruk Sancar, "İslam ve Okültistik İnançlar", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün., Mayıs/2012.

bakılmaya başlanmıştır. Bu "Kur'an Falnameleri" şöyledir: Bir işin hayırlı olup olmadığını anlamak için abdest alınır, "gaybı ancak Allah bilir." denilir, Kur'an sahifeleri rastgele açılır, çıkan sayfadaki ilk harfe bakılır, bu harfin hangi ayete işaret ettiği belirlenir ve bu ayetin anlamı fala esas alınır. Bir başka yöntemde ise; açılan sayfadaki Allah isimleri sayılır, sonra bu sayı kadar sayfa açılır. Bulunan sayfada söz konusu sayı kadar satır sayılır. Bulunan satırın ilk harfi esas alınarak ilgili ayetler tayin edilir ve fala geçilir. Zar ile yapılan yöntemleri de vardır. Ayrıca Mevlanâ'nın *Mesnevî*'si, Sadi'nin Gülistan'ı, Yunus Emre'nin *Divan*'ı açılarak da yapılan tefe'üller vardır.[27]

Astroloji

Astroloji yıldız, ay ve güneş gibi gök cisimlerinin konum ve hareketlerinin bir mana ifade ettiğini ve bu sayede gaybın deşifre edilebileceği inancına dayanır. Cahiliye kâhin ve sihirbazları, feleklerin konumundan yeryüzündeki olaylara ilişkin hüküm çıkarırlardı.

Cahiliye Araplarının astroloji anlayışını Sâbiîlik ve Hint astrolojisi şekillendirmiştir. Astrolojiye ait bu eserler Emevîler döneminde Arapçaya çevrilmiştir. Emevîler asabiyeti hortlattıkları gibi, Cahiliye kehanetini ve falcılığını da hortlatmışlardır.

Sâbiîlere göre yeryüzünde meydana gelen olay ve olgular gök cisimlerine bağlı olarak oluşmaktaydı. Gök cisimleri tıpkı insanlar gibi akla ve nefse sahip canlı varlıklardı. Tanrı'nın nesnel âlem üzerinde doğrudan bir etkisi yoktu. Tanrı; felekler aracılığıyla nesnel âleme müdahale ediyordu. Dolayısıyla nesnel âlemde yaşayan bir varlık olarak insan, doğrudan Allah'ın müdahalesine açık değildi. Allah-insan ilişkisini düzenleyen varlıklar bu gök cisimleriydi.

Astrolojiye (insanın geleceğine dair bilgiler elde etmek için yıldızlardan hüküm çıkarma ilmine) *"ilm en-nücûm et-ta'limî"* denmiştir. Osmanlılardaki "Yıldıznameler" işte bu ilmin devamıdır.

27 İbrahim Okur, *Matematik ve İlahiyat*, 2.bas. Bursa/2004.

İnsan hayatı üzerinde Allah'ın dışında gök cisimlerinin bir tesiri olduğu kabul etmek apaçık tevhide aykırıdır.[28]

Cifr ve Ebced

Cefr/cifr; kelime anlamı itibariyle oğlak derisi demektir. Cefr ilmi bir oğlak derisinin üzerine yazılmış bulunan yazılardan veya sayı ve harfleri deri üzerinde yayıp gruplandırmak suretiyle gelecekte vuku bulacak olayları bilmeye çalışmaktır.

Güya bu ilmin temellerini Hz. Ali atmıştır. Bu ilim Kur'an'ın tevilinin yanı sıra Ali'nin torunlarına aktardığı gaybi ve bâtınî ilimleri de içermektedir. Ali bu ilimleri Peygamber'den öğrenmiş ve insanların muhtaç olduğu tüm bilgileri cefr adı verilen bir oğlak derisi üzerine yazarak iki eser telif etmiştir. Bu oğlak derisi üzerinde Ehl-i Beyt'in gelecekte ihtiyaç duyacağı tüm bilgiler mevcutmuş (!) Geçmiş ve tüm geleceğin bilgilerini içeren, problemlere çözüm yolu gösteren bu kitaplar yalnızca Ehl-i Beyt imamlarının çözebileceği şifrelerle doludur. Çok tabii ki bunların küllisi yalandır. Bunlar evrenin sırlarının sayılarda gizli olduğunu iddia eden Pisagorculuğun, Hurufiliğe dönüşmüş şeklidir.

"el-Câmi'a, Sahifetü'l Feraiz, Mushaf-ı Fatıma" gibi isimler verilen cefr (cifr) ilimleri, bilhassa Ali'ye ve torunlarından Câfer Sadık'a nispet edilmiştir. Güya Câfer-i Sâdık da Câbir b. Hayyân'a Cefr ilminin yazılması görevini vermiş ve İsmailiyye Şiası'ndan dilediği kimselere öğretmesini emretmiştir. Dâvûd'un Zebûr'u, Musa'nın Tevrat'ı, İsa'nın İncil'i, İbrahim'in sayfaları, nebîlerin, vasîlerin ve İsrailoğulları âlimlerinin bilgilerinin saklı olduğu bu ilim, geçmişin ve kıyamete kadar bütün geleceğin ilmini kapsadığı kıyamete kadar gerçekleşecek bütün olayların, olmuş ve olacağın, "kaza ve kader"e dair bir ilim olduğu ve insanların ihtiyaç duydukları ve karşılaşılması muhtemel her şeyin bilgisinin mevcut olduğu harflerin ilmidir. Bu ilim, Hermes'ten (Hz. İdris) tevârüs etmiş![29]

28 Mehmet Kenan Şahin, "İslam ve Okültistik İnançlar: Dini Açıdan Okültistik İnançlar", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, İnönü Ün. Mayıs 2012.

29 Yusuf Benli, "Gnostizmin Şia'nın İlk Oluşumuna Etkileri Meselesi", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, 25-27 Mayıs 2012-Malatya.

Şia geleneğinde gaybî haberler, sihir ve simya alanında pek çok eser Câfer Sâdık'a atfedilmiştir. Câfer Sadık'ın, gelecek olayları gizli bir şekilde önceden söylemiş olduğu iddiası sebebiyle, pek çok Şiî, diğer bâtınî marifetlerle, özellikle simya biçiminde tezahür eden kimya gibi, sihirbazlık, gözbağcılık, ilm-i nücum gibi gizli ilimlerle ilgilenmiş, müstakil kehanet kitapları Ehl-i Beyt imamları namına yayılmıştır.[30]

İbn Haldûn *Mukaddime*'sinin 54. faslında cefr ilmi hakkında bilgiler verir. İnsanların geleceklerini bilmek için, bu mesleği geçim vasıtası yapmış kimselere gittiğini, bu cefircilerin dükkânlar açtıklarını ya da yol kenarlarına oturarak kendilerine akıbetlerini öğrenmek için başvuran bu aklı kıt kimselerin gelecekleri hakkında kehanette bulunduklarını anlatır.

İbn Teymiyye ve Şâtıbî'nin de belirttiği gibi cifr hesabını kullanarak birtakım çıkarımlar yapmak, İslam'ın ilk nesillerinin hiç bilmediği, Yahudi Kabala kültüründen sızmış bir anlayıştır. Dolayısıyla bu hesapla yapılan yorumların hiçbirisi, Kur'an tefsirinde kullanılmamalıdır, bu yorumların hiçbir tefsir değeri yoktur.

Daha sonraları cefr ilmi ile ilm-i huruf birleştirilmiş, ona da ilm-i nücûm/astroloji ilave edilerek tam bir cadı kazanı kaynatılmıştır. "İlm-i Esrâr, İlm-i Havâssi'l-huruf" gibi şeytanat ilimleri/demonoloji gibi İslam dışı ne kadar şey varsa bu kazanda pişirilecektir. Kimi zaman gayb âlemine ait bilgileri elde etmeye çalışan şeytan gibi, "racmen lil-gaybi", gaybı taşlayacaklardır. Kimi zaman da geleceği bilme işine girişip, ilahlığa soyunacaklardır. Kehaneti ve kâhinliği geri getireceklerdir.

Ebced'e gelince; Arap harflerine Nabaticedeki sıralanışına göre sayısal değerler vermeye denir. Ki; ebced sayı sistemine göre harflerin sıralanışı İbranice ve Âramicenin etkisiyle oluşmuştur. Ebced harflerinin "Ebced, hevvez, hotti, kelemen, se'fes, karaşet, sehaz ve dazağ" şeklindeki sıralanmaları bu

30 Yusuf Benli, "Gnostizmin Şia'nın İlk Oluşumuna Etkileri Meselesi", İnönü Ün., *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, 25-27 Mayıs 2012-Malatya.

dillerdeki sıralamaya göredir. Harflerde ve sayılarda doğayı ve olayları etkileme gücü olduğu şeklindeki batıl inanç tamamıyla eski kültürlerden bizimkilere geçmiştir.

Söz konusu Arap harflerine verilen sayısal değerler tamamen keyfi olarak seçilmiş olup, bunun herhangi bir mantıklı açıklaması yoktur. Niçin Kef'in değeri 20'dir de Kaf'ın 100'dür? Hatta ebced hesabındaki harflerin sayı değerleri, hesaplanışındaki farklılıklara göre bildiğimiz ebcedin "el cümelü'l-kebir, ekber, sagir ve asgar" gibi dört değişik biçimi vardır! Örneğin bilinen ebced hesaplamasından farklı bir diğer hesaplama yöntemine göre "elif" harfindeki her bir harfin değeri tek tek hesaplanır ve (1+30+80) 111 sayısı bulunur. Bir diğer hesaplama tekniğinde ise "elif" harfinin sayısal değeri 1'dir. Bir ise "Vâhıd" demektir. Onun da sayısal değeri; (6+1+8+4) 19'dur. Vs. Yani kişinin istediği değeri bulabilmesi için yapılan seçimler tamamen keyfidir. Zaten sihir ve büyücülükte kullanılması da şarlatanlığa çok müsait olduğundandır.[31]

Ebced hesabı; evrenin sırlarının harf ve sayıların gizemlerinde yattığına inanan bâtınî ve kadim kültürlerden tevarüs etmiştir. Harf sembolizmi ve sayı fetişizmidir! Ebced, İbrani/Süryani, Grek/Latin harf-sayı sistemlerinden Hurufilere geçmiş bâtınî/ezoterik bir ilimdir.

Romalı bir vatandaş Neron ile "öz annesini öldürdü." kelimelerinin sayısal değerinin eşit olmasından, Neron'un annesini öldürmüş olabileceği kehanetinde bulunmuştur. Bir başkası Roma'nın sayısal değerinin 948 olmasından hareketle, Roma'nın bu tarihte yıkılacağını söylemiştir.

İncil'deki, "canavarın sayısı 666'dır." ifadesinden dolayı, Hristiyanlar bu sayının Deccal'i simgelediğini düşünürler. Neron, Diocletianus gibi zalim imparatorlarının ebced değerleri 666'ya denk getiren hesaplar yapmışlardır. Ya da: Bir Katolik gizemci Martin Luther'in Deccal olduğunu ispat etmek için onun adını 666'ya denk getirdiler. Buna karşılık olarak da Papa'yı Deccal'e denk getiren hesaplar geliştirdiler. Bun-

31 Mustafa Uzun, "Ebced" md., *DİA*, C. 10, s. 68-70.

lara daha pek çok tuhaf örnek verilebilir.[32] Biz de de Allah=hilal (66), amel=ilim (140), tevbe=peşiman (413) gibi şaşırtıcı eşitlikler olduğu bu sayı canbazları tarafından gösterilmeye çalışılmıştır.

İspanyol Yahudi mistikleri Kabalacılardan büyük ölçüde etkilendiği bilinen İbnü'l-Arabî'yi yine bütün şeytanî işlerde baş aktivist olarak yer aldığını görmekteyiz. Hurufiliğin Kuzey Afrika'daki en önemli temsilcisi İbn Tumert'tir. Onun etkisiyle cifr ilmi Kuzey Afrika'daki sûfilerce benimsenmiş ve yayılmıştır. Onun parlattığı "ilm-i esrarı'l-ulum ya da ilmü havâssi'l-huruf" İbnü'l-Arabî'nin dikkatini çekmiştir. İbnü'l-Arabî, harflerle varlıklar arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu iddia etmiş, harflerin sırlarına vakıf olan birinin gelecekte meydana gelecek olayları bilebileceğini savunmuş ve buna *Futûhât*'ında genişçe bir şekilde yer vermiştir.[33] Ona göre harfler ilmi evliya ilmidir.

Bu ekolü daha sonraları, şeyhlerin türbelerinden feyiz almak için şehir şehir dolaşan, tam bir mezarcı ve hurafeci olan Nablûsî devam ettirecek, onun bıraktığı yerden de Said Nursî devralacaktır.

Tasavvufî/işârî tefsirde, cifr hesabına dayanarak bazı kelimelerin bazı şahıslara ya da olaylara işaret ettiğine dair yorumlar yapılır. Harflerin gizemli varlıklar olduğu inancı ve Cifr hesabıyla Kur'an'dan işaret çıkarma, İbnü'l-Arabî ile yaygınlık kazanmıştır.

Yine bir başka sûfî İsmail Hakkı Bursevî, *Esraru'l-Huruf* adlı bir ebced harfleri ile ilgili eser yazmıştır.

Bu şeytanat ilminin bir diğer meraklısı da Niyazi Mısrî'dir (ö. 1694). Tefsirinde yöntem olarak bu ilmi kullanarak, Hz. Hasan ve Hüseyin'in de peygamber olduğunu keşfetme başarısını göstermiştir.[34] Mısrî, bu falcılık işinde bazen Kur'an'ı da alet eder. Karşısına çıkan ayetten, ebced hesabına göre birta-

32 İbrahim Okur, *Matematik ve İlahiyat*, s. 222-30.
33 Metin Yurdagür, "Cefr" md. *DİA*, C. 7, s. 216.
34 Mustafa Öztürk, *Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Te'vil Geleneği*, s. 287.

kım hesaplar yaparak falcılığa girişir![35] O; cifrle, ebcedle ayetlerden işaretler çıkarmayı o kadar ileri götürür ki, karşılaştığı sıradan olaylar ve şahıslar için bile ayetleri kullanmaktan çekinmez. Örneğin Yunus, Hasan adındaki iki arkadaşının ve Balıkçı Hüseyin'in karısının vefat tarihini ve bunların ölümüne Karabaş adında hoşlanmadığı bir şeyhin sebep olduğunu; ayrıca padişahın validesinin kendisini zehirlemeye teşebbüs edeceğini, ancak buna muvaffak olamayacağını çıkarır.[36] Çok tabii ki, bu şarlatanın ebced hesapları birbirini tutmaz. Tutsun diye bazen harflerin değerleriyle oynar, bazen kelime ekler, bazen çıkarır.

Bu şarlatan, kendisini hatmü'l-evliyâ ilan eder! Her türlü tasarrufa kudretinin bulunduğunu, hatta kendisinin peygamber olduğunu, kendi başına gelecek ve ileride olacaklar hakkında vahiy aldığını, Kâbe'nin ayağına gelerek kendisini tavaf ettiğini ileri sürer ve şöyle der: "Allah, düşmanlara rağmen beni kendi beytine sâhib-i hâne kıldı. Ben evvel hac niyetine çıkmış idim. Hac edeyim deyü, ol zalimler mani oldular. Şimdi Kâbe her sabah ve akşam benim topuklarımı tavaf eder, ayağıma yüz sürer."

Kendisinin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde anıldığını, dolayısıyla İsa ve Mehdî olduğunu savunur. "İsa benim." der. "Adam öldürmek, çiçek çıkartmak, sıtma, tâun ve türlü hastalıklarla öldürmek benim elimden gelir." gibi iddialarda bulunur.

Kendisine gelen melek "Allah sana selam eder ya Resûlallah." demiştir. "Ey müslümanlar, nice ideyüm? Her ne kadar ketm ile tekayyüt ettim ise, vahy-i ilahî beni halime komayup ifşâ ettiriyor."

"Ey Mısrî, sen peygamberim dersin, peygamberlerin hangisi senin gibi şetm etti/sövdü, küfretti? Tüm rezillikler sende toplanmış." şeklindeki itiraza şöyle cevap verir: "Sâir enbiyâ benim evladımdır... Onlara câiz değildir, bana câizdir."

35 Niyazi Mısri, *İrfan Sofraları*, çev. Süleyman Ateş, s. 126-7, nak. Mahmut Ay, "İşari Tefsiri Yeniden Düşünmek", *İÜİFD*, 2011/24, 103-48.
36 Mahmut Ay, "İşari Tefsiri Yeniden Düşünmek", *İÜİFD*, 2011/24, 103-48.

Niyâzî'nin bir diğer iddiası ise, kendisinin zehirlendiği ve karnında yılanların dolaştığıdır. Bu sebeple, karnında bulunan yılanların herkesçe bilinmesi, kaç tane olduğunun sayılması için ölümünden sonra karnının yarılmasını vasiyet etmiştir.[37]

Niyâzî-i Mısrî gibi tıbbî tedâviye muhtaç birinin söz ve düşüncelerinin ülkemizdeki dinî ve tasavvufî düşünceye bu kadar etki etmesi şaşılacak bir durumdur! Onu; ileride gelecek büyük ebcedçi Said Nursî'nin öncülü, habercisi olarak görebiliriz.

Yine Kadıyaniliğin kurucusu Gulam Ahmed Kadıyânî, mehdiliğini ilan ederken, isminin ebced hesabına göre 1300 olduğunu ve bu yüzyılın müceddidi olduğunu savunmuştur.

İşte özetle; cefr ve ebced adı verilen rakam değerli harf sistemiyle, olayların zamanını, yerini, durumunu, sırrını keşfetmek için yapılan bu işe hurafecilik denmektedir. Bu İslam'ın yasakladığı kehanet göstermenin, kâhinliğin bir diğer şeklidir. Mesela İbnü'l-Arabî ebced hesabıyla Mehdi'nin H 683 yılında geleceğini söylemiş, lakin bu kehanet tutmamıştır. Kimisi Deccal'in H 743 yılında zuhur edeceğini, kimisi İsa'nın 698 yılında ineceğini söylemiş olmasına rağmen hiçbiri tutmamıştır.

İbn Abbas (ra), bu ilmi (!) bir şekilde sihir saymış ve bu hesabın şeriatta yeri yoktur demiştir. Kur'an'a göre gaybı Allah'tan başka kimse bilemez. Gaybın bilgisine ulaşmaya çalışanları Allah; "şeytan, şeytanlığa soyunmuş kişiler" olarak nitelemiştir. (Mülk/5)

Said Nursî ve Cifr-Ebced ve Hurufilik

Said Nursî, İslam'ın kesinlikle onaylamadığı bir hurafe olan Ebced ve Cifr ilmine çok fazla müracaat etmiştir. Cefr'i müstakil bir tefsir yöntemi olarak benimseyen Said Nursî, "cefr-i tevafuk" metodunun Kur'anî icazın bir iktizası olduğu-

37 Ferhat Koca, "Osmanlı Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi", *GÜÇİFD.*, 2002/1, s. 73-131.

nu ileri sürer. Cefr ve ebced hesabının her zaman ve zeminde makbul ve geçerli bir ilmî prensip, edebî bir kanun, hatta gaybın anahtarı olduğunu ileri sürer.[38] Ancak Gazâlî'nin de belirttiği gibi; harflerin belli anlamlar ve sayısal değerler ifade ettiği konusunda hiçbir tutarlı ve ilmî bir delil yoktur.

Said Nursî cefr-i tevafuk tekniğini ayetlere tatbik etmiş ve geleceğe dair pek çok kehanette bulunmuştur. Said Nursî, tıpkı Şiîler gibi, gaybdan haber veren emsalsiz bir şahsiyet olarak gördüğü Hz. Ali'nin manevi tebşir ve takdirine mazhar olduğunu, onunla kurduğu özel bağ sayesinde bu lütuflara nail olduğunu iddia eder. *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* adlı eserinde cefr-i tevafuk yöntemiyle yorumladığı pek çok ayette sadece kehanette bulunmamış, hem kendisine, hem de yazdığı *risalelere* pek çok işaretler de bulmuştur.

"Allâh, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ve ne batıya ait olmayan mübârek bir zeytin ağacı(nın yağı)ndan yakılır. (Öyle mübârek bir ağaç) Ki, neredeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl, parıldır. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir." (Nur/35) ayetinden Said Nursî bakın neler bulur:

- مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ayetinin cifr hesabıyla 998 etmektedir ve "Risaletü'n-Nur" –şeddeli nun, iki nun sayıldığından– tam tamına tevafukla ona işaret eder.
- كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ Hz. Ali Kaside-i Celcelûtiye'sinde Risalei'n-Nur'a bakarak ve ona işaret ederek demiş: "Ekıd kevkebî bi'l-ismi nûran" Ben tahmin ediyorum ki, Hz. Ali'nin bu işareti, bu nur cümlesinin remzinden mülhemdir. Bu ayet, 546 edip, Risale-i Nur'un adedi olan 548'e gayet az ve sırlı iki farkla işaret etmektedir.

Said Nursî'ye göre Eğer مِن شَجَرَةٍ 'deki ة duraklardaki gibi ـه sayılsa 598 ederek tamı tamına Resail-in Nur ve Risale-

38 Said Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s. 80.

ın Nur'un rakam değeri olan 598'e denk düşmekle beraber "من فرقان حكيم" rakam değerine sırlı bir tek farkla işaretli bir uyum sağlayarak hem Resail-in Nur'u kendi içine katar, hem de Risale-in Nur'un "Furkan-ı Hakîm'in bereketli bir ağacı" olduğunu gösterir. Eğer من شجرة 'deki ة ,ةolarak kalsa, o vakit makam-ı cifrîsi 993 eder, uyuma zarar vermeyen pek az ve sırlı beş farkla Risalet-ün Nur'un rakam değeri olan 998'e uyum gösterir. Anlamı da uyumlu olduğu için ayet bu isme işaret eder."

Açıkça anlaşılıyor ki, Said Nursî'nin kitaplarına *Risale-i Nur, Resail'in-Nur, Risaletü'n-Nur ve Risalei'n-Nur* diye farklı adlar vermesi, istediği rakamları denkleştirme amacına yöneliktir. Said Nursî, rakamları denkleştirmek için cümlenin yapısını bozabilmekte, harfleri düşürüp, ilaveler yapabilmektedir. Mesela رسالة النور kelimesindeki ل harfini ن'a çevirmiştir. Bu "nun"u iki nun saymaktadır. Oysa Arapça aslında da görüldüğü üzere bu ikinci "nun" kelimenin aslından olmayıp, harf-i tariften dolayı, okumada ortaya çıkar.

Burada Said Nursî, rakam değeri 400 olan ة harfini, değeri 5 olan ه ile değiştirmiştir. Yukarıda rakam değerinin 548 olduğunu söylediği Risale-in Nur'u bu defa 598'e çıkarmıştır. Her şeye rağmen rakamlar tutmayınca yine "sırlı fark" perdesine sığınmıştır. Son olarak Kur'an'da bulunmayan من فرقان حكيم şeklinde bir ekleme yaparak "Risalei'n-Nur'un Furkan-ı Hakîm'in bereketli bir ağacı" olduğu sonucuna varmıştır. Said'in iddiasını ayetteki yerine yerleştirirsek şöyle bir durum ortaya çıkar: "O'nun nuru doğuda da batıda da olmayan bereketli Risale-i Nur'dan tutuşturulmuştur."

- لِنُورِهِ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِى اللهُ de 999 ederek sırlı bir tek farkla Risaletü'n-Nur adedi olan 998'e tevafukla manasının kuvvetli münasebetine binaen işaret derecesinde remzeder. Said Nursî burada da sayıyı tutturabilmek için iki cümleyi bir araya getirmiş ama ikinci cümlenin mefulünü yok etmiştir. Rakam yine de tutmayınca o "sırlı farka" sığınmış.

- "Men yeşâü" cümlesi az bir farkla Risaletü'n-Nur yazarının ismiyle meşhur bir lâkabına tevafukla bakıyor.
- Eğer "men yeşâühü" şeklinde okunup da mukadder zamir ortaya çıkarılırsa tam tamına tevafuk eder.
- Bu ayet nasıl ki Risalei'n-Nur'a ismiyle bakıyor; öyle de yazılış tarihine tam tamına tevafukla remzen bakıyor.
- "Ke mişketin" deki "nun" sayılırsa ve "fi zücâcetin" deki "te" de "he" olacağından 1349 ederek, Resâili'n-Nur'un en nuranî bölümlerinin yazılma anı ve olgunlaşma zamanı olan 1349 tarihine tam tamına tevafukla işaret eder.
- يُوقَدُ اَلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ cümlesi de 1345 ederek Resâili'n-Nur'un intişarı ve iştiharı ve parlaması tarihine tam tamına tevafuk eder.

Kimilerinin şeddesini sayar kimisinin saymaz, bazı "te" leri "he" yapar. O zaman da tarih 1322 eder ki, yine Risalei'n-Nur Müellifi'nin Nurların öncüllerini yazmaya başladığı tarihe tam tamına tevafuk eder.

- مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ deki birinci "te", ikinci de "he" sayılırsa, "min şeceratin" deki tenvin "nun" sayılırsa 1311 eder ki, Resâili'n-Nur Müellifinin Arapçaya başladığı tarihe tevafuk eder.

İşte bu kadar anlamlı Kur'anî tevafukun bir araya gelmesi yalnız bir işaret değil, belki kuvvetli bir delildir. Belki elektrikle beraber Resâili'n-Nur'a mânevi münasebetine bir göndermedir. Bu ayetin manevi münasebetinin güzelliklerinden biri de şudur ki: geleceği haber verme türünden mucizevî bir şekilde hem elektriğe, hem *Risalelere* işaret ettiği gibi, ikisinin ortaya çıkışına ve çıkışından sonraki gelişme zamanları ve sıra dışı vaziyetlerini çok güzel gösteriyor.

Meselâ, زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ cümlesi der: "Nasıl ki elektriğin kıymettar metâı, ne şarktan, ne de garptan celb edilmiş bir mal değildir. Belki yukarıda, cevv-i havada rahmet hazinesinden, semavat tarafından iniyor. Her yerin malıdır. Başka yerde aramaya lüzum yoktur." der. Öyle de manevi bir elektrik

olan Resâili'n-Nur dahi ne şarkın malûmatından, ulûmundan ve ne de garbın felsefe ve bilimlerinden gelmiş bir mal ve onlardan iktibas edilmiş bir nurdur. Belki, semavi olan Kur'an'ın şark ve garbın fevkindeki yüksek mertebe-i arşîsinden iktibas edilmiştir. [39]

Hem meselâ, يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ cümlesi, mânâ-yı remziyle diyor ki: "On üçüncü ve on dördüncü asırda semavi lâmbalar ateşsiz yanarlar, ateş dokunmadan parlarlar. Onun zamanı yakındır." Yani, 1280 tarihine yakındır. İşte, bu cümle ile nasıl ki elektriğin hilâf-ı âdet keyfiyetini ve geleceğini remzen beyan eder. Aynen öyle de mânevî bir elektrik olan Resâili'n-Nur dahi gayet yüksek ve derin bir ilim olduğu hâlde, tahsil zahmetine ve derse çalışmaya ve başka üstatlardan öğrenilmeye ve öğretmenin ağzından almaya muhtaç olmadan, herkes derecesine göre o yüksek ilimleri, zorlanmadan anlayabilir, kendi kendine istifade eder, derin bir âlim olabilir. Hem işaret eder ki, Resâili'n-Nur yazarı (olan Said Nursî) bile ateşsiz yanar, tahsil için külfet ve ders meşakkatine muhtaç olmadan kendi kendine nurlanır, âlim olur.

Evet, bu cümlenin bu mucizevî üç işareti elektrik ve Resâili'n-Nur hakkında hak olduğu gibi, yazarı Said Nursî hakkında dahi gerçeğin ta kendisidir. Onun hayatını okuyanlar ve hemşerileri bilirler ki, İzhar kitabından sonraki medrese usulünce on beş sene ders almakla okunan kitapları bu Said yalnız üç ayda tahsil etmiş.

Hem, nasıl ki bu cümlenin manevi münasebet cihetinde kuvvetli ve letafetli işareti var; öyle de cifrî ve ebcedî tevafukuyla hem elektriğin ortaya çıkmasının yakın olduğunu, hem Resâili'n-Nur'un meydana çıkması, hem de benim doğumumu remzen haber veriyor; bir mucize parıltısı daha gösterir. Şöyle ki: يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ'nun makamı 1279 olup وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ kısmı ise, iki tenvin, iki nun sayılmak cihetiyle 1284 ederek, hem elektriğin yaygınlaşmasının yakın olduğunu, hem Resâili'n-Nur'un yakınlığını, hem on dört sene sonra müellifinin

39 Fadlullah Hurufî'nin kitabının da adı *Arşname-i ilahî*'dir. O da Kitabını Said Nursi gibi arştan almış!

velâdetini "yekâdü" kudsi kelimesiyle manen işaret ettiği gibi, cifirle de tam tamına aynı tarihe tevafukla işaret eder. Malumdur ki, zayıf ve ince ipler içtima ettikçe kuvvetlenir, kopmaz bir halat olur. Bu sırra binaen, bu ayetin bu işaretleri birbirine kuvvet verir, teyit eder. Tevafuk tam olmazsa da tam hükmünde olur ve işareti, kesin delil derecesine çıkar.

Elhasıl: Bu ayet açık manasıyla nur-u İlahî ve nur-u Kur'anî ve nûr-i Muhammedî'yi ders verdiği gibi, işârî manasıyla da her asra baktığı gibi, on üçüncü asrın sonuna ve on dördüncü asrın başına dahi bakar ve dikkatle baktırır ve bu iki asrın sonu ve başında en çok dikkat çeken ve en çok münasebeti bulunan elektrikle, Nur *Risaleleri* olduğundan, doğrudan doğruya remzi manasıyla bakar diye bana kesin kanaat verdiğinden, çekinmeyerek kanaatimi yazdım. *Risalelerin* bu ayetin iltifatına liyakatini anlamak isteyen kimse hangi risaleye baksa bu gerçeği tasdik eder.

***

Biraz sadeleştirip, alıntıladığımız bu kadar kısa bir pasajda bile, ebced hesabı tutsun diye; bazen "Resâili'n-Nur", "Risaletü'n-Nur", "Risalei'n-Nur", "Risale-i Nur" vs. gibi kitaplarının adını değiştirmektedir. Birçok zorlama ile sayıları denk getirmeye çalışır, yine de tutmayınca bazen ayetlere harf eklemekte, bazen çıkarmakta, yine de tutmazsa bu sefer az bir farkla deyip batıl iddiasına Kur'an'dan delil getirmeye çalışmaktadır.[40]

Şimdilerde "Allah'ın sadık kulu" diye filmi yapılıp, insanlara takdim edilmeye çalışılan Said Nursî, görüldüğü gibi epey sayısal sahtekârlıklar yapmıştır.

Said Nursî'nin yaptığı o kadar büyük edepsizliktir ki, Allah'ın kendisini tanıttığı Nur/35. ayetini kendi zatına ve eserlerine işaret ettiğini söyleyebilmiştir.

Said Nursî'nin bu yorumları ile Allah'ın tüm insanlara rehber olarak gönderdiği son kitabını adeta Ehl-i Beyt ile ilgili bir

40 Abdulaziz Bayındır, *Aracılık ve Şirk*, s. 136-72.

mahkeme dosyasına dönüştüren İmamiyye arasında hiçbir fark yoktur. Onlarda bu ayette geçen mişkat, misbah ve zücac kelimelerini "Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin" şeklinde yorumluyorlardı.[41]

Hatta Said Nursî, ilgili ayetleri kendisi, doğumu, Arapçaya başlama tarihi, kitaplarının yazılmaya başladığı tarihlere işaret ettiğini iddia ederek, Gulat-ı Şia'nın kurucularından Beyan b. Seman'ın yaptığının bir benzerini yapmaktadır. Bu Beyan Al-i İmran/138. ayetinde geçen "beyan" kelimesiyle kendisine işaret edildiğini söylemiş ve peygamber olduğunu iddia etmiştir. Said Nursî'nin bu yorumları ile "Kur'an'ın üçte biri Ehl-i Beyt, üçte biri de onların düşmanları hakkında indi" diyen bâtınîlerin yorumları arasında hiçbir fark yoktur. Bütün ümmet tarafından tekfir edilen Bâtıniyyenin yaptığı da tam olarak budur. Oysa kendi subjektif fikirlerini Allah'ın Kitabına söyletmeye çalışmak, kendini Kitabı tenzil eden Allah'ın mertebesinde görmektir. Vardığı sonuçlar asla ilmî, aklî ve İslamî değildir.

Said Nursî "*Kitaptan bir ilmi olan kimse*" (Neml/40) diye bahsedilen kimsenin kendisi olduğunu söyleyen Fadlullah-ı Hurufî'nin yaptığının bir benzerini yapmıştır. Fadlullah, yukarıdaki ayete dayanarak, Kur'an'ın gerçek anlamının yalnızca kendisi tarafından anlaşıldığını söyler. Fadlullah, "*Bu, Allah'ın fadlıdır.*" (Maide/54), "*Bu, Rabbimin fadlındandır.*" (Neml/40) mealindeki ayetlerde olduğu gibi Kur'an'da geçen bütün "fadl" kelimelerinden kendisinin kastedildiğini, ileri sürmüştür.

Aslında kendisi de işlediği cürmün vahametini fark ederek şöyle der:

> İlm-i cifir, meraklı ve zevkli bir meşgale olduğundan, gerçek görevden alıkoyup meşgul ediyor. Hatta kaç defadır Kur'an'ın sırlarına karşı o anahtar ile bazı sırlar açılıyordu; bu işi zevk alarak ve çok arzu ile yaptığımda ise kapanıyordu. Bunda iki hikmet buldum: Birisi, yasağına karşı edep dışı davranma ihtimali var. İkincisi, açık Kur'anî esaslarla ümmete ders vermek hizmeti, cifir

41 Mustafa Öztürk, *age*, s. 291.

ilmi gibi gizli ilimlerden yüz derece daha üstün bir meziyeti ve kıymeti sahiptir. O kutsal görevde kesin deliller ve muhkem kanıtlar suistimale imkân vermezler. Fakat cifir gibi, belli kurallara bağlı olmayan gizli ilimlerde suistimal girip şarlatanların istifade etmeleri mümkündür. (Dokuzuncu Lem'a)

Yani ne diyelim, "intâk-ı Hak" olmuş/Allah söyletmiş! Yaptığı tam olarak; şarlatanlıktır.

Şimdilerde peşinden giden çömezleri ebcedin ne kadar ilmî disiplin olduğunu ispat etmeye çalışıp, duruyor. İki Muhammed, bir Bediuzzaman eder diyen edepsizler bile çıkmış! Güya iki Muhammed ebced hesabıyla (92+92) Bediuzzaman'ın ebced değeri olan 184 edermiş! Böylelerine "Edeb Yâ Hû!" bile denmez! Doğruca, kolundan tutup, tımarhaneye tıkmalıdır! Evliya ilmi denen bu okült ilimlerin varacağı nokta burasıdır! Mistik hezeyanlar!

Said Nursî

Nurcular tanınmadan, Türkiye'deki Müslümanlar tanınamaz! Bugün bir misyoner gibi çalışan, onlarca irili ufaklı bu cemaatleri ve de mensuplarını tanımak; sosyoloji, siyaset, din sahasında araştırma yapan her bir araştırmacının Said Nursî'yi tanıması lazımdır. Özellikle ülkemizdeki son Hükümet-Cemaat kavgasında, devletin diğer Nurcuları kendi safına çekebilmek için yaptığı "*Risaleler*in devlet eliyle basılması işini" tarih önemli bir kilometre taşı olarak kaydedecektir. Bir de Asrın Müceddidi, Müfessiri olarak takdim edilen bu zatı bizden dinleyin!

Said Nursî (özetle ve de sadeleştirilerek); yazdıklarının kendisinden olmadığını, vahyin menbaı olan Resulullah'ın ilhamı ve telkini ile olduğunu söyler. Eserleri eşine rastlanmayan sonsuz kemal ve ulvî feyz içerdiğinden Resulullahın hissesi ve kudsî tasarrufu ile olduğu aşikârdır. Hiç bir tahsil yapmamış, sadece üç aylık bir tahsil hayatı olmasına rağmen, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerine, ledünnî ilimlere, eşyanın hakikatına, kâinatın esrarına ve ilahî hikmete varis kılınmış olup, böyle yüce bir mazhariyete kimseler nail olmamıştır. Böyle harikula-

lade bir ilim asla görülmemiştir. Kendisi yüce ahlakî meziyetleri ile bir yaratılış mucizesidir. O bedenlenmiş bir inayet ve mutlak bir Allah vergisidir. Harikalar sahibi Said Nursî, daha büluğa ermeden bir allame olarak tüm ilim dünyasına meydan okumuş, münazara yaptığı tüm ilim erbabını susturmuş, tüm sorulara hiç tereddüt etmeden cevap vermiş, daha 14 yaşında üstadlık payesini taşımış ve hakkıyla "Bediuzzaman" ünvanını almıştır. Böyle bir zat elbette Peygamber'in en yüksek iltifatına mazhar ve en yüksek himaye ve himmete naildir. Tüm bunlar onun Peygamber'in emir ve fermanıyla yürüyen ve tasarrufuyla hareket eden birisi olduğunun kanıtıdır. Kur'an ve hadisin matematiksel işaretleri kendisini göstermektedir, Onun Muhammedî risaletin parlak bir aynası ve meyvesi olduğunda hiçbir şüphe yoktur. (15. Şua)

Said Nursî'ye yönelteceğimiz başlıca eleştiriler şunlardır:

Evet o zât (Said Nursî) daha hal-i sabavette iken ve hiç tahsil yapmadan zevahiri kurtarmak üzere üç aylık bir tahsil müddeti içinde ulûm-u evvelîn ve âhirîne ve ledünniyat ve hakaik-ı eşyaya ve esrar-ı kâinata ve hikmet-i İlahiyeye vâris kılınmıştır ki, şimdiye kadar böyle mazhariyet-i ulyâya kimse nail olmamıştır. (15. Şua)

Hâliyle ilmini eğitim yoluyla almadığından, ilim namına çok büyük iddialarla ortaya çıkan kimse için tek bir yol kalmıştır. O da ilminin vehbî/Allah vergisi olduğunu iddia etmek! Tarihçe-i Hayat'ta Peygamber'in, Said Nursî'ye rüyasında, ümmetine soru sormaması şartıyla ilm-i Kur'an'ın öğretileceğini müjdelediği anlatır. Kendisi, rüyaların delil ve hüccet olmadığını belirtmesine karşın, Kur'an ilminin kendisine Hz. Peygamber tarafından rüyada verildiğini söyleyebilmektedir. Delil ve hüccete dayanmayan bir yolla, Kur'an ilmi öğrenilemez, elde edilemez. Elde edilen bir şey varsa da bu, ilim olarak nitelendirilemez. O; bununla da kalmamış, hüccet teşkil etmeyen bu rüyaları, Nur *Risaleleri*'nin makbuliyeti ve Hz. Peygamber'in bu *Risalelerden* hoşnutluğu gibi iddialarına delil olarak getirmiştir.

Said Nursî, Risale-i Nurların Kur'an-ı Kerim'in bir aynası olduğunu ve kimsenin yazamayacağı harika bir kitap olduğunu söyler:

Risale-i Nur, Kur'an'ın bir aynasıdır. Bir mucize durumundadır. Risale-i Nur'a, karşı konulamaz ve onunla boy ölçüşülemez. Risale-i Nur, sönmez ve söndürülemez. O, üfledikçe parlayan bir nurdur. Risâle-i Nur doğrudan doğruya Kur'an'ın bir tercüme-i mâneviyesidir. (Şuâlar)

Ölüm hakikatinin muammasını, yalnızca Risale-i Nur çözmüştür. (Meyve Risalesi)

Said Nursi, Kur'an'ın ruhunun *Risaleler*'in cesedine girdiğini ve Kur'an'ın bir mucizesi olduğunu iddia edecek kadar ileri giderek der ki: Kur'an-ı Kerim'in ruhu, Risale-i Nur'un cesedine girmiştir. (Emirdağ Lah.) Risale-i Nur, Kur'an'ın bir mucizesi olduğu için, her şeyde bir marifet penceresi açmıştır. Bu kitap, Kur'an'a mahsus bir sırrı da çözerek, bir yıllık işi, bir saatte görecek duruma ulaşmıştır... Risale-i Nur, Musa Peygamber'in asası gibi, nereye vurmuşsa su çıkarmıştır... (Mesnevi Nuriye) Risale-i Nur, kerametiyle; bela ve felaketleri önlüyor. Böylece; Risale-i Nur'un kerameti, sadece yaratıklarda değil; olaylarda da etkisini gösteriyor. Risale-i Nur Anadolu'ya gelecek bela ve felâketleri önlemektedir. (Emirdağ Lah.)

Risale-i Nur, kendisine hizmet etmekte kusur edenlere nasıl tokat vuruyorsa; eksiksiz hizmet edenlere de olağanüstü (!) yardımlarını göstermeyi biliyor; böylelerini, kazalardan belâlardan kurtarıyor (!) Çarşıda büyük bir yangın çıkıyor ve talebeleri: "Eyvah, biz yanıyoruz, mahvoluyoruz!" dediler. Yangının hücum ettiği mağazada Risale-i Nur külliyatından Âyet-ül-Kübra vardı. Ben de *Risale- i Nur*'u ve Âyet-ül-Kübra adlı risaleyi şefaatçi kılıp; "Ya Rabbi kurtar!" dedim. Üç saat o dehşetli yangın hücumuna devam etti. Bütün o büyük daireyi, altında ve bitişiğindeki dükkânların hepsini yaktı. Ama *Risale-i Nur*'un ve Âyet-ül-Kübra adlı bölümünün koruyuculuğunda olan mağazaya ilişmedi ve altındaki Risale-i Nur talebesinin dükkânına da dokunmadı. Bunun, *Risale-i Nur*'un ve Âyetü'l-Kübra adlı risalenin bir kerameti olduğuna hem ben, hem de bütün arkadaşlar kanaat getirdik...' (Emirdağ Lah.)

Said Nursî, Risale-i Nur hakkındaki abartılı övgülerine devamla şöyle der: Risale-i Nur'ları okumak, okutmak, yazmak ve onunla meşgul olmak; kalbe rahatlık, ruha genişlik, rızka bereket, vücuda sıhhat veriyor. Onda yazılı olanlar Kur'an'ın malıdır. Allah'tandır. (Hizmet Rehberi) Peygamberimiz nasıl Kur'an'ın sadece bir tercümanı idiyse, Üstad da Risale-i Nur'un sadece bir tercümanı (!) durumundadır. (Hizmet Rehberi)

> *Risaleler* onun malı olmadığı için, o bile dersini kendine yazdırılan kitaptan alır. (Hizmet Rehberi) Yani, kitap kendini yazan adamdan daha bilgili (!) Çünkü kitaplarını o yazmadı! Ona yazdırıldı (!)

> "Benim gibi yarım ümmi ve kimsesiz bulunan bir adam, Risale-i Nur'a sahip değildir; ve o eser, onun hüneri olamaz, onunla iftihar edemez. Belki doğrudan doğruya Kur'an-ı Hakîmin bu zamanda bir nevi manevi mucizesi olarak, rahmet-i İlahiye tarafından ihsan edilmiştir". (Birinci Şua)

Risale-i Nur'un mesâili/konuları, ilim ile, fikir ile, niyet ile ve kasdî bir ihtiyarla değil; ekseriyet-i mutlaka ile sünuhat, zuhurat, ihtârât ile oluyor. (Kastamonu Lah.)

> Kitaplarında o kadar "Yazdırıldı. Yazdırılmış. Yazdırılmadı. İhtiyarsız. Mânen icbar ediliyorum. İzin olmadığından yazılmadı. İhtiyarım haricinde olarak uzun yazdırıldı. Hikmetini de anlamadık, belki bir hikmeti var diye öylece bıraktık. Hakikattan haber aldım. İrade ve ihtiyarım ile yazmadım. İhtiyarsız olarak te'lif edildiğinden. Beyana izin verilmedi. İhtiyarsız sevk edildim. İhtar edildi. Kalbe Farsça olarak tahattur ettiğinden. Kalbe geldi. Yazmaya izin verilmedi." türünden ifadeler var ki tüm bunlar mütenebbilik (peygamberlik iddiası) içermektedir.

Tabii ki, ekser hayatı da ihtiyar ve iktidarının, şuur ve tedbirinin haricinde gelişecektir! O risalelerin dilini bile, Arapça mı, Türkçe mi, Farsça mı? olacağını gaybi ihtarla/hatırlatma ile, uyarma ile seçmektedir. Bazen da nesir mi, nazım mı olacağı ona bildirilir.

Birinci Şua'da: "Benim gibi yarım ümmi ve kimsesiz bir adam, Risale-i Nur'a sahip değildir ve o eser, onun hüneri olamaz, onunla iftihar edemez. Belki doğrudan doğruya Kur'an-ı Hakîmin bu zamanda bir nevi manevi mucizesi olarak, rahmet-i ilahiyye tarafından ihsan edilmiştir. Her nasılsa birinci tercümanlık vazifesi, ona düşmüş..."

Nasıl ki, Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'in (sav) değil, Allah'ın kelâmıdır; o sadece tercümandır, mübelliğidir. İşte, Risale-i Nur da Said Nursî'nin eseri değildir; o da Nur *Risaleleri*'nin tercümanıdır, mübelliğidir. Peygamberimizin Kur'an'ı tebliğ görevi varsa, Said Nursî'nin de Nur *Risaleleri*'ni "tebliğ" görevi vardır.

Ona bu risaleleri yazdıran Allah, aynı zamanda bu risalelerin tercümanlığı gibi ağır bir görevi de yerine getirebilmesi için, onu ta çocukluğundan beri bu ağır göreve göre yetiştirmiştir! Fikri, dikkati dağılmasın diye, ona ilim bile tahsil ettirilmemiş. Kur'an ilmi rüyasında öğretilmiş. Kur'an haricindeki bütün kitaplardan men edilmiştir! Hatta "*Neredeyse ateş ona dokunmasa da yağı ışık verir.*" (Nur/35) ayetinin ebcedî tefsirinde; Said Nursî'nin de ateşsiz yandığı, tahsil için külfet ve ders meşakkatine muhtaç olmadan kendi kendine nurlandığı, âlim olduğu bile iddia edilmiştir. (Birinci Şua)

Her nasılsa 90 kitabı üç ayda ezberlemiştir, bu kerameti kendinden menkul evliya! Gel gör ki Kur'an'ı ezberleyememiştir. Ezberleyecekmiş ama, dikkati dağılmasın diye Allah ezberletmemiş. Güler misin, ağlar mısın!

Said Nursî, hemen her eserinde "Bu hususun kalbine ihtar edildiğini, ihtiyarı dışında kalbine gönderildiğini, hakikatlerin ihtar yolu ile kendisine bildirildiğini, hakkelyakîn filan hakikate muttalî olduğunu" söyler. Böylece *Risaleler*in kendi eseri olmadığını ihsas ettirmeye çalışır. Bu mahviyet ve tevazudan gelmez, tam aksine bunu eserlerine kudsiyet kazandırmak için yapar.

Risalelerin; hariçten hiçbir sebep olmaksızın ruhundan doğan bir ihtiyaca binaen, ânî ve defaten/bir kerede verildiğini söyler. İhtiyarsız ve şuursuz olarak yazdıklarının; böyle bir kutsi neticeyi vermek için; kuvvetli bir ilahî yardım ve ikramdır. (Mektubat)

Aynen bu ehemmiyetli hikmet içindir ki, bazı defa haberim olmadan, ihtiyarım ve rızam olmadığı hâlde, nice iman hakikatleri ve kuvvetli hüccetler, müteaddit risalelerde tekrar edilmiş. Ben çok hayret ediyordum: Neden bunlar bana unutturulmuş, tekrar yazdırılmıştır? (Sikke) Hatta bir kısım *Risaleleri* ihtiyarım haricinde yazdığım gibi, Risale-i Nur'un ehemmiyetini zikretmekte ihtiyarsız hükmündeyim. (Sekizinci Şua)

Talebeleri *Risaleler*'i şöyle savunacaklardır:

Risaleler; yirminci asrın Müslümanlarını ve bütün insanları koyu bir fikir karanlıklarından ve müthiş dalâlet yollarından

kurtarmak için müellifin kendi ihtiyarıyle yazılmış değil, Cenâb-ı Hakk'ın lisaniyle yazılmış bir eserdir. (Gençlik Rehberi) Risale-i Nur, bu asrın insanları olan bizler için yazdırılmıştır. Ey Risale-i Nur! Senin, hakkın dili, hakkın ilhamı olup O'nun izni ile yazıldığına şüphe yok. "Ben, kimsenin malı değilim. Ben hiçbir kitaptan alınmadım, hiçbir eserden çalınmadım. Ben Rabbânî ve Kur'aniyim. Bir lâyemut'un eserinden fışkıran kerametli bir Nûr'um." (Müdafalar)

Said Nursî, Kur'an'ın gizli hakikatlerinin risalelerle kendisine indiğini söyler. *Risaleleri* Kur'an'ın arştaki yerinden ve manevi mucizesinden feyz ve ilham yoluyla kesin delillerle inmektedir. Risale-i Nurlar arştan alınmıştır. *Risaleler*, Kur'an ayetlerinin ayetleridir. (Birinci Şua, 3. Nokta) Bu ve benzeri sözler son derece tehlikelidir. Peygamberlik imasını andırmaktadır. Mesela şu sözler baştan sona hatadır: "Mubarek *Sözler* kitabı, Kur'an'ın lemeatıdır. İçinde izaha muhtaç yerler olmamakla birlikte, tümüyle kusursuz ve eksiksizdir." (Barla Lah.)

Yazıklar olsun o kimselere ki! Kendi elleriyle kitab yazarlar, sonra bu Allah katındandır derler. (Bakara/79)

Yalan düzüp Allah'a iftira edenden veya kendisine bir şey vahyedilmediği hâlde "bana vahyedildi" diyen kişi ile, Allah'ın ayet indirdiği gibi ben de indireceğim." diyen kimseden daha zâlim kim vardır! Bir görsen, o zâlimleri ölüm dalgaları içindeyken. Melekler ellerini uzatmış, "çıkarın canlarınızı" diye! Bu gün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız; çünkü Allah'a karşı gerçek dışı şeyler söylüyordunuz ve çünkü O'nun ayetlerine karşı büyüklük taslıyordunuz. (En'âm/93)

Risaleler'ine, "urvetü'l-vüskâ/hiç kopmayacak olan kulp, hablullah/Allah'ın ipi" gibi Kur'an'ın sıfatlarını vermekten çekinmez. (11. Şua) Ona göre risaleler, hem şeriat, hem dua, hem hikmet/felsefe, hem ibadet, hem emir ve davet, hem zikir, hem fikir, hem hakikat, hem de tasavvuftur. Hem mantık, hem ilm-i kelam, hem de ilm-i ilahiyat kitabıdır. (Emirdağ Lah.)

Resâil-in Nur ne şarkın malûmatından, ulûmundan ve ne de garbın felsefe ve fününundan gelmiş bir mal ve onlardan iktibas edilmiş bir nurdur. Belki semavî olan Kur'an'ın Arş'taki yüksek yerinden alınmıştır. (1. Şua)

Risale-i Nur, kendisine hizmet edenleri, başta talebelerini mutlaka cennete götürecek. Sadakat ve kanaatle Risale-i Nur dairesine girenlerin imanla kabre gireceklerine çok güçlü emareler vardır. (Sikke) Risale-i Nur'un şefaati, duası, himmeti Nurcuları kurtaracaktır.

Risale-i Nur, herkese, Ab-ı Hayat, yani ölmezlik suyunu içiriyor. Musa Peygamber'in asası, nasıl bir taştan 12 çeşme akıttıysa ve gerek Hazreti Musa'yı, gerek beraberindekileri nasıl susuzluktan kurtardıysa, Risale-i Nur da öyledir. Bir Kur'an asasıdır." (Miftahu'l-İman)

Risale-i Nur'dan alınan bilgiler, onu yazarken akıtılan mürekkepler, şehitlerin kanından daha üstündür! Risale-i Nur'a yapışmak suretiyle Peygamber'in yolundan gidenler, şu fesat zamanında yüz şehit sevabından daha çok sevap kazanır. Risale-i Nur'u okumak ya da yazmak, âlim olmak için yeterlidir. Başka şey istemez. (Nur Meyveleri, s. 66)

Gel gör ki; onlarca senedir risale okuyanlar asgari, usul-ü fıkh, hadis ve tefsir dahi bilmezler. Hassaten tam bir Kur'an cahilidirler. Aynı aşk ile, ihlasla ile İslami ilimlere çalışsalardı, her biri sahalarında ülke çapında âlim olurdu. Oysa onlar benim oğlum döner, döner bina okur, misali hep aynı kitapları her namaz sonrası okumaya çalışırlar ve bir de –Kur'an dışında– en çok okunan kitap, *Risaleler*'dir diye iftihar ederler.

Risale-i Nur bir elektriğe benzer. Son derece yüksek ve derin bir ilimdir o. Öyleyken; ne tahsile, ne ders çalışmaya, hacet kalmadan; zahmet bile çekmeden herkes onu anlayabilir. Ondaki derin bilgileri alabilir. Eski medreselerde 5-10 yıl okumaya karşılık, Risale-i Nur okutulan yerlerde 5-10 hafta okumak yeter. Çünkü Risale-i Nur, 5-10 haftada 5-10 yıllık sonucu verebilir.' (Sikke) Nasıl kendisi 15 senede okunan ilimleri 15 haftada bitirdiyse (14. Şua) Şimdi de o, başkalarına 15 yılda öğrenilebilecek ilimleri 15 haftada verebilir (!)

Gerçekten de Risale-i Nur bir tefsir değildir. Kur'an ayetlerinden sadece bazılarını tefsir etmiş, onun da çoğunu da remzen, işareten diyerek işârî/bâtınî tefsir şeklinde hiçbir ilmî değeri olmayan teviller biçiminde yapmıştır. Bir an için diyelim ki Risale-i Nur, Kur'an'ın tefsiridir. Her tefsir, tefsir edene ait olduğuna göre Risale-i Nur'un da Said Nursî'ye ait olması gerekmez mi? Said Nursî nasıl olur da kendi yaptığı tefsir için; "O benim değil Kur'an'ın malıdır" der? Yaptığı indî yorumları doğrudan doğruya

Kur'an'a maleder? ve nasıl olur da Kur'an ve Hazreti Muhammed hakkında inmiş olan ayetleri kendi kitabı ve kendisi hakkında inmiş gibi yorumlar? Her tefsirci de aynı yola gitse, eserini Kur'an'ın malı ve gökten inmiş gibi gösterse işin içinden nasıl çıkılır? Sonra yaptığı tevil ve tefsirlerde yanılmış olamaz mı? Kendi yanlışlarını vahye isnat etmiş olmaz mı? Ona göre hiçbir müfessirin tefsirinde bulunmayan tesir gücü Risale-i Nur'da varmış, pekâlâ bu üstünlük nereden kaynaklanmaktadır?

"Benden soruyorsun: Neden senin Kur'an'dan yazdığın sözlerde olağanüstü bir özellik var? Bu sözlerde öyle bir güç, öyle bir tesir var ki; müfessirlerin ve ariflerin sözlerinde nadiren bulunur. Bazen bir satırda, bir sayfa kadar güç var. Bir sayfada da bir kitap kadar tesir bulunur. Bu, neden böyle, diyorsun?" (Sikke)

Said Nursi'nin, böyle bir soruya: 'Estağfirullah, söylediğiniz gibi bir özelliği yok benim sözlerimin. Ben kimim ki, müfessirlerin ve ariflerin sözlerinden daha üstün söylemiş olabileyim? Siz bana ve eserlerime fazla teveccüh gösteriyorsunuz. Ne ben, buna layığım; ne de benim sözlerim' şeklinde cevap vermesi gerekirdi, değil mi? Hayır! Ondan böyle bir tevazu beklenemez. Çünkü bazen tevazu; nimet verene nankörlük olur.

El cevap: Şeref, Kur'an'ın mucizelerine ait olduğundan ve bana ait olmadığından pervasız olarak derim ki:

Ekseriyet itibariyle öyledir! Çünkü yazılan sözler tasavvur değil, tasdik'tir. Teslim değil, iman'dır. Marifet değil, şahadet'tir. Şuhud'dur. Taklid değil, tahkik'tir. İltizam değil, iz'an'dır. Tasavvur değil, hakikat'tir. Da'va değil, da'valar içinde burhan'dır. (Sikke)

Onun için müfessirler, arifler, Said Nursi'nin ki gibi söyleyemiyor, yazamıyorlarmış. Onun için Nursi'nin sözlerinde olağanüstü bir güç, olağanüstü bir tesir varmış (!) Said Nursi, kendi sözlerinin, bütün müfessirlerin sözlerinden neden daha üstün olduğunu anlatmaya devam ediyor ve bakın ne diyor:

Yazılarımda ne kadar güzellik ve tesir varsa, ancak Kur'an'ı temsil etmiş olmanın parıltılarındandır. Bunda benim payım sadece: Şiddetli bir ihtiyaçla istemek, son dereceye varan bir güçsüzlük içinde yalvarıp yakarmak olmuştur. Dert benimdir, derman, Kur'an'ındır. (Sikke)

Pekâlâ, Allah'tan onun kadar isteyen, onun kadar yalvarıp yakaran başkaları çıkmamış mı? Yoksa başkalarının duaları, yalvarıp yakarmaları kabul olmuyor da yalnızca onunki mi kabul oluyor?[42]

Said Nursî kitaplarını neden bu kadar çok över? Yine rüyalar devreye girer. Kendisine Kur'an'ı savunma işi tevdi edilmiştir. Mademki bu kadar mühim bir iş kendisine verilmiştir ve bu işi bi-hakkın yapması gerekir ve yapmıştır da! Öyleyse bu işin emr-i ilahî olduğunu açıklaması gerekir. (Sikke, s. 229)

Keramet sahibi kerametini yazmaz. Bu nedenle o keramet izhar etmeyi düşünmez (!) ama mecbur kalmıştır (!)

Kendi hükmünü kendisine verdirelim, mademki risaleler onun üstadıdır.

Oysa, burası daru'l hizmettir, daru'l mükafat değil. Uhrevi amellerimizin neticelerini burada istememek gerekir. Amelimizin baki meyvesini koparıp burada yemek akıl karı değil. Meyve orada yenilirse koparıldıkça yerine yenisi gelecektir. (Ama burada yemek için koparılırsa yerine yenisi gelmez) Ehl-i velayet verilen keşf ve kerametin kesilmesini, gizlenmesini istemişlerdir. Ta, ihlâs zedelenmesin. En makbul ihsan-ı ilahî; ihsanı ona hissettirmemektir. (Mektubat)

Said Nursî, Risale-i Nur'u bir de şu sebeplerle övüyormuş:

Her şeyde Kur'an'ı örnek almak gerekir. Mademki o, kendi kendisini övüyor; biz de ona uyarak, O'nun tefsirini öveceğiz. Mademki Kur'an, birçok sûrede, kendi üstünlüklerini söylüyor, kendi kendini gerektiği şekilde övüyor; elbette bu bizim *Sözler* Kitabına da yansımıştır. Kur'an mucizelerinin parıltıları durumunda olan ve Kur'an'a hizmetin makbuliyetine bir alamet sayılan Risale-i Nur'un kerametini açıklamak zorundayız. Çünkü Kur'an öyledir, Öyleyse Risale-i Nur'un üstünlüğü de açıklanmalıdır. (Sikke)

Neden öbür tefsirleri övmek gerekmiyor da yalnızca Risale-i Nur'u övmek gerekiyor?" sorusuna: "Alçakgönüllülükle söylemiyorum, bir gerçeği anlatmak istiyorum: Sözler'deki gerçekler ve üstünlükler, bizim değil, Kur'an'ındır ve Kur'an'dan sızmıştır. Hatta onuncu söz, Kur'an'ın yüzlerce ayetinden süzülmüş birer damladır. Öteki Risaleler de genel olarak öyledir." (Sikke)

42 Ali Gözütok, *Müslümanlık ve Nurculuk*

Şimdiye kadar müfessirler neden onun gibi bir iddiada bulunmamışlar? Yoksa onlar Allah'ın eserine karşı nankörlük mü etmişler? Tam aksine, önceki müfessirler hadlerini bilmiş, kendi eserlerini Kur'an'a maletmek gibi, Kur'an'a karşı saygısızlık göstermemişlerdir. Kısacası, Said Nursî gibi davranıp; kendisini ve eserini göklere çıkarmak için Kur'an'ı kendilerine âlet etmemişlerdir. Said Nursî, eserlerinin meziyetlerini anlatırken, önceki âlimlerin eserlerinin, kendi eseri yanında çok önemsiz ve değersiz kaldığını her fırsatta belirtmeye çalışır. Sonra da *Risale-i Nur*'un, bu kadar üstün olmasının, bu kadar harikuladeliğinin, nedensiz olamayacağını, bir rastlantıya filan bağlanamayacağını, kısacası Kur'an hangi kaynaktan gelmişse Risale-i Nur da aynı kaynaktan doğrudan doğruya gelmiştir! (Sikke)

> Ey Risale-i Nur! Senin, hakkın dili, hakkın ilhamı olup O'nun izni ile yazıldığına şüphe yok. "Ben, kimsenin malı değilim. Ben hiçbir kitaptan alınmadım, hiçbir eserden çalınmadım. Ben Rabbânî ve Kur'aniyim. Bir lâyemut'un eserinden fışkıran keramelli bir Nûr'um.

Kendi hükmünü kendisine verdirelim:

> Velilerin ilhamlarını vahiy ve kelamullah'a has ayetlere benzetilmesi (affedilmez) bir hatadır. En tehlikeli hata kalbine gelen ilhamları Allah'tan gelen ayetler zannedip vahyin ulvi, kutsal mertebesine hürmetsizliktir. (Mektubat)

Nûr-i Muhammedî inancı Said Nursî'de de vardır.

> Şu gördüğün büyük âleme bir kitap nazarıyla bakılırsa, nûr-i Muhammedî o kitabın kâtibinin kâleminin mürekkebidir. Eğer o büyük âlem, bir ağaç olarak tasavvur edilirse, nûr-i Muhammedî hem çekirdeği, hem meyvesi olur...

O'na göre yazdığı risalelerin kaynağı ve esası nûr-i Muhammedî'dir.

Talebesi Hasan Fevzi'in yazmış olduğu bir şiirde, nûr-i Muhammedî'yi Said Nursî'ye kadar getirir ve onun binlerce yıldır beklenen o nur olduğunu söyler. Kendisi de o nûr-i Muhammedî'nin mecazi anlamda bir vârisine verilebileceğini düşündüğünden şiire ilişmediğini söyler. Risale-i Nurlar, nûr-i

Muhammedî'nin bir cilvesi, görünümüdür. Hâlbuki bu teorinin ne kadar İslam dışı bir düşüncenin ürünü olduğunu ilgili maddede açıklamıştık.

Risale-i Nur'un manevi kişiliğinin/kendisinin kutub ve gavs olduğunu söylemektedir. Talebeleri, ona "Şah-ı Evliya" derler. Mehdi olduğunu inkâr etmez. Yaşadığı asrın müceddidinin kendisi olduğu kanaatindedir. Talebeleri, onun en büyük müceddid olarak lanse ederler.[43]

Tabii ki, bu müceddid ve mehdi hikâyelerinin İslam'la alakası yoktur.

Said Nursî; hem aktab, hem Zülkarneyn, hem ahir zamanda gelecek İsa'nın vekilidir, Mehdî'dir! O, Risale-i Nur'u bir program olarak neşir ve tatbik edecektir. Nurcular ise, onun cemiyet-i nuranîsidir!

> Gavs-ı Âzam (Abdulkadir Geylânî) gibi, memattan sonra hayat-ı Hızırîye yakın bir nevi hayata mazhar olan evliyalar vardır. Gavs'ın hususî ism-i âzamı, "Yâ Hayy" olduğundan, sair kabir ehlinden fazla hayata mazhar olduğu gibi, meşhur Mâruf-u Kerhî ve Şeyh Hayâtü'l-Harrânî gibi büyük kutublar, Abdulkadir Geylânî'nin ölümleri yaşamaları gibidir. Bunlar evliya arasında meşhurdur. (Barla Lahîkası)

Yani gavs denen bir tanrıya Said Nursî de inanmaktadır.

Said Nursî'nin tarikat karşıtı olduğu ya da onları ciddi olarak eleştirdiği de yoktur. Tavrı genelde, "Haklısın, sen de haklısın, hanım sen de haklısın." şeklindedir. O, tüm bu bozulmuş, tefessüh etmiş tasavvuf felsefesi üzerine kendi sistemini kurmuştur. O harap olmuş tasavvuf binasının üzerine kendi gecekondusunu inşa etmeye girişir! Zira kendisi de kutbu'l-aktab olmaya niyetlidir. Hâl böyleyken nasıl, Kutbu'l-aktab, gavs vs. gibi sapıklıklara İslam dışı diyebilir? Kendisi mehdi olmaya niyetlenen biri, nasıl olur da "mehdilik İslam'da yoktur" der! Bir şeyhten el almamış olmanın eksikliğini, "Üveysi meşreplilikle" telafi etmeye çalışır! Bazen de mühim bir Ha-

43 Bu hadis Ebu Davud'un Süneninde "Melahîm" bölümünde yer alır. (Ebu Davud, Sünen 4/156) Hadis şöyledir: "Allah her yüzyılın başında dini yenileyecek bir kişiyi bu ümmete gönderecektir."

lidiyye şeyhinin ona gönderdiği hırkayı giymemezlik edemez! Bilirsiniz tarikatlarda hırka giymek, şeyhten el almak, mürşit olarak görevlendirilmek demektir. Ama bazen ona tek bir şeyhin hırkası da yetmez. Bütün tarikatların onu görevlendirmesi gerekir. "On iki büyük tarikatın hulâsası olan ve tariklerin en büyük dairesi bulunan Risale-i Nur..." (Emirdağ II, 49. Mektup) sözleriyle on iki tarikatı cem ettiğini söyler! Yani tüm tarikat erbabına aradığınız bendedir, der!

O tasavvufun tüm kavramlarını kullanır. Özellikle felsefi tasavvufun kurucuları olan işrâkî filozofların tesirleri onda çok net bir şekilde sırıtır. Onların âlem-i misalini, ayan-ı sabite'sini aynen alır. Hatta çocukluğunda işrâkî filozoflara öykündüğünü saklamaz. Onlar gibi açlık sınırında dolaşır. "Eserlerimde tek bir harf yoktur ki, imla-yı ilahî/Allah'ın yazdırması ile olmasın." diyen Şeyhü'l-ekfer, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin söylediklerinin bir benzerini söyler ve doğrudan Kur'an'ın arşından alındığını söyler!

Said Nursî; "Büyük Deccal", "İslam Deccalı" ve "Süfyan"dan bahsetmektedir. Anladığımız kadarı ile, onun "İslam Deccalı" dediği "Büyük Deccal"dan ayrıdır ve o "Süfyan"dır. Said Nursî'nin Büyük Deccal'dan kastı, hadislerde zikredilen "Mesih Deccal"i olduğuna göre İslam Deccalı ve Süfyan kimdir? Bunlarla ilgili rivayetler hangi kaynaklardan nakletmiştir. Süfyan ile kastettiği devrindeki mühim siyasi şahsiyettir. Zaten bu deccal inancı diğer dinlerden bize geçmiştir. Süfyan/İslam deccali ise büsbütün uydurmadır.

Mecliste İslam Kahramanı diye selamladığı Atatürk'e daha sonra Deccal diyecektir!

"Hadiste "O Süfyan bir su içecek, eli delinecek" denilmiş. Yani bir çeşit su olan rakıyı su gibi çok içecek ve o sebepten karnı su tulumbası gibi olacak ve su hastalığı yüzünden zulüm ve hile ile topladığı milyonlar mal su gibi elinden akacak, ecnebi doktorların boğazına girecek. İşittiğime göre üç senede üç milyona yakın liraları tedavisine harcanan "bir insan asrımızda göründü, bu hadisin yorumunu bende görünüz" dedi,

vefatıyla bildirdi, gitti." (5. Şua) Böyle bir hadis hiçbir kitapta bulunamamış olmasına rağmen Nurcular üstatlarına yalancı dedirtmemek için bu hadisin ya kaybolan hadislerden olduğunu ya da ileride aslının bulunacağını söylemektedirler.[44]

Said Nursî, Avrupa'nın, Batı'nın İslam'a gebe olduğu, yakın bir tarihte İslam'a girecekleri zehabına kapılmıştır. Kendisi Mehdi olması hasebiyle (!) İslam deccalını –en azından fikriyatını– öldürmüş, Risale-i nurlar da materyalist ve komünist Batı Medeniyetini/Mesih Deccalını öldürecektir. Müslümanların komünizme karşı ancak Hristiyanlarla birleşmek suretiyle mücadele edebilirler. Vefatından birkaç on yıl sonra komünizm tarih sahnesinden silinip gitmiştir. Hem de komünist olan o eski Hristiyanlar, bırakın İslam'a tâbi olmayı, tekrar asıllarına dönüp, fandementalist, avengelist fanatik Hristiyanlar olmuşlar ve tıpkı ataları gibi dünyanın dört bir tarafında Müslümanlara karşı yeni haçlı seferleri başlatmışlardır. Yani Said Nursî'nin kehaneti Batı için tutmadığı gibi komünist ülkeler için de tutmamıştır. Said Nursî'nin Hristiyanlarla Müslümanların birleşeceği, komünizm ve dinsizliğin ancak bu şekilde mağlup edileceği şeklindeki kehaneti gerçekleşmeden komünizm tarih sahnesinden silinip gitmiştir. Üstelik komünizmin yıkılması sürecine kendilerinin ve *Risaleler*'inin herhangi bir katkısından söz edilemez. Ayrıca eski komünist ülkelerde dinsizliğin yerini tekrar Hristiyanlık almıştır.

O Hristiyanlarla Müslümanların komünizme karşı ittifak yapmasını önerir: "Şimdi ehl-i iman değil Müslüman kardeşleriyle, belki Hristiyan ruhanileriyle ittifak etmek ve ihtilaf konusu meseleleri dikkate almamak, tartışmamak gerektir. Çünkü küfr-ü mutlak hücum ediyor." (Emirdağ Lâh.) diyerek Müslümanlarla ve misyonerleri ittifaka davet etmektedir.

Said Nursî'nin en önemli hedefi, Hristiyanlık ile İslamiyeti birleştirmektir. O, bu yolda, İslam davasının özü olan ve Allah'tan başkasına dua ve ibadet etmemeyi, hiçbir şeyi ona ortak koşmamayı ifade eden tevhid-i ulûhiyet'ten sarf-ı nazar

44 Abdullah Tekhafızoğlu, *Risale-i Nur'un İçyüzü*, s. 343.

etmiştir. Onun çağırdığı tevhit, tevhid-i rububiyet'ten ibarettir. Bu ise, cahiliye dönemindeki Arap müşriklerinin de kabul ettiği tevhittir. Her şeyi Allah'ın yarattığının kabulü, onun davasına yetmektedir. Çünkü Hristiyanlar ve Müslümanlar ancak bu suretle birleşebilirler.[45]

Günümüzün Nurcuları da Üstatlarının ütopyasını gerçekleştirebilmek için bu "Dinlerarası Diyalogu" gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Kendilerini ve cemaatin şahs-i maneviyesini mehdi olarak gören bu safdiller olmayacak hülyalar peşinde at koşturmaktadır. Bugün İslam'ın düşmanı komünizm değil, belki Kapitalizm, Siyonizm, Nihilizm veya Hedonizmdir. Günümüzün en büyük katliamlarını Hakiki İseviler olan Amerika tarafından Irak ve Afganistan'da yapılmaktadır. Hâlâ Demokrat Partiyi ve devamı partileri desteklemeyi üstadın vazgeçilmez emri bilen, emr-i ilahî bilen nur cemaatleri vardır. Bunlar hâlâ bir sabah bir kızıl devrim olacağı korkusuyla yatan, Kur'an'dan ziyade Risale okuyan anakronik tiplerdir. Bunların din anlayışı Batı'daki Kıyamet Dinlerine garip bir şekilde benzemektedir. Aslı astarı olmayan Mehdi, Deccal ve İsa'nın yeryüzüne inmesini beklemektedirler. Hayali Mehdi ile Deccalleri bulsalar da Şam'da Ak Minare'ye inecek (!) İsa'yı bir türlü bulamamaktadırlar.

Asrın Kur'an müfessiri *Sikke-i Tasdîk-i Gaybî* adlı kitabını Kur'an ve Hz. Ali'nin kucağına Cebrail'in düşürdüğü (!) kaside-i Celcelutiye ve Ercüze gibi üfürükten kitapların, risalelerine işaret ettiğini ispat edebilmek için yazmıştır. Kitabın adı bile oldukça iddialıdır. Gaybî Onayın Belgesi. Onaylı, ilahî tasdikli, mühürlü kitaplar! Yüzlerce yıl öncesinden büyük velîler, kendisini tasdik etmiş, tebrik etmiş ve bunun sikkesini/mührünü vurarak onaylamışlardır. Said Nursî, risalelerin ilahî tasdike sahip olduğunu iddia eder. Kitaplarının isimlerini Hz. Ali'nin verdiğini iddia eder. Kitaplarında, kendi kitaplarını ve kendisini övdüğü bölümler epey yer işgal etmektedir. *Risaleler*, binlerce keramet ile doludur. Kur'an'ın 33 kadar ayeti kendisine ve eserlerine remzen, işaret etmek-

45 Abdullah Tekhafızoğlu, *age*, s. 606.

tedir. (1. Şua) Kitaplarını okumak, tıpkı Kur'an okumak gibi kişiyi usandırmaz.

Hz. Ali'nin *Celcelûtiye* adlı kasidesinin kendisini ve *Risaleler*'ini asırlar öncesinden haber verdiğini ve alkışladığını söyler. Hatta bu kasidenin vahiy kaynaklı olduğunu, esrarlı olup geleceği haber verdiğini ve mahlûkatın tüm ilimlerinin bu kaside de toplandığını söyler. Hatta bu risalede Hz. Ali'nin, Risale-i Nur'u kendisine şefaatçi yaptığını iddia eder. Hz. Ali'nin kurtuluşu Said Nursî'nin yazdığı kitapların şefaatine kalmış! Lütfen buradaki garipliği görün. Bunun psikolojide adı megalomani'dir. Ayrıca, Peygamber'den başkasının vahiy aldığını kabul etmek küfürdür. Yine Allah'tan başkasının geleceği bildiğine inanmak da Kur'an'a aykırıdır. O evliyanın gaybı bildiğine inanır. "Gaybı kimse bilemez" şeklindeki ayeti; gaybı bilirler amma, bunu söylemelerine izin yoktur şeklinde yorumlar. Gazâlî'nin, Geylanî'nin, İmam Rabbânî'nin, Osman-ı Halidî'nin kendisini asırlar öncesinden görüp, alkışladığını söyler.

İşte Said Nursî bu kadar büyük Kur'an müfessiridir!

Bu "Risale-i Celcelûtiye"nin Hz. Ali'ye ait olduğu iddiası tam olarak yalandır.[46] Bu Celcelutiye'nin büyük bir kısmının Süryanî'ce olması bir başka garabettir. Bir Arap olan Hz. Ali'ye Süryanîce vahiy gelmesi olacak şey değildir. Güya Cebrail Hz. Ali'ye bu kasideyi yeşil bir atlas üzerinde yazılı olarak vermiştir. Yani körler sağırlar birbirini ağırlar misali, bir uydurma kaside üzerine bir sürü safsata bina edilmiştir. Kaside içinde açıkça ifade edildiği üzere bu bir "azimet" tir. Tuheymefeyâyîl! (diye bir İfrît, bir cinnî) den yardım istenir! Bu kaside "hasais" denen muska, büyü kitaplarındandır! İlm-i havâss ürünüdür. Bu ilme göre her bir harfin hassaları/özel güçleri vardır. Bunlarla azimet/azâim denen bir tılsım, büyü yapılır. Bunun bir azimet/azâim olduğunu bu kasideyi düzen ilm-i havâss uzmanı/cinci 13.beyitte "Azimetim'in içine yerleştirilen harflerin sırrıyla" şeklinde açıkça belirtmiştir. 73. beyitlerde: "İşte o nur harflerinin havâssını topla, tamamlan-

46 M. Yaşar Kandemir, "Ali" md. *DİA*, C. 2, s. 375.

mış hayrı, onların manalarıyla gerçekleştir." Görüldüğü üzere bunun ilm-i havâss olduğu açıkça zikredilmektedir! Yani hiçbir şey gizli saklı değildir!

Tüm bunlar kabak gibi ortadayken allame-i cihan olduğunu iddia eden Said Nursî eğer bu kasidenin bu yönünü göremediyse, bırakın allame-i cihan olmayı, sıradan bir molla bile olamaz! Eğer gördüğü hâlde, görmezden geldiyse "Allah'ın sahtekâr kuludur."

Üstelik bu yarısı Süryanice olan, ne anlama geldiğini Süryani papazların bilmediği üfürükten kasideyi, Nurcular vird edinmiş, Kur'an hatmi gibi ha bire okumaktadırlar! Kılavuzu karga olanın! İmam yellenirse cemeat ne yapmaz!

Cebrail'in "Sekine" namında bir sahifeyi Hz. Ali'nin kucağına düşürdüğünü söyleyebilmektedir. (18. Lem'a) Farkına varmadan Hz. Ali'yi nübüvvete ortak etmektedir. Bu iddia, hiç kimsenin Müslüman saymadığı Gulat-ı Şia'yı tasdik etmek demektir. Bunlar tamamıyla Rafizilerin İslam dışı görüşleridir. Said Nursî'de bu gökten düşen sahifeden "Yâ Müdriken li'z-zaman" cümlesini bulur, "Müdriken" kelimesine öyle bir operasyon çeker ki! Sormayın gitsin! "Müdriken" kelimesindeki "mim"i atar, kelimeyi ters-yüz eder. "K r d/Kürd" kelimesini elde eder. Sonra elif-lam takısı ilave eder. Oradan, "el-Kürdî" yani, Said el-Kürdî'ye, kendisine gaybî bir işaret bulur (!) "Li'z-zaman" zaten çok açık bir şekilde onun "Bediuzzaman" ünvanına işaret etmektedir! (8. Şua) Tekeden süt çıkarmak dedikleri şey böyle bir şey olsa gerek! Adeta İskender Evrenesoğlu'yla yarışmaktadır!

Cevşen'in Peygamber'den geldiği iddiasında bulunur. Ama tek bir hadis zikretmez. Onu şefaatçisi yapar. Güya Peygamberimiz Uhud savaşı öncesi, sahabesine "Zırhını çıkar, bu Cevşen'i oku!" demiş. Yalanın kuyruklusu! İki tane zırh giyen bir Peygamber, başkasına zırhını çıkar der mi? Hiç savaş meydanında bu kadar uzun bir münâcatı sahabenin işitip ezberlemesi mümkün müdür? Nurcuların neşrettikleri bazı Cevşenlerde "Kim bu duayı okursa eve hırsız girmez, evi yan-

maz, hastalıklardan şifa bulur." gibi ifadeler de vardır.[47] Cevşen hakkında öyle yalanlar uydurulmuş ki, insan nakletmeye utanıyor.[48] Cevşen tamamıyla Şiî menşeilidir. Bu Cevşen'i, Gümüşhanevî, *Mecmau'l-Ahzâb* adlı dua kitabına almış, oradan da Said Nursî almıştır.[49]

O risalelerini Cevşen'den feyz olarak, ondan tevellüd eden kitaplar olarak niteler.

Günümüzde artık, din istismarcıları için yeni bir iş sahası açılmıştır. Bu yeni sektör, Cevşen pazarıdır! Bu Cevşen sayesinde birçok eski şarlatan/muskacı tezgâhını kapatmak zorunda kalmıştır. Zira bu vahiy mahsulü (!) dua her türlü derde dermandır.[50]

Said hakkındaki "Doğduğu andan itibaren insanüstü bir yaratık olduğu, tavır ve davranışları ile bellidir." şeklindeki

47 Yeni Asya Neşriyat, Cevşen, "...Peygamberimizin, binler dua ve münacatlarından çok geniş hakikatleri içine alan, doğrudan doğruya Allah tarafından vahyedilmiş, geniş ve şumüllü bir duası vardır. Cevşenü'l-Kebir ismindeki bu duayı Peygamberimize Uhud harbi esnasında Cebrail getirmiş ve kelime manası "büyük zırh" demek olan Cevşen hakkında şunları ifade etmiştir: "Üzerinden zırhını çıkar ve bu duayı oku. Bu duayı üzerinde taşır ve okursan zırhtan daha büyük tesiri vardır." Her an ve her fırsatta ümmetini düşünen Peygamberimiz "Bu duanın tesiri sadece bana mı mahsus, yoksa ümmetim şamil mi?" diye sordu.. Cebrail (as) şu müjdeyi aldı: "Ya Rasulullah! Bu dua Cenâb-ı Allah'ın sana ve ümmetine bir hediyesidir. Bunun sevabını Allah'tan başka kimse takdir edemez" Böyle olunca İsm-i Âzam da dâhil Rabbimizin bin bir ismini içine alan Cevşen ile yapılacak duaların ne derece kabule mazhar olacağı açıktır. Okuyana çok büyük sevaplar kazandıran Cevşen aynı zamanda insanı maddi ve manevi musibetlerden koruyan bir zırh olur. Mecmuatü'l-Ahzab'da Cevşen'in hastalıklara şifa olacağı, ihlâsla okumaya devam eden kimsenin evinin Allah'ın izniyle yangından, hırsızdan korunmasına vesile olacağı, bu duâyı okumaya devam eden kimseye meleklerin büyük bir tevazu ile hürmet edecekleri rivayet edilir ve Cevşen'in daha birçok fazileti zikredilir."

48 Bu cevşen ile münacatta bulunan kimseye, bedir savaşında şehit düşen sahabenin sevabıyla 900 bin şehit sevabı verilirmiş, kefenine yazana kabir azabı dokunmazmış, dört kitabı okumuş kadar sevap kazanırmış, asla cehenneme girmezmiş vs. Bugün o kadar meşhur olmuştur ki, herkes boynunda, koynunda, arabasında cevşen taşımaya başlamıştır.

49 Mehmet Toprak, Cevşen md. *DİA*, C. 7, s. 463.

50 Fethullah Gülen Cevşeni şöyle takdim eder: "Cevşen manası itibariyle Efendimiz'e ilham veya vahiy yoluyla gelmiştir. Daha sonra da Ehlullah'tan birisi bu Cevşen'i keşif yoluyla Efendimiz'den almış ve Cevşen bize kadar öyle ulaşmıştır. Onlar "keşfen aldık" dediklerini mutlaka öyle almışlardır ve dedikleri de katiyyen doğrudur." (Prizma-I, s. 121).

anlatımlar, Şiilerin imamları hakkında anlatılanlarla birebir aynıdır! İmamiyye'nin son imamı Muhammed b. el-Hasen el-Askerî de doğduğu zaman tıpkı Said Nursî gibi davranmış, çevresindekileri şaşırtmıştır, mesela okunan ezana gayet fasih bir Arapça ile kelime-i tevhid'i okuyarak cevap vermiştir. Said Nursî, çok küçük yaşta iken ilahi bir lütuf ile bütün ilimleri hemen öğrenmiş, hayatında hiç sual sormayıp, yalnız suallere cevap vermiştir. Bu da imamlara has bir özelliktir. Mesela 9. İmam Muhammed et-Taki de babası öldüğünde sekiz yaşındaydı. Hatta mezhep mensupları bu yaşta bir çocuğun imam olup olamayacağı hususunda tereddüde düşmüşlerdi. Bu sebeple kendisini imtihan etmeye karar vererek sorular sormuşlardı. Bu Küçük İmam'da, kendisine sorulan otuz bin kadar soruyu gayet rahatlıkla cevaplandırarak rüşd ve ehliyetini ispat etmişti (!) Şia akidesine göre hiçbir imam bir başkasına sual sormamış, kendisine sorulanlara cevap vermiştir. Said Nursî birçok defalar zehirlenerek öldürülmeye çalışıldığını ve bu şekilde bir gün öldürüleceğini, şehit edileceğini iddia eder! Bu iddia da İsna-i Aşeriyye'nin imamlarına has bir özelliktir. Bu mezhebe göre imamların hiçbiri normal ölümle ölmemiştir, hepsi öldürülmüş yani şehit edilmiştir. Bu cinayette seçilen araçta zehirdir. Görüldüğü üzere onda Şiî etkisi çok fazladır.[51]

Kendisiyle Hz. Ali arasında var olduğunu hayal ettiği bağı inkâr edenleri yani; kendi hurafelerini kabul etmeyen medrese mezunu âlimleri gizli Vahhabi olmakla itham eder. *Risaleler*'inin Hz. Ali'nin eseri olduğunu kabul etmeyen İstanbul hocalarını Hz. Ali düşmanı müfrit Vahhabi olmakla suçlar. Mahkemelerde bilirkişi olarak çalışan Diyanet personelini kötü âlimler olarak nitelendirir. (14. Şua, Emirdağ Lah.)

İslam'ın kesinlikle onaylamadığı bir hurafe olan Ebced ve Cifr ilmine çok fazla müracat etmiştir. O Ebced ve Cifr ilimlerini bir hadise dayandıracak kadar hadis bilgisi zayıftır. (Müdâfaalar, 120) Ebced hesabının makbul ve umumi bir ilmî prensip olduğuna pek çok delil bulunduğuna inanır. Bu eb-

51 Yaşar Kutluay, *İslami Tetkikler Ens.* C. 3.

ced hesabını, Cafer-i Sadık ve İbnü'l-Arabî gibi gaybi sırlarla uğraşan zatların ve esrar-ı huruf ilmine çalışanların gaybi bir düstur ve bir anahtar kabul ettiklerini söyler.

Bu eşi ve benzeri bulunmayan, ulum-u evveline ve ahirine vakıf olan allame-i cihan eleştiri de kabul etmez. Hatta buna cüret edenlerin ilahî cezaya çarptırıldığını söylemekten de haya etmez! Onuncu Lem'a'da ilmi cifr ile ilgili ilginç bir olay anlatır;

> Seyrânî, Risale-i Nur'a arzulu ve yetenekli bir talebemdi. Kur'anî esrarın ve cifr ilminin önemli bir anahtarı olan tevafuklara dair Isparta'daki talebelerin fikirlerini öğrenmek istedim. Ondan başkaları benim fikrime katıldı. Seyrânî hem bana iştirak etmedi, hem de beni kesin bildiğim hakikatten vazgeçirmek istedi. Cidden bana dokunmuş bir mektup yazdı. "Eyvah!" dedim, "bu talebemi kaybettim." Şefkat tokadını yedi. Bir seneye yakın, hapiste kaldı.

Hele bir eleştirmeye kalkın, işte böyle, yersiniz şefkat tokadını! Bundan sonra hangi talebesi Said Nursi'yi eleştirmeye, yanlışını göstermeye cesaret edebilir? Sahabesiyle istişare yapan Peygamber nerede? Kendisini eleştireni "Allah'ın cezalandırmasıyla" korkutan Said Nursi nerede?

Seyranî adlı talebesinin hapiste yatmasının hikmetini cifre karşı olmasında ve Said Nursî'yi bunlardan vazgeçirmek istemesinde bulan Said Nursî'ye birisi çıkıp şunu diyemez mi? "Siz bu adamcağızdan daha uzun süre hapislerde yattınız. Dünyada rahat yüzü görmediniz. Deli diye tımarhaneye atıldınız! Siz bunca yıl hapsi, kendi hevana ve hevesine göre Kur'an'ı tefsir ettiğinden dolayı yatmış olmayasın? Üstelik bu tokadı kaç defa yedin, hâlâ akıllanmadın mı?"

Başkaları hapiste yatınca şefkat tokadı oluyor, ya sizin yediğiniz bunca tokat neyin tokadı!?

O ebced ve cefr ilmiyle, ayet ve hadislerden bin bir zorlama ile kendi doğum tarihini, adını, lakabını, Kur'an okumaya başladığı tarihi, risalelerinin isimlerini, yazılış tarihlerini vs. gibi pek çok şeyi çıkarmaktadır. Rakamları denk tutturabil-

mek için bazen hicri, bazen rumî, bazen de miladi tarihe zıplar. Teyemmüm ayetinde geçen Saîd/toprak kelimesini Said olarak görür. Hâlbuki kendi adı "sin" ile ayetteki ise "sad" iledir. Olsun. Bir harflik farktan ne çıkar? O da aslında toprak kadar mütevazıdır (!) Bu tevazu perdesi aralandığında büyük bir gurur, kibir, enaniyet ve ucub görülecektir.

Said Nursî, kendisinin özel üstadı olan İmam Rabbânî, Abdulkadir Geylanî, İmam Gazâlî, Zeynelabidin, Hz. Hüseyin ve Ali'den 30 seneden beri ders aldığını ve Cevşen vasıtasıyla onlarla manevi bağ kurarak bu seviyeye ulaştığını söyler. O kimi zaman Türkçesi zayıf, ehemmiyetsiz bir ümmi olur. Böyle söylemekteki maksadı da eserlerinin kendisinden olmadığını, Allah'ın inayetiyle olduğunu anlatmaktır. Bazen de bir müceddid, gavs, Bediuzzaman, allâme-i cihan, mehdi olur. Fakat Tarihçe-i Hayat'ta verdiği bilgilere göre 40 kadar İslami ilimlere ait kitabı ezberlemiş, pek çok hocadan ders almıştır. Özetle 14 yaşında tüm âlimleri susturduğu yalanını bizzat kendisi tekzib etmektedir. 15-16 yaşına kadar tüm bilgisinin sunuhat kabilinden/aklına hatırına gelen şeyler türünden olduğunu itiraf eder. (Tarihçe-i Hayat)

Said Nursî, Abdulkadir Geylanî'nin ruhaniyetinden ömür boyu istimdat dilediğini ve himmetini gördüğünü, bunu defalarca tecrübe ettiğini söyler. "Hazret-i Şeyhin vefatından sonra hayatta oldukları gibi tasarrufları ehl-i velâyetce kabûl edilen üç büyük evliyanın en büyüğü o Hazret-i Gavs-ı Geylânî'dir. Vefatından sonra dahi hayatındaki gibi dâimî tasarrufu bulunduğu tasdik edilmiş olan bir kahraman-ı velâyet..." (8. Lem'a) Ruhânîleri âlem-i ervahtan gönderip beşer sûretine temessül ettiren, hattâ ölmüş evliyaların çoklarının ruhlarını benzer cesedleriyle dünyaya gönderen bir Hakîm-i Zülcelâl... (15. Mektub) Ölmüş kimselerin tasarrufta bulunması gibi, tevhid-i ulûhiyete aykırı şeyler, hayra tevil edilmesi mümkün olmayan yanlışlarıdır.

Allah'tan başkasından yardım istediğini, İstianede ve istigasede bulunduğunu iftiharla anlatmaktadır.

Ben çocuk iken, etrafımdaki herkes Gavs-ı Hîzan namıyle bir zattan istimdat ederken, ben onlara muhalif olarak "Yâ Gavs-ı Geylânî" derdim. Çocukluk itibarıyle elimden bir ceviz gibi ehemmiyetsiz bir şey kaybolsa, "Yâ Şeyh! Sana bir fatiha, sen benim şu şeyimi buldur." Tuhaftır ve yemin ediyorum ki, bin def'a böyle Hazret-i Şeyh, himmet ve duasıyla imdadıma yetişmiş. (8. Lem'a)

Hâlbuki Kur'an Allah'tan başkasına yakarmayı, istimdat dilemeyi yasaklamıştır. Bu şirkin dik alasıdır. Peygamberimiz ölülere işittiremezken, (Fatır/22) Said çok kolay işittirebilir (!) Dediğimiz gibi Said Nursî'nin bırakın Kur'an müfessiri olmasını, bu tür inançlarıyla sıradan bir Müslüman olması bile zordur. Daha bu cahil, tevhid-i uluhiyeti anlamanın yanına bile yaklaşmamıştır. Yemin ettiğine göre ve bunu binlerce yaptığına göre ve de iftiharla söyleyebildiğine göre hakkında verilecek hüküm çok açıktır!

Ey ölülerden yardım isteyen cahil! Irak işgali sırasında Abdulkadir Geylanî'nin mezarı, bombalandı. Binlerce kez Said Nursî'nin harikulade bir şekilde imdadına koşan Geylanî, kendi mezarını/memleketini koruyamadı! Geylani'nin bombalamadan haberi bile olmadı! Zamanın harikuladesiyim diye etrafa afra-tafra yapan, koskoca Bediuzzaman'ın düştüğü hâllere bakın! Kıptînin şecaat arz edeyim derken, sirkatini serdeylemesi gibi!

Âlimlik gitmiş de imanına bir şey olmasa bari!

Said Nursî olsa olsa bir İslam âlimidir. Diğer binlerce âlim gibi! Âlimler de neticede bir insandır. Her insan gibi yanlışları da vardır. Eleştiriden muaf, lâ yüs'el değildir.

Yaşadığı dönemde İslam'a yapılan saldırılara kendince cevap vermeye çalışmıştır. Bununla birlikte eleştirel/kritik edici bir zihniyetten ziyade, o muhafazakâr/savunmacı bir reflekse sahiptir. Kullandığı malzemede çok seçici değildir. Zayıf hadisleri kullanmaktan çekinmez. Hatta kelam-ı kibar nev'inden sözleri bile hadis zannıyla ebcede vurmaktan geri kalmaz.

Birden bu gelen Hadîs-i Şerif ihtar edildi: "Ahir zamanda, ihtiyar kadınların samimî dinlerine ve kuvvetli itikatlarına tâbi olunuz." (Kastamonu Lâh.)

Mi'rac gecesinin sabahında, Resûl-i Ekrem Kureyş'e demiş ki: "Yolda giderken, sizin bir kafilenizi gördüm; kafileniz yarın filân vakitte gelecek. Sonra o vakit kafileye beklemeye başladılar. Kafile bir saat gecikmiş. Resûl-i Ekrem'in haber verdiği şeyin doğru çıkması için, Güneş bir saat tevakkuf (durmuş, beklemiş) etmiş. Yâni Arz, O'nun sözünü doğru çıkarmak için; vazifesini, seyahatini bir saat tâtil etmiştir ve o tâtili, Güneş'in sükûnetiyle göstermiştir. (19. Mektub)

Peygamber'in kucağında uyuyan Hz. Ali'nin namazı kazaya kalmasın, vaktinde kılsın diye, batan güneş tekrar geri gelmiştir! (22. Söz)

Azıcık hadis malumatı olan biri, hadislerin sünnetullaha aykırı olamayacağını bilir! Ama o kocakarı itikadına tabi olmayı ihtiyar eylemiş!

Allah'ın varlığını ispatta ki başarısını, tevhidde, özellikle tevhid-i ulûhiyette ve ubudiyette gösteremez. Mesela şirk-i esbab'ı o kadar güzel anlatır ki, sebeplerin hakiki fail ve müsebbip olamayacaklarını izah eder. Lakin Mekkeli müşriklerinde zaten Allah'ın rububiyetiyle pek problemleri yoktu. Gel gör ki Said Nursî şirk-i takrib konusunda çok ihmalkârdır. Hatta affedilmez hataları olan biridir. Örneğin:

Halid-i Bağdadî, Hindistan'dan Nakşî tarikini Bağdat'a getirdiğinde, Bağdat, Abdülkadir Geylanî'nin ölümünden önce olduğu gibi, ölümünden sonra da tasarrufu altındaydı. İlk başta Halid-i Bağdadî'nin manevi tasarrufu kabul görmedi. Şah-ı Nakşibend ile İmam Rabbânî'nin ruhaniyetleri Bağdat'a gelip, Geylanî'nin ziyaretine giderek, rica etmişler. Demişler ki: Halid-i Bağdadî senin evladındır, kabul et. Geylanî de onların iltimasını kabul ederek Halid-i Bağdadî'yi kabul etmiş ve bundan sonra birden parlamış. Bu ruhani olayı bazı veliler müşahede etmiş, bazısı da rüya ile görmüş. (Sikke, s. 16)

Sanki Bağdat bölgesinde ilahların hâkimiyet savaşından bir kesit sunulmuş! Ruhaniyetler gelip-gidiyor, torpil yapıyorlar! Önce büyük ilah küçüğünü oraya sokmuyor, araya başka ilahların devreye girmesiyle küçük ilah da oraya giriyor. En sonunda da küçük ilah'ın uluhiyeti Bağdat'ı ele geçiriyor. Yunan mitolojisindeki tanrıların mücadelesi gibi! Ölülerin ta-

sarrufuna inanan, onlardan yardım isteyen birisi gerçekten Müslüman olabilir mi?

Said Nursî ya gerçekten Tevhid-i ulûhiyetten haberi yoktur ya da tevhid-i ulûhiyete çok önem veren Necid çöllerinden çıkmış Vahhabiler diye hakaret ettiği Selefilere bu nedenle kızmaktadır. O Allah'ın sıfatlarını kutub denen masal kahramanlarına vermekten çekinmez!

Örneğin "Özellikle, Allah adamı Hz. Abdülkadir, Gavs-ı Âzam, "ol" der "olur" dairesinin kutbu, cihanın geleceğini önceden görüp, haber vermiş ve her ne görmüş ise münasip bir beyanla söylemiştir." Ne demek "Ol der olur" Hâşâ! Abdulkadir denen şeyh Allah mıdır ki, her dediği olsun?

Yine "Hazret-i Şeyhin vefatından sonra hayatta oldukları gibi tasarrufları ehl-i velâyetçe kabul edilen üç evliya-yı azîmenin en büyüğü o Hazret-i Gavs-ı Geylânî'dir." (Sikke, 8. Lema) Ne demek! Ölülerin tasarrufta bulunması, kâinatın yönetimine katılması?

Ve yine; "Şehitlerin efendisi olan Hz. Hamza, mükerrer olayda kendine iltica eden adamları muhafaza etmesi ve dünyevî işlerini görmesi ve gördürmesi..." (Birinci Mektub)[52]

Kitaplarının tenkitli metin şeklinde baskıları yapılabilir. Sadeleştirilebilir. Ama bunu duyan Nurcular hop oturup hop kalkar, kan beyinlerine sıçrar. Çünkü onlara göre risaleler kutsal metinlerdir.

Kimin haddi var ki, risâlelerin birisine el uzatsın veyahut bir sahifesine dil uzatsın veyahut bir cümlesini tenkit etsin veyahut

52 Fethullah Gülen, Hamza'nın kendine, sayılamayacak kadar çok yardım ettiğini iddia eder ve onlardan birini şöyle anlatır: "Ankara'dan İstanbul'da gelirken, Kartal civarında arabamız sele yakalandı. Araba stop etti ve sürüklenmeye başladı. Tam o esnada arkadaşlara dua edin dedim. Kendim de "Ya Seyyidena Hamza! Ya Seyyidena Hamza!" diyerek o yüce ruhu, imdadımıza göndersin diye Cenâb-ı Hakk'a dua ettim ve hayrettir selin mecrası birden değişti, hızı da azaldı. Olayın şahitleri var. Bu değişikliği ve birden selin hızının azalmasını fiziki kanunlarla izah imkânsız. Hiçbirimizin şüphesi kalmadı ki, Cenâb-ı Hakk o mukaddes ve yüce ruhu istihdam buyurdu ve yardımımıza gönderdi." (Küçük Dünyam, *Zaman*, 28 Kasım 1996).

bir kelimesine, hatta bir harfine ve belki bir noktasına itirazda bulunsun." Ahmed Hüsrev Altınbaşak (Barla Lahikası)

Kimin haddidir ki, bu Nurlarda yanlışlık bulsun. (...) Onun için bir harfe dokunmayı azîm bir günah işliyorum telâkki ediyorum. Hulusi, (Barla Lahikası)

Risale-i Nur'a hücum edilmez. O doğrudan doğruya Kur'an'a bağlanmış ve Kur'an dahi arş-ı a'zamla bağlıdır. Kimin haddi var, elini oraya uzatsın ve o kuvvetli ipleri çözsün. (Şuâlar)

Nurculara göre üstatları özel misyonla görevlendirilmiş asrın müceddidi, harikulâde bir şahsiyettir. Onun ve risalelerinin hatalı olabileceğini kabul etmeleri mümkün değildir. Onlar üstatlarının erişilmez olduğunu kabul ederler. Yani üstatlarını rableştirme, ilahlaştırma bunlarda da mevcuttur.

Birileri Nurculuğu din, Üstatlarını Rab/Efendi, Kitaplarını kutsal kitap edinmiş!

Size onun öve öve bitiremediği tefsirinden bir bölüm aktaralım. Felak sûresinde bakın neler bulmuştur:

İşte yalnız mânây-ı iş'ari cihetinde bu süre-i azime-i harika, "kâinatta âdem âlemleri hesabına çalışan şerirlerden ve insanî ve cinnî şeytanlardan kendinizi muhafaza ediniz." Peygamberimize ve ümmetine emrederek her asra baktığı gibi mânây-ı iş'arisiyle bu acib asrımıza daha ziyade, belki zahir bir tarzda bakar. Kur'an'ın hizmetkârlarını istiâzeye davet eder. Bu mucize-i gaybiyye beş işaretle kısaca beyan edilecek, şöyle ki: Bu sûrenin her bir ayetinin manaları çoktur. Yalnız manay-ı işâri ile beş cümlesinde dört defa "şerr" kelimesini tekrar etmek ve kuvvetli münâsebet-i mâneviye ile beraber dört tarzda bu asrın emsalsiz dört dehşetli ve fırtınalı maddi ve manevi şerlerine ve inkılâplarına ve mübarezelerine aynı tarih ile parmak basmak ve manen "bunlardan çekininiz" diye emretmek elbette Kur'an'ın icâzına yakışır bir irşad-ı gaybidir. Başta "Kul eûzü bi Rabbil felak" cümlesi 1352 veya 1354 tarihine hesab-ı ebcedî ve cifriyle tevafuk edip nev-i beşerde en geniş hırs ve hasedle ve birinci cihan harbi sebebiyle vukua gelmeye hazırlanan İkinci Harb-i Umûmi'ye işaret eder ve ümmet-i Muhammediye'ye manen der ki: "Bu harbe girmeyiniz ve Rabbinize iltica ediniz." ve bir manayı remzi ile Kur'an'ın hizmetkârlarından olan Risale-i Nur şakirtlerine hususi bir iltifat ile onların Eskişehir hapsinden, dehşetli bir şerden aynı tarihte kurtulmalarını ve haklarının imha planının akim bırakılmasını

remzen haber verir. "Min şerri ma halak" cümlesi –şedde sayılmaz– 1361 ederek bu emsalsiz harbin merhametsiz ve zâlimane tahribatına rumî ve hicri tarihi ile parmak bastığı gibi, aynı zamanda bütün kuvvetleriyle Kur'an'ın hizmetinde çalışan Nur şakirtlerinin geniş bir imha planından kurtulmalarına tevafukla bir mânây'ı remzî ile onlara da bakar. "En-Neffasati fi'l ukad" -şeddeler sayılmaz- 1328 adediyle bu umumi harpleri yapan ecnebi gaddarların hırs ve hased ile bizdeki Hürriyet İnkılâbı'nın Kur'an lehindeki neticelerini bozmak fikri ile tebeddül-ü saltanat ve Balkan, İtalyan harpleri ve Birinci Harb-i Umumi'nin patlamasıyla maddi ve manevi şerlerini, siyasi diplomatların radyo diliyle herkesin kafalarına sihirbaz ve zehirli üflemeleriyle ve mukadderât-ı beşerin düğme ve ukdelerine gizli planlarını telkin etmeleriyle bin senelik medeniyet terakkiyatını mahveden şerlerin vücuda gelmeye hazırlanmaları tarihine tevafuk ederek "en-Neffâsâti fi'l ukad"ın tam manasına tetabuk eder. (Asa-yı Musa)

Belki, Osmanlıca deyimleri bilmeyen birisi anlayamadığı için yukarıdaki metinde hak ve hakikat namına bir şeyler var zannedebilir. Allah aşkına bunun neresi tefsirdir? Hurufilik, ilm-i şeytanat olan ebced hesapları, işârî/bâtınî tefsir örnekleri o kadar! "Ukad/düğümler" olmuş radyo düğmeleri! "Neffesat" olmuş diplomatların konuşmaları! Yine Kur'an remzen kendisinin ve cemaatinin Eskişehir, Denizli hapishanesinden kurtulmasını, İki cihan harbini haber veriyormuş (!) Tüm insanlara ve çağlara gönderilen Kur'an zorlama ebced hesaplarıyla 20. yüzyılın başındaki insanlar için mi gönderildi? Tefsirin devamında ebced hesaplarını tutturabilmek için ayetlerin başına bazen "min ve şerri" hesaba girer, bazen sadece "min" girer, bazen de her ikisi de hesaba dâhil olmaz der. Hangi karineye göre böyle yapmış belli değil. Aslında bunu ebced hesabı tutsun diye attığı harflere mazeret bulmak için yapmaktadır. "Yarattığı şeyin şerrinden"deki 'min'; ba'zıyet/bütünün bir bölümünü ifade eder, Yani Yaratılmışların şerri tamamen şer değildir ya da bir kısım insanlara değildir der. Lakin "Hasedçinin şerrinden"deki 'min' ise; ba'zıyet ifade etmez, hased'in her türü zararlıdır." der. (Asay-ı Musa) Adeta şunu demektedir: Bazı kelimeleri ebced hesabı tutsun diye attım. Ama iyi ki, atmışım. Hem ebced hesabı tuttu, hem de böyle mana daha güzel oldu (!) Onun için Kur'an asıl değil-

dir. Kur'an yalnızca onun istediği anlamları çıkarabileceği bir malzemedir. Canım ister hesaba dâhil ederim, isterse etmem.

İşte risaleler böyle bir anlayışın ürünüdür. Karma karışık bir külliyat! Her ne kadar Said Nursî, bu risalelerin kendi malı olmadığını, kendisine yazdırıldığını defaatle söylese de her ne kadar Kur'an'ın en güzel tefsiri olarak takdim edilse de asrın Müceddidi'nin Kur'an'dan haberi yoktur. Kur'an'da onlarca ayette Peygamberimizin Kur'an'dan başka mucizesi olmadığını söylemesine rağmen, o "Mucizât-ı Ahmediyye/19. Mektup'ta" Peygamberimizin yüzlerce mucizesini sıralar. Rahmet Peygamberine öyle mucizeler isnat eder ki, güya Peygamberimiz; namazda önünden geçen yaramaz bir çocuğa beddua etmiş de çocuk da bu beddua yüzünden kötürüm olmuş! O rahmet Peygamberinin bir çocuğa beddua etmesi olacak şey değildir.

Risaleler; zekâ ile saflığın, bilgi ile cehaletin, gerçek ile hurafenin, iman ile inkârın, tevhit ile şirkin, bilim ile hurafenin, felsefe ile safsatanın, nur ile zulmetin sarmaş dolaş olduğu bir karmakarışık bir külliyatır! Said Nursî, Numeroloji (ebced ve cefr) ile Matematiği, Astroloji ile Astronomi'yi karıştırmıştır.

Nur *Risaleler*'inin Kur'an'ın tefsiri olduğuna talebeleri yakinen iman etmişlerdir."Garbın Sokrat'ı, Eflâtun'u, Aristo'su gibi hakikatlı feylesofları ve Şark'ın İbn Sînâ, İbn Rüşd, Fârâbî gibi dâhi hükemâsı Bediuzzaman'ın ancak talebesi olabilirler" şeklinde tanıtılan Said Nursî'nin, bütün ilim dallarının hepsinde en büyük olması, buna mukabil bütün bu bilgilerin nihayet birkaç aya inhisar eden bir tahsil devresinin sonucu yazılması, zorunlu olarak akla "İlahî inayeti/yardımı" getirmiştir.

> Benim gibi yarım ümmi ve kimsesiz bir adam Risale-i Nur'a sahip değildir ve o eser, onun hüneri olamaz, onunla iftihar edemez. Belki doğrudan doğruya Kur'an'ın bu zamanda bir tür manevi mucizesi olarak, ilahî rahmet tarafından ihsan edilmiştir. O adam, binler arkadaşıyla beraber, o Kur'an'ın hediyesine el atmışlar. Her nasılsa birinci tercümanlık vazifesi, ona düşmüş. Onun fikrî ve ilmî ve zekâsının eseri olmadığına delil, Risale-i Nur'da öyle parçalar var ki; bazısı altı saatte, bazı iki saatte, bazı on dakikada yazılmış. Yemin ile sizi te'min ederim ki;... "altı saat-

te yazılan Otuzuncu Söz'ü ne ben ve ne de en derin, dindar filozoflar, altı günde yazamaz. (Birinci Şua, Sikke, Kastamonu Lah.)

Kendisinin açtığı yolda yürüyen şakirtleri şöyle diyeceklerdir: Risâle-i Nur yirminci asrın Müslümanlarını ve bütün insanları koyu fikir karanlıklarından ve müthiş dalalet yollarından kurtarmak için Said Nursî'nin kendi ihtiyarıyle yazılmamıştır, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanıyla yazılmış bir kudsî eserdir.

Bir talebesi üstadını şöyle tanımlar:

Risale-i Nur gerçi zâhiren sizin eserinizdir, fakat nasıl ki, Kur'an Allah'ın kelâmı iken Peygamberimiz insanlara tebliğe vasıta olmuştur, siz de bu asırda yine o Kur'an'ın nurlarından bu günün sarhoş insanlarına Allah'ın emriyle hitab ediyorsunuz. Hulûsi. (Barla Lâh.)

Son aşamada ise şöyle diyerek iyice haktan uzaklaşacaklardır:

Kur'an surlarının yıkıldığı ve onun ana prensiplerine ve iman esaslarına hücum edildiği bir zamanda Kur'an'ın kendi kendini müdafaa için onun mucizevî lemaâtından sızmış bir bedenlenmiş nûrdur. Bundan dolayı semavî'dir, dünyevî değildir, bir Allah vergisidir. Hiçbir şahsın malı olamaz. Nitekim hârika bir şekilde zuhur ve intişarı ve tesir gücü ve insanları büyülemesi ve mucizevî, emsalsiz üslubu ve belagati ve onun tercümanlığına mazhar olan Said Nursî'de görülen garib ve acib fıtri ve ruhi hâller mezkûr ifademizi apaçık desteklemekte ve ispat etmektedir.

Hadi hayırlı olsun Yeni Kitabınız (!)

Ve bu Said Nursî'nin tâbileri, Nurcuların kıyamette İslam ümmetinden ayrı bir ümmet-i müstakille olarak ba's buyrulacağı (bağımsız bir ümmet olarak Said Nursî'yle beraber diriltilileceklerl) Tılsımlar Mecmuasında dile getirebilmişlerdir. "Müstakil ümmet olmak!" Allah Allah.

"Yâ Rabbî! Musa'ya (as) denizi ve İbrahim'e (as) ateşi ve Dâvud'a (as) dağı, demiri ve Süleyman'a (as) cinni ve insi ve Muhammed'e (sav) şems ve kameri teshir ettiğin gibi, Risale-i Nur'a, kalpleri ve akılları musahhar kıl!"

Ne kadar mütevazi bir dua!

Bu zavallılar Said Nursî'ye yazdırılan *Risaleler*'i bırakıp da birazcık Kur'an ile haşir-neşir olsalardı, Kur'an'ın *Risaleler* gibi tefsir kitaplarına, Bediuzzaman gibi bir müfessire muhtaç olmaktan münezzeh olduğunu göreceklerdi. *"Bu Kitab Rahman ve Rahim olan Allah katından indirilmiştir. Bu kitabın ayetleri genişçe açıklanmıştır..."* (Fussilet/2-3) Bu kitap, kendisine Allah'ın sıfatının verilmesine itiraz etmeyen Bedîuzzaman tarafından değil, bizzat Allah tarafından açıklanmış, "Kitab-ı Mübîn"dir. Yani; hem apaçık bir kitaptır, hem de açıklayan, beyan eden bir kitaptır.

Bu Kitap, ayetleri Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından muhkem (sağlam, eksiksiz, güneş gibi açık) kılınmış, sonra da (bu kitabın ayetleri Allah tarafından) Allah'tan başkalarına kulluk etmeyesiniz diye genişçe açıklanmış/tefsir edilmiştir...(Hud/1-2)

Ey Büyük Allah'ım! Sen insanların Kitabını açıklamaya kalkan bazı kimselere kulluk edeceklerini ilm-i ezelinle görmüşsün ki, kitabında bunu da zikretmişsin. Demek bazı kimseler Allah'ın kitabını açıklamaya kalkışanlara kulluk edecekler.

Ey yıllardır milleti "hakîkat-i imaniyye ve Kur'aniyye'ye" davet ettiğini iddia eden Nurcu kardeşler! Gelin başkalarını da kendinizi de aldatmayın! Bu iman hakikatları İslam'ın hakikatları değil! Onlar Said Nursî'nin kafasındaki hakikatler! Kıyamet alametleri, mi'rac, kader, âlem-i berzah/kabir hayatı, âlem-i misal, ayan-ı sabite, nûr-i Muhammedî, kadere iman, ikinci kat semada yaşayan İsa ve İlyas hikâyeleri, üçüncü kat semada yaşayan Hızır menkıbeleri, Peygamber'e atfedilen binlerce mucizat! Daha böyle binlerce mesele asla İslam ve Kur'an'ın gerçekleri değildir.

Bugün bazı Nurcular Said Nursî'yi tek referans olarak görmektedir. O ne diyorsa doğrudur. Mademki o, asrın imamı ve müceddididir. Bu ise onu rabb/ilah edinmeyi beraberinde getirmiştir. Said Nursî'nin dediği budur, bunu harfiyen kabul etmeyen kimseye "kapı açık, dön arkanı ve çık, istenmiyorsun artık" denilerek kapı dışarı edilmektedir. Onlar –özellikle cahil fanatikleri– Said Nursî'yi eleştireni, tekfir ediyorlar. Said Nur-

sî'yi eleştiren onların nazarında olsa olsa bir kiralık kâlemdir ya da Turan Dursun gibi bir mürted!

Artık şunu kabul edelim: Nurculuk bir itikadi fırka olmuştur. Hatta bir fırkadan/mezhepten daha fazlası! Bugün bir Nurcunun Said Nursî'ye bağlılığı mezhep imamlarına olan bağlılıktan daha fazladır. Günümüzde hangi sıradan bir nurcu, İmam-ı Azam'ın *Fıkh-ı Ekber*'ini okumuştur ya da Mâturîdî ise, itikatta imamı olan Mâturîdî'nin *Kitabu't-Tevhid*'inden haberi vardır. Hatta "Kaç defa Kur'an'ın mealini" okuduklarını soralım? En azından *Risaleler*'i okudukları kadar Kur'an'ı anlamak için çaba sarf etmişler midir?

Artık Nurcular, insanları bir misyoner gayretiyle Said Nursî'ye ve onun kitaplarına davet etmeyi bırakmalıdırlar. Ona yakıştırırlan efsanevi, fevka'l-beşer imajları terk etmelidirler. Ona Allah'ın ismi olan "Bedi'" ismini vermekten hayâ etmelidirler. Eğer zerre kadar Allah'tan korkuyorlarsa! Yıllardır Kur'an tefsiri okuyoruz diye cemaati uyutmaktadırlar. *Risaleler* asla bir tefsir değildir. Olsa olsa en fazla birkaç yüz ayetin tefsiri olabilir. Onlar da remzen, işareten denilerek yapılan makbul olmayan bir tefsir türüdür!

Şu aşağıdaki sözlerin bizzat Said Nursî tarafından söylenmiş olması bile korkunçtur. Hani "Şeyh uçmaz da müritleri uçurur" derler ya! Keşke öyle olsa! Şeyhiniz fena uçmuş! Bu sözleri bir talebesi söylese, biraz daha anlaşılır olabilirdi. Lakin Said Nursî'nin söylemesi affedilir gibi değildir. Dediği özetle şudur: "Benim kitaplarımdan başka kitap okumayın! *Risaleler* benim gibi bir devasa âlime yetiyorsa size haydi, haydi yeter!"

> Risale-i Nur, İslami hakikatlere dair ihtiyaçlara kâfi geliyor; başka eserlere ihtiyaç bırakmıyor. Kesin ve çok tecrübelerle anlaşılmış ki: İmanı kurtarmanın ve kuvvetlendirmenin en kısa ve en kolayı, Risale-i Nur'dadır. Evet, on beş sene yerine on beş haftada, Risale-i Nur o yolu kestirir, tahkiki imana ulaştırır. Bu fakir kardeşinize yirmi seneye yakındır, Kur'an ve Kur'an'dan gelen Risale-i Nur kâfi geliyor. Bir tek kitaba muhtaç olmadım, başka kitapları da yanımda bulundurmadım. Risale-i Nur, çok çeşitli gerçeklere dair olduğu hâlde; yazma aşamasında, daha sonra da ben başka

kitaplara muhtaç olmadım. Sizin hiç muhtaç olmamanız gerekir. Hem madem ben sizlere kanaat ettim ve ediyorum, başka (kitap) lara bakmıyorum ve meşgul olmuyorum. Siz dahi, Risale-i Nur'a kanaat etmeniz lâzımdır; belki bu zamanda elzemdir!.. (Kastamonu Lah.)

Bu düşünce insanı Risale-i Nur'un zamanlar-üstü bir metin olduğunu kabullenmeye götürür. Bütün çağlara ve bütün insanlara hitap eden bir kitap ancak Kur'an'dır. Hiçbir tefsir Kur'an'ı tek başına açıklayamayacağı gibi, bütün tefsirler zamanla çağın ruhunun gerisinde kalmaya mahkûmdur.

Hatta artık risaleler ana kitap olmuştur. Haşr Risalesinin tefsiri mahiyetinde eserler yazılmaya başlanmıştır. Artık risalelerin Kur'an'a ayna değil, gölge olduğu kabul edilmelidir. Bugün her namaz sonrası risale okumayı cemaatlerine tavsiye eden Nurcular, Kur'an malumatları son derece sınırlı, Kur'an cahili bir zümre oluşturmuşlardır.

Maalesef kendilerine İslam ve Kur'an Şakirdi/hizmetçisi diyenler, insanları Nurculuğa davet etmektedirler. Nur cemaatini büyütme gayretleri ittihad-ı İslam ve kulûba aykırıdır. Niçin insanları İslam'a ve Kur'an'a çağırmazlar da içinde binlerce hurafe olan *Risaleler*'e çağırırlar? Nurcuların en büyük hataları, kargadan başka kuş tanımam diyen kimse misali, Said Nursî'den başka âlim tanımam, *Risaleler*'den başka kitap okumam demeleridir. Bu onları kapalı devre yapmış, İslam bahçesinde açmış yüzlerce çiçekten mahrum etmiştir. En doğru yola ileten Kur'an, Said Nursî'nin eserlerine remzen işaret etmekten, onların kutsallıklarını ispat için kullanılan bir ebced kitabı derekesinden kurtarılmalıdır.

Aklı zayıf olanlar, hakkı adam ile tanırlar, adamı hak ile değil. Akıllı kimse ise; önce hakkı tanır, onunla da insanları. Hak nereden gelirse gelsin kabul eder. Batıl da kimden gelirse gelsin reddederler.

Var mısınız ey Nurcu kardeşler! Önce Kur'an'ı ve İslam'ı tanımaya! Said Nursî bir âlimdir, hem de çok büyük yanlışları olan bir âlimdir! İslam dünyasında daha binlerce âlim vardır.

Risaleler bir tefsirdir. Lakin çok büyük eksiklikleri olan bir tefsirdir. Daha binlerce tefsir kitabımız vardır.

Yani; kargadan başka kuşlar da vardır!

İskender Evrenesoğlu

Tasavvufun insanları nasıl saptırdığının en bariz örneklerinden birisi de bu şarlatandır. Tasavvuf diye, diye sonunda kendisinin "Mehdi ve Rasul" olduğunu ilan etti. Allah'ın kendisine *Risalet Nurları* diye bir kitap vahyettiğini söylemektedir. Said Nursî'ye *Risale-i Nur*'un yazdırıldığını kabul ediyorsunuz da bana *Risalet Nurları*'nın yazdırıldığını neden kabul etmiyorsunuz? demektedir. Bence bu gayet de haklıdır! Bu mehdi müsveddesine neden ayrımcılık yapılıyor?

Kendisine Allah tarafından Kur'an okutulduğunu ve daha önce Arapça bilmediği hâlde Allah tarafından kendisine onun tefsirinin öğretildiğini iddia etmektedir. Allah tarafından devrin imamı seçildiğini ve bu sıfatla Allah'ın huzurunda Hz. Muhammed dâhil tüm peygamberlere imam olarak namaz kıldırdığını iddia etmektedir.

Uzmanlar bu kimsenin cezaî ehliyeti olmadığını, delidir, ne yapsa yeridir kabilinden şeyler söylüyorlar. Ne var ki bu sapığın peşinden giden binlerce akıllı var. Hani bitli bakların, kör müşterisi olurmuş, Körler, sağırlar birbirini ağırlar misali.

Bu zat kendisinin MİHR olduğunu iddia etmektedir. M. İ. H. R, Mehdi, İmam, Halife ve Resûl kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur. Yani bu kişi, Beklenen mehdi, zamanın imamı, Allah'ın halifesi ve Allah'ın rasulüdür (!)

Allah tarafından "Mehdi" olarak görevlendirildiğini iddia eden İskendender el-Ekber'in *Risalet Nurları* adlı bir eseri vardır. Kitabın ön yüzünde ise "Türklerin bilgesi, İskender kulumuza katımızdan ihsanımızdır." ibaresi bulunmakta. İlk sayfada da "Bu kitap Lehv-i Mahfuzda Ana Kitab'ın içinde mevcut olup Kur'an'dan sonra dünyaya indirmekte olduğumuz ilk kitaptır." ibaresi yer almaktadır. Kendisine Cibril-i Emin'in aziz ruhu tarafından doğrudan doğruya kalbine indirildiği-

ni..." söylemekten sıkılmaz bu herifi Kur'an'a el basıp yemin ederek, "Allah, beni bu asra Mehdi ve Resul olarak gönderdi. Levh-i mahfûzda kayıtlı olan 21 sûre Hz. Peygamber'e bildirilmedi. Bu asırda bana inzal oldu" demektedir.

Bu mehdi-resul'ün kendisine vahyedildiğini iddia ettiği Risalet Nurları'nda şöyle hezeyanlar var:

> Beni defalarca gördün. Vaktiyle Dayı Bey'in düştüğü hataya düşme. Beni defalarca gördün. Cibrili, Muhammed kulumuzu, kendini de gördün. (Allah Teâlâ sûresi)
>
> Gördün ki, sen uçtuğun zaman kimse senin uçtuğunun farkına varmıyor. (aynı sûre)

Biz vardık, Ey Mehdi-Resul. Sen gerçekten Uçmuşsun. Cehenneme varman çok uzun zaman almaz, İnşallah.

> Rahim ve Rahman olan Allah'ın huzurunda kendisine kitap, taht, sancak, nur ve kılıç ihsan edilmiş olan Mehdi hazretlerine ittiba ediyorum. Bu ittiba cümlesidir. Bu Rabbinizin huzurunda bir ahittir. Artık Rabbinizin katından aldığınız emirleri ifaya başlayınız.
>
> Ey İskender el-Ekber Hazretleri Kulumuz! Evet, sen, hakiki bir hazretsin. Bozoklu Han bir veli idi ve senin ceddindir, Seyittir. Sen de Seyit'sin. On ikinci İmamsın, Son İmamsın. (Tayy-ı Mekân sûresi)
>
> Evet, şeytan senin voltajına dayanamaz. Dalga uzunluğu konusunu sana tekrar yazdıracağız.[53]

Bu sapığa göre İrşat olabilmek kesinlikle Rabbimizin bizim için tayin ettiği mürşitle olabilirmiş. Mürşitler, ister Resul makamında olsun, ister halife olsun Allah'ın emriyle o göreve tayin edilir. Nefsimizi tezkiye etmek için mürşit farzdır. Tasavvuf farzdır. Mutluluk eşittir tasavvuf, O da eşittir İslam!

Elimde bu tarikat/din hakkında epey malzeme var. Uğraşmağa değmez. Baştan aşağı zırva! Osmanlı Kültürünü Yaşatma Derneği vs. gibi paravan isimler altında faaliyet gösteriyorlar. Gerçekten Osmanlı devri olsaydı, Şeyhülislam'ın fetvası şu iki satır olurdu: "Küfrü mûcib, katli vacip, tiz kellesi vurula"... bu kadar. Bu Mehdi-rasul müsveddesi, hiç Arapça

53 Mustafa İslamoğlu, *Yahudileşme Temayülü*, s. 175-6.

bilmediği hâlde, istediği ayete istediği anlamı vermekte. 17 sene bir bankada müdür olarak çalışmış, haram zerrelerine kadar işlemiş birisi. Bazen kendisine sorulan sorulara "Durun Allah'a sorayım" deyip canlı yayında Allah'la temas kurup, cevap verecek kadar bir şarlatan. Şimdilerde bu yalancı peygamber/Müseylimetü'l-Kezzab MPL'de hezeyanlarını devam ettiriyor.

Şu an Amerika'ya kaçmış olan bu kaçık, en son ATV'de bir ana haber programında şöyle bir haberin öznesi olmuştu: Amerika'ya bu mehdi-rasul (!) ile beraber giden bir kadın müridi, bu mehdi-rasule telefonda şöyle dert yanıyordu: "Hadi şeyhim beni becerdin, 17 yaşımdaki kızımdan ne istedin, Ramazan mübarek günde, onu nasıl iğfal edebildin?..." hâlen internette videoları dolaşmaktadır. Daha onlarcası var. Tabii cevabı hazırdır. Ben o an Allah'ın tasarrufu altındaydım, yani beni Allah sevk ve idare ediyordu (!) Hâşâ kontrol Allah'ın elinde! Bu şarlatanın zina yapması için, yardımcı oluyor (!)

İskender Evrenesoğlu, tasavvufun şanlı tarihine bir şeref levhası olarak geçecektir. Bu mezbelelikten ancak böyle kimseler yetişir. Aslında bu mehdi bozuntusu biraz saf gelmektedir. Canlı yayında Allah'a sorayım demese de diğerleri gibi bir istihareye yatayım, O'na rüyada sorayım dese zevahiri kurtaracak. Ya da Bana kitap geldi yerine, bana yazdırıldı, ihtar edildi, unutturuldu, Farsça olarak yazdırılmış ya da Kur'an'ın lemaatının lemaatıdır, vs. gibi daha sinsi yapmayı becerememektedir.

Gerçekten şeytan bunun voltajına dayanamaz. Şeytan bu zavallıyı görünce hâline gerçekten acımıştır. Ya da tası-tarağı toplayıp terk-i diyar eylemiştir. Giderken de "Allah'ım madem bu kadar büyük bir şeytan yaratacaktın, beni niye yarattın?" demiştir. Bu voltajı yüksek mehdi-resulün testesteronu da epey yüksek anlaşılan, voltajını olmayacak yerlere boşaltıyor. Hadi bu adam delidir, ne yapsa yeridir, bunu anlayabiliyoruz da etrafındaki binlerce beyaz yakalı, tahsillilere ne diyeceğiz, bilemiyorum.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Eflâkî, *Menakıbu'l-Ârifîn*, Remzi Yay., İst. 1987.

Akat, Melih Ülkü, *Ezoterizm ve Bâtınîlik Tarihi*, Nokta Kitab, I. Bas, İst. 2007.

Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Dağıtım-Kitabevi, Ank. 1992.

Allah'ın Takdiri, Kulun Tedbiri, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB.

Akın, Ali, *Hurafeler ve Gerçekler*, Bayrak Yay., İst.

Akman, Mustafa, Nûr-i Muhammedi Teorisi, *Kur'ani Hayat Dergisi*, 2011, Sayı: 16.

Aksu, Hüsameddin, "Hurufilik" md. *DİA*, C. 18.

Algar, Hamit, "Halidiyye" md. *DİA*, C. 15.

Arpaguş, Hatice, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı*, Ensar Yay., İst. 2006.

Ateş, Süleyman, "Kutub" md. *DİA*, C. 26.

"Şefaat" md. *Kur'an Ansiklopedisi*.

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyat*, DİB Yay., Ank.

Aydın, Ferit, *Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik*, Süleymaniye Vakfı Yay., İst. 2000.

Aydın, Hasan, "İhvân-ı Safâ'da Astroloji", *Kelam Araştırmaları*, 9:1, 2011.

Aydın, Mehmet, "Hristiyanlık", *DİA*, C. 17.

Azamat, Nihat, "Kalenderiyye" md., *DİA*, C. 24.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ank. 2010.

Aydın, S. Mehmet, "İnsan-ı Kâmil" md. *DİA*, C. 22.

Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu, Ank. 2010.

Bahçeci, Muhiddin, "Sırat" md. *Şamil İslam Ans.* Şamil Yay., İst. 1992.

Bakiler, Yavuz Bülent, "Atatürk'e İlah-Allah-Tanrı-Put-Peygamber Diyenler", *İslamiyat*, 2000, Sayı: 3.

Bayındır, Abdulaziz, *Aracılık ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yay., İst. 2006.

Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, 3. Baskı, Süleymaniye Vakfı Yay., İst. 2010.

Bayır, Elif, *İnsan-ı Kâmil Anlayışının Metafizik Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi

Bice, Hayati, "İmam-ı Rabbânî'yi Anlama Klavuzu", *Şefkat Dergisi*, Şubat 2011.

Bikbulat, Sun'atullah, sad. B. Erul, "İnşikak-ı Kamer Meselesi", *İslamiyat*, C. 7, Sayı: 3.

Birgivî, İmam Muhammed, *Risale-i Birgivî*, Matba-i Âmire, 1249.

Tarikat-ı Muhammediye, çev. Celal Yıldırım, Demir Yay., 4. Baskı, İst. 1996.

Bozhüyük, M. Emin, "Huruf" md. *DİA*, C. 18.
Bozkurt, Nebi, "Mescid-i Aksâ" md. *DİA*, C. 29, s. 270.
Bulut, H. İbrahim, "Mucize" md. *DİA*, C. 30.
Buharî, *Sahih-i Buharî, Muhtasarı Tecrid-i Sarih*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yay., Konya 2004.
Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, Akçağ Yay., Ank. 1988.
Çalışkan, İsmail, "Allah-İnsan İlişkisinde Aracı Fikri; Vesilecilik", *İslamiyat*, C. 5, Sayı:1, 2002.
Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr, Ank. 1996.
Çelebi, İlyas, "İnşikak-ı Kamer", *DİA*, C. 22.
Çelik, İsa, "Rabbânî Perspektifinden İbnül-Arabî'ye Tenkidî Bir Yaklaşım", *Tasavvuf Dergisi*, 2009, Sayı: 23.
Çetinkaya, Bayram Ali, "İhvân-ı Safâ Felsefesinin İbn Arabî Düşüncesindeki İzdüşümleri", *Tasavvuf, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2*, 2009, Sayı: 23.
İhvân-ı Safâ Felsefesinde Sayıların Gizemi Üzerine Bir Çözüm Denemesi http://dusundurensozler. blogspot.com.2008/10.
"İhvân-ı Safâ Felsefesinde Temel Kavramlar", *CÜİFD*, Aralık 2005.
Dalkılıç, Mehmet, *İslam Mezheplerinde Ruh*, İz Yay., 2. Bas. İst. 2012.
"Ruh Bir Gayb Problemi midir?", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*, VI, İSAV, 2004.
Demirci, Kürşad, "Hristiyanlık", *DİA*, C. 17.
Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l-Baliğa*, çev. M. Erdoğan, İz Yay., İst. 1994.
Durmuş, Mehmet, *Kur'an'a Göre Şefaat*, Anlam Yay., Ank. 2010.
"Tasavvufta Yazdırılma Motifi", *İktibas Dergisi*.
Miraç İnancı Üzerine Bir Değerlendirme, *İktibas Dergisi* http://www. İslam ve hayat.com/5357.
Düzenli, Yaşar, *Uslub ve Semantik Açıdan Kur'an ve Şefaat*, Pınar Yay., I.bas. İst. 2006.
Ebu Hanife, *Fıkh-ı Ekber, Fıkhu'l-Ebsat*, çev. Mustafa Öz 'İmam-ı Azamın Beş Eseri', İFAV, İst. 1992.
Eliaçık, İhsan, *Bana Dinden Bahset*, İnşa Yay., İst. 2011.
Elik, Hasan, *Dini Özünden Okumak*, Kale Yay., İst. 2010.
Erdoğan, İsmail, "S. Hakim Muhammed'in Kamil Tabiat İle İlgili Bir Risalesi", *FÜSBD*, C. 13, Sayı: 2, s. 251-65, Elazığ 2003.
"İşrâkîliğin İslam Felsefesi İçerisindeki Yeri ve Kaynakları", *FÜİFD*, 2003/8.
İslam Düşüncesi'nde "Kâmil Tabiat/Tıbâu't-Tâmm" Fikri, *Tasavvuf Der.* Yıl: 7, Sayı: 17, 2006.
Erol, S. Abdürrakib, *Yüce Nakşibendî Tarikatı*, Menzil Yay.
Mubarek, *Ehl-i Beyt*, Semerkand Yay., 2010.
Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. C. Koytak, A. Ertürk, İşaret Yay., İst. 1999.
Estin Colette, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Tübitak Yay., 21. Bas.

Eşarî, Ebu'l-Musa, *el-İbane an Usuli'd-Diyane*, İslami Ün. Yay., Medine, 7. Bas. H 1413.
Fazlur Rahman, *İslam*, çev. M. Dağ, M. Aydın, 3. Bas. Seçuk Yay., İst. 1993.
Freke, Timothy, P. Gandy, *İsa ve Kayıp Tanrıça*, çev. Aslı Bengisu, Ayna Yay., İst. 2005.
İsa'nın Gizemleri, çev. Aslı Bengisu, Ayna Yay., İst. 2005.
Gül, Muammer, "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler", *FÜSBD*, Cilt:11 Sayı: 2.
Gündoğdu, Cengiz, *Abdülmecid Sivasî*, Kültür Bakanlığı, Ank. 2000.
Günaltay, Şemsettin, "Kable'l-İslam Arapların Tedeyyünü", *İslamiyat*, Sayı: 1, 2004.
Gündüz, Şinasi, *Pavlus*, Ankara Okulu, Ank. 2004.
Harman Ömer Faruk, "Kudüs" md., *DİA*, C. 26.
Halebî, İbrahim, *Mülteka*, sad. A. Davudoğlu, Sağlam Kitabevi, İst. 1980.
Hatiboğlu, M. Said, "Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Tezahürleri", *İslami Araştırmalar*, Sayı: 2, 1986.
"Düzeltmeye Talib Bozuculuk", *İslamiyat*, Sayı: 4, 2001.
Heyet, *Tevhid Üzerine Soruşturma*, Sor Yay., Ank. 1987.
Hulusî, Ahmed, *Allah İlminden Yansımalarla Kur'an-ı Kerim Çözümü*, Kitsan, İst. 2010.
Işık, H. Hilmi, *Saadet-i Ebediye*, Işık Kitabevi, İst. 1980.
İbn Arabî, Muhyiddin, *Fusûsü'l-Hikem* çev. N. Gençosman, MEB, İst. 1992.
İbn Hacer el-Askalani, *Metâlibu'l-Âliye fi Zevâidi'l-Mesanid'is-Semaniye*, çev. Âdem Yerinde, Ocak Yay., İst. 2006.
İbn Haldûn, *Mukaddime*, MEB, İst. 1990.
el-İsfehanî, Ragıp, *Müfredat*, çev. A. Güneş, M. Yolcu, Çıra Yay., İst. 2010.
İmam-ı Azam, *Fıkh-ı Ekber*, çev. M. Öz, İSAV Yay., 2. Baskı, İst. 1992.
İslamoğlu, Mustafa, *Yahudileşme Temayülü*, 16. Bas. Düşün Yay., İst. 2009.
İman, Denge Yay., İst. 2007.
Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir, Düşün Yay., 2. Bas. İst. 2008.
Hasan Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi, Düşün Yay., İst. 2012.
Üç Muhammed, Denge Yay., 4.bas. İst. 2001.
İslamoğlu, Beşir, *Hadis Dersleri*, Denge Yay., 1996/İst.
Kalkan, Ahmet, "Allah ve Rasulü İçin Aşk ve Sevgili Tabiri Doğru mu?" *Basiret Der*, Sayı: 1.
Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler*, DİB Yay., 4. Bas, Ank.
"Ali" md. *DİA*, C. 2.
Kara, İsmail, *Türkiyede İslamcılık Düşüncesi*, Risale, İst. 1987.
Kaya, Mahmut, "Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî" md. *DİA*, C. 20.
"Sudûr" md. *DİA*, C. 37.

"İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23.
Kayacan, Murat, İbnu Teymiyye'nin Vahdet-i Vücut Eleştirisi, Murat Kayacan, http;//www. muratkayacan. net/content/view/70/32.
Kılavuz, Ahmet Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi*, Ensar Neş, İst. 1993.
İman-Küfür Sınırı, Marifet Yay., 4. Bas, İst. 1994.
Kılıç, Mahmut Erol, "Muhyiddin-i İbnü'l-Arabî" md. *DİA*, C. 20.
Ebu'l Hukemâ, Hikmetin Atası, Hermetik Felsefenin İslam Düşünce Tarihinden Görünümü, http://www. hermetics.org/ hermetik.html.
"Hermes" md. *DİA*, C. 17.
Kırbaşoğlu, M. Hayri, *Ahir Zaman İlmihali*, Ank. 2010.
Koca, Ferhat, "Mezhep" md. *DİA*, C. 29.
Köprülü, Fuat, "Türk Sûfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Katkısı", *AÜİFD*, Sayı: 18, 1970.
Kur'an-ı Kerim Meali, Heyet, DİB, 15. Bas. Ank. 2008.
Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst. 1978.
Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslamiyat*, C. III, Sayı:3.
Kutluer, İlhan, "Ruh" md. *DİA*, C. 35.
"Nur" md. *DİA*, C. 33.
Sühreverdî, *DİA*, C. 38, s. 39.
İbn'ür-Ravendi, *DİA*, C. 21.
İlmü'n-Nefs md. *DİA*, C. 22.
el-Maturîdî, Ebu Mansûr, *Kitab'ut-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, İSAM, Ank. 2009.
Merdin, Saadettin, *Mızraklı İlmihalin İtikadi Açıdan Tahlili*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Bursa 1999.
Mertoğlu, Mehmet Suat, "Salât-u Selam" md. *DİA*, C. 36.
Mevlanâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbulak, MEB, İst. 1991.
Mevdudi, *Dört Terim*, Beyan Yay., İst. 2005.
Mukatil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezair*, haz. Ali Özek, İlmi Neşriyat, İst. 1993.
Ocak, Ahmed Yaşar, "Bektaşilik" md., *DİA*, C. 5.
İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar, Sosyal Tarih Perspektifinden Bir Bakış, http://www. tevhidnesli.
Öngören, Reşat, "Ma'ruf Kerhî" md. *DİA*, C. 28.
Özalp, Ahmet, "Kutub" md. *Şamil İslam Ans.*
"Veli" md. *Şamil İslam Ans.*
Özdemir, Hasan Rıza, *Yeni Eflâtunculuğun Tasavvufa Etkileri*, Basılmamış Y. Lisans tezi, Ank. 2010.
Özel, Ahmet, "Mevlit" md. *DİA*, C. 29.
Özemre, A. Yüksel, *İlimde Demokrasi Olmaz*, Yeni Asya Yay., İst. 1991.
İslam'da Aklın Önemi ve Sınırı, Denge Yay., İst. 1995.
Özler, Mevlüt, *Ehl-i Sünnet, Ehl-i Bid'at*, Ankara Okulu, Ank. 2010.
Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu, Ank. 2005.

Öztürk, Mustafa, "Âdem, Cennet ve Düşüş", *Milel ve Nihal Araştırmaları Der.* Haziran 2004.
Tefsirde Bâtınîlik ve Bâtınî Tevil Geleneği, Düşün Yay., İst. 2011.
Öztürk, Yener, "Kur'an ve Hadisler Işığında Şefaat İnancımız", *Rihle Der*, Sayı: 9, 2010.
Paçacı, Mehmet, "Hadislerde Apokaliptisizm ve Fiten Edebiyatı", *İslamiyat*, Sayı:1, Ank. 1988.
Rabbânî, *Mektubat* çev. M. Metin Zirek, Yeni Şafak, 2006.
Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu, Çıra Yay., İst. 2010.
Rudânî, *Cemu'l Fevâid*, çev. Naim Erdoğan, İz Yay.
Said Nursî, *Sözler*, Sözler Yay., İst. 1979.
Sikke-i Tasdiki Gaybî, Sözler Yay., İst.
Sancaklı, Saffet, "Günümüzde Zayıf ve Mevzu Hadislerin Sahih Hadislerle Karıştırılma Problemi", *Diyanet İlmî Der.* C. 37, Sayı:1.
Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslami Araştırmalar*, Sayı: 1, 1986.
"Mehdi" md., *DİA*, C. 28.
Sarmış, İbrahim, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Düşün Yay., İst. 2011.
Tasavvuf ve İslam, 5. Bas. Ekin Yay., İst. 2008.
Rivayet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı, Düşün Yay., İst. 2011.
"Kur'an'ı Anlama ve Anlamlandırma Seferberliği", *Kur'anî Hayat Der.* Sayı:13.
"Tasavvufun İslam Kültürüne Olumsuz Katkıları", *Umran Der*, Sayı: 32,3,4.
"Batıl İnancın Din'e Etkisi", *İktibas Der*, Ağustos 2011.
Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak, Düşün Yay., İst. 2011.
Selvi, Dilaver,(Komisyon), *Rabıta ve Tevessül*, Umran Yay., İst. 1994.
Şerif, M. M, *İslam Düşüncesi Tarihi*, İnsan Yay., İst. 1990.
Şibli, Mevlanâ, *Asr-ı Saadet*, çev. Ö.Rıza Doğrul, Eser Neş, İst. 1978.
Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslamiyat*, C. 3, Sayı: 3.
Taftazani, Sa'düddin, *Şerhu'l-Akâid*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst. 1982.
Tahralı, Mustafa, "Rifai" md. *DİA*, C. 35.
Taslaman, Caner, Beden Ruh Dualizminde Teolojik Agnostik Tavır, http://www. Canertaslaman. com/2011/09.
Tekhafızoğlu, Abdullah, *Risale-i Nur'un İçyüzü, Risale-i Nur'a Eleştirel Bir Yaklaşım*, 2005.
et-Temîmî, Muhammed b. Süleyman, *Kitabu't-Tevhid*, Medine H 1411.
Temizel, Ömer, *Kur'an'ın Gölgesinde Katıksız Sohbetler I*, Denizli 1999.
Topoloğlu, Bekir, "Rab" md., *DİA*, C. 35.
"Kıyamet" md., *DİA*, C. 25.
"Ölüm" md., *DİA*, C. 34.
Toprak, Mehmet, "Cevşen" md. *DİA*, C. 7.

Türer, Osman, "Tasavvufi Düşüncede İnsan", *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2001/5.
Uludağ, Süleyman, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergah Yay., İst. 1994.
Kelam Dersleri, Marifet Yay., İst. 1981.
"Ruh" md. *DİA*, C. 35.
"Halife" md., *DİA*, C. 15.
"Abdal" md. *DİA*, C. 1.
"el-Lûma" md., *DİA*, C. 27.
"Gazâlî" md. *DİA*, C. 13.
"Ricalu'l-Gayb" md. *DİA*, C. 35.
"Batın İlmi", *DİA*, C. 5.
"Hızır" md., *DİA*, C. 17.
"Aşk" md. *DİA*, C. 4.
"Bâyezid-i Bistâmî" md. *DİA*, C. 5.
"Hallâc-ı Mansûr", *DİA*, C. 15.
"Delâilü'l-Hayrat" md. *DİA*, C. 9.
"İstimdâd", *Tasavvuf Dergisi*, Ank. 2002.
"İşrakiyye" md. *DİA*, C. 23.
"Halife" md. *DİA*, C. 15.
"Nur" md. *DİA*, C. 33.
"Keramet" md. *DİA*, C. 25.
Keramet-II, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 6 (2005), Sayı: 15.
Uysal, Enver, "Resail" md. *DİA*, C. 34.
"İhvân-ı Safâ" md., *DİA*, C. 22.
Üzüm, İlyas, "Makam-ı Mahmud" md. *DİA*, C. 27.
Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Umran Yay., Ank. 1981.
Yakıt, İsmail, *İşrak Filozofu Sühreverdî Maktûl ve Eserlerinden Üslup ve Belağat*, Doktora Tezi, Isparta 2001.
Yar, Erkan, *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ank. 2000.
"Kur'an'ın Ahiret ile İlgili Anlatımlarında Simgesellik", *İslamiyat*, C. 10, Sayı:1.
Yavuz, Y.Şevki, "Hulûl" md. *DİA*, C. 18.
"Ruh" md. *DİA*, C. 35.
"İlah" md. *DİA*, C. 22.
"Keramet" md. *DİA*, C. 29.
Yavuz, Salih Sabri, "Miraç" md., *DİA*, C. 30.
Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Feza Neş., İst. 1992.
Yeşilyurt, Temel, "Alevi-Bektaşiliğin İnanç Boyutu", *İslamiyat*, 2003/3.
Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbasîler" md. *DİA*, C. 1.
Yurdagür, Metin, "Cefr" md. *DİA*, C. 7.